

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(YUNAN DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

AISKHYLOS, HERODOTOS VE KSENOPHON'DA PERSLER

Doktora Tezi

Esra YALAZI

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(YUNAN DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

AISKHYLOS, HERODOTOS VE KSENOPHON'DA PERSLER

Doktora Tezi

Esra Yalazı

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ü. Fafı Telatar

İkinci Danışman
Prof. Bülent İplikçioğlu

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
YUNAN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

Esra YALAZI

AISKHYLOS, HERODOTOS VE KSENOPHON'DA PERSLER

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR

İkinci Danışman: Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR (Danışman)

Prof. Dr. F. Gül ÖZAKTÜRK

Prof. Dr. Esmâ REYHAN

Doç. Dr. Hülya BOYANA

Doç. Dr. Erman GÖREN

Tez Sınavı Tarihi27.12.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ü. Faf0 TELATAR danışmanlığında hazırladığım “Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophon’da Persler (Ankara-2019)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

(21.01/2020)

Esra YALAZI

ÖNSÖZ

Birlikte yapılan savaşların, ortak bir dava çerçevesinde kurulan müttefiklik ilişkilerinin her dönemde insanoğlunun kimlik algısına büyük etkileri olmuştur. Herodotos'un ortak kan, ortak dil, ortak din ve ortak gelenek tanımı ile kavramlaştırdığı «Hellen olma duygusu» (*to Hellēnikon*) Hellen kentlerini Pers tehdidi karşısında müttefikliğe ve birlikte savaşmağa sevk etmiştir. Ancak Pers savaşlarında elde edilen ortak başarı ve dökülen ortak kanların hatırası Atina'da Perikles dönemindeki özgürlük ortamında Persler hakkında eserler veren Klasik Çağ Hellen yazarları tarafından bir kolektif hafızaya dönüştürülmüştür.

Hellenler'in oluşturduğu kolektif hafıza Persler'e karşı elde edilen başarı ve başarısızlıkları üzerinden olduğu için mücadelelerinin nesnesi olan Persler hakkında da bir hafıza oluşturulmasına hizmet etmiştir. Bununla birlikte şu sorular araştırmacıların zihnini öteden beri meşgul edegelmiştir. Hellen yazarların gözünden aktarılanlar acaba Persler'e ilişkin gerçekler midir, yoksa Hellenler'in kendi siyasi imgeleri ile inşa edilmiş bir kurmaca mıdır?

Bu sorular tarihte olduğu gibi günümüzün siyasi imgelerini de belirleyen bir nitelik taşımaktadır. Günümüzde oryantalizm olarak adlandırılan ve «doğu» hakkında bir öteki yaratma niyeti olarak ifade edilen bu çabanın temelini Klasik Çağ Hellen yazarları tarafından atıldığı fikri bir paradigma haline gelmiştir. Bu paradigmanın araştırılması amacıyla Prof. Dr. Candan ŞENTUNA ile başladığımız çalışmamız, daha sonra Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU'nun değerli katkıları ile Klasik Çağ Hellen yazarlarının Persler hakkında ürettiği imgelerin sınıflandırılması hedefiyle somutlaşmıştır.

Özellikle Persler hakkında eserler vermiş Aiskhylos, Herodotos ve Xenophōn'un Persler'i betimlerken, onları yönetim tarzları ve erdemleri üzerinden tanımlamaları ve bunları Hellen imgeleri üzerinden kurgulamalarını keşfetmekten heyecan duydum. Bu heyecanımı benimle birlikte yaşayan değerli hocam sayın Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU'na tezimi özverili okuması ve yönlendirmeleri nedeniyle teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu heyecanın içimde filizlenmesini sağlayan ve genel olarak Hellenler'in imgeleri üzerinde çalışmalar yürüten Doç. Dr. Erman GÖREN'e ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Bununla birlikte tezimin son

aşamasında hocamın emekliliği sebebiyle danışmanlığımı devralan Sayın Prof. Dr. Ü. Fafo TELATAR, sabırla ve itina ile tezimi okuyup fikirlerimin olgunlaşmasını sağlamasaydı bu tez hedefine varamayacaktı. Başından beri değerli fikirleri ile bilimsel katkılarını benden ve çalışmamdan esirgemeyen Doç. Dr. Hülya BOYANA'ya da ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Ancak hepsinden önemlisi tezim dolayısıyla kendileri ile birlikte istediğim kadar zaman geçiremediğim Sevgili Eşim Bülent ve kızlarım Azra ve Kayra YALAZI'ya sabırlarından ve özverilerinden ötürü minnetlerimi sunmak istiyorum.

Ankara-2019

Esra YALAZI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
Antik Literatür.....	vii
Modern Literatür.....	xii
GİRİŞ	1
1. Konuya İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	12
3. Araştırmada Uygulanan Yöntem (Kuruluş Düzeni).....	14
4. Teknik Noktalar.....	17
I. BÖLÜM: YAZARLAR.....	19
A1 AISKHYLOS (M.Ö. ca. 525 – ca. 456)	19
1. Yaşamı ve Eserleri.....	19
2. Aiskhylos'da Persler'e İlişkin Pasajların Değerlendirilmesi	29
2.1. Pers Coğrafyası	29
2.2. Pers ve Hellenler Arasındaki Siyasal Gelişmeler	41
2.3. Pers Kralı: Tek Adam Yönetimi	49
2.4. Pers Kraliçesi	57
2.5. Pers Yönetim Organizasyonu: Saray Protokolü ve Satraplık Sistemi.....	59
2.6. Pers Ordusu	68
2.7. Pers Dini	74
2.8. Pers Dili.....	79

2.9. Persler'e Özgü Karakter ve Davranış Özellikleri: Perslilik Duygusu.....	81
3. Genel Değerlendirme.....	91
A2 HERODOTOS (M.Ö. 490 – ca. 425)	95
1. Yaşamı ve Eserleri.....	95
2. Herodotos'ta Pers İmajına İlişkin Pasajlarının Değerlendirmesi	101
2.1. Pers Coğrafyası	101
2.2. Pers–Hellen Savaşları	107
2.3. Pers Kralı.....	116
2.3.a. Kyros'un Portresi	116
2.3.b. Kambyses'in Portresi	119
2.3.c. Dareios'un Portresi	123
2.3.d. Kserkses'in Portresi	126
2.4. Saray Protokolü	129
2.5. Pers Yönetim Organizasyonu: Satraplık Sistemi	132
2.6. Pers Ordusu	136
2.7. Persler'de Köleleştirme Sistemi	141
2.8. Pers Dini	143
2.9. Pers Dili.....	147
2.10. Persler'e Özgü Karakter ve Davranış Özellikleri, Perslilik Duygusu.....	150
3. Genel Değerlendirme.....	156
A3 KSENOFÖN (M.Ö. 428 – ca. 354)	163
1. Yaşamı ve Eserleri.....	163
2. Ksenophōn'da Persler'e İlişkin Pasajlarının Değerlendirmesi.....	171
2.1. Pers Coğrafyası	171
2.2. Pers Devleti İçinde İsyân.....	176

2.3. Pers Kralı.....	181
2.3.a. Büyük Kyros'un Portresi.....	181
2.3.b. Artaksekse's'in Portresi	189
2.4. Saray Protokolü	193
2.5. Pers Yasaları ve Pers Eğitimi.....	197
2.6. Pers Yönetim Organizasyonu: Satraplık Sistemi	202
2.7. Pers Ordusu	208
2.8. Pers Dini	214
2.9. Pers Dili.....	219
2.10. Persler'e Özgü Karakter ve Davranış Özellikleri, Perslilik Duygusu.....	222
3. Genel Değerlendirme.....	225
II. BÖLÜM: YAZARLARIN PERSLER'E İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN YAZINSAL-TARİHSEL	
GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	235
1.DEVLET VE TOPLUM	240
1.1.Pers Kenti.....	240
1.2.Tiranlık ve Kölelik	247
2. DEVLET VE EKONOMİ.....	258
2.1. Kralın Adamları.....	258
2.2. Savaş Ekonomisi: Vergi ve Hediye.....	264
3. DEVLET VE KÜLTÜR.....	269
3.1. Tanrı-Kral.....	269
3.2. İtibar Arayışı ve Megaloprepeia.....	275
3.3. Kadınsılık	283
SONUÇ.....	287
ANTİK YAZARLARIN METİNDE KULLANILAN PASAJLARI	298
A1 AISKHYLOS.....	298

A2 HERODOTOS	322
A3 KSENOFON	341
ANTİK KAYNAKLAR DİZİNİ	376
EKLER	383
ÖZET	388
ABSTRACT	390

KISALTMALAR LİSTESİ

Antik Literatür

- Ail. nat. (Aelianus, *De natura animalium*) = *Aelian: On animals*, with an English Translation by A. F. SCHOLFIELD, II, Cambridge 1959 (*The Loeb Classical Library*).
- Aischyl. Ag. (Aiskhylos, *Agamemnon*= Ἀγαμέμνων) = G. MURRAY (ed.), *Aeschyli tragoediae*, Oxford 1955, repr. 1960.
- Aischyl. Choeph. (Aiskhylos, *Choephoroe*= Χοηφόροι) = G. MURRAY (ed.), *Aeschyli tragoediae*, Oxford 1955, repr. 1960.
- Aischyl. Pers. (Aiskhylos, *Persae* = Περσάι) = *Aeschylus: Persians, Seven against Thebes, Suppliants, Prometheus Bond*, with an English Translation by A. H. SOMMERSTEIN, Harvard 2009 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Aiskhylos: Persler – Sophokles: Antigone*, çev. G. DİLMEN, İstanbul 2005.
- Aischyl. Sept. (Aiskhylos, *Septem Contra Thebes*) = G. MURRAY (ed.), *Aeschyli tragoediae*, Oxford 1955, repr. 1960.
- Aischyl. Suppl. (Aiskhylos, *Supplices* = Ἰκέτιδες) = *Aeschylus: Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, with an English Translation by H. W. SMYTH, Cambridge 1926 (*The Loeb Classical Library*).
- Aischyl. Prom. Vinc. (Aiskhylos, *Prometheus Vincitus* = Προμηθεύς Δεσμώτης) = *Aeschylus: Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, with an English Translation by H. W. SMYTH, Cambridge 1926 (*The Loeb Classical Library*).
- Aischyl. Prom. Sol. (Aiskhylos, *Prometheus Solutus* = Προμηθεύς Λυόμενος) = S. RADT (ed.), *Tragicorum Graecorum fragmenta*, Göttingen 1985, III, 190-204.
- Anakr. (Anakreon) = D. L. PAGE (ed.), *Poetae Melici Graeci*, Oxford 1962, repr. 1967.
- Archil. (Archilokhos) = M. L. WEST (ed.), *Iambi et Elegi Graeci: Ante Alexandrum Cantati*, Vol. I: *Archilochus, Hipponax, Theognidea*; Vol. II: *Callinus, Mimnermus, Semonides, Solon, Tyrtaeus, Minora Adespota* Oxford 1971–2.
- Aristoph. Av. (Aristophanēs, *Aves* = Ὀρνιθεῖς) = V. COULON - M. VON DAELE (edd.), *Aristophane*, III, Paris, Les Belles Lettres, 1928, repr. 1967.
- Aristoph. Equ. (Aristophanēs, *Equites* = Ἴππεῖς) = V. COULON - M. VON DAELE (edd.), *Aristophane*, I, Paris, Les Belles Lettres, 1923, repr. 1967.

- Aristoph. Ran. (Aristophanēs, *Ranae* = Βάτραχοι) = *Aristophanes: Frogs, Assemblywomen, Wealth*, with an English Translation by J. HENDERSON, Harvard 2002 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. pol. (Aristotelēs, *Politica* = Πολιτικά) = *Aristotle: Politics*, with an English Translation by H. RACKHAM, Harvard 1932 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Aristoteles: Politika*, çev. M. TUNCAY, İstanbul 2006.
- Arr. an. (Arrianos, *Alexandri anabasis* = Ἀλεξάνδρου ἀναβασέως) = A. G. ROSS – G. WIRTH (edd.), *Flavii Arriani quae exstant omnia*, I, Leipzig 1967.
- Cic. leg. (M. Tullius Cicero, *De Legibus*) = *Cicero: on the Republic, on the Laws*, with an English Translation by C. W. KEYES, Cambridge 1928 (*The Loeb Classical Library*).
- Curt. (Q. Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni*) = K. MÜLLER (ed.), *Geschichte Alexanders des Grossen*, Munich 1954.
- Diod. (Diodoros Sikeliōtēs, *Bibliotheca historica* = Βιβλιοθήκη Ἱστορική) = F. VOGEL – K. T. FISCHER (edd.), *Diodori Bibliotheca Historica*, I-V, Leipzig 1888–1906.
- Diog. Laert. (Diogenēs Laertios, *Vitae Philosophorum* = Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων) = *Diogenes Laertius: Lives of Eminent Philosophers*, with an English Translation by R. D. HICKS, I–II, London 1925 (The Loeb Classical Library); – Çeviri: *Diogenes Laertios: Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. C. ŞENTUNA, İstanbul 2004.
- Eun. vit. soph. (Eunapios, *Vitae sophistarum* = Βίοι Φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν) = J. GIANGRANDE (ed.), *Eunapii vitae sophistarum*, Rome 1956.
- Eur. Iph. T. (Euripidēs, *Iphigenia Taurica* = Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις) = J. DIGGLE (ed.), *Euripidis Fabulae*, II, Oxford, 1981.
- Gorg. (Gorgias) = H. DIELS – W. KRANZ (edd.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, II, 6th edn. Berlin 1952, repr. 1966.
- Hdt. (Hērodotos) = *Herodotus: The Persian Wars*, with an English Translation by A. D. GODLEY, I–IV, London 1920–1925 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Herodotos: Tarih*, çev. M. ÖKMEN, İstanbul 2006.
- Hekat. (Hekataios) = F. JACOBY (ed.), *Fragmente der griechischen Historiker*, Oxford 1923.
- Herakl. (Hērakleitos) = Metin: H. DIELS – W. KRANZ (edd.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1951; – Çeviri: *Herakleitos: Fragmanlar*, çev. E. YILDIZ – G. ŞAR, İstanbul 2016.
- Hell. Oxyrh. (= *Hellenica Oxyrhynchia*) = V. BARTOLETTI (ed.), *Hellenica Oxyrhynchia*, Leipzig 1959.
- Hes. erg. (Hesiodos, *Opera et dies* = Ἔργα καὶ Ἡμέραι) = Metin: F. SOLMSEN (ed.), *Hesiodi opera*, Oxford, 1970; – Çeviri: *Hesiodos: Eseri ve Kaynakları*, çev. A. ERHAT – A. KADIR, Ankara 1977.

- Hes. theolog. (Hesiodos, *Theogonia* = Θεογονία) = Metin: M. L. WEST (ed.), *Hesiod: Theogony*, Oxford, 1966; – Çeviri: *Hesiodos: Eseri ve Kaynakları*, çev. A. ERHAT – A. KADİR, Ankara 1977.
- Hom. Il. (Homēros, *Ilias* = Ἰλιάς) = *Homer: The Iliad*, with an English Translation by A. T. MURRAY, I–II, London 1924–1925 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Homeros: İlyada*, çev. A. ERHAT – A. KADİR, İstanbul 1998.
- Hom. Od. (Homēros, *Odysseia* = Ὀδύσσεια) = *Homer: Odyssey*, with an English Translation by A. T. MURRAY, I–II, London 1919 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Homeros: Odysseia*, çev. A. ERHAT – A. KADİR, İstanbul 1998.
- Hippokr. de aer. (Hippokratēs, *De aere aquis et locis* = Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων) = *Hippocratēs: Ancient Medicine. Airs, Waters, Places. Epidemics 1 and 3. The Oath. Precepts. Nutriment*, with an English Translation by W. H. S. JONES, I, London 1923.
- Hippokr. Nat. puer. (Hippokratēs, *De natura pueri* = Περὶ φύσιος παιδίου) = *Hippocrates: Generation. Nature of the Child. Nature of Women. Barrenness. Diseases 4*, with an English Translation by P. POTTER, X, London 2012.
- Isokr. or. (Isokratēs, *Orationes*; 4: *Panegyricus* = Πανηγυρικός) = G. MATHIEU – É. BRÉMOND (edd.), *Isocrate: Discours*, Paris 1938, repr. 1967 (*Les Belles Lettres*).
- Ktes. Pers. (Ktesias, *Persica* = Περσικά): J. GILMORE (ed.), *The fragments of the Persika of Ktesias*, London 1888.
- Lukian. Har. (Loukianos, *Harmonides* = Ἀρμονίδης) = K. KILBURN (ed.), *Lucian*, VI, Cambridge, 1959, repr. 1968.
- Moskh. Them. (Moskhiōn, *Themistocles* = Θεμιστοκλής) = B. SNELL (ed.), *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Göttingen 1971.
- Paus. (Pausanias, *Graeciae Descriptio* = Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος) = *Pausanias' Description of Greece*, with an English Translation by W. H. JONES, I–IV, London/New York 1918–1935 (*The Loeb Classical Library*).
- Phryn. (Phrynikhos) = B. SNELL (ed.), *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Göttingen 1971.
- Pind. P. (Pindaros, *Pythianikai*) = Metin: H. MAEHLER (ed.), *Pindari carmina cum fragmentis*, Leipzig 1971; – Çeviri: *Pindaros: Bütün Zafer Şarkıları*, çev. E. GÖREN, İstanbul 2015.
- Plat. leg. (Platōn, *Leges* = Νόμοι) = *Plato: Laws*, with an English Translation by R. G. BURY, I, London 1926 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Platon: Yasalar*, çev. C. ŞENTUNA – S. BABÜR, İstanbul 2007.
- Plat. Gorg. (Platōn, *Gorgias* = Γοργίας) = J. BURNET (ed.), *Platonis opera*, vol. III, Oxford 1903, repr. 1968.
- Plat. Men. (Platōn, *Meno* = Μένων) = *Plato: Laches, Protagoras, Meno, Euthydemus*, with an English Translation by W. R. M LAMB, London 1977 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Platon: Yasalar*, çev. A. CEVİZCİ, Bursa 2007

- Plat. rep. (Platōn, *De re publica* = Πολιτεία) = *Plato: Republic*, with an English Translation and Edition by C. E. JONES – W. PREDDY, I–II, London 2013 (The Loeb Classical Library); – Çeviri: Platon: Devlet, çev. S. EYÜBOĞLU – M. A. CİMCOZ, İstanbul 2007.
- Plut. Artax. (Plutarkhos, *Artaxerxes*) = *Plutarch's Lives: Aratus, Artaxerxes, Galba and Otho*, with an English Translation by J. W. COHOON, XI, London/New York 1954 (The Loeb Classical Library).
- Plut. comp. Alex.–Cae. (Ploutarkhos, *Comparatio Alexander et Caesar*) = *Plutarch's Lives: Demosthenes and Cicero; Alexander and Caesar*, with an English Translation by B. PERRIN, VII, Cambridge, MA/London 1919 (*The Loeb Classical Library*).
- Plut. comp. Arist.–Cato. (Ploutarkhos, *Comparatio Aristidis et Catonis*) = *Plutarch's Lives: Themistocles and Camillus; Aristides and Cato Major; Cimon and Lucullus*, with an English Translation by B. PERRIN, II, Cambridge, MA/London 1914 (The Loeb Classical Library).
- Plut. comp. Cim.–Luc. (Ploutarkhos, *Comparatio Cimon et Lucullus*) = *Plutarch's Lives: Themistocles and Camillus; Aristides and Cato Major; Cimon and Lucullus*, with an English Translation by B. PERRIN, II, Cambridge, MA/London 1914 (The Loeb Classical Library).
- Plut. comp. Per.–Fab. (Ploutarkhos, *Comparatio Pericles et Fabius Maximus*) = *Plutarch's Lives: Pericles and Fabius Maximus; Nicias and Crassus*, with an English Translation by B. PERRIN, III, London 1916 (The Loeb Classical Library).
- Plut. comp. Them.–Cam. (Ploutarkhos, *Comparatio Themistoclis et Camilli*) = *Plutarch's Lives: Themistocles and Camillus; Aristides and Cato Major; Cimon and Lucullus*, with an English Translation by B. PERRIN, II, Cambridge, MA/London 1914 (The Loeb Classical Library).
- Plut. de E (Ploutarkhos, *de E apud Delphos*) = W. SIEVEKING (ed.), *Plutarchi moralia*, vol. III, Leipzig 1929, repr. 1972.
- Plut. de glor. Athen. (Ploutarkhos, *De gloria Atheniensium*) = W. Nachstädt (ed.), *Plutarchi moralia*, 2.2, Leipzig 1935, repr. 1971.
- Plut. mor. (Ploutarkhos, *Moralia*) = *Plutarch Moralia: On the Malice of Herodotus, Causes of Natural Phenomena*, with an English Translation by L. PEARSON – F. H. SANDBACH, XI, Harvard 1965 (The Loeb Classical Library).
- Prokl. (Proklos, *Chrestomathia*) = A. SEVERYNS (ed.), *Recherches sur la Chrestomathie de Proclus*, vol. IV, Paris 1963.
- Sim. (Simonidēs) = M. L. WEST (ed.), *Iambi et Elegi Graeci*, II, Oxford 1992, 2d. ed.; repr. 1998, 2 vols. in 1, 114–138.
- Soph. El. (Sophoklēs, *Electra* = Ἠλέκτρα) = A. DAIN – P. MAZON (edd.), *Sophocle*, II, Paris, Les Belles Lettres, 1958, repr. 1968.
- Soph. Phil. (Sophoklēs, *Philoctetes* = Φιλοκτήτης) = A. DAIN – P. MAZON (edd.), *Sophocle*, III, Paris, Les Belles Lettres, 1960, repr. 1967.

- Strab. (Strabōn) = *Strabo: Geography*, with an English Translation by H. L. JONES, IV, London 1927 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: Strabon-Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XIII-XIV, çev. A. PEKMAN, İstanbul 2000.
- Suda (Suda = Suidas, *Suidae lexicon*) = A. ADLER (ed.), *Suidae Lexicon*, I–IV, Leipzig, 1928–1971.
- Tim. Pers. (Timotheos, *Persai* = Πέρσαι) = D. L. PAGE (ed.), *Poetae Melici Graeci*, Oxford 1962, repr. 1967.
- Thuk. (Thoukydidēs) = *Thucydides: History of the Peloponnesian War*, with an English Translation by C. F. SMITH, I–IV, London/New York 1919–1965 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Thukydides: Peloponnesoslular’la Atinalular’ın Savaşı*, çev. H. DEMİRCİOĞLU, I–III, Ankara 1950.
- Xen. Ag. (Xenophōn, *Agesilaos* = Ἀγησίλαος) = E. C. MARCHANT (ed.), *Xenophontis opera omnia*, V, Oxford 1920.
- Xen. an. (Xenophōn, *Anabasis* = Ἀνάβασις) = Metin: E. C. MARCHANT (ed.), *Xenophontis opera omnia*, III, Oxford 1904; – Çeviri: *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, çev. T. GÖKÇÖL, İstanbul 1998; *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, çev. O. YARLIGAŞ, İstanbul 2011.
- Xen. apol. (Xenophōn, *Apologia* = Ἀπολογία) = *Xenophon: Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apologia*, with an English Translation by E. C. MARCHANT – O. J. TODD, London 1923 (*The Loeb Classical Library*).
- Xen. hell. (Xenophōn, *Hellenika* = Ἑλληνικά) = *Xenophon: Hellenica*, with an English Translation by C. L. BROWNSON, I–IV, London 1918 (*The Loeb Classical Library*); – Çeviri: *Ksenophon: Yunan Tarihi*, çev. S. SİNANOĞLU, Ankara 1999.
- Xen. Hier. (Xenophōn, *Hieron* = Ἱέρων) = *Xenophon: Hiero. Agesilaus. Constitution of the Lacedaemonians. Ways and Means. Cavalry Commander. Art of Horsemanship. On Hunting. Constitution of the Athenians*, with an English Translation by E. C. MARCHANT – G. W. BOWERSOCK, Cambridge 1925 (*The Loeb Classical Library*).
- Xen. hipp. (Xenophōn, *Hipparchicus* = Ἱππάρχικος) = *Xenophon: Hiero. Agesilaus. Constitution of the Lacedaemonians. Ways and Means. Cavalry Commander. Art of Horsemanship. On Hunting. Constitution of the Athenians*, with an English Translation by E. C. MARCHANT – G. W. BOWERSOCK, Cambridge 1925 (*The Loeb Classical Library*).
- Xen. Kyr. (Xenophōn, *Kyrou Paideia* = Κύρου Παιδεία) = *Xenophon: Cyropaedia*, with an English Translation by W. MILLER, I–VIII, London 1914 (*The Loeb Classical Library*).
- Xen. Kyr. (Xenophōn, *Kyrou Paideia* = Κύρου Παιδεία) = Metin: E. C. MARCHANT (ed.), *Xenophontis opera omnia*, IV, Oxford 1970 Çeviri: *Xenophon: The Education of Cyrus*, çev. W. AMBLER, Ithaca 2001.
- Xen. mem. (Xenophōn, *Memorabilia* = Ἀπομνημονεύματα) = Metin: E.C. MARCHANT (ed.), *Xenophontis opera omnia*, II, Oxford 1921; Çeviri: *Ksenophon: Sokrates’ten Anılar*, çev. C. ŞENTUNA, Ankara 1994.

- Xen. oik. (Xenophōn, *Oikonomikos* = Οικονομοκός) = *Xenophon: Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apologia*, with an English Translation by E. C. MARCHANT – O. J. TODD, London 1923 (*The Loeb Classical Library*).
- Xen. sym. (Xenophōn, *Symposium* = Συμπόσιον) = *Xenophon: Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apologia*, with an English Translation by E. C. MARCHANT – O. J. TODD, London 1923 (*The Loeb Classical Library*).
- Vit. Aesch. (*Vitae Aeschyliae*) = Metin ve çeviri: M. R. LEFKOWITZ, *The Lives of the Greek Poets*, London 1981.

Modern Literatür

- ABBOTT, E. (1877): *The History of Antiquity*, Cilt I, London.
- ABE, T. (2018): «*Proskynēsis*: From a Persian Court Protocol to a Greek Religious Practice», *Tekmeria* 14, 1–45 (<http://dx.doi.org/10.12681/tekmeria.14682>).
- AGUIRRE-CASTRO, M. (2005): «Expressions of Love and Sexual Union in Hesiod's 'Catalogue of Women'», *CFC (G): Estudios griegos e indoeuropeos* 15, 19–25.
- AJPh* = *American Journal of Philology*
- ALEXIOU, E. (2018): «Competitive Values in Isocrates and Xenophon: Aspects of Philotimia», *Trends in Classics* 10/1, 114–133 (<https://doi.org/10.1515/tc-2018-0006>).
- ALMAGOR, E. (2018): *Plutarch and the 'Persica'*, (*Edinburg Studies in Ancient Persia*), Edinburg.
- ANDERSON, J. K. (1974): *Xenophon*, New York.
- AMBLER, W. (2001a): *Xenophon: The Education of Cyrus*, London.
- AMBLER, W. (2001b): «Introduction: Xenophon's Education of Cyrus», şurada: AMBLER 2001a, 1–18.
- ARTA* = *Achaemenid Research on Texts and Archaeology*
- ASSMAN, J. (2001): *Das Kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und Politische Identität in frühen Hochkulturen*, München (= *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. A. TEKİN, İstanbul, orijinal eserin yayın tarihi 1997).
- AUSTIN, M. M. (1990): «Greek Tyrants and the Persians, 546–479 B.C.», *The Classical Quarterly*, 40/2, 289–306.
- AZOULAY, V. (2008): «Xénophon et le modele divin de l'»autorité», *CEA* 45, 151–183.
- AZOULAY, V. (2009): «Cyrus, Disciple de Socrate? Public et Privé dans l'Ouvre de Xénophon», *Études Platoniciennes* 6, 153–173.
- BACON, H. H. (1961): *Barbarians in Greek Tragedy*, New Haven.

- BAE, C. (2004): «Aramaic as a Lingua Franca During the Persian Empire (538-333 B.C.E.)», *Journal of Universal Language* 5, 1-20.
- BAPD = *Beazley Archive Pottery Database* (accessible at <https://www.beazley.ox.ac.uk/pottery/>)
- BENDA-WEBER, I. (2014): «Non-Greek Headdresses in the Greek East», şurada: GINER – GARCÍA – PESET 2014, 95–115.
- BICKERMAN, E. J. (1952). «Origenes Gentium», *CP* 47, 65–81.
- BOURKE, R. – SKINNER, Q. (edd.) (2016): *Popular Sovereignty in Historical Perspective*, Cambridge.
- BOWDEN, H. (2004): «Xenophon and the Scientific Study of Religion», şurada: TUPLIN – AZOULAY 2004, 229–246.
- BOYCE, M. (1982): *A History of Zoroastrianism*, II, Leiden.
- BRIANT, P. (2002a): *Histoire de l' Empire perse*, Paris (= *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, tr. P. T. DANIELS, Indiana, orijinal eserin yayın tarihi 1996).
- BRIANT, P. (2002b): «History and Ideology: The Greeks and 'Persian Decadence'», şurada: HARRISON 2002: 193-210.
- BROADHEAD, H. D. (ed.) (1960): *The Persae of Aeschylus*, Cambridge.
- BROSIUS, M. (2006): *The Persians: An Introduction*, London/New York.
- BRÜCKMANN, G. C. – TIETZ, A. – DEICHL, F. (edd.) (2015): *Cultural Contacts and Cultural Identity: Proceedings from the Munich Interdisciplinary Conference for Doctoral Students, October 9th-11th 2013*, Munich.
- CANCIK, H. (2012): «The Awareness of Cultural Diversity in Ancient Greece and Rome», şurada: SPARIOSU–RÜSEN 2012: 123-145.
- CARTLEDGE, P. (1993): *The Greeks: A Portrait of Self and Others*, Oxford.
- CEA = *Cahiers des études anciennes*
- CLAUSS, M. (2001): *Mithras: Kult und Mysterien*, Munich (= *The Roman Cult of Mithras: The God and His Mysteries*, çev. R. GORDON, New York, orijinal eserin yayın tarihi 1990).
- COLE, S. G. (2010): «'I Know the Number of the Sand and the Measure of the Sea': Geography and Difference in the Early Greek», şurada: RAAFLAUB – TALBERT 2010, 197-214.
- COUPRIE, D. L. – HAHN, R. – NADDAF, G (edd.) (2003): *Anaximander in Context: New Studies in the Origins of Greek Philosophy*, Albany.
- CP = *Classical Philology*
- CPh = *Classical Philology*
- CR = *The Classical Review*
- CROSS, N. D. (2017): «Guess Who's Coming to Dinner: Hestia, Hospitality, and Interstate Relations in Classical Athens», şurada: WARD 2017, 102–117.
- CURTIS, V. S. – STEWART, S. (edd.) (2005): *Birth of the Persian Empire: Vol.1*, London.

- DAN, A. (2004): «Xenophon's Anabasis and the Common Greek Mental Modelling of Spaces», şurada: GEUS–THIERING 2004, 157–198.
- DANDAMAEV, M. A. (1976): *Persien unter den ersten Achämeniden*, Wiesbaden.
- DE ROMILLY, J. (1985): *A Short History of Greek Literature*, çev. L. DOHERTY, Chicago.
- DESMOND, W. (2018): «Between Gods and Mortals: The Piety of Homeric Kings», şurada: KLOOSTER – VAN DEN BERG 2018, 38–64.
- DEWALD, C. – MARINCOLA, J. (edd.) (2006): *The Cambridge Companion to Herodotus*, Cambridge.
- DICKENSON, C. P. (2017): *On the Agora: The Evaluation of a Public Space in Hellenistic and Roman Greece*, Leiden.
- DILLERY, J. (1995): *Xenophon and the History of his Times*, London/New York.
- DILLION, M. – GARLAND, L. (edd.) (2010): *Ancient Greece: Social and Historical Documents from Archaic Times to the Death of Alexander the Great*, New York.
- DNP = *Der Neue Pauly*
- EASTERLING, P. E. – KNOX, B. M. W. (edd.) (1989): *The Cambridge History of Classical Literature: Early Greek Poetry*, I, Cambridge, 95-105.
- EASTERLING, P. E. – KNOX, B. W. (edd.) (1990⁵): *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature*, Cambridge.
- EASTERLING, P. E. (ed.) (1997): *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*, Cambridge.
- ERHAT, A. (1998a): *Homeros: İlyada*, çev. A. ERHAT – A. KADIR, İstanbul 1998.
- ERHAT, A. (1998b): «Önsöz: Homeros», şurada: ERHAT 1998a, 7–70.
- ERHAT, A. (1999): *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul.
- FGE = *Further Greek Epigrams* = D. L PAGE (ed), *Further Greek Epigrams*, Cambridge, 1981.
- FGrH = *Die Fragmente der griechischen Historiker*
- FITZPATRICK- MCKINLEY, A. (ed.) (2014): *Assessing Biblical and Classical Sources for the Reconstruction of Persian Influence, History and Culture*, Harrassowitz.
- FLOWER, M. A (2006): «Herodotus and Persia», şurada: DEWALD – MARINCOLA, 2006, 274–289.
- FLOWER, M. A. (ed.) (2017): *The Cambridge Companion to Xenophon*, New Jersey.
- FOX, R. L. (ed.) (2004): *The Long March: Xenophon and the Ten Thousand*, New Haven/London.
- FOXHALL, L. – GEHRKE, H. J. – LURAGHI, N. (edd.) (2010): *Intentional History: Spinning Time in Ancient Greece*, Stuttgart.
- GEHRKE, H. J. (2010): «Representations of the Past in Greek Culture», şurada: FOXHALL – GEHRKE – LURAGHI, 2010, 15–35.
- GEORGES, P. (1994): *Barbarian Asia and the Greek Experience: From the Archaic Period to the Age of Xenophon*, London 1994.

- GEORGES, P. (2000): «Persian Ionia under Darius: The Revolt Reconsidered», *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 49/1, 1-39.
- GERA, D. L. (1993): *Xenophon's Cyropaedia: Style, Genre and Literary Technique*, Oxford.
- GERLEIGNER, G. S. (2016): «Tracing Letters on the Eurymedon Vase: On the Importance of Placement of Vase-Inscriptions», şurada: *YATROMANOLAKIS* 2016, 165–184.
- GEUS, K. – THIERING, M. (edd.) (2004): *Features of Common Sense Geography: Implicit Knowledge Structures in Ancient Geographical Texts*, Wien.
- GINER, C. A.– GARCÍA, J. O. – PESET, M. A. (edd.) (2014): *Tiarae, Diadems and Headdresses in the Ancient Mediterranean Cultures: Symbolism and Technology*, Valencia.
- GOULD, J. (1989): *Herodotus*, New York.
- GOW, A. S. F. (1928): «Notes on the Persae of Aeschylus» *JHS* 48/2, 133–158.
- GÖREN, E. (2015): *Arkaik Yunan'da Adlandırma ve Hakikat: Arkaik Yunan Şiirinde Ad, Adlandırma ve Hakikat İlişkisi, Pindaros'un Zafer Şarkılarında (Yeniden-) Adlandırma*, İstanbul.
- GÖREN, E. (ed.) (2018): *Homerosçu İlahiler'den Pindaros'a: Arkaik Yunan Şiiri Antolojisi*, İstanbul.
- GRAY, V. (ed.) (2010): *Xenophon, Oxford Readings in Classical Studies*, Oxford.
- GRETHLEIN, J. (2010): *The Greeks and Their Past: Poetry, Oratory and History in the Fifth Century BCE*, Cambridge.
- GRIFFITHS, J. G. (1953): «Βασιλεύς βασιλέων: Remarks on the History of a Title», *CPh* 48/3, 145-154.
- GROSS, M. – KERTAI, D. (2019): «Becoming Empire: Neo-Assyrian Palaces and the Creation of Courtly Culture», *JAH* 7/1, 1–31 (<https://doi.org/10.1515/jah-2018-0026>).
- GRUEN, E. S. (2012): *Rethinking the Other in Antiquity*, Oxford.
- GÜNERİ, S. (2018): *Türk-Altay Kuramı: Arkeolojik Belgeler Işığında Kuzey Asya'da Türklerin Erken Tarihi*, Ankara.
- HALL, E. (1989): *Inventing the Barbarian: Greek Self-definition through Tragedy*, Oxford.
- HALL, E. (1993): «Asia Unmanned: Images of Victory in Classical Athens», şurada: *RICH – SHIPLEY*, 1993, 108–133.
- HALL, E. (ed.) (1996): *Aeschylus: Persians*, Warminster.
- HALL, E. (1997): «The Sociology of Athenian Tragedy», şurada: *EASTERLING*, 1997, 93-126.
- HALL, J. M. (2002): *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*, London.
- HAMMOND, N. G. L. (1956): «The Battle of Salamis», *JHS* 76, 32-54.
- HARRISON, T. (1998): «Herodotus' Conception of Foreign Languages» *Histos* 2, 1-45.
- HARRISON, T. (2000): *The Emptiness of Asia: Aeschylus' Persians and the History of the Fifth Century*, London.
- HARRISON, T. (ed.) (2002): *Greek and Barbarians*, New York.

- HARRISON, T. (2014): «Herodotos on the Character of Persian Imperialism (7.5-11)», şurada: FITZPATRICK- MCKINLEY, 2014, 9–48.
- HARTOG, F. (2014): *The Mirror of Herodotus: The Representation of the Other in the Writing of History*, Berkeley (= *Herodotos'un Aynası: Öteki Tasavvuru Üzerine Bir Deneme*, çev. M. E. ÖZCAN, İstanbul, orijinal eserin basım tarihi 1988).
- HAVELOCK, E. A. (1951): *The Crucifixion of Intellectual Man*, Boston.
- HENKELMAN, W. F. M. (2011): «Cyrus the Persian and Darius the Elamite: a Case of Mistaken Identity», şurada: ROLLINGER–TRUSCHNEGG–BICHLER, 2011, 577–634.
- HENKELMAN, W. F. M. (2013): «Administrative Realities: The Persepolis Archives and the Archaeology of the Achaemenid Heartland», şurada: POTTS 2013, 528–546.
- HIRSCH, S. W. (1985): *The Friendship of the Barbarians: Xenophon and The Persian Empire*, London.
- HOBDEN, F. – TUPLIN, C. (edd.) (2012a): *Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry*, Leiden.
- HOBDEN, F. – TUPLIN, C. (2012b): «Introduction», şurada: HOBDEN – TUPLIN 2012a, 1–41.
- HODKINSON, S. – POWELL, A. (edd.) (1994): *The Shadow of Sparta*, Routledge.
- HOEKSTRA, K. (2016): «Athenian Democracy and Popular Tyranny», şurada: BOURKE – SKINNER 2016: 15–52.
- HOLTON, J. G. D. (2001): *Herodotus' Portrayal of Persians*, Halifax (MA Dissertation, Dalhousie University).
- HORNBLOWER, S. – SPAWFORTH, A. (edd.) (2003): *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford.
- HOWATSON, M. C. (ed.) (2013): *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, çev. F. ERSÖZ, İstanbul.
- HUSS, B. (1999): «The Dancing Sokrates and the Laughing Xenophon or the Other Symposium», *AJPh* 120, 381–409.
- HYLAND, J. (2008): «Pharnabazos, Cyrus' Rebellion, and the Spartan War of 399», *ARTA* 2008/3, 1–27.
- IEG = Iambi et Elegi Graeci* = M. L. WEST (ed.), *Iambi et Elegi Graeci: Ante Alexandrum Cantati*; Vol. I: *Archilochus, Hipponax, Theognidea*; Vol. II: *Callinus, Mimnermus, Semonides, Solon, Tyrtaeus, Minora Adespota*, Oxford, 1992.
- IZDIMIRSKI, M. (2018): «Deportations of Kurtaş Workers in the Achaemenid Empire According to Classical Literary Tradition», *ŽAnt* 68, 51–64.
- İREN, K. – KARAÖZ, Ç. – KASAR, Ö. (edd.) (2017): *Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem*, İstanbul.
- ISLER-KERÉNYI, C. (2009): «The Study of Figured Pottery Today», şurada: NORSKOV – HANNESTAD – ISLER-KERÉNYI 2009: 13–21.
- İŞKAN, H. – DÜNDAR, E. (edd.) (2016): *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, İstanbul.

- JACOBS, B. – ROLLINGER, R. (edd.) (2010): *Der Achämenidenhof = The Achaemenid Court*, Wiesbaden.
- JAH = *Journal of Ancient History*
- JHS = *Journal of Hellenic Studies*
- JOHNSON, D. M. (2005): «Persians As Centaurs in Xenophon's *Cyropaedia*», *Transactions of the American Philological Association* 135, 177-207.
- KENT, R. (1953): *Old Persian. Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven.
- KESECKER, N. T. (2018): «The Elamite Version of the Inscription of Xerxes I at Van (XV)», *Vem Journal* 61, 31–37.
- KITTO, H. D. F. (2017): *The Greeks*, Baltimore (= *Yunanlar*, çev. A. YURDAÇALIŞ, İstanbul, orijinal eserin basım tarihi 1951).
- KLOOSTER, J. – VAN DEN BERG, B. (edd.) (2018): *Homer and the Good Ruler in Antiquity and Beyond*, Leiden.
- KP = *Der Kleine Pauly*
- KRANZ, W. (1933): *Stasimon: Untersuchen zu Form und Gehalt der griechischen Tragödie*, Berlin.
- KRIKONA, E. (2018): «Commemorating the Power of Democracy: The Constructed Athenian Collective Memory of the Persian Wars through the Eyes of Aeschylus», *Acropolis: Journal of Hellenistic Studies* 2, 85–104.
- KUHRT, A. (2010): *The Ancient Near East C. 3000-330*, Vol.II, London (= *Eski Çağ'da Yakınoğu: yaklaşık M.Ö. 3000-330*, II. cilt, çev. D. ŞENDİL, İstanbul, orijinal eserin basım yılı 1995).
- KURKE, L. (1999): *Coins, Bodies, Games and Gold: The Politics of Meaning in Archaic Greek*, Princeton.
- KURKE, L. (2013re): *The Traffic in Praise: Pindar and the Poetics of Social Economy*, (yeni-den basım, ilk basımı 1991) Berkeley (<https://escholarship.org/uc/item/29r3j0gm>).
- LA = *Lexikon der Antike*
- LARSON, J. (2007): *Ancient Greek Cults: A Guide*, New York.
- LEE, J. W. I. (2005): «Xenophon's *Anabasis* and the Origins of Military Autobiography», şurada: VERNON 2005, 141–160.
- LEFKOWITZ, M. R. (1981): *The Lives of the Greek Poets*, London.
- LLEWELLYN-JONES, L. (2012): «The Great Kings of the Fourth Century and the Greek Memory of the Persian Past», şurada: MARINCOLA – LLEWELLYN-JONES –MACIVER 2012, 317–346.
- LSJ = LIDDELL, H. G. –SCOTT, R. (edd.) (1996), *A Greek-English Lexicon*, Ninth Edition with a Revised Supplement by H. G. LIDDELL – R. SCOTT –H. S. JONES, Oxford.
- LSLD = LEWIS, C. T. – SHORT, C. (edd.) (1879), *A Latin Dictionary*, Oxford.

- LUTZ, M. J. (2018): «The Confrontation between Classical Political Philosophy and the Gods of the City», şurada: TABACHNICK – KOIVUKOSKI – TEIXEIRA 2018, 10–37.
- MACFARLANE, H. (2002): *'To Lay the Shining Foundation...': The Tradition of the Persian Wars in Classical Greek Poetry*, Alberta (PhD Dissertation, The University of Alberta).
- MARI, F. (2015): «The Exchange of Symbolic Guarantees Between Clearchus and Tissaphernês», şurada: BRÜCKMANN– TIETZ –DEICHL 2015, 43-50.
- MARINCOLA, J. – LLEWELLYN-JONES, L. –MACIVER, C. (edd.) (2012): *Greek Notions of the Past in the Archaic and Classical Eras: History without Historians*, Edinburgh.
- Marm. Par. (Marmor Parium)* = F. JACOBY (ed.), *Chronicum Parium*, Berlin 1904.
- MCNEAL, R. A. (1986): «Protogoras the Historian», *History and Theory* 25/3, 299-318.
- MILLER, M. C. (2011): «Town and Country in the Satrapies of Western Anatolia: The Archaeology of Empire», şurada: SUMMERER – IVANTCHIK – VON KIENLIN 2011, 319-344.
- MITCHELL, L. G. (2006): «Greeks, barbarians and Aeschylus' Suppliants», *Greece&Rome* 53/2, 205-223.
- MITCHELL, L. G. (2007): *Panhellenism and the Barbarian in Archaic and Classical Greece*, Swansea.
- MITCHELL, L. – MELVILLE, C. (edd.) (2013): *Every Inch a King: Comparative Studies on Kings and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds*, Leiden.
- MJH* = *Mediterranean Journal of Humanities*
- NADDAF, G. (2003): «Anthropogony and Politogony in Anaximander of Miletus», şurada: COUPRIE – HAHN – NADDAF 2003, 9-56.
- NELSESTUEN, G. (2017): «Oikonomia as a Theory of Empire in the Political Thought of Xenophon and Aristotle», *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 57, 74–104.
- NICOLAI, R. (2014): «At the Boundary of Historiography», şurada: PARMEGGIANI 2014, 63–88.
- NORSKOV, V. – HANNESTAD, L. – ISLER-KERÉNYI, C (edd.) (2009): *The World of Greek Vases*, *Analecta Romana Instituti Danici, Supplementum XLI*, Rome.
- OCD*³ = *Oxford Classical Dictionary*
- ÖNCÜ, F. (2018): «Persepolis Ve Çevresinin “Anadolulu” Kadın ve Çocuk İşçileri (Kurtas'lar): M.Ö. 509-458», *TAD* 37/63, 17–47.
- PARMEGGIANI, G. (2014): *Between Thucydides and Polybius: The Golden Age of Greek Historiography*, Cambridge.
- PMG* = *Poetae Melici Graeci* = D. L. PAGE (ed), *Poetae Melici Graeci*, Oxford, 1967.
- POMEROY, S. B. (2016): *Brief History of Ancient Greece, Oxford* (= *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi*, çev. O. YARLIĞAŞ, İstanbul 2018).

- POTTS D. T. (1999): *The Archeology of Elam: Formation and Transformation of an Ancient Iranian State*, Cambridge.
- POTTS D. T. (2005): «Cyrus the Great and the Kingdom of Anshan», şurada: CURTIS – STEWART 2005, 7–28.
- POTTS D. T. (ed.) (2013): *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, Oxford.
- PRITCHETT, W. K. (1971–1985): *The Greek State at War*, I-IV, Berkeley.
- PROVENCAL, V. L. (2015): *Sophist Kings: Persians as Other in Herodotus*, London.
- RAAFLAUB, K. A. – TALBERT, R. J. A. (edd.) (2010): *Geography and Ethnography: Perceptions of the World in pre-Modern Societies*, Oxford.
- RADNER, K. (2018): «Last Emperor or Crown Prince Forever? Aššur-uballit II of Assyria according to Archival Sources», şurada: YAMADA 2018, 135-142.
- RASMUSSEN, P. J. (2009): *Excellence Unleashed: Machiavelli's Critique of Xenophon and the Moral Foundation of Politics*, Lanham.
- RE = *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*
- RICH, J. – SHIPLEY, G. (edd.) (1993): *War and Society in the Greek World*, London.
- ROLLINGER, R. – TRUSCHNEGG, B. – BICHLER, R. (edd.) (2011): *Herodot und das Persische Weltreich = Herodotus and the Persian Empire*, (Classica et Orientalia 3), Wiesbaden.
- ROLLINGER, R. (ed.) (2018): *A Companion to the Achaemenid Empire*, London.
- ROOD, T. (2004): «Panhellenism and Self-Presentation: Xenophon's Speeches», şurada: FOX 2004, 305–329.
- ROOM, J. (2010): «Continents, Climates, and Cultures: Greek Theories of Global Structure», şurada: RAAFLAUB – TALBERT 2010, 215-236.
- ROSENBLOOM, D. (2006): *Aeschylus: Persians*, London.
- RUNG, E. (2004): «Xenophon, the Oxyrhynchus Historian and the Mission of Timocrates to Greece», şurada: TUPLIN 1994, 413–425.
- SAID, E. (1979): *Orientalism*, New York.
- SAID, E. (1981): «Darius et Xerxes dans les Perses d'Eschyle», *Ktéma* 6, 17–38.
- SARIKAYA, S. (2012): «Küçük Asya Klasik Dönem Historiografların *Persika* Eserleri ve Perslere Bakış Açıkları», *MJH* II/2, 229–242.
- SARIKAYA, S. (2017): «The Diplomatic and Strategic Maneuvers of Tissaphernēs, Satrap of Sardis», *ADALYA* 20, 111–133.
- SARIKAYA, S – ARSLAN, M. (2017): «Anadolu'da Persler. Savaş, İsyan ve Diplomasi», şurada: İREN – KARAÖZ – KASAR 2017, 78-99.
- SCHEPENS, G. (2012): «Timocrates' Mission to Greece—Once Again», şurada: HOBDEN – TUPLIN 2012a, 213–241.
- SCULLION, S. (2006): «Herodotos and Greek Religion», şurada: DEWALD – MARINCOLA 2006, 192-208.

- SEET, A. M. (2014): *Fifth Century B.C.E. War Memorials in Pausanias' Periegesis*, Georgia (MA Dissertation, University of Georgia).
- SMITH, A. D. (1986): *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford (= *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. S. BAYRAMOĞLU, – H. KENDİR, Ankara 2002).
- SPARIOSU, M. I. – RÜSEN, J. (edd.) (2012): *Exploring Humanity: Intercultural Perspectives on Humanism*, Göttingen.
- STEVENSON, R. B. (1997): *Persica: Greek Writing about Persia in the Fourt Century BC.*, Edinburg.
- STOLPER, M. W. (2018): «Elamite Sources», şurada: ROLLINGER, 2018, 1-26.
- SUMMERER, L. – IVANTCHIK, A. – VON KIENLIN, A. (edd.) (2011): *Kelanai – Apameia Kibotos: Développement urbain dand le contexte anatolien*, Bordeaux.
- TABACHNICK, D. E. – KOIVUKOSKI, T. – TEIXEIRA, H. M. (edd.) (2018): *Challenging Theocracy: Ancient Lessons for Global Politics*, Toronto.
- TgrF = Tragicorum Graecorum Fragmenta*
- TİRYAKİ, G. S. (2016): «Milyas Boyalı Mezar Odaları: Kızılbel, Müğren ve Karaburun II», şurada: İŞKAN – DÜNDAR 2016, 388–401.
- THOMAS, R. (2006): «Intellectual milieu of Herodotus», şurada DEWALD – MARINCOLA 2006, 60-75.
- THOMSON, G. (1944): «Bad Bronze», *CR* 58, 35–37.
- TUPLIN, C. (1994): «Xenophon, Sparta and the Cyropaedia», şurada: HODKINSON – POWELL, 1994, 127–181.
- TUPLIN, C. (1996): *Achaemenid Studies*, Stuttgart.
- TUPLIN, C. (ed.) (2004): *Xenophon and His World: Papers from a Conference Held in Liverpool in July 1999*, Stuttgart.
- TUPLIN, C. (2010): «Xenophon and Achaemenid Courts: A Survey of Evidence», şurada: JACOBS – ROLLINGER 2010, 189–230.
- TUPLIN, C. (2013): «Xenophon's Cyropaedia: Fictive History, Political Analysis and Thinking with Iranian Kings», şurada: MITCHELL – MELVILLE 2013, 67–90.
- TUPLIN, C. (2017): «War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology», *Electrum* 24, 31–54 (doi:10.4467/20800909EL.17.020.7502).
- VERNON, A. (ed.) (2005): *Arms and the Self: War, the Military and Autobiographical Writing*, London.
- VLASSOPOULOS, K. (2017): «Xenophon on Persia», şurada: FLOWER 2017, 360–375.
- WARD, A. (2006): «Self-reflection, Egyptian Beliefs, Scythians and “Greek Ideas”: Reconsidering Greeks and Barbarians in Herodotus», *The European Legacy*, 11/1, 1-9.
- WALBANK, F. W. (2002): «The Problem of Greek Nationality», şurada: HARRISON, 2002, 234-257.

- WATERS, M. (2013): «Elam, Assyria, and Babylonia in the Early First Millennium BC», şurada: POTS 2013, 478–492.
- WALLINGA, H.T. (1984): «The Ionian Revolt», *Mnemosyne Fourth Series*, 37-3/4, 401-437.
- WARD, T. P. (ed.) (2017): *First and Last: A Devotional in Honor of Hestia*, Alexandria.
- WEST, M. L. (ed.) (1982): *Greek Metre*, Oxford.
- WEST, M. L. (1985): *The Hesiodic Catalogue of Women: Its Nature, Structure, and Sources*, Oxford.
- WHIDDEN, C. (2007): «The Account of Persia and Cyrus's Persian Education in Xenophon's *Cyropaedia*», *The Review of Politics* 69/4 (Fall, 2007), 539–567.
- WIESEHÖFER, J. (2002): *Das Antike Persien: Von 550 v. Chr. Bis 650 n. Chr.*, Munich (= *Antik Pers Tarihi*, çev. M. A. İnci, İstanbul, orijinal eserin yayın tarihi 1994).
- YAMADA, S. (ed.) (2018): *Neo-Assyrian Sources in Context: Thematic Studies of Texts, History and Culture. State Archives of Assyria Studies 28*, Helsinki.
- YATROMANOLAKIS, D. (ed.) (2016): *Epigraphy of Art: Ancient Greek Vase-Inscriptions and Vase-Paintings*, Oxford.
- YILDIRIM, N. (2005): «İran Dilleri-I», *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2, 25–38.
- ŽAnt = Živa Antika

GİRİŞ

1. Konuya İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu

M.Ö. 6. Yüzyıl ortalarında Hellas'ta birbirine paralel olarak iki gelişme yaşanmaktadır: Persler'in Ionia'yı fethetmesi ve Hellen kent devletlerinin başlarındaki tiranlardan kurtulma süreci. Ionia, Persler tarafından fethedilmeden önce, diğer Hellen kent devletleri gibi tiranlarla yönetiliyordu. Pers Kralı Büyük Kyros fethedilen bölgelerdeki yönetimleri kendisine bağlayarak yönetimlerini muhafaza etmişti. Ancak Hellas anakarasında başlayan tiranlık karşıtı eğilim Asya Hellenler'inde kesintiye uğramış; Persler ise, bunun sorumlusu addedilmiştir. Kendi kent-devletlerinde «özgürlük»lerinin (*eleutheria*), yani dışa karşı bağımsızlıklarının farkında olan Hellen *polis*'leri siyasi söylemleri ve bunu destekleyen edebiyat eserleriyle tiran karşıtı olmak üzerinden yeni bir kimlik geliştirmiş; Persler'i ise bu kimliğin karşıtı olarak konumlandırmışlardır. M.Ö. 5. Yüzyıl'ın başındaki Pers-Hellen Savaşları böyle bir siyasi ortamın içerisinde yaşanmıştır. Savaşlarda Persler'in başarısız olması, başta Atina olmak üzere tiranlık karşıtı kentleri daha önce Persler'in güdümündeki kentler üzerinde siyasal ve kültürel olarak bir üstünlüğe taşımıştır. Savaşların Hellenler'in lehine sonuçlanmasında ciddi katkısı bulunan Atina bu nedenle öne çıkmış; kendi güdümündeki Attik-Delos Deniz Birliği kentlerinin hem maddi gücünü hem de entellektüel sermayesi olan sanatçı ve düşünürlerini de kendisine çekmiştir.

M.Ö. 5. Yüzyıl ortalarında gücünün zirvesine erişen Attika-Delos Deniz Birliği'nin sağladığı ortamda, M.Ö. 460-429 yılları arasında Atina'nın yönetiminde söz sahibi olan Periklēs, bu dönemde hem Akropolis'in ve tiyatroların inşası gibi imar işleriyle hem de sanatçı ve düşünürlerin kente gelmesini teşvik etmesiyle Atina için son derece parlak bir dönem yaşanmasına vesile olmuştur. Temelde Pers tehdidine karşı oluşturulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin bağlayıcı gücü

siyasal özgürlüktür. Siyasal özgürlüğün birinci önceliği ise konuşma özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün ortaya konulduğu en önemli mekân ise kuşkusuz *agora*'dır. Periklēs döneminin *agora*'sı, başta ticaretin ve siyasal özgürlük sayesinde çıkan yasaların duyurulduğu yer olmanın ötesinde söyleyecek bir şeyi olan herkesin gelip özgürce bunu paylaşabildiği bir kamusal mekândır. Hellas'ın her köşesinden düşünürler ve yazarlar burada eserlerini paylaşabilmektedirler. Bu etkileşim sayesinde olgunlaşan fikirler sadece Attika-Delos Deniz Birliği kentlerine değil tüm Hellas'a yayılabilme imkânına sahip olmuştur.

Bununla birlikte bu birliğin kazanımlarının Atina'nın parlak bir dönem yaşamasına yol açacak şekilde Periklēs tarafından yönetilmesi, kentte siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda bir zenginliğe yol açıyor; söz konusu zenginliğin devamlılığının kaynağı ise Pers tehdidine karşı örgütlenmek ihtiyacına dayanıyordu. Bu nedenle Pers tehdidini hatırlatarak Persler'i yeniden kamuoyunun dikkatine sunacak eserlerin varlığı, dönemin iktidarı için önem teşkil etmekteydi. Periklēs'in bu tür eserleri veren yazarlar ile şahsi ilişkileri olduğu da bilinmektedir. Örneğin Aiskhylos'un «Persler» eserinin sahneye konulma masraflarını üstlenen yapımcısının (*chorēgos*) bizzat Periklēs olduğunu bilmekteyiz. Başka bir örnek olarak tarih yazarı Herodotos'un eserini bitirmesinden sonra Periklēs'in emriyle Atina'nın yeni kurduğu kolonisi Thurioi'ya gitmesi, eserinde Periklēs'in söylemlerini hatırlatması da bilinen hususlardır. Periklēs'in gençliğinde Platōn ve Ksenophōn'un öğretmeni Sokratēs ile de Atina'nın başarısı hususunda sohbetleri olduğu bilinmektedir. Tam olarak Periklēs dönemi olarak ifade edilemeyecek olsa da, bu fikri birlikteliğin Sokratēs'in eğitiminden geçmiş Ksenophōn için de geçerli olduğu değerlendirilebilir. Ksenophōn'un gençliğinin Periklēs'in ölümü sonrasında yaşanan çalkantılı oligarşik dönemin içinde geçtiğini ve yazarın eserlerinin çoğunluğunu sürgünde Atina'dan ziyade Spartalılar'ın kendisine bağışladığı bir çiftlik evinde yazdığını biliyoruz. Ancak yine de eserlerinde Periklēs döneminde olgunlaşan Hellen imgelerinin etkisini sezinlemek mümkündür. Ksenophōn, Attik-Delos Deniz Birliği dağıldıktan sonra Atina'da kurulan oligarşik hükümetin baskılarından kaçarak önce diğer Hellenler ile Genç Kyros'un seferine katılmış; sonrasında da Spartalılar ile Agēsilaos'ın önderliğinde yapılan Asya seferinde yer alarak edindiği tüm tecrübelerin ışığında eserlerini kaleme almıştır. Ksenophōn özellikle Hellenler'in kendi aralarında çekişmeye düştükleri bir dönemin tanıklığını yapmakta ve ağırlıklı olarak Periklēs Dönemi'nde ve Atina'nın

liderliğinde ortaya atılan Panhellenik idealin bir şekilde diriltilmesi özlemini duymaktadır.

Periklēs Dönemi'nin öncesi ve sonrasında da Panhellenik algıyı diriltmeğe çalışan Klasik Çağ yazarları mevcuttur. Ancak Panhellenik vurgunun doğrudan Persler'e ilişkin tasvirler üzerinden yapılması Aiskhylos, Herodotos ve Xenophōn'a özgü bir uygulamadır. Her üç yazar da adeta birbirleri ile uyumlu çalışarak birbirlerinin bıraktığı mirası kabullenip, kolektif hafızaya katkıda bulunmak suretiyle Persler'e ilişkin bir külliyatın oluşmasına hizmet etmişlerdir. Aiskhylos'un diğer eserlerinin yanı sıra özellikle Πέρσαι («Persler») eseri, Hellenler'in Persler'le karşılaşmaları sonucunda iki toplum arasında yönetim ve yaşam tarzı, erdemler ve tanrılarla ilişkiler açısından bazı farklılıkları ortaya koymuştur. Hellenler, Persler'le aralarında gördükleri bu farklılıklar üzerinden kendi kimliklerini tanımlamışlardır. Aiskhylos'un tragedyasında, bu farklılıkların ayrıca, Hellen-Pers Savaşları'ndaki Pers yenilgisinin nedeni olarak gösterildiği anlaşılmaktadır. Oyunda arka planda ise, Persler'in tam zıddı değerlere ve yönetim tarzına sahip olan Hellenler'in kazandıkları zaferde de bu farklılıklar bir siyasi söylem olarak işaret edilmektedir.

Herodotos ise eserinde, Aiskhylos'un bir tragedya içinde Hellenler ve Persler arasındaki farklılıklar üzerinden geliştirdiği siyasi söylemi ve Pers algısını, tüm Pers kralları üzerinden ve çok daha ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Herodotos ayrıca Hellenler'in Pers'e dair algısını, Hellen olmayan ve Persler'e tâbi olan tüm halklara yayarak *barbaros* adlandırması altında tüm bilinen dünyayı eserinin ilgi alanı içine almaktadır. Tarihçi Pers-Hellen Savaşları'nın kökenine ve büyük bir imparatorluğa dönüşen Persler'in Hellenler karşısında nasıl yenildiklerine dair yaptığı incelemede, Persler'in yönetim şekliyle özdeşleştirdiği tiranlığın aşırılığa ve haddini bilmezliğe dönüştüğünde nasıl yıkıma yol açtığını ortaya koyar. Tarihçinin eserinde adeta bir tragedyalar silsilesi olarak ortaya konan tiranlık hevesi ve karşılığında gelen yıkım döngüsü tüm barbarlara yansıtılarak bu uzak «öteki» üzerinden Hellenler'e de bir siyasi mesaj sunulmuş olur. Diğer yandan Herodotos, Persler karşısında Hellenler'in farkına vardıkları kendi kimliklerinin çerçevesini daha da belirleyici hale getirerek *To Hellenikon* (τὸ Ἑλληνικόν) kavramı ile «Hellen olma duygusu»nu belirleyen unsurları da ortaya koyar. Herodotos'un Pers yenilgisi ve Hellen zaferi üzerinden verdiği siyasi mesaj ve Panhellenik vur-

gunun daha sonra unutulmasıyla Hellenler'in kendi aralarında yaşadıkları iç çatışmaların onları siyasi ve ekonomik olarak yıkıma sürüklediği uzun bir dönem yaşanır.

Hellenler'in içine düştükleri talihsizliğin ancak etkili liderler ile aşılabileceğine inanan Ksenophōn ise eserlerinde Hellen ideallerine uygun lider karakterleri ortaya koyar. Bununla birlikte bu karakterleri ortaya koyarken, Hellen ideallerinin hepsini bünyesinde toplayan kurmaca yeni bir «Pers Kralı imgesi» yaratır. Ksenophōn bu Pers yönetici imgesini kurgularken aristokratik Hellen değerlerini ve ideallerini bu hayali karakter üzerine yansıtır. Ksenophōn, böylece, yönetim tarzından çok yöneticinin nitelikleri üzerinden Persler'i anlatmakta ve kendinden önceki yazarların sunduğu ahlaki çerçeveye sadık kalarak bu çerçeveyi geliştirmektedir. Bu çerçeve içinde Ksenophōn ideal değerlerden sapan Pers yöneticilerinin de, kendinden önceki yazarların vurguladığı gibi, yıkıma uğrayacaklarını gösterir. Yazar, eserlerinde bir yandan ideal yönetici portresi yaratmak için Persler'i kullanırken, diğer yandan idealden sapan Persler'in İmparatorluğu'nu çöküş içerisinde göstererek Asya'ya karşı yapılacak Panhellenik girişimlerin de yolunu açar. Ksenophōn'un Κύρου Παιδεία («Kyros'un Eğitimi»), Ἀνάβασις («Onbinler'in Dönüşü») ve Ἑλληνικά («Hellen Tarihi») adlı eserleri, konusu doğrudan doğruya Persler olan çalışmalarıdır; yazarın Ἀπομνημονεύματα («Anılar»), Συμπόσιον («Şölen») ve Οἰκονομικός («Ev İdaresi Üzerine») adlı eserleri ise, konuları doğrudan doğruya Persler olmayıp, Pers Kralı ile ilgili saptamaların olduğu çalışmalarıdır.

Periklēs Dönemi Atina'sının imgeleriyle Persler hakkında yazan bu antik yazarlar (Aiskylos, Herodotos ve Ksenophōn), çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır. Bu yazarlardaki Pers imgeleri hakkında, elbette, modern yazarların görüş ve yorumları da çalışmada dikkate alınmıştır. Bununla birlikte bu yazarların oluşturdukları kültürel belleğin üzerine inşa edildiği bir gelenek ve kendilerinden sonrasına aktardıkları bir mirastan söz edilmesi mümkündür. Jan ASSMAN'ın 2001: 108'de «kanon» kelimesi üzerinden kavramsallaştırdığı «kültürel bellek» (*Kollektives Gedächtnis*) Hellen yazarların birbiri ardına eklemlenerek oluşturdukları geleneğin açıklanması için uygun bir bağlam oluşturmaktadır. Zira kültürel sürekliliğin araçları ve mekanizmalarının açıklanması için «kanon» kelimesinin anlamına içkin olarak kimliğin üzerine dayanacağı ölçütler ve kuralların sınıflanabilmesi için yeterli bir bağlam sağlanmaktadır. ASSMAN'ın ağırlıklı olarak

Mısır tarihinin açıklanması bağlamında geliştirdiği kavram Hellenler açısından bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır. Homēros'un epik şiirleri ile dillendirilen tanrılar ve insanlar arasındaki ilişkiler, çalışmak zorunda olmayan aristokratların boş zamanlarını anlamlandırmaya hizmet etmenin ötesinde Hellenler'e soylarını tanrısal kurucu ata ve kahramanlara bağlayacak bir bellek sunmuştur. Hesiodos ve döneminin lirik şiir formları ve *elegia*'ları, kolonizasyon döneminde aristokratlar arası ilişkiler ile tanımlanan bir Hellen dünyası inşa edilmesine ve kurucu ata ve kahraman mitlerinin coğrafik olarak yaygınlaşarak Hellenler'e bir yurt tanımlanmasına hizmet etmiştir. Simonidēs'in özellikle Sparta'yı övdüğü *elegia*'sı (WEST, fr.14) Homēros'un Troia kahramanı Akhilleus ile Plataia kahramanı Pausanias arasında kurduğu paralellik çerçevesinde Hellen tarihinin, Hellenler'in Persler'e galip gelmesinin bir nedeni olarak sunulması amacına hizmet eder. Mitolojinin başarıların açıklaması için oluşturduğu dayanak Aiskhylos'un özellikle «Persler» eseri çerçevesinde Hellenler'in tanrılardan gelme atalarının mirasını kimliklerini tanımlama niyetiyle kullanmalarına hizmet etmiştir.

GEHRKE 2010: 15'in, tarihin kültürel belleğin oluşturulması niyetiyle kullanılması çerçevesinde; Edmund Husserl tarafından yaratılan, Alfred Shütz ve Thomas Luckmann' tarafından açıklanan «Lebenswelt» (yaşantı dünyası) kavramını bir sosyal grubun kimliğinin oluşumunda kullanılan bir fenomen olarak «niyetli tarih» (*intentional history*) adı altında Hellenler'in tarih yazımı için kullanması ise Pers-Hellen Savaşları'nın oluşturduğu tarihsel mirasın açıklanması için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. GEHRKE 2010: 24-25, Hellenler'in karşısında birleştiği Persler'in yenilgisinin ve Hellenler'in başarıyı hazmedemeyerek yeniden bölünmesinin sebebi olarak Herodotos'un sunduğu *hybris* bağlamını bir niyetli tarih çabası olarak görmektedir. Herodotos'un bıraktığı yerden alan Thukydides ve Thukydides'in bıraktığı yerden devam eden Ksenophōn ve «Hellenika Oxyrhynkhia»nın tarihçisi gibi yazarlar Herodotos'u beğensin veya beğenmesinler Hellenler için bir niyetli tarih girişiminde bulunmaktadırlar. Bu doğrultuda Persler Hellenler'in kimliğinin inşasında Hellenler'in niyetleri için değerlendirilen bir «kanon» oluşturmuştur.

Atina'nın siyaset ve konuşma özgürlüğü gibi üstün değerlere sahip olması ve bu çerçevede bir idealin savunuculuğunu üstlenebilmesine rağmen, Periklēs Dönemi'nde Persler hakkındaki temel eserleri ortaya koyan yazarların Atina kentinin siyasetinden tamamen ayrı olduğu, eserlerinin objektif eserler olduğu veya

bu sebeple Atina devletinin ilgisini çekmediği kesinlikle iddia edilemez. Antik Çağ'dan itibaren Batı'nın Doğu kültürlerine karşı süregelen ilgisi ve yarattığı üstünlük idealini konu alan «Oryantalizm» eserinde SAID (1979: 9-13), saf bilgi ile siyasi bilgi arasındaki farka dikkat çekerek, modern edebiyat ve klasik filoloji çalışmalarının da diğer beşerî bilimler gibi çağımızın siyasi gerekçeleri ile üretilen siyasal imgelerin üzerine çıkacak bir objektiflikle ele alınmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Zira çoğu kere tüm bilim alanlarında olduğu gibi edebiyat ve filoloji alanında yürütülen çalışmalar da iktidarın emelleri doğrultusunda desteklenip desteklenmemesine göre değer kazanmaktadır. Batı'nın Doğu üzerinde siyasal emelleri olduğu da izaha gerek duymayan bir meseledir.

Bu tespit Periklēs'in dönemi için de geçerli olmalıdır. Kendisinden beş yüz yıl sonra Periklēs'in döneminin siyasi ortamına ışık tutan Plutarkhos, Persler hakkındaki imgelerden bağımsız olarak, siyasi rakipleri tarafından Periklēs'in kendisi hakkında üretilen imgelerin dahi, kayırma ve yaltaklanma nedeniyle gerçeği saptırmak ve çarpıtmak için olduğunun altını çizmektedir. Örneğin Persler'in müzik dinletisi yapma gelenekleri olup olmadığı hakkında pek bir bilgimiz olmamasına rağmen, karşıtları Periklēs'in inşa ettirdiği *Odeon* (konser salonu) yapısının Pers Kralı'nın sarayına öykünme içerisinde yapıldığını iddia etmektedir (Plut. comp. Per.–Fab. 13,8–10).

Çalışmasında Batı'nın modern siyasi söylemlerinde Doğu'ya karşı geliştirdiği üstünlük fikrinin ortaya konmasında Antik Çağ metinlerinin bir araç olarak kullanılmasına dikkat çeken SAID 1979, özellikle Aiskhylos'un «Persler» eserinin 19. Yüzyıl Oryantalizm hareketi tarafından Batı'nın kültürel üstünlüğünü vurgulamak için Doğu-Batı karşıtlığını körüklemek üzere alımlandığını hatırlatarak, ta Homēros zamanından itibaren Doğu üzerine söz söyleyen her yazarın bu dünya üzerine hayali bir model varsaydığını ve kendinden önceki başka bir yazarın geliştirdiği modele dayandığını belirtmektedir. Bu doğrultuda Batı dünyasının antik kaynaklar aracılığıyla zihninde yarattığı Doğu imajının şekillenmesinde şüphesiz Aiskhylos'un «Persler» eserinde ortaya konan Persler ve onlara dair imgelerin etkili olduğunu düşünmek kaçınılmaz olacaktır. Oyunda Doğu-Batı ayrımı SAID 1979: 57'nin de belirttiği üzere Asya ve Avrupa üzerinden çizilerek, iki kıta arasında çizilen ayrımında Avrupa; güçlü ve sözünü geçiren olayların gidişatına yön veren bir muzaffer olarak betimlenirken, Asya yenik düşmüş, boşluk ve

felâket duyguları içinde yaşlı kraliçesi aracılığıyla temsil edilmektedir. SAID tarafından sunulan bu imge çalışmamızda odaklandığımız politik ortamın analizi için değerlendirilmiş ve odaklandığımız yazarların Periklēs'le ilişkilendirilmesinin ana gerekçesini oluşturmuştur.

SAID'in Doğu-Batı karşıtlığını oluşturmada kaynak metinlerden biri olarak gördüğü Aiskhylos'un «Persler»i ve diğer Hellen tragedyaları üzerine kapsamlı bir çalışma yapan HALL 1989;1994, tragedyalar üzerinden ortaya koyduğu incelemesinde, Hellen tragedya ozanlarının bir kültürel üstünlük miti yaratabilmek maksadıyla bir *barbaros* imgesi yarattıklarını ve ayrıca tüm barbarlar neredeyse Persler'in hakimiyetinde olduğu için ozanların düşkün, aşağılık bir Pers imgesi yaratma gayretini ortaya koymağa çalışmıştır. Ancak bu çabanın Periklēs Dönemi'nden ziyade Büyük İskender ve hatta Principatus Devri'yle ilişkilendirilmesi gerektiği de öteden beri paylaşılan bir husustur. Bununla birlikte HALL'un tragedya başta olmak üzere Periklēs Dönemi'nin eserlerinde altını çizdiği imgelerin Persler'e karşı üstünlük kurmayı hedefleyip hedeflemediğinden öte Hellenler'e özgü nitelikleri ortaya çıkarmağa çalışarak Panhellenik bir çabanın olduğunu vurgulaması da önemlidir. Zira o dönemin Atina'sındaki en temel politik vurgunun, Hellenler eğer birlikte olabilirlerse kendilerinden üstün Persler'e karşı direnebilirler ve eğer birlikte olamazlarsa Persler'in kendilerine dayattığı koşullarda yaşamağa mahkûm olacakları tezi olduğu ileri sürülebilir. HALL tarafından vurgulanan ötekileştirme hareketi pek çok yazar tarafından aşırı bulunarak yeni bir tartışma ortamı yaratmıştır. Bu sayede Hellenler'in niyetli tarih girişimi içerisindeki daha farklı dinamiklerin araştırılmasına hizmet etmiştir.

BROCK 2013, Hellenler'in siyasal imgelerine genel olarak baktığı eserinde; çalışmamızla tutarlı bir biçimde Periklēs döneminde tiranlık-kölelik imgesinin ağırlıklı olduğunun altını çizerek, ortaya koyduğu siyasal imgeler yoluyla Hellen yazarlarının Pers betimlemelerinin ardındaki ideolojilerinin siyasal arka planını sunmaktadır. HARTOG 2014 de özellikle Herodotos'un iktidar tasavvuru gibi gördüğü Hellenler'in tiranlık imgesini, tarihçinin Pers Kralı için kullanılan bir imge olarak sunduğunu vurgulamaktadır. Bu fikirler ışığında Periklēs Dönemi'nde etkileşime girerek ortak bir kültürel bellek oluşturan klasik dönem yazarlarının genel karakterinin, kendi siyasi imgelerini Persler üzerine yansıtmaları olduğunu ileri sürebiliriz. Ancak Persler'in doğrudan Hellenler'in siyasi imgeleri üzerinden anlatıldığını kabullenip bu imgelerin tespit edilmeğe çalışılarak arka plandaki

Persler hakkında aktarılanlara odaklanan tam bir külliyat henüz ortaya konmamıştır. HARTOG 2014, çalışmasını İskitler üzerinde odaklanarak ortaya koyduğu için, bu doğrultuda atılan bir adım olarak kendisinden sonra yapılabilecek diğer çalışmalar için bir katkı olmayı hedeflemektedir. Belirtilen yazarlar Hellenler'in siyasi niyetlerinin ne olduğunu etraflıca ortaya koymaktadırlar.

Antik Çağ'da Hellenler'in yabancı kültürlerle karşılaşması yoluyla kendi kültürel kimlik ve farkındalıklarını ortaya koyarken yazınsal kaynaklarda belli bir etnografik edebi geleneğin takip edildiğine dikkat çeken CANCIK 2012, Aiskhylos'un «Persler»'inde oyunun kurgusunun Pers coğrafyası üzerinden anlatılmasının Hellenler'in kendilerine ve Persler'e dair algılarının yansıtılmasındaki rolünü ortaya koyar. Diğer yandan Aiskhylos'un Persler'i Asya ile ilişkilendirerek Pers-Hellen Savaşları sonucunda Asya'nın ıssız ve erkeksiz kalması tespiti hem Pers medeniyetine bir coğrafya biçmekte, hem de Persler'in kadınsılığına dair bir klişe sunmaktadır. COLE 2010, çalışmasında bu coğrafya imgesinin Homeros'tan gelen köklerini incelemektedir. HALL 1989 ise, Asya'nın erkeksizliğinden yola çıkarak Persler'in efemine oldukları imgesinin nasıl işlendiğini bize anlatmakta ve bu klişelerin örüntüsünün Hellenler için bir üstünlük miti haline gelişini göstermektedir.

GRUEN 2012 ise, Aiskhylos'un bir üstünlük miti peşinde olmadığını daha ziyade tragedya türünün temel motifi olan aşırılıklar karşındaki tanrısal iradenin tezahürü şablonuna uyacak bir Pers imgesinin oluşturduğunu temellendirmektedir. Hatta Aiskhylos'un Pers-Hellen Savaşları'nda tanrılara biçtiği ağırlıklı rolün modern bir okuyucu için fazla olabileceğini saptamaktadır. GREITHLEIN 2010, oyunun tragedya türündeki tanrısal irade ifadesi olan «talih» (*tykhē*) algısı üzerinden bir Pers imgesi yaratmak kadar Atinalılar için ahlaki bir duruşu olabileceğini de irdelemektedir. GREITHLEIN ayrıca, talihin dönebileceği düşüncesinin Atinalılar'a kendilerinin üzerinden verilmemesi için bir «öteki» yaratılması ihtiyacının doğduğunu, oluşturulan Pers imgesinin bu bağlamda ele alınması gerektiğini ortaya koyar. KRIKONA 2018 ise, Pers imajının Atina'nın demokratik kazanımlarının vurgulanması için kullanıldığını, Aiskhylos'un kendi siyasal duruşunu irdeleyerek, ortaya koymaktadır.

Herodotos, Aiskhylos'un tragedya motiflerini pek çok karakter ve durum üzerinden tekrarlamaktadır. Bu sebepten bu temanın eser genelinde araştırılması önem kazanmaktadır. HARRISON 2014, Herodotos'un Pers krallarının tanrılara

ters düşmedikçe talihlerinin güldüğünü, aşırılıklarının ise ilahi cezayı hakeden bir suç olarak görülüp savaşlarda yenildiklerini vurgulamaktadır. Bu tekrarlayan tema Pers emperyalizminin karakterini de ortaya koyar. Dolayısıyla Pers coğrafyasının oluşumu Aiskhylos'taki tanrısal coğrafi sınırlardan ziyade erdemsel bir yeterlilik ile sınırlanan bir coğrafyayı tanımlamaktadır. SCULLION 2007, Herodotos'un Persler'in divan konuşmalarında Hellen teolojisinin izini sürerek tanrıların Persler'e biçtiği sınırları aydınlatmağa çalışmaktadır. Bununla birlikte GOULD 1989, Herodotos'un insanların yaşadığı coğrafyanın zorluk ve sertliği ile kolaylık ve yumuşaklığı bağlamında yöneten ve yönetilen ayrımı getirdiğini bize gösterir. Ancak bir de Herodotos'un Tuna'nın kuzeyi ve Nil'in güneyinde yaşayan ve coğrafyanın yaşam koşullarını çok zorladığı yerlerin halklarını sunduğunu ve bunların iyice barbar olarak nitelendirilebileceği hatırlatılmaktadır ki; Persler için asıl coğrafya, topografya üzerinden değil, iklim koşulları ve buna bağlı beşerî nitelikler üzerinden çizilmektedir. Ancak Herodotos'ta tüm bu sunulanlar Hellenler için barbar olanlar olarak gösterilmektedir ki; ki HARRISON 1998, Herodotos'un tüm bu ulusları barbar lisanı ile konuşur tasvir ettiğini ortaya koymaktadır.

Herodotos ayrıntılı tasvirleri ile arkeolojik ve tematik çalışmalara da kaynaklık etmektedir. Böylece Herodotos'un anlatısı gün geçtikçe yapılan katkılar ile daha da detaylanmaktadır. Bu katkıları yapan yazarlardan Persler'e ilişkin tanımlamalar yapanlar da ilgi alanımıza girmektedir: Örneğin değerli madenlerin değişim aracı ve para olarak kullanımını araştıran GEORGES 2000, Dareios'un vergi politikasına göre öne çıkan gümüş sayesinde Hellenler'in Pers İmparatorluğu'nun ticari sistemi ile entegre olduğunu ve gümüş madenlerine erişim meselesinin Miletos İsyanı'nın arkasındaki ana unsur olduğunu ortaya koymaktadır. HENKELMAN 2017, Persepolis Sur Tabletleri'ndeki kayıtlar ile kıyaslayarak, Herodotos'un anlattığı posta/ulaştırma sisteminin (*angerion*) Pers ordusundan bağımsız mızraklı sınıfı ile ilişkilerini aydınlatmaktadır. Buna göre Herodotos'un işaret ettiği yol sistemi ve üzerindeki konakların işçi sınıfı (*kurtaş*) ile ilişkisi de kurulmaktadır. IZDIMIRSKI 2018'de ise, Sur Tabletleri'nde kayıtlı *kurtaş* işçilerinin Herodotos'un köleleştirilerek sürüldüğünü haber verdiği kentlerin halklarıyla ilişkisini kurmaya çalışmaktadır.

Ksenophōn Aiskhylos gibi Asya'nın ıssızlığını değil, uçsuz bucaksızlığını ve içinden geçilmesinin zorluğunu bir imge olarak sunmaktadır. DAN 2014, Ksenophōn'un denizleri ve kıyıları Hellenler'e, karaları ise Persler'e coğrafya olarak

sunduğunu söylemektedir. Dağlarda yaşayanları ise en barbarlar olarak tanımladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Persler ve Hellenler arasındaki mental sınırlar kadar antlaşmalarla çizilen sınırlar da Ksenophōn ile gündemimize girer. Adaların ve Asya Hellenleri'nin üzerindeki hâkimiyet çekişmesi antlaşmaların konusudur. Buna göre Herodotos'taki kral anlatıları kadar, Ksenophōn da satrapların anlatılarına odaklanmaktadır. Genç Kyros, Tissaphernēs, Pharnabazos gibi karakterler siyasal ilişkilerin görünen yüzüdür. SARIKAYA 2017 ve MARI 2015, Tissaphernēs karakteri üzerinden sözüne güvenilmez Pers imgesinin ortaya çıkışını yansıtmaktadırlar. HYLAND 2008 ise, erdem bakımından Hellen aristokratları ile kıyaslanabilecek Pers imgesini Genç Kyros ve Pharnabazos üzerinden yansıtmaktadır. «Kyros'un Eğitimi»'nde Büyük Kyros, Ksenophōn'un Hellenler için bir lider imgesi ortaya koymak amacıyla kurguladığı karakterdir. W. MILLER, 1914'den beri bu görüşü dillendirilmektedir. AZOULAY 2009 Kyros karakterindeki kurgusal özellikler olan tanrı vergisi bir yetenek ve ev ekonomisi prensipleriyle imparatorluk yönetebilmesinin, Ksenophōn'un «Anılar» ve «Ev İdaresi Üzerine» eserleri ile birlikte okunduğu zaman daha iyi görülebileceğini ortaya koymaktadır.

AMBLER 2001a, Ksenophōn'un sunduğu Pers kentinin bir Hellen kentini andırdığını, HENKELMAN 2013, bu kentin adının Parsa olduğunu, TUPLIN 1994 de bu kentin Sparta ile olan yakınlıklarını ortaya koymaktadırlar. RASMUSSEN 2009, Ksenophōn'un Pers kentinin Sparta'nın iyileştirilmiş bir versiyonu olarak sunduğunu belirtmektedir. Ksenophōn'un Babil merkezli Pers İmparatorluğu tasviri diğer yazarlardan ayrılmaktadır. Ancak RADNER 2018 arkeolojik kayıtlardan Kyros'un asıl Assur kentini almasıyla Asur'u yıktığını belirlemektedir. Ksenophōn bu esnada Kyros'un ordusunu piyadeden süvariye dönüştürdüğünü söylemektedir. JOHNSON 2005, Ksenophōn'un süvarileşen Persler için *Kentauros* ifadesini kullanmasının aslında alçaltıcı bir imge olarak sunduğunu iddia etmektedir. Bu imge Ksenophōn'un kendi dönemindeki yozlaşmış yönetim için uygundur. Zira M. Ö. 4. Yüzyıl Pers imgesi eski azametini yitirmiş bir versiyondur. Bu doğrultuda VLASSOPOULOS 2017, Ksenophōn'un Pers askerlerini adeta hizmetçi gibi gösterdiğini ve Kral Artakserksēs'i de parası bitmiş bir kral olarak tasvir ettiğini hatırlatmaktadır. TUPLIN 2017, ordu-devlet olarak sunulan Persler'in daha sonra bu imajını yitirdiğini vurgulamaktadır.

Pers Kralı'nın imgesini oluşturan ögeler de araştırılan hususlardır. PODRAZIK 2017 Kral'ın asa taşıyıcıları imgesini; TUPLIN 2010 Persler'in sarayı olarak Kral'ın kapısı imgesini; GROSS – KERTAI 2019 ise, bu imgenin Asur'dan geldiğini göstermektedirler. Bununla birlikte Ksenophōn Büyük Kyros'un yeni bir kült kurduğunu söylemektedir. AZOULAY 2008 de Büyük Kyros'un dindarlığı toplumsal bir ölçü olarak sunduğunu hatırlatmaktadır. LUTZ 2018 ise dinin Hellenler için önemli bir politik imge olduğunu ortaya koyarak Ksenophōn'un dindar Kyros imgesinin arka planına ışık tutmaktadır. GERA 1993 de Ksenophōn'un sunduğu dindar Kyros portresinin «Anılar», «Sokrates'in Savunması», «Atlı Birliği Komutanı Üzerine» gibi diğer eserleri ile birlikte okuyarak Ksenophōn'un Sokratesci bağlamını hatırlatmaktadır. KURKE 1999, «Kyros'un Eğitimi»'nde Hellen imgesi *kalos kagathos* imgesinin emareleri olduğunu ima etmektedir. HUSS 1999 da Ksenophōn'un «Şölen» eseri ile *kalos kagathos* imgesini gerçekten önemseydiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kyros ve arkadaşları için bu imgenin kullanılmış olabileceği de değerlendirilmiştir.

LLEWELLYN JONES 2012, meşhur Dareios vazosunun üç katmanının Hellenler'in Persler'i tanrılar, krallar ve satraplara ilişkin imgeleri ile ele aldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Hellenler'in kendi toplumsal imgelerini Persler'e yansıttığı ön plana çıkmaktadır. HARRISON 2000, hem Aiskhylos hem de Herodotos'un Persler'i Atinalılar gibi sadece bir kentten oluşan bir toplum olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. NELSESTUEN 2017 ise Ksenophōn'un ev ekonomisi üzerinden hem kent hem de imparatorluk yönetimi bağlamını kurduğunu incelemesinde göstermektedir.

DE PAIVA GOMES 2018, *habrosynē* (lükse düşkünlük) olgusunun tarihsel arka planını ortaya koyarak tiranlığın toplumsal karşılığına ışık tutmaktadır. POMEROY 2016 ise, köleliğin Atinalılar için ne anlama geldiğini ve siyasal kazanımlarının önemini ortaya koymaktadır. DILLON – GARLAND 2010, çalışmalarında tiranlık ve Solon'un yasalarının Atina'daki birlikteğinin niteliğini aktarmaktadır. AUSTIN 1990 Pers kralları ve Hellen tiranları arasındaki konukluk ilişkisine dikkat çekerken, HARTOG, 2014 söz konusu Pers Kralları'nın Herodotos'un metninde tiran aynasında görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Hellenler'in toplumsal düzeninin temeli olduğu kadar Pers toplum yapısı ve ekonomisi için de tarım çok önemlidir. HENKELMAN 2013, Pers ülkesinin kalbindeki arkeolojik bulgulardan tarım ve kölelik ilişkisine ışık tutmaktadır. KUERT

2010 ise, Pers satraplarının altındaki tımar sahibi Pers beylerinin varlığını ortaya koymaktadır. Persler'in Hellen mitolojisi çerçevesinde yorumlanması önemli bir husustur: BOWDEN 2004, Pers Kralı'nın Ksenophōn tarafından Zeus'a denk gösterildiğine dikkat çekmektedir.

KURKE 2013 ise, Hellenler'in itibara dayalı hediye ekonomisi (*megaloprepeia*) geleneğini; DESMOND 2018 asa taşımanın Hellen mitolojisindeki yerini; HARRISON 1998 ise özgür konuşmanın Hellenler'deki önemini ortaya koyarak bu imgelerin Persler için nasıl kullanıldığının incelenmesine ışık tutmaktadırlar. MILLER 2010, Pers hediye ekonomisinin arkeolojik bulgular ile teyit edildiğini vurgulamaktadır. BENDA-WEBER 2014, Persler'in *tiara* kullanımını Hellenler'in nasıl karşıladığını açıklamaktadır.

Persler tüm bu yazarlar tarafından çeşitli imgeler ışığında ele alınmaktadır. Ancak Persler'in Hellen imgelerinin çerçevesinde nasıl aktarıldığına ilişkin bir büyük resmi ortaya koyacak eserler henüz yeteri kadar olgunlaşmamıştır. Çalışmamız ile Hellen imgeleri ışığında Persler'in nasıl ele alındığı ortaya konulmağa çalışılacak ve bundan sonraki çalışmalara da ışık tutması amaçlanmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Hem Periklēs döneminde hem de Panhellenik vurguyu oluşturan Periklēs öncesi ve sonrası dönemde yaşamış pek çok Klasik Çağ Hellen yazarının varlığı bilinmektedir. Bu mesele Homēros'un Troia Savaşı'na imgesel bir gerekçe sunmak için ön plana çıkardığı tanrısal kahramanlara biçtiği ideal davranış kalıplarının paylaşılması ile başlamaktadır. Pindaros ve Simonidēs gibi ozanlar ise kahramanlığı bireylerden kentlere aktarmışlardır. Periklēs dönemi yazarları övülecek nesne olarak kentlerin birlikteliğini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Panhellenizm Periklēs sonrası dönemde ise Hellenler için toplu olarak bir üstünlük mitine dönüşmüştür. Isokratēs ve Aristotelēs bu çerçevede öne çıkmaktadır. Sayılan yazarların hepsi Panhellenizm'i bir biçimde Persler ile ilişkilendirmektedirler. Ancak Periklēs döneminde odaklandığımız yazarlar (Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophōn) bunu kapsamlı olarak Pers anlatısı içerisinde yapmaktadırlar. Mesele nin dönemler üzerinden bu şekilde ayrıştırılması odaklanmak istediğimiz dö-

nemde arayıp bulmağa çalışacağımız niteliklerin tespiti açısından önem arz etmektedir. Bu şekilde bu döneme ilişkin gözden kaçan unsurlar açığa çıkarılmağa çalışılacaktır.

Bu noktada özellikle Pers algısının Hellenler'in kimlik oluşumuna hizmet etmesi için ne oranda çarpıtıldığının ortaya konabilmesi açısından belirli soruların cevaplanması gerektiği düşünülmektedir.

Öncelikle bir araya gelen kent-devletlerinin Pers tehdidine karşı durabilmeyi başarmalarının Hellenler'in siyasal imgelerindeki karşılığı nedir?

İkinci olarak, tiranlık-kölelik zıtlığı imgesi Pers Kralı ve Pers toplumuna bakışı nasıl etkilemiştir?

Üçüncü olarak, Persler'in azametli ordusu ve imparatorluğunun Hellenler'in ekonomik imgelerindeki karşılığı nedir?

Büyük Kral imgesinin Hellen teolojisindeki karşılığı nedir?

Zira bu sorulara verilecek yanıtlar Persler hakkında yazan Hellenler'in eserlerinden Persler hakkında öğrenilenlere nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda yol gösterici olacaktır. Aynı şekilde Hellenler'in Perslere karşı örgütlenmelerinin arka planı da aydınlanmış olacaktır.

Çalışmada M.Ö. 4. ve 5. Yüzyıl yazarlarından doğrudan doğruya Persler'i konu alan eserler verenlere odaklanılmıştır. Büyük Pers Kralı'nın bir figür olarak dönemdeki önemi, Hellenler'in onlara ilişkin ortaya koyduğu imgeler çerçevesinde günümüze ulaştığı için, azalmamaktadır. Çalışmaya konu ettiğimiz yazarlar çerçevesinde ortaya konulan Pers imgelerinin sonraki dönemlere yansımaları kadar, 19. ve 20. yüzyılda tespit edilen bulgularla kıyaslanmaları da yazarlardaki anlatılara ışık tutmakta ve onları zenginleştirmektedir. Bununla birlikte vazo resimleri gibi Hellen görsel tasvirleri de aynı şekilde kültürlerin geçişkenliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle arkeolojik veriler de yeri geldikçe çalışmada dikkate alınarak yer verilmiştir.

Bütün bu kaynaklardan bir Pers tarihi yazmaktan ziyade Persler'in Hellenler'in imgelemindeki karşılığına odaklanılmaktadır. Zira bu imge öncelikle Hellen toplumunu, ekonomisini ve kültürünü dönüştürmüştür. Hellenler'in Persler'e karşı direnişleri toplumun sadece bir kesimi tarafından değil, toplumun ta-

mamı tarafından sahiplenilen bir mücadeledir. Kent içerisindeki sınıfsal mücadeleler, mücadeleciler bir toplumun doğmasına yol açmıştır. Bu duygu kentler arasındaki mücadeleyi doğurmuş ama kentler arası mücadeleler de mücadeleciler bir Hellen olma duygusunu doğurmuştur. Pers Kralı'nın sunduğu huzurun konforunda formdan düşen bir Asya imgesi, aslında Hellenler'in mücadeleciliğinin bir tezahürüdür.

Hellenler'in bu iç mücadeleleri ile olgunlaştığı bir dönem olarak ifade edilebilecek olan Pers Savaşları ile Kral'ın Barışı arasındaki zamana odaklandığımız ve esas itibarıyla Periklēs Dönemi olarak da adlandırabileceğimiz bu dönem, Hellenler'in kendi imgelerinin süzgecinden Persler'den aldıklarını sonraki yüzyıllara aktarmak için hazmettikleri bir dönemdir. Çalışmamız Persler'e ilişkin algıda seçicilik yaratan bu Hellen imgeleri ile sınırlandırılmıştır.

3. Araştırmada Uygulanan Yöntem (Kuruluş Düzeni)

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır: Birinci Bölüm'de çalışma kapsamında ele alınan yazarlar kronolojik olarak tek tek incelenmektedir. Aslında her birisi Persler'e farklı yönlerden yaklaşmış olsalar da, onları birbirleri ile kıyaslayabilmek için belirli kategoriler ışığında Persler hakkında ele aldıklarına odaklanmağa çalışılmıştır. O dönemde yaşayan Hellenler için kent ve onu yöneten devlet en temel varlık biçimidir. Bu sebepten Hellenler, karşılarındaki Persler'i de bir devlet olarak algılamak eğilimindedirler. Bu doğrultuda o dönemin devletini oluşturan ana belirleyiciler tespit edilmeğe çalışılmıştır. Antik Çağ'dan günümüze kadar bir devletin ana tanımlayıcıları ise; sınırlarıyla birlikte fiziksel mekânı, komşularıyla ilişkileri, yönetim şekli ve onu oluşturan unsurları, ordusu, ekonomisi, dini, dili ve halkına özgü etnik ve davranış özellikleridir. Ancak çalışmamızda Persler açısından bu kategorileri elimizde kullandığımız metinlerin ışık tuttuğu ölçüde inceleyebildik:

İlk kategoride sınırlar ve fiziksel mekân üzerine odaklandık. O dönemin kent devletlerinin belirli bir etki sınırı ile birbirlerinden ayrılmakta oldukları ve hatta bu sınırlar için birbirleri ile mücadele ettikleri bilinmektedir. Persler için düşünüldüğünde ise devletin egemenlik sahası çok daha büyük bir alana yayıldığı için söz konusu sınırlar kıtalarla tanımlanabilmektedir. O dönemin ilk coğrafya

tasarımları ile örtüşen Hellen metinleri Persler'i salt fiziksel mekana bağlı olmayan etno-coğrafik bir inceleme tarzı ile ele almaktadır. Biz de bu sebeple Pers Devleti'nin sınırlarını coğrafya teması altında inceledik.

İkinci kategoride, Pers Devleti'nin komşularıyla ilişkileri bağlamında Persler'in Hellenler ile olan etkileşimine odaklanıldı. Bunun için de bu farklı iki toplumu karşı karşıya getiren siyasal gelişmeler, savaşlar, isyanlar ve sebepleri üzerinde duruldu. Yani çalışmada esas alınan, Hellen yazarların Persler ve Hellenler arasındaki ilişkilere dair anlatılarıdır. Her yazar Persler ve Hellenler arasındaki siyasi gelişmeleri kendi gözünden sunmaktadır. Bu sebepten siyasal gelişmeler ikinci kategorimizdeki incelemenin konusudur.

Yönetim şekli ve onu oluşturan unsurlar üzerine odaklandığımız üçüncü kategoride, ilk olarak yönetici imgesini ele aldık. Hellenler için kenti yöneten tiran karşılığı yönetici Persler'de «kral»dır. Kral ise monarşinin sembolüdür ve çalışmada Hellenler'deki tiranlık sisteminin dengi olarak incelenmiştir. Bu Hellen imgesinin bir mahsulüdür. Zira tiranlığı monarşi ile denk görebilmek başka türlü izah edilemez. Ancak Persler'de Büyük Kral monarşinin tek unsuru değildir; zira o, Asya'da yönetimde tuttuğu yerleşik hanedanlar ve kendi atadığı satraplar üzerindeki Krallar'ın Kralı'dır (βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων). Bu sebepten hem kral hem de satraplıklar seviyesindeki imgeler bu kategoride ayrı başlıklar altında irdelenmeğe çalışılmıştır. Yasalar da Hellen kent devleti için önemli bir ayrıntı olduğundan Persler'in yasalarına ilişkin Hellen imgeleri yönetimin bir unsuru olarak ele alınmıştır. Pers divanı ve oradaki karar alma biçimleri ile uygulanan Pers devlet geleneği, Hellenler için oldukça ilgi çekici konulardır. Böylece saray protokolü de ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır.

Geriye kalan kategorilerden ordu, din ve dil tüm Hellen yazarlarda Arkaik Çağ'dan beri ele alınan hususlardır. Bunlar Homēros'tan itibaren, Hellenler ve diğer halklar anlatı düzleminde karşılaştırılırken öne çıkan bir kimlik algısına dair belirleyici unsurlardır. İlk kez Homēros'ta karşılaştığımız «Gemiler Kataloğu» anlatısı Hellenler'in ve savaştıkları halkların ordularına dair anlatılarda bir model oluşturmuştur ve sonraki yazarların da bu anlatı modelini ve oluşan kanonu izlediği gözlemlenmiştir. Bu nedenle biz, Pers ordusu kategorisini ele alırken söz konusu modelin yazarlardaki etkisini de göz önünde bulundurduk. Tanrıların insan işlerine ve özellikle savaşların seyrine müdahalesi de yine epik şiirden tragediyaya, tarih metinlerine ve başka pek çok anlatı türüne sirayet eden bir

izlektir, başka bir deyişle tekrarlanan bir temadır. Çalışmamızda yararlandığımız her üç yazarda da, tanrıların müdahalesi izleğinin de tarafların tanrılarla olan ilişkilerinde belirleyici bir unsur olduğunu görerek bu izleğe Pers dini kategorisi altında yer verdik. Dil ise yine ta Homēros'tan beri Hellenler için farklı kültürlerle karşılaşmada çoğu kere ayrıştırıcı bir öğedir. Bu nedenle her üç yazarın Persler'in diline ve Hellenler'le Persler'in kurdukları iletişime dair anlatıları da ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır.

Son kategori olarak, Perslere özgü karakter ve davranış biçimleri ele alınmıştır. Çünkü Hellenler, kazandıkları zaferi övebilmek ve bu zaferin nedenini kendi üstünlüklerine dayandırabilmek için «yenik öteki» olarak kıyas yapabilecekleri bir Pers aynası yarattılar. Bu aynada kendi vasıflarını bir göreceli üstünlük nesnesi haline getirdiler. Hellenler'in savaştaki galibiyetleri böylece geçmişten gelen bir kahramanlık mitinin oluşumuna vesile olmuştur. Arkaik Çağ şiirinde Pindaros'un birey olarak şampiyonları, Simonidēs'in ise kentleri başarılarından ötürü övmesi geleneği izlenerek, Pers Savaşları'nda kentlerin birlikteliği yoluyla elde edilen zafer, ortak bir Hellen övgüsü ve Pers yergisine dönüşmüştür. Bu övgünün Persler'in yerilmesi üzerinden yapılması, Persler'e özgü karakter ve davranış biçimlerini de ayrı bir kategori olarak önümüze çıkarmıştır.

Birinci bölümde her üç yazarın Persler'i anlatırken kullandıkları Hellen imgeleri, yukarıda sözü edilen Pers Devleti'ni oluşturan kategoriler ışığında incelenmiştir. Ancak her bir yazarın Pers devletine dair anlattığımız kategorileri tamamen soyut ve bütünü göstermeyen bir tablo arz etmektedir. Bu nedenle ikinci bölümde söz konusu kategorileri devleti var eden toplum, dayanağı olan ekonomi ve meşruiyetini sağlayan kültür öğeleri ışığında daha somut bir bütün olarak ele almaya çalıştık. Bunu yaparken yazarları bu bağlamda birbirleriyle kıyaslamaya gayret ettik. Bu gaye ile **Devlet ve Toplum**, **Devlet ve Ekonomi** ile **Devlet ve Kültür** başlıkları altında Pers devleti toplumsal, ekonomik ve kültürel hususları ile üç yazarın oluşturdukları kolektif bellek üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu tarihsel bir görüş açısıyla oluşturulan başlıklar, ünlü Dareios Vazosu'nun katmanlarında da karşılık bulmaktadır. Bu vazo resmi, dönemin Helen imgesinin veciz bir tasviridir. Orta katmandaki Kral Dareios ve divanına ilişkin sahnenin Hellenler'in Pers Kralı'nı bir tiran olarak görmelerinin bir ifadesidir. Hellenler tiranları, yöneticinin gücü tek başına ele geçirme arzusunun yarattığı duygu olan *hybris*'in tuzağında tanımlarlar. Bununla birlikte tiranlığın işleminin de onu vareden

toplumun itaatkâr ve naif, yani kadınsı (*habrosynē*) bir yapıda olmasına bağlı olduğunu öngörürler. Vazonun orta katmanındaki tasvirler, Hellenler'in Persler'le örtüştürdüğü tiranlık politikasının anlatıldığı bir imge olarak ele alınmıştır. Böylece çalışmamızda **Devlet ve Toplum** alt başlığında bu sahnenin Pers devleti açısından yorumlanmasına yer verdik. Dareios vazosunun alt katmanında, Pers satraplarının Pers Kralı'na getirdiği vergilerin kaydını tutan hazinedar sahnesi bulunmaktadır. Bu sahne, Kral'ın kurduğu tımar sisteminin vergilerin toplanmasındaki ve ordunun donatılmasındaki işlevini ortaya koymaktadır. Bu sistem, en donanımlı ordu mensuplarını hazır eden satrap ve tımar sahibi beylerin Kral'dan aldıkları hediyelere dayalı savaş ekonomisine dayanmaktadır. İkinci bölümde, **Devlet ve Ekonomi** başlığı altında söz konusu uygulamalar ele alınmıştır. Vazonun en üst katmanında görülen, Olympos tanrılarının divan toplantısı sahnesi ise, Pers Kralı'nın, Hellen tanrılarının imgeleri çerçevesinde Tanrı Kral olarak tasvir edilmesine bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda **Devlet ve Kültür** başlığı altında, Pers Kralı ve onu var eden kültürel öğelerin ortaya konulmasına gayret edilmiştir.

Neticede Hellen siyasi imgelerinin Hellen yazarlarının Pers toplumu, ekonomisi ve kültürü hakkında yaptıkları tasvirlerin belirleyicisi olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

4. Teknik Noktalar

Çalışmada kullanılan yazarların ve eserlerinin **Antik Literatür** kısmında yer verdiğimiz kısaltmalarında, genel olarak *DNP*'nin (*Der Neue Pauly*) antik yazar ve eserleri için kullandığı Latince karşılıklarının kısaltmaları temel alınmış; *DNP*'de yer almayan eserlerin kısaltmalarında öncelikli olarak *KP* (*Der Kleine Pauly*) ve *LA*'nın (*Lexicon der Antike*) kısaltmalarından da yararlanılmıştır. Ancak gerekli görüldüğü hallerde *OCD*³'ye (*Oxford Classical Dictionary*) başvurulmuştur. Eser adlarının kısaltmaları diğer italiklerle karıştırmamak amacıyla kasıtlı olarak düz yazılmıştır. Başvurduğumuz kaynaklarda yer almayan eser adlarının kısaltmaları ise tarafımızdan yapılmıştır. **Modern Literatür** kısmında yer alan standart eserlerin ve süreli yayınların kısaltmalarında ise *L'année philologique* kısaltmalarına başvurulmuş; söz konusu listede yer almayan süreli yayınların kısaltmaları ise, yine tarafımızdan yapılmıştır.

İlke olarak, bütün Hellence yer adları ve isimler orijinali ile tam transliterasyonlarıyla yazılmıştır. Ancak Türkçe'ye geçmiş ve kullanımı yaygın olan Hellence bölge adlarında mevcut kullanım yeğlenirken (örneğin, Phrygia yerine Frigya); Hellence kent adlarında özgün formlar tercih edilmiştir.

I. BÖLÜM yer alan antik yazarlara ilişkin olarak yaptığımız değerlendirmelerin başında Latince kelimelerden yapılan şu kısaltmalarla yazarlara ilişkin tanıtıcı bilgiler verilmiştir: PP = *Passus* (yazarlara ait pasajlar); ORI = *Origo* (yazarların köken bilgisi); TEM = *Tempus* (yazarların doğum ve ölümünü gösteren yıllar); PRO = *Prosopographia* (yazarlara ait şahıs bilgileri) ve LIT = *Litterae* (yazarlar hakkındaki modern literatür).

Çalışmada konu edilen yazarlar, Latince *auctor*'un kısaltması olarak, A harfiyle başa alınmak suretiyle numaralandırılmıştır. Bunu yaparken ele aldığımız yazarların eserlerinden yapılan alıntılar, ANTİK YAZARLARIN METİNDE KULLANILAN PASAJLARI bölümünde, yukarıdaki numaralandırma sistemi ile gösterilerek, yazarlara ilişkin alıntıların okuyucu tarafından çalışmamızda rahatlıkla okunmasını ve değerlendirilebilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu alıntıları içeren pasajlar, Latince *passus* kelimesini gösteren P harfiyle kısaltılarak numaralandırılmıştır. Buradaki numaralar verilirken, ilgili yazarın eserinin alfabetik sırası gözetilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda incelediğimiz Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophōn'un eserlerinden yaptığımız alıntılarda ve ayrıca çalışma içinde yer verdiğimiz başka Antik Çağ yazarlarından yapılan alıntılarda çevirmeni belirtilmedikçe tüm antik kaynak çevirileri tarafıma aittir.

Çalışmada geçen Hellence isim ve kelimelerin Türkçe'ye transliterasyonunda *ēta*'yı (η) *epsilon*'dan (ε), *ōmega*'yı (ω) ise omikron'dan (ο) ayırt edebilmek amacıyla, ilgili harflerin üzerine bir uzatma işareti (˘) konulması tercih edilmiştir.

I. BÖLÜM: YAZARLAR

A1 AISKHYLOS (M.Ö. ca. 525 – ca. 456)

- PP** A1,P1-88
ORI Eleusis, Attika
TEM M.Ö. ca. 525- ca 456
PRO *RE* 1/1 (1894) 1065-1084, s.v. «Aischylos, no.13» (DIETERICH); *KP* 1 (1979) 192-198, s.v. «Aischylos, no.1» (VOGT); *DNP* 1 (1996) 350-357, s.v. «Aischylos, no.1» (ZIMMERMANN); *LA* 1 (1970) 82-87, s.v. «Aischylos» (SCHWINGE); *OCD*³ 26-29, s.v. «Aeschylus» (SOMMERSTEIN)
LIT GOW 1928: 154-5; KRANZ 1933: 75-78; THOMSON 1944: 36; HAVELOCK 1951: 59-63; BROADHEAD 1960; BACON 1961: 45-63; LESKY 1966: 245-246; 111-117; PRITCHETT 1971-1985: 150; THALMANN 1980: 281-282; LEFKOWITZ 1981: 67-74, 157-160; ROSENMEYER 1982; DE ROMILLY 1985; 318-320; HARTOG 2014; HALL 1989; HORNBLLOWER 1991: 11; CARTLEDGE 1993; GEORGES 1994; HALL 1996; HARRISON 2000; HALL 2002; NADDAF 2003: 9-56; WIESEHÖFER 2005: 84-92; BROSIUS 2006: 63-72; COLE 2010: 197-214; GREITHLEIN 2010; ROOM 2010: 215-236; CANCIK 2012: 123-145; GRUEN 2012: 9-21; SEET 2014: 7-8; KRIKONA 2018: 85-104.

1. Yaşamı ve Eserleri

Euphorion'un oğlu Aiskhylos, Eupatrides sınıfına bağlı bir ailenin çocuğu olarak, Attika'ya bağlı Eleusis *dēmos*'unda yaklaşık M.Ö. 525/4 (Marm. Par. A48)¹ yılında dünyaya gelmiştir. Hellen Edebiyatı'nın üç büyük tragedya ozanının ilki

¹ Yazarın doğum yılıyla ilgili bilgiye *Paros Mermeri* olarak bilinen antik yazıttan ulaşılabilmektedir (FHG 1,533-590 = FGrH 239).

olan Aiskhylos'un yaşam öyküsü Hellen tarihinin en çalkantılı dönemlerine tanıklık etmiştir. Çocukluğu Peisistratos'un çocukları Hippias ve Hipparkhos'un tiranlıkları zamanındaki (M.Ö. 527-510) olayların etkisinde, gençlik yılları Kleisthenēs'in demokratik reformları sonucu oluşan toplumsal değişikliklerin ekseninde geçmiştir. Aiskhylos'un yetişkinlik dönemi ise Pers İmparatorluğu'nun Asya ve Hellen anakarasında başlattığı yayılma politikalarının sonucunda gerçekleşen Pers Savaşları'na denk düşmektedir.

Ozanın kendisi ya da bir başkası tarafından yazılan mezar taşı epigramından öğrendiğimize göre (Marm. Par. A48; Vit. Aesch. 4,11), Aiskhylos Marathōn'da Medler'e karşı savaşmış ve Sicilya'nın Gela kentinde ölmüştür.² Başka bir kaynaktan ise, Marathōn'da ozanla beraber savaşan kardeşi Kynaigeiros'un M.Ö. 490'da bu muharebede öldüğünü öğreniriz (Hdt. 6,114). Ozan ayrıca, Salamis (FGrH 392 F 7) ve Plataia Muharebeleri'ne de katılmıştır. Aslında ozanın doğum tarihi tam belli değildir, ancak M.Ö. 490 yılında cereyan eden Marathōn Muharebesi'ne katıldığı düşünüldüğünde, M.Ö. 525'lerde doğmuş olması muhtemeldir. Gençliğinden itibaren (M.Ö. 500) tragedya yazmaya başlayan ozan, M.Ö. 499-496 (Suid. α1 357, π 2230) yıllarında ilk kez tragedya yarışmalarına katılmış ve ilk ödülünü M.Ö. 485 veya 484 yılında almıştır.

Aiskhylos'un hayatı boyunca 52 defa ödül kazandığı ve toplamda 70 ya da 90 tane oyunu olduğu tahmin edilmektedir ancak bunlardan sadece yedi tanesi günümüze ulaşmıştır. Ozan, bu eserlerden ilki ve konumuz açısından en önemli oyunu olan «Persler»i (Πέρσαι) M.Ö. 472'de sahnelemiş, oyunun khorēgos'luğunu Periklēs üstlenmiştir. Bu oyunuyla ilk birinciliğini aldığı bilinmektedir. «Thebai'a Karşı Yediler» (Επτά επί Θήβας) ise M.Ö. 467'de sahnelenir. M.Ö. 463'de sahneye konulduğu düşünülen «Yalvarıcılar» (ΙΚέτιδες) eseri ise, ozanın kayıp olan başka bir üçlemesinin parçasıdır. «Oresteia» (Ορέστεια) üçlemesi, kayıp satyr oyunu «Proteus» (Πρωτεύς) ile birlikte ozanın Atina'da sahnelediği son oyundur ve yaklaşık M.Ö. 458'de sahneye koyulduğu

² Söz konusu yazıt şöyledir: Αισχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τότε κεύθει | μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας· | ἀλκίην δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλλος ἂν εἶποι | καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος. = «Bu anıt, Euphorion oğlu Atinalı Aiskhylos'u örtüyor. Gela'nın buğday taşıyan toprağında öldü o. Marathōn'un kutsal korusu ve kalın telli ve uzun saçlı Med(ler) tanıyıp bildiklerinden söyleyebilirler onun ünlü cesaretini (Vit. Aesch. 11).

düşünülmektedir. Sicilya'yı daha önce Syrakusai tiranı Hierōn'un davetiyle M.Ö. 470'de bir kez ziyaret eden ozan, burada Hierōn'un yeni kurduğu Aitna kenti onuruna «Aitnalı Kadınlar» (Αἰτναῖαι) adlı oyunu sergilemiştir (Vit. Aesch. 9). Ayrıca o günlerde Syrakusai tiranı Hierōn'un, Kartaca ve Etrüskler karşısında kazandığı galibiyeti kutlamak için ozanın «Persler» oyununu bir kez de Sicilya'da sahnelediği düşünülüyor (Vit. Aesch. 18; Σ Aristoph. Ran. 1028; krş. Pind. fr. P. 1,71-76). «Oresteia»'yı Atina'da sahneledikten sonra Sicilya'ya tekrar gelen ozan, Gela kentinde M.Ö. 456/5 yıllarında yaklaşık 69 yaşında ölmüştür.³

Günümüze ulaşan son eseri olan «Zincire Vurulmuş Prometheus» (Προμηθεύς Δεσμώτης) oyununun ozana ait olup olmadığı net değildir, eğer ona aitse o zaman bu oyun Sicilya'da yazılmış ve ölümünden sonra sahnelenmiş olmalıdır. Ozanın mezar anıtında yazılanlar (Vit. Aesch. 11) onun sanatından hiç bahsetmez, sadece onun Marathōn'da bulunduğu ve Aiskhylos için önemli olan şeylerin sadık, cesur ve özgür bir Atina yurttaşı olmak olduğuna tanıklık eder. Bu yazıtın ölmeden evvel ya ozanın kendisi tarafından ya da ailesi tarafından yazdırıldığı sanılmaktadır (krş. Paus. 1.14.5).

Pausanias da «Hellas'ın Tasviri» (Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος) adlı eserinde Eleusinium yakınındaki Eukleias tapınağını anlattığı kısımda, Marathōn zaferi anısına dikilen bu tapınağın, Pers Savaşları'ndaki başarıları nedeniyle Atinalılar'ın toplumsal hafızalarında ne denli önemli bir rolü olduğuna değinirken, ozan Aiskhylos için de bu zaferin taşıdığı önemin büyüklüğünü anlatır (SEET 2014: 7-8). Pausanias'ta geçen pasajdan, ozanın Marathōn Muharebesi'nin yanı sıra ayrıca Artemision ve Salamis Deniz Muharebeleri'ne de katıldığını öğrenmiş oluyoruz:⁴ Söz konusu pasajda geçen ifade şöyledir:

³ Aiskhylos'un hayatı hakkında pek çok bilgi edindiğimiz *Vitae Aeschyliae* eserine dayandırılarak; ozanın, başına bir kartalın düşürdüğü kaplumbağanın çarpması sonucu öldüğü ileri sürülmektedir. Söz konusu eser LEFKOWITZ (1981) tarafından çevrilip ozanın hayatı ile ilgili detaylar bu eserde tartışılmıştır Ozan hakkında başka bir kaynak olan *Marmor Parium* da Atina drama yarışmalarının oyunlarına ilişkin hipotezlere atıf yapmaktadır (HALL 1996: 3).

⁴ φρονῆσαι δὲ Ἀθηναίους ἐπὶ τῇ νίκῃ ταύτῃ μάλιστα εἰκάζω·καὶ δὴ καὶ Αἰσχύλος, ὡς οἱ τοῦ βίου προσεδόκατο ἢ τελευτή, τῶν μὲν ἄλλων ἐμνημόνευσεν οὐδενός, δόξης ἐς τὸς οὐτο ἦκων ἐπὶ ποιήσει καὶ πρὸ Ἀρτεμισίου καὶ ἐν Σαλαμίνοι ναυμαχίῃσιν· ὁ δὲ τὸ τε ὄνομα πατρόθεν καὶ τὴν πόλιν ἔγραψε καὶ ὡς τῆς ἀνδρίας μάρτυρας ἔχει τὸ Μαραθῶνι ἄλσος καὶ Μήδων τοὺς ἐς αὐτὸ ἀποβάντας (Paus. Perieg. 1,14.5.3-10).

«Atinalıların özellikle bu zaferle (Marathōn'la) övündüklerini tahmin ediyorum. Hatta Aiskhylos bile yaşamının son anlarında, katıldığı başka savaşları değil, yani Artemision ve Salamis'te kazandığı ünü değil, Marathōn'u hatırladı ve babasının ve kentinin adını, savaş yerinde tanıklık ettiği kendi cesaretini ve kentine ayak basan Medler'i anıtına yazdı.»

Pers Savaşları, Aiskhylos için olduğu kadar bütün bir Hellen toplumu üzerinde de büyük etkiler bırakmış, Hellenler'in yaşamları üzerinde pek çok alanda değişiklikler yaratmıştır. Hellas'ta toplumsal değişikliklere yol açan siyasal yaşamdaki düzen arayışları tam da Persler ve Hellenler arasında yaşanan savaşlar ve kazanılan zaferlerle aynı zamanlara denk düşmüştür. Bu nedenle Hellas'taki siyasal yaşam üzerinde Persler'le yaşananların mutlak bir etkisi olmuştur. Bu savaşlardan kazanılan zaferle Atina'nın Hellas'ta liderlik rolü üstlenmek istemesi ve kazandığı zaferlerin etkileri, politik ve kent-devleti odaklı gelişen başta drama ve tarih olmak üzere Atina merkezli edebiyat eserlerine de yansımıştır.

Günümüze ulaşan tragedyaaların büyük çoğunluğu konularını Kahramanlık Çağı'nın olaylarından ve mitolojik öykülerden almakla birlikte, tragedya kimi zaman tarihsel olayları odağına yerleştirebiliyordu. Tarihsel olaylarla dramının etkileşimine baktığımızda, Hellen tragedyasının aslında bir dizi tarihsel drama ile başladığını söylememiz mümkündür. MACFARLANE 2002: 93, Klasik Çağ'da görülmeye başlanan ve konularını yakın tarihin olaylarından alan tarihsel tragedyalarda, özellikle Pers Savaşları ve doğuya özgü olayların işlendiğini belirtir. Tarihsel düzyazı anlatılarıyla aynı zamanda ortaya çıkan bu tragedyaaların yazarları, eserlerini özellikle Simonidēs'in anlatı (tarihsel elegiaları'nın) mirası üzerine kuruyor ve Pers Savaşları'na ilişkin olarak kamunun algısını etkileyebiliyorlardı. Ancak tragedyanın konusu tarih olduğunda, mitoloji gibi ozanların farklı şekilde konuyu ele almalarına müsait olmadığından ve ayrıca Hellenler tarafından Pers Savaşları'ndan sonra anlatılmaya degecek zafer de kazanılmadığından tarihsel tragedyaalar sayıca çok fazla değildir ve günümüze tek bir tragedya eseri ulaşmıştır. Konusunu yakın tarihin olaylarından alan tarihsel tragedya türünde yazan ilk ozan, Phrynikhos'tur.⁵ Ancak oyunlarından geriye birkaç fragman ve

⁵ İlk tragedya ozanlarından Thespis'in öğrencisi olduğu düşünülen Atinalı Phrynikhos'un hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz, Antik kaynaklara göre ilk ödülünü M.Ö. 511 yılında kazanmış olan ozan konularını yakın tarihten alan iki önemli oyun sergilemiştir. Biri,

referans dışında pek bir şey kalmadığı için türe ilişkin kapsamlı tek örneğimiz, Aiskhylos'un «Persler» adlı oyunudur.⁶ Oyun tıpkı Phrynikhos'un «Fenikeli Kadınlar» eserinde olduğu gibi her ne kadar zafer anısına yazılmış olsa da Hellenler'in zaferini tasvir etmek yerine Persler'in yenilgisi üzerine kurguludur (DE ROMILLY 1985: 50). Oyunda tüm karakterler ve koro Persler'den oluşmakta ve mizansen Asya'nın uzak diyarı Sousa'da Pers Sarayı'nda geçmektedir. Böylece Aiskhylos izleyicisiyle oyun arasında uzamsal bir mesafe yaratmış oluyordu.

Aiskhylos'un, Hellenler'in Pers İmparatorluğu karşısında Salamis'te kazandıkları zaferi kutlamak için yazıp sahneye koyduğu «Persler» oyununda, Persler'i konu eden çağdaşı Phrynikhos'tan ve başka ozanlardan da yararlandığı düşünülmektedir. Pers Savaşları'nın ardından Hellen Edebiyatı'nda başta tragedyada olmak üzere diğer türlerde Hellenler (Hellenes) ve Hellen olmayanlar (barbaroi) ayrımı vurgulanmaya başlamış ve KRANZ 1933: 75'in de işaret ettiği gibi *barbaroi* karakterlerin varlığı tragedyanın erken dönemlerinden itibaren, özellikle Phrynikhos'un eserlerinde Pers karakterlerin kullanımıyla ortaya çıkmıştır.⁷ Phrynikhos'un «Miletos'un Yağmalanması» (Μιλῆτου Ἰλωσις ; M.Ö. 493/2) ve «Fenikeli Kadınlar» (Φοίνισσαι ; M.Ö. 476/3) adlı eserlerine ait fragm-

Ionias ayaklanması sonrasında Persler'in M.Ö. 494'te Miletos'u zaptetmelerini konu alan ve tahminen M.Ö. 493/2 yıllarında sahneye koyulan «Miletos'un Yağmalanması» (Μιλῆτου Ἰλωσις) adlı eserdir. *Khorēgos*'luğunu Themistoklēs'in üstlendiği oyun (Plut. comp. Them.-Cam. 5,4) Atina'da geniş yankı uyandırmış, soyca kendilerine akraba olan Miletoslular'ın uğradığı felaketi sahnede izleyen Atinalılar çok etkilenerek gözyaşlarına boğulmuşlardır. Halkta uyandırdığı üzüntüden ötürü ozan Phrynikhos 1000 drakhmē para cezasına çarptırılarak oyunun yeniden sahnelenmesi yasaklanmıştır (Hdt. 6,21). Diğerisi ise, Kserksēs'in Salamis'teki yenilgisini kutlanmak amacıyla M.Ö. 476/3'da sahnelendiği düşünülen «Fenikeli Kadınlar» (Φοίνισσαι) adlı eseridir. Oyunda koroyu, Persler'in donanmasındaki Fenikeli gemicilerin eşleri oluşturmaktadır. Bu oyunun da *khorēgos*'luğunu Themistoklēs'in yaptığı sanılıyor. Bu eserlerden günümüze birkaç fragman ve referans dışında bir şey kalmamıştır. Suidas'a göre Phrynikhos, erkek oyuncular tarafından takılan maskeler ve kıyafetlerle kadın karakterleri sahneye çıkararak ilk tragedya ozanıdır.

⁶ Aiskhylos'un «Persler» oyunu, konuları mitolojik olaylar olan ve «Persler» oyunuyla herhangi bir konu bütünlüğü olmadığı düşünülen üç farklı oyunla birlikte tetralojinin bir parçası olarak sahnelenmiştir. Bu oyunlar sırasıyla; *Phineus*, *Glaukos Potnieus* ve *Prometheus*'tur.

⁷ KRANZ, *Stasimon* adlı çalışmasında Hellen tragedyalarında Hellen olmayan *barbaroi* karakterlerin kullanımına yer vermiş ve Aiskhylos'un oyunlarını ağırlıklı olarak incelemiştir (bk. 1933: 71-112).

anlarında, Aiskhylos'un «Persler»ini çağrıştıran kimi sahnelerin varlığı dikkat çeker: Phrynikhos'un «Miletos'un Yağmalanması» eserinde, Dareios ve komutanlarının karakter olarak geçtiği, «Fenikeli Kadınlar» adlı eserinde de kraliyet danışmanlarının Salamis'teki yenilgiyi konuşmak üzere barbarlar tarafından söylenen bir ağıt eşliğinde toplanmalarının anlatıldığı bilinmektedir. Oyunda Fenikeli kadınlar, savaşta eşlerini kaybetmiş olmalarından ötürü Pers divanına konuk olarak çağrılmışlardır. Ayrıca, Aiskhylos'un «Persler» oyununun hypothesis kısmında Glaukos, ozanın «Persler» eserine Phrynikhos'un «Fenikeli Kadınlar» adlı oyununu model aldığını belirtir (MACFARLANE 2002: 113-5).⁸ HALL 1996: 14, M.Ö. 5. Yüzyıl'da Hellen edebiyatında Ibykos, Simonidēs ve Pindaros gibi ozanların da *elegeia*, lirik şiir ve epigramlarında Pers Savaşları'nı konu olarak ele aldıklarının ve Pers İmparatorluğu'nu anlatan bir şiir dilinin Aiskhylos'un eserinin sahnelendiği yıllarda zaten oluşmuş olduğunun altını çizerek, «Persler» oyunun arka planında dönemin diğer edebi eserlerinin de etkisi olabileceğini düşünmemize yol açar. Ancak diğer yandan Aiskhylos'un Pers Savaşları'na bizzat kendisinin de katılmış olması onun eserinde kullandığı malzemenin sadece çağdaşları ya da kendisinden önceki yazarlardan değil, bizzat kendi tanıklığından da etkilendiğini göz ardı etmememiz gerekir.

Günümüze ulaşan ilk tarihsel tragedya eseri diyebileceğimiz «Persler»i yaklaşık 50'li yaşlarında yazıp sahneleyen Aiskhylos, gerek «Persler»de gerekse daha sonra sahnelediği diğer oyunlarda bizzat tanıklık ettiği Atina tarihinin önemli meselelerini oyunlarında da mutlaka yansıtmış olmalıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, ozan çocukluğunu Peisistratos'un oğulları Hippias ve Hipparkhos'un tiranlığında geçirmiş; yaklaşık dokuz yaşlarında iken (M.Ö. 514/3)

⁸ Her iki oyunun giriş kısımları birbirine benzemekle birlikte, Phrynikhos'un eseri kraliyet danışmanlarının oturma yerlerini düzenleyen bir hadımın konuşması ile başlar, hadım yenilgiyi haber vermekte ve düzenlediği oturma yerlerinin bir zamanlar savaşa giden Persler'in danışmanlarına ait olduğu anlaşılacaktır. Kurulan mizansenden kraliyet sarayında geçtiği anlaşılan sahneye, oyunun adından da anlaşılacağı üzere Salamis Muharebesi'nde eşlerini kaybetmiş olan Fenikeli kadınlar girer. Sidon kentini, rutubetli Arados'u ve Sidon tapınağını geride bırakıp gelmişlerdir. Aiskhylos'un oyununda ise koroyu Pers danışmanları oluşturmakta ve oyunun girişinde sefere giden ordunun bilinmez akıbetini endişeyle anlatmaktadır. Bk. Phryn. Phon. 8-10: {EYN.} στορνὺς θρόνους τοῖς τῆς ἀρχῆς παρέδροις· [Τάδ' ἐστὶ Περσῶν τῶν πάλαι βεβηκότων (ἀγγέλλει τὴν Ἐέρξου ἦτταν) |<{XO.}> Σιδώνιον ἄστρῳ λιπούσα | καὶ δροσερὰν Ἀραδὸν | καὶ Σιδῶνος προλιπόντα ναόν. Aiskhylos'un eserinin giriş kısmı için bk. A1,P1.

Hipparkhos'a yapılan suikaste ve akabinde Hippias'ın baskıcı ve sert yönetimine şahit olmuştur. Ozanın ergenlik yıllarına denk düşen M.Ö. 510'da, Alkmaionoğulları Kleisthenēs önderliğinde, Sparta'nın da desteği ile Hippias devredışı bırakılmış, akabinde aristokrat fraksiyonlar arasında güç mücadeleleri yaşanmış ve bu olaylar sonunda Kleisthenēs'in köktenci demokratik reformları ve bunlara bağlı toplumsal değişiklikler ortaya çıkmıştır (HALL 1996: 4; KRIKONA 2018: 86-87). Kleisthenēs'in getirdiği yeni kabile düzenlemesiyle oluşturduğu 500'ler meclisi, yurttaşları karar alma mekanizmasının içine dahil ederek dēmos'a kendi kendini yönetme hakkı tanıyor ve böylece tiranları devre dışı bırakıyordu.

Diğer yandan DE ROMILLY 1985: 47-48'in belirttiği gibi, tiranlık ve tragedya arasında yadsınamayacak bir ilişki vardır; tragedya oyunlarının Dionysia Festivali'nde ilk kez sergilenmesi Peisistratos'un tiranlık yıllarına denk düşen M.Ö. 534 yılında gerçekleşmiştir. Daha henüz Aiskhylos'un doğmamış olduğu bu yıllarda tragedyanın tiranlık himayesinde ortaya çıktığını görürüz. DE ROMILLY, tiranlık ve tragedya arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar: «Halkın desteğini arkasına alan bu merkezi otoriter yapı; tragedya performanslarını devlet eliyle destekleyip düzenleyerek temeli dinsel ayinlere dayanan tragedyaya yurttaşlık boyutu katmış ve her sınıftan halkın katıldığı törenlerde kent yaşamının içinde kendine yer bulmasını sağlamıştır. Temeli dinsel ayinlere dayalı olsa da, oyunlarda ozanların halkı kendilerine muhatap almalarıyla, tragedya kolektif olarak toplumun temsilcisi olan bir boyut kazanmıştır» (1985:47-48). Diğer yandan, Atina'da kutlanan festivaller ve sergilenen dramalar aynı zamanda yurttaşlar arasında kente aidiyeti arttırarak bir Atinalılık duygusu yaratıyor ve etnik anlamda da bir bilinç uyandırıyor. Sadece başlangıcında değil, tragedyanın gelişiminde de tiranlıkla ilgili gelişmeler etkisini sürdürür. GEORGES 1994: 76 vd.'a göre, Aiskhylos'ta ilk olgunlaşmasını gözlemlediğimiz tragedya türünün gelişiminin arka planında, Atina'da tiranlığın yıkılışı ile Persler'in bu tiranlığı yeniden uygulamaya sokma girişimleri arasında geçen (M.Ö. 500-480) ve Atina'nın ulusal ideolojisini şekillendiren olayların da etkisi söz konusu olmuştur.

Yetmişten fazla tragedya eserinin sahibi ve aristokrat bir ailenin mensubu olarak Aiskhylos'un, mezar taşındaki epigramında Maraton Muharebesi'ndeki başarıları ile anılmak istemesi, ozanın döneminin politik ruhunu ortaya koyan bir kaynak teşkil eder. KRIKONA 2018: 96'nın belirttiği üzere, Aiskhylos'un epigramda kendisini Marathōn'da Persler'i yenen bir Atinalı olarak tanımlayıp

böyle hatırlanmak istemesinin ardında demokrasinin doğuşuna ve daha sonra polis'in politik sisteminin ayrılmaz bir parçası oluşuna tanıklık eden bir Atina yurttaşının kendilik imajını (self-image) yansıtmaya çalışmaktadır. Söz konusu imaj, dönemin Atina vatandaşlarının demokrasi kazanımlarının korunması ile eşdeğer gördükleri savaşta kahramanlığın diğer bütün mezzetlerin üstünde bir değeri olduğunu ortaya koymaktadır. Marathōn Savaşı'ndaki başarının ardında demokrasinin şemsiyesi altında şekillenen yeni savaş düzeni olan hoplitlerin organizasyonu ön plana çıkar. 10 hoplit birliği, demokratik temsiliyet çerçevesinde şekillenen yeni kabile organizasyonuna ve bunlar arasındaki eşitlik ve dayanışma değerlerine dayanarak düzenlenmişti. Bununla birlikte Aiskhylos'un Salamis zaferini konu alan «Persler» eserinin, onun en önemli eseri olarak kabul edilmesinin arkasında da, deniz zaferinde rol alan yeni kürekçi sınıfının toplumsal önemini bulduğu varsayılmaktadır. «Persler» dönemine ve Pers İmparatorluğu'na ışık tutan tarafı ile tarihsel bir tragedya olarak önemli olmakla birlikte, Atina'nın demokrasi kazanımları sayesinde oluşturduğu değerler aracılığıyla yarattığı Pers imajına katkısı açısından da incelenmeye değerdir. Bu yaratılan imaj sayesinde Marathōn ve Salamis'te kazanılan zafer, tragedya ve başka görsel araçlar yoluyla sürekli anılarak polis'in kolektif belleğinde canlı tutuluyordu. KRİKONA 2018: 97'nin belirttiği üzere, Atina bu sayede, Pers İmparatorluğunun despotizmine karşı tüm Hellenler'in otonomi ve özgürlüğünü korumak uğruna yarattığı yeni konfederasyona ideolojik bir taban oluşturmuş oluyordu.

Salamis'te Persler'e karşı kazanılan deniz zaferinin anısına sahnelenen «Persler» oyunu Atina'nın başarısını sadece kendi döneminde değil, kendinden sonraki kuşaklarca da hatırlanacak bir tarihsel zafere dönüştürmüştür. Aiskhylos bu zaferin hatırlanması için yazdığı «Persler» oyununun içerisinde hatırlanma mesajını bizzat kendisi vererek (Pers. 285-6, 760, 824) bu büyük başarının geleceğe de ulaşmasını arzulamaktadır. Nitekim Salamis başarısını anlatan «Persler» eseri hem Antik Çağ'da hem de yakın zamanlarda Avrupa'da yeniden sahnelenerek özgürlük hareketleri sırasında, küçük bir ulusun büyük emperyalist bir ulusu yenme hikayesi olarak örnek alınmış ve sonraki kuşaklarca da alımlanmıştır.

Antik Çağ'da Aristophanes, «Kurbağalar» (Βάτραχοι) adlı eserinde Aiskhylos'un «Persler»'inin gücünün dinleyicilerde düşmanlara karşı her zaman bir zafer kazanmak özlemini uyandırması olduğunu söylemekte, dinleyicilerde bu

hissi uyandırmasını onun en övülesi başarısı olarak görmektedir (Ran. 1026-7).⁹ Diğer yandan, Antik Çağ'da oyunun yeniden sahnelenmesinde bazen yakın zamanda kazanılmış bir savaş başarısını Hellenler'in Persler karşısındaki başarısıyla aynı derecede önemli sayma arzusu da etkili olabiliyordu. Bu amaçlarla «Persler» oyunu, Syrakusai tiranı Hierōn'un arzusuyla, Aiskhylos hayattayken Sicilya'da yeniden sahnelenmişti. Böylece Hierōn, Aiskhylos'un oyunu aracılığıyla kendisinin o zamanlar Kartacalılar ve Fenikeliler'i mağlup etmedeki başarısını, anakaradaki Hellenler'in Persler'i yenmesiyle eşit görmüş oluyordu. Hierōn'un zaferini, Salamis ve Plataia Muharebeleri'nde Hellenlerce kazanılan zaferle eşit görme konusunda benzeri bir yaklaşım Pindaros'un «Pythia Zafer Şarkıları»'nda (Πυθιονικαί) da gözlenmektedir.¹⁰

CANCIK 2012: 136-vd., Hellas'ta kültürel farklılığın yazınsal kaynaklarda nasıl algılandığına da yer verdiği çalışmasında Aiskylos'un «Persler»'ini ve bu esere örnek teşkil eden Phrynikhos'un «Miletos'un Yağmalanması» ve «Fenikeli Kadınlar» eserlerinin fragmanlarını inceler. Üç eserde de Hellenler'in karşısında yabancıların ve onların kültürlerinin güçlü ve tehditkâr düşmanlar olarak sahnelendikleri dikkat çekmektedir. Bu eserlerde doğrudan Atina'nın ya da Hellas'ın zaferi sahnelenmemekte onun yerine, «Miletos'un Yağmalanması» eserinin fragmanlarında Ionia'nın başkenti konumundaki Miletos'un kaybedilmesi, «Fenikeli Kadınlar» eserinin fragmanlarında Marathōn'da ve «Persler» eserinde de Salamis'te Persler'in yenilmeleri anlatılmaktadır. Pers İmparatorluğu'nun muazzam

⁹ Εἶτα διδάξας <Πέρσας> μετὰ τοῦτ' ἐπιθυμῆιν ἐξεδίδαξα | νικᾶν αἰεὶ τοὺς ἀντιπάλους, κοσμήσας ἔργων ἄριστον (Aristoph. Ran. 1026-7).

¹⁰ Pind. fr. P. 1,71-80: λίσσομαι νεῦσον, Κρονίων, ἥμερον | ὄφ'ρα κατ' οἶκον ὁ Φοῖνιξ ὁ Τυρσανῶν τ' ἀλατατὸς ἔχη, ναυσίστονον ὕβ'ριν ἰδῶν τὰν πρὸ Κύμας, | οἷα Συρακοσίων ἀρχῶν δαμασθέντες πάθον, | ὠκυπόρων ἀπὸ ναῶν ὁ σφιν ἐν πόντῳ βάλεθ' ἀλικίαν, | Ἑλλάδ' ἐξέλκων βαρείας δουλίας. ἀρέομαι | πᾶρ μὲν Σαλαμῖνος Ἀθαναίων χάριν | μισθόν, ἐν Σπάρτῃ δ' <ἀπὸ> τὰν πρὸ Κιθαιρῶνος μαχᾶν, | ταῖσι Μήδειοι κάμον ἀγκυλότοξοι, | παρ<ὰ> δὲ τὰν εὐδ'ρον ἀκτᾶν Ἰμέρα παιδεσσιν ὕμνον Δεινομέν<εο>ς τελέσαις, | τὸν ἐδέξαντ' ἄμφ' ἀρετᾶ, πολεμίων ἀνδρῶν καμόντων. = «Sana yalvarıyorum, ey Kronosoğlu, razı ol. Kartacalılar'ın ve Etrüskler'in savaş çılgınlıkları sessizce evde kalsın, şimdi onlar Kyme açıklarında kibirlerinin kendi donanmalarına figan getirdiğini gördüler. Syrakusaililer'in önderince boyun eğdirilince öyle acı çektiler ki, savurup atıverdi gençliklerini denize tez giden gemilerinden. Kurtardı Hellas'ı acı veren kölelikten. Salamis'ten Atinalılar'ın şükranını ödül olarak kazanacağım; Sparta'da ise Kithairōn önündeki muharebeyi (Plataia) anlatacağım».

işgali karşısında güç olarak çok zayıf olan Hellas'ın kurtuluşunun kutlandığı özellikle «Persler» eserinde, sahnenin Pers sarayında başkent Sousa'da geçtiği görülmektedir. Eserde mekânın Pers coğrafyasında geçmesi, Hellen seyircilerin Persler'e karşı bir empati kurmasına olanak sağlamakta ve bu uzak diyardaki Pers halkının Hellenler hakkındaki düşünceleri üzerinden Hellenler'in kendilerine dair algılarının da yansımaya imkân tanımaktadır. Ayrıca, eserde Hellen kahramanların adları bile geçmezken Persler'in pek çoğunun isimlerine yer vermektedir. Hellenler'in kazandığı zaferin kutlamasına dair betimlemeler yerine Persler'in ağlayışları ve yasını anlatan, saç ve sakallarını yolmaları, bağrılarını başlarını paralamaları gibi sahnelere yer verir. Ayrıca Persler'in yabancı kültürünü onlara uygun bir dil, davranış, kostüm ve ortam içerisinde anlatmaya çalışmaktadır.

Aiskhylos'un «Persler» tragedyasının etkisini M.Ö. 4. yüzyılın sanatında da görmek mümkündür. Oyun hâlâ canlılığını yitirmemiş olsa gerek ki, «Dareios Vazosu» olarak adlandırılan sanat yapıtında oyunun betimlendiğini görürüz. CANKIK 2012: 137, «Persler» tragedyasında yer alan sahnenin nasıl bir şey olduğuna dair bilgiyi Dareios Vazosu'ndan¹¹ edinebileceğimizi ileri sürer. Güney İtalya'da Canosa şehri yakınlarında bulunan ve M.Ö. 340-320 arasına tarihlenen ünlü Pers vazosunda orta kısımda Pers Kralı Dareios'u, ayakları bir tabure üzerinde bir tahtta oturur şekilde, üzerinde parlak renkli ve işlemeli bir kumaştan kollu bir kaftan ve başında uzun bir tiara ya da Frigya işi bir başlık giymiş olarak görürüz. Kralın resmedildiği kısmın üzerinde büyük harflerle Hellence ΔΑΡΕΙΟΣ yazmaktadır. «Persler» oyununda eserin baş karakteri Kserksês olsa da vazoda baş karakter olarak Dareios resmedilmiştir. Kralın çevresindeki diğer karakterler korumalar, satraplar ve divan üyeleridir. Onlar da tıpkı kral gibi zengin işlemeli kollu kaftanlar ve altlarında pantolon giymiş şekilde resmedilmişlerdir. Tek başına bu vazonun varlığı bile oyunun Hellen zihninde uyandırdığı geniş ve uzun soluklu etkiyi göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

¹¹ Napoli'deki Museo Nazionale'de (H 3253) sergilenen bu vazo hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk.: CANKIK 2012: 137, n. 56.

2. Aiskhylos'da Persler'e İlişkin Pasajların Değerlendirilmesi

Persler'e ilişkin pasajların değerlendirmesini oluşturacak gruplandırmamızda hem modern kaynaklarda hem de Antik Çağ kaynaklarında bir topluluğun kimliğini ortaya koyan unsurlar göz önünde bulundurularak, Aiskhylos'un Persler'i ele alış şekli değerlendirilmeye çalışılmıştır. Eserin uzunluğu göz önüne alınarak ozanın Persler'i anlattığı pasajlar kimlik algısını oluşturan yaklaşık unsurlara göre alt başlıklar halinde gruplandırılmıştır.

2.1. Pers Coğrafyası

Oyunda coğrafya ile ilgili olarak geçen pasajlara baktığımızda, A1,P2, P3, P4, P6, P26, P28 ve P72'de Pers ülkesi ve sınırlarının sefere katılan Persler'in tanıtımı üzerinden verilerek Persler'e ait coğrafyanın ve imparatorluğun Asya ile ilişkilendirilmesi görülmektedir. A1,P5, P14, P20, P63, P67'de Asya ve Avrupa ayırımına ve boğazlara değinilmekte, P72'de bu bağlam içinde kısmen de olsa ayrıca boğazlar geçmektedir. A1,P1, P25, P27, P42, P44, P45, P46, P47 ve P68'te ise Hellen toprağına özgü coğrafya ve yer adları geçmekte, bu pasajlarda Atina başta olmak üzere Persler'e savaşta hezimet getiren yer adlarının adeta kişileştirilerek Hellenler'in yerine kullanıldıkları görülmektedir. A1,P45, P46 ve P47'de ayrıca Persler'in savaşta izledikleri yolculuk güzergahının anlatıldığı anlaşılmaktadır. A1,P4, P12, P30, P50, P51, P52 ve P63'te ise Asya ile ilişkilendirilen Pers toprağının yenilgiden ötürü erkeklerini kaybetmesi ile Persler'in savaş gücü arasında analogi kurularak Atina toprağı ile Pers toprağının karşılaştırılması gözlenmektedir.

Aiskhylos, «Persler» oyununda Pers coğrafyasına ait bilgileri ülkenin fiziksel özellikleri üzerinden anlatmaz, yani Pers ülkesinin nereden başlayıp, hangi kentleri içine aldığı, hakimiyet alanını ve sınırlarını bize açık açık söylemez. Eserden de anlaşılacağı üzere, Aiskhylos'un tam olarak fiziksel bir coğrafya tasvirinde bulunmak yerine, Hellenler'in karşılaştığı Pers ordusu ve onu oluşturan milletlerin sayılması üzerinden onların kılık kıyafeti, görünüşü, özellikleri, kurumları vs. yoluyla bir beşeri coğrafya oluşturduğu söylenebilir. Oyunun içinde onun tasvirlerinden yola çıkarak, Aiskhylos'un Pers coğrafyası hakkında kendisinden önceki yazarların oluşturduğu kanona dayanan mistik coğrafi bilgiyi kullandığını görürüz. Bu nedenle, yukarıda değindiğimiz pasajların ışığında Aiskhylos'taki

coğrafya tasarımının ayrıntılı bir incelemesine geçmeden önce, Aiskhylos'un yaklaşımını oluşturan temel kaynakları ele almamız gerekiyor.

Hellenler'de coğrafyaya dair söylem, COLE 2010: 201 vd.'nda belirttiği üzere, şiirler içinde katalog formunda yer bulmuştur. Aiskhylos'tan önce coğrafya tasarımına baktığımızda, «katalog»'ların epik şiirde coğrafya tasarımını aktarmak üzere Homeros'tan¹² (M.Ö. 8. yy.) itibaren kullanıldığını görürüz. Bu sayede toplulukların isimleri ve yerleşimleri daha rahat akılda kalıyor ve grup kimlikleri vurgulanabiliyordu. İlk örneğini Ilias'ın ikinci kitabında Akhalar'ın ve Troialılar'ın «Gemiler Kataloğu»'nda gördüğümüz bu coğrafi katalogda Troialılar ve Akhalar'ın, Asya ve Avrupa kıtaları arasında ikiye ayrılarak geldikleri coğrafi yerlerle kimliklerinin ilişkilendirildiği bir düzen oluşturulduğu gözlenir (COLE 2010: 202).¹³

Hesiodos'un «Kadınlar Kataloğu» (M.Ö. 8-7. yy.) epik şiirde coğrafi tasarımların kullanıldığı başka bir örnektir. Bu kataloglar yazıldığı dönemlerdeki yerel hanedanlıkların soyunu, aileler üzerinden geçmiş zaman kahramanlarının annelerine dayandırarak tarihlerini anlatmaktadırlar. Böylece bu kataloglarda mitler üzerinden coğrafi olarak yerel ve bölgesel alanlara ayrılarak düzenlenmiş mitsel haritalar ortaya çıkıyordu. Gerek «Kadınlar Kataloğu» gerekse «Gemiler Kataloğu» dinleyicilerinin zihninde yer adlarına ve etnik adlandırmalara aşina oldukları bir harita oluşturur ve dinleyici tam bir coğrafi düzende alıntılanan yer ve topluluk adlarını bu harita aracılığıyla takip edebiliyordu (COLE 2010: 202).¹⁴ Söz

¹² CANKIK 2010: 123'in dikkati çektiği üzere, Antikçağ'ın coğrafyacılarından M.Ö. 2. yüzyıl yazarı Pseudo-Skymnos (fr. 101) ve M.Ö. 1. yüzyılda yaşayan Strabon, (1,1) eserlerinde Homeros'tan kendi alanlarının kurucusu olarak söz ederler. Strabon coğrafyanın felsefenin dışında bir çalışma olduğunu belirterek, söylenenlere göre ilk kez bu tarz bir çalışmayı kullanan kişinin Homeros olduğunu ifade eder (1,1).

¹³ Söz konusu katalogda Akhalar'ın listesi Boiotialılar'dan başlayarak Thessalia'da Pelion Dağı yakınında oturan Magnesialılar'a kadar devam eder (Hom. Il. 2,494-760). Troialılar'ın listesi ise İda Dağı'nda oturan halklardan başlayarak Makedonia'dan Likya'ya kadar uzanan bir coğrafi alanda yer alan toplulukları kapsar (Hom. Il. 2,815-878). Art arda gelen Akhalar ve Troialılar'a ait bu iki katalogda sayılan ordu listelerinde yer alan halklar için Thessalia ve Makedonia arasında sanki bir sınır çizilmektedir.

¹⁴ Hesiodos'un «Kadınlar Kataloğu» ve coğrafya ile olan ilişkisi için bk.: WEST 1985: 164-171.

konusu coğrafi kataloglandırmalar aslında daha sonra kentlerin kamusal yaşamının da düzenleyici bir parçası haline gelmiştir.¹⁵

Aiskhylos'un kaynağı olarak gösterebileceğimiz bir diğer akım M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda Ionia'da ortaya çıkan mitoloji, tarih ve coğrafya yazarlarının öncüsü olarak kabul edilen, *logographos* olarak adlandırılan düzyazı yazarlarının eserlerine dayanıyordu. Antikçağ kaynakları Hellenler arasında ilk kez bir coğrafya tasarımı ve dünya haritası çizme fikrinin İonialı bu yazarlardan çıktığını aktarırlar. Strabon, Eratosthenes'e de dayandırarak Hellenler arasında coğrafya bilimi ile ilk ilgilenenlerin Miletoslu Anaksimandros ve Miletoslu Hekataios olduğunu ve bu yazarların aynı zamanda filozof olarak kabul edilebileceğini ileri sürer (Strab. 1,1). Strabon'un aktarımına dayanarak ilk coğrafi haritayı¹⁶ Anaksimandros'un (M.Ö. 610-546) çizdiğini öğreniriz (Strab. 1,1.11), düşünürün ayrıca «Yeryüzünün Çevresi» (Γῆς Περίοδος) adlı bir çalışması da vardır (Suda α,1986),¹⁷ ancak bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır.¹⁸ Anaksimandros'un haritasını geliştirdiği söylenen Miletoslu ikinci ünlü coğrafya yazarı Hekataios'tur (M.Ö. ca. 550-475).¹⁹ Aynı zamanda bir tarihçi olarak kabul edilen yazarın «Yeryüzünün Çevresi» (Περίοδος γῆς ya da Περίγησις) adlı iki kitap

¹⁵ M.Ö. 5. yüzyılın sonları 4. yüzyılın başlarına tarihlenen epigrafik kayıtlarda görülen, Delphi, Olympia ve Nemea gibi tapınaklarda periyodik olarak düzenlenen spor müsabakalarına katılan heyetlerin ve karşılayanların adlarının yer aldıkları listeler de yine coğrafi bölgelere göre düzenleniyordu. Ayrıca Atinalılar'ın müttefiklerden topladıkları vergi listelerinde de coğrafi düzenlemelere göre isimler yer alıyordu. Hatta bu listelerde *polis* adlarının çok ender görüldüğü onun yerine kentlerin *ethnos* isimleriyle verildikleri gözlemlenir (COLE 2010: 203).

¹⁶ M.Ö. 6. yüzyılda Miletos'ta yaşamış Thales'in de öğrencisi olan filozof Anaksimandros metal bir levha (πίναξ) üzerine çizdiği dünya haritasında yerin ve denizin çevresini çizerek yeryüzünü bu haritanın tam ortasına yerleştirmiştir (Diog. Laert. 2,1.2).

¹⁷ Suidas, s.v. «Ἀναξίμανδρος Πραξιάδου Μιλήσιος».

¹⁸ Anaksimandros hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: NADDAF 2010: 9-56.

¹⁹ Hekataios hakkında en önemli bilgi kaynağımız Herodotos'tur. Herodotos ilk dünya haritasını çizenleri adlarını vermeden Asya ve Avrupa'yı eşit büyüklükte gösterdikleri için verdikleri bilgileri biraz akıl dışı bulur (Hdt. 4,36). Diğer yandan Hekataios'un çizdiği harita ve eserinde Pers İmparatorluğu ve ona bağlı halklar ile Mısır, Hellas, Karadeniz ve Akdeniz kıyıları üzerine geniş yer verdiği sanılmaktadır. Herodotos, Hekataios'u bir tarihçi olarak (λογοποιός= «düzyazı yazarı, tarihçi») görmekte ve onun Pers İmparatorluğu ve gücü hakkında bilgili olmasına değinerek Ionia ayaklanması sırasında Histaios'un ayaklanma önerisine karşı çıktığını (Hdt. 5,36) ve halkın Miletos'tan ayrılması durumunda farklı öneride bulunduğunu (Hdt. 6,125-126) aktarmaktadır. Hekataios'un «Yeryüzünün Çevresi» dışında

halinde yazdığı ve o günkü dünyayı Asya ve Avrupa olarak okyanusla çevrili iki kıtaya ayırdığı²⁰ bir eseri ve yine metal bir levha üzerine çizdiği dünya haritası olduğu bilinmektedir. O zamanki dünyayı Asya ve Avrupa olarak ikiye ayırma düşüncesinin ardında İonialı filozofların her şeyi iki kutuplu olarak gören ve maddeyi sıcak-soğuk, kuru-ıslak gibi zıtlara dayalı algılayan düşünce sistemleri bulunuyordu. Bu filozofların coğrafi tasımlarının esinleyicisi ise hiç şüphesiz onların zamanında karadan ve denizden yapılan gezilerdi. Ancak BRAUN 2004: 294'ün belirttiği üzere «Yeryüzünün Çevresi» (Περίοδος γῆς ya da Περίγησις) adı verilen eserlerinde o günün coğrafyacıları fiziki dünyadan çok etnografyaya önem vererek tam olarak yeryüzünün betimlemesinden ziyade iskân edilen yerlerin (οἰκουμένη γῆ) betimlemesini anlatıyorlardı.

Bugün coğrafya olarak çevirdiğimiz γεωγραφία terimi Antik Çağ'da önce yeryüzünün tasviri sonra da harita kelimesi yerine kullanılıyordu. İonia'da ortaya çıkan yeryüzünün tasviri olan bu haritaların Herodotos'daki anlatıdan anladığımız kadarıyla alıcıları da bulunmakta ve Miletos'ta günlük yaşamda halihazırda kullanılıyorlardı. Miletos tiranı Aristagoras, Persler'e karşı yardım için Spartalılar'dan yardım istemek üzere yanında harita olduğu anlaşılan bronz bir tabletle kral Kleomenes'i ziyaret etmiş. Kralı ikna etmek için bu harita üzerinde Persler'e bağlı olan kentleri göstererek ve zenginliklerini anlatarak onu etkilemeye çalışmış. Ancak Kleomenes Sparta'dan Sousa'ya olan yolun üç ay süreceğini öğrenince Aristagoras'ı huzurundan kovmuş (Hdt. 5,49-50) ve Aristagoras'ın yardım teklifini reddetmiştir.

HALL 1989: 133, Hekataios ve ardıllarının Hellen tragedya yazarlarının coğrafya tasarımlarında oldukça etkisi olduğu yönünde düşünmektedir. Bu etkiyi Aiskhylos'ta da izlemek mümkündür. «Persler» oyununun daha ilk dizelerinde Hekataios'tan miras alınan coğrafya tasarımının kullanıldığını görürüz. Oyunun

«Soyağaçları» (Γενεαλογία) adlı, Hellen ailelerin soyağaçlarını tanrısal kökenlere dayandırmaları üzerine yazılmış eleştirel bir eseri daha bulunmaktadır.

²⁰ Hekataios'un dünya haritasının Herodotos'un tasvirinden alımlamalar yoluyla çizilen replikasında yeryüzü her ne kadar Asya, Avrupa ve Libya olarak üç kıta şeklinde görülse de araştırmacılar Hekataios'un Libya'yı Asya'nın bir parçası olarak gördüğü şeklinde uzlaşılırlar. Zira Herodotos da Libya'yı Asya'nın kıyılarından biri olarak kabul eder (Hdt. 4,41). Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Room 2010: 216 vd., n.5.

1.-75. dizeleri arasında ozan, Pers danışmanlarını temsil eden koronun ağzından, Persler'in Hellas'a sefere gittiklerini (A1,P1) ve sefere giden ordularının Asya doğumluların tüm gücü (πᾶσα ἰσχύς Ἀσιατογενής) olduğunu söylemektedir (A1,P2). Böylece Persler'in Asya'yla bağlantısını kuran bu ifadeyle, Pers ordusunun bütün Asyalılar'dan oluştuğunu tahayyül edebiliriz. Ordunun Pers ülkesinden²¹ çıkıp gidişinin anlatıldığı dizelerde, ülkenin merkezinin başkent Sousa olduğunu ve onunla birlikte Ekbatana'nın da önemli bir kent olduğunu, ayrıca bu kentlerin Kissia surları içinde bulunduğunu öğreniriz (A1,P2).²²

HALL 1996: 108'e göre, Aiskhylos bu coğrafi adlara muhtemelen Hekataios'un «Yeryüzünün Ölçümü» adlı eserinde verdiği bilgilerden aşınaydı.²³ Yine HALL 1996: 75-76, başka oyunlarında olduğu gibi «Persler» eserinde de Hekataios'un halklar ve yerlerle ilgili coğrafi kataloglarının etkisinin söz konusu olduğunu belirterek Hekataios'un eserinin «Persler» oyununda Pers tarihi ve geleneklerinin sunulduğu portreyi etkileyip etkilemediği sorusunu ortaya atar. HALL, kıyafetleri işaret eden iki fragman dışında (Hekat. FGrH fr. 284, 287), Aiskhylos'un Pers gelenekleri ve kurumlarına dair bilgisinin kesin olarak Hekataios'tan geldiğini iddia edebileceğimiz günümüze kalan bir veri olmadığını belirtir. Ancak coğrafi tasarım konusunda Hekataios'un ve önceki yazarların etkisi göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Muhtemelen Hekataios'un eseri Ionia ayaklanmasından önce

²¹ Asur İmparatorluğunun mirası için Babilliler ile mücadele eden Medler M.Ö. 550/49 civarında Persler'in yönetimi altına girmiş ancak her iki kültür birbirleri ile kaynaşmıştır. Helenler'in geneli gibi Aiskhylos da Med ve Pers isimlerini birbirinin yerine kullanmaktadır. Batı Anadolu'daki İon şehirlerini hakimiyetleri altında bulunduran Lidyalılar da Persler'e M.Ö. 546/7'de yenilince, Pers kralı Kyros İon şehirlerinin de hâkimi olmuştur. Hindistan'dan Helléspontos'a kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olan Kyros devamında Babil'i ve oğlu Kambysês de Mısır'ı alınca Pers coğrafyası Dareios'dan önceki sınırlarına erişmiştir. İon isyanı gerekçesiyle Makedonya'yı alan Dareios, Marathôn Savaşı çerçevesinde Atina'ya da girmiş ve Hellas'ın büyük çoğunluğunu almıştır. Kserksês ile «Persler»de anlatılan Salamis Seferi'ne çıkılmadan önceki Pers coğrafyası bu şekildedir (HALL, 1989: 56-57).

²² Persia ve Babil arasında yer alan Sousa kenti hem Babil kentine hem de bu coğrafyadaki diğer kentlere daha yakın olduğu ve konum olarak Persia'ya göre ülkenin daha iç kısmında kaldığı için daha avantajlıydı. Bu nedenle, Büyük Kyros Med Krallığı'nı hakimiyeti altına aldıktan sonra Sousa'yı başkent yapmıştır (Strab. 15,3.2). Oyunda geçen Ekbatana (Hemedan = Hammatana), Med İmparatorluğu zamanında başkentti. Kissia ise, Sousa'nın da içinde yer aldığı daha geniş bir bölgenin ismiydi (Hdt. 5,49).

²³ «Persler» eserinde geçen yer adları ile Hekataios'un fragmanlarında geçen bazı yer adlarının karşılaştırması için bk. HALL 1996: 75, n. 80.

yazılmış ve «Persler» oyunu yazılmadan önce Atina'da edebi ve düşünce ortamında bu eserden haberdar olunmuştu.

A1,P3'de Kserksês'e bağlı olup Hellas seferine katılan Asya halklarının isimleri ve komutanları sayılır. Bu kısım Homēros'un Ilias'ında (Hom. Il. 2,494-878, 816-77) geçen «Gemiler Kataloğu»nu andırmaktadır. Bu sefere katılanları belirten askeri katalog kısmında Aiskhylos, pek çok araştırmacıya göre kaynak olarak yine Hekataios'un «Yeryüzünün Ölçümü» adlı eserini kullanmıştır. Zira Herodotos'tan öğrendiğimize göre (Hdt. 5,36) Hekataios, Ionia ayaklanması öncesinde Miletos'ta yapılan toplantıda Dareios'a bağlı kabileleri sayarak kralın gücünün nedenli büyük olduğunu anlatmıştır. Kendisinden önceki yazarların coğrafi bilgi ve askeri katalogundan etkilenen Aiskhylos da A1,P3'de, Pers Kralı'na bağlı kendileri de kral olan beyleri²⁴ ve halklarını teker teker sayarak Kserksês'in tüm Asya'nın kralı olduğunu vurgulamakta ve Pers egemenliğinin sınırlarını izleyicilerinin belleklerinde canlandırmaya çalışmaktadır.

Aiskhylos'un sefere katılanları andığı bu katalogda, Pers kentlerinden başka; Mısır, Memphis, Thebai, Babil, Lidya, Mysia, Sardeis gibi satraplıkların olduğu kentlerin adları anılarak Pers coğrafyasına bağlı bölgeler ortaya konur (A1,P3). İsimleri anılan tüm bu beyler ve beraberindekiler için «Tüm Asya'nın hançer kuşanmış halkı kralın ordu alayında eşlik ediyor» ifadesi kullanılarak (τὸ μαχαιροφόρον τ' ἔθνος ἐκ πάσης Ἀσίας ἔπεται δειναῖς βασιλέως ὑπὸ πομπᾷ) tüm Asya halkı Pers coğrafyası ile özdeşleştirilmekte ve bu coğrafya kabaca içinde bir yanda Persia, Mısır ve Babil ülkelerini, diğer yanda ise Lidya, Mysia ve Sardeis gibi Batı Anadolu kentlerini kapsayan (A1,P3) bir çerçeve sunmaktadır. Aynı ülke ve kentlerin adı Persler'in Salamis'teki deniz yenilgisinin anlatıldığı

²⁴ Söz konusu beyler, oyunda ταγοὶ Περσῶν (Pers Komutanları) ve βασιλῆς βασιλέως ὑποχοὶ μεγάλου (Büyük Kral'a bağlı kendileri de kral olan görevliler) ifadeleriyle betimlenmektedir. HALL 1996: 108-110'a göre bu ifade de geçen ὑποχος/ὑποχοὶ (Pers. 24) kelimesi Pers eyaletlerinin valileri olan satrapları ifade etmekte ve burada anılan Pers beylerinin isimlerinin büyük oranda ekleri Hellenleştirilmiş Pers diline özgü isimler olduğu gözlenmektedir. Persçe *xšaçaṛānā* kelimesinin Hellenleştirilmiş hali olan σατράπης kelimesinin ise M.Ö. 4. yüzyılın başına kadar Hellen yazınında yaygınlaşmadığını, tıpkı Aiskhylos gibi Herodotos ve Thukydides'in de σατράπης yerine ὑποχος (/ὑποχοὶ) kelimesini kullandıklarını görürüz (HALL 1996: 110). Aynı kelimenin Xenophōn'da tanrıya boyun eğmek, kul olmak anlamında kullanımı için bk. Xen. an. 2,5.7.

A1,P28'de de yinelenir. Bu kez, Pers coğrafyası içinde Baktria, Troia diyarı Khrysa ve Kilikia'nın da eklendiğini görürüz.

A1,P4'te de Pers Kralı Kserksēs, Pers toprağının çiçeği (ἄνθος Περσίδος αἶα) olarak tarif edilmekte ve ordusundaki askerler için de onları yetiştirenin Asya toprağı (χθὼν Ἀσιητικὴ Θρέψασα) olduğu vurgulanmaktadır. A1,P4'te Asya toprağı tıpkı evlatları için ağlayan bir anneye benzetilerek Pers coğrafyasının Asya ile özdeşleştirilmesi tekrar pekiştirilmiş oluyordu. Pers ülkesinin Asya'nın kentleri ile olan bağı, bir arada ele alınışını A1,P26'da da görmek mümkündür. A1,P26'da Persler'in yenilgisini haber vermek üzere Pers danışmanlarının yanına varan haberci, konuşmasında vereceği haberin tüm Asya'yı ilgilendirdiğini belirtir şekilde «Asya'nın bütün kentleri» (ἀπάσης Ἀσιάδος πολιόμενα)²⁵ diye alıcı kitlesini ifade eder. Habercinin ikinci olarak seslendiği ise Pers toprağıdır (ὡ Περσίδος αἶα). A1,P6'da ise Persler'in Asya ile olan bağlantısı krallarının hakimiyet alanı olarak gösterilmesi yoluyla kurulur. Bu pasajda Kserksēs kalabalık, adamı bol Asya'nın (πολυάνδρου δ' Ἀσία)²⁶ önderi olarak ifade edilir. A1,P6'da Asya için kullanılan kalabalık sıfatı A1,P72'de Ionia'daki kalabalık Hellen kentleri için de kullanılmıştır (Ἰαόνιον πολυάνδρους).

A1,P72'de Dareios zamanında, Pers egemenliğine giren nice kentlerden²⁷ bahsedilirken bir kısmının coğrafya olarak Kızılırmak ve Trakya'ya yakın oluşları, bazılarının da Hellēspontos'a Marmara Denizi körfezine ve Karadeniz

²⁵ Burada geçen πολιόμενα kelimesi kent ya da küçük kent anlamlarının dışında kenti çevreleyen hisarlar için de kullanılmaktadır.

²⁶ A1,P6'da Asya için kullanılan kalabalık sıfatı A1,P72'de Ionia'daki kalabalık Hellen kentleri için de kullanılmıştır (Ἰαόνιον πολυάνδρους).

²⁷ Eski Pers yazıtlarından Dareios'un krallığı zamanında hüküm sürdüğü ülkelere dair bir listeye ulaşmak mümkündür. Dareios'un gömüldüğü yer olan Naqş-e Rostam'da bulunan, M.Ö.6.-4. yüzyıllar arasına tarihlenen, Akhaimenid Kralliyet Yazışmaları'ndan biri olan *DNa* yazıtında; Kral Dareios kendi ağzından Tanrı Ahuramazda'nın lütfuyla nasıl iktidara geçtiğini anlatarak krallığı zamanında ele geçirdiği ülkelerin listesini verir. Yazıtta şu ifadeler geçmektedir: «...Kral Dareios şöyle der: Ahuramazda'nın lütfuyla, Persia dışında ele geçirdiğim ülkeler bunlardır; onlara hâkim oldum, bana vergi ödediler, her ne emrettiysem yerine getirdiler ve kanunlarıma sınıksız uydular. Bu kentler; Media, Elam, Parthia, Aria, baktria, Sogdiana, Khorasmia (Harezm), Drangiana, Arakhosia, Sattagydia, Gandara (Kandahar), Sind (Hindistan), hauma için İskitler, sivri tepeli külah giyen İskitler, Babil, Asur, Arabistan,

boğazına komşu kentler olduklarından söz edilir. Pers coğrafyasına dahil edilen kentler sadece bunlar olmayıp Batı Anadolu kıyılarına yakın Lesbos, Samos, Khios, Paros, Naksos, Mykonos, Andros ve Tenos gibi adaları da kapsamaktadır. Ayrıca Aiskhylos'un Hellenlerce kolonize edilen ve Ion toprağı sayılan Batı Anadolu kıyılarındaki pek çok kentin de Perslerce fethedildiğı yine A1,P72'de ifade etmektedir. BACON 1961: 46 vd.'ında, A1,P72'de Aiskhylos'un Dareios'a bağı kentleri anlatırken coğrafi bir sınıflandırma içinde saydığına dikkat çekerek ozanın sanki kafasında dünyanın belli bir fotoğrafı varmış gibi yer adlarını coğrafi bir düzende gösterdiğini belirtmektedir. Trakya kentlerinden başlayarak, ardından Hellēspontos, Propontis ve Bosporos'a yer vermiştir. Bu sıralamayı Batı Anadolu kıyısına yakın adalar ve bazı Kyklad adaları ile Kıbrıs ve kentleri, son olarak da Ionia kıyılarındaki kentler izler. GOW 1928: 154-155 de, bu coğrafi sınıflama ile Delos Birliğı'nin vergi veren kentleri gösteren listeleri arasında (M.Ö. 443'ten itibaren bilindiğı şekli ile) aşağı yukarı bir uyuşma olduğunu gözlemlemiştir. Bu durumda gerek ozan için gerekse vergi listelerini düzenleyenler için aynı belirgin coğrafi gruplandırmanın tercih edildiğini söylenmektedir.

BACON ve başka araştırmacıların da işaret ettiği üzere Aiskhylos sadece «Persler» oyununda değil, diğer oyunlarında da coğrafi bir tasarımı izlemekte, anlatımlarında İonialı coğrafyacıların inşa ettikleri dünya haritasına bağı kalmaktadır.²⁸ «Persler» oyununda gördüğümüz Asya-Avrupa ayrımına «Zincire Vurulmuş Prometheus» oyununda Prometheus'un Io'ya, izlemesi gereken yolu anlatımında rastlarız (Aischyl. Prom. Vinc. 729-735). Avrupa'dan Asya'ya geçerken karşılaşıcağı Kimer Geçidi, iki kıtayı birbirinden ayıran doğaüstü güçlerle korunan dikkat edilmesi gereken bir yer olarak tarif edilir. BACON 1961: 50 vd.'ında, Aiskhylos'un oyunlarında Asya ve Avrupa arasında üç farklı sınır belirlediğine dikkat çeker; Trakya Geçidi (Aischyl. Suppl. 543-7), Kolkhis'te Phasis Nehri (Aischyl. Prom. Sol. fr. 191), Maotis'te Tanais ve Kimer Geçidi (Aischyl. Prom.

Mısır, Armenia, Kappodokia, Sardeis, Ionia, denizaşırı yaşayan İskitler, Skudra (Trakya), petassos giyen İonialılar (Yauna), Libyalılar, Ethiopialılar, Maka insanları ve Karialılar...» Yazıt için bk. KENT 1953: 138-139.

²⁸ Ayrıntı için bk. HAVELOCK 1951: 59-63; BACON 1961: 45-63; COLE 2010: 203-4.

Vinc. 733-4).²⁹ MITCHELL 2006: 211 vd.'ında, Avrupa ve Asya arasındaki kıtalara-rası zıtlığın Aiskhylos'un «Yalvarıcılar» adlı eserinde oyunun arka planını şekil-lendirdiğini ileri sürer. Io ve onun soyundan gelen Danaos kızları her ne kadar Argos hanedanlığı ile bağları olsa da Hellenler'den farklı olarak, Asya toprağına ait yer adları ve karakter özellikleri ile betimlenirler (Aischyl. Suppl. 544-6, 547-61; 234-7). Oysa sığınma için başvurdukları Argos kralı Pelasgos ise, nerdeyse tüm Hellas'a yayılan sınırlarıyla krallığının hakimiyet alanını tanımlamaktadır (Aischyl. Suppl. 254-9).

Aiskhylos «Persler» oyununda A1,P5'de, Pers ordusunun Asya'dan Hellas'a ilerleyişini anlatarak, Persler'i ve Hellenler'i coğrafi düzlemde birbirinden ayıran, Asya ve Avrupa ayırımına işaret eden Helle boğazını geçiş anlatısına yer verir. O-zanın işaret ettiği Asya ve Avrupa ayırımı A1,P5'de Helle boğazını geçen kral ordusunun komşu ülkeye geçerek (βασιλειος στρατός εις αντίπορον γείτονα χώραν, ... πορθμόν ἀμείψας Ἀθαμαντίδος Ἑλλάς), coğrafi mekânını değiştirmesi üzerinden verilmektedir. Aiskhylos, bu geçişin Persler'in boğazda gemilerden kurdukları köprülerle boğaza boyunduruk vurarak (λινοδέσμῳ σχεδία...πορθμόν ἀμείψας Ἀθαμαντίδος Ἑλλάς, πολύγομφον ὄδισμα ζυγὸν ἀμφιβαλῶν αὐχένι πόντου) gerçekleştiğini bize anlatır. Benzeri bir geçiş A1,P14'te de Pers ordu-sunun Asya ve Avrupa'yı temsil eden iki burnu karşılıklı tutup bağlayarak karşı kıyıya geçmesi anlatısı ile, yinelenir. Ordunun söz konusu geçişinin coğrafi mekânı aşma üzerinden anlatılması, aslında Aiskhylos'un Asya ve Avrupa ayırımına bakışını da örtük olarak bize sunar.

Pers Kralı'nın birbirine halatlarla bağlı gemilerle aştığı bu boğaz, aslında bir-leştirilemez iki kıtayı birbirinden ayırmaktadır. Dolayısıyla coğrafya değişikliğine yol açan bu geçiş bir nevi haddini bilmezliktir ve tanrılara karşı gelişir. Zira, oyunda Dareios'un ruhunun çağrıldığı ve karısı kraliçe Atossa ile olup biteni değerlendirdiği A1,P63'de, Dareios açık bir şekilde oğlu Kserksēs'in Helle Boğazı'na (Bosporos) boyunduruk vurarak Asya'dan Avrupa'ya geçişini çılgınlık olarak nitilemekte ve Bosporos'u tutsak etmekle gençliğinin toyluğuna yenik düşüp, tanrıların gazabını üzerine çektiğini ifade etmektedir (A1,P64). Dolayısıyla Aiskhylos'un gözünde Helle Boğazı, Persler ve Hellenler arasında

²⁹ Herodotos'ta Libya, Avrupa ve Asya arasında verilen sınır için bk. Hdt. 4,45.

aşılmaması gereken tanrısal bir coğrafi sınır olarak çizilir. Bu boğaz bir taraftan Asya'yı diğer ve Avrupa'yı birbirine bağlar; diğer yandansa iki farklı coğrafyayı, iki farklı dünyayı birbirinden ayırır.

Persler'in ve Hellenler'in iki farklı kıta, iki farklı coğrafyaya ait gösterilmesine oyunda başka yerlerde de rastlanır. Kraliçe Atossa'nın gördüğü rüyayı anlattıran Aiskhylos, bu rüyada kral Ksekse'si biri barbar ülkesini (γαῖαν βάρβαρον) diğeri ise Hellas'ı temsil eden (πάτραν Ἑλλάδα) iki kıza boyunduruk takarak arabasına bağlamaya çalışırken betimler. Ayrıca, Ksekse'sin sefere çıktığı tüm Hellas toprağı burada Ionia toprağı olarak nitelendirilmektedir (Ἰαόνων γῆν). Diğer kızın yani Persleri temsil edeninki ise barbar toprağı olarak gösterilmektedir. A1, P20'de iki ülkeyi temsil eden bu kızların kıyafetlerinin ve tabiatlarının farklılığı da onların coğrafyalarını yansıtır. Barbar ülkesini temsil eden kız, Pers kıyafetleri içinde (πέπλοισι Περσικοῖς) boyun eğen uysal bir tabiaatta resmedilirken, Hellas'ı temsil eden diğeri kız Dor zevkiyle giyinmiş (Δωρικοῖσιν) boyun eğmez tabiaatta biri olarak gösterilmiştir. Aiskhylos, A1,P20'de ilk kez Pers ülkesi için barbar (γαῖαν βάρβαρον) toprağı, Hellas toprağı içinse Ionia toprağı (Ἰαόνων γῆν) ifadesini kullanarak coğrafi düzlemde de olsa Hellen-barbar ayrımının ilk örneğini ortaya koyar. Aiskhylos'un bu ayrımının arkasında, İonialı coğrafyacı Hekataios'un «Yeryüzün Ölçümü» adlı eserinde dünya coğrafyasını Asya ve Avrupa kıtalarına ayırarak açıklayan görüşünün mutlaka etkisi bulunmaktadır. Coğrafik düzlemdeki bu ayrım bir medeniyetler ayrımı olarak esere yansımıştır. HALL 1989: 57'ye göre, aynı ayrım A1,P1'de Persler'in Hellen toprağına gitmesi, A1,P5 ve P14'te ise Hellēspontos'un gemilerden köprü ile birleştirilmesi, ayrıca A1,P67'de ise barbar ordusunun Avrupa'dan Asya'ya dönüşü betimlemelerinde gözlenmektedir.

Persler'in askeri sefer düzenlediğı Hellenler'in ülkesi A1,P1'de Hellas olarak tanımlanır. Oyunda Hellen coğrafyasına ait yerlerin başında gelen Atina ise Persler'e uzak mistik bir coğrafya tasarımı içinde geçmektedir. Pers kraliçesi Atossa, yaşlı danışmanlarından Hellenler'le ilgili birtakım bilgiler almak isteyince, A1,P25'de öncelikle Atina denilen yerin nerede kurulduğı sorar (ποῦ τὰς Ἀθήνας φασὶν ἰδρῦσθαι χθονός;). Danışmanlar Atina'nın yerini kendilerinden uzakta, güneşin batışına doğru olan yerde, yani batıda diye tarif ederler (τῆλε πρὸς δυσμαῖς ἀνακτος Ἑλίου φθινασμάτων). Persler ve Hellenler'in yaşadıkları yerler arasında ozan, hem bir uzaklık ayrımı koymuş hem de bu yerleri güneşin

batısına ve muhtemelen doğuşuna göre konumlamıştır. Ayrıca Atossa'nın Atina hakkındaki «Atina denilen yer» (Ἀθήνας φασίν) ifadesi iki halk arasındaki bilinmezliği işaret eder niteliktedir. Aiskhylos, seçtiği kelimelerle Atina'nın coğrafi konumunu özellikle Pers diyarına çok uzak ve yabancı bir perspektife yerleştirmiştir. Bu konumlandırma ile ozan iki halk arasında bir algısızlık durumu yaratmak istemiş olabilir. A1,P25'de ozan, Atossa'ya Atina'nın düşmana karşı gücünü sorgulayıp Atina'nın dayanıklılığını anlatırken adını vermeden Marathōn'daki zafere atıfta bulunur.

Persler'in denizde uğradığı yenilgi, A1,P27'den itibaren anlatılmaya başlanır. Bu pasajda Persler için artık bir hezimet mekanı olan Salamis vurgusunu ve bu hezimetini onlara yaşatan Atina'nın kişileştirilerek coğrafi yer adlarının savaşta Persler'in düşmanı olan Hellenler'in yerine kullanıldıklarını görürüz. Özellikle A1,P27'de yer alan «Ey Salamis, adın kulaklarda en büyük nefreti uyandırır» (ὦ πλεῖστον ἔχθος ὄνομα Σαλαμῖνος κλύειν) ve «Ah Atina ah, andıkça seni inlerim, adın nefret uyandırır düşmanlarına..» (φεῦ, τῶν Ἀθηῶν ὡς στένω μεμνημένος. στυγαί γ' Ἀθάναι δαίτις.) dizelerinde bu durumu görmek mümkündür. A1,P42'de Salamis önünde, her ne kadar adı verilirse de küçük bir ada³⁰ olarak geçen yerde ise, Hellenler Persler'e öldürücü darbeyi vururlar. A1,P44'de daha önce Persler'in başına Marathōn'da gelen yıkım hatırlanarak «Marathōn'da ölen barbarlar yetmezmiş gibi» (Μαραθῶν βαρβάρων) şimdi de üstüne Salamis yenilgisinin eklenmesi anlatılır. Pers ordusu Salamis yenilgisinden sonra hayatta kalanlarla geri çekilişe geçer, ancak pek çok Pers askeri de Hellen yurdunun bilinmedik coğrafyasında açlık ve susuzluktan ölecektir. A1,P45, P46 ve P47'de Boiotia, Thessalia, Pangaion Dağı, Strymon Nehri ve Trakya gibi Hellen coğrafyasına ait yer adları geçmektedir. A1,P47'de artık Trakya geçildikten sonra Pers ordusunda ölümden kurtulabilen az sayıda kişi (ἦκουσιν ἐκφυγόντες, οὐ πολλοί τινες) vatanı koruyan kendi topraklarına (ἐφ' ἐστιοῦχον γαῖαν), yani Pers ocağına varmayı başarırlar. A1,P68'te ise, Pers Savaşları sırasında Persler'in gelecekte Plataia'da yaşayacakları yenilgiye atıf vardır bu kez. Aiskhylos burada, «Asopos'un suladığı ovada, Boiotia toprağının bereket kaynağında asıl büyük felaket bekler

³⁰ Salamis'in önündeki bu küçük adanın Psyttaleia olduğu antik tarihçilerce ifade edilmekle birlikte, modern tarihçiler buranın modern Lipsokoutali ya da Agios Georgios olduğunu düşünmektedirler. Bk. HAMMOND 1956: 37; BROADHEAD 1960: 332-5; HALL 1996: 141.

onları» ifadesi ile Hellen coğrafyasında Persler için üçüncü büyük hezimet mekanına göndermede bulunur. BACON 1961: 46, savaş yolculuğu güzergahının anlatıldığı pasajların da (A1,P45, 46, 47, 48) belli bir coğrafi düzende verilmesine dikkat çekmektedir.³¹ Ozan sadece yolculukla ilgili bu anlatılarda değil aynı şekilde daha önce değindiğimiz A1,P72’de de Dareios’a vergi ödeyen ve egemenliği altına giren kentleri coğrafi bir sınıflandırma içinde saymıştı.

Bütün bu yenilgi, Kserksēs’in topyekûn bütün Pers ordusunu Hellas’a sefere götürmesinin sonucunda başkent Sousa ve genel olarak bütün Asya toprağı ıssız ve erkeksiz kalmıştır. Bu durum, daha A1,P12’deki koro şarkısında gelecekte Persler’in yenileceklerine yönelik endişe dile getirilirken, Kserksēs’in Hellas seferinden dolayı Pers toprağının, Sousa’nın geniş surlarının erkeklerden yoksun kalacak olması ile ifade edilir (κένανδρον μέγ’ ἄστν Σουσίδοϋ). Salamis yenilgisi ile Persler’in ordusu mahvolunca, A1,P50 ve P51’de Pers kadınlarının erkeklerden yoksun kalışları ve Asya toprağının ıssız kalmış olması vurgusu tekrar yinelenerek A1,P52’te bu durumun sonucu olarak toprağın erkeklerini kaybetmesinin gücünü de yitirmesine neden olacağı tahmininde bulunulur. Asya toprağının erkeksizliği ve savunmasızlığı karşısında Aiskhylos, A1,P30’da Atina kentinin ayakta kalabilmesinin nedenini kentin erkekleri olduğu için savunmasının da iyi olmasına bağlar. Böylece ozan A1,P12, P30, P50, P52 ve P63’deki betimlemeler üzerinden Pers toprağının erkeksizliği ile Atina toprağının erkeksizliğini karşı karşıya getirmiş olur.

BACON 1961: 45, belirli coğrafi yer adlarının benzer konteksler içinde sıkça tekrarının tragedya dilinde artık standart haline geldiğini belirtmektedir. Bu kullanıma, «Persler» oyununda A1,P76, P87 ve P77’te de rastlanmaktadır. Bu duruma örnek olarak A1,P76’de «Mariandynos ağıtçısı» ve A1, P87’deki «Mysia çığlığı» ifadelerinde eserin konteksine uygun durumun, coğrafi bir yere özgü bir benzetmeyle verilmesini gösterebiliriz. Benzer şekilde A1,P77’de de savaş tanrısı Arēs bile anılırken İonialı Arēs olarak dile getirilir. BACON 1961: 46, Aiskhylos’un genel olarak eserlerinde yaklaşık 100 yabancı yer ve halk adına yer verdiğini belirterek onun coğrafi bilgisinin detaylı ve geniş olduğunu savunur.

³¹ Aiskhylos’ta bu özellik sadece «Persler»de değil diğer oyunlarında da gözlemlenir, bk. Aischyl. Suppl. 558-61; Prom. Vinc. 707-41, 790-818; Prom. Sol. 195-99.

Diğer yandan BACON 1961: 62-3, Aiskhylos'un eserindeki yabancılara dair malzemenin oryantalizm amacıyla kullanılmadığına ve yabancılara dair referansların dekoru doldurmaktan ziyade oyunun kontesinin gerektirdiği yerde kullanılmasına dikkat çeker. BACON'un Aiskhylos'un coğrafya bilgisini ve yabancılığı ele alışı üzerinden yaptığı tespitler ozanın coğrafyayı nasıl kullandığını anlamamız açısından önem arzeder. BACON'a göre, «...yabancılık, karakterizasyonun bir parçasıdır ve yabancı ortam konuşma, kılık kıyafet, davranış ve yerler üzerinden anlatılır. Yabancınnın portresi birey olarak tam bir detaylı anlatım içinde verilir. Yani genel bir barbar geleneği sunmaz bize ozan, Pers, Troialı ya da Mısırlı'ya dair açık seçik dil, gelenek, kılık kıyafet, görünüş ve inanç portreleri olarak verilir ve sanki harita üzerinde topografileri belli yerlerdir bunlar. Ozan barbarlar arasında farklılaştırma yapar ve yabancılık vurgusunun ardındaki Hellenler'in tüm yabancılara üstünlüğü düşüncesinden çıkar. Bu Aiskhylos'ta önemli bir tema değildir çünkü. Genel bir barbar olmayınca eserde Hellen-barbar kutuplaşmasını da yakalamak zorlaşır. Bunun yerine farklı ve çeşitli insanlar vardır ozanın oyunlarında» (1961: 62-3).

2.2. Pers ve Hellenler Arasındaki Siyasal Gelişmeler

Persler ve Hellenler arasındaki siyasal gelişmeleri Aiskhylos'un eserinden tam olarak takip etmek mümkün olmayıp, Hellenler'in Persler'le yaşadıkları siyasi ilişkileri, savaşları ve kazanılan zaferlerin etkilerini oyunda Hellenler'e özgü değerler, kavramlar ve bunların Persler'de yansıtılan zıt karşılıkları üzerinden izlemek mümkündür. Ancak, Persler ve Hellenler arasında yaşanan bütün savaşların isimleri anılmasa da oyunun arka planında ta Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros zamanında Batı Anadolu'daki İon kentlerinin Pers egemenliğine girmesi vasıtasıyla iki halk arasında başlayan ve savaşlar yoluyla devam eden etkileşimin izlerini görmek mümkündür. Pers-Hellen Savaşları nedeniyle Atina önderliğinde kurulan Attik-Delos Birliği'nin Atina'nın savaş politikalarını canlı tutmasında ve Hellenler arasında ön plana çıkma arayışında mutlak etkisi olmuş, demokrasinin Atina'da sağladığı kazanımların ve değerlerin ise Persler'e karşı izlenen tutumu şekillendirmede yine büyük katkısı olmuştur.

A1,P66'da Pers İmparatorluğu'nun kısa tarihçesini veren ozan, Kyros'un Anadolu'da Lidya Krallığı'nın hâkimiyet alanına yerleşmesinden sonra, Batı Anadolu kıyısında bütün İonia'ya zorla boyun eğdirmesiyle Pers-Hellen ilişkilerinin başlangıcına göndermede bulunur. A1,P72'de anlatılan Dareios'un krallığı sırasında da ise Trakya gibi Hellenler'e komşu coğrafyalarda, Ege adalarında ve Batı Anadolu'daki Hellen kentlerinde egemenliğini genişletmesi ile siyasal yönden birbirlerinden farklı bu iki halk daha fazla karşı karşıya geliyordu. Pers monarşisinin gün geçtikçe artan yayılma politikası ve tiranlığı koruyan yapısı, Atina'da M.Ö. 500'lerde yeni yeni ortaya çıkan demokrasiyi kurma çabalarıyla çelişmesi sonucunda iki devlet arasında Pers Savaşları patlak vermiştir.

Aiskhylos Pers Savaşları'nın daha sonraki kuşaklarca hatırlanması için eserini yazdığını çeşitli yerlerde vurgulamaktadır. (A1,P27, P66 ve P68) Söz konusu oyunun merkezinde Persler'in Salamis yenilgisi ve Salamis'te yaşanan savaşın Pers Sarayı'nda yarattığı yıkım olsa da, oyunda Salamis Savaşı'ndan önceki ve sonraki olaylara da imalar yer almaktadır. A1,P25'de hatırlanan önceki Pers yenilgisi, Atina'nın adının daha öne çıktığı Marathōn yenilgisidir. A1,P27'de ise Salamis yenilgisi bizzat adıyla anılmakta, aynı pasajda Atina adının Perslerce nefret uyandırarak hatırlanması yoluyla da Marathōn Muharebesi'ne yine atıfta bulunmaktadır. Marathon Muharebesi'ne benzer bir atfın A1,P44'te de olduğunu görürüz. Ozan bu yenilgileri ortak belleğe yerleştirmek için oyunda adlarını özellikle vurgulamıştır. A1,P27'de ima edilen Marathōn yenilgisinin pek çok Pers kadınıni erkeksiz bıraktığı belirtilerek yenilginin sonucunun Pers ailelerini de etkilediği gösterilmek istenir. Yenilginin sebebi için ise A1,P27'de Pers ordusunu mahveden hezimetin tanrı eliyle olduğuna işaret edilmektedir.³² Aiskhylos'un ahlaki çerçeveden Pers Savaşları'na biçtiği mitolojik bağlam daha sonra Herodotos tarafından geliştirilecektir. Solōn (fr.6 ve 13.9-25 IEG)³³ tarafından

³² A1,P27'de Pers yenilgisinin tanrı eliyle oluşuna işaret eden söz konusu 280-283. dizelerde MURRAY'in *Aeschyli tragoediae* edisyonunda Hellence « ἵσζ' ἄποτμον δαίσις δυσσαιανῆ βοάν ὡς πάντα πᾶν κακῶς † ἔθεσαν» ifadesi geçmekte olup yenilginin tanrısal olduğunu gösteren kelime eksiktir. HALL 1996: 54-55 ve 131, bu dizelerin farklı el yazmalarından tespit edilerek yapılan farklı edisyonlardaki halini (ἵσζ' ἄποτμον βοάν δυσσαιανῆ Πέρσαις δαίσις ὡς πάντα πάνκακῶς ἔθεσαν θεοί) çeviride göz önünde bulundurur.

³³ Sol. fr.6: «Öyleyse en iyisi halkın önderlerin peşinden gitmesidir, ne aşırı serbest bırakmalı ne de baskılamalı onu. Tokluk kibri doğurur, ne zaman büyük refah gelse aklın doğrusundan yoksun olan insanlara»; fr. 13.9-25: «...Oysa tanrının verdiği servet kalır yanında yiğidin,

dillendirilen ve temel Hellen yasası olan, haddinden fazla başarı ve doyunluğun önce kibire (ὕβρις) ardından da yıkıma yol açması teması Aiskhylos'un teolojik bağlamını oluşturur.³⁴

A1,P27'deki Persler'in yenilgisinin tanrı tarafından olduğu A1,P29 ve P31'de desteklenir. Sayıca Hellen donanmasına üstün olan Persler'in yenilgisinden kötü bir *daimōn*'un sorumlu olduğu ve Salamis'te tanrıların Pallas Athena'nın kentini korudukları A1,P29'da ifade edilir. A1,P31'de önce Persler'in başına gelen felaketin nedeni uğursuz bir ruh ya da tıpkı A1,P27 ve P29'da olduğu gibi kötü bir *daimōn* olarak belirtilir. Diğer yandan A1,P31'de daha sonra Persler'in uğradığı felaketin asıl nedeni olarak Atina ordusundan yanlarına gelen bir Hellen'in Persler'i tuzağa düşürmesi gösterilir. Bu söz konusu adam, Hellenler'in gece kaçacağını söyleyerek Pers Kralı'nı galeyana getirmiş ve yanlış bir bilgi vermiştir. HALL 1996: 135-6'ın belirttiği üzere, «Persler» oyununda Hellenler'den hiç kimsenin adı verilmemekle birlikte, Herodotos'un tanıklığına da başvurarak, Aiskhylos'un burada Themistoklēs'e ve kurduğu plana imada bulunduğu açıktır (A1,P31). Atina ordusundan bir Hellen ifadesiyle (ἀνήρ γὰρ Ἑλλήν ἐξ Ἀθηναίων στρατοῦ) oyunda adı verilmeyen söz konusu kişi Themistokles'in kölesi Sikinno'stur (krş. Hdt. 8,75). A1,P11'deki tanrıların ince tuzağı ifadesiyle de Persler'in yenilgisi arasında bağ kurulur.

Persler ve Hellenler arasında yaşanan deniz savaşını anlatan ve oyunun tanıklık ettiği en canlı anlatım Salamis'te Persler'in yaşadığı bozgunun betimlemesidir. A1,P37'de de Salamis'te yaşanan yenilginin boyutları o kadar ağırdır ki ozan kayıpları saymanın on gün süreceğini söyleyerek Persler'den çok sayıda

sağlamlaştırır en aşağıdan en tepelere kadar; oysa yiğitlerin kibirle yücelttiği servet yakışıksızca gelir ve razı gelmeyen kişi razı edilir haksız işlerle, çabucak karışır zihinsel körlükle; ateşinki gibi küçük bir menşei vardır onun, önemsizdir başta, oysa vahimdir sonu. Çünkü baki kalmaz ölümlülerin kibirli işleri, oysa Zeus görür her şeyin sonunu ve nasıl birdenbire dağıtırsa bahar rüzgârı bulutları ve karıştırırsa dalgası çok dinmek bilmeyen enginin diplerini, kasıp kavurursa yeryüzünü kurban ateşiyle, ulaşırsa güzel işler tanrıların gökteki yüce makamına, getirirse bakılacak berrak bir gökyüzü; parıldarsa güneşin kudreti güzelim munbit toprağın üzerinde; gözükmezse bir tek bulut bile artık. İşte böyle işler Zeus'un intikamı...» çev. GÖREN 2018: 163-165.

³⁴ Aiskhylos'un metninde, Pers ordusunun sayısı ve ülkesinin büyüklüğüne yapılan vurgu felaket beklentisini oluşturur. Bu tema Herodotos'ta (Hdt. 7,49; 7,10.5) yeniden belirir ve meşrulaşır.

kişinin öldüğünü ifade etmek istemekte ve ayrıca bir gün süren bu çarpışmadaki Pers mağlubiyetini iyice vurgulamak için de bir günde daha önce bu kadar kişinin hiç ölmediğini ileri sürmektedir. A1,P39'da da Aiskhylos Persler'in yaşadığı yenilgi ve uğradıkları felaketin büyüklüğünü dile getirmek için haberciye anlatılan yenilginin Persler'in uğradığı felaketin yarısı bile olmadığını söyleyerek yenilginin devamının geleceğini önden haber vermekte ve yıkımın büyüklüğünü izleyicinin gözünde iyice arttırmaktadır. Pers ordusunun uğradığı bela anlatılmış olandan iki kat daha ağırdır. A1,P40'da haberciye Pers ordusunun başına başka hangi belaların geldiğini anlamak için kraliçe Atossa soru sorarken hangi musibet daha kötü olabilir derken (καὶ τίς γένοιτ' ἄν τῆσδ' ἔτ' ἐχθίων τύχη;), Persler'in başına gelen musibetin, ilk anlamı kader demek olan τύχη kelimesi ile karşılandığını görürüz. A1,P42'de Psyttaleia'daki Pers yenilgisi için Aiskhylos, tanrıların buradaki zaferi Hellenler'e bağışladığını söylemektedir. Bu ifadeyi zaferin tanrılar eliyle Hellenler'e verildiği şeklinde değerlendirebiliriz. Oyunda, tanrıların Hellenler'i kayırmasının arkasında da ozanın zihninde saklı bulunan kibir ve cezalandırma temasının bulunduğu söylenebilir. HALL 1989: 71'in belirttiği üzere, tüm insanlar aynı kurala tabi olsalar da, Hellenler'in özgür ve disiplinli karakterine karşılık; lüks düşkünlü, materyalist, duygusal, düşüncesiz ve despot özelliklerle sunulan barbar karakteri Persler'i aşırılığa ve sonuçlarına daha açık hale getirmektedir.

Oyunda Persler, Hellas'taki yenilgilerini sık sık felâket olarak ifade ederler. Aslında bu sadece bir çarpışmanın yenilgisi ya da fetih umudunun hüsrana uğramasından başka bir şey değildir. Ama sonuç felaketten aşağı kalmaz gösterilir. Oyundaki karakterlere kalırsa Pers ordusu etkisizleştirilmiş, Persler'in çiçeği kral mahvolmuştur: A1,P26, P27, P48, P50, P62, P63, P74, P75, P83, P84. Hatta Sousa kenti erkeksiz kalıp hadım edilmiştir: A1,P12, P63, P66. Daha da beteri neredeyse Pers İmparatorluğu ezilmiş bütün, Asya ıssız kalmıştır: A1,P38, P51, P61, P62. GRUEN 2012: 15'e göre, bu abartıya rağmen Aiskhylos'un asıl vurgulamak istediği büyük bir kitlenin kaybıdır, cinsiyet ayrımı değildir. Ayrıca çocuklarından yoksun kalan ebeveynlerle ilgili pasaj (A1,P4, 579-583) ise Aiskhylos'un izleyicisine de abartılı gelmiş olmalıdır. Bu yenilgi Akhaimenid İmparatorluğu'nu yıkacak bir şey değildir zira gelecekte Pers ülkesi gücünden ve insan gücünden de yoksun kalmış değildir. Oyunun sonunda Kserksês'in giydiği yeni elbiseler de imparatorluğun yeniden iyileşmesini ifade etmektedir. GRUEN 2012:

16, bu aşırı abartılı ifadelerden Atinalılar'ın şovence ve kavgacı bir havayla Persler'in yenilgilerinin anlatılmasından zevk mi aldıkları sorusunu sormaktadır. Zira Persler'in elem dolu yaslarının bütün bir oyunu sardığı görülmektedir: **A1,P4, P15, P43, P47, P50, P86, P87, P88**. Bu sorunun cevabına genel olarak araştırmacıların bakış açısı, ozanın barbarların zayıf karakterine dikkat çektiği, onları histerik kadınsı bir feryat figân (ağıt) hali içinde göstererek erkekliklerini hadım ettiği, kuvvetini düşürdüğü şeklindedir (HALL, 1989: 83-83; HALL 1993: 122-3; ROSENBLOOM, 2006: 125-6.). Ancak GRUEN, tragedyada erkeklerin yas içinde güçsüz gösterilmesi temasının sadece Persler'e özgü olmayıp, GRIFFITH 1998: 50'nin gösterdiği üzere, Aiskhylos'un «Adak Taşıyıcılar» (Χοηφόροι) adlı eserinde Orestēs karakteri için de geçerli olduğunu öne sürerek Hellen erkeklerinin de tragedyalarda yas ve ağıt içinde gösterildiğine dikkat çekmektedir. GRUEN'e göre ozan, çizdiği Pers imajına karşın Hellen değerlerinin üstünlüğü iddiasından kaçınmaktadır ve eğer Hellas'ın üstünlüğünün altını çizmek istediye de oyunda bu fırsatı iyi kullanamamıştır (2012: 16).

Aiskhylos'un tragedyalarında belirleyici olan tanrısal iradedir; haddini aşma ve dine saygısızlık eninde sonunda tanrının müdahalesini gerektirir. DE ROMILLY 1985: 54'ün ifadesiyle «Aiskhylos'un eseri tanrısal adaletin tutkulu bir onaylamasıdır». Neticede «Persler»de istilacının yenilgisini tanrısal müdahale şekillendirmiştir. Hellenler buna vesile olmuşlardır ama Persler'in felâketini oyunda tanrılar belirlemiştir. Yine de sorumluluk Persler'dedir. Oyunda Persler'in başına gelen tüm felâketler Kserksēs'in kibire kapılarak Hellenler'e açtığı sefer yüzündendir. Bu seferin amacı Hellenler'in ülkesini yıkmak (**A1,P20**) ve demokrasilerinin taşıdığı değerlerin yerine Pers Kralı'nın Asya'da uygulamakta olduğu **A1,P52**'de sözü edilen otorite ve değerlerini koymak, Hellenler'e kölelik boyunduruğunu takarak (**A1,P20**) onun tebaası haline getirmektir. Ancak GRUEN 2012: 16'nın işaret ettiği üzere, Kserksēs Hellenler'i egemenliğine katmak için boyunu aşan işler yapmış, onun dine saygısızlığı tanrıların öcünü tahrik etmiş ve büyüklenmesinin sonucunu görmüştür. Yetkisini kötüye kullanmış, ahmakça ve akıl dışı davranışları yüzünden ülkesine büyük yıkım yaşatmıştır. Hellenler'in oyundaki rolü ise, tanrıların gazabını ve kaderin değişmezliğinin uygulayıcısı olmaktır. Oyunda sürekli tekrarlayan bir tema olarak karşımıza çıkan bu durumun arkasında, Hellenler'in kazandıkları zafer sayesinde kendi tanrısal yasa-

larını, A1,P52’de belirtilen Pers yasalarının yerine uygulayacak olmalarıdır. Galibiyeti tanrının Hellenler’e vermiş olması, onlar tanrısal yasalarını uygulayabilsin diyerdir.

Oyunda yaşlılar korusu daha en başından Persler’in başına gelecek kötü şeyleri haber verir, hiçbir ölümlünün tanrıların aldatıcı tuzağından kaçamayacağını söylerler. Atē, ölümcül yanığı bu koro şarkısında yer bulur (A1,P9, P11). Atē, burada tanrının «ilahi adalet»ini uygulamak için kullandığı bir araçtır. Tanrının ölümlülere gönderdiği bu yanığı kimi zaman A1,P27, P29 ve P31’de kötü bir *daimōn*; ya da A1,P64’de bir çeşit akıl hastalığı veyahut A1,P65’de kötü adamlar şeklinde devreye girmektedir. GRUEN 2012: 17, oyundaki Pers yaşlıların korusunun görevinin tragedyanın temel motiflerinden biri olan tanrısal iradeyi haber vermesi şeklinde yorumlayarak, Kraliçe Atossa’nın da oyunun anafikrini verdiğini belirtir. Oyunun ana fikri diyebileceğimiz söz konusu düşünce; zorunluluğun ölümlülerin tanrıların gönderdikleri felaketlere katlanmalarını gerekli kılmasıdır (Pers. 293-294).

Tanrısal iradenin en üst noktası olarak Persler’in yaşlı korusu Zeus’a yönelir ve Pers ordusunun başına gelenlerin, ordunun yıkımı ve imparatorluğun üstüne çöken ızdırabın öznesi, faili olarak dosdoğru Zeus’u gösterirler (A1,P50). Dareios da kendi hayattayken Zeus’un yolladığı kehanetleri hatırlar ve şimdi tanrılar tarafından işin tamamına vadrırıldığını vurgular (A1,P64). Dareios’un hayaletinin çıkması da aslında tanrıların olayları kontrol ettiğinin göstergesidir. Sadece Kserksēs’in kibirli hırslı davranışları yüzünden değil, tapınakların yıkılması ve heykellerin çalınması gibi Hellen ülkesinde (Atina’da) kutsala yaptığı saygısızlıklar yüzünden de, Dareios’un öngördüğü gibi, Persler Plataia’da cezalandırılacaktır (A1,P68). Salamis Deniz Muharebesi’nden yaklaşık bir yıl sonra bu kez karada yapılan ve Pers yenilgisi ile sonuçlanan savaş, Persler’in Hellen ülkesinden tamamen çıkmasında belirleyici olmuştur. Ancak oyunda sanki ileride gerçekleşecek bir olay gibi Dareios’un öngörüsüyle bu savaşa ve sonuçlarına değinilir. Dareios’un sözlerinden bu savaşın Persler’in yaşayacakları felâketin son kertesi olduğu ve bu savaşta verecekleri kayıpların boyutunun vehameti sonraki nesillerce hatırlanacak kadar büyüktür. «Öldürücü Dor mızrağının Plataia toprağında akıtacağı kan o denli çok ki, ölü yığınları üçüncü kuşağa kadar sesizce anlatacaklar ölümlülerin gözlerine» ifadesiyle Aiskhylos seyirciye hem Sparta’nın

savaşdaki rolünü belirtmiş oluyor hem de ifadenin Pers Savaşları'na dair hatırlanma motifini tekrar ediyordu (A1,P68).

Dareios'a göre Zeus'un krallara attığı tokat ders alınması gereken bir şeydir; (Aischyl. Pers. 807-832) «Ölümlüler kendi kudretlerini aşan şeyleri hayal etmemeliler. Çünkü *hybris* çiçek açıp meyveye dönünce, yaz geldiğinde ondan artık gözyaşlarıyla dolu bir felaket ürünü hasat edersin» (A1,P68). Ancak bu ders alma mesajı çok açıktır ki oyunda sadece Hellenler için bir anlam ifade etmektedir: Çünkü Pers korosu Salamis felâketi sonrası Dareios'a Pers halkı için bir kurtuluş sorduğunda, kral «Med ordusu sayıca üstün bile olsa Hellenler'in yöresine bir daha savaş açmazsanız ancak kurtulursunuz» (A1,P67) öğüdünü vermiştir, ancak öngörüsünden anlaşılmaktadır ki; oğlu Kral Kseksēs Hellenler'le savaşmaya devam edecek ve yenilgiden çıkarılması gereken dersi almayıp Salamis'ten sonra bu kez Plataia'da da Pers ordusunu yenilgiye uğratacaktır.

GRUEN 2012: 16-18, Aiskhylos'un «Persler»'de yenilginin asıl nedeni olarak gösterdiği tanrısal iradenin müdahalesini Kserksēs ve Pers korosu aracılığıyla sunmaya devam ettiğini belirtir. Kserksēs'in düşüncesi ders almaktan uzaktır ve Salamis Muharebesi'nin sonucunun, nefret dolu ve beklenmedik bir kaderin işi olduğu şeklindedir. Bu kader Pers ulusuna karşı acımasız davranan bir tanrısalın etkisindedir (A1,P74; A1,P76). Koro da, pek çok Pers evladını Hades'e gönderen davranışları yüzünden Kserksēs'e kızsada, onlar da askerleri yok eden bu olayın bir *daimōn* tarafından olduğunu söyleyerek Kserksēs'in düşüncesini desteklerler (A1,P74; A1,P82).

Diğer yandan Aiskhylos tanrıları olayların bu kadar merkezine alarak Persler'in yenilgisinde tanrısal iradeyi ön plana çıkarmış olsa da, savaşta asıl yenenlerin tanrılar değil de İonialılar olduğunu da göz ardı etmemiştir. İonialılar'ı da bir tali unsur olarak sunmuştur: A1,P51, P77, P83, P85. Ancak, GRUEN 2010: 18vd.'ında, Aiskhylos'un Persler'i kovmada Hellenler'in rolünü oyunda gölgede bıraktığını; Hellenler Salamis'te disiplin, düzen, güven ve akılcı davranışlar içerisinde olup, savaşdaki hazırlıkları, plan ve uygulamaları kusursuz olmasına (A1,P33-34) rağmen ozanın bunları özellikle ön plana çıkarmadığını ileri sürer. Öte yandan Persler ise hazırlıksız şekilde üstelik yanlış yönlendirilmeye açık olarak çarpışmada ortalığa saçılmışlardır (A1,P35-36). Pusuya düşen Persler, adı verilmese de Themistoklēs'in habercisi Skinnos yüzünden yani tek bir kişinin oyunu yüzünden feci şekilde katledilmişlerdir (A1,P31; A1,P41). Ama bu ifadeler

Hellen kahramanlığı ile barbar korkaklığını, ya da bunların karakter ve niteliklerini karşılaştırma iddiasında değildir. Zira haberci yaşamını kaybeden Pers önderlerinin de asillik, dayanıklılık ve güçlerini övmektedir (A1,P28, A1,P41). Hatta kaçınılmaz çarpışmayı tuzak kurup başlatan Hellen tarafıdır. Hellen tarafından birinin onları kandırıp Pers donanmasını tuzağa düşürmesi (A1,P31), kurnaz bir zekâ göstermek olup Odysseus'a özgüdür. Ancak burada yapılan hile Salamis'te en can alıcı mücadeleye yolaçacaktır. Yani neredeyse çarpışmada Hellenler'in öyle çok üstünlükleri de yoktur. Zira Dareios geleceğe bakarak, Plataia'da Persler'in uğrayacağı yenilgi için onları uyarırken yine Hellenler'in üstünlüğüne dair pek de bir yorumda bulunmaz. Ancak Persler'in kayıplarında Hellen toprağı da büyük oranda etkili olmuştur; toprak adeta sahibine müttefik gibi davranmış ve toprağın fakirliği fethetmeye gelen Pers ordusunu açlıktan öldürmüştür (A1,P67, A1,P45-46). Kserkses'in içine düştüğü yanılğı ve kutsal değerlere saygısızlık hali, ilahi iradenin öcünü kendisinin ve askerlerinin üzerine çekmiştir. Bu yüzden babası Dareios aracılığıyla ona uyarı yapılarak itidal ve tevazu çağrısı yapılır (A1,P68).

GRUEN 2010: 19'e göre, Hellen ordusunu oyunda tanrıların ölümlülere ders çıkarmak kullandığı bir piyondur adeta ve oyunda Hellen değerlerinin barbarlarınkinden farklılığı metnin yüzeyine çok az çıkan bir durumdur. Ancak her ne kadar tanrısallık tüm oyuna yayılsa da Pers ve Hellen dünyasını karşı karşıya getiren; Hellenler'in değerlerinin Persler'inkiyle çatışması ve Persler'in başta demokrasi olmak üzere Hellenler'in kurdukları yaşam düzenine ve uğruna savaştıkları şeylere tehlike arz etmesidir. Oyunda A1,P34'de Salamis Muharebesi'nin tam orta yerinde Hellen askerlerinden yükselen şu nida bu durumu yansıtmaktadır: «İleri Hellen evlatları özgürlüğe kavuşturun yurdu, çocuklarınızı ve karılarınızı, kurtarın atalardan kalma tanrı mabetlerini ve babalarınızın mezarlarını. İşte mücadelemiz tüm bunlar uğrunadır». Dolayısıyla oyunun asıl amacının Persler'in aşağılanması olmadığı fikrini benimseyen GRUEN 2010: 19'a katılmak mümkündür.

2.3. Pers Kralı: Tek Adam Yönetimi

Aiskhylos, oyun boyunca Hellas'a sefer düzenleyen ve Salamis Muharebesi'nde ordusuyla yenilgiye uğrayan Kral Kserksēs ile imparatorluğun daha iyi günlerinin yöneticisi olan babası Kral Dareios'un portrelerini karşımıza çıkarır. Oyunda Kral Dareios, Persler'in yenilgileri sonucunda içine düştükleri çaresizlik ve bilinmezlik hali nedeniyle yaşlı danışmanların öğüdüyle Kraliçe Atossa tarafından Hades'ten akıl almak amacıyla çağrılmıştır. Kral Kserksēs'in kibiri ve kötü yönetimi nedeniyle Persler oyunda ordularını ve güçlerini kaybetmişlerdir. Eski günlerin başarısı ve düzenine duydukları özlem, Kral Dareios'un ruhunun koro ve kraliçe ile konuşturulduğu pasajlarda eski kralın zamanının hatırlanması ile giderilir. HALL 1989: 70'e göre, Aiskhylos, «Persler» eserinde, Dareios'un edepli başarısı, dengeli (σωφροσύνη) ve bilge yönetimine karşılık (A1,P71 ve P72), Kserksēs'in berbat ve çılgın yönetimini kıyaslamaktadır (A1,P62, P64, P68, P69).

Kserksēs ile babası Dareios'un yönetimleri arasında kıyaslama yapmadan önce oyunda Kral Kserksēs'in yönetiminin Hellen izleyicilerin gözünde nasıl betimlendiğine bakmamız gerekir. Pers Kralı Kserksēs'in hâkimiyet için bütün yeryüzünü hedeflediği A1,P6'daki ifadeyle verilmektedir. Bu ifadede yeryüzünde kralın egemenliğine dahil edilecek halklar, tanrısal bir hayvan sürüsüne (ποιμανόριον θεῖον) benzetilmekte ve kral bunların başında bir çoban gibi tanrısal tek hâkim olarak sunulmaktadır. Pers Kralı'nın tebaasının hayvan sürüsüne benzetilmesi yoluyla kurulan analogi A1,P14'te de görülmekte, burada Pers ordusu kovandaki arılar gibi (σμήνος ὡς ἐκλέλοιπεν μελισσᾶν σὺν ὀρχάμῳ) Kserksēs'i takip etmektedirler. A1,P6'da ayrıca kral ölümlü olmasına rağmen tanrılara denk olduğu, tanrı dengi (ἰσόθεος) sıfatıyla verilmiştir. A1,P6 ve P7'de Kserksēs'in sefere çıkarkenki duygu durumunu vermek isteyen Aiskhylos onu kızgın (θούριος) ve lacivert bakışlı kanlı ejder (κυάνεον δ' ὄμμασι λεύσσω φονίου δέργμα δράκοντος) ifadeleri ile betimleyerek Hellenler'e kızgın olan kralın hidetini özellikle belirtmektedir ve krala karşı duyulan korkuyu gözümüzün önüne getirmeye çalışmaktadır. Bu ifadelerde başlangıçta kendinden emin, hırslı ve kızgın sefere yönelmiş bir kral olarak betimlenen Kserksēs, yenilgiden sonra kadınsı hareket ve tutumlar içerisinde verilecektir. Bu da oyunda karakter ve davranış açısından birbirine zıt iki Kserksēs portresi oluşturacaktır. Bir yanda, savaşa giderkenki haliyle normlara uygun bir kral tablosu, diğer yandaysa yenilgiden

sonraki tavır ve tutumlarıyla krallığa yakışmayan ve itibarını kaybetmiş bir despot tablosu.

İlk olarak kralın tanrılaştırılması motifine bakacak olursak, A1,P18'de Aiskhylos, yaşlı Pers danışmanı Kraliçe Atossa'yı selamlarken onu, «Ey kraliçem, ...Kserksēs'in yaşlı anası, Dareios'un eşi, selam sana! Bir Pers tanrısının karısı, bir başkasının anasıdır...» diyerek betimlemektedir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, eşi Dareios'un öldükten sonra, oğlu Kserksēs'in ise hayattayken tanrılaştırıldığına işaret edilmekte olup, ozan burada Persler'de krala özgü tanrılaştırma motifine gönderme yapmaktadır. Ancak oyunun bir iki sahne sonrasında Kserksēs'in bu tanrı imajı yıkıma uğrar çünkü A1,P20'de Atossa'nın rüyasında Kserksēs'in arabasına bağlamak için boyunduruk takamadığı Hellen kızı arabayı parçalayınca, A1,P21'de Kral Kserksēs de arabadan düşecektir. Kserksēs düştüğü yerde babasını karşısında görünce kahırlanarak kıyafetlerini parçalar (Ξέρξης, πέπλους ρήγνυσιν ἀμφὶ σώματ). Kserksēs'in buradaki acziyeti daha önce de A1,P13'de yaklaşan Pers yenilgisine karşı Pers kadınlarının verdiği tepkiyle aynıdır (βυσσίνοις δ' ἐν πέπλοις πέση λακίς). Erkeklerini kaybeden Pers kadınları dövünerek elbiselerini parçalarlar. Kserksēs'in bu kadınsı elbise parçalama motifi oyun boyunca A1,P43 ve A1,P85'de yinelenir.

Kserksēs'e yüklenen tanrısallık ve kudretinin sınırsızlığı onun halkına karşı duruşunu ve yönetim tarzını tanımlamaktadır. A1,P23'de kraliçe Atossa, yaşlı Pers danışmanlarıyla rüyasının yorumunu konuşurken, oğlu Kserksēs'in Hellenler'e karşı yapılan seferde başarılı da olsa başarısız da olsa saltanatı bakımından hiçbir şeyin değişmeyeceğini belirtmekte ve başarısızlığı durumunda devlete karşı hesap vermeyeceğini, sorumlu tutulmayacağını (οὐχ ὑπεύθυνος πόλει) dile getirmektedir. Aiskhylos A1,P23'de Pers Kralı'nın hesap vermezliği ile Pers yönetiminin denetimsizlikten uzak yapısını göstermektedir. Ozanın krala çizdiği halkına hesap vermeyen ve denetimden muaf tablo insanın aklına tiran (τύραννος) ve tiranlık (τυραννίς) imajını getirmektedir. M.Ö. 5. Yüzyıl'ın edebi ve zihinsel ortamında tiran ve kral içiçe geçmiş egemenlik tanımlarıydı ve tiranın en önemli özelliği de onun hiçbir otoriteye karşı hesap vermek zorunda olmaması yani halka karşı sorumlu olmamasıydı (ἀνυπεύθυνος). Bu tiran imajının karşısında ise Atina demokrasisinin bir kazanımı olan her bir görevlinin devlete

karşı sorumlu olduğu hesap verilebilir olma uygulaması vardı (υπεύθυνος).³⁵ HALL 1996: 126'nın işaret ettiği gibi Aiskhylos A1,P23'de Pers kralının başka bir deyişle monark'ının hesap vermezliği ile Atinalı memurların halka hesap vermeleri arasındaki politik zıtlığın altını çizmiştir.³⁶ Aiskhylos'un başka oyunlarında da tiranın hesap vermezliği sorgulanır bir motif olarak ele alınır. «Zincire Vurulmuş Prometheus» oyununda Zeus, kimseye hesap vermeden (ἀνυπεύθυνος) acımasızca yöneten bir tiran betimlemesi içinde (Aischyl. Prom. Vinc. 324) resmedilmektedir.³⁷ MITCHELL 2007: 21'in de işaret ettiği üzere, Aiskhylos, Kserksēs'in tek adam yönetimi olan tiranlık ile köleliği bir arada ele almakta ve ona tabi halkların köleliklerindeki belirleyici unsurların da altını çizmektedir (A1,P25, P52). Oyunda özellikle Kserksēs'e tabi olan halkların köleliği ile Hellenler'in özgürlüğü ozan tarafından karşılaştırılan bir unsur olarak sunulmaktadır. Hellen ozanlarınca Pers yönetimine özgü olan tiranlık ile köleliğin arasında kurulan ilişki, MITCHELL'in de belirttiği üzere, Pers Savaşları'ndan öncesine Asya'daki Hellen kentlerinin Dareios tarafından korunan tiranlarca yönetildiği zamanlara dayanıyordu (2007: 20–1). Pers yönetiminden önce de Asya'daki Hellen kentleri Lidya Kralı Kroisos'a tabi olarak yine tiranlarca yönetiliyordu.

³⁵ Klasik Çağ Atinası'nın egemenlik tanımlaması içinde tiranlığın ve demokrasinin *dēmos* açısından nasıl algılandığı üzerine kapsamlı bir çalışma için bk. HOEKSTRA 2016: 15-51.

³⁶ Demokraside yönetimin hesap vermesi ve tiranın kimseye hesap verme sorumluluğunun olmaması arasındaki zıtlık, politik yaşamın bir yansıması olarak Klasik Çağ Atina Edebiyatı'nın ele aldığı motiflerden birisidir. Herodotus'un tarihinde de bu motifin özellikle işlendiği görülmektedir: sözde Pers Sarayı'nda geçen ünlü demokrasi tartışması (Hdt. 3,80) sahnesinde Herodotos Otanēs'i konuşturup monarşi ile demokrasiyi karşılaştırırken söz konusu motiflerin üzerinde durur. Herodotos, Kambysēs ve Maglar'ın *hybris*'i (kibir) son derece aşırılığa varıran tiranca yönetimleri üzerinden bu insanların her istediklerini hesap vermeksizin yaptıkları bir rejimin insanlığa nasıl uygun olabileceğini sorgulatur. Kıskançlık ve kibir insanın doğuştan gelen kusurları olduğu için hesapsız bir güç kime verilirse verilsin o kişinin aklını karıştıracaktır. Oysa demokraside aşırılıklara yer olmadığı ve kura ile seçim olduğu için yöneticiler hesap vermek zorundadır (Hdt. 3,80).

³⁷ Klasik Çağ'da tragedya dışındaki eserlerde de yönetim şekilleri ve bunların olumlu olumsuz yanları üzerine süre giden tartışmalardan biri olarak tiran ve tiranlık rejiminin politik-felsefi tartışmalarda sık sık ele alındığı görülmektedir. M.Ö. 4. yüzyılda politika üzerine en kapsamlı çalışmayı oluşturan Aristotelēs de krallığı ele alırken tiranlığın çeşitlerinden söz eder. Tiranlığın en aşırısı olan üçüncü şeklini anlatırken bunu mutlak krallığın (παμβασιλεία) tam karşılığı olarak tanımlar. Bu tür tiranlığa; hesap vermek zorunda olmayan (ἀνυπεύθυνος), hepsi kendine eşit ya da kendinden üstün uyruklar üstünde egemenlik sürdüren ve yönetiminde uyruklarının değil de kendi çıkarlarını düşünen bir egemen söz konusudur. Böyle birine özgür bir adam isteyerek boyun eğmez (Aristot. pol. 1295a17-23).

Dolayısıyla A1,P52’de işaret edilen Pers Kralı’nın gücünün yokolmasıyla tiranlığın etkisini yitireceğinin ve Asya’daki Hellen kentlerinin kölelikten kurtulacağını belirtildiğini söyleyebiliriz.

A1,P25’de Atina’yı ele geçirmek isteyen Kserksēs’in amacı avlamak (θηρᾶσαι) eylemi ile verilerek, kral Kserksēs bir avcıya benzetilmekte ve bu durumda onun ele geçirdiği kentlerin de bir av gibi görüldüğünü söyleyebiliriz. Kralın tebaasına karşı tutumunu anlatan, Persler’e tabi uyruklarla hayvanlarla arasında kurulan benzer bir analojinin daha önce A1,P6’da sürü ve çoban ve A1,P14’de ise arı kovanı ve lideri izlekleri üzerinden oluşturulduğunu görmüştük. Aynı şekilde A1,P20’de Hellenler ve Persler at misali arabaya koşulan iki kadın figürü eşliğinde birbirine zıt iki güç olarak karşılaştırılmışlardır. Aiskhylos’un, kralın tebaasına karşı tutumunu gösterirken izlediği analogi yine hayvanlar üzerinden kurgulanmıştır. Kral egemenliğindeki halkları iktidar arabasına koştuğu atlar gibi görmekte; iktidarın sarsılmaması ve yola devam edebilmesi için atların bağımsızlıklarından vazgeçip kralın erkinin koşumlarını takarak gem’i ağızlarına takmaları beklenmektedir. Ancak Hellenler söz konusu olduğunda kral için beklenen bu mutlak hakimiyet oyununda hükmünü yitirir ve Hellas, tıpkı kraliçe Atossa’nın rüyasında kendisini simgeleyen at gibi (A1,P20), koşumlarını parçalayıp Kserksēs’in arabasını alaşağı ederek yere düşmesine neden olur. Salamis’te ve özellikle Psyttaleia yenilgisinde de kralın donanması Hellenler karşısında gücünü yitirmiş ve Atossa’nın rüyasındaki³⁸ gibi Kserksēs adeta kahrolarak itibarını yitirmiştir (A1,P42-43).

A1,P4’de askerleriyle birlikte sefere çıkan Kserksēs için Pers ülkesinin çiçeği (ἄνθος Περσίδος αἶα) metaforu kullanılmış, aynı metafora A1,P26’da yeniden başvurulmuş (τὸ Περσῶν δ’ ἄνθος), ancak bu kez Hellenler’in vuruşuyla yere düşüp yokolduğu vurgulanmıştır. Her iki pasajda da Kserksēs ve çiçek analogisi

³⁸ HALL 1996: 123’de belirttiği üzere, Hellenler’de rüya ve kehanet tragedyada daha sonra yaşanacak kötü olayların habercisi olarak işlev görür. Pers ordusunun başına gelenlerin ilk işareti oyunda Atossa’nın rüyası ile önceden bildirilir (A1,P20, P21, P22). Kserksēs’in yere düşüp kıyafetlerini parçaladığı ve babasının ona acıyarak bakışı aslında tüm bir oyunu özetleyen bir sahnedir. Edebiyatta yansıtıcı olarak kullanılan edebi bir vasıta olan rüyalar, kehanet ve kurbanlar gibi tanrıların insanlara gönderdikleri işaretlerin araçları olarak kabul edilirdi. Aiskhylos’ta «Adak Taşıyıcılar» adlı eserde de Klytaimnestra’nın rüyası (Aischyl. Choeph. 32-46) onun katledileceğinin habercisi olarak işlev görür.

üzerinden kralın zayıflığına vurgu yapılmış olabilir. Kralın iktidarının zayıflığı ve kırılabilirliği, A1,P19'da kraliçe tarafından dile getirilen devletin başsız kalması durumunda devletin bekasının da bundan etkilenecek olması durumu ile örtüşmektedir. Atossa'nın oğlunun başına geleceklerle ilgili olarak korkusu; devletin başsız kalması durumunda halkın gözünde zenginliğin bir değeri kalmayacak olması ve durumun da olası bir kargaşaya fırsat yaratabilecek olmasıdır. A1,P4, P19 ve P26 bir arada düşünüldüğünde, Aiskhylos tarafından tek adam yönetiminin kırılabilirliğinin, ülkede zenginlik olsa da yöneticinin başına gelecek bir tehlikenin bütün iktidarı etkileyecek olmasının altı çizilmiş olabilir. Pers iktidarının kırılabilirliği ve zaafiyeti onun tek adam yönetimine dayanmasından kaynaklanmaktadır. HALL 1996: 126, A1,P19'da Atossa'nın dile getirdiği korkunun arkasında, Kserksês ve ordusunun yokluğunda ülkede bir devrim olması ihtimalinin görülmesi olduğunu belirtmektedir. Bu korku oyunun ilerleyen sahnelerinde Kral Dareios'un yeraltı ülkesinden gelip Pers ordusunun büyük kaybını öğrendiğinde verdiği tepkide sürdürülür. Kral Dareios ordunun başına gelenler için bir iç savaştan şüphelenir (A1,P62). Pers iktidarının başına gelebilecekler konusunda baştakilerin korkusu Dareios'un ön görüşüyle daha da artar. Dareios, kendisinin kılıcının gücüyle elde ettiği zenginliklerin, oğlunun *hybris* ve çılgınlığı yüzünden yağmacılar tarafından ele geçirileceğinden endişe duyar (A1,P64).

Kserksês'in *hybris* ve çılgınlık dolu, lider erdemlerine uymayan davranışları açısından da Aiskhylos bize pek çok malzeme verir. A1,P31 ve P32'de Kserksês'in Hellenlerce düştüğü tuzak akabinde liderliğine dair kötü bir örnekleme görürüz, kötü emirler verir savaş düzeni için ve askerlerini savaşmaları için ölümle tehdit eder. Yani A1,P32'de askerleri ile olan ilişkisi despotik ve zalimcedir. Askerler eğer düşmanın kaçmasına sebebiyet verecek olurlarsa kellerinden olacaklardır. Sonuç olarak kralın söyledikleri askerlerde motivasyon oluşturacak bir konuşma değildir. A1,P32'de ayrıca Kserksês'in askerlerine verdiği buyruk onun kendine aşırı güveninden kaynaklı gösterilir öyle ki bu kendine fazla güven yüzünden tanrısal planı görememekte, anlayış ve zekâ bakımından noksan davranmaktadır. Tanrıların asıl amacı daha sonra Dareios tarafından A1,P64'de vurgulanacaktır; oğlu Kserksês için bilici ocağından kötü bir son vardır, ayrıca tanrılara karşı kalkıştığı çılgınlık ona bu sonu hızlandırmıştır. Bu çılgınlığı babası Dareios şöyle tanımlar: «Kutsal Hellêsontos'u, sanki köleymiş gibi prangalara vurup, tanrının

su geçidi Bosporos'un akışını dizginlemeyi umdu. Geçidi yeniden düzenleyip, çekiçle dövülmüş prangalar geçirip boğaza koca ordusu için büyük bir geçit yaptırdı. Sağduyusunu kaybedip bir ölümlü olduğu halde, bütün tanrılardan daha güçlü olacağını sandı, hatta Poseidōn'a bile kafa tuttu. Bu oğlumun aklını ele geçiren bir akıl hastalığı değilse nedir?» (A1,P64). Aiskhylos, Kserksēs'in tanrıya kafa tutması ve su geçidine boyunduruk takma alegorisiyle Asya'dan Avrupa'ya geçme isteğini, Dareios'un sözcülüğünde seyirciye bir akıl hastalığı olarak yorumlatır.

Kserksēs'in rasyonel bir şekilde düşünemediği onun lider olarak izlediği savaş stratejisinde de görülmektedir. A1,P42'de Kserksēs'in Psyttaleia'da adasında tasarladığı savaş stratejisinin işe yaramadığı ve Hellen ordusuna kurmak istediği tuzağa kendisinin düştüğü anlatılır. Kserksēs ordu yönetimi ve strateji konusunda hata yaparak ordusunun katledilmesine neden olmuştur. Kserksēs'in Hellen askerlerine kurduğu tuzak kendi askerlerine dönmüş ve Hellen askerleri yerine Pers askerleri kılıçtan geçirilmiştir. A1,P43'de Psyttaleia'daki katliamda ordusunun mahvolduğunu gören Kserksēs,³⁹ bir kral gibi davranmak yerine, Aiskhylos tarafından tıpkı A1,P4 ve P50'deki evlatları için yas tutup ağlaşan Pers kadınları gibi kadınsı hareketlerle tasvir edilmektedir. Kral özellikle Pers Sarayı'na geri döndüğünde koronun yaşlı Persler'i ile birlikte savaştaki kaybını üstünü başını parçalayarak, saçını sakalını yolarak çıgıllıklarla kadınsı davranışlarla (A1,85, P86, P87, P88) ortaya koymakta ve itibarını yitirmiş bir tablo çizmektedir. Bununla ilgili olarak HALL 1993: 118 vd.'nda, Aiskhylos Asya'nın erkeksiz kalması ve kadınsılaştırılması temasının özellikle Kserksēs üzerinde etkili olduğuna dikkat çekerek Persler oyununda Kserksēs'in tam bir erkek gibi betimlenmediğini düşünmektedir. Oyunda tüm adamlarını kaybederek saraya elinde bir tek okluğuyla acınası bir zavallılık içinde dönen kral, Hellenler'in zihnindeki erkek imajından oldukça farklıdır. Oyunun içinde yer yer değinilen kralın

³⁹ Oyunda Kserksēs'in Salamis'in karşısında Psyttaleia denilen yerde savaşı ve korkunç hezimetini izlediği belirtilmektedir. HALL 1996: 142-143'ün belirttiği üzere, Kserksēs'in bu savaş izleme sahnesi başta Herodotos'ta olmak üzere (Hdt. 8,90.4), daha sonraki yazarlar tarafından da ele alınmıştır. Timotheos «Persler» adlı eserinde (bk. Tim. Pers. fr. 791,171-2 PMG) bu sahneye yer verir; Plutarkhos'ta da Kserksēs'in altın bir tahtta oturduğu betimlenir (Plut. comp. Them.-Cam. 13,1). Kserksēs'in savaşta oturduğu düşünülen gümüş ayaklı Pers tahtı Akropolis'teki ünlü kalıntılardan biridir.

toyluğu (A1,P64) ve düşüncelerinin daha tam oturmamış olması (A1,P66), etki altında kalabilmesi ve bizzat adamları tarafından yiğitlikten erkeklikten nasibini alamadığı (ἀνανδρία) şeklinde eleştirilmesi (A1,P65) ve oyunun sonundaki kadınsı davranışları (A1,80-88), seyircinin Pers Kralı'nı kadınsı özellikler taşıyan daha tam olgunlaşmamış genç bir delikanlı gibi görmesini sağlar. Üstelik Kserksēs davranışları yüzünden sadece kendi itibarını değil Pers Devleti'nin (A1,P74) ve tüm Asya'nın da itibarını zedelemiş ve Asya kıtası dizlerinin üzerine çökmek zorunda kalmıştır (A1,P75). Aiskhylos böylece Pers Kralı'nı başlangıçta bakışları dahi korku salan, görkemli tanrı kral imajından zavallı ve bahtsız, itibarını kaybetmiş bir adama dönüştürmüştür.

Diğer yandan bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi oyunda, Pers Kralı'nın ikinci bir portresini de görmemiz mümkündür. Yeraltı ülkesinden çağrılan Kserksēs'in babası Dareios, kendi zamanındaki iyi yönetimi ve idareciliği, getirdiği yasalar ve toplumsal düzen bakımından hem koronun yaşlı danışmanları hem de karısı Atossa tarafından övülerek oyunda adeta bambaşka bir kral portresi çizilir. Aiskhylos, oyunda onu, bilge bir kral gibi göstererek onun ölçülü ve başarılı yönetimi ile oğlu Kserksēs'in çılgın ve sağduyudan uzak yönetimlerini karşılaştırır (A1,P62, P63, P64, P65, P66; A1,P71-72). Dareios ve koro arasında geçen diyalogda, Kral'ın akranları olan yaşlı Pers danışmanları Dareios'un zamanında yaşadıkları günleri hatırlayıp; o zamanlar, «yüce ve erdemli bir toplumsal düzen»de yaşadıklarını (μεγάλας ἀγαθᾶς τε πολισσονόμου βιοτᾶς ἐπεκύρσαμεν), Dareios'un her şeye gücü yeten, savaşta yenilmez, dürüst ve tanrılar dengi bir kral olduğundan bahsederler (A1,P71). Yine aynı pasajda koro, Dareios zamanında her şeye yol gösteren yasalar yapıldığını (ομίματα πύργινα πάντ' ἐπηύθυνον), ordularının savaşlardan başarıyla ve zahmetsiz evlerine dönebildiklerini anımsar. A1,P72'de ise Dareios zamanında çok sayıda kentin Pers egemenliğine girdiğinden söz edilir. Kral bu kentlerden pek çoğunu adamları aracılığıyla sarayını bile terketmeden yönetimine katmış, Ion toprağındaki Hellen kentlerini bile parlak zekâsı sayesinde ele geçirebilmiştir. Onun idaresindeki müttefik güçleri bile yorulmak bilmeyen bir güce sahiptirler.

Oysa Kserksēs'in orduya ve imparatorluğa getirdiği yıkım yüzünden A1,P52'de belirtildiği üzere Asya kentlerinin artık Pers yasaları ile yönetilememe tehlikesi vardır. Oğul Kserksēs, kendisi de kabul etmektedir ki, başlarına gelen yıkım kendisi yüzündendir (A1,P75). Babasının ve atalarının kurduğu düzeni

yıkılmıştır; bu nedenle A1,P52’de anlatıldığı üzere, onun yüzünden Asya’daki kentler artık Kral’a vergi vermeyecek, önünde diz çökmeyecek ve Kral’a karşı özgürce konuşabileceklerdir.

Babası Dareios da, A1,P66’da Pers ülkesinin başına gelen yıkımın sorumlusu olarak oğlu Kserksēs ve ona akıl veren adamları görmektedir; Kral Zeus, Asya’yı yönetme işini tek bir adama verdiği günden beri hiçbir kral, Kserksēs kadar ülkeye bela getirmemiştir. Dareios söz konusu değerlendirmede kuruluşundan kendi dönemine kadar tahtta geçen kralları sayar. Bu liste içinde Kyros, tüm krallar içinde örnek bir lider olarak anlatılır; Kyros talihli ve mutlu bir adamdır (εὐδαίμων ἀνὴρ),⁴⁰ krallığı boyunca bütün dostlarına barış getirmiş, Lidya ve Frigya’yı ele geçirmiş, bütün Ionia’yı ise -tıpkı A1,P20’de Atossa’nın rüyasında Kserksēs’in Avrupa ve Asya’yı arabaya koşması örneğinde olduğu gibi- zorla idaresi altına almıştır. Ancak Kyros, yaradılışı gereği babacan ve lütufkâr bir tabiata sahip olduğu için tanrıların gazesini üstüne hiç çekmemiştir (θεὸς γὰρ οὐκ ἤχθηρεν, ὡς εὐφρων ἔφου) (A1,P66). Dareios’un anlattığı krallar listesinde Kserksēs’ten başka ülkesine utanç getiren başka bir kral daha olmuştur. Mardos olarak isimlendirilen bu kral vatanına ve eski krallık tahtına utanç getirmiştir (αἰσχύνη πάτρα θρόνοισί τ’ ἀρχαίοισι).⁴¹

Sonuç olarak oyunda bir *excursus* olarak anlatılan Dareios’un Pers kralları listesindeki diğer kralları muaf tutarsak; Aiskhylos, çizdiği iki farklı kral portresi ile bize, Pers Kralı’nın biri haddini aşan diğeri ise erdem sahibi iki veçhesini gösterir. Kral Dareios, karısı Atossa’nın belirttiği üzere hayatı boyunca görkemli bir yaşam sürmüş, talihli kaderi ile mutlu bir kralken, oğlu ise sağduyudan yoksun *hybris*’e yenilmiş bahtsız ve mutsuz bir tirandır.

⁴⁰ HALL 1996: 162’nin işaret ettiği gibi, Kyros’un mutlu kral imgesi Hellen Edebiyatı’nda daha sonraki anlatılarda da geleneksel bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır (bk. Xen. Kyr. 8,7.6-7).

⁴¹ Bu kralın Herodotos’ta sahte Smerdis olayı anlatısında geçen (Hdt. 3,61), Kambysēs’in öldürttüğü kardeşi Smerdis yerine, aynı adı kullanarak tahtta geçen Mag olması muhtemeldir. Ancak Aiskhylos ne Kambysēs’ten ne de sarayda yaşanan bu entrikadan ve sahte Smerdis olayından bahsetmez. Zira, Pers sarayında olup bitenler konusunda henüz Herodotos kadar bilgi sahibi olmasını sağlayacak tanışıklığa sahip değildir.

2.4. Pers Kraliçesi

A1,P17 ve P18’de korodaki yaşlı danışmanlar Pers Kraliçesi’ni tıpkı kralları gibi karşılayıp selamlayarak ona saygı gösterisinde bulunurlar. Bu selamlamada kraliçe Atossa’nın adı zikredilmez onun yerine onu ve özelliklerini niteleyen A1,P17’de geçen «tanrıların gözündeki ışığa denk» (θεῶν ἴσον ὀφθαλμοῖς φάος) ifadesi ile, A1,P18’de Pers kadınlarının en yücesi (ἄνασσα Περσίδων ὑπερτάτη) sıfatları tercih edilir. Kserksēs ve Dareios tanrılara denk (*isotheos*) görüldüğü için Atossa, «bir Pers tanrısının karısı, bir başkasının anası» (θεοῦ μὲν εὐνάτειρα Περσῶν, θεοῦ δὲ καὶ μήτηρ ἔφους) olarak kabul edilmekte ve bunun bir yansıması olarak kraliçenin de tanrısal bir tanımlama ile («tanrıların gözündeki ışığa denk») betimlendiği görülür. Aynı şekilde kraliyet danışmanlarını temsil eden korobaşı rolündeki kişi, tıpkı kral gibi kraliçenin önünde de A1,P17’de yere kapanarak eğilmektedir (προσπίτνειν). HALL 1989: 95’in işaret ettiği üzere, Pers divanında kraliyet ailesi üyelerine yarı tanrısal bir hürmet göstermek protokol gereği idi. Belki de bu nedenle tıpkı Dareios’un A1,P55’de «baba» (πατήρ) olarak çağrılmasında olduğu gibi A1,P24’te de Atossa, sıradan bir kadın olarak görülmek yerine, Persler’in annesi (μήτηρ) olarak hitap ediliyordu. Koronun kraliçeye karşı hitabından ve gösterdiği hürmetten anlaşıldığı üzere, Pers kraliçesinin Pers Divanı’nda etkin bir yeri vardı.

Sarayda baba ve oğul olmadığı için kraliyet ailesinden tek yetke sahibi bir kadındır.⁴² A1,P17-P18’de sarayın geride kalan tek temsilcisi olarak kraliçeye seslenilmektedir. Zira sarayda yaşlı danışmanlar dışında erkek kalmamıştır. Atina tarafından yenik düşürülmüş Persler’i temsil eden bir kadın sesidir. Aynı zamanda Ölümler Ülkesi’nden gelen Dareios da kraliçenin oğlu üzerinde etkisinin olduğunu ve Kserksēs’in bir tek anasını dinlediğini söylemesinden, kraliçenin oğlu üzerinde de etkili bir karakter olduğunu anlarız (A1,P69). Yaşlı Pers danışmanlarının kraliçeye gösterdikleri saygı ve atfettikleri tanrısallık da Atossa’nın saraydaki rolüne vurgu yapmaktadır (A1,P17, P18). A1,P17’de özellikle danışmanların tıpkı kral gibi kraliçenin önünde yere kapanarak eğilip onu

⁴² Oysa Herodotos’ta Kserksēs’in krallık esasını emanet ettiği (Hdt. 7,52) amcası Artabanos’u Hellas seferine götürmeyip kadınlarla beraber Sousa’da bıraktığını öğreniriz (Hdt. 7,11).

selamlamaları (προσπίτνειν)⁴³ Hellenler’de olmayan bir uygulamadır ve aşırı bir davranış olarak değerlendirilir. Çünkü Hellenler’de yere kapanıp selamlama sadece tanrılar ve tanrı heykelleri önünde yapılması gereken bir uygulamadır.⁴⁴ «Persler» eserinde kral ve yakınlarını yere kapanıp eğilerek selamlama hareketi Dareios’un hayaleti önünde de yapılmış olsa gerekir (A1,P57,58,59). Hatta burada krala gösterilen aşırı saygının insanın konuşmasına bile engel olacak kadar abartılı oluşu bir şekilde örtük olarak ifade edilir (A1,P58), ancak *proskynēsis*⁴⁵ yenik Kserkses’e karşı yapılmamıştır.

Pers kadınlarının saraydaki rolü hakkında, daha sonraki Hellen yazarlarının bu kadınların etki gücünü abartmış olabileceğini belirten HALL 1989: 95, Atossa’nın adının Aiskhylos’un «Persler»inde özellikle söylenmediğini ve Pers kadınlarının en yücesi hitabının da belki Pers sarayının bir adabı olabileceği ifade etmektedir. Kraliçenin elbisesine yapılan vurgu, geniş kemerli kelimesi de daha çok barbarlar için kullanılan bir kıyafet olarak «Odysseia»da da geçmektedir (Hom. Od. 3,154). Pers kadınları muhtemelen bol aksesuarlı geniş dökümlü kıyafetler giyiyorlardı.

⁴³ Kral ya da kraliyet ailesinden olan kimseleri selamlama biçimi olarak gösterilen ve προσπίτνειν (bir şeyin önüne doğru düşmek) fiili ile belirtilen bu jest, Persler’e özgü bir davranış biçimi olarak Herodotos’ta Pers geleneklerinin anlatıldığı kısımda geçmektedir (A2,P43= Hdt. 1,134). Herodotos, söz konusu jesti, daha alt sınıftan olan bir kişinin yolda yürürken üst sınıftan birini selamlama şekli olarak προσπίτνειν ve προσκυνεῖν fiillerini birlikte kullanarak tanımlamaktadır ve eserinde genel olarak bu selamlamanın Pers Kralı önünde yapıldığını göstermektedir. Fiil *LSJ*’de her ne kadar yere kapanarak selamlamak, secde etmek, tanrı önünde baş eğmek anlamlarında kullanılsa da etimolojik olarak προσκυνέω şekliyle öne doğru, ileri doğru anlamındaki πρός edatıyla öpmek anlamına gelen κυνέω fiilinin birleşiminden oluşmaktadır. Persler’e özgü bu selamlama daha sonra isim haliyle *proskynēsis* şeklinde (προσκύνησις) Hellence’de görülmekte olup Makedön Kralı Büyük İskender de Persler’i yenip Pers sarayında tahta çıkınca herkesin secde edip kendisini selamlamasını istemiştir. Bk. Plut. comp. Alex.-Cae. 54; Arr. an. 4,12.

⁴⁴ Bk. Plat. leg. 887e.

⁴⁵ Tragedyalarda başka barbar tiplerin *proskynēsis*’i hakkında şu antik kaynaklara bakılabilir. Bk. Eur. Phoen. 293-4; Or. 1507; fr. Adesp 664.9

2.5. Pers Yönetim Organizasyonu: Saray Protokolü ve Satraplık Sistemi

A1,P1'de Kserksēs'in Hellas'ı fethetmek üzere bütün ordusu ve kuvvetleriyle birlikte sefere çıkarak, Pers başkentinde kendi yönetim boşluğunu doldurmak üzere yaşı ve deneyimi olan danışmanlarını bıraktığı anlatılır. Aiskhylos, aynı yerde (A1,P1) Pers Devleti'nin yönetim yerini altın dolu ve şatafatlı (τῶν ἀφνεῶν καὶ πολυχρύσων ἐδράνων) saray olarak göstermiştir. «Persler» oyununda A1,P1'de geçen, Kserksēs'in sefere giderken Pers sarayını korumak için bıraktığı güvenilir kişilerle (τά πιστὰ) kastedilen, Pers yönetiminde kralın yakınındaki görevlilerdir, biz de bunları Türkçeye Pers danışmanları olarak çevirdik. Pers sarayında kralın güvendiği bu yakın danışmanlarına πιστ- kökünden⁴⁶ gelen kelimeler kullanılması başka Hellen yazarlarda da karşılaştığımız bir durumdur (Hdt. 1,108; Xen. an. 1.5.15; Aischyl.'da ise A1,P19, P56, P41, P80.). Bu bize Pers devletinde politik görev yüklenmede öncelikle krala yakın olma ve güvene dayalı bir sistem olduğunu göstermektedir. Kralın danışmanı dediğimiz belki de en üst rütbeli kişilerin kralın çok güvendiği kişiler olması muhtemeldir. Söz konusu danışmanlar kendilerini «biz altın dolu şatafatlı sarayın bekçileriyiz» (τῶν ἀφνεῶν καὶ πολυχρύσων ἐδράνων φύλακες) ve «sefere giden Persler'in güvenilir adamlarıyız» diye tanıtır (τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων Ἑλλάδ' ἐς αἶαν πιστὰ καλεῖται). Aiskhylos sarayın danışmanları için A1,P1'de neutrum cinste bir sözcük olan «güvenilir olanlar» (τά πιστὰ) ifadesini; A1,P19'da ise yine neutrum cinste bir tamlama ile «itimat edilen yaşlılar» (γηραλέα πιστώματα) nitelmesini; A1,P56'da ise «güvenilir olanların en güvenilirleri» (πιστὰ πιστῶν) tanımlamasını kullanmaktadır. Söz konusu danışmanların yaşlı oldukları ve Dareios'un yol arkadaşları ya da akranları oldukları (ἡλικές θ' ἡβης ἐμῆς) yine A1,P56'dan anlaşılmaktadır. A1,P24'de kraliçe Atossa'nın rüyasının yorumu için ayrıca bu danışmanlara başvurduğunu görürüz. Yaşlı danışmanların kendileri de öğüt verdiklerini ve kraliçeye her koşulda yardımcı olacaklarını söylerler (A1,P24). Söz

⁴⁶ Hellencede πιστ- kökünden ilk akla gelen kelime πιστός (güvenilir) sıfatı ve πιστεύω (güvenmek) fiilidir.

konusu danışmanlar, kraliçeye sadece öğüt vermekle yükümlü ve yönetimde söz sahibi olmayan bir çerçevede gösterilmektedirler.

A1,P3'de Kserksēs'e bağlı olup Hellas seferine katılan Asya halklarının isimleri ve komutanları sayılır. Bu kısım Homēros'un «Ilias»ında (2,494-878) geçen «Gemiler Kataloğu»'nu andırmaktadır. Aiskhylos, halkların adını teker teker sayarak Kserksēs'in tüm Asya'nın kralı olduğunu vurgulayarak Pers egemenliğinin sınırlarını izleyicilerinin belleklerinde canlandırmaya çalıştığını daha önce belirtmiştik. Ozan, Pers kralının Hellas'a geliş amacını da aynı pasajda verir: «Hellas'a kölelik boyunduruğu takmak» (ζυγὸν ἀμφιβαλεῖν δούλιον Ἑλλάδι) ifadesi aynı zamanda Pers devletinin uyruğu olan halklara karşı yönetim şeklini de ortaya koymaktadır. Kserksēs'in A1,P3'de özellikle tüm Asya'nın kralı olduğu vurgusu ve Asya halklarının da bir bütün olarak ἔθνος kelimesi ile nitelendiği görülmektedir (τὸ μαχαιροφόρον τ' ἔθνος ἐκ πάσης Ἀσίας ἔπεται...). Metinde Asya halklarının başındaki komutanların (ταγοί, ἔφοροι), Büyük Kral'a bağlı olan krallar olarak (βασιλῆς βασιλέως μεγάλου) aynı zamanda o halkların yöneticileri de olduklarını anlıyoruz.⁴⁷

Kserksēs'in konumu ise bütün Asya'nın kralı olduğunu gösteren Büyük Kral ifadesi ile (βασιλεὺς μέγας) bütün Asya halklarının üstünde ve onların hepsinin egemenliğini kapsamaktadır (A1,P3). A1,P18'de kraliçe Atossa oğlunun ve eşinin yokluğunda Pers sarayının ya da ülkesinin zenginliğinin halkın gözünde

⁴⁷ Bk. s. 34, n. 24. Söz konusu beylerin bağlı olduğu Pers Kralı'nı ifade etmek için kullanılan, Hellence metinlerde rastladığımız «Büyük Kral» (βασιλεὺς μέγας) tamlaması ise, muhtemelen Pers Yazıtları'nda geçen xšāyathiya xšāyathiyānām (Krallar Kralı) ifadesini karşılamak üzere kullanılıyordu. «Büyük Kral» tamlaması Hellence metinlerde en erken Aiskhylos'un «Persler» (Pers. 24 =A1,P3) eserinde ve daha sonra Herodotos'un tarihinde (Hdt. 1,188) geçmektedir. Kral için kullanılan bu tamlamanın kökeni olarak Assur ve Babil İmparatorları için kullanıldığı ve Büyük Kyros'un Babil'i ele geçirmesinden sonra Persler'in dünya imparatorluğuna dönüşmesiyle ilk kez I. Dareios'u tanımlamak üzere Behistun Yazıtları'nda (xšāyathiya xšāyathiyānām) kullanıldığı bilinmektedir (DB I ve DNa yazıtları için bk. KENT 1953: 116 vd., 137 vd.). «Krallar Kralı» tamlaması, Persler'den sonra kurulan diğer büyük imparatorluklar tarafından da benimsenmiş; önce Büyük İskender ve selefleri için, daha sonra Roma, Parth ve Sasani krallarını (Shāhānshāh) tanımlamak üzere başvurulan bir tanımlama olmuştur. Bu tanımlama, Hellence metinlerde ilk başta «βασιλεὺς μέγας» (Büyük Kral) olarak görülmüş, daha sonra Krallar Kralı (βασιλεὺς βασιλευόντων ya da βασιλεὺς βασιλέων) şeklinde metinlerde kullanılmıştır. Bu Hellence tamlamanın Babil ve Pers krallarını belirtmek için Eski Ahit'te de (Artakserksēs için bk. Ezra 7:12) kullanıldığı bilinmektedir (GRIFFITHS 1953: 145-154).

bir önemi olmadığını ve «evin gözüdür efendinin varlığı» diyerek aslında Pers yönetiminin tek kişiye bağlılığı ve bu durumun zafiyetine bir vurgu yapmak istemiştir. **A1,P25**'de Atina'nın yerini danışmanlarına sorup öğrenen kraliçe Atossa, oğlunun adeta avlayıp (θηρᾶσαι) ele geçirmek istediği kentin Atina olduğunu öğrendikten sonra, burada da saray danışmanları, Kserksēs'in seferinin amacının **A1,P3**'dekine benzer şekilde bütün Hellas'ı krala tabi kılmak (πᾶσα γὰρ γένοιτ' ἄν Ἑλλάς βασιλέως ὑπήκοος) olduğunu açıklarlar (**A1,P25**).

Bununla birlikte **A1,P66**'da Asya için koyun besleyen ifadesini kullanır ozan (μηλοτρόφος), Asya için kullanılan bu kelimenin Arkhilokhos'ta da aynı şekilde geçtiği bilinmektedir (Archil. fr. 227 IEG). Koyun besleyen Asya'nın başına Zeus tarafından -tıpkı çobanın hayvanları gütmesi gibi- tek bir adamın konulması, Persler'in tebaasını görme şeklini bize sunarak, Hellenler'in Pers tebaasına nasıl baktıklarının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira halkı köleleştirme ve sürü gibi gütmeye tutumu, daha sonra Herodotos'ta «köleleştirme» ifadesi altında pek çok şehir halkının savaş esiri olarak sürülmesi ve imparatorluğun başka yerlerinde yerleştirilerek ağır işlerde çalıştırılmaları hakkında verilen bilgilerle benzerlik gösterecektir.⁴⁸

HALL 1996: 161, Dareios'un **A1,P66**'da Pers monarşisinin asa ile temsil edildiğini (ἔχοντα σκήπτρον εὐθυντήριον) belirttiğine dikkat çekerek Aiskhylos'un bir krala yönetme hakkını anlattırırken daha önceki Homēros örneğini kullandığını gösterir. «Ilias»da da en büyük kral Agamemnōn'un asası Zeus tarafından verilmiştir, dedesi Pelops'a da asa Hermes tarafından bahşedilmiştir. (Hom. Il. 2,101-8). Odysseus'ta da bu örnekleri görmek mümkündür. Dareios'un asası, M.Ö. 4. Yüzyıl'a tarihlenen Dareios Vazosu resimlerinde de detaylandırılmaktadır.⁴⁹ **A1, P66**'da Persler'in başına geçen tek adama bahşedilen yönetim ifadesine karşıt olarak, **A1,P25**'de Atossa haberciye «Atinalıların başında kim var?» diye sorduğunda (τίς δὲ ποιμάνωρ ἔπεστι κἀπιδεσπόζει

⁴⁸ Bu uygulamanın Pers kaynaklarında geçen «kurtaş» işçi sınıfı ile ilişkilendirilmesi bakımından İZDİMİRSKİ 2018'e başvurulabilir. Ayrıca Kserksēs'in Pers ordusunu kırbaç altında yürütmesi ve savaşırması teması da Herodotos'da özellikle vurgulanan bir unsurdur. Dareios ve Kserksēs'in yazıtlarında kendilerinin Ahuramazda tarafından tüm dünyanın yöneticisi yapılması teması da Behistun ve Van Kalesi Yazıtları'nda ortaya konmaktadır.

⁴⁹ Bk. s. 28, n. 11; s. 381, Resim 1.

στρατῶ;), Atina'yi tek bir kişinin yönetmemesi cevabı ozanın yönetim biçimlerine dair bir karşıtlığı vurguladığını ortaya koymaktadır. Üstelik A1,P25'de geçen «Ne bir ölümlüye köleler ne de birine tabiler» (οὔτινος δοῦλοι κέκληνται φωτὸς οὐδ' ὑπήκοοι) ifadesinden; Persler'in tek adam ve ona bağlı tebaasından oluşan monarşik yönetimlerinin tam zıttı bir politik duruşun Hellenler'de hâkim olduğunu anlarız. Tekrar A1,P66'ya dönüp bu pasajda geçen Kyros'un Ionia'yi zorla yönetmesi ifadesine bakacak olursak; Aiskhylos, burada Ionia'yi yönetme eylemini, ἐλαύνω fiili ve bedensel bir zorlamayı da karşılayabilecek βίᾱ zarfı ile ifade etmiştir. Kullanılan ἐλαύνω fiili araba, at sürmek; sert bir şeyle vurmak, dövme anlamları taşır ve βίᾱ zarfıyla bir arada kullanımı maksatlı bir amaç taşıyor olabilir. Ozanın bu ifade ile A1,P66'da Pers yönetiminin Asya Hellenler'i tarafından istenmeyen bir yönetim oluşuna işaret çekmek istemiş olması muhtemeldir.

HALL 1996: 161, Pers krallar listesinin en başında adı geçen Medos denilen kişinin de, aslında sadece bir tek Med'i ifade etmek için seçildiğini, özel bir isim olarak kullanılmadığını belirtir. HALL, Aiskhylos'un da Persler'in mevcut Med İmparatorluğu'nu ele geçirdiklerinin farkında olduğunu (M.Ö.550/549) belirterek Hellen soy ağacı yazarlarının da M.Ö. 6. Yüzyıl'dan beri Pers ve Med kelimelerini birbirinin yerine kullandıklarına dikkat çeker. Ayrıca bu kelimeler Hellen mitolojisinde de geçmektedir; Hesiodos «Theogonia»da Medeia'nın kral Iason'la evlenerek Medeios isimli bir oğlu doğurduğunu (Hes. theolog. 1001), Homēros ise «Odysseia»da Kirke'yi anlattığı kısımda, Kirke'nin ve kardeşi Aietēs'in Okeanos'un kızı Persē'den doğduklarını söylemektedir (Hom. Od. 10,138-9).⁵⁰

Dareios'un A1,P66'da anlattığı krallar listesini izlemeye devam edelim. Krallıkta ikinci kişinin özel ismi verilmeden ἄλλος (bir başkası) denilerek ifade edilmesi HALL 1996: 161'e göre, bu kişinin de başka bir Med olmasından ileri gelmektedir. Aiskhylos burada, her iki Med'in de ülkeyi sağduyu ile yönettiklerini söylemektedir. Pers ülkesinin üçüncü önderi Kyros (M.Ö.550/549) ise bildiğimiz

⁵⁰ Yine mitolojik kaynaklarda, Okeanos kızı Perseis'in (Persē) tanrı Helios'la birleşip Kirke, Aietes, Pasiphai ve Perseis'i doğurduğu belirtilmektedir. Bu oğul Perseis bazı kaynaklarda da Perse olarak geçer. Başka bir kaynağa göre de Persēs Titanlardan Krios'la Eurybie'nin oğludur. Bk. ERHAT 1999: 242.

üzere, bağlı oldukları Medler'den tahtı alarak başa gelir. Kyros'un A1,P66'da bahtı açık/talihli anlamında εὐδαίμων sıfatı ile nitelendiğini görmekteyiz ki bu nitelemenin başka kaynaklarda da geçtiği bilinmektedir.⁵¹ Perslere bağlı Lydia ve Frigya bölgelerinin de bu pasajda adları geçmektedir. Daha önce Lidya'dan A1,P3'te kadınsı/lüks yaşam süren Lidyalılar (ἀβροδιαίων Λυδῶν) ifadesi ile söz edilmişti, ancak Frigya adı oyunda başka yerde geçmemektedir. HALL 1996: 162, M.Ö. 5. Yüzyıl'da Frigyalılar'ın mitsel Troialılar'la özdeşleştirildiğini belirterek, Pers İmparatorluğu kurulmadan önce Lidyalılar'ın Frigleri hâkimiyetlerine altına aldıklarını hatırlatır. Dolayısıyla Persler, Lidya'yı ele geçirdiklerinde daha önce zaten Kroisos'un monarşik düzeninde yaşayamaya alışmış olan iki halkı egemenliğine katıyordu ve muhtemelen bu halklardan direnç görmemiştir. Aiskhylos, A1,P66'da Lidya ve Frigya'yı ele geçirmek anlamında κτάομαι fiilini kullanırken İonia'nın zorla denetime alındığını göstermek için özellikle farklı bir fiil kullanmıştır (ἤλασεν βία). Yukarıda anlamını verdiğimiz ἐλαύνω fiilinin ve βία zarfının kullanımını HALL'e göre (1996:162) Batı Anadolu Hellenler'inin Persler'in bütün İonia'yı egemenliğe katma hareketine karşı kuvvetli direnç göstermiş olmalarına gönderme yapmak için özellikle seçilmiştir.

Krallar Listesi'nde, Kambysēs dördüncü kraldır ancak Aiskhylos'un metninde sadece Kyros'un oğlu olarak geçmektedir, onun babasının kurduğu devletin dayanağı olan bütün erdemleri yıkıma uğratmış olmasından bu metinde hiç söz edilmemektedir. Beşinci kral Mardos'tur. Hem Dareios'un Behistun Yazıtları'ndaki ifadesinden hem de Herodotos'un bu konuyla ilgili anlatımından (Hdt. 3,61); Kambysēs'ten sonra krallığın yasal mirasçısının Smerdis (Gaumata) olduğunu, bu kişinin öldüğünü ve yerine bir hileyle sahtekâr bir Mag'ın geçtiğini öğreniyoruz. Ancak HALL 1996:162, Aiskhylos'un suikaste kurban giden kralın Mardos olduğuna işaret ettiğine ama diğer kaynakların aksine (Behistun ve Herodotos) onun bir sahtekâr olduğuna hiç değinmemiş olmasına dikkat çeker. HALL bu durumu değerlendirmenin iki şekilde mümkün olduğunu söyler; ya tahta bir sahtekârın geçtiği teorisini Dareios yaptığı darbeyi yasallaştırmak için kendi uydurmuştur⁵² ya da belki de, Aiskhylos Pers sarayında gerçekte ne olup

⁵¹ Ksenophōn'un da Kyros'un εὐδαίμονία'sından söz ettiği görülür (Xen. Kyr. 8,7.6-7). Bu niteleme Hellen kaynaklarında geleneksel bir ifade olarak kullanılmıştır.

⁵² HALL bu teori için DANDAMAEV 1976: 108-163'ü referans vermektedir.

bittiği konusunda sadece bulanık bazı şeyler biliyordu. Pers kaynaklarına dair bilgilerimiz yeterli olmadığı için HALL'ün ikinci önerisi akla daha makul gelmektedir. Zira her ne kadar Aiskhylos, Pers Savaşları'nda onlarla yüz yüze gelmiş olsa da, Herodotos ve Ksenophōn'un eserlerindeki gibi, Pers Tarihi'ne ilişkin bilgilere erişebileceği bir yakınlığı olduğu söylenemez.

Tahta çıkan altıncı kişi Maraphis olarak geçer Aiskhylos'ta. Ancak bu ismin doğru olup olmadığı şüphelidir, çünkü Behistun Yazıtları'nda da, Herodotos'ta da Mardos/Smerdis ve Dareios arasında başka bir kralın tahta geçtiğinden bahsedilmemektedir. HALL 1996:162'ye göre, söz konusu kaynaklarla Aiskhylos'un anlattıklarının uyuşmaması bu anlatıyı yok farzetmek için yeterli bir neden değildir. Yaşanan komplo ve Dareios'un tahta çıkması arasında yaşanan olaylar zaten spekülasyona açıktır. Kambysēs'in kardeşinin (bir yorumcuya göre bu Marphios'tur yani Maraphis) ya da ondan sonra metinde adı geçen Artaphrenēs'in (ki bu da Herodotos'a göre Mardos'un katlinden sorumludur) bir süre tahtta çıkmış olduklarını düşünmemize engel olacak bir durum yoktur. Önemli olan Aiskhylos'un anlattıklarının gerçekliğinden ziyade yarattığı etkidir. Görünüşe göre Pers tahtında çok hareketli bir krallık silsilesi yaşanmış ve Kambysēs'ten itibaren barbar sarayında yaşanan kanlı ve istikrarsız olaylar krallığı tehlikeli entrika ve bir dizi darbeye maruz bırakmıştır (HALL 1996:162).

Oyunda Persler'in yönetim sistemi ve uygulamalarına ilişkin diğer unsurlara değinecek olursak; A1,P3'de Pers İmparatorluğu'nun büyüklüğünün tasviri göze çarpmaktadır. Buna göre yönetimin sağlanabilmesi için hızlı ve etkili bir kurye sisteminin kurulmuş olması bir gerekliliktir. Aiskhylos'un metninde A1,P2'de bütün ordu gittiği için Sousa'nın erkeksiz kalmasından bahsedilirken at binen bir ulağın bile kalmadığı ve bu ulakların da orduyla birlikte gittiği söylenmektedir (κοῦτε τις ἄγγελος οὔτε τις ἵππεὺς ἄστν τὸ Περσῶν ἀφικνεῖται). Bu ifade, Aiskhylos'un bu sistemin varlığından haberdar olduğuna bir işarettir. Ayrıca atların koşma tarzının tasviri (Pers. 247) de Persler'in bunların hızına verdiği önemi vurgulamaktadır (δράμημα φωτὸς Περσικὸν). Daha sonra Herodotos'tan Persler'in bu atlı posta sistemine (Hdt. 8,98-99) *angarēion* dediklerini (Τοῦτο τὸ δράμημα τῶν ἵππων καλέουσι Πέρσαι ἀγγαρήιον) öğreniriz.

Diğer yandan «Persler» oyununa, Pers kenti ve sarayı ile ilgili fiziksel bulgulara baktığımızda; Dareios'un mezarının metinde Sousa'da gösterildiği dikkat çeker,

ancak söz konusu mezarın aslında Persepolis'te olduğunu biliyoruz. Ayrıca «Kissia'nın eski surları» (A1,P2) ifadesinde geçen Kissia, Sousa'dan farklı bir şehir değil de Sousa'nın bir semtiymiş gibi verilmektedir. Ancak Herodotos'tan öğrendiğimize göre Kissia, muhtemelen içine Sousa'yı da alan daha geniş bir bölgenin adıdır (Hdt, 5,49). İmparatorluğun yönetimi ile ilgili başka bir ayrıntı da düzenlemeyi sağlayan yasalardır. Oyunda Kral Dareios'un idaresinde güçlü ordusu ve her şeye yol gösteren kule gibi sağlam yasaları (*nomismata purgina*) olduğu ifade edilmektedir (A1,P71). Bu ifadenin HALL 1989: 94, n.175'in aktardığına göre, saray ve şehir kapılarında üzerinde kanunların yazıldığı yüksek kuleleri temsil ettiği iddia edilmektedir.

Aiskhylos'un eserinde sıklıkla kullandığı Pers saray divanına ilişkin bir davranış biçimi, sosyal olarak daha üst birinin önünde aşağı eğilmek veya secde etmek şeklinde uygulanan *proskynēsis*⁵³ (προσκύνησις) eylemi idi. HALL 1989: 96-97, söz konusu eylemin fiil şekli προσκυνέω'nun Pers Savaşları'ndan önce Hellence'de mevcut olmadığını, zira Hellenler'in sadece ibadet bağlamı içinde tanrı simgeleri önünde diz çökerek saygılarını gösterdiklerini belirtir (krş. Aischyl. Prom. Vinc. 936). Bu bağlamda Persler'in ölümlü de olsa üstlerine karşı itaat davranışı ile karşılaştıklarında Hellenler, iki davranışı özdeş görmüş olabilirler. Bu davranışın uygulanma şekilleri hakkında farklı tasvirler bulunmaktadır. Örneğin Platōn (leg. 887e) «προκύλισις» terimi ile muhatabının yönünde eğilmek, Plutarkos (de Sup.166a) «ῥίψεις ἐπὶ πρόσωπον» terimi ile yüzün yere değdiği tam secde olarak tanımlamaktadır. Aiskhylos «Persler» eserinde, yere ve göğe dua eden askeri «προσκυνῶν» (A1,P46) eylemi ile, koronun kraliçe Atossa önündeki selamlamasını da «προσπίτνω» (A1,P17) eylemi ile ifade etmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi muhtemelen A1,P58'de aynı selamlama belirtilmese de Kral Dareios için de bu selamlama şekli yapılmış olmalıdır. Öte yandan metin içinde Kserkes için bu selamlamanın yapıldığına dair bir vurguya rastlanmamaktadır (HALL 1989: 97). Selamlama için A1,P17'de ayrıca sözlerle selamlama ifadesi vardır

⁵³ Ayrıca bk. s. 58, n.43. ABE 2018: 1-45, Hellence metinlerde Pers saray protokolünün bir parçası olarak gösterilen *proskynēsis* (selamlama) uygulaması üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında; Hellenler'in bu selamlamayı yorumlarken uygulamanın kendi dinsel pratiklerindeki ifade şekli ve anlamından yola çıkarak değerlendirdiklerini ve Persler'e ait görsel kaynaklardaki betimlemelerle Hellence metinlerdeki tasvirlerin farklılığına dikkat çekmektedir.

(προσφθόγγος) ki daha sonra A1,P76'da Kserksēs selamlanırken de aynı kelimenin (πρόσφθογγον) kullanıldığı görülmektedir.

Aiskhylos'un Pers yönetimine ilişkin sunduğu tablo aslında Pers monarşisine karşılık, Atina demokrasisinin vurgulanmasına yöneliktir. Dareios'un hayırlı monarşisine karşılık Kserksēs'in sorumsuz despotizmi de bu bağlamda okunmalıdır. Ancak özellikle kraliçenin oğlunun başarısızlığı karşısında sorumlu tutulmayacağını A1,P23'de (ανυπεύθυνος) söyleyerek Pers Kralı'nın yönetimdekilere karşı despot tavrını ve hesap vermeyeceğini vurgulaması da Atinalı hâkimlerin her yıl kamu görevlilerini incelemesi mecburiyetine (Hdt. 3,80) karşılık Pers yönetiminin Hellen demokrasisine zıtlığını göstermektedir. Bu zıtlık özellikle, koronun Atossa'ya Atina devleti ve ordusunun birine tabi olmadığını (A1,P25'de) söylerken aslında Pers tutumuna göre bunun normal olduğunu vurgulaması ile ortaya konmaktadır. Hellenler ve Persler arasında yönetim bakımından diğer zıtlıklar da A1,P52'de vurgulanır. Burada koro üyeleri, Salamis yenilgisi sonrasında Persler'in tebaalarının onların iktidarının zorunlu uygulamalarına karşı çıkacaklarını anlatırlar. Artık Pers yasalarına boyun eğmeyip zorla vergi vermeyecekler (τοὶ δ' ἀνὰ γὰν Ἀσίαν δὴν οὐκέτι περσονομοῦνται, οὐδ' ἔτι δασμοφοροῦσιν δεσποσύνουσιν ἀνάγκαις), yere kapanıp krala tabi olmayacaklar (οὐδ' ἐς γὰν προπίτνοντες ἄζονται) ve krala karşı özgürce konuşabileceklerdir (λέλυται γὰρ λαὸς ἐλεύθερα βάζειν). Böylece, A1,P52'deki ifadelerden Hellenler'de Persler'deki uygulamanın tam tersi olan şu üç temel yönetim özelliği ima edilmiş olur: vergilerin bir bireyden ziyade devlete verilmesi (δασμὸν τῆς πόλεως), yasalar önünde eşitlik (ἰσονομία) ve ifade özgürlüğü (παρρησία) (HALL 1989: 97-98).

Diğer yandan Persler ve Hellenler arasında sezdirilen bu zıtlıkları oyuna yerleştirmekte Aiskhylos'un bir maksadı var mı diye soracak olursak, GRUEN 2012: 12'nin bu duruma bakışı farklıdır. Her ne kadar pek çok araştırmacı «Persler» eserinin amacının, Hellen demokrasisinin doğuya özgü despotluk karşısındaki üstünlüğünü açıklamak olduğunu vurgulasa da ve zorba yönetimlerin Hellenler tarafından hoş karşılanmadığını bilsek de, GRUEN 2012: 12, Aiskhylos'un oyunda anayasal bir tartışma ya da iki tarafın politik kurumları üzerine bir karşıtlık ortaya çıkarma derdinde olmadığını savunmaktadır. GRUEN, Persler'in Hellenler üzerine kölelik boyunduruğu takma amacını ortaya koyan dizelere ilişkin olarak da (A1,P3, P25), ozanın Persler'in Hellenler'e kendi politik sistemlerini dayatmasını

değil Hellas'ı fethetme planlarını kastettiğini düşünmektedir. Zira A1,P34'de habercinin anlattığına göre Hellenler direnme kararlığı gösterirken politik kurumlarını korumak ile ilgili bir söz söylemezler, ama birbirlerini özgürlüklerini, ailelerini ve dini miraslarını kurtarmaya çağırırlar: «İleri Hellen evlatları özgürlüğe kavuşturun yurdu, çocuklarınızı ve karılarınızı, kurtarın atalardan kalma tanrı mabetlerini ve babalarınızın mezarlarını. İşte mücadelemiz tüm bunlar uğrunadır» (A1,P34). GRUEN'in tezlerine ilişkin bir başka dayanak noktası da Daireios'un yönetiminin (yani monarşinin) krala Zeus tarafından bahşedildiğini, iyi ya da kötü krallar olabileceğini ama yönetimin tartışılmayacağını söylemesine (A1,P66) karşılık Aiskhylos'un bu konuda hiç bir antitez geliştirmemesidir.

Ayrıca GRUEN, Pers yaşlılarının seferin başarısızlığından duydukları endişenin de (A1,P52) doğudaki topraklarda Pers otoritesinin çökmesine dair olduğunu, buralarda demokrasinin kurulmasına dair olmadığını belirtmektedir. Zira bu halkların sadece Batı Anadolu'da yaşayan Hellenler'i mi kapsadığı, yoksa diğer Anadolu halklarını da mı kapsadığı tartışmasında da, endişenin diğer halkları kapsamaması halinde gerçekten yönetim sistemine dair bir korkunun olacağı; sadece Hellenler'i kapsamaması halinde ise zaten Aiskhylos'un bir sistem meselesini vurguladığından bahsetmenin söz konusu olamayacağını ima etmektedir (2012:13). Yaşlıların Atinalılar'ın Atossa'ya cevaben Atinalılar'ın düşmanla baş etmede iyi olmalarının sebepleri arasında saydıkları «Ne bir ölümlüye köleler ne de birine tabiler»⁵⁴ (A1,P25) tespitine ilişkin olarak GRUEN, «Persler» metninde ana vurgunun tiranlık karşısında demokrasinin üstünlüğü değil, Persler'in Daireios zamanında kazandıkları toplumsal düzenlerinin ve iyi yönetimlerinin bozulması olduğunu belirtmektedir (A1,P71). Burada geçen yüce ve erdemli yönetim (μεγάλας ἀγαθᾶς τε πολιτισσόνου) dışarıdaki kentleri yönetmektense içerdeki sivil düzene karşılık gelmektedir.⁵⁵ Yönetimlerinin bozulması bağlamında ise aynı pasajda geçen, her şeye yön veren kule gibi sağlam yasalarının bozulması endişesi kastedilmiş olabilir (νομίσματα πύργινα πάντ' ἐπήθουνον).⁵⁶

⁵⁴ Oysa böylesi bir ifadenin Herodotos'ta da yankılanan demokrasinin tiranlığa üstünlüğünü hatırlattığını (Hdt. 5,78) biliyoruz.

⁵⁵ Bk. BROADHEAD 1960: 213-214; HALL 1996: 166; krş. SAID 1981: 34, n. 159.

⁵⁶ Bk. BROADHEAD 1960: 215-216; HALL 1996: 167; SAID 1981: 33, n. 153.

Hellenler'e hoş gelmeyen tanrı kral imgesinin eserde vurgulanması tezine karşılık olarak GRUEN 2012: 14, Dareios'un bir ölümlü olduğu halde bütün tanrıları aşmak düşüncesi yüzünden oğlunu suçlamasını (A1,P64) öne çıkarmaktadır. Ayrıca GRUEN'e göre, Persler için kral önünde secde edilmesi de ibadetten ziyade bir saygı ifadesiydi ve Aiskhylos bunu biliyordu. Zira Aiskhylos yere kapanma anlamındaki *proskynein* fiili yerine A1,P17 ve P52'de *prospitnein* fiilini kullanmaktadır ve bu fiil tanrılar kadar insanlara da hürmeti gösteren bir ifadedir. GRUEN 2012: 15'in işaret ettiği üzere, Aiskhylos'un metin içinde kullandığı *proskynein* ifadesi sadece bir yerde, o da tanrısal bir bağlam içinde askerler Salamis'te yaşadıkları felaketten kaçarken yer ve gök tanrılarında aman dilerken kullanılmıştır (A1,P46).

2.6. Pers Ordusu

A1,P2'de Kserksēs'in Hellas'a götürdüğü Pers ordusunun kralın ve Asya'nın bütün gücünü kapsadığı vurgusu üzerinden (πᾶσα γὰρ ἰσχὺς Ἀσιατογενῆς) tüm Asya'nın kontrolünün Kserksēs'in hakimiyeti altında olduğu ve bütün Asya halklarını ordusu bünyesine alarak Hellas ülkesine sefer yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü A1,P3'de ordunun başında zikredilen komutanların, aynı zamanda o halkların yöneticileri, kralları (βασιλῆς) oldukları özellikle vurgulanmaktadır. Zaten ozan bu durumu A1,P3'de ordu içindeki Asyalı komutanlarının isimlerini ve görevlerini vererek de göstermektedir. Aiskhylos'un savaşa katılan Asya halklarını saydığı katalog kısmında örneğin; Mısırlılar'ın başında Artembarēs, Masistrēs ve Sosthanēs gibi süvariler ile Himaios ve Pharandakēs gibi okçular vs. diye sayar. A1,P4'de bu askerleri yetiştirenin Asya toprağı (πᾶσα χθὼν Ἀσιητικῆς Θρέψασα) olduğu vurgulanır.

A1,P5'de Pers ordusunun azametini ifade etmek için Aiskhylos, ordunun kentler yıkıcı olduğunu belirtmiştir. Ordunun Hellas'a geçerken nasıl kuvvetli ve engel tanımaz olduğu A1,P5'de geçen Hellēspontos'un iki ucunu birbirine bağlama eylemi yoluyla verilmiştir. A1,P7'de de ordunun büyüklüğünü sayısız savaşçı ve gemici ifadeleri ile verilmekte ve Hellas'a gelen ordunun büyüklüğü yine lenerek anlatılmaktadır. Yine aynı pasajda, Pers ve Hellen kuvvetlerinin savaşta

hangi silahlarda üstün oldukları, «Hellenler kargılarıyla Persler ise oklarıyla» ifadesiyle verilerek savaşta kullanılan silah biçimi açısından iki halk arasında bir farklılık ortaya konmuştur. Ayrıca yine A1,P7’de Persler’in kullandığı savaş arabalarından birinin «Suriye arabası» ifadesi ile belirtilmesi, savaş araçlarına dair tanımlamanın etnik olduğunun göstergesidir. Savaş arabaları ile ilgili başka bir ayrıntı A1,P3’de Sardeis’ten gönderilen atlı birliklerinin görünümüne ilişkin olup bu birliklerde dört atlı ve altı atlı savaş arabalarının kullanılmış olmasıdır. Pers ve Hellen ordusunun kullanmakta yetkin oldukları savaş aletleri ile A1,P16’da yapılan «okçular ve kargıcılar» ayrımı ile Pers ve Hellen ordusu savaş aleti metaforu üzerinden betimlenmektedir. A1,P25’de Atossa danışmanlarına Atinalılar’ın Persler gibi ok ve yayla dövüşüp dövüşmediğini sorduğunda, danışmanlardan Atinalılar’ın kalkanlı olarak savaştıklarını ve kargıyla göğüs göğüse dövüştüklerini öğrenir. A1,P25’deki bu ayrım bize, Persler ve (Atinalılar kastedilerek) Hellenler arasında savaşma yöntemi açısından farklılığı gösterir. Persler’in kullandıkları ok ve yay onlara uzak mesafeden savaşma imkanı tanırken, Hellenler’in kalkanla kargıyı düşmanla göğüs göğüse çarpışarak kullanması onların düşmanla yakın mesafede daha cesur bir savaşma biçimine gönderme yapar.

Pers ordusunun gücü ve karakterine olumlu anlamda vurgu yapan başka bir ifade de A1,P8’de geçen ordunun karşı konulmazlığı ve A1,P7’deki onu oluşturan halkın (ἀλκίφρων τε λαός) cesur yürekli oluşudur. Kserksēs’in Pers ordusunun hem insan hem de malzeme kaynaklarını aşırı bir şekilde donanma yoluyla Hellas ülkesine geçirdiğini A1,P14’den anlıyoruz, Pers ordusunun denizciliği pek de iyi bilmedikleri bir iş olduğunu A1,P10’daki «bakmayı öğrendiler, denizin engin yollarında bembeyaz kesilişine suların, deli rüzgarlarla» ifadesinde geçen «öğrendiler» (ἔμαθον) ifadesinden çıkarıyoruz. A1,P6 ve P14’de Pers ordusunu oluşturan halkların adeta bir sürünün çobanına ya da kılavuzuna koşulsuz bağlı oluşu gibi beyleri olan Pers kralına bağlı olduklarına vurgu vardır. Hatta A1,P14’de Pers ordusunun piyade ve süvarileri kovandaki arıya benzetilerek, -antik kaynaklarda çoğu kez rastlanan- insanları hayvanlara benzetme motifine başvurulmuştur. A1,P25’te de kraliçe Atossa Atinalılar’ın ordusunun başında kim olduğunu öğrenmek için ordunun çobanının (ποιμάνωρ) kim olduğunu sorarken de Aikhylos, Pers kraliçesinin anlam dünyasında Atina ordusunun başındaki komutanın ve askerlerin de tıpkı Persler’de olduğu gibi görüldüğünü

göstermektedir. A1,P6 ve P14'de Persler'e göre kral, ordusunun başındaki bir çoban, ordu da onun otlatıldığı hayvan sürüsü gibi görülmektedir.

Ancak A1,P25'de Atossa'nın Atinalılar için düşündüğü çoban-komutan metaforu pek de geçerli olmayacaktır. Danışmanları Atossa'ya Atinalılar'ın hiçbir ölümlüye köle ya da tabi olarak anılmadıklarını söyleyecektir (οὔτινος δοῦλοι κέκληνται φωτὸς οὐδ' ὑπήκοοι). Böylece A1,P25'te de Atinalılar ve Persler arasında ordu üzerinden bir farklılık ortaya konulmuştur. Buna göre Pers ordusu, başındaki kral ya da komutana köle (δοῦλοι) gibi tabi olurken (ὑπήκοοι) bu durum bir Atinalının gözündeki kabul edilemez bir şeydir. Atossa danışmanlarına Atinalılar'ın düşman istilacılara nasıl dayanabildiklerini sorar. Danışmanlar, Marathon'u adını vermeden ima ederek, Atinalılar'ın Dareios'un büyük ve şanlı ordusunu yıkıma uğrattıkları kadar iyi şekilde düşmanlarla başettikleri cevabını verirler (A1,P25). Ancak daha sonra Pers ordusunun Hellenler'den gelen bir vuruşla yıkılıp gittiğini A1,P26'da savaşın neticesini anlatan haberciden öğreniriz; barbarların tüm ordusu (στρατὸς πᾶς βαρβάρων) Hellenler'in vuruşuyla helak olmuştur. Böylece, A1,P25 ve P26'da iki ordunun dayanıklılık bakımından durumları karşılaştırılarak eşit olmadıkları gösterilmiş olur.

A1,P25'de Pers kraliçesi danışmanlarına Atina'nın sahip olduğu kaynaklar hakkında bir takım sorular yöneltir. Bu sorulardan biri de Atina'nın kalabalık ordusunun (ἀνδροπλήθεια στρατοῦ) olup olmadığıdır. Perslerin ordusunun kalabalıklığı karşısında kraliçe, Atina'nın ordusundaki adam sayısının yetersiz olacağını düşünmüş olmalıdır. Ancak danışmanların verdiği cevap Persler'in ortak hafızasına bir gönderme içeren bir cevaptır (καὶ στρατὸς τοιοῦτος, ἔρξας πολλὰ δὴ Μήδους κακὰ). Öyle bir orduları vardır ki, bu ordu -Marathōn'u anımsarsak-Medler'in başına pek çok kötülük getirmiştir. Aiskhylos burada ordunun büyüklüğünün değil niteliğinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kraliçe Atossa haberciye yenilgiden hangi komutanların sağ dönebildiğini hangilerinin öldüğünü sorunca («kimler ellerinde asa ön safta ölüp boş koydular yerlerini») (Pers. 290-300), haberci Kserksēs'in hâlâ hayatta olduğunu söyleyip A1,P28'de savaşta halklarının başında savaşarak ölen komutanların isimlerini vererek öldükleri yerleri sıralar: On bin atının başındaki Artambares Salamis'in

kıyısı olan Sileniai da (HALL 1996: 133), binbaşı Dadakes gemisinde, Baktrialı-lar'ın⁵⁷ en soylu yiğidi Tenagon Aias adası yakınında, yine Lilaos, Arsames ve Argestes de aynı yerde ölmüşler, Mısırlılardan Arkteus, Adeues, Pharnoukhos aynı gemiden denize dökülmüşler. Onbin askerin başındaki Khrysalı Matallos, Mag Arabos (ya da Arap Magos⁵⁸), ve otuz bin askerin komutanı Baktrialı Arsa-mes Salamis'te hepsi ölmüşlerdir. Savaşta yitip giden diğer komutanların adları da A1,P28'de sıralanmaya devam eder: Sardeis'ten Amistris, Amphistreus ve Ari-omardos, Mysialı Seisames, 250 geminin komutanı Lurnalı yakışıklı Tharybis, Kilikyalılardan Syennesis. Bu komutanlar her biri düşmana en büyük zarar ziyanı açtıktan sonran şerefli bir şekilde ölmüşlerdir. Bu komutanların adları Aiskhylos tarafından Persler'in yiğitleri olarak iyi vasıflarıyla anılarak verilir.

Kraliçe Atossa haberciden bu kez Hellenler'in kaç gemisi olduğunu sorarak Persler'in donanmasına karşı Hellenler'in güçlerinin nasıl yettiğini sorar. A1,P29'da haberci kraliçe Atossa'ya iki ordunun donanma gücü hakkında sayısal bilgi verirken ozan Pers ve Hellen donanma kuvvetlerini de karşılaştırmış olur. A1,P29'da gemi sayısı bakımından dikkate alındığında barbarların üstün olduğu; Kserksēs'in oraya 1000 gemi ve ayrıca 207 süratli tekne ile geldiği, Hellenler'in ise aralarından on tanesi yedek olmak üzere toplamda üç yüz gemi ile oraya geldikle-rini öğreniyoruz. Böylece A1,P29'da açık şekilde çarpışmada Pers donanmasının sayıca Hellenler'e üstün olduğu vurgulanır. Ozan, sayıca eşit olmayan bu iki kuvvetten sayıca az olan Hellenler'in kazanmasını habercinin ağzından, Persler'e karşı kötü davranan bir *daimōn* yüzünden olmuştur şeklinde yorumlatır ve akabinde tanrıların Hellenler'in tarafında olduğunu Pallas Athena'nın kentini koruduklarını söyler.

A1,P31'de Pers kralını tuzağa düşürmek için Hellen tarafından gelen ve Hel-lenler'in gece olunca kaçacaklarını haber veren adamın anlattıklarının aksine A1,P33'de Hellen ordusunun büyük bir nizam içinde ve gönüllü bir itaatkârlıkla nasıl gece hazırlandıkları; özellikle donanmadaki kürekçilerin yerlerini koruyarak gece, donanmayı nasıl hazır ve seyir halinde tuttıkları anlatılır. A1,P33'de her bir kürek başının (πᾶς ἀνήρ κώπης ἄναξ) küreğine hakimiyeti ἄναξ

⁵⁷ Baktria modern Afganistan'ın bir bölümü olan ve İranlılarca Zariaspa olarak bilinen yerdir.

⁵⁸ HALL 1996: 134, n.317

(hükümdar) kelimesi ile verilerek Atina'nın demokratik imgeleminin bir vurgusu olarak kullanılmıştır: HALL 1996:137'e göre, Her bir yurttaşın kendi özgürlüğünü, o özgürlüğü savunmak için kullandığı aletiyle kurduğu ilişki Persler'deki sosyo-politik hiyerarşinin Atina'nın demokratik imgelemine dönüştürülmüş halidir. Aynı zamanda Hellenlerin yüreklerinin otoriteye nasıl gönüllü olarak itaatkâr olduğu ve bunun Atina'nın demokratik ve imparatorluk idealleri ile bağlantılı olduğu da HALL'e göre bu pasajda ima edilmektedir.

A1,P33'de Hellen ordusu artık sabah olduğunda da zafer ezgisini andıran bir nidayla harekete geçer, kaçmak gibi durumları yoktur. Oysa A1,P34'de Hellenler'in ani atağı karşısında bütün barbar ordusu korkuya kapılmıştır, karşılarındaki Hellenler ise cesur yürek ve kendilerine güven içinde savaş türkü⁵⁹ (*paian*) söyleyerek, düzen ve disiplin içinde küreklerini çekerek Persler'in karşısına savaşmak için çıkarlar. HALL 1996: 138'e göre, habercinin konuşması boyunca A1,P33-P42 arasında Hellenler'in düzenliliği ile Persler'in düzensizliği üzerinden bir zıtlık çizilmektedir. Özellikle A1,P36'daki kargaşa içindeki barbar donanması ve A1,P43'deki bozulmuş Pers kuvvetleri göze çarpan ifadelerdir.

Ozan, A1,P34'de Hellen ordusunun amacını oldukça net bir biçimde belirtir: Hellenler'in amacı yurdu, çocukları ve eşleri özgürlüğe kavuşturmaktır, ayrıca atalardan kalma mabet ve babalardan kalma mezarları kurtarmaktır. A1,P34'de Hellen ordusunun borazan sesleriyle alevlenip atılan savaş narasıyla yapılan cesaretlendirici konuşması, A1,P35'de karşı tarafta Persler'deki karşılığı gürültü anlamına gelen kelime (ρόθος) ile karşılanır. Aynı pasajda, donanmadaki gemilerin tunç mahmuzlarla birbirlerine vurmaları konusunda HALL 1996: 139, Aiskhylos'un özellikle Troya savaşı ve kahramanlarına öykünmek için burada tunç madenini dile getirdiğini; aslında o dönemde gemilerin mahmuz kısımların demirden yapıldığına dikkat çeker ve THOMSON 1944: 36'yı alıntılıyarak Aiskhylos'un belki de Salamis Muharebesi'nde savaşan askerleri, tunç aletlerle savaşan Troia Savaşı'nın kahramanlarına benzetmek istemiş olabileceğini ifade eder. Diğer yandan A1,P35'de her ne kadar Pers donanmasının bir müddet Hellenler'e direndiği

⁵⁹ Hellenler'de savaş türküleri zaferden sonra tanrılara teşekkür etmek için ya da savaştan önce cesaret için askerler tarafından söylenirdi. Örnekleri için Hom. Il. 22,391; Salamis Muharebesi için Timotheos, Pers. fr. 791,196-201 PMG; savaştan önce okunan *paian*'lar için Xen. Kyr. 4,1.6. Akt. HALL 1996: 138

ifade edilse de dar sularda manevra kabiliyeti olmayan ve A1,P10'da gemiciliği sonradan öğrendikleri ima edilen Persler'in denizcilikte başarılı olamadıkları o-zan tarafından bu deniz çarpışması sahnesinde gösterilmeye çalışılmıştır. Zira Pers gemileri Salamis adasının önünde dar geçitte sıkışarak birbirlerine tunç mahmuzlarını istemeden geçirerek kendi donanmalarına zarar vermişlerdir. Bu durum karşısında Hellen gemileri akıllıca davranarak ve Persler'in gemilerini çembere alarak düşman gemilerine vurmuş ve Pers donanmasındaki gemilerin alabora olmasına yol açmışlardır. A1,P35'deki bu çarpışma sahnesinde Hellen deniz gücü açık ara Pers gücüne üstünlük göstermiştir. Ayrıca A1,P35'de canlandırılan çarpışma sonrasında Persler'in uğradıkları mağlubiyetin derecesi o kadar ağırdır ki Aiskhylos denizde cesetten ve enkazdan göz gözü görmediğini hatta kayalıkların da cesetlerle dolduğunu ifade ederek, Persler'in yıkımını çok kanlı ve korkunç bir tabloyla gözler önüne sermeye çalışmıştır.

A1,P36'da da Hellen ve Pers donanması yine karşı karşıya getirilerek hareketleri karşılaştırılmaktadır. Persler barbar donanması olarak bir bütün olarak ifade edilirler ve kargaşa halinde kaçmalarını Aiskhylos, balıkçılıktan yararlanarak, ağlara takılan ton balıklarına benzetmektedir. Hellenler ise ağlara takılan bu ton balıklarının avlayan avcılar gibidirler ve kırık kürek parçaları ile Persler'in bellelerine vurmaktadırlar. A1,P39 ve P40'da o ana kadar yaşanan yenilgi ve insan kaybından daha büyük bir felaketin olduğu işaret edilerek A1,P41'de bu felaketin kralın en seçkin askerlerinin utanç verici bir şekilde ölmüş olmasıyla ilgili olduğu açıklanır. Bu seçkin askerlerin ölümü o zamana kadar ölen tüm barbar askerlerinin kaybından iki kat daha büyük diye tarif edilerek Pers ordusunun hali çok kötü vaziyette betimlenmektedir. Devamında A1,P42'de Salamis'in karşısında yer alan Psyttaleia'da Pers ordusunun Hellenler karşısında acizliği ve çaresiz kalışı (ὄστ' ἀμηχανεῖν ὅποι τράποιντο) resmedilerek Persler Hellenler karşısında askeri açıdan beceriksiz olarak gösterilirler. Daha da kötüsü Hellenler'in onlara karşı yaptığı katliam sonucu nerdeyse bütün ordu yokolup gitmiştir. A1,P25'de Persler'e özgü olan ok ve yay bile A1,P42'de bu kez Hellenler'in tasarrufu altındadır.⁶⁰ A1,P45 ve P46'da Persler'in denizde ve adada uğradıkları korkunç

⁶⁰ HALL 1996: 142'nin aktardığına göre, Plutarkhos Themistoklēs'in hayatında Salamis'i anlattığı kısımda her Hellen gemisinde dört okçu olduğunu aktarmaktadır (Plut. comp. Them.-Cam. 14.1). Bk. PRITCHETT 1971-85: 150.

yenilgi sonrası dağılıp ve kaçışları anlatılır. Ordudan geri kalanların bir kısmı Boiotia'ya sığınmış diğerleri ise Thessalia kentlerine kaçmışlardır. Ancak kaçanlar da susuzluk ve açlıktan yine hayatlarını kaybetmektedir. HALL 1996: 144, Pers ordusundaki askerlerin açlık ve susuzluktan ölmelerini Hippokratēs'in eserinde ele aldığı iklimsel koşulların insanlar üzerindeki etkisine bağlamaktadır. Orduda geride kalanlar A1,P47'de Strymon suyundan geçerken canlarını vermektedirler. Kaçışın bu aşamasından kurtulabilen çok azı ise Trakya toprağını geçtikten sonra Persler'in kendi buyrukları altındaki topraklara varabilmişlerdir.

2.7. Pers Dini

Persler'in dini hakkında Hellen yazılı kaynaklarından ve Pers yazıtlarından çok fazla bilgi edinilememekle birlikte, Persler'in Zerdüştlüğe inandıkları; kökeni M.Ö. 2. bine dayanan bu dinin, kurucusu Zoroaster (Zarathustra) tarafından yayılarak Büyük Kyros'tan itibaren Akhaemenid hanedanlığının dini olarak kabul edildiği bilinmektedir (HALL 1989: 86). Zoroaster'in inancına göre, iyilik ve hakikatı temsil eden Ahuramazda ile kötülük ve yalanı temsil eden Ahriman arasında öteden beri bir çatışma ve ikilik vardır. İnsan hayatı bu güçlerin çatışması ve nihayetinde kurtuluşa ererek ölümden sonra cennete girme umudu üzerine şekillenir (BROSIUS 2006: 68). Bu dinin yüce tanrısının Ahuramazda olduğunu Dareios'a ait Behistun Yazıtları'ndan öğreniriz. BROSIUS 2006: 66'nın da işaret ettiği üzere, Pers krallığının erken dönemlerinde Ahuramazda kültüne ait bilgi bulunmazken I. Dareios'un tahtta geçmesiyle (M.Ö. 522-486) bu tanrının önemi de ön plana çıkmıştır. Özellikle I. Dareios ve Kserksēs'e ait olduğu düşünölen kraliyet yazışmalarında Ahuramazda'nın hanedanlığın baş tanrısı olarak göröldüğu anlaşılmaktadır. I. Dareios'a ait Behistun Yazıtları'nda, Ahuramazda «yerin, göğün, insanların ve onların mutluluğunun yaratıcısı yüce tanrı» olarak tasvir edilir. Dareios'u pek çokları içinde tek kral ve efendi yapan odur. Yine aynı yazıttan Dareios'un Ahuramazda'nın inayetiyle kral olduğunu, kazandığı toprakları tanrının ona bahşettiğini ve kral her ne yapıyorsa tanrının iradesini yerine getirdiğini öğreniriz (KENT 1953: 137-8; 142-144).⁶¹

⁶¹ Söz konusu ifadeler, Nash-i Rustam'daki (DNb) ve Sousa'daki (DSf) Dareios'a ait yazıtlarda geçmektedir. Bk. BROSIUS 2006: 66; KUERT 2007: 395.

Pers yazıtlarından gelen bilgiler ve Hellen yazarların yorumlarından ayıklanarak elde edilen veriler ışığında; Persler'in erken dönemlerinde pek çok tanrıya ibadet ettiğini, Büyük Kyros'tan başlayarak Pers krallarının kendi tanrıları dışında imparatorlukları içinde tapımı yapılan diğer dinlere ve tanrılara karşı saygı gösterdiğini, hatta Kyros'un Pers tanrıları dışında, Med tanrılarına ve Babil'de Marduk'a kurban sunduğunu öğreniriz. Persler'in dine yaklaşımı konusunda genel kanı, Büyük Kyros ve kendisinden sonra gelen kralların yönetimleri altındaki halkların tapımlarına, eğer kendilerine kaşı isyan etmiyorlarsa, hoşgörüle yaklaştıkları yönündedir. Ahuramazda inancının I. Dareios'la birlikte yaygınlaştığı ve bir çeşit kraliyet kültü olduğu sanılmaktadır. Araştırmacılar söz konusu kültü II. Artakserkses zamanında güneş ve antlaşmalar tanrısı Mithra ve su ve verimlilik tanrıçası Anahita'nın da eklendiğini belirtmektedirler (BROSİUS 2006: 63-66). Ancak Persler bu tanrılar dışında, tıpkı Medler ve Elamlar'da olduğu gibi, doğadaki unsurları kutsal kabul ederler; başta toprak, hava, su ve ateş olmak üzere güneş, ay, nehirler, dağlar ve rüzgârlar gibi doğa unsurlarına da ibadet ederlerdi. Söz konusu ibadet, altarda kutsal ateşe libasyon (sıvı sunu) sunmak ya da kurban kesmek yoluyla gerçekleştirilirdi (HALL 1989: 87; BROSİUS 2006: 63).

Persler'in dinlerine ve tanrılarına dair Aiskhylos'un Persler oyununa bakacak olursak metin içinde Zerdüştlüğü karşılayan bir kelime ya da tanrı Ahuramazda'ya karşılık gelen bir sözcük geçmemekle birlikte Pers dinine dair detayların çoğu kere Hellenler'in kendi dinsel algıları ve yorumları üzerinden verildiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte Aiskhylos'un «Persler» adlı oyununu inceleyen bazı araştırmacılarca metinde Pers dinine dair bazı ayrıntıların anlatıldığına rastlanmıştır (HALL 1989: 86vd.).

HALL 1989: 87'nin belirttiği üzere, Zoroaster (Zerdüştlük) inanisında yer verilen doğa unsurlarını kutsal sayarak bunlara ibadet etme motifi, «Persler» oyununda Pers dinine dair verilen bazı ayrıntılarda karşımıza çıkmaktadır. A1,P22'de Persler'in başına gelecek felaketin kraliçe Atossa'ya rüyası aracılığıyla önceden bildirildiği anlaşılmaktadır. Aiskhylos burada rüya motifini dinsel bir kehanet görevi görmek üzere kullanmaktadır. Rüya sonrası kraliçe önce su kaynağında ellerini yıkar sonra da tanrı Apollon'a danışmak üzere tanrının ocağına başvurur. A1,P22'de kraliçe Atossa gördüğü düş sonrasında hem Hellenler'de hem de Persler'de görülebilecek bir dinsel uygulamaya başvurarak su kaynağında kötü rüyanın etkilerinden kurtulmak için ellerini yıkayıp rüya gerçekleşmesin

diye koruyucu tanrılara sunuda bulunmaktadır. HALL 1996: 125'e göre, A1,P22'den itibaren Aiskhylos oyunda, Pers dinsel uygulamalarıyla Hellenler'inki arasında büyük farklar olduğunu ortaya koymak için çok çaba harcamaz: Zira, kötü bir rüyadan sonra ellerini gidip bir kaynakta yıkama alışkanlığı Hellenler'de de görülen bir uygulamadır (krş. Ar. Ran. 1340). Aynı şekilde başka tragedyalarda da kötü rüyalar sonrası sunağa sunu sunma davranışına rastlanmaktadır (Aischyl. Choeph. 22-99; Soph. El. 406-27, Eur. Iph.T. 42-64).

Kraliçe Atossa, akabinde bir rüya daha görür. Bu kez tanrı Phoibos'un (Apollōn) ocağına doğru kaçan bir kartalın tepesine bir atmacanın saldırarak pençeleriyle kartalın kafasını yolduğunu, kartalınsa atmacaya karşılık veremeyip ürkerek büzüştüğünü görür (A1,P22). Kartalın Persler'i, Hellenler'in ise atmacayı temsil ettiği bu rüyada, Apollōn'un yani Phoibos'un kötülüğe karşı koruyucu tanrı olarak görülmesi de diğer Hellen dramalarında da (Aristoph. Equ. 1307, Av. 61) karşımıza çıkan başka bir dinsel motif olarak kabul edilebilir. Zira A1,P22'de Atossa'nın kehanete başvurmak için Apollōn'un tapınağına gittiğini görürüz. Aiskhylos'un anlatımından Apollōn'un (Phoibos) sanki hem Hellenler hem de Persler tarafından kehanet için başvuru ortak bir tanrı olarak kabul edildiği gösterilmektedir.⁶² A1,P24'de yaşlı danışmanlardan oluşan koro kraliçeye tanrılara (θεοὺς) danışıp rüyasının yorumunun kötü olup olmadığını öğrenmesini öğütler. Eğer yorum kötüyse, kraliçeye bunu değiştirmesi için tanrılara yalvarmasını tavsiye ederler. Burada kötü bir rüyanın gerçekleşmemesi için yapılan uygulama tanrılara başvurmadır. A1,P24'de ayrıca toprağa ve ölümlere akıcı adak sunulması ve kraliçenin ölmüş olan kocası Dareios'a da yakarak ondan da yardım istemesi öğütlenir. Zira, Dareios'un daha önce A1,P18'de tanrılaştırıldığı ifade edilmişti.

Perslerce doğa unsurlarına saygı gösterme ve ibadet etmeye dair başka bir örnek, HALL 1989: 87'nin yine işaret ettiği üzere, oyunda A1,P46'da geçmektedir. Burada Trakya kıyılarında uğradıkları bozgunundan kaçan Pers askerlerinin yerden ve gökten aman dilemelerine tanıklık ederiz: «Tam o gece bir tanrı mevsimi olmasa da bir fırtına çıkardı, Kutlu Strymon Nehri'ni boydan boya buza çeviren. O güne dek tanrıların varlığına inanmayanlar, imana gelip yalvarıp yakarmaya baş-

⁶² Apollōn'un Mitra ile özdeşleştirilmesi hk. bk. HALL 1989: 87, n.140.

ladılar, aman dilediler yere kapanıp yerden ve gökten.» (ἠϋχετο λιταῖσι, γαιᾶν οὐρανὸν τε προσκυνῶν) ifadesinin Pers dinine ilişkin kuvvetli bir işaret olduğu değerlendirilmektedir. Zira Gaia ve Ouranos Hellen tanrıları olsa da, A1,P46'da Strymon Nehri'nin kutsal (*hagnos*) olarak nitelenmesi, toprağa ve gökyüzüne yakarıp aman dilenmesi Pers inanişında doğa unsurlarına olan ibadet ve saygıyı akla getirmektedir.⁶³ Bu bağlamda oyunun 578. dizesinde Hellenlerce bozguna uğrayan Pers askerlerinin yitip gitikleri denizin suları için lekelenmemiş anlamında ἀμίαντος (*amiantos*) sıfatının kullanılması her ne kadar ilk bakışta Persler'in suya olan hürmetini ifade etse de aslında, Zoroaster inanişında deniz suyunun Ahriman tarafından tatlı suyun lekelenmesiyle oluştuğu düşünüldüğünde,⁶⁴ bu dizenin Pers dinine göre değil Hellenlerce denizin pisliği alıp götürmesi inanişi (Eur. Iph.T. 1193) çerçevesinde değerlendirilmesi daha makul gözükmektedir (HALL 1989: 88).

Diğer yandan Aiskhylos, Persler'in başına gelen yenilgiyi değerlendirirken teolojik bir yorumlamada bulunarak aslında tüm olup bitenlerin tanrısal bir düzenin işi olduğunu ima etmektedir. A1,P9'da *Moira*'lardan bahseden ozan, koro'nun ağzından Hellenler için kader tanrıçaları olarak bilinen *Moira*'ların Persler'in başına ağlarını örerek onların başına gelen olumsuz olayların nedeni olarak göstermektedir (Aischyl. Pers. 345, 472, 515-6, 725, 911). Pers ordusunun yıkıcı savaşlarını ve önlerine gelen kentleri yakıp yıkmalarının ardında koroya göre *Moira*'lar vardır. Bu düşünce, Persler'in başlarına gelenlerde tanrı parmağının olduğu inancını taşır. Aiskhylos *Moira*'lardan başka Persler'in kaderini etkileyen başka bir tanrısal güç olan Atē'den de A1,P11'de söz etmektedir. Yine A1,P18'de kraliçeyi selamlayan koro üyeleri onun tanrı anası olarak nitelerken tabi eğer eski bir tanrı orduya yüz çevirmediyse diyerek ordunun başına gelecek felaketten ya da talihsizlikten bir tanrının (*daimōn*) sorumlu olacağını ima etmiş olurlar.

⁶³ Persler'in güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgâra taptıklarını Herodotos'un tanıklığı da (Hdt. 1,131 = A2,P49) teyit etmektedir. Aynı şekilde Ahuramazda ve onun baş melekleri için Aməša Spəntas'a («Cömert Ölümsüzler») adanmış dönemin Zoroaster metinlerinde de ateş, su, güneş, ay ve rüzgâr tapımlarına adanmış günlerin listesi verilmektedir. Bk. BOYCE 1982: 245-6'dan aktaran HALL 1989: 87.

⁶⁴ Herodotos anlatısında Kserksēs'in Hellēspontos'u geçmeye çalışırken denizi kamçılattığı anlatısının arkasında tuzlu suyun kötü ruh Ahriman tarafından kirletilmiş olması düşüncesi için bk. BOYCE 1982: 166'dan aktaran HALL 1989: 88, n. 148.

A1,P19’da kraliçe Atossa geleceğe dair endişesini dile getirirken Persler’in mevcut zenginliği ve refahını büyük zenginlik tanrısı *Ploutos*’un birdenbire yıkabileceğinden korkmaktadır. Burada da yaklaşan Pers yenilgisinin ardındaki tanrı parmağına işaret gözlenmektedir.

Benzer şekilde A1,P27 ve P29’da Persler’i hezimete uğratanın tanrılar ve *daimōn*’lar olduğu ima edilmektedir. Tanrılar ve *daimōn*’lar Persler’in Hellenler’e karşı mağlubiyetinin ardında yatan kuvvetler oldukları için oyunda Persler’e yardımın yine ancak tanrılardan geleceği fikri verilmek isteniyor. Persler’in başına gelen talihsizliğin ve yenilginin nedeni olarak görülen bu *daimōn*’ların belki de Pers inancında kötülüğün temsili olan Ahriman ile özdeşleştiğine dair bir düşünce akla gelse de HALL 1989: 88’in de ifade ettiği üzere Hellenler’in dinsel inanışlarında *daimōn*’ların kötü niyetli işlerle yeterince bağlantılı olmasından ötürü ozanın *daimōn*’lar üzerindeki vurgusunu, Ahriman’ın etkisinden çok Hellen teolojisindeki aşırılık ve azgınlığa karşı etkileri çerçevesinde değerlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bütün bu ifadeler aslında Persler’in başına gelenlerin arkasında Hellenler’in olayların arkasında gördükleri tanrı müdahalesi fikrini yansıtmaktadır.

A1,P18’de Aiskhylos, Atossa’nın eşi Dareios’un öldükten sonra, oğlu Kserksēs’in ise hayattayken tanrılaştırıldığını ifade etmekte ve krallara özgü olduğu anlaşılan bir tanrılaştırma motifine gönderme yapmaktadır. Bu doğrultuda Aiskhylos’un «Persler» oyununda Pers krallarının tapımına dair bir iması olup olmadığına dair metni inceleyecek olursak; Dareios’un kendi yönetimini kabul ettirmek için böyle bir propaganda yapmış olabileceğini düşünsek de Pers metinlerinde kral tapımına ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Hatta kralın önünde secde edilmesi gibi atıflarla Aiskhylos’un böyle bir imada bulunmuş olabileceği dikkate alınsa da bu aslında Hellenler’in sadece tanrılara secde edilebilir inanışlarının bir tezahürü olsa gerektir. Zira «Persler» metninde 157-8 dizelerde «Bir Pers tanrısının karısı, bir başkasının anasıdır; eğer ki eski bir tanrı şimdi yüz çevirmediyse orduya» ifadesi de aslında yaşayan değil ölmüş kralların tanrılaştırılması pratiğine atıftır ve bu gerçekten diğer kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. Mezar ziyareti ve ölmüş krallara dua edilmesi bir Pers geleneği olmakla birlikte Hellenler’in de ölülerini yâd etmede onlardan geri kalmadığı bilinmektedir (HALL 1989: 91-93). Diğer yandan oyunda, Dareios’un ruhunun Hadēs’ten çağrılarak ruhunun diriltilmesi (nekromani) seromonisinin

Pers dinine özgü olup olmadığı da başka bir yorum konusudur. Araştırmacılarca Persler’de bir büyü töreni gibi görülen bu uygulama muhtemelen Mag’lar tarafından uygulanıyordu. Persler oyununda koronun Dareios’un ruhunun çağrılmasında Mag’ların görevini yerine getiren bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu ölü çağırma ritüeli sadece doğulu bir ritüel olmayıp Homeros’ta «Odyssea»daki *nekya*, Aiskhylos’ta «Adak Taşıyıcılar»daki *kommos* örneğinde ve Herodotos’ta anlatılan Melissa (Hdt. 5,92) örneklerinde olduğu gibi Hellenler’in inanışında bir yeri olduğu ortadadır (HALL 1989: 87-90).

2.8. Pers Dili

Pers İmparatorluğu’nun bünyesinde farklı etnisitelere mensup çok sayıda halkın bulunması ve imparatorluğun çok geniş bir coğrafyaya yayılan yapısı nedeniyle imparatorlukta bir çok dilin konuşulduğu ve kayıtların çeşitli yazı sistemleriyle tutulduğu bir durum söz konusu idi. Ancak Hellen kaynaklarda geçen Pers tarihinin ve olaylarının izini sürmek için Pers kaynaklarına baktığımızda çoğu kere bu kaynakların yetersiz kaldığını görürüz. WIESEHÖFER 2002: 25’in işaret ettiği gibi, imparatorluğun her yerinde yazı sistemi kullanma ve yazıya geçirme aynı oranda değildi ve İran’ın merkezi kısmı diyebileceğimiz kısımlarda yazıya oranla sözlü aktarım daha çok baskındı. Dolayısıyla arkeolojik belgeler olarak nitelendiğimiz krallığa ait idari yazışmalar ve kralların yaptıklarını anlatan yazıtlar dışında, dinsel metinlerin de çok sonraki yüzyıllarda yazıya aktarılmasından ötürü, Pers krallarının egemenliğine dair bilgilerimizin çoğunluğu Hellen yazarların Persler’e dair aktarımlarına dayanmaktadır.

İmparatorluğun merkezi ve idari yazışma dili Aramice idi. Krallar ve onların Persli uyruklarının konuşma dili olarak eski Persçenin kullanıldığı düşünülmektedir. Kral yazıtlarının çoğunluğunun eski Persçe, Elamca ve Babilce olmak üzere üç dilli oldukları, geri kalanların da iki ya da tek dilli olarak yazıya aktarıldıkları; Persis (Persepolis, Nakş-i Rüstem, Pasargaday), Elam (Sousa) ve Media (Bisutun, Hamadan) merkezlerinde buldukları bilinmektedir (WIESEHÖFER 2002: 26-7). Yarıdan fazlasının I. Dareios ve I. Kserksēs dönemlerine (M.Ö. 6. Yüzyıl sonu M.Ö. 5. Yüzyıl ortası) ait olduğu kral yazıtlarında eski

Persçe çivi yazısı, Elamca, Babilce (Akadca), Aramice, Likya ve Lidya yazı sistemleri kullanılmıştır. Hellenler ve Persler arasındaki ilişkilerin Hellen yazarlar gözüyle anlatıldığı Hellence metinler ise Persler için başvurduğumuz diğer önemli yazılı kaynaklardır (WIESEHÖFER 2002: 27-31).

Aiskhylos'un «Persler» oyununu Persler'in kullandıkları dil ya da diller açısından ele aldığımızda; öncelikle çalışmada inceleyeceğimiz diğer Hellen yazarlar gibi, Aiskhylos'un da Persler'i anlatırken sanki Hellence konuşup anlaşıyorlarmış gibi yazdığını göz ardı etmememiz gerekir. Bu nedenle ozan, kendi dilinde konuşan Hellenler ile Persler'in farklılığı dilsel düzlemde belirginleştirmek için pek çok dilsel farklılaştırma yöntemine başvurur: Persler'e dair kullandığı birleşik kelimeler, anlamsız haykırışlar, süslü lakaplar vb. ile dilde bir doğulu ortam yaratmaya çalışmıştır.⁶⁵ Bu bakımdan haberci tarafından Salamis Deniz Muharebesi'nde yaşanan bozgunun anlatıldığı A1,P35'de Hellenler ile Persler ve uyrukları olan tüm barbarların savaşırken çıkardıkları sesler, nidalar ve haykırışlar önem arz eder. Hellenler'in denizde gemilerini dövüşmek için ileri sürüp attıkları savaş narası (πολλήν βοήν) karşısında Persler de Hellenler'e kendi dillerinde gürültülü bir karşılık verirler (Περσίδος γλώσσης ρόθος). Aiskhylos, Hellenler'in savaş nidasını, «yüksek ses, bağırış, çığlık, nara» anlamlarına gelen βοή kelimesi ile belirtirken Persler'in bu nidaya karşılığını «Pers dilinde bir gürültü» ifadesinde gürültü için kullanılan ρόθος kelimesi ile vermiştir. HALL 1996: 139'da bu ifadenin yorumunda gürültü olarak kullanılan kelimenin (ρόθος) şiddet içeren hareket ya da dalgaların çarpışı anlamına gelen bir mana ile ilişkisine dikkat çeker (A1,P34 ve A1,P42'de).⁶⁶

⁶⁵ Aiskhylos barbarlar ile ilişkilendirilebilen pek çok sıfatı ve ulamayı kullanarak egzotik bir tasvir yapmaya çalışmıştır. Özellikle kraliçenin konuşmasında görkemli ve altınlanmış saray, lüks Lidyalılar, suyu güzel akan şelale gibi tamlamalar kullanarak bir Pers sarayı divan terminolojisi sunmaya çalışmış; ışık ve güneş gibi Zerdüş inancında değer verilen kelimeleri çağrıştıran ifadeler; ayrıca *habro*-sıfatıyla kurulmuş bileşik kelimeler, *-genēs* ve *-batēs* ekleriyle biten kelimeler yaratmış ve kelime sonlarına «a» sesi ekleyerek kullanmıştır. Ancak bunların tamamının gerçekliği yansıtıp yansıtmadığını doğrulayabilecek kaynaklar elde bulunmamaktadır (HALL 1996: 22-23).

⁶⁶ *LSJ*'ye göre, kelime telaşlı ses, dalgaların kükremesi, küreklerin çarpma sesi gibi anlamlara gelip daha çok anlaşılmaz, karman çorman konuşma olarak Persler için kullanılmıştır.

HALL ayrıca, Hellenler'deki savaşı yüreklendiren konuşma ve borazan sesine karşılık Persler'de herhangi bir enstrüman ya da müzik ve canlandırıcı konuşma olmamasına dikkat çeker. Oysa Diodoros (Diod. 17,58.1) ve Curtius (Curt. 3,10) gibi geç dönem yazarlarının metinlerinden öğrendiğimize göre, Persler'de saldırının başlangıcında büyük bir gürültü çıkarmak gibi bir gelenek mevcuttur (HALL 1996: 139). Yine HALL'ün işaret ettiği üzere, Pers donanması tek bir halktan oluşmadığı için sadece Pers dilinde bağırılmazdı; Aiskhylos donanmada daha çok Fenikece, Hellen ve Koptik dilde bir bağırıtı yükseldiğini söylemeyi unutmuş gibidir. Belki de A1,P35'de Pers donanmasının bu farklı halklardan ve dillerden oluşan karmaşık yapısından ötürü Pers dilindeki bağırıtı, Hellenedeki gürültü (ρόθος) kelimesi ile karşılanmaktadır. Her halk farklı bir dilde savaş narası atınca belki ortaya karışık ve anlaşılmayan bir ses çıktığı için Aiskhylos, Persler'in savaş çılgınlığını betimlerken özellikle gürültü (ρόθος) kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Aiskhylos, oyunda Hellenler'den hiçbir komutanın ya da kişinin adına yer vermezken, tıpkı *Ilias*'taki «Gemiler Kataloğu» listesini andırır gibi Pers komutanların isimlerini sıralar. Bununla birlikte ozanın kullandığı komutan isimleri Herodotos ile örtüşmemekte ancak bu hayali kişiliklerin gerçek Pers isimleri olduğuna dair kimi araştırmacıların iddiaları vardır (HALL 1989: 77). Diğer yandan HALL, bu kişiler eğer hayali şahsiyetler ise yine de onların isimlerinin Pers dilinin seslerine benzemesi için ozan tarafından çaba harcandığına işaret eder. Bu doğrultuda A1,P3'de geçen komutan Astaspēs (Ἀστάσπης) ismindeki -aspes ekinin İran dilinde «at» kelimesinden gelmesi, A1,P28'deki Baktrialı komutan Artabēs'in (Ἀρτάβης Βάκτριος) ismindeki Art- ekinin de Persçe «doğru» anlamına gelmesi, Aiskhylos'un Pers isimlerini tasarlarırken Persçe isimlerde tespit edilebilen ortak kökleri Helleneye dönüştüren bir yöntem izlediğini göstermektedir (1989: 77).

2.9. Persler'e Özgü Karakter ve Davranış Özellikleri: Perslilik Duygusu

Aiskhylos'un oyunda Persler'e özgü karakter ve davranış biçimlerine dair düşüncelerini yansıttığı en önemli yerlerden biri A1,P20'de geçen, kraliçe Atossa'nın rüyasıdır. Aiskhylos burada kraliçe Atossa'nın rüyasında Hellen ve Pers halklarını temsil etmek için metafor olarak iki genç kız figürü kullanmıştır (A1,P20). Bu iki kızın arasında çıkan anlaşmazlık (στάσις) nedeniyle, Kserksēs

onları yatıştırmak için arabasında boyunduruğa almak istemiştir. İki kızın Kserksēs'e karşı davranışı üzerinden hem iki toplumun karakteri hem de Pers yönetimine karşı tutumu ortaya çıkmaktadır. Üzerinde Pers kıyafeti olan genç kız başını boyunduruğa hemen uzattığı ve kolayca yönetilebilir olduğu vurgulanırken (εὐαρκτος), diğer kız kardeş mücadele etmiş ve Kserksēs'e boyun eğmeyerek boyunduruğu parçalanmıştır. A1,P20'deki ifadelerde; bu iki kadının boyu posunun irice gösterilmesi geçmiş zaman kahramaları, tanrıçaları ya da habercileri için Hellenler'in genel tercih ettikleri bir anlatımdır (HALL 1989: 125, n. 184). Ayrıca Asya halkları genelde başka yerlerde de, örneğin Hippokratēs'in «Havalar, Sular ve Yerler» adlı eserinde de fiziksel olarak iri yapılı anlatılırlar (Hippokr. de aer 12,36).

Kserksēs'in savaş arabası ise, burada onun askeri gücünü ve imparatorluk yönetimini temsil etmektedir. Atossa'nın rüyasında, Kserksēs'in Asya ve Avrupa'yı temsil eden kızlara takmaya çalıştığı koşum, A1,P3'de zikredilen kralın Hellas'a takmak isteği kölelik boyunduruğuna karşılık gelmektedir. Persler'in savaş arabasına ait dizginlerden birinin gemi Akropolis'te Parthenon yakınında bulunmuştur (MILLER 1985: 100 ve plate 3). HALL 1996: 24'de, Aiskhylos'un A1,P20'de Persler'in savaş arabasının koşumlarına at yerine iki kadının geçirilmesi motifi ile Hellen edebiyatında genç kadınların kısrağ olarak kimi zaman tasvir edilmesi arasında bağlantı olabileceğini ileri sürer (krş. Anakr fr. 417.1 PMG). Buna göre, Hellas'ı temsil eden kızın Pers koşumunu parçalaması Persler'in imparatorluk gücünün parçalanmasını temsil etmektedir. Ayrıca oyunda daha önce A1,P5'de Kserksēs'in Hellēspontos'a keten halatlarla takmaya çalıştığı boyunduruğla ilişkilili anlatıyı ve benzerlerini de A1,P3 ve P20'nin bağlamında değerlendirmek gerekir. Aiskhylos'ta boğazı birbirine bağlayan keten halatlı bu boyunduruğun güçlü bir fırtınayla yıkıldığını Herodotos'tan (7,34) öğreniriz. Bu boyunduruğa bağlama hikayesinin altından böylece Persler'in otoriteye karşı sorgusuz boyun eğen yapıları karşısında Hellenler'in özgürlükçü boyun eğmez yapıları karşımıza çıkar.

Atossa'nın rüyasından Kserksēs'in iki kıza aynı anda koşum takmada başarılı olamadığını ve Hellas'ı temsil eden kızın Kserksēs'i arabadan düşürdüğünü biliyoruz. Tüm bu olup bitenleri Dareios'un izlediğini farkedene Kserksēs, babasını görünce kıyafetlerini parçalamıştır. A1,P20'de, Kserksēs'in kıyafetini tanımlar-

ken kadın kıyafeti için kullanılan πέπλοι kelimesinin tercih edilmesini Aiskhylos'un Persleri kadınsı gösterişinin bir örneği olarak görmek mümkündür. Ayrıca oyunun son kısmında Kserksēs bir nevi kadınların cenaze ağıtı yakması gibi yapıp ettiklerine hayıflanarak kadın gibi ağıt yakmaktadır (A1,P74-P88). A1,P13'de yaklaşan Pers yenilgisine Kissia'daki kadınların vereceği tepki dile getirilirken, kederli olaylar karşısında tragedyada barbar dünyasına özgü olarak betimlenen «kıyafetlerini parçalama alışkanlığı»na gönderme yapılmakta ve böylece kederden ötürü kıyafetlerin parçalanması davranışı kadınlara atfedilmektedir (A1,P13). Ayrıca HALL 1996: 125'in belirttiği üzere, bu motif oyun içinde Kserksēs'in kendisi, haberci, Dareios ve kraliçe Atossa tarafından da tekrar edilip durmaktadır (A1,P43, P69, P70, P85).

HALL 1996: 125, Persler'in oyunda dil, davranış ve görüntü bakımından kadınsılaştırıldıklarına inanmaktadır. Bu yolla da ataerkil Atinalılar cinsiyet farklılıklarını ve hiyerarşiyi başka toplumlarla ilişkileri bağlamında göstermektedirler. Zira Atina'da erkeğin doğası gereği kadından üstün tutulması doğal bir durumdur. Herodotos da Hellen denizcileri Kserksēs'in denizcileri ile kıyaslarken donanmasındaki tek kadın komutan Artemisia'nın ağzından «Bir erkek bir kadına ne kadar üstünse, buranın denizcileri de senin denizcilerinden o kadar üstündür» (Hdt. 8,68.) demektedir. Bir sonraki yüzyılda Aristoteles (Aristot. pol. 1. Kitap) ve Ksenophōn da aynı görüşe yer vereceklerdir (Xen. oik, 7-10) ve kadın erkek arasında güç bakımından görülen bu eşitsizlik kadınlara benzetme analogisi yoluyla Pers – Hellen ilişkilerine yansıtılmış olmaktadır. Böylece Hellenler'in Persler üzerinde kazandığı yengi doğal ve meşrulaştırılır. Persler üzerindeki kadınsılaştırmanın başka bir örneği de Pers sarayının erkek egemenden yoksun şekilde gösterilmesi; seferdeki kralın genç, koroyu oluşturan saray danışmanlarının yaşlı oluşu ve sahnede ön planda kraliçenin gösterilmesidir. Ayrıca erkekle paylaşılan yatağın, kentin ve bütün bir Asya kıtasının erkekten yoksunluğuna yapılan vurguları da (A1,P12, A1,P27, A1,P63 ve Pers. 579-80) bu kadınsılaştırma motifinin izleri olarak değerlendirmemiz mümkündür. Oysa Atina'nın erleri yerlerinde kalmıştır (A1,P30).

Kseksēs'in ve diğer Persler'in kıyafet ve konuşmalarına bakıldığında da kadınlara özgü bir betimleme içinde resmedildikleri görülmektedir. A1,P43'te Kseksēs'in savaşı izlediği yerde felaketi görüp kıyafetlerini parçalayıp acı çığlıklar atması, ayrıca oyunun kapanış kısmındaki ağıt bölümü de (θρηνοϋ) normalde

kadınlara özgü bir uygulama olan cenaze ağıtının Pers erkeklerinin davranışı olarak gösterilmesi bakımından yine kadınsılaştırma örneğidir (A1,P74-P88). A1,P27’de habercinin ulaştırdığı yenilgi haberi için koro üyelerine acı çığlıklar atmalarını söylemesi yoluyla ozan tarafından Persler’e kadınsı bir davranış sergilemeleri tavsiye edilmektedir. Oyunun bazı yerlerinde bu kadınsılaştırma Asya toprağı üzerinden verilir; Asya bir anne gibi kendinden gidenlere özlemle sızlanır (A1,P4), dul kalan Pers kadınları gözyaşları ile yataklarında yalnızlık çeker (A1,P15). Tüm bu betimlemelerin Asya toprağıyla bir analogi olduğu söylenebilir. Persler’in Asya ile olan metaforu bir dışılık paradigması üzerinden tasarlanmıştır ve Helen erkek dinleyicilerin üzerinde politik ve psikolojik bir etki yapıyor olmalıdır. Asya kadınsı olduğu için yönetilebilirdir, oysa Hellenler demokrasinin kazanımları sayesinde güçlenip erkek gibi yöneterek Persler’i yenmişlerdir.

A1,P22’de Atossa, Apollōn tapınağına gidip kehanete başvurduğunda, tanrının kehaneti ona iki hayvanın görüntüsü şeklinde vahiy olunur. Bir kartalın üzerine çullanan atmacanın çevik kanatlarıyla kartalın kafasını yolup kel etmesi kraliçeye başlarına gelecek felaket için ikinci bir kehanet olmuştur: Burada kartalı simgeleyen Persler iken, atmacanın Hellenler’i işaret ettiği görülmektedir. Aiskhylos, kartal figürüyle Perslerin yüceliğine ve kuvvetine atıfta bulunur ancak Hellenler’i temsil eden atmaca daha küçük bir hayvan olsa da çevikliğiyle kartala zarar verebilmiştir. A1,P31’de Persler’in Hellenler tarafından kandırılması ile Hellenler’in kurnazlığı motifleri karşı karşıya getirilir. Hellenler’de Odysseus’tan beri kurnazlık ya da ince zekâ bir meziyet olarak görülürdü (Hom. Od. 9. Kitap). HALL 1996: 136, A1,P31’de betimlenen Hellen ince zekâsının, Hellenler’in barbarlar üzerinde bir üstünlüğü olarak gösterilmiş olabileceğini ifade eder. Söz konusu Hellen kurnazlığı üzerinden gidecek olursak; bununla ilgili olarak Aiskhylos zamanında Hellenler’de kabul görülen başlıca dört meziyeti belirtmek gerekir: ince zekâ (*sophia*), cesaret ya da yiğitlik (*andreia*), disiplin ya da kendine hakim olma (*sōphrosynē*) ve siyasi adalet (*dikaiosynē*).⁶⁷

A1,P35’de Pers gemileri dar sulara sıkışıp birbirlerine çarpmaya başlayınca Hellen gemileri akıllıca davranarak ve Persler’in gemilerini çembere alarak düşman gemilerine vurmuş ve Pers donanmasındaki gemilerin alabora olmasına

⁶⁷ Bk. Aischyl. Sept. 610 ve Plat. rep. 427e.

yol açmışlardır. Bu hareketleri de Hellenler'in çarpışma anındaki akıllıca davranış ve taktiklerine bir örnektir. Aiskhylos, A1,P36'da da Hellen ve Pers donanmalarını yine karşı karşıya getirerek davranışlarını karşılaştırmaktadır. Aiskhylos, bu pasajda Persler'i ifade ederken, barbar donanması tabirini yeğlemiş ve onları topyekûn kargaşa içinde kaçıyor resmetmiştir. Barbar donanmasının kaçışını av ve avcı metaforu üzerinden işleyerek barbarları ton balıklarına, Hellenler'i ise onları avlayan avcıya benzetmiştir. Oysa oyunun daha başlarında A1,P25'de Atossa korodan Atina hakkında bir şeyler öğrenmeye çalışırken Kserksēs'in bu kenti avlamaya gittiğini kendisi söylemektedir. Persler için talihin tersine çevrimi söz konusudur; ava giden avlanır diye bilinen ünlü özdeyiş Persler'in durumunu ortaya koyar. Aiskhylos, Persler'in tüm bu av olma durumunun arkasında Hellenler'in sahip olduğu meziyetlerin Persler'de yokluğuna işaret etmek istemiş olabilir.

Aiskhylos'un Pers kültürüne dair seyircisine anlatmak istediği başka bir özellik de, HALL 1989: 81'de belirttiği üzere, Pers divanına ilişkin tasvirlerde Hellenler'in barbar kültürüyle özdeş gördükleri lükse düşkünlük temasıdır. Bu tasvirlerde sıkça kullanılan kelimeler lüks, şatafat (χλιδή- A1,P50, P53) ve yumuşaklık zerafet ve kendini tutamamayı içinde barındıran *habrosynē* ya da *habrotēs* kavramlarıdır. Hesiodos'da (fr.339) genç bir kadının zerafetini ifade etmek için ve Sapho'da (fr.44.7, 128, 140.1) tanrıçalar ve hatta doğulu tanrılar için kullanılan *habros* sıfatı erkekler ve şehirler için kullanılıncaya peyoratif bir içerik kazanmaktadır. «Persler» eserinde *habro-* bileşik sıfatlarının Asya'yı vurgulamak için sıklıkla kullanılmış olması doğu ve *habrosynē* kavramlarını kaynaştırmaktadır.⁶⁸ Lidyalılar'ın yumuşak yaşam tarzı için de kullanılan *habrosynē* (Hdt. 1,71.4) tabiri «Persler»'de Kserksēs'in koroya hitaben dövünün hitabında (*habrobatai*) ve

⁶⁸ M.Ö. 4. yüzyıl yazarları Platōn (rep. 398e-400), Aristotelēs (pol. 1342a32-b17), Loukianos (Har. 1) ve özellikle Aristoksenos «Harmoninin Unsurları» eserinde farklı ahlaki durumlara uygun musiki makamları olduğundan bahsederler. Buna göre Dorlar erkeksilik, *megaloprepeia*, nefesine hakimiyet gibi Hellen erdemlerine, Ionlar ise sakinlik, yumuşaklık ve şölen için uygundur. «Persler»'in sunumundaki görsel ve işitsel şölen (Plut. de glor. Athen. 348c) çerçevesinde doğulu ve zevke düşkünlüğü çağrıştıracak bir müzik icra edildiğini varsayan HALL (1989: 82), WEST'e (1982: 124) atıfla kültürde söylenen Ionik şarkıların Asya kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır.

onların yürüyüş ve adım atışlarının tasviri için (*habrodiaitōn-A1,P3*; *habropentheis-A1,P15*; *habrokhitōnas-A1,P50*; *habrobatai-A1,P88*) kullanılmıştır (HALL 1989: 81).

A1,P12'de Pers yenilgisinin yankısının Kissia'daki etkisi betimlenirken, üzüntüden dövünen kadınların keten giysilerini parçaladıklarından söz edilmektedir. Aiskhylos burada Hellen kılık kıyafetine yabancı, Doğu'ya özgü bir giysiye atıfta bulunmaktadır. Benzer şekilde, A1,P18'de kraliçe Atossa selamlanırken «geniş kemerli Pers kadınlarının en yücesi» olarak betimlenerek kıyafetine vurgu yapılmaktadır. Hellenler'in ve Persler'in kıyafet tarzlarının farklılığı A1,P20'de Dor ve Pers kıyafetleri ifadesi ile de verilmiştir. Pers entarisi Dor entarisi karşılaştırmasında, Dor giyim tarzının burada kullanılmış olması sadece Sparta kadın kıyafeti anlamında değildir; erken dönemlerden itibaren Dor tarzı *khitōn* bütün Hellen kadınları tarafından giyinen bir kıyafet tarzıdır. Herodotos buna ilişkin şöyle demektedir: «Aslında bu giyim Ionia'nın değil, Karia'nındır; zira bütün Hellen kadınların ulusal giyimleri eskiden, bizim bugün Doris giyimi dediğimiz gibiydi» (Hdt. 5,88).

BACON 1961: 26 vd.'ında ortaya koyduğu üzere, Aiskhylos'un yabancıların kıyafetlerine dair tasvirleri daha ziyade «Yalvarıcılar» ve «Persler» eserlerinde izlenmektedir. Buna göre Danaos kızlarının Sidon tarzı giyindikleri (Aischyl. Suppl. 121) ve kıyafetlerinin ketenden oluşu (Aischyl. Suppl. 120, 134) ve Şam ipeği olduğu (Aischyl. Suppl. 432) belirtilir. Thukydides'ten öğrendiğimize göre, geleneksel Hellen kıyafeti yünden olur. Daha lüks olan keten tunik giymek ise İonialılar'a ve Asyalılar'a özgüdür. Atinalılar tamamen Hellenleşince bu tarz giyimi yasaklayarak yünü tercih etmişlerdir (1,6). Hellen kıyafetinin yünden dikişsiz olması Pers kıyafetinin ise ayrıntıları olan dikişli, kollu ve dökümlü olması söz konusudur. «Yalvarıcılar»'da genel olarak Danaos kızlarının Hellen tarzı giyinmediklerini görürüz (Aischyl. Suppl. 234-7). Diğer yandan Tıpkı Mısırlılar gibi Persler'in de keten giyindiğini biliyoruz (A1,P13 = Aischyl. Pers. 125). Pers kralının giyindiği ayakkabı/sandalet ve başındaki *tiara* ise ayırt edici bir şekilde göze çarpmaktadır (A1,P55 = Pers. 660-3). Pers korosu kral Darieos'u çağırdığı sahnede kralın sandaletleri *eumaris* ve başlığı *tiara*'dır. Bu başlık genelde esnek tepe kısmı aşağı doğru sarkıktır ama krallar onu dik şekilde takarlar (A1,P55 = Pers. 660-2). «*Tiara*'nın tepesini göster» (A1,P55) ifadesi bu başlığın bağlanma biçiminin statüyü gösterdiğine işaret etmekte ve özellikle kralın başlığı kullanma

şekline işaret etmektedir. (HALL 1989: 84). Dolayısıyla bu ayrıntı bile Aiskhylos'un Persler'in kıyafetlerine olan ayrıntılı ilgisini göstermektedir. HALL 1996: 154, Hellenler'in Pers kıyafetlerin olan ilgisinin Hekataios'tan beri fragmanlar yoluyla anlaşıldığını belirterek, Aiskhylos'un Pers kostümleri betimlemelerinde Hekataios'un çizgisinde olduğunu ileri sürer.

Persler'in zenginliklerini göstermek için Aiskhylos A1,P2'de ordunun altınla donatıldığına (πολυχρύσου στρατιᾶς), A1,P19'de ise Pers sarayının altın bezeli (χρυσεοστόλμους δόμους) oluşuna dikkat çeker. A1,P25'de Atina hakkında sorular soran Atossa'nın merak ettiği şeylerden biri de Atina'nın evlerinin (δόμοις) maddi açıdan yeterince zengin olup olmadığıdır, ancak burada kullanılan ev kelimesi Persler'in sarayıyla bir kıyaslama içinde kullanılmıştır. Danışmanların verdiği cevap, Atina topraklarının hazine olarak bir gümüş madeni kaynağına sahip olmasıdır. Böylece Aiskhylos A1,P25'deki Atinalılar'ın gümüşü ile A1,P2 ve P19'daki Persler'in altını arasında bir zıtlık kurmuş olur.

A1,P3'de Kserksēs'in krallığının tüm Asya halklarını içerdiği ifade edilmek istenirken Asya halklarının bir bütün olarak ἔθνος kelimesi ile nitelendiği görülmektedir (τὸ μαχαιροφόρον τ' ἔθνος ἐκ πάσης Ἀσίας ἔπεται...). A1,P6'da Kserksēs bir ölümlü olmasına rağmen tanrılara denk görülmekte ve onun bu tanrısalığı Pers soyunun mitolojik altın yağmurundan gelme hikayesine (χρυσογόνου γενεᾶς ἰσόθεος φώς) ima yoluyla dayandırılmaktadır. A1,P20'de kraliçe Atossa'nın gördüğü rüyada oğlu Kseksēs'in arabasına at gibi koşum takarak bağlamak istediği, biri barbar ülkesini diğeri ise Hellas'ı temsil eden iki kız aslında aynı soydan gelen iki kızkardeş olarak tanımlanmışlar, ancak talihin kurada onlara farklı toprakları vermesi sonucu birbirlerinden ayrılmışlardır. Aiskhylos burada iki kız metaforunu kullanarak Pers ve Hellen ülkesinin farklılığı göstermek istemekte ancak mitolojik kökende onları aynı soya bağlı göstermektedir. İki ülkenin ve insanların farklılığını vurgulamak için de giydikleri kıyafetlerin ayrı oluşunun altını çizer. Aiskhylos'un oyunda rüyadaki kızların aynı soydan gelme düşüncesine ilişkin olarak; HALL, 1996: 124, Hellenler'in, tüm insanların kökenlerini dayandırma konusunda herkesin Hellen kahramanlardan geldiğine dair bir düşünme eğilimi içinde olabileceklerini ifade eder.⁶⁹ Bu

⁶⁹ HALL'ün bu konuda referans gösterdiği kaynak için bk. BICKERMAN 1952: 65-81.

düşüncenin kökeni ise Hesiodos'un «Kadınlar Kataloğu»ndan gelmektedir. (WEST 1985: 76-91, 144-54). Herodotos'ta ise soykütüğü ile ilgili kısımlarda; Pers soyunun Hellen kahramanı Perseus'tan geldiği işaret edilir. GEORGES 1994: 67, Atossa'nın rüyasında aynı soydan gelme vurgusunun Persler'in Hellenler'e karşı kendilerini akraba gösterme konusundaki diplomatik bir propaganda aracı olduğu şeklinde yorumlamaktadır.

A1,P36 ve P37'de habercinin deniz savaşında Persler'in uğradığı hezimetini anlatması üzerine kraliçe Atossa, A1,P38'de hayıflanarak ima edilen Salamis çarpışmasının Persler'i ve bütün barbar soyunu (Πέρσαις τε καὶ πρόπαντι βαρβάρων γένει) mahvettiğini haykırır. A1,P20'de 187. dizede (barbar ülkesi) ve daha sonra A1,P36 (barbar donanması) ve A1,P38'de (Persler'i ve bütün barbar soyunu) kraliçe Atossa, Pers ülkesi ve bütün egemenliği altındaki yerleri ve insanları olağandışı bir şekilde barbar adlandırması ile niteleyerek bir Hellen gibi konuşur. A1,P38'de Aiskhylos'un, Persler'i bütün barbarları kapsayıcı olarak kullandığını ya da Persler'in uyruğu olan halkları barbar soyu olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Burada Persler'i ve barbarları nitelemek için γένος kavramı tercih edilmiştir. HALL 1996: 140'da «Πέρσαις τε καὶ πρόπαντι βαρβάρων γένει» ifadesine yaptığı yorumda, Pers İmparatorluğu'nda bütün barbar etnik gruplar için kullanılan bu ifadeyle Hellen Edebiyatı'nda ilk kez Hellen ve barbar kutuplaşmasının dile getirildiğini söyler. Bu kavram aynı şekilde A1,P20'de de (187. dize ή δὲ βάρβαρον γαῖαν) kullanılmıştır. Burada kullanılan barbar ifadesi sadece Pers olmaktan ziyade Hellen olmayanları ifade etmek içindir.

Oyunda Perslilik duygusu barbarlarla özdeş görülme bağlamında ortaya çıkar ve Persler'in ve Hellenler'in ortak hafızalarında yer eden olayların bu duyguları beslemede olumlu ya da olumsuz olarak yeri vardır. A1,P25'te de Atinalılar'ın Medler'in başına pek çok kötülük getiren bir orduları olduğunu (καὶ στρατὸς τοιοῦτος, ἔρξας πολλὰ δὴ Μήδους κακά) ifade ederken, Aiskhylos muhtemelen Marathōn savaşını ve burada kazanılan zaferi ima etmektedir. Danışmanların verdiği cevap Persler'in ortak hafızasına bir gönderme içeren bir cevaptır. Aiskhylos burada ordunun büyüklüğünün değil niteliğinin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca A1,P25'de Persler yerine Medler ifadesi kullanılmaktadır. Persler'in devletlerini Med İmparatorluğu üzerine kurdukları Aiskhylos ve izleyicileri tarafından bilinmekte ve her iki ifade de bu imparatorluğu ve halkını betimlemekte kullanılıyor olmalıdır. A1,P27'de haberci koroya tanrının Persler'i

hezimete uğrattığını ve ordunun mahvolduğunu haber verirken bu hezimetin Salamis denilen yerden kaynaklandığını anarak ortak tarihe ve belleğe vurgu yapar. Salamis adı herkesce bellekte yer etmiş Pers yenilgisinin olduğu mekândır ve ortak tarihin bir parçasıdır. Yine aynı pasajda Atina adı da haberci tarafından anılarak bu adın Perslerce nefret uyandırdığına ve bellekte önceki olayları hatırlattığına işaret eder. A1,P27’de pek çok Pers kadınının erkeksiz kalmasına yol açan olay adı nefret uyandıran Atina ile ilişkilidir ve yine ortak hafızada yer etmiştir. Bu olay ortak bellekteki Marathôn savaşına yapılan bir vurgudur. Aynı vurguyu A1,P25’deki Atina’yı kastederek söylenen «Medler’in başına pek çok bela getirmiş bir ordular var» ifadesi ile birlikte okumak gerekir. Burada da işaret edilen Atina’nın Marathôn Zaferi imasıdır (HALL 1996: 131-2). A1,P30’da tanrıça Athena adı yer göstermek amacıyla Atina kenti için oyunda bir kez metonimik olarak kullanılmıştır. Bu ifadenin Pers Savaşları’nda Atina’nın katkısını büyük göstermek amaçlı kullanılmış olabileceği de düşünülebilir (HALL, 1996: 135).

A1,P33 ve P34’de oyunda savaş narası, borazan sesi ve içlerinden birinin yaptığı konuşma olmak suretiyle ilk kez Hellenler tarafının sesi işitilir. A1,P34’de Hellenlik duygusunun varlığına işaret var diyebiliriz. Hellenler’in arasından birinin⁷⁰ savaşa teşvik edici konuşmasında; Hellen evlatlarından yurtlarının, çocuklarının ve eşlerinin özgürlüğü için ayrıca atalardan kalan mabetler ve babalarının mezarları için savaşmaları istenir. Verilmeye çalışılan Hellenlik duygusunda vurgu, yurdun ve insanların özgür kalması ve kutsal yerlerin ve mezarların savunulmasıdır. Hellenler’in tüm mücadelesi özgürlüklerinin ve kutsal yerlerinin korunması içindir. Oysa Pers halkı için aynı şeyleri söylemek güçtür; Aiskhylos, Persler’i tek bir adamın iradesi altında ona tâbi olarak yaşayan ve bir ölümlüye adeta köleymiş gibi hizmet eden bir halk olarak göstermektedir (A1,P25). Her ne kadar oyunda Pers ordusunu oluşturan halkın cesur yürekli ve karşı konulmaz olduğu vurgulanıp (A1,P8), özellikle Salamis Muharebesi sahnesinde Pers askerlerinin yiğit ve yavuz savaşçılar olduğu değerlendirilse de (A1,P28) sonuç olarak Hellenler’in akılcılığı ve kurnazlığı (A1,P31), ordularının

⁷⁰ Bu kişinin Themistoklēs olduğu düşünülmektedir. Bk. HALL 1996: 138.

düzenliliği sayesinde ve her şeyden önemlisi Hellenler'in özgürlüklerini korumak, ailelerini ve yurtlarını savunmak için savaşmaları nedeniyle (A1,P33, P34) Persler korkunç şekilde yenilgiye uğratılmışlardır (A1,P35).

Son olarak Aiskhylos'un oyunda saray protokolünün bir unsuru gibi gösterdiği *proskynēsis* uygulamasının, Persler'e özgü bir davranış şekli olarak betimlendiğini hatırlatalım. Oyunda A1,P17'de yaşlı koro üyeleri Pers kraliçesi Atossa'yı yere eğilerek selamlarlar, A1,P57'de ise koro üyelerinin bu kez Kral Dareios'la karşılaşmalarında onu selamladıkları ima edilir. HALL 1996: 119'da vurgulandığı üzere, Persler'de sarayın hiyerarşisine özgü olarak ölümlülerin önünde öne eğilme hareketi, Hellenler için son derece küçültücü bir hareket olarak görülür ve Hellenler için özgür birine yakışmayacak bir uygulama olarak kabul edilirdi. Saygı nedeniyle öne eğilme hareketi Hellenler'de ancak dua ederken, bir tanrı heykelinin önünde yapılabilecek bir harekettir (Soph. Phil. 776). Bu nedenle oyunda A1,P46'da Pers askerlerinin kurtuluş için yere kapanıp Gaia (yer) ve Ouranos'tan (gök) aman dilemeleri Hellenler için daha kabul edilebilir bir durumdur. Ölümlüler önünde yere eğilme ya da kapanmanın Hellenler'de hoş karşılanmadığını Herodotos'un tanıklığından da öğrenmekteyiz. Hellenler'de böyle bir gelenek olmadığından,⁷¹ Kserksēs'in sarayına gelen Spartalı iki elçinin kralın önünde secdeye kapanıp eğilmeyi reddettiklerini biliyoruz (Hdt. 7,136). HALL 1996: 119'un işaret ettiği üzere, Hellenler tarafından göze batan tek eğilme hareketi Aiskhylos'un «Agamemnōn» oyununda Klytaimnestra'nın kocası karşısında eğilmesidir, burada vurgulanmak istenen karısı tarafından Agamemnōn'un barbar bir despot gibi gösterilmesi olabilir (Aischyl. Ag. 918-22), ancak Agamemnōn karısının bu hareketini beğenmeyerek kendisini kadın gibi pohpohlayıp barbar despotlar gibi önünde eğilmesini istemediğini anlatacaktır. Bu davranış için en çok kullanılan terim *proskynō* (προσκυνῶ), Platon'da *proskylisis* (προσκύλισις) diye geçer (Plat. leg. 887e; krş. Plu. De Sup. 166a). Diğer yandan ABE 2018: 1-45'in belirttiği üzere, Hellen yazarlarca Pers sarayının bir protokol adabı olarak gösterilen *proskynēsis* uygulamasına, Hellence metinler dışında, arkeolojik kaynakların bir parçası olan duvar resimlerinde de rastlandığını belirtmemiz gerekir.

⁷¹ Bu konuda HALL 1989: 96-97, 156, 206-7 ayrıntılı bir kaynak sunmaktadır.

Persepolis Hazine Binaları'na nakşedilen duvar kabartmalarında ve Apadana Sarayı'ndaki geçit töreni duvar kabartmalarında rastlanan betimlemelerde araştırmacılarca *proskynēsis*'in farklı şekilde sergilendiği tespit edilmiştir. Söz konusu resimlerde, Pers Kralı'nın karşısında onu selamlayan bir saray görevlisinin başını hafifçe öne doğru eğerek sağ elini ağzına doğru götürdüğü gözlenmektedir (ABE 2018: 43, fig. 3). ABE 2018: 1-45'nin de işaret ettiği üzere, Persler'in saray protokolünü anlatan resimlerdeki *proskynēsis* tasvirleri, Hellen yazarların metinlerinde anlatıldığı gibi adeta tanrı önünde yere kapanarak baş eğerek yapılan selamlamalar gibi değildir. Hellenler'in kendi dinsel pratiklerindeki anlamından yola çıkarak Persler'in *proskynēsis*'ini yorumlamaları, onların bu uygulamayı küçük düşürücü olarak algılamalarına ve Pers Kralı'nı selamlayarak onun karşısında baş eğmenin özgürlüklerini tehlikeye sokacağı şeklinde yorumlamalarına yol açmıştır.

3. Genel Değerlendirme

Aiskhylos'un Hellenler'in zaferini kutlamak için yazdığı «Persler» oyununda Hellenler'e vermek istediği mesaj ve Persler'i sergileme biçimi ve onlara yaklaşımı üzerine yapılan değerlendirmelerde farklı bakış açıları ortaya konulmuştur. Oyun, Persler'e ilişkin detaylı bir tablo çizmiş olması ve hatta 19. Yüzyıl'a kadar Pers geçmişi için kaynak kitap olarak görülmüş olmasına rağmen HALL'e göre, Aiskhylos bu oyunu Persler'e olan sempatisinden dolayı yazmış olamazdı, zira kardeşi Marathōn savaşında ölmüştür (Hdt. 6,114). Bu bağlamda halkın duygularına da hitap etmiş olmalı ki, eser Dionysia Festivali'nde Pers Savaşları'nı anma törenlerinde sergilenen oyunlardan günümüze kalan tek eser olabilmıştır (HALL 1996: 3-4). HALL'e göre, eser izleyicisini samimiyetle Persler ile tanıştırmaktan çok dönemin ideolojik bağlamı içerisinde oluşan etnik stereotiplerin çarpıtması içerisinde bir tablo çizmektedir. Buna göre, parçası olduğu toplum adına oluşturulmasına katkıda bulunduğu ideal Helen imajının (demokratik, hiyerarşisiz ve eşitlikçi, dengeli, nefesine hâkim ve eril) gözlüğüyle, nefret edilen Persler'in ve müteakiben diğer «öteki» toplulukların eksiklerini vurgulamayı

amaçlamaktadır. Oyunun doğuyu yani Asya'yı temsil eden Persler'e ilişkin oluşturduğu imaj (çürümüş, kadınsı, debdebe ve lüks düşkünü, materyalist, monarşik ve despotik) ise kendinden sonraki yüzyıllara malolmuştur (1996: 5-6).

GRUEN 2012: 9 ise, bu «öteki» algısı çerçevesinde pek çok yazar tarafından paylaşılan despotluğa razı, özgürlüğü kınayan, köleliği özgür irade ve rasyonelliğe yeğleyen Persli imajının Aiskhylos tarafından vurgulandığına karşı çıkmaktadır. Eserin Pers tehdidinin henüz geçmediği ve bu tehdide karşı durabilmek için gereken birlikte hareket edebilme kabiliyetini sarsacak biçimde ihanet içinde Persler ile iş birliği yapan «Med dostu» Hellen yöneticilerin var olduğu bir dönemde yazıldığını yadsımamakla birlikte eserin tamamen Pers karşıtı bir şovenliği vurguladığını iddia edebilecek kadar yeterli bir kanıtın metnin içerisinde bulunmadığını iddia etmektedir. Zira Arkaik Çağ'da zengin yaşamın öğelerini benimseyen ve aristokratlığa özlem duyan pek çok Hellen şair ve yazarın varlığına dikkat çeken GRUEN, Hellen dünyasında Pers giyimi, ürünleri, sanatı ve estetiğinin statü ve költürlülük sembolü olarak alınıldığını belirtmektedir. Metinde Pers etnisitesine dair vurgulandığı iddia edilen yumuşaklık ve korkaklık gibi özelliklerin ise daha ziyade Lidyalılar'a ilişkin olduğunu belirtir (2012: 11).

GRUEN 2012: 9'da, Pers Savaşı'nın Hellenler'in tarihinde büyük bir dönüm noktası olarak gösterildiğini ve etkilerinin sonraki yüzyıllarda Hellen Edebiyatı aracılığıyla yankısını sürdürdüğünü ifade ederek bu konu hakkındaki bugünkü bilimsel uzlaşmayı özetler. Pers ülkesi ile olan çatışma Hellen kimliğinin oluşmasında ve kavranmasında en önemli dönüm noktası olmuştur. Hellenler'in Persler'le olan çatışması, onların kendilerine özgüllük veren değerlerini yeniden gözden geçirmeye ve bu değerleri «kurmaca bir barbar»la olan zıtlığa göre şekillendirmeye sevk etmiştir. Böylece Pers'in oryantalize edilmesi hayatta kalma ya da üstünlük için yapılan uluslararası bir rekabetten ileri gelir. Bu durum Hellenler'i hor görülen «öteki» üzerinden kendilerine özgü özelliklerini ayırt etmeye zorlamıştır.

GRUEN eseri yorumlayanları iki gruba ayırmaktadır: Birinci grup, «Persler» eserinin Hellen üstünlüğünün tam bir ifadesi olduğunu; bu oyunun barbar despotizmi üzerinden batı değerleri olan demokrasinin ve özgürlüğün zaferinin bir kutlaması olduğunu düşünmektedir. İkinci grup ise, içe bakan görüş ile Aiskhylos'un, Persler'in vaziyetine acıma ve duygudaşlık gösterdiğini, ortak insani sevgiyi her iki taraf için de kabul ettiğini ve milliyetçi düşünce ya da etnik

düşmanlığı aşan evrenselci bir bakış açısı sunduğunu kabul etmektedir (2012: 10). GRUEN, her iki zıtlığın da kucaklamasına gerek olmadığını savunarak etnik ayrımların eserde bariz bir rol oynamadığını ve politik ayrımların sadece dolaylı bir rol oynadığını düşünmektedir, zira Aiskhylos oyununun hiçbir yerinde Hellenler'in sadelik ve nefsine hâkim olma özelliklerini milli karakter özellikleri olarak ileri sürmemektedir. Diğer yandan Hellen dünyasında Pers kültürünün elitler arasında rağbet görmekte olduğunu ve daha sonra toplumun aşağı tabakalarına da yavaş yavaş yayıldığını arkeolojik kaynaklar da desteklemektedir. Üstelik Hellenler de Pers İmparatorluğu'nda elçi, tacir, asker, sanatçı ve eğitimli/beceri sahibi uzmanlar olarak tanıdık figürler olmuşlardır.

Aiskhylos'un «Persler»'ini Pers Savaşları ve «öteki» bağlamının ötesinde tragedya türünün en güzel örneği olarak incelenmeye değer bulan GREITLEIN 2010: 79 vd.'ında, *elegia* ve *epinikion* türlerinde de var olduğunu iddia ettiği mitler ve tarihsel olaylar ile desteklenen epik devamlılık ve düzenlilik algısı ile güncel olarak deneyimlenen «talihin rastlantısallığı»nın arasındaki gerilimi tragedya bağlamında incelemek istemektedir. Bu rastlantısallığa ilişkin olarak pek çok yazarın Pers ordusunun başına gelen felaketin Kserksēs'in kibrinin bir sonucu olduğu üzerinde ittifak ettiğini ifade eden GREITLEIN, bu açıdan bakıldığında «talihin rastlantısallığı»nın ahlaki bir suç olarak tezahür ederek Kserksēs'in kendi çöküşünden sorumlu olduğunun vurgulandığını belirtmektedir. GREITLEIN bu yorumun metinde Dareios'un oğlunun başarısızlığına karşı getirdiği eleştirilere dayandırıldığını ve oyunda Aiskhylos'un görüşünü yansıttığını belirtmektedir. Başka yazarların yorumlamada tanrıların insanlar üzerindeki gücünü ve habis niyetlerinin etkisini de hesaba kattıklarına dikkat çeken GREITLEIN, oyundaki rastlantısallığın Kserksēs'in bireysel suçu ile değil ailevi bağları ile de belirlenebileceğini ortaya koyan yaklaşımlardan söz eder. Ayrıca rastlantısallığın beşeri hata ya da tanrıların kıskançlığı veya insan eyleminin özgür iradesine mi yoksa tanrıların iradesine mi bağlı olduğu tartışmalarının aslında Atina demokrasisi ile örtüşüğünü vurgulayarak seyircisinin eseri nasıl alımladığına odaklanmak gerektiğini altını çizer (2010: 83).

Seyircinin algısının (A1,P25'de 248. dize) «Açıkça belli ki, o ya iyi ya kötü bir haber getiriyor» cümlesindeki gibi aslında kutuplaştığını vurgulayan GREITLEIN, Persler'in yenilgisinin sahnelenmesinden zevk alan izleyicileri olabileceği gibi yaşanan tragedyada vurgulanan rastlantısallığın çağrıştırdığı beşeri duygular ve

kendi talihsizlikleri çerçevesinde kendisini Kserksēs ile özdeşleştirebilecek kişilerin de olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak bu noktada Phrynikhos'un «Miletos'un Yağmalanması» eserine ve Aristotelēs'in algılama teorisine atıfla GREITLEIN, seyircinin sunulan trajediden etkilenebilmesi (*katharsis*) için kendini olayın bağlamından yeteri kadar uzak hissetmesi gerektiğine dikkati çekmektedir (2010: 86). Bu bağlamda Pers saldırılarının bıraktığı hasar hâlâ zihinlerinde taze olan seyircinin kendini Persler'le özdeşleştirebilecek kadar mesafeyi hissedebilmesi için gerekli malzemenin oluşturulması gerekir. HALL'ün (1989;1996) çalışmalarında ortaya koyduğu, Persler'in ötekiliğinin oryantalizm anlayışı üzerinde oyunda ele alınması, seyirciye kendini güvenli mesafeden bu trajediyi izleme imkânı sunmaktadır böylece. GREITLEIN ayrıca, acı çeken karakterlere empati duyulmasını sağlayabilecek malzemenin de oyunun içerisinde bulunduğunu belirtmektedir (2010: 88). Söz konusu malzeme seyirciye Persler'in akıbetinden ders alınacak bir bağlam sunmakla birlikte; GREITLEIN, bu ders mevzusunun Herodotos'ta ortaya konan, Atina emperyalizmine karşı bir uyarıda bulunduğu imasını, oynandığı tarih itibariyle «Persler» oyunu için kabul etmemektedir. Ancak bu bağlamda, Persler'in başına gelen felaketin Hellenler de dâhil tüm insanlar için bir ders niteliği taşıdığını vurgulayan GREITLEIN, «Persler»de geçmiş ile dönemi arasına konmaya çalışılan mesafenin aslında geçmişe ışık tuttuğunu belirtmektedir. Böylece toplumunu yansıtan bir işlevi olan «Persler»de geçen talih ve insan arasındaki ilişkiyi anlatan pek çok *gnomai* (özlü deyiş) ile aslında Aiskhylos'un Hellenler'e bir model, daha doğrusu takip etmemeleri gereken bir örnek sunduğunu vurgulamaktadır (2010: 91-95).

Dionysia Festivalleri'nde sahneye konulan tragedyaalar, kentün gücünün yansıtılmasına vesile olmakla birlikte değerlerin sorgulandığı ve sarsıcı gücünün kentün merkezi inançlarını test ettiği oyunların icra edildiği bir ortam sunardı. Ancak bu tür sına ve günahların «öteki» üzerine yansıtıldığını ve böylece kentün «talihin rastlantısallığı»ndan uzak tutulduğunu belirten GREITLEIN, düzenli olarak her yıl yapılan bu uygulama sayesinde «öteki»ne karşı talihin dönekliğinin süreklilik kazanan bir algı oluşturduğunu vurgulamaktadır. Böylece tragedyanın ritüel ortamı trajik eylemlerin «öteki»nin üzerine ötelenmesini ve kentün sağlamlığından duyulan rahatlamayı kurumsallaştırmıştır (2010: 96-97). Öteki'nin tragedyaadaki rolü bu bağlamda mesafe koyma ihtiyacı çerçevesinde trajik karakterlerin «öteki» olarak gösterilmesi yoluyla ortaya konuyordu. Atina'nın demokrat

kendilik imajına karşı «öteki» kral, kahraman, günahkâr, barbar, köle, güçlü ve baştan çıkarıcı kadın ve bunun gibi coğrafik olarak başka coğrafyalarda bulunacak karakterler aracılığıyla sahneleniyordu (2010: 98). Böylece, Aiskhylos'un «Persler»inde talihin dönekliğinin pençesinde Persler'in başlarına gelen felâketler, Atina seyircisi tarafından ötekilik algısı üzerinden kurulan uzaktan, kendine güvenli mesafeden izlenebiliyordu.

A2 HERODOTOS (M.Ö. 490 – ca. 425)

- PAS** A2,P1-23
ORI Karia/Halikarnassos
TEM M.Ö. 490 – ca. 425
PRO *RE* Supp. 2 (1913) 205-520, s.v. «Herodotos, no. 7» (JACOBY); *KP* 2 (1979) 1099-1103, s.v. «Herodotos, no. 1» (PÖTSCHER); *DNP* 5 (1998) 469-475, s.v. «Herodotos, no. 1» (MEISTER); *LA* 2 (1970) 222-227, s.v. «Herodot» (BURKERT); *OCD*³ 696-698, s.v. «Herodotos, no. 1» (GOULD)
LIT HARTOG 2014; HALL 1989; EASTERLING - KNOX 1990: 426-441; HORNBLOWER 1991; CARTLEDGE 1993; GEORGES 1994; HALL 1996; HARRISON 2000; GEORGES 2000: 7-25; THOMAS 2000; HOLTON 2001; HALL 2002; MUNSON 2005; WIESEHÖFER 2005; FLOWER 2006; THOMAS 2006; DEWALD-MARINCOLA 2007; SCULLION 2007; GREITHLEIN 2010; GRUEN 2012: 9-21; HENKELMAN 2011; HOWATSON 2013: 387-389; HARRISON 2014: 9-48; SEET 2014: 7-8; KARATEKİR 2016; KESECKER 2018; IZDIMIRSKI 2018; STOLPER 2018.

1. Yaşamı ve Eserleri

Herodotos (M.Ö. 490-425) Pers Savaşları'nın tarihini yazan ilk Hellen tarihçidir. Herodotos'un hayatına dair kaynaklar kısıtlıdır. Suidas'daki kaydı ve mezar taşı yazıtı ana belgelerdir. Diğer yazarların atıfları da başvurulabilecek diğer biyografik kaynaklardır. Eserinde kendisine ilişkin pek ipucu vermeyen yazar, daha ziyade nerelere gittiğine, hangi kentlerde bulunduğu ve kimlerle görüştüğüne dair bilgiler verir, ama bunlar bir kronoloji çıkarmak için yeterli değildir. Bir halk

ozanı edasıyla «Halikarnassos'lu Herodotos araştırmasını, kamuya sunar» diyerek kitabını kamuya maletmiştir. Bu alçakgönüllülük eserinde sunduğu ahlaki duruşu ile uyumludur.

Karia'nın Ion etkisindeki Halikarnassos (Bodrum) kentinde doğmuştur. Annesi Dryo ve Theodoras adında bir erkek kardeşi vardır. Babası kentin seçkin bir ailesinden gelen Lykses'tir. Herodotos Halikarnassos tiranı Artemisia'dan sonraki ikinci tiran olan Lygdamis'in M.Ö. 460'lardaki ayaklanmada öldürttüğü ozan Panyassis'in yeğenidir. Suidas'ta Panyassis için, çok gerilemiş olan şiiri diriltebilecek kadar güçlü bir şair ibaresi bulunmaktadır. Panyassis, Herakles üzerine bir destan yazmıştır; epik duruşu ile Hellen mitleri ve anlatıları hakkında Herodotos'un ilk öğretmeni olmuş olduğu düşünülmektedir.

Herodotos amcasının akıbetinden sonra Samos (Sisam) adasına kaçmış ya da sürgün edilmiştir, daha sonra o zamanki bilinen dünyayı (οἰκουμένη γῆ) gezmeye başlamıştır. Eusebios, «tarihçi Herodotos'un M.Ö. 468-467 yıllarında tanınmaya başladığını» bildirir ki, bu tarihte Samos'da olduğu anlaşılmaktadır. Herodotos, Samos'ta sanatını ilerletti ve eserini yazmaya başladı. M.Ö. 454'de Halikarnassos'a dönebileceği bir politik ortam doğdu ve tiranın devrilmesinde rol aldı ama politik çekişmeler ile mücadele etmek yerine başladığı eserini tamamlamak üzere yeniden Halikarnassos'dan ayrıldı. M.Ö. 440'larda Herodotos Atina'ya gitti. Orada Perikles, Sophokles, Thersandros gibi isimlerle tanıştığı söylenir. Herodotos buradan Güney İtalya'da Sybaris yakınında M.Ö. 443-444'te yeni kurulan bir Atina kolonisi olan Thurioi'ya gitmiştir. Orada ölmüş ve gömülmüştür. M.Ö. 420'lerin ortasında öldüğü tahmin edilmektedir. Byzantion'lu Stephanos'un sözlüğünün Thurioi'ye ilişkin maddesinde, tarihçinin mezar taşı yazıtına ilişkin şu kayıt düşülmüştür: «Bu toprak Lykses oğlu Herodotos'un kemiklerini örtmektedir; eski Ion tarihçilerinin prensi Dor topraklarında doğmuştu. Yurttaşlarının saldırılarına dayanamayarak kaçmış ve Thurioi'u ikinci yurdu yapmıştır» (çev. ÖKMEN 2007).

Tarihçinin yurdu, Halikarnassos bir Dor kolonisidir, ama Ion etkisi altındadır. Herodotos'un Samos'a gitmeden önce ve hatta çocukluğundan beri, Hellence bildiği ve konuştuğu hatta gençliğinde Ion kentlerinde eğitim aldığı sanılmaktadır. Zira özgürlük fikirlerine yatkındır ve amcasının öldüğü ayaklanma yüzünden demokrasi taraftarı duruşu keskinleşmiş olmalıdır. Eserinde de özgürlüğün Atinalılar'ı öne çıkardığını savunur (A2,P6) ve Spartalılar'a özgürlüğü övdürür (Hdt.

7,135). Tiranların durumuna ilişkin olarak düşündüklerini de, Pers krallarının gücü kırılırsa başta kalamayacaklarını; zira, yönettikleri sitelerin halklarının tiranlığı kaldırıp demokrasiyi getirmek istediğini belirterek ortaya koyar (A2,P24). Bu sözü aslında kendi hayatında deneyimlediği mücadelenin de özünü oluşturmaktadır. Ancak eserinde kendi dönemine değil de kendi dönemindeki mücadelenin belirleyicisi olan Pers gücünün kırılması sürecine odaklanmıştır. Herodotos'un tarihi, Hellas ile Asya arasında Kroisos zamanından (M.Ö. 6.yüzyıl ortası), Kserksēs'in Hellas'tan geri çekilmesi ve Sestos'un Hellenler'in eline geçmesine kadar (M.Ö. 478) süren dönemi konu edinir. Tarihçi, sonraki gelişmeleri ise işlerin akıbetini bilmenin verdiği bilgeliğin özgüveni ile haber verir. Bu bilgeliği Kserksēs'e amcası Artabanos'un verdiği nasihat bağlamında okuyucu ile paylaşır: «Başladığı anda işin sonunun ne olacağı bilinmez» (7,51). Böylece eserinde M.Ö. 430'a kadar gelişen olayları da konu edinmiş olur.

Yolculuklarına Samos'tan çıkmıştır. Pers coğrafyasının birçok yerlerini, Lydia, Media, İran'ı, Karadeniz'i, Mısır'ı, Kyrene'yi, Fenike'yi gezmiştir. Gittiği yerlerde dilden dile anlatılanları dinlemiş; önemli kişilerle görüşmüş, dönemin düşünsel iklimini takip etmiş ve resmî kayıtları incelemiştir. Kserksēs'in askeri birliklerinin sayısını (Hdt. 7,184), ya da Plataia Muharebesi'ndeki Hellen ordusu mevcudunu (Hdt. 6.28) bu belgelerden öğrenmiştir. Eserinden bu çıkarımları yapmak olasıdır. Bu araştırmacılığı sayesinde Cicero ve sonrakilere Herodotos'a «tarihin babası» (Cic. leg. 1,1.5) adını vermişlerdir. Ama topladığı bilgilerle oluşturduğu eseri, yaşadığı dönemdekilerin ve sonrakilere hayatlarındaki mücadelelere tarihsel bir bağlam ve bilgece bir anlam katmıştır. Tarihçinin eserinin ilk cümlesi varmak istediği noktayı anlatmaktadır. Burada bir araştırma (*historiē*) söz konusudur; amaç, Hellenler ile barbarların (burada Asya halkları anlamında) başardığı büyük işlerin unutulmasını önlemek ve onların özellikle birbirleriyle savaşacak noktaya nasıl geldiklerini göstermektir (HOWATSON 2013: 387-389). Bu savaşların tarihi Herodotos'un yaşadığı dönem için olduğu kadar sonraki dönemler ve hatta bugün dahi dünyada olup bitenlere bir bağlam sunmaktadır. Herodotos, Homēros'un dünyayı Hellenler ile barbarlar diye ikiye ayırmasını kendi amacına yakın görmüş ve başarılı büyük işlerin anısını bu çerçevede sunmuştur. Ama bunu bir kutuplaşma unsuru olmadan, kültürler arası göreceliğin tarafsızlığı içinde sunmuştur. Böylece eserinin kimi bölümleri tarihten daha çok bir antropoloji, etnografya ya da arkeoloji incelemesi gibi okunur.

Herodotos'un eserinin tamamı elimizdedir. Bu tarih eserinden başka bir eseri bilinmemektedir. Eserinde kendisi Assur hikâyelerinden söz eder (Hdt. 1,184), ama herhalde bu adla bir eser yazma niyetini gerçekleştirememiştir. Eserin, her biri Mousalar'dan birinin adını taşıyan dokuz kitaba ayrılması büyük olasılıkla İskenderiyeli edebiyatçıların yaptığı bir düzenlemedir. Herodotos'un kendisi ise, tarihini *logoi* denilen bölümlere ayırmıştır. Tarihçi, eserinde yer verdiği pek çok etnografya ve coğrafya ayrıntısında; kendisinden önceki geleneğe, o günkü bilinen dünyayı dolaşan İonialı gezginlere ve gelenek içinde toplanan sözlü kültür mirasının bilgisine dayanmaktadır. Özellikle, kıtalararası ayırmda ve bilinen dünyaya dair fiziki coğrafya açıklamalarında İonialı coğrafyacıların bilgilerine dayanmakla birlikte kendi yorumlarını da eserinde kullanmıştır. Sözlü kültürden gelen *mithos* kaynaklı soy kütüğü hikayeleri ve kentlerin/devletlerin tarihleri, M.Ö. 6. Yüzyıl'da İonia'da *logographoi* denilen düzyazı geleneğinde yazan öncü tarihçilerle başlamıştır. Bu geleneği miras alan Herodotos, bunların yanısıra eserinde daha geniş bir tarih tasarımına yer vererek ilk dünya tarihini oluşturmuştur. Eserinin merkezine oturttuğu Pers-Hellen Savaşları'nda; özellikle Pers dünyası ile ilgili anlatılara büyük yer vererek, anlatılarında muhtemelen kendinden önce yaşamış ya da çağdaşı yazarlar tarafından yazılmış olan *Persika*'lardan (Pers Tarihi) ve diğer halklar üzerine yazılmış kitaplardan yararlanmışır.⁷² Ancak tek bir halk üzerine yazılan *Persika*'lardan ve diğer kitaplardan farklı olarak Herodo-

⁷² Özellikle Pers Savaşları'ndan sonra Persler ve onlarla ilişkili diğer halkları betimlemek için kullanılan *barbaros* terimi bu halklar üzerine yazılan barbar tarihi kitaplarını (*βαρβαρικά*) etkilemiştir. Bu sınıflamada Pers Tarihi üzerine yazılan ve *Persika* (*Περσικά*) denilen bu eserlerin yanı sıra *Indika*, *Lydiaka*, *Kypriaka*, *Skythika* ve *Aigyptiaka* gibi eserler de mevcuttur. Miletoslu Dionysios, Lampsakoslu Kharôn ve Lesboslu Hellanikos'un *Persika* isimli eserlerinin olduğu bilinmektedir. Pers-Hellen Savaşları'ndan sonra Pers Tarihi üzerine yazmak bir gelenek haline gelmiştir, Herodotos'un zamanında başlamış olması muhtemel *Persika*'lar Thukydides'ten sonra daha da artmıştır. Peloponnesos Savaşı'nın sonuçlarının Hellen dünyası için aslında bir kayıp olması nedeniyle yazarların ilgisi tekrar öteki halklar üzerine yoğunlaşmıştır. Knidoslu Ktesias, Kolophônlu Dinôn ve Kymeli Herakleides'in *Persika*'ları bu döneme aittir. Ancak bu eserlerin ortak yönü hiçbirinin günümüze kadar tam metin olarak ulaşmamış olmasıdır ya fragmanlar halinde ya da antik yazarların bunlara yaptığı atıflar ve özetler yoluyla bu eserler hakkında bilgiye sahibiz. Özellikle Ktesias, Dinôn ve Herakleides'in Plutarkhos'un *Artakserksēs* adlı eserini etkilediği ve Plutarkhos'un bu yazarlara eserinde atıfta bulunduğu bilinmektedir. *Persika*'lar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. SARIKAYA 2012: 229-242; STEVENSON 1997; ALMAGOR 2018.

tos, eserinde Hellen ve Pers tarihini karşılaştırmalı olarak onların etkileşimde bulunduğu diğer halkları da eserine dahil ederek etnografik, politik ve kültürel pek çok özellikleri ile birlikte ele almıştır.

Yapıtı oluşturan kitaplarda işlenen başlıca konular aşağıdaki gibidir:

Birinci Kitap (Klio): Hellenler ile barbarlar arasında çıkan çatışmanın kökenlerini araştırarak başlanan çalışma, Batı Anadolu'daki Hellen kentleri de dahil Asya'yı idaresi altına alan Lydia kralı Kroisos'un Pers kralı Kyros'a saldırarak ülkesinin yıkımına yol açması ve Kyros'a esir düşmesini anlatır. Lidya Krallığı'nı ve onun Asya'daki tüm gücünü, Hellen kentleri de dahil ele geçiren Kyros'un kurduğu Pers İmparatorluğu; Kyros'un Medler'i yenmesi ve Babil'i egemenliğine katmasını anlatan olaylar çerçevesinde ele alınır. Bu bölüm Kyros'un Massagetler üzerine yaptığı saldırı ve neticesinde ölümü ile son bulur.

İkinci Kitap (Euterpe): Kyros'un yerine tahta geçen oğlu Kambysēs'in Mısır üzerine yaptığı seferi anlatır. Kitabın nerdeyse tamamı Mısır üzerinedir; tarihi, kültürü ve dinsel uygulamaları ile Mısır halkı ve coğrafyası üzerine odaklıdır.

Üçüncü Kitap (Thalia): Kambysēs'in başarıyla tamamlanan Mısır fethinin akabinde Pers kuvvetlerinin Libya ve Ethiopia'ya saldırmasıyla gelişen olaylar ve Kambysēs'in aklını yitmesi anlatılır. Pers İmparatorluk Sarayı'nda yaşanan Mag isyanı ve akabinde tahta yaşanan kriz. Herodotos, bu bölümde sözde Pers Sarayı'nda geçen bir demokrasi tartışmasına yer verir. Persler'in Mag İsyanı'nı bastıran *Yediler* arasından kurayla Dareios'u kral seçmeleri ve Dareios'un thatta çıkışı anlatılır. Kral olduktan sonra Dareios'un Samos'a sefer düzenlemesi ve zafer kazanması akabinde Babil'de çıkan isyanı bastırması ile bölüm son bulur.

Dördüncü Kitap (Melpomene): Dareios'un İskit ve Libya seferleri ve buraların halkları anlatılır. Öncelikle göçebe bir topluluk olarak kabul edilen İskitler'in dinsel ve kültürel gelenekleri üzerinde durulur. Dareios belli bir yerde oturmayan bu halk üzerine yaptığı seferde başarılı olamaz ve geri dönmek zorunda kalır. Ardından daha önce Hellenlerce kolonize edilen bir ülke olan Libya ve civarı anlatılır.

Beşinci Kitap (Terpsikhore): Trakya'nın üzerine yapılan sefer ve buradaki halkın köleleştirilmesi, akabinde Makedonlar ve Persler arasındaki ilişkileri ele alınır. İonia'da çıkan ayaklanma ile anlatının odağı Miletos tiranı Aristagoras'ın sırayla Sparta ve Atina'dan yardım istemesi ve Atina'nın desteğini almasına rağmen İonia ayaklanmasının Persler tarafından bastırılması çerçevesinde geçen

olayları ele alır. Pers Kralı Ion Ayaklanması'na destek veren Atina'yı cezalandırmak için, Hellas üzerine bir seferi tasarlamaya başlar. Bu nedenle Atina'nın tarihçesi ve gelenekleri, demokratik sistemi ve Sparta ile arasında yaşanan ihtilaf-lardan da bu bölümde bahsedilir.

Altıncı Kitap (Erato): Ion ayaklanmasının tamamen bastırılması sonrasında Kral'ın Mardonios komutasında Hellas'a sefer düzenlemesi ancak Pers donanmasının fırtına nedeniyle başarısızlığa uğraması. Hellas'a Datis ve Artaphrenēs komutasında düzenlenen ikinci seferde Persler'in Marathōn'da yenilmeleri anlatılır. Marathōn'da yaşanan savaş için Atinalılar'ın Sparta'dan yardım istemesine rağmen Sparta'nın dini bayramlarını bahane ederek yardıma gitmemeleri anlatılır. Bu bölümün sonu, Marathōn zaferinin Atina'ya mal edilmesi ve zaferde etkili olan komutanların ve bağlı oldukları Atina'nın ileri gelen ailelerinin anlatılması.

Yedinci Kitap (Polymnia): Dareios'un ölümü sonrasında Kserksēs'in tahta çıkışı ve Hellas üzerine giriştiği seferin hazırlıklarının anlatıldığı bölümde, Pers di-vanında Hellas seferi tartışılırken, Kral Kserksēs amcası Artabanos'un uyarılarını dikkate almayıp seferi başlatır. Topladığı büyük orduyu Hellēspontos üzerinde gemilerle kurduğu köprü üzerinde geçirir. Spartalılar'ın da bu kez Atinalılar'a yardıma karar vermesi üzerine Thermopylai Muharebesi'nde Sparta gücünün Kral'a yenilmesi sonucunda Hellas'ın Perslerce istilasının başlaması anlatılır. Atinalı Themistoklēs'in Delphi kehanetlerini yorumlayarak Atina'yı gemiler yaptır-maya ikna etmesi de bu bölümde anlatılmaktadır.

Sekizinci Kitap (Urania): Hellen ve Pers donanması arasında ArtemisIon'daki gerçekleşen ilk savaşın ardından Atinalılar'ın kenti terketmesi ve Persler'in Atina'yı ve tapınakları yakıp yıkmaları anlatılır. Themistoklēs'in Persler'le savaşı Salamis'te yapma önerisini kabul eden Hellenler'in Salamis'te büyük bir zafer ka-zanmaları ve akabinde Kserksēs'in Hellēspontos'a geri çekilmek zorunda kalması ancak ordusunun çok büyük bir kısmını Mardonios komutasında Hellas'ta bırakması anlatılır.

Dokuzuncu Kitap (Kalliope): Mardonios komutasında Persler'in Atina'ya ikinci kez saldırımları üzerine Sparta'nın bu kez Atina'nın yardımına koşması neticesinde; Hellenler ve Persler arasında Plataia'da yaşanan büyük kara sava-şında Hellenler'in zafer kazanmaları ve ardından Avrupa'dan ayrılmak zorunda

kalan Pers ordusunun bu kez Samos'un karşısına düşen Mykale'de yenilgiye uğramasıyla Persler'in Hellas üzerine düzenledikleri seferin başarısızlıkla sona ermesiyle anlatı son bulur.

2. Herodotos'ta Pers İmajına İlişkin Pasajlarının Değerlendirmesi

2.1. Pers Coğrafyası

Herodotos Pers devleti tarafından geliştirilen haberleşme servisini övmektedir. Zira en batıda Hellen anakarasından Hindistan'a kadar yayılan bu büyüklüğün idaresi başka türlü mümkün olamazdı. Herodotos'un eserinin sonunda verdiği bu bilgi imparatorluğun en geniş hali ile birlikte sunulmaktadır. Ancak Herodotos'ta sunulan gerçek Pers ülkesi diyebileceğimiz yer etnik olarak Medler'e bağlı olarak yaşadıkları yerlerdir. FLOWER 2006: 279, Persler'in Medler'e tabi olduğu bir büyük Med devletine ilişkin arkeolojik kanıtlar bulunmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Herodotos'a göre İranlılar'ın ülkesi, Erythreia Denizi denilen Güney Denizi'ne dayanır (Basra körfezi); kuzey sınırlarında Medler otururlar (Hdt. 4,37). Ama Med devletini ele geçirerek tarih sahnesine çıktıkları zaman Med ülkesi de Pers ülkesi olmuştur. Zira Herodotos Med ve Pers tabirlerini çok defa birbirlerinin yerine kullanmaktadır. Med coğrafyası için Herodotos'un tabiri daha evvel Assurlar'ın egemenlikleri altında beş yüz yirmi yıl yaşadıkları «Yukarı Asya»dır (Hdt. 1.96). Burası Halys ırmağının (Kızılırmak) üst yanına düşer (Hdt. 1.130). Med ülkesi Kappadokia'yı da içererek Lydia ile sınırı olan Halys ırmağına kadar yayılmaktadır (Hdt.1.72). Bu bölgenin Med ülkesi olarak sunulması biraz kafa karıştırmaktadır. KESECKER (2018, passim), bölgenin Medler'den önceki gelişimine ışık tutmaktadır; zira, Herodotos'un Medler'in Assur'a tabi olarak yaşadıkları bölge olarak işaret ettiği yer, aslında ilk başkentleri Arzashkun'un Assurlular tarafından M.Ö. 9. Yüzyılda yıkıldığı Urartular'ın yaşam alanıdır. Urartular tekrar güçlerini toplamış ve M.Ö. 8. Yüzyıl'da Assurlular'ın en büyük rakibi olmuştur. M.Ö. 714'de tekrar Assur ve ardından Kimmer akınları ile zayıflayan ama gücünü geri kazanan Urartu, 585'de İskitlerin akınıyla yıkıldıktan sonra yurtları Medler tarafından ele geçirilmiştir. Üç dilli Behistun yazıtında bölge Persçe: Armina, Elamca: Harmina ve Akadça: Urashtu (Urartu) olarak anılmaktadır. Yazıtta ifade edilen Med isyanına dâhil olan milletler arasında Ermenilerin de olduğu anlaşılmaktadır. Hatta ikinci Babil isyanının lideri

Araxa'nın isminin Ermenice, ama babası Haldita'nın isminin ise Urartuca olduğu anlaşılmaktadır. Herodotos, Ermenistan olarak ifade ettiği yerin (Hdt. 1,72, 180, 194) sınırlarını tam olarak belirtmemekle birlikte Ermeniler'i Frigya kolonisi (Hdt. 7,73) olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Ermenistan ve komşuları olan ülkeleri on üçüncü satraplık içerisinde tanımlar (Hdt. 3,93). Bölgenin adının Kyros'un Yukarı Asya ile uğraşıp buradaki bütün uluslara boyun eğdirdiği dönemde (Hdt. 1,177) Urartu olmaktan çıkıp Ermenistan'ı da içeren Med ülkesi olarak anılmaya başlamış olması muhtemeldir. İskitlerce işgal edilen topraklar aslında Urartu toprağı olmakla birlikte daha sonra görüleceği üzere İskit Seferi'nin gerçekleşini oluşturmak amacıyla (Hdt. 4,1), Herodotos'un bu coğrafyayı Med toprağı olarak göstermiş olması da muhtemeldir.

Herodotos'un Pers krallarının yaptığı fetihlere ilişkin verdiği bilgilerden önceki durum budur ve fetihlerle genişleyen imparatorluk pek çok ülkeyi sınırlarına katmıştır. Fetihler için her bir kralın kendi gerekçeleri olmakla birlikte Herodotos'un arka planda sunduğu tutarlı emperyal politika, Persler'in kültürel coğrafyasının sınırlarını da çizmektedir. Herodotos'un kültürel göreceliğinin de sınırı olarak da tanımlanabilecek olan bu sınır adalettir. HARRISON 2014: 9-48, suç ve cezanın kavramının emperyal davranışa etkisine dikkati çekmektedir. Bu tespitle tutarlı olarak daha Med devleti kurulurken vurgulanan kavram adalettir. Zira Medler'in başına geçen ilk kral Deiokes bir yargıçtır ve adaleti sayesinde başa gelmiştir (Hdt. 1,96-97). Kyros'un Astyagēs tarafından tanınması da onun adaletli davranarak, adil olmayan bir davranışı cezalandırması bağlamı ile ilişkilidir (Hdt. 1,115). Kyros'un Med ülkesini ele geçirmesinde ise Astyagēs'in Medler'e katı davranması ve oğlunu kendisine yedirttiği Harpagos'un hem kendisi hem de Medler adına Atyages'in aşırılıklarının cezalandırılmasına ön ayak olması etkilidir (Hdt. 1,123). Medler Astyagēs'in kısıcılığı yüzünden, Persler'in önünde boyun eğmek zorunda kalmışlardır (Hdt. 1,130). Kyros'un ilk fethinde de Kroisos'un işlediği suçları cezalandırma motifi vardır. Zira Kroisos Suriyeliler olarak anılan Kappadokialılar'ın yurtlarını yağma etmiş, ülkenin başkentini almış ve halkını köleleştirmiş; çevrede köy, kasaba ne varsa hepsini alıp kendisine hiçbir zararları dokunmamış olan Suriyeliler'i göç etmek zorunda bırakmıştır (Hdt. 1,76). Kyros'un Ion, Aiol ve Karia bölgelerini ele geçirip sakinlerini köleleştirmesinin ardında da Lidyalı Paktyas'ın örgütlediği isyana verilen ceza bulunmaktadır (Hdt. 1,154). Kyros adına Harpagos Ön Asya'yı yakıp yıkmıştır. Kyros ise

Yukarı Asya'ya boyun eğdirmiştir. Ama Herodotos bunlar arasında Kyros'a zarar verenlere odaklanmaktadır (Hdt. 1,177).

Babil'den Kyros'a zarar veren bir suç belirtilmemekle birlikte Assurlular'ın Persler'in de aralarında olduğu ülkeleri 520 yıl yönetmiş olmaları ve bu süre zarfında da Herodotos tarafından dile getirilmese de bir şeyler yaşanmış olduğu varsayılabilir. Bununla birlikte Assur illerini teker teker ele geçiren Kyros başkent Nineve'den sonra Babil'e sefer açar (Hdt. 1,178). Gyndes ırmağını geçmek üzereyken Kutsal Atlar'ından birisi suya kapılınca bunu ırmağın saygısızlığı olarak görüp yatağını üç yüz altmış kanala böldürüp Gyndes'ten öcünü almıştır. Sırf bu yüzden seferini bir yıl ertelemiştir (Hdt. 1,190). Ancak Babil'i de Fırat nehri için aynı şekilde kendisine engel oluştursun diye kanallar inşaa ettirmiş olan kraliçe Nitokris'in altyapısını kullanarak ele geçirmiştir (Hdt. 1,191). Nitokris'in yaptırdığı kanallar Medler'in kendi halkları ile ilişki kurmasına engel teşkil etmektedir. Bu Kyros'a zarar veren bir eylem olarak kabul edilebilir (Hdt. 1,185).

Massaget'lere karşı niyetleri itibariyle Kyros bu defa suç işleyen taraftır. Doğrudan bir zarar görmemiş ama savaşlarındaki talihi kendisine insanüstülük zannı vermesinden ötürü zarar vermekten çekinmeyecek bir ruh haline girmiştir (Hdt. 1,204). Massagetler'in kraliçesi Tomris'e evlenme teklifi hilesini kabul ettiremeyince ordusunu Araks (Aras nehri) üzerine vurur (Hdt. 1,205). Kroisos'un kaderinden ders çıkartmadan bir savaş hilesi ile oğlunun ölümüne de sebep olur (Hdt. 1,211) ve sonunda savaş meydanında ölür (Hdt. 1,214). Böylece Araks nehri Pers coğrafyasının kuzey sınırı olur. Kyros adil olduğu müddetçe talihin tekerleği yüzüne gülmüş (Hdt. 1,207) ve ülkesini genişletmiş ama adaletten ayrıldığı noktada talih yüzüne gülmemiş ve ülkesinin sınırını belirlemiştir.

Kambysēs'in Mısır seferi için de suç ve ceza söz konusudur. Kızıyla evlenmek istediği Mısır kralı Amastis kendi kızı yerine eski kralın kızını kendisine gönderince aldatılmayı bir saygısızlık olarak görüp Mısır'a sefer açmıştır (Hdt. 3,1). Mısırlılar, Kambysēs'e yardımcı olan kaçak paralı asker Phanes'in çocuklarını savaş başlamadan önce savaş meydanında öldürürler ve buna karşılık muharabede yenilirler (Hdt. 3,11). Ama Kambysēs'in bir anlaşma yapmak üzere gönderdiği elçilerini de öldürünce daha büyük bir suç işlerler ve Memphis kuşatılarak alınır (Hdt. 3,13). Ceza ise Mısır kralından istenilip de verilmeyen kızına karşılık yeni kral Psammenitos'un ve diğer Mısır soylularının kızlarına köle gibi su taşıtırılması ve öldürülen elçi heyetinin her birine karşılık aralarında kralın

oğlunun da olduğu Mısır soylularının oğullarından onar gencin öldürülmesidir. Bu Kambysēs'in yargıçlarının kararıdır (Hdt. 3,14). Ayrıca Psammenitos Mısırlılar'ı isyana teşvik etme suçunu işleyince boğa kanı içirtilip öldürülür (Hdt. 3,15). Kambysēs Amastis'ten öcünü ise mumyalanmış cesedini hırpalattırıp yaktırarak alır (Hdt. 3,16).

Libya, Kyrene ve Barka da savaşmadan Kambysēs'e boyun eğerler (Hdt. 3,13). Fenikeliler ve Kıbrıslılar da zaten sefere gönüllü olarak katılmışlardır (Hdt. 3,19). Hatta Araplar'la dahi seferden önce antlaşma halindedir (Hdt. 3,7). Adalet dairesindeki Kambysēs savaşmadan da ülkesini büyütebilmiştir. Ama suç işleyen taraf kendisi olduğu zaman ülkesinin sınırları çizilmiştir. Fenikeliler'i kendi kolonileri Kartaca'yı almaya zorlayamamıştır (Hdt. 3,19). Ama Zeus kehanetini barındıran tapınağı yıkmak için Ammon'a gönderdiği ordu tanrısal bir afetle yokolmuştur (Hdt. 3,26). Ethiopia kralını kandırmak için gönderdiği casuslar açığa çıkıp da aşığılanınca öfke ile hazırlıksız gönderdiği ordusu da yolda kırılmıştır (Hdt. 3,25). Bununla birlikte Makrobios Ethiopialıları'na karşı yürüyüşü sırasında Mısır sınırındaki Ethiopialılar ve komşuları Kalantia Hintlileri'ni de boyunduruk altına almıştır (Hdt. 3,97). Ancak Kambysēs'in kendi hanedanına karşı işlediği suçlar (Hdt. 3,30) ülkesinin Maglar tarafından ele geçirilmesine (Hdt. 3,61), Mısır tanrısına karşı işlediği suç (Hdt. 3,29) da kendi hayatına mal olmuştur (Hdt. 3,64).

Dareios önce gönderdiği bir keşif kolu ile Indos ırmağından Erythreia denizine kadar olan bölgenin keşfedilmesini ve böylece Hindistan'ın ele geçirilmesini sağlamıştır (Hdt. 4,44). Bu bir suç ve ceza bağlamı oluşturmadığından olsa gerek Herodotos'un kısaca belirttiği bir meseledir. Ama asıl olan böylece Dareios'un tüm Asya'nın hâkimi olmasıdır. Dareios'un bahse değer ilk fethi ise Trakya'dır. Yani aslında Avrupa'dır. Zira Avrupa hedefi daha evvel Medler'in zamanında ülkesini yani Asya'yı ele geçirmiş ve haksız savaflara önyak olmuş olan İskitler'e karşı ceza verme amacıyla açıklanmaktadır (Hdt. 4,1). Dareios İskit seferi esnasında Trakya'yı ele geçirmiş, hatta Istros (Tuna) ırmağının ötesine de geçerek İskitler'i kovalamıştır. Ama Massagetler ile aynı soy olan İskitler şehirleri olmayıp göçebe yaşadıkları için ele geçirilmesi mümkün olmayan bir halktır (Hdt. 4,46). Bununla birlikte Kyros gibi talihini zorlamadan bu seferi yapmış olmasından olsa gerek ordusu ve kendisi İskitler'in elinden kurtulabilmiştir (Hdt. 4,142).

İmparatorluğun çeşitli yerlerindeki isyanlarla uğraşmaktan yeni fetihlerde bulunmaya pek fırsat bulamamış olan Dareios Ion isyanına özel bir önem vermiştir. Atinalılar'la İonialılar'ın Sardes'i alıp yaktıklarını öğrenince «Ey Zeus! izin ver bana da, Atinalılar'dan bunun öcünü alayım» diyerek sefer başlatmıştır (A2,P5). Mardonios komutasında sevk ettiği ordu ile Makedonya'yı ele geçirmiş ve Trakya'daki hâkimiyeti pekiştirmiş ama Atina'ya erişmeden bir fırtınadan etkilenerek geri çekilinmiştir (Hdt. 6,45). Dareios acınacak duruma düşen Mardoios'un yerine bu defa donanma ile Datis ve Artaphrenēs'i gönderir Atina üzerine (Hdt. 6,94). Kyklad adalarını, özellikle Naksos ve Delos ve Atinalılar'ı isyanda destekleyen Eretria da yakılıp köleleştirilirler (Hdt. 6,96-102). Ama Atinalılar ile Marathon ovasında yaptıkları mücadeleyi kaybederler (Hdt. 6,113). Atina'yı yakma hedefine varamadan ölünce Dareios'un öcü miras olarak Kserksēs'e kalır (Hdt. 7,4). Kserksēs çok büyük bir ordu ile Atina'ya girer ve kenti yakar. Ama suçun cezası verildikten sonra daha öteye gitmesini tanrılar istemez (Hdt. 8,65). Durmayan Kserksēs Salamis'te talihini dener ve büyük bir yenilginin ardından geri çekilir. Herodotos yenilginin ardındaki suç ve ceza bağlamını A2,P1'de Themistoklēs'in konuşması ile dile getirmektedir. Bu konuşmada Themistoklēs, açıkça Kserksēs'in yenilgisinin ardında onun kutsala yaptığı saygısızlık ve haddini bilmezlik sonucunda tanrıların garezini üstüne çekmiş olmasını görmektedir.

Ama Kserksēs yerine Mardonios'u bırakır (Hdt 8,107) ve Atina'ya kadar Hellen anakarası böylece Pers toprağı olur. Ancak Kserksēs Atina'ya girmeden önce Thermopylai'da kendisini çok zorlayan Leonidas'ın cesedini hırpalatmış (Hdt. 7,238) ve bu suçun cezasını Plataia'daki büyük yenilgide Mardonios'un bedeni (Hdt. 9,64) ve bütün Avrupa toprağının kaybı olarak ödemiştir (Hdt. 9,118).

Pers coğrafyasına ilişkin bir nihai sınır ise Kserksēs'in Atina seferi öncesi kurduğu savaş meclisinde çizilmektedir: «Pers toprağının sınırı ta Zeus'un hükümlerindeki gökyüzüne dayanacak. Böylece güneş, bizim sınırlarımızın ötesinde artık parlamayacak» (A2,P2). Herodotos'un çizdiği bu sınırlar aslında FLOWER 2006: 274-289'un işaret ettiği gibi Pers yayılcılığının hedefi olmaktan öte Asur'dan beri Pers coğrafyasındaki zamanlar ve kültürler üstü bir dini perspektiften Pers Kralı'na biçilen ilahi görev ile örtüşmektedir. Bu nokta özellikle KES-ECKER 2018: 31-37'deki çevirisiyle Tushpa (Van) kalesinde üç dilli olarak yazılan

yazıtta da görüldüğü gibi Dareios ve Kserksēs'in kraliyet yazıtlarındaki giriş cümlesinde ortaya konmaktadır:

«Ahura Mazda yüce bir tanrıdır ki O, dünyayı, göğü, insanı, insanın mutluluğunu yaratmış; Dareios'u [Kserksēs'i] kral, çokluğun tek kralı, çokluğun sahibi yapmıştır. Ben Dareios [Kserksēs], Yüce Kral, krallar kralı, çok insanı barındıran ülkelerin kralı, uçsuz bucaksız bu yüce dünyanın kralı, Histapes [Dareios] oğlu, bir Akhai-menid'im».

Pers ideolojisindeki bu coğrafik potansiyel Herodotos'un suç ve ceza ile ilişkilendirdiği adaletli yönetimin başarısı ile sınırlanmaktadır. Bu açıdan Herodotos tarafından algılanan Pers dini ve ahlakı ayrıca incelenmeyi hak etmektedir. Bu açıdan SCULLION 2007: 195, amcası Artabanos ile Kserksēs'e arasında geçen konuşmada; amcasının Kserksēs'e verdiği öğütte «tanrı çizgiyi aşanları budamaktan hoşlanır»⁷³ ifadesinde Herodotos'un tanrının garezini vurgulamasına dikkat çeker. Bu cümlenin biraz öncesinde de, insanoğlunun işlerinin kadere tâbi olduğu «...eğer karşımıza bir engel çıkarsa, düşündüğümüz planın mantıksız olduğu anlamına gelmez, bu durum sadece kaderin planımıza galip gelmesindedir» (Hdt. 7,10.45-46) ifadesi verilmiştir. SCULLION, tanrının garezini ve kaderin peşpeşe kullanılmasından yola çıkarak Herodotos'un bu iki kavramı birbiriyle eşleştirdiğini ileri sürer. Aynı bağlamın Solon'un Kroisos'a verdiği öğütte tanrının kıskançlığı ve talih bağlamının «her şeyin sonuna bakmalıdır» (A2,P51) erdeminin yanı sıra verildiğini vurgulamaktadır. Aynı erdemin Artabanos tarafından da «başladığı anda işin sonunun ne olacağı bilinmez» (Hdt. 7,51) ifadesi ile verildiğini belirtmektedir. Böylece Herodotos'un Pers dinine ilişkin sunduğu çerçevenin sadece Pers dinine ilişkin değil evrensel bir dini bağlam olduğu veya hut bunun Herodotos'un kendi teolojik duruşu olduğu da söylenebilir.

Sonuç olarak Herodotos Pers coğrafyasının sınırlarını Persler'in kendi ahlaki ve dini duruşlarıyla tanımlamış olsa da Persler'in kendilerini Asya ile özdeşleştirdiğini ifade etmektedir. Herodotos eserinin daha başında «..zira Persler Asya'yı ve orada oturan barbar halkları (*ethnē*) kendilerinin sayarlar; Avrupa'yı ve özellikle de Hellen dünyasını kendilerinden farklı görürler» (A2,P3) saptaması dik-

⁷³ Hdt. 7,10.51-52: Φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολοῦειν.

kati çekmektedir. Aynı saptama başka kelimeler ile eserin sonunda da vurgulanmaktadır: «...Persler tüm Asya'yı kendilerinin sayarlar ve her zaman kralın egemenliğinde yaşarlar...» (A2,P4). Buna göre Herodotos'un Pers coğrafyası tanımı Asya'dır (FLOWER 2006: 287).

2.2. Pers–Hellen Savaşları

Pers-Hellen savaşlarının görünürdeki çıkış nedeni Atinalılar'ın destek verdiği Miletos isyanıdır. Ancak arka planda Herodotos'un Asya Hellenler'i diye nitelendirdiği Hellen kentlerinin yönetim özerkliğinin korunması mücadelesi bulunmaktadır ve bu mücadele isyandan öncesine uzanmaktadır. Bu kentler başlarındaki tiranlar aracılığı ile zaten Kyros'dan evvel Kroisos'a da vergi vermektedirler ve yerine gelen Kyros'a da aynı koşullarla bağlanmayı kabul etmişlerdir. Ancak öncesinde Kyros ile anlaşma yapan Miletos hariç diğer kentler Kroisos'a karşı Kyros'un yanında durmamalarının sonucunda Kyros'un öfkesini üzerlerine çekmişlerdir (Hdt.1,141). Kyros'un öfkesine karşı Spartalılar'ın yardımını isteyen Ion ve Aiol kentleri (A2,P18) Kyros'un Sardeis'in başında bıraktığı Lidyalı'nın başlattığı isyana destek verince yıkımdan ve kölelikten kurtulamazlar (Hdt.1,156). Lidya ise köle değil «kadın» yapılmaktadır (A2,P40). Bu kölelik ve kadınlık ayrımı diğer bölümlerde ayrıca işlenecektir ancak kölelik, Perslerce sürülen halkın Pers ülkesindeki çiftliklerde *kurtaş* işçileri olarak çalıştırılması, kadınsılaştırma ise halkın ticaret ve müzik ile uğraşıp lüks ile yumuşayıp (*habrosynē*) askerlikten uzak durması anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kyros'un genel politikasının mevcut tiranlık sistemine pek dokunmayıp Kroisos'un politikasını sürdürülmesi yönünde olması Herodotos'un bize sunduğu algıdır. Kroisos'u meclisinde bulundurması ve onun tavsiyelerini dinler gibi görünmesi de bu algıyı pekiştirmektedir. Kyros'un mevcut yönetimlerini koruduğu devletler ile başlarına satrap atadığı devletlerin ayrımı konusunda Ksenophōn, Herodotos'un anlatısını kuvvetlendirmektedir. Ksenophōn'a göre, Kyros kendisi ile birlikte hareket edenleri müttefiki olarak yanında tutmakta ama karşısında duranları ise köle yapıp başlarına satrap atamaktadır (Kyr. 8,6.7-8). Herodotos'un anlatısından Miletos'un da müttefik sınıfına girdiğini anlıyoruz. Kıbrıs gibi Miletos da özerktir.

Kyros'dan sonra Kambysēs'in Mısır seferi ve Dareios'un İskit seferi Pers ordusuna donanma sağlamaları sebebiyle tiranların öneminin ve zenginliğinin artmasına sebep olmuştur. Ancak, Herodotos'un çizdiği tabloya göre **A2, P10**'da Dareios'un tüccar olarak anılmasını sağlayan vergi politikası ve kendine yakın gördüğü bireyleri tiran olarak ataması tiranların halk desteği ile değil, Pers Kralı sayesinde başta duran birer memur konumuna indirgenmeleri sonucunu doğurmuştur. İskit seferinde büyük yararlığı dokunan Miletos tiranı Histiaios'un Dareios'a destek amacıyla **A2, P24**'de Ionia'da her bir kentin başındaki tiranın Dareios sayesinde başta kalabildiğini söyleyerek diğer tiranları ikna etmek için Kral'a arka çıkması bu durumu özetlemektedir.

Üstün yararlığı karşısında Dareios'un Histiaios'a Trakya Myrkinos'ta bir kent kurma izni vermesi (Hdt. 5,11) onu askeri bir güç haline getirmektedir (Hdt. 5,23) ve bu Kyros'dan beri uygulanan Pers politikasına aykırıdır. Bu tehdidi ortadan kaldırmak için Dareios, Histiaios'u yanına alıp Sousa'ya döner (Hdt. 5,25) ve yerine damadı ve yeğeni Aristagoras'u bırakır (Hdt. 5,30). Ancak, Aristagoras da Pers politikasının eziciliğinden nasibini alır. Naksos seferinde Pers komutanı Megabatēs'in ikircikli politikası sebebiyle uzayan seferin getirdiği finansal yıkım ve başarısızlığı yüzünden, Artaphrenēs tarafından Miletos üzerindeki mutlak (özerk) yönetimin elinden alınmasından korkan Aristagoras'ın aklına isyan etmek gelir (Hdt. 5,35). Aristagoras Miletos'da isonomi ilan edip tiranlıktan çekilir ve donanmanın başındaki diğer tiranları da yakalatıp kentlerine teslim ederek o kentlerin de isyana katılmalarını sağlar (Hdt. 5,36-37). Ionia'da isyanı başlatan Aristagoras Spartalılar'ın desteğini alamaz (Hdt. 5,51) ama demokrasisini kurumlaştırma mücadelesini vermiş Atina'nın Halk Meclisi'nde aradığı desteği görür (Hdt. 5,97). Atina ve Eretria'dan gelen 25 gemilik güçle birlikte mevcut birlikler, karadan Sardeis'e gidip kenti yakarlar (Hdt. 5,99-101). Persler ise karşılığında kuvvetlerini toplayıp Ion birliklerinin çoğunu öldürürler (Hdt. 5,102). Atinalılar geri döner ve desteği keserler. Bu arada bir Pers ordusu ve donanması doğrudan Miletos'a yüklenir (Hdt. 6,6). Miletos kuşatılmış ve sonunda fethedilerek baştan aşağıya yıkılmıştır (Hdt. 6,18). İsyana katılan tüm Ionia, Karia ve Kıbrıs'ın yıkımına sebep olan Miletoslular ise esir edilip Sousa'ya gönderilmiştir (Hdt. 6,20).

Bununla birlikte Megabatēs'in kralın emek harcıyı oluşturduğu ordunun başarısızlığına sebep verecek bir davranış içinde olmasının tek mantıklı gerekçesi

zaten Dareios'un **A2,P9**'daki erdemli monarşisi ile örtüşmeyen konumu yüzünden Miletos'a karşı kullanılmak amacıyla bu başarısızlığın tertiplenmiş olmasıdır. Zira GEORGES 2000: 16-17, Herodotos'un anlatısındaki Aristagoras'ın kendisini satrap Artaphrenēs ile eşit (Hdt.5.30) ve Megabates'in üstü (Hdt. 5,33) olarak görmesinin Akhaimenid yazıtlarının tonu ile pek örtüşmediğine dikkat çekmektedir. Diğer ulusları köle (*bandaka*) olarak gören bir Pers'in Histiaios veya Aristagoras'ın bu konumunu hazmetmesi zor olsa gerektir. Bununla birlikte Kıbrıs, Kilikia ve Karia da Ksenophōn tarafından verilen bilgiler ışığında kendiliklerinden Kyros'a müttefik olmuş ve Miletos gibi mevcut hanedanları tarafından yönetilmektedirler. Belli ki Dareios'un politikalarından duyulan rahatsızlık yaygındır ve tiranlarından kurtuldukları için isyana kalkan Ionlar'ın dışında Herodotos'un isyana katkı verdiğini söylediği uluslar ile Ksenophōn'un konumlarını netleştirdiği uluslar birbirinin aynısıdır.

Ancak bu politikanın Dareios'un kendisine mi yoksa Hellenler'e karşı imparatorluğun yüzü olan Artaphrenēs'e mi ait olduğu da tartışmalı bir durumdur. Aristagoras'ın bu isyana destek bulmasının arkasında Perslerden tam bir bağımsızlık elde etmek arayışından ziyade kentlerin kendi iç işlerinde bağımsız olma arayışı vardır. Örneğin Atinalılar da Artaphrenēs'in Hippias'ı başlarına tekrar geçirmeleri için baskı yapması nedeniyle Miletos'a destek olma kararı almışlardır. Yoksa durduk yere Persler'i karşılarına almak gibi bir niyetleri yoktur (Hdt. 5,96-97). GEORGES 2000: 25'in ifade ettiği gibi, Ionlar hedeflerine varmış görünmektedirler, zira Sardeis'i yakan Eretria ve Atina'nın üzerine yürümek üzere ordu toplayan Mardonios, Ionia'daki bütün tiranlıkları lağvedip yerine demokrasi ilan etmiştir. Ionlar da Mardonios'un topladığı orduya katılmışlardır (Hdt. 6,43). Ayrıca Artaphrenēs de vergilerde bir düzenleme yapmak durumunda kalmıştır (Hdt.6.42). Bundan sonra da Artaphrenēs'in pek bir eseri görünmemektedir. Ayrıca Histiaios ile Artaphrenēs arasında geçenlerin de aydınlatılması önemlidir. Zira Histiaios isyanı barışçıl olarak sonlandırmak için Kral tarafından gönderilmiştir (Hdt. 5,106). Artaphrenēs'e rağmen kendisi ile birlikte hareket eden Persler vardır ve bunlar Histiaios ile Artaphrenēs'in tasvip etmediği yazışmalar yapmaktadırlar ki bunlar Artaphrenēs'in gazabını üzerlerine çekmişlerdir (Hdt. 6,4). Artaphrenēs'in Dareios tarafından affedileceğini bildiği için kazığa vurdurularak öldürttüğü Histiaios'un cenazesi kral tarafından Persler'e hizmet etmiş biri gibi

gömdürülür (Hdt. 6,30). Tüm bunlar Aiskhylos'un **A1,P71**'deki Dareios'un kimseye yanlış hareketi olmayan yüce ve erdemli toplumsal düzeninin Herodotos'taki yansımasıdır. Neticede Kral'dan çok kralcı bir satrabın sert uygulamaları söz konusu olmuştur. Bununla birlikte Kral Ionlar'ı değil Atina'yı unutmamaktadır. **A2,P5**'de Dareios'un Ion İsyanı'na yardım etmeleri ve Sardeis'te yol açtıkları yıkım nedeniyle Atinalılar'a olan öfkesi özellikle vurgulanmaktadır.

Dareios, Atinalılar'la İonialılar'ın Sardeis'i aldıklarını ve yaktıklarını, bu işlerin Miletoslu Aristagoras'ın başının altından çıktığını haber verdikleri zaman derler ki, Dareios nasıl olsa kolayca haklarından gelebileceğini bildiği İonialılar'a hiç aldırmış etmemiş ve ilk işi, «Kim bu Atinalılar?» diye sormak olmuş; kim olduklarını öğrenince yayını getirtmiş, bir ok takmış, gökyüzüne doğrultup atmış ve oku tanrılar katına gönderirken bağırması: «Ey Zeus! Bırak beni, Atinalılar'a hadlerini bildireyim». Bunu demiş, sonra adamlarından birisine emir vermiş, kendisine her yemek getirdiklerinde üç sefer, «Ey kral, Atinalılar'ı unutma!» diye hatırlatılsın istemiş (**A2,P5**).

Gökyüzüne ok atıp kendi tanrılarının gözünü korkutmaya çalışmak Trakyalı Getailer'in bir âdetidir (Hdt. 4,94). Herodotos'un Dareios'u Getailer ile bir göstermesi bir çeşit barbar imajı yaratma gayreti olarak görülebilir. Ayrıca Aiskhylos'un «Persler»'inde «Atina'yı unutma» çağrısı sıklıkla tekrarlanan bir nakarat halindedir. Aiskhylos'un hatırlatılması ile Herodotos'un «Persler»'deki Dareios imajını alımlamış olduğu değerlendirilebilir. Zira Dareios «Persler»'de Kserksēs'in perişanlığının kıyaslandığı tanrısal bir figürdür. Belki de Herodotos Dareios'u böylece gökten yere indirmektedir. Bu doğrultuda Herodotos'un kral portreleri arasında tanrısal işaretler ile ilgilenmeyip ayakları yere basan ve akıllı işler yapan tek kralın Dareios olmasının Aiskhylos'tan kalan bir bellek yüzünden olması akla gelen bir husustur. Ancak Atinalılar'ın unutulmamasını sağlayan güçlerinin karşılığı tüm isyanın ana nedeni olan *isonomia* (yasa önünde eşitlik) olarak ortaya konmaktadır. Herodotos bunu **A2,P6**'da özgürlüğün zaferi olarak sunar ve demokrasiyi över:

«Tiranlar yönetimindeki Atina, askerlik bakımından, komşu ulusların hiçbirisine üstün değildi; tiranlarından kurtulunca çok öne geçti; bu da şunu gösterir ki, bir efendinin buyruğu altında yurttaşlar istekli davranmazlar, çünkü bir efendi için çalışmaktadırlar, oysa özgür oldukları zaman, artık kendi öz çıkarları haline gelmiş olan şeyi canla başla savunurlar».

Bununla birlikte Dareios Atina'nın üzerine Atina'nın yönetim sistemi yüzünden gitmemektedir. Neticede Sardeis'i yakmışlardır. İsyan Aristagoras'ın ve Histiaos'un eseri gibi sunulmaktadır ama Atinalılar'ın Sardeis'i yakması diğer ulusların isyana katılmasını sağlamıştır. Böylece Dareios güvendiği bir adamı Atina üzerine göndermektedir. Mardonios yedilerden Gobyras'ın oğludur (Hdt. 7,5). Gobyras yediler içerisinde Dareios'a en fazla destek olmuş (Hdt. 3,73) ve Maglar'ın öldürülmesinde Dareios'un en yakın silah arkadaşı olmuş (Hdt. 3,78) ve Dareios'un kızkardeşi ile evlenmiştir. (Hdt. 7,5). HENKELMAN 2011:12, Gobyras'ın imparatorlukta konumunu Persepolis Sur Arşivi'ndeki kayıtlardan takip etmiştir. Kayıtlardaki Kambarma adıyla Gobyras, konumu itibarıyla Sousa ve Persepolis arasındaki ulaşım güvenliğini sağlayabilecek konumu ile öne çıkan Patissuvaris'li işçi (*varda*) klanının lideridir. Kayıtlardaki mührü konumunun yüksekliğini ortaya koymaktadır. Oğlu Mardonios'un görevlendirilmesi Dareios'un bu işe verdiği önemin bir göstergesidir. Ancak Atina ve Eretria'nın cezalandırılması Pers emperyalizminin bir gerekçesi olarak da sunulmaktadır zira Mardonios yolu üzerinde Thasos'u donanma ile ve Makedonia'yı da ordusu ile köleleştirir. Trakyalı Brygler'i de yener ama bir fırtınada donanması büyük zarar görünce geri çekilir (Hdt. 6,45). Dareios ertesi yıl Mardonios'un yerine Medialı Datis ve yeğeni Artaphrenēs oğlu Artaphrenēs'in komutasındaki orduyu yine Atina ve Eretria üzerine salar (Hdt. 6,94). 600 gemilik ordu önce Naksos ve Delos adalarını ele geçirir. Bunlar Kyklad adalarıdır. Yani Aristagoras'ın Artphrenēs'e sunduğu Kyklad adaları ve sonrasında Kıbrıs büyüklüğündeki Euboa adasının ele geçirilmesi hedefi yürütülmektedir (Hdt. 5,31). Datis Eretria'nın üzerine yürürken emrinde isyanda Atina ve Eretrialılar'ın yardımlarına koştuğu Ion ve Aioller de bulunmaktadır (Hdt. 6,98). Eretria da ele geçirilip halkı köleleştirilince Euboa adası da alınmış demektir. Halkı sürülüp köle yapılır ve sıra Atina'dadır (Hdt. 6,101). Hippias tekrar tiran olma umuduyla Persler'i süvari hücumu için en uygun yer olan Marathon'a çıkarır ama Persler Atina'da yenilirler (Hdt. 6,102).

Dareios'dan sonra başa gelen Kserksēs ile Herodotos'un söylemi değişmektedir. Kserksēs'in meselesi «Atina'yı hatırlamaktan» ziyade dünya hükümdarlığıdır. Atinalılar ve Lakediamonlar sadece tüm dünyaya egemen olması ile arasındaki son engeldir. Herodotos bu tespiti **A2,P2**'de bizzat Kserksēs'in ağzından divanda komutan, satrap ve bağlaşıklık krallara karşı yapmaktadır:

«Eğer onları (Atinalılar'ı) ve komşularını, Frigyalı Pelops'un ülkesinin sakinlerini ele geçirirsek, Pers toprağının sınırı ta Zeus'un hükümranlığındaki gökyüzüne dayanacak. Böylece güneş, bizim sınırlarımızın ötesinde artık parlamayacak. Sizin de yardımınızla bütün Avrupa içinde hızla yayılarak bütün toprakları tek bir ülke yapacağım. Zira bana dediklerine göre durum şöyle: Bir kez bu dediğim ulusları ortadan kaldırdıktan sonra, artık savaşabilecek bir tek site, ölümlüler arasında bizimle savaşta boy ölçüşebilecek bir tek ulus kalmıyor. Böylece düşmanlarımızın boynuna kölelik boyunduruğunu vurmakla herkesi, hatta düşmanımız olmayanları da aynı boyunduruğa vurmuş olacağız».

Kserksēs büyük ordusuna güvenerek Hellenler'i küçümser ancak ordusu haddinden fazla büyüktür. Koca İmparatorlukla kıyaslanamayacak bir toprak olan Hellas'ı almak için donanma hariç bir milyon yedi yüz bin asker toplamıştır (Hdt. 7,60). Trakya'da ilerlerken uğradığı kentlerde oturanlar da zorla orduya ve donanmaya katılmaktadırlar (Hdt. 7,110). Ordu o kadar büyüktür ki, yol boyu konakladıkları yerlerdeki ırmak ve gölleri kurutur (Hdt. 7,108-109), şehirleri kıtlığa düşürür (Hdt. 7,118-120). Donanma da orduyla birlikte seyir halindedir. Donanmada toplam bin iki yüz yedi *triērēis* (savaş gemisi) vardır ki Fenike, Suriye Filistinliler'i ve Mısırlılar'ın beş yüz gemisine karşılık kalan gemilerin neredeyse tamamı Ion ayaklanmasına katılan uluslara aittir (Hdt. 7,89). Hellēspontos'daki köprü için ayrılan gemiler bunlardan ayrıdır. Ayrıca ellişer kürekli üç bin gemileri daha vardır (Hdt. 7,184). Trakya Hellenleri'nden de yüz yirmi gemi alınmıştır (Hdt. 7,185). Buna karşılık Atina'nın sadece 200 *triērēis*'i vardır (Hdt. 7,144). Kserksēs, Herodotos'un A2,P12'de çizdiği canavar monark portresine uyan bir karakterdir. Herodotos onun tiranlık duygusunu kibirli ve bütün güç elinde olmasına rağmen küçük bir varlığı olan insanları bile kıskanması olarak göstermektedir. Buna göre Hellenler bir kentteki fakir bir insan, Kserksēs ise tüm dünya kentinin tiranı olarak ve kimseye hesap vermek zorunda olmadan fakir insanın elindekine göz dikmiş canavar olarak resmedilmektedir. Atina'nın kabul ettiği *isonomia* ise, tiranlığa karşılık erk olarak yasayı kabul etmekte ve yöneticinin kamuya karşı sorumlu tutulmasını öngörmektedir.

Kserksēs tiran kibri yüzünden ordusunun bire bin oranındaki büyüklüğünün Hellenler'i korkutup ona karşı koymaktan çekineceklerini hesap etmektedir. Hatta tek bir adamın yönetiminde olsalar kendilerinden daha büyük bir güce karşı kamçı altında hareket edebileceklerini ama özgür oldukları için gevşek o-

lacaklarını düşünmektedir (A2,P35). Zira kendisi ordusunu kamçıyla sevk etmektedir. Halkı boğazı kamçı altında geçmiştir (A2,P34), Athos kanalını inşa edenler kamçı altında çalışmışlardır (A2,P33). Dahası Salamis'te savaşanların her biri Büyük Kral'ın yalnız kendisine baktığını sanmaktadır (A2,P36). Buna karşılık Herodotos *isonomia*'nın zayıflık değil, bilakis güç kattığını A2,P6'da açıkladığı yargısı ile savunmaktadır. Ayrıca, Kserksês görüşünü aldığı eski Sparta kralı Demaratos tarafından Hellenler'in özgür oldukları için yasa buyruğuna körü körüne bağlı olup düşmanın sayısına bakmaksızın ölümüne saflarını bozmayacakları konusunda da uyarılmıştır (Hdt. 7,104 = A2,P35). Daha evvel Kserksês'e Hellenler'i küçümsememesi doğrultusunda uyarılarını yapan amcası Artabanos da (Hdt. 7,9) kendisini Ionlar'ın Pers ordusu içinde bulundurulmaması ile ilgili olarak da onu uyarmıştır. Zira Ionlar bu durumda, ya atalarına karşı hain olacak ya da onlardan yana olacaklardır (Hdt. 7,51). Artabanos'un öngördüğü biçimde Kserksês'in bu girişimi Hellenler arasında bir birleşme hareketini başlatmıştır. Barbarlara karşı duran Hellenler bu uluslara karşı ant içerek Hellen ırkından olup da Persler'e savaşmadan teslim olan bütün uluslar için, vergi getirilmesi kararı almışlardır (Hdt. 7,132). Bu oluşum daha sonra bir çeşit Atina İmparatorluğu olan Attika Delos Birliği'ne doğru evrilen sürecin ilk ateşi olarak görülebilir. HALL 1997'e göre, diğer Hellen şehirlerine bir model olarak sunulan Atina demokrasisi yabancı düşmanı, ataerkil ve emperyalist bir toplumdur ki, ekonomisi kölelik ve emperyal vergiye dayanmaktadır. Bununla birlikte Herodotos'un tavrı Atina merkezli bir Panhellenizm arayışını çağrıştırmaktadır. Zira eğer Atinalılar direnmeselerdi Spartalılar'ın da direnemeyeceğini ve Hellas'ın Persler'in eline geçeceğini, Medler'e bağlanmamış olan bütün öbür Hellen uluslarını uyuşukluktan kurtarıp uyaranların aslında Atinalılar olduğunu değerlendirmektedir (Hdt. 7,139). Kserksês'in Dareios'tan miras aldığı sefer (Hdt. 5,105), söylemde Atina üzerinedir, ama aslında bütün Hellas'a karşıdır (Hdt. 7,138).

Bu noktada kurulmak istenen Hellen birliğine ilişkin olarak Herodotos'un sunduğu çerçeveye de yoğunlaşılmasında fayda görülmektedir. Herodotos A2,P7'de «Hellen olma duygusu» (τὸ Ἑλληνικόν)⁷⁴ ifadesi ile ortak Hellen kimliğini oluşturan unsurları tanımlamaktadır. «Kanımızla, dilimizle, aynı tanrılara

⁷⁴ Herodotos metnini Türkçeye kazandıran M. ÖKMEŒ'in (2007: 683) çevirisinde τὸ Ἑλληνικόν kavramı «Hellen yurdu duygusu» olarak çevrilse de kanımızca bu ifade Hellen kavramı tam

tapmakta oluşumuzla, kurbanlarımızla, zevk ve töre ortaklığımızla bağlı olduğumuz Hellas» (τὸ Ἑλληνικόν, ἐὸν ὄμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἰδρύματα τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεὰ τε ὁμότροπα) ifadesi ile «kan bağı, ortak dil, ortak din ve ortak yaşam biçimi» Hellenliği tanımlamaktadır. Herodotos'un «Hellenlik» ya da ortak «Hellen olma duygusu»nu oluşturan olgular arasında kan bağı olarak ifade ettiği etnik bağ aslında kurmaca bir bağıdır. Herodotos Arkadialılar'ın Pelasglar'ın ilk torunları olduğunu söylemektedir (Hdt. 2,171.3; 8,73.1). Atinalılar ise geçmişlerine ilişkin olarak Herodotos eskiden Pelasg oldukları ve Hellence öğrenince Hellen olduklarını söyler (Hdt. 1,57.3). Ancak başka yerlerde tarihçi, Pelasglar'ın Atinalılar'dan ayrı olduklarını düşünmektedir (Hdt. 2,51.1-2; 6,137-138). Bu durumda Atinalılar'ın yerellik mitine (*autokhtonia*) M.Ö. 5.Yüzyıl'dan önce rastlanmadığını bunun M.Ö. 5. Yüzyıl'ın bir icâdı olduğunu ve Atinalılar'ın Ion oldukları şeklindeki daha önceki görüşle yer değiştirir (HALL 1996: 51-56; THOMAS 2000: 117-22).

Buna göre Hellen topluluklar aslında *otokton* (yerli) değillerdir ve Hellen anararasında farklı etnik topluluklar bir arada yaşamaya devam edegelmişlerdir. Hatta barbar denilen topluluklar daha sonraları da Hellenler'le beraber yaşamaya devam etmişlerdir. Bununla birlikte topluluklar mekândan ziyade adlarını değiştirebilmektedirler. Böylece kendilerini ortak bir ataya (kurucu ataya) bağladıklarında ise sözde bir kan birliği oluşmaktadır. Herodotos'un Helen kimliğinin bir unsuru olarak ifade ettiği kan birliği bu şekilde algılanmalıdır. Bu uygulama ile ilgili en önemli örnek Ion ayaklanmasından önce Miletoslu Aristagoras'ın, Spartalılar'a Ionialılar'ı kurtarmaları gerektiğini söyleyerek yardım istemesidir. Zira Ionialılar onların kan kardeşidir (*homaimones*). Böylece Aristagoras, Herodotos'un daha sonra Helen kimliğinin dört tanımlayıcı kriterinden biri olarak göstereceği kan birliğini kullanmış oluyordu. Kolektif olarak Hellenler hiçbir zaman monogenetik kökenli olmamışlardır. Herodotos Hellenik toplulukların ancak Pelasglar ve diğer barbarlarla bir araya gelme sonucu (kümelenme

olarak karşılamamaktadır. Çünkü τὸ Ἑλληνικόν kavramı Herodotos'un kavrama bağı olarak tanımladığı unsurlarla (ortak kan, dil, din ve töre ortaklığı) Hellen olmaya dair her şeyi içine alır sadece yurtla sınırlı kalmamaktadır. Kavramın metinde Hellen kimliğini tanımlayıcı olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Bu nedenle kavramı Türkçe'de Hellen olma duygusu/hissî olarak çevirmek bizce daha uygun göründü. Aslında kavram belki tek kelimeyle Hellenlik olarak da çevrilebilir ancak bu deyişin de tek başına kavramı karşılayamayacağını düşündük.

sonucu) kalabalıklaştığını savunmaktadır (Hdt. 1,58). İşte bu şekilde Attika'nın kökeninde Pelasg olan yerlileri ve Amphilokhia Argos'unun barbarları Hellenik olabildiler (Attika için Hdt. 1,57; Amphilokhia Argos için Thuk. 2,68.5).

Herodotos, Aiskhylos'un Dareios ile eşleştirdiği erdemli monark ve Kserksês ile eşleştirdiği *hybris* içindeki canavar monark karşıtlığını eserine taşımıştır. Dareios'un Mytileneli Keos'un ve Miletoslu Histiaios'un önerileri ve katkılarını alarak ordusunu İskitler'ce yok edilmekten kurtarıırken gösterdiği basireti Kserksês eski Sparta kralı Demaratos ve Ephesos'lu Artemisia'nın katkılarını göz ardı etmek suretiyle gösterememiştir. Daha evvel Demaratos Hellenler'in yasa korkusu sayesinde ölümüne kendisine karşı koyacağını Kserksês'e söylemiştir (Hdt. 7,104 = A2,P35). Nitekim Sparta kralı Leonidas komutasındaki ordu Persler'e çok kayıplar veririr. Zira sayıca az olmalarına rağmen taktikleri ve donanımları daha iyidir (Hdt. 7,211). Hellenler'in savaşa azminden etkilenip yarıldığını anlayan Kserksês Demaratos'a tekrar danışır ve Spartalılar'a denizden saldırması yönündeki verdiği tavsiyeyi de dinlemeden ordusunu kara üzerinden sevk eder (Hdt. 7,237). Artemisia ise yapılan muharebelere bakarak iki donanmayı kıyaslar. Ona göre bir erkek bir kadına ne kadar üstünse Hellen denizcileri de Kserksês'in denizcilerine o kadar üstündür (Hdt. 8,68.a). Kserksês deniz savaşı öncesi tiranlar ve komutanları toplar ve fikirlerini alır (Hdt. 8,67). Artemisia dışındakiler savaştan yanadır. Ama Artemisia zaten kralın Atina'yı alarak hedefine vardığını ve denizde Hellenler ile savaş yapmasa da Hellen birliğinin muhafaza edilemeyeceği ve ağır ağır tüm kentlerin eline geçeceğini ama yenilmesi halinde karadaki kazanımlarının da tehlikeye gireceğini söyler (A2,P55). Buna rağmen Kserksês çoğunluğun görüşüne uyar (Hdt. 8,69).

Sonuç olarak, Salamis'te alınan yenilgi tüm Pers zaferlerinin seyrini değiştirir. Mardonios'un teklifi (Hdt. 8,100) ve Artemisia'nın verdiği akılla Kserksês Hellas'ı fethetme hayalini kuran Mardonios'a istediği kadar birlik bırakıp Atina'yı yakmış olma başarısı ile Sousa'ya dönmeye karar verir (Hdt. 8,103). Mardonios Hellenler'i birbirinden ayırmağa çalışsa da Hellenler bu oyuna gelmez ve birliklerini korurlar. Plataia'da Persler de kahramanca savaşmalarına rağmen Mardonios ölünce orduları dağılır. Kaçabilenler kaçır ama kaçamayanlar büyük bir kıyıma uğrar. Bu kesin yenilgi Persler'in dünya hükümdarlığı heveslerinin de sonu anlamına gelir. Bu seferin anlamsızlığını Herodotos, Mardonios'un çadırındaki şaşa ve yiyecekleri görsünler diye topladığı Hellenler'e hitabında; Pausanias'ın «her

gün böyle yemekler yiyebildikleri halde bizim zavallı yavan aşımıza göz dikip buralara kadar gelen Medler'in budalalıklarını» vurgulayarak ortaya koyar (Hdt. 9,82). Neticede Hellenler başlarındaki kibirli ve kıskanç dünya tiranı Kserksēs'den özgürlüklerini alırlar.

2.3. Pers Kralı

Pers krallarının anlatımı, Herodotos'un tarihi için bir izlek oluşturmakla birlikte, Persler'in kendileri için değil, kral için dua etmeleri örneğinde olduğu gibi; Persler'in toplumsal yaşamlarında, yegane aktörü büyük kral olan kuvvetli bir monarşik düzene sahip olmaları vurgusunu da kuvvetlendiren bir ögedir. Herodotos, Pers krallarının bireyliğinde onların yükselişi ve çöküşünü anlatırken Pers milletinin kültürel dönüşümü çerçevesinde yükselişlerini ve çöküşlerini de anlatmaktadır (HOLTON 2001). Genel olarak Pers gelenek ve göreneklerinin verildiği kısım (Hdt. 1,131-140 = A2,P41-P50) kralların anlatısındaki ana izlek olarak görülebilir. Gelenek ve göreneklerden gücünü alan Krallar hesap vermek zorunda olmamalarına rağmen Pers halkının ve Herodotos'un anlatısı ile Hellen kamuoyundaki imajları açısından gelenek ve görenekler ana kıstas olarak görülebilir. Bu doğrultuda krallar sırasıyla tek tek incelenecektir.

2.3.a. Kyros'un Portresi

Kyros ilk ve en etkin Pers kralıdır. Medler'e karşı zaferle Persler'e ülkelerini, Lidya zaferi ile de Anadolu'nun Kızılırmak'tan batıya doğru olan zenginliklerini kazandırmıştır. Ancak Herodotos, Kyros dönemine ilişkin olarak daha ziyade Babil ve Massagetler'e karşı seferlerine ağırlık vermiştir. Lidya ve Hellenler'e ilişkin verdiği bilgiler daha ziyade Kserksēs bağlamında verilmektedir. Herodotos öncelikle Kyros'un başa geçmesine ilişkin bilgiler vermiştir. Med kralı Astyagēs'in torunu olarak dünyaya gelen Kyros'un, Astyagēs'in gördüğü rüya üzerine ölmesi istenir (Hdt.1,108). Öldürmesi için emanet edilen Harpagos çocuğa kıyamayınca onu bir çobana verir (Hdt. 1,110). Çoban ve karısı onu kendi çocukları gibi yetiştirir. Genç Kyros bir olaydan ötürü Astyagēs'in dikkatini çeker ve kimliği açığa çıkar (Hdt. 1,114). Astyagēs Harpagos'un emri yerine getirmemiş olmasına kızarak bir yemekte ona oğlunu kestirip yedirtir. Bununla birlikte Mag-

lar kralı Kyros'un ona bir tehdit olmadığına ikna ederek (Hdt. 1,120) onun yaşamasını sağladılar. Sonunda Harpagos oğlunun öcünü almak için Kyros'u krala karşı isyan etmesi için teşvik eder (Hdt. 1,123) ve Kyros kendi Pers ordusu ile kralı yenerek Persler'e yeni bir krallık bahşeder (A2,P30).

Astyagēs'in rüyası, çocuğun yaşaması ve rüyadaki kehanetin gerçekleşerek Kyros'un Astyagēs'in yerine geçmesi gibi kaderin cilvelerinin işlendiği bu bölümde Herodotos Kyros'un Persleri yönetmesi için ilahi bir dokunuşun var olduğunu ima edecek vurgulamalar içerisindedir.⁷⁵ Hatta, Kyros'un gerçek anne babasının, oğullarını büyüten ve besleyen sığırtmacın karısının adının *Kynō* (Hell. kancık, dişi köpek = Pers. *Spakō*) olması sebebiyle Kyros'un hayatta kalmasıyla ilgili söz konusu tanrısal yardıma dair algıyı kuvvetlendirmek için, oğullarının bir köpek tarafından emzirilmiş olduğu dedikodusunu yaydıkları belirtilmektedir (Hdt. 1,122). Kyros'un kendisi dahi liderliğinin ona tanrılar tarafından biçilen bir görev olduğunu ifade eden konuşmalar yapar (A2,P54). Hatta Massagetler'e karşı ordusunu sürme isteğini veren şeyin başta dünyaya gelişinin ona kendisini kendi gözünde bir insandan daha yüce göstermesi sonra da savaşta onu bırakmayan talihi olduğunu söyler. (Hdt. 1,204). Onu vaz geçirmeye çalışan Kroisos da gördüğü tuzaktan onu savuşturması için kendisini Kyros'a Zeus'un verdiğini söyler (Hdt. 1,207). Kyros'un talihini zorlamasının ardında da kendisini tanrıların koruduğu inancı bulunmaktadır. Örneğin Kyros rüyasında Dareios'u görür ve bunu yanlışlıkla onun kendisine karşı bir şeyler çevirdiğine yorar. Dareios'un babasına hitaben, «Tanrılar beni koruyorlar ve bana karşı hazırlanan her şeyi önceden haber veriyorlar» demektedir (Hdt. 1,209).

Buna karşın tanrıların kendisini koruduğuna ve yapmak istediği seferin adeta tanrıların işi olduğuna inanan Kyros'un yükselişine yol açan bu itikat aynı

⁷⁵ KIRTO 2017:118, Kyros'un hakkındaki kehanet nedeniyle dedesi tarafından bebekken ölüm emri verilmiş olması ancak bu emre karşın yaşatılması ve kehanetin gerçekleşmesi anlatısının, aslında bir Hellen miti olan *Oidipous* mitinin bir başka versiyonu olduğunu belirtir. Herodotos'la hemen hemen aynı dönemlerde yaşayan tragedya ozanı Sophoklēs de «Kral Oidipous» adlı oyununda bu anlatının Hellen versiyonunu işlemektedir. Her iki anlatıda dolayısıyla aynı öyküye dayanmakla birlikte öykünün Mezopotomya versiyonunun bilinen en eski orijinali Musa peygamberin Eski Ahit'in *Exodus* kısmında geçen doğumuyla ilgili anlatıdır (2,1-10). Bu anlatıda da yine tıpkı Oidipous ve Kyros hikayelerinde olduğu gibi doğan çocuğun yönetimdeki kralı tahtından edeceğine benzer bir kehanet ve kralın kehanetin gerçekleşmemesi için doğan çocuğun katlini emretmesi söz konusudur.

zamanda onu çöküşünün de sebebi olacaktır. Kroisos'un şu sözleri bu çöküşün habercisidir: «Eğer sen de kendinin bir insan olduğunu ve komuta ettiğin diğer kişilerin de insan olduklarını kabul ediyorsan, önce şunu öğrenmelisin ki, insanların işleri bir tekerleğe benzer, tekerlek döndükçe, her zaman aynı yüzlere gülmez» (Hdt. 1,207)⁷⁶. Kyros bu söze kulak vermez ve daha evvel Kroisos'u ateşte yakma cezasından vazgeçerken hissettiklerini hatırlamaz. Zira o, bir gün kendi başına da böyle bir şey gelebileceğinden ürkmüştür, çünkü dünyada insanoglunun güvenebileceği hiçbir şey olmadığına dair hikmeti anlamıştır (Hdt. 1,86).

Kyros tanrıların iradesinin belirlenemeyeceğini acı bir biçimde öğrenir. Ancak bu noktada tanrıların onu yüzüstü bırakmasının arkasında onun kendi Pers ölçülerini ihlal eden davranışları olduğu iması da bulunmaktadır. Örneğin Persler'in yalan söylememe göreneğini (A2,P47) Kyros, Tomris ile evlenmek istemesi yalanı (Hdt. 1,205) ile ihlal etmiştir. Ayrıca Kroisos'un sözünü dinleyerek Tomris'in oğlunu şarapla kandırması da (Hdt. 1,207) tam bir yalan olmasa da saf ve katı Pers masumiyetinden uzaklaşan bir Kyros portresi sunmaktadır. Halbuki kendisi, Ionlar'ı koruma gayreti ile kendisini tehdit eden Lakedaimon elçisine: «Bir araya gelmek için kentlerinin orta yerinde belirli bir yer (çarşı) saptayıp birbirlerine yeminler etmek suretiyle birbirlerini kandıran böylesi adamlardan hiç korkum yok» demiştir (A2,P18).⁷⁷ Herodotos Persler'in çarşı pazar bilmediklerini ve çarşıları olan Hellen kentlerine hakaret olarak bu sözü söylediğini belirtmekte ama zaman içerisinde değişerek saf Persli ölçüleri ile diğerlerini yargılayan Kyros aynı ölçülerle tanrılar tarafından yargılanmaktadır.

Herodotos'un çizdiği portresi ile, tanrılar tarafından desteklenerek Persler'e özgürlükleri ve zenginliklerini bağışlayan ve Babil'i de alarak Asya'nın hakimi yapan Kyros, kendisine tanrıların hikmetini veren göreneklerini fethettiği ülkelerin görenekleri ile değiştiren tanrıların desteğini kaybeder ve kader çarkının oynaklığına tabi olur. Herodotos tanrısallık atfeden ve Perseus ve Oidipous gibi

⁷⁶ Hdt. 1,207: εἰ δ' ἔγνωκας ὅτι ἄνθρωπος καὶ σὺ εἷς καὶ ἐτέρων τοιῶνδε ἄρχεις, ἐκεῖνο πρῶτον μάθε ὡς κύκλος τῶν ἀνθρωπῆϊων ἐστὶ πρηγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἔᾶ αἰεὶ τοὺς αὐτοὺς εὐτυχεῖν.

⁷⁷ Hdt. 1,153.5-7: «Οὐκ ἔδεισά κω ἄνδρας τοιοῦτους, τοῖσι ἐστὶ χῶρος ἐν μέσῃ τῇ πόλι ἀποδεδεγμένους ἐς τὸν συλλεγόμενοι ἀλλήλους ὁμύντες ἐξαπατῶσι».

Hellen edebiyatında örnekleri görülen bir hikâye ile Kyros'un soyunu daha ziyade Medler'e dayandırmış olsa da iddiasının aslı olup olmadığı arkeolojik bulgularca ispatlanamamaktadır. Babil'in fethini anlatan ve halen British Museum'da sergilenen Kyros Silindiri'nde Kyros kendisini şöyle tanıtmaktadır:

«Ben Kyros, Dünyanın Kralı, Büyük Kral, Yüce Kral, Babil'in Kralı, Sümer ve Akad'ın Kralı, dört bucağın kralı [20]; büyük kral, Ansan Kralı, Kambysês oğlu; büyük kral Ansan Kralı, Kyros torunu; büyük kral, Ansan kralı, Teispes'in nesli».

Herodotos aslında Kserksês'in Hellas'a sefere çıkmadan önce amcasıyla yaptığı konuşmada, Atinalılar'dan öç almak için and içerken bu soy ağacını **A2,P8**'de Kserksês'in ağzından kendisi de teyit etmektedir. Akhameines'in Kyros'un atası olduğunu ayrıca başka yerde de vurgulamaktadır (Hdt. 3,75). Büyük kral II. Kyros'un babası olan I. Kambysês'in Med kralı Astyagês'in kızı ile evli olup olmadığına dair elimizde bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak açık kaynaklarda Akhaimenes, eski Elam topraklarında yer alan Parsumeş (Parsa-Pers) kentinde yerleşik, Ansan kentini de içeren Medler'e bağlı özerk bir krallığı yönetmiş ve buradan Assur kralı Senacherib'e sefer düzenlediği değerlendirilmektedir. Ansan hem şehir ismi hem de M.Ö. 2350'den beri Akadlar'la çekişme halinde olan ve Ansan ve Sousa kralları olarak kendilerini tanımlayan Elam hanedanının ismidir.

2.3.b. Kambysês'in Portresi

Kyros'un Pers göreneklerini değiştirerek onlara saygı duymaması oğlu Kambysês tarafından bir adım daha ileri götürülmekte ve onu diğer milletlerin değerlerine de saygı duymayan bir portrenin sahibi yapmaktadır. Babası gibi başarılı bir fatih olan Kambysês onun örneğinde olduğu gibi gücünün sınırını duygusallıkla zorlamaktadır. Kyros'daki tanrıların desteği motifi ise yerini tahtın meşru varisi olma motifine bırakmıştır. Buna göre toplam sekiz yıllık iktidarının başlaması ve bitmesi, yani yükselişi ve çöküşü de bu tema üzerinden gerçekleşmiştir. Hem ikinci kitap, hem de üçüncü kitapta (Hdt. 2,1;3,1) Kyros'un bir Pers olan Kassandanê'den olma oğlu Kambysês'in iktidarı vurgulanmaktadır. Herodotos Mısırlılar'ın Kambysês'in annesinin bir Mısırlı olan Nitetis olması tezini ise reddetmektedir (Hdt. 3,2). Bununla birlikte Mısır seferinin sebebi olarak bu kadın gösterilmektedir (Hdt. 3,1-3).

İktidarının ilk dönemi Mısır'da Memphis'in fethi ve bunun sayesinde savaşmadan Kambysēs'e boyun eğen Libya, Kyrene ve Barka'nın fethi ile geçer (Hdt. 3,13). Bu dönemde özellikle Hellenler'in de Kambysēs'in ordusunda yer alması ve hatta fetihlerde kritik roller üstlenmesine sahne olur. Ancak karşı tarafta da Hellen paralı askerler bulunmaktadır (Hdt.3,4). Fetih gerçekleştikten sonra Kambysēs'in ölçüyü aşan davranışlarına tanık olunur. Kral Psammenitos'un oğlu, Pers göreneklerine göre yönetime gelebilecekken ölüme gönderilir. Ardından Psammenitos isyan çıkarttığı için öldürülür (Hdt. 3,15). Müteakiben Kambysēs Sais'te Psammenitos'un babası Amasis'in ölüsünü mezarından çıkartıp, hırpalattırıp yaktırır. Bu her iki milletin göreneklerine de aykırı bir davranıştır. Her ikisinde de ölü yakma geleneği yoktur, zira Persler insan ölüsünün tanrıya yemek diye sunmazlar ve Mısırlılar ise ateşi önüne çıkan herşeyi yiyen bir hayvan olarak görürler ve insan ölülerinin hayvanlara sunulmasını doğru bulmazlar (Hdt. 3,16).

Kambysēs bundan sonra Kartacalılar, Ammonlar ve Ethiopialılar'a karşı sefere çıkmak ister (Hdt. 3,17). Emrindeki Fenikeliler Kartaca'ya saldırmaya razı olmayınca vazgeçer. Bu hem onlarca kendilerinden olana saldırmak günahından sakınmak hem de Kambysēs tarafından kendisine savaşmadan bağlanan bir toplulukla olan hukukunu korumak bakımından göreneklere uygun görülmektedir (Hdt. 3,19). Ama Ammon ve Ethiopialılar'a saldırı yıkım getirir. Ethiopialılar çok iri insanlardır ve kralları Kambysēs'in gönderdiği hediyelerin dostluk için gönderildiği yalanını anlayarak cevaben bir yay ve Persler bu yayı gerebilmeleri halinde saldırmaya yeltensiller diye de bir mesaj gönderir (Hdt. 3,21). Kambysēs buna fena öfkelenir ve ordusunu yeterli tedarikliğini temin etmeden sefere çıkarır. Yiyeceği tükenen ordu açlıktan kendi ölülerini yemeğe başlar. Bundan ürken Kambysēs ordusunu geri çeker ama çoğu telef olmuştur. (Hdt. 3,25). Ammonlular'a gönderilen ordu da bir kum fırtınası içinde telef olup gider (Hdt. 3,26).

Herodotos özellikle belirtmese de Kambysēs'in Ethiopialılar'la mücadelesi Kyros'un Massagetler'le olan mücadelesi ile sıkı paralellik içerisindedir. Her ikisi de duygusalca güçlerinin limitlerini zorlamışlardır. Zira Herodotos'un evreninde biri bilinen dünyanın kuzeyi diğeri de güneyinde Persler'in alışık olmadıkları coğrafi şartlar ve yaşam biçimleri ile şekillenen fiziksel üstünlükleri olan ve etkileşime açık olmayan bu toplumlara Persler'in ne ordu ne de değer yargıları ve

zenginlikleri ile nüfuz etme ihtimalleri oldukça düşüktür. Ama Kambysēs de babası Kyros gibi evvelki başarılarının getirdiği kibir ile bu gerçekleri göremeyerek kendi felaketlerini hazırlamışlardır. Ammon seferinde ordunun bir doğa olayı ile telef olmasında da bir tanrısal dokunuş bulunmaktadır. Zira Ammon tapınağı, rahipleri ve gizemleri ile bilinen Mısır'ın dini merkezidir. Herodotos Memphis'teki rahiplerin Mısır tanrılarının sırları hakkında öğretmiş oldukları şeyleri anlatmak niyetinde olmadığını belirtir (Hdt. 2,3). Bu olay hakkında bir yorumda bulunmamasını da bu niyeti çerçevesinde okumak gerekebilir.

Kambysēs Memphis'e döndüğünde (Hellenler'in Epaphos dedikleri) Tanrı Apis görünmüştür ve bu nadir olay yüzünden bayram yapılmaktadır. Buna inanmayan Kambysēs kendi başarısızlıklarına sevinildiğini sanarak yöneticileri öldürtür (Hdt. 3,27). Sonra rahiplere Apis'i getirtir. Bu özel ineği budundan bıçaklar ve tanrının etten kemikten olmasıyla dalga geçer. Rahipleri cezalandırır ve inek yarasından ötürü ölür (Hdt. 3,29). Sonra yayı gerebildiği için kışkandığı kardeşi Smerdis'i Susa'ya gönderir ve daha sonra rüyasında Smerdis'i başı göğe değerek tahta oturur görünce kendi yerinde gözü olduğu düşüncesi ile öldürtür (Hdt. 3,30). Sonra evlenmek için kraliyet yargıçlarından yasal izin çıkarttığı kız kardeşini de hanedanı erittiği için kendisini eleştirmesi üzerine karnındaki bebeği ile birlikte öldürür (Hdt. 3,31-32). Böylece artık hanedanı devam ettirebilecek soyundan kimse de kalmamıştır. Herodotos Kambysēs'in bu delice davranışlarını Apis'in öcünün yanında onun bedensel bir sakatlığından dolayı zaten delirmiş olduğunu söyleyerek açıklar (Hdt. 3,33).

Kambysēs kendi iyiliği için kendisini uyarın diğer yakınlarına da eziyetler eder. İçkisini oğlunun elinden içtiği elçisi Preksaspes'in kendisine Pers halkının onun çok içtiğini düşündüğünü söylediği için oğlunu kalbinden okla vurmuş, başka bir olayda Persler'in ileri gelenlerinden oniki kişiyi nedensiz yere başaşağı gömdürtmüş (Hdt. 3,35), böyle giderse Persler seni bırakırlar diye onu uyarın danışmanı Kroisos'u da cezalandırmış ve onu koruyan askerlerini de öldürtmüştür (Hdt. 3,36). Persler'den bu kadar çok insanın kanına girmiş olması, hiçbir Pers'in iyisiyle kötüsünü teraziye vurulmadan tek bir bir suç için kral tarafından bile ölüme gönderilememesine ilişkin Pers geleneğinin apaçık ihlalidir (A2,P46). Ama Kambysēs çok fazla Mısırlı'yı da öldürtmesinin yanı sıra, tanrıları ve gelenekleri ile de alay etmiştir. Mezarlarını açtırıp ölülerini seyretmiş, Hephaistos tapınağına girip tanrı heykeli ile dalga geçmiş, sadece rahiplerin girdiği Kabirler

Tapınağı'na da girip Hephaistos'un oğulları diye anılan tanrıların heykelleri ile de dalga geçip onları yaktırmıştır (Hdt. 3,37). Herodotos kutsal şeyleri ve ulusal görenekleri alaya alması ile onu bir deli olarak görmektedir. Zira bir kimsenin aklı başında kaldığı sürece, saygı gösterilen şeyleri alaya alması olağan değildir (A2,P21). Bu tepki Herodotos'un kültürel göreci yönünün bir tezahürü olarak görülmelidir.

Bu noktada Kambysēs'in Sousa'da malını mülkünü bıraktığı Mag, Smerdis'e çok benzeyen ve adaşı olan kardeşi Mag'ı tahta oturtup artık Smerdis kral oldu diye her yana haber salar (Hdt. 3,61.) Bunu öğrenen Kambysēs gördüğü rüyayı yanlış yorumlayarak kardeşini boş yere öldürttüğünü anlar. Susa'ya gitmek için aceleyle atına atlarken tam da Apis'i yaraladığı yerinden yaralanır ve sonunun geldiği-ni anlar (Hdt. 3,64). Emrindekilere tahtın Medler'e geçmemesi için gayret etmeleri talimatını vererek (Hdt. 3,65) pişmanlık içerisinde ölür, ama kimse tahttaki Smerdis'in gerçek olmadığını göremez (Hdt. 3,66). Sahte Smerdis ise foyası ortaya çıkana kadar başta kalır ama halk tarafından da sevilir (Hdt. 3,67).

Kambysēs meşru olarak tahta çıkmış, ama yaptıklarıyla meşruiyetini sorgulamış, sonunda kaderin cilvesi olarak bir isyan ile tahtı elinden alınmıştır. Dört yıl Mısır'da yaşamış olmasına rağmen Pers göğünün icabı olan en yakınındaki ulusu saygın tutmamış, onları aşağılayıcı davranışlar içerisinde olmuştur (A2,P43). Bir kimsenin kamuoyundaki değeri olan savaştaki yiğitlik ve çocuklarının sayısı bağlamında başarısız seferleri ve varis bırakamamasıyla sınıfta kalmış; ata binerken kendisini yaralaması, Ethiopialılar'ın yayını gerememesi ve onları hediyelerle kandırmak istemesi sebebiyle çocuklarını ata binmek, ok atmak ve doğruyu söylemek konusunda eğiten Pers eğitim sisteminin yüz karası olmuştur (A2,P45). Mutlak monarşik düzenin hesap vermez sorumsuzluğuna dayanarak (A2,P12) haksız yere insanları öldürmüş (A2,P46) tüm görenekleri yıkmış, çılgınlığın ve küstahlığın sınırlarını zorlamış ama dalga geçtiği tanrı figürünün (Apis ineği) akıbetini paylaşmıştır. Herodotos'un görecelik yaklaşımına göre Pers görenekleri ile sınanmış ama sınıfta kalarak Herodotos'un sayfalarındaki yerini almıştır.

2.3.c. Dareios'un Portresi

Tahtın meşru mirasçısı olmasa da bir Akhaimenid soylusu ve hanedanın yakını olarak Smerdis isyanının çözülmesindeki aktif rolü ve başa geçmek için yalan söylemekten (Hdt. 3,72) ve hileden çekinmeyişi (Hdt. 3,85-87) ile kral olması Herodotos'un Dareios hakkındaki ilk portresini oluşturmaktadır. Kendisinden önceki krallar gibi örneğin Hindistan ve Trakya gibi yeni ülkelerin fethinde de bulunmuş olmasına rağmen Herodotos'a göre başa gelişinde olduğu gibi daha ziyade tabiyetindeki milletlerin erk arayışı ve isyanlarının bastırılması çerçevesinde devlet idaresinin kurumlaştırılmasına odaklandığı söylenebilir. Dareios'un bu portresinin gerekçesini ise A2,P9'da devlet yönetimine ilişkin olarak yediler meclisinde monarşiyi savunduğu sözlerinde aramak mümkündür (3.82). Dareios, monarşinin iyi yanını gücü elinde tutan hükümdarın erdemine dayandırıyordu, Kyros örneğinde olduğu gibi Persler'i tek bir insanın iktidarının kurtardığına inanıyordu.

Herodotos'a göre Dareios var olan satraplık sistemi ve vergi sistemini reforme etmiş ve bastırdığı isyanların semeresini devletin hazinesini doldurarak toplamıştır. Böylece Dareios kurucu krallar arasındaki yerini almıştır. Herodotos A2,P10'da Dareios'un diğer krallarla kıyaslayan sözleri bu konumunu kuvvetlendirmektedir. Dareios öncesinde vergi yerine krallara armağanlar sunulurken, yaptığı reformlarla Dareios bunu bir sisteme oturtur. Herodotos bu nedenle İranlılar'ca Kyros bir baba, Kambysēs ise bir zorba gibi görülürken, getirdiği vergi sisteminden ötürü Dareios'u tüccar gibi görürlerdi.

Dareios Sardeis'deki satrap Oroitēs'in isyanından ve Samos'daki halk isyanından sonra Babil isyanını bastırmıştır (Hdt. 3,150-160). Bundan önce eşi Atossa'nın teşvikiyle sefer düzenlemek amacıyla Hellas'a Samos'dan köle olarak getirilen doktoru Demokedes'in rehberliğinde ve onun yüzünden başarısız olan bir keşif ekibi göndermiş, muhtemelen de bu sebepten Hellas'a sefer yapma fikrini ertelemiştir (Hdt. 3,134-138). Aslında onun başından beri böyle bir niyeti yoktur. Demokedēs'in geri dönebilmek için kurguladığı bir oyunla bu fikri benimsemiştir. Ancak Demokedēs'in oyununa gelen Dareios'un eşi Atossa'nın Dareios'u sefere çıkmağa ikna etmek için A2,P11'de söyledikleri Kral'ın isyanlarını bastırmakla ömrünü geçirdiği ve aslında yükünü yüklediği emperyal sistemin acımasızlığını gözler önüne sermektedir.

Dareios belli bir süre yönünü doğuya çevirerek Asya'ya bir keşif ekibi göndermiş ve bu sayede Hintliler'i egemenliği altına almıştır (Hdt. 4,44). Hindistan'ın fethini neredeyse hiç bir önemi yokmuş gibi geçiştiren Herodotos İskit seferine odaklanmıştır. İskitler göçebedirler ve sabit kentleri, kaleleri olmadığı için fethe-dilmeleri mümkün değildir (Hdt. 4,46). Kyros'un Massagetler'e karşı seferinden bu öğrenilmiştir. Ama Dareios aslında Samos ve Babil örneğinde olduğu gibi Persler'e başkaldıran bir ulus olarak gördüğü için İskitler'i cezalandırmayı kafasına koymuştur. Zira İskitler Medler zamanında Pers toprağı sayılan bölgelerde 28 yıl hüküm sürmüş sonra yurtlarına geri dönmüşlerdir (Hdt. 4,1). İskitler ülkelerindeki ırmaklarından savunma amaçlı olarak faydalanırlar. Istros (Tuna) bir işgal ordusu için en önemli coğrafi engeldir (Hdt. 4,47). Dareios, sefere hazırlanırken tabiyetindeki uluslardan yaya asker ve gemiler istemiş (Hdt. 4,83) ve Boğaz'a da Khalkedon'da (Kadıköy) bir köprü kurdurmuştur (Hdt. 4,85). Samos'lu mimar Mandrokles'e yaptırdığı köprüden memnun kaldığı için ona on kat ödeme yapmıştır (Hdt. 4.,88). Topladığı yaya asker yedi yüz bin ve altı yüz de gemisi vardır. Ordu geçtikten sonra İonialılar'a Istros üzerine de bir köprü kurma görevini verir. Denizcileri de Ion, Aiol ve Helléspontuslu'dur. Thraklar savaştan teslim olmuş ama ölümden sonra yaşama inanan Getaililer savaşıp yenilince köleleştirilip orduya alınmışlardır (Hdt. 4,93-96). İskit'ler üzerine yürümek üzere Istros üzerine köprüyü kuran Ionlar'a altmış gün içerisinde ordusuyla geri dönmezse köprüyü yıkıp evlerine dönmelerini emreder (Hdt. 4,98). Mytileneli Keos'un sözünü dinleyerek bu kararı almıştır (Hdt. 4,97). Sürekli geri çekilen İskitler'in ardından steplerde ilerleyen Dareios İskit kralına ya karşısına çıkması ya da toprak ve su vermesi mesajını iletir (Hdt. 4,126). Dareios'un taleplerini reddeden kral hileler ile Dareios'un ordusunu yiyeceğinin tükenmesini sağlar (Hdt. 4,130). İskitler'in bir grubu arkadan dolaşarak Istros üzerindeki köprüye gelir ve İonialılar'ı köprüyü yıkmaya zorlar. (Hdt. 4,133). Dareios sonunda İskitler'in ele geçmeyeceğini anlar ve köprü yıkılmadan yetişmek için bir geri çekilme planı uygular (Hdt. 4,134). İskitler'in zorlamasına karşın Miletos'lu Histiaios diğer Ionlar'ı ikna ederek (A2,P24) Dareios'un Istros'dan geçip İskitler'in tuzağından kurtulmasını sağlar (Hdt. 4,141).

Dareios Trakya seferinde İskitler'e karşı bir başarı elde edemese de ordusunu koruyabilmeyi başarmıştır. Istros (Tuna) üzerine kurulan köprünün yıkılmaması kararını destekleyen Mytileneli Keos ve Miletoslu Histiaios bu noktada büyük

yararlık göstermiştir. Dareios birliklerinin bir kısmını Megabazos adlı bir Pers'e emanet bırakıp Asya'ya geçer (Hdt. 4,143). Dareios'un bu akılcı kararı alması onu Herodotos'un diğer krallar için çizdiği duygusal portreden farklı kılmaktadır. Megabazos Trakya'daki bütün şehirleri ve ulusları Büyük Kral adına ele geçirir (Hdt. 5,2). İskit seferinden sonra Dareios'un Krallığı dönemindeki en önemli olaylar Miletos isyanı ve Dareios'un bu isyanın bastırılması ve öcünün alınmasına yönelik olarak giriştiği işlerdir. Miletos isyanı daha evvel Oroites vakasında da görüldüğü gibi kendiliklerinden Persler'e tabi olup paralı asker olarak hizmet verdikleri için özerk konumlarını koruyan tiranlar ile satraplar arasındaki çekişmelerin bir tezahürüdür. Miletos tiranları Histiaios'un yararlığı ile göze batmıştır. Neticede Samos gibi Miletos da fethedilir. Ancak etkileri geniştir. Zira Miletos ve destekçileri Sardeis'i yakar ve Kral'ın haklı öfkesine sebep olurlar. Miletos'a destek olan Atina ve Eretria'nın da cezalandırılmaları için seferler düzenlenir. Dareios bu seferlerde kendisi bulunmaz ve kendi adına hareket eden komutanlarını görevlendirir. Miletos karadan ve denizden muhasara altına alınıp yakılıp yıkılır ve erkekleri öldürülüp kadınları sürülür. Eretria da aynı şekilde yakılıp yıkılıp halkı sürgüne gönderilir. Ama Atina üzerine yapılan sefer başarısız olur ve Marathon'da Pers ordusu büyük kayıplar ile karşılaşır.

Dareios Sardeis'ten ötürü kinlendiği Atinalılar'ın başarısı karşısında büyük öfke duyar ve çok büyük bir ordu toplamak için her yana haber salar. Ama bu sırada Mısır'da da ayaklanma çıkar. Tam Mısır'a yürümeyi planlarken ölür ve yerine oğlu Kserksēs geçer (Hdt. 7,1-4). Otuz altı yıl hüküm sürmüştü. Başa gelişinden ölene kadar da sürekli ayaklanmaları bastırmak zorunda kalmıştır. Bu esnada mücadele etmek zorunda kaldığı toplulukların kültürleri ile haşır neşir olmuş, Kyros'dan beri vurgulanan sert Pers mizacını kaybetmiştir. Özellikle tüccar (A2,P10) olarak anılması ve vergiler getirmesi onu Kyros'un para ve ticareti zayıflık olarak görmesi (A2,P18) ile ortaya konan Pers göreneklerinden uzaklaştırır ve Hellenler'i ilk defa vergiye bağlayan Kroisos'un (Hdt. 1,6) durumuna düşürür (HOLTON, 2001). Hatta Persler'in kendilerini diğer uluslardan soylu sayma (A2,P43) göreneğini neredeyse tamamen ortadan kaldırır. Ancak, bu özelliği ile Persler'in başka ulusların adetlerine adapte olabilme özelliğini yansıtır (A2,P44). Böylece Dareios Mısır tanrılarını aşağılayan Kambysēs'ten ayrışır. Kendilerine yakın ulusların adetlerini almaları ve uzak uluslarınkini aşağıla-

maları özelliği Dareios döneminde özellikle donanmanın belkemiği olmaları sebebiyle Ionia ile artan ilişkiler neticesinde yakınlaşan Ionia için evrim geçirir. Ama İskitler ve Ethiopialılar örneğin yine Pers kibrine muhatap olacaklardır. Dareios diğer krallar gibi tanrısal olaylar ve rüyalar ile kararlarını almaz. Daha hesaplı kararlar verir. İskit seferi bunun en bariz örneğidir. Geleneklerine bağlı ve tanrıların kıskançlığından korkan bir Kyros portresine karşılık başarı için görenekleri askıya alabilecek bir Dareios portresi çarpıcıdır. Ancak bu evrim Pers göreneklerine uygundur (A2,P44).

2.3.d. Kserksēs'in Portresi

Kserksēs, Dareios'un kral olduktan sonra evlendiği, Kyros kızı Atossa'dan doğan çocuklarının en büyüğü idi. Kral olmadan önce doğan en büyük çocuk Artobazanēs'e rağmen başa gelmesinde daha evvel Kleomenēs'in bir oyunu sonucu Sparta'ya küserek Dareios'un yanına sığınan Demaratos'un Sparta geleneğine ilişkin verdiği bilgi etkili olmuştur. Sparta geleneği kral olduktan sonra doğan çocuğu veliaht kabul eder. En yaşlının başa gelmesine dayanan Pers geleneğinin bırakılıp köleleri olan bir ulusun geleneğine göre krallıkta hak iddia etmesi Kserksēs'in görenekle ilişkisi bakımından Herodotos'un sunduğu ilk tablodur (Hdt. 7,3). Zira Kserksēs'in kendisi Peloponnēsos'a adını veren Frigyalı Pelops'a atıfla Hellenler'e kölemizin köleleri demektedir (A2,P26). Bu Pers geleneğinin açık ihlalidir ve Kserksēs babası gibi başarı için bundan çekinmemektedir. Zira Persler'in en az değer verdikleri kendilerinden en uzakta oturan uluslardır, herkese ve özellikle daha yakın olan komşularına hükmederler; bu yakın komşular da kendilerinden sonra gelen sınır komşularına hükmederler (A2,P43).

Kserksēs önce Mısır'a yüklenmek isterken Mardonios Hellas'a öncelik vermesi için onu ikna etmeye çalışır. Herodotos Dareios'un kızkardeşinden olan Gobryas oğlu Mardonios'u İmparatorlukta sözü geçen biri olarak tanımlıyor (Hdt. 7,5). Oysa daha evvel Dareios'un kızı ile evli aynı Mardonios Hellas'a yapılan bir seferdeki başarısızlığı ve kayıplardan ötürü Sousa'ya geri çekilmiştir (Hdt. 6,45). Dareios zamanında gözden düşen bir yöneticinin soy soppu sebebiyle Kserksēs zamanında gözde olması Kserksēs'in yönetimine ilişkin dikkat çeken bir noktadır. Zira savaşta ihtiyatsızdan kayıplar verilmemesi Dareios'un önemli bir özelliğidir. Atina'nın devrik tiranları Peisistratosoğulları da Sousa'ya gelip Kserksēs'i ikna etmeye çalışırlar (Hdt. 7,6). Kserksēs bir ordu gönderip Mısır'ı yeniden fethedip

vergilerini ağırlaştırır ama sonra hemen Hellas'a odaklanır. Kserksēs Hellenler'den babasından miras kalan öcü almaktan çok yeni fetihler yapmak isteyen bir kral tablosu çizer. Hevesleri büyüktür ve riskleri önemsememektedir ama meclisteki görüşme kararını değiştirir. Amcası Artabanos'u dinleyerek sefer yapmaktan vazgeçse de temsilcisi olduğu emperyal sistemin yanısıra gördüğü rüyalar ile deneyimlediği ilahi baskı onu kaderine sevk eder. Sefer kararı emperyal sistemin baskısı iledir ama aynı zamanda tanrısaldır. Ayrıca sefer esnasında güneş tutulması (Hdt. 7,37) gibi tanrısal olaylar Kserksēs ve Maglar'ca yorumlanır. Alınan kararlarda tanrıların işaretlerinin gözetilmesi diğer krallardan ziyade Dareios'tan farklı bir durumdur. Dareios ise rüya ve tanrısal işaretler görmez; hesap adamıdır. Bununla birlikte Kserksēs Herodotos'a göre yorumlanması çok kolay bazı işaretleri ise önemsemez. Örneğin Kserksēs bir katırın hem dişi hem erkek organı olan bir yavru doğurması, bir kısrağın tavşan doğurması gibi olayları önemsemez (Hdt. 7,57). Hâlbuki Dareios zamanında Babil isyanının bastırılmasında bir katırın doğurması olayı tanrısal bir işaret olarak görüldüğü için başarı elde edilmiştir (Hdt. 3,153).

Dareios'un kendisine biçtiği en erdemli monark (A2,P9) olma gayretine karşılık, Herodotos'un Kserksēs'i Otanēs'in A2,P12'de (3,80.9-25) tasvir ettiği kişilik zafiyetleri olan monark grubuna dâhil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna örnek olarak Kserksēs'in seferde Sardeis'ten önceki durağı olan Kelanai sitesinde oturan Lidyalı Pythios, kralı ve ordusunu büyük bir cömertlikle ağırlar ve tüm parasını sefere katkı olarak vermek ister. Kserksēs kabul etmez ve onu över (Hdt. 7,27-29), ama sonra bundan cesaret alan Pythios sefere kattığı beş oğlundan en büyüğünü kendisine bağışlamasını dileyince Kserksēs büyük öfke duyar ve cömertlikte Büyük Kralı geçmekle övünemeyeceğini söyleyerek oğlunu öldürttürür (Hdt. 7,39). Ordunun Hellēspontos üzerinden geçmesi için yapılan köprü büyük bir fırtınada kopunca Hellēspontos'a sopa vurdurur, kızgın demirlerle dağıtır ama ayrıca köprüyü yapanların kafasını kestirir (Hdt. 7,35). Bir tek suç için hiç kimse, hatta kral tarafından bile ölüme gönderilemeyeceğine ilişkin Pers göreneğine rağmen (A2,P46) işlediği cinayetlerin ve Persler'in güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgâra da kurban adamalarına rağmen (A2,P44), Hellēspontos'u kırbaçlattırması gibi tanrısal güçleri terbiye etmeye çalışır halinin yanısıra Kserksēs, topladığı ordunun büyüklüğüne rağmen bunun kalıcı olmadığını ve hayatın kısılalığını aklına getirerek gözyaşı döker (Hdt. 7,46). Ancak bunlar

nedamet gözyaşları değil de sanki eline verilen gücün sınırlarını sorgulayan kralın gücüne kendince bir sınır bulmasından duyduğu üzüntüdedir. Zira amcası Artabanos'un bu yüzden ihtiyatlı ve hesaplı olması gerektiği, düşmanın kendisinden çok topladığı ordu ve donanmanın büyüklüğünün asıl düşmanı olabileceğine ilişkin uyarılarını (Hdt. 7,49) göz ardı ederek Persler'in gücünün nerelere kadar uzandığını görmek için eyleme girişir (Hdt. 7,50). Ancak tanrılar bu aşırılığı cezalandırır ve Kserksēs'in ordusu gibi aşırı büyük olan donanması fırtınalar ve talihsizlikler yüzünden Hellenler'in karşısına çıktığında oldukça erimiştir (Hdt. 8,13).

Kserksēs ordunun gücünü zorlar. Örneğin yıkılan köprüden sonra Hellēspontos'a vurduğu 'çifte bukağı' için toplamda altıyüz yetmiş dört gemi ve çok ağır halatlar kullanılır (Hdt. 7,35). Daha evvel Mardonios'un fırtınada donanmasını kaybettiği Atos dağının olduğu yarımadaı karadan ayırmak için, gemiler rahatlıkla kıstağın üzerinden çekilebilecek olmasına rağmen, iki triremen geçebileceği genişlikte kanal kazdırır. Herodotos bunu gösteriş olsun, gücünü gösterebilsin diye yaptığını değerlendirir (Hdt. 7,24). Sonuçta sadece orduyu sevk etmek için gerçekleştirilen bu inşaat işleri tüm imparatorluğun kaynakları kullanılarak üç yıl sürer (A2,P33). Amacı ile orantısız büyüklükte bir ordu toplar ama koca ordusu Thermopylai'dan zorlukla geçebilir ve aşırı kayıplar verir. Ayrıca Kserksēs öfkesinden Thermopylai kahramanı Lakedaimon kralı Leonidas'ın cesedini hırpalatır ve Herodotos'a göre bu Pers göreneğinin ihlalidir. Zira Persler kahramanlığa değer verirler (Hdt. 7,238). Spartalılar buna karşılık Kserksēs'den tazminat ister. Kserksēs gülererek tazminatı Mardonios verecek diye yine Hellenler'i alaya alır (Hdt. 8,114). Zira kendisi Atina'yı alarak hedefine vardığını düşünür ve Salamis yenilgisinin ardından kaçarak geri döner. Seçme birliklerini bırakır ama ordusunun büyük kısmını yanına alır. Fakat bu ordu açlıktan kırılır. Mardonios kalan birliklerin komutasını alıp Hellen seferini sürdürür. Buna karşılık Pausanias komutasındaki Spartalılar, başta Atina olmak üzere diğer Hellenler'in desteğiyle kurdukları ordu ile Plataia ovasında Persler'i yener ve Mardonios'u öldürürler ve böylece Leonidas'ın öcü alınır (Hdt. 9,64). Kserksēs'i Hellas'ı fethetmek için ikna eden Mardonios bu hayalinin bedelini hem canı hem de ordusunun tamamen öldürülmesiyle öder. Mardonios'u bundan vazgeçirmeye çalışıp Hellenler'i rüşvetle elde etmeyi öneren diğer komutan Artabazos ise kaçıp canı kurtarır (Hdt. 9,70).

Kserksēs kara savaşında haklı bulmasına rağmen amcası Artabanos'u değil Mardanos'u, deniz savaşında da yine haklı bulmasına rağmen Artemisia'yı değil kardeşi Ariabignēs'i dinleyerek ordusunu ve donanmasını kaybeder. Zira bu görüşler genelin görüşleridir. Kserksēs'in monarşisi tek adamlıktan çok artık kurumsallaşmış olan emperyal sistemin güdümündedir. Hellen seferi ve deniz savaşı öncesinde kurduğu meclislerde bu durum gözlenir ve karar sürecinde kendi fikrine rağmen kurulun kararını uygular. Bunun sebebi aslında tek adam yönetiminin zayıflığıdır. Yeterli erdemi olmayan bir kral emperyal sistemin oyuncağı haline gelmektedir. Ancak yapılan en büyük hata Hellenler'i aşağı görmektir. Bu noktada Pers kibri kurumlaşmıştır. Böylece Kserksēs Otanēs'in çizdiği erdemsiz monark portresine de uymaktadır. Buna göre gücün etkisiyle karakteri bozulan Kral atalardan kalma gelenekleri bozabilir; kadınların ırzına geçebilir, karar olmadan adam öldürebilir (A2,P12). Örneğin Kserksēs Sardes'te iken kardeşi Masis-tēs'in karısına âşık olur ama elde edemez. Kendi oğlu ile evlendirdiği Masis-tes'in kızını elde ederek bu arzusunu karşılar (Hdt. 9,108). Olaylar ayyuka çıkınca da hem kardeşini hem karısını hem de oğullarıyla yanındakileri öldürtür (Hdt. 9,112-113).

2.4. Saray Protokolü

Herodotos'un Pers sarayındaki bir divan toplantısına verdiği ilk sahne Kserksēs'in Hellen seferini tartıştığı andır (Hdt. 7,8.a). Burada Kserksēs'in ağzından meclis toplama geleneğinin kendisinden önceki krallara uzandığını hatta Kyros'un Astyagēs'ten aldığı imparatorluğa atıf yaparak bu geleneğin aslında Med sarayından başladığı algısını vermektedir. Kyros'un bu sarayın geleneklerine vakıf olması temasının azlığı düşünüldüğünde tartışmalı olabilecek olsa da, daha sonra Ionia'daki ordusunun başına getirdiği ve öncesinde kendisine Med iktidarını vermeğe çalışan Harpagos aracılığı ile Med devlet adamlığı geleneğine ilişkin önemli bilgileri elde edebilmesi mümkündür (Hdt. 1,162). Bununla birlikte Herodotos Kyros'un ölünceye kadar Astyagēs'i de yanında tuttuğunu bildirmektedir. Aynı zamanda Kroisos'u da emri altına almakla Kyros'un Asya'nın efendisi olduğunu söylemektedir (Hdt. 1,130). Kyros'un bu eski krallara yeri geldiğinde danıştığı ve tecrübelerini büyük Asya krallığı için kullandığını bilmekteyiz. Dolayısıyla Kserksēs'in dile getirdiği meclis geleneğinin geçmişi bu detaylar ile ortaya konmaktadır. Bu meclisin üyeleri arasında Kral'ın aile

yakınları da bulunmaktadır. Ancak kralların yaptığı evliliklerin güçler dengesini gözettiği de çeşitli noktalarda verilmektedir. Örneğin Dareios'un yediler meclisinin üyeleri ile kız alıp verdiği (Hdt. 3,89) bilinmektedir. Ayrıca satraplıkların yöneticileri de bu meclistedir (Hdt. 7,19). Bunların da Kral'ın yakınlarından olduğunu bilmekteyiz (Hdt. 5,25). Ancak bu kimselerin Kral'dan hediyeler alma hevesi ile seferlerin başarısını pek de sorgulamadıkları görülmektedir. Böylece divan ilişkilerinde bir rekabet ve zenginlikten pay kapma mücadelesi vurgulanmaktadır (Hdt. 7,19).

Bu tespitler Persler'de yönetimin emperyal bir sistem olduğunu ve ona özgü davranış kalıpları taşıdığını ortaya koymaktadır. Dareios'un Atossa ile sohbetinde (A2,P11) ve Kserksēs'in gördüğü rüyada bu sistemin sürekli bir fetih gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır. Kserksēs de konuşmasında Persler'in yayılmacılık politikasını ortaya koymaktadır ve tıpkı Kyros, Kambysēs ve babası Dareios'dan beri Persler'in tanrının gösterdiği yolda yaptıkları fetihler gibi kendisi de Pers egemenliğini genişletmek durumundadır (Hdt. 7,8.a). Onlar için Atina'dan intikam almak da önemlidir (Hdt. 7,8.b) ve eğer Atina da dize gelirse Persler'in gözleri önünde artık gök kubbeden başka sınır kalmayacaktır. Böylece bütün uluslar kölelik boyunduruğuna vurulabilecektir (Hdt. 7,8.c). Divan toplantısında yapılan konuşmalar icra sistemindeki etik hakkında da ipuçları vermektedir. Mardonios Kserksēs'e destek vermek için Hellenler'i küçümseyen bir konuşma yapar (Hdt. 7,9). Ama amcası Artabanos savaşın risklerini ortaya koyan ve ihtiyatlı olmasını tavsiye eden bir tavır ortaya koyar. Hellenler'in küçümsememesi gerektiğini belirtir, Histiaios'un sağduyusu ile Persler'i kurtardığını hatırlatır ve yanlış hesap yapmamasını söyler. Büyük heveslerin tanrı katında hoş karşılanmayacağını, tanrının gazabından sakınması gerektiğini ve acele etmemesini söyler. Yeğeni Mardonios'a da Hellenler'i aşağılayıp onlara kara çalmasını, bunların kötü davranış olduğunu söyler. Kralı öne sürmeyip sakınmasını, zira bu tavırları yüzünden Atina'da kurda kuşa yem olacağını söyler (Hdt. 7,10). Kserksēs başta amcasına kızar ama düşününce haklı olduğunu anlar ve seferden vazgeçer (Hdt. 7,13). Ancak o gece rüyasına giren bir zat ise sefere çıkmazsa kısa zamanda yükseldiği gibi alçalacağını belirtir (Hdt. 3,14). Bu yaşanan annesi Atossa'nın genç kral Dareios'a sefere çıkması için verdiği öğüdü hatırlatmaktadır. Dareios sefere çıkmakla İranlılar'a başlarında bir erkeğin bulunduğunu göstermiş

olacak ve onların enerjilerini savaşta harcayarak ayaklanmaları için vakit bırakmamış olacaktır (Hdt. 3,134). Yani aslında istemese de sefere çıkmaya mecburdur. Herodotos'un bu noktada Kserksēs için çizdiği tablo sefer kararının diğer krallar gibi kişisel öfke ve hırslar ile değil duygulardan arınmış bir emperyal duruş olarak alınmasıdır. Başka rüyalar da görülür ve emperyalist mecburiyet tanrısal mecburiyete dönüşür (Hdt. 3,17-19). Aynı mecburiyet vurgusu Plataia Savaşı'ndan önce verilen bir şölende Thebaililer ile yemek yiyen bir Pers'in bir Hellen'e komutanlar ve ordunun çoğunun savaşta öleceği öngörüsünü **A2,P13**'de (9,16.21-26) bir sistemsal ve tanrısal mecburiyet olarak sunmasında da görülmektedir

Salamis yenilgisine ilişkin anlatıda Herodotos'un, Aiskhylos'un «Persler» eserinden hatırlanan belirli sahnelere atıf yaptığı görülmektedir. «Persler»de bir ulak tarafından iletilen yenilgi haberinden sonra sahneye giren Kserksēs dövünüp üstünü başını parçalamış bir halde Atossa'nın başkanlığında toplanan divanın önüne çıkmaktadır. Hem Dareios'un ruhu (**A1,P69**) hem de Kserksēs'in (**A1,P85**) ağzından giysilerini parçaladığı da ifade edilmektedir. Hatta Kserksēs koro ile temsil edilen divan üyelerine de çığlıklar atıp tırnaklarımızla önünüzü bağrığınızı yırtın diye emretmektedir (**A1,P87**). Herodotos da bu sahneyi hatırlatır bir biçimde Kserksēs'in *angareion* adını verdiği atlı posta ile yenilgi haberini Sousa'ya iletmesi ile Persler'in üstlerini başlarını paralayıp çığlıklar attığını belirtmektedir (**A1,P14**). Hatta bu ulusal yasın Kserksēs kendisi Sousa'ya dönüp durduruncaya kadar sürdüğünü bile söylemektedir (Hdt. 8,100). Bu sürenin kral yolununun üç aylık yol olduğu bilindiğine göre Kserksēs'in Hellas'tan Hellēspontos'a kadar kırkbeş günde (Hdt. 8,115) ve oradan Sardeis'e kadar gelmesi ve Sardeis'teki uzun konaklaması göz önüne alındığında en az altı ay süreceği hesap edilirse Herodotos'un ifadesindeki abartının Aiskhylos'dan gelen belleğe hitap ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Yenilginin üzerinden kurulan taç sembolojisi de tacın bir güç simgesi olarak Persler'den Hellenler'e geçtiğine bir işaret sunmaktadır. Kserksēs Hellas seferi hazırlıklarına başladığında bir rüya görür. Başından taze zeytin dalından bir taç vardır. Daldan çıkan çiçekler bütün dünyayı kaplamaktadır. Sonra taç giderek yok olur. Maglar bunu savaşın tüm dünyayı kaplayacağına yorarlar (Hdt. 7,19). Ama savaşın sonu göz önüne alındığında bu tacın dünya hükümdarlığını temsil

ettiği ve bu hayalin yok olduğu şeklinde doğal bir yorum okuyucunun aklına gelmektedir. Bu taç sembolü ile ilişkili olarak Hellenler'in, Salamis Deniz Muharebesi'ndeki en yiğit kişiyi seçmek için yaptıkları toplantıdan sonra, Spartalılar'ın donanmanın komutanı Themistoklēs'e zeytin dalından bir taç vermeleri (Hdt. 8,124) hatırlanabilir. Herodotos'un bu taç alegorisiyle gücün Persler'den Hellenler'e geçmesi algısını yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte bu zeytin dalından tacın Kserksēs'deki karşılığı onur olmuştur. Thermopylai Muharebesi'nden sonra yakalanan asker kaçaklarından öğrenildiği üzere Hellenler olimpiyatlarla meşguldürler ki burada kazanılan ödül de para değil zeytin dalından bir çelenktir (taçtır). Bunun üzerine Kserksēs'in divanındaki bir Pers soylusunun dilinden **A2,P15**'de vurgulandığı üzere karşılarında onurları (erdemleri) için savaşıyan bir halk vardır.

Ancak belli ki Persler için de bir tacın sembolik anlamları vardır. Zira Kserksēs Salamis yenilgisinden sonra Atina'da dönüş yolunda Abdera'da konakladığında burası ile konukluk ilişkilerini sağlamlaştırmak için altın bir pala ve altın işlemeli bir taç armağan etmiştir (Hdt. 8,120). Herodotos hikayenin bir başka versiyonunda da Kserksēs'i sağ sağlam Asya'ya ulaştıran gemi kaptanının başına altın bir çelenk koymuştur (Hdt. 8,118). Bununla birlikte kutsal Zeus arabasını Trakya'da bırakmak zorunda kalmıştır (Hdt. 8,115). Bu araba ile birlikte Sousa'dan buraya kadar gelmiş ve saltanatının bir simgesi de bu araba olmuştur. Bu araba aslında Zeus için bir tahttır. **A2,P16**'da işaret edildiği üzere Kserksēs'in kendisi bile bu tahtta oturmamaktadır. Kserksēs'in Susa'da da bir tahtı vardır ki bu da krallığının bir simgesidir. Zira onu Hellas seferinden caydırmağa çalışan amcası Artabanos da fikrinin değişmesine sebep olan rüyayı çekinmesine rağmen (Hdt. 7,16-17) Kserksēs'in tahtına oturup uykuya dalınca görmüştür. Nihayet Kserksēs bu taht geleneğinin kendisinden önceki krallarda da var olduğunu tahttı devraldığını söyleyerek kendisi bildirmektedir (Hdt. 7,8.a).

2.5. Pers Yönetim Organizasyonu: Satraplık Sistemi

Dareios devrinde olgunlaşan satraplık sistemi Pers kamu ve maliye düzeninin omurgasını oluşturmaktadır (Hdt. 3,89-96). Bu sistem yönetim kadar vergi toplamak için kurulmuştur ama İran (Περσος) doğrudan vergiden muaf tutulmuştur (Hdt. 3,97). Bu düzende istisna olarak Kambysēs döneminde çölün geçilebilmesi için yapılan antlaşma (Hdt. 3,7) sayesinde Araplar bulunmaktadır. Bunlar krala

kendiliklerinden hediye gönderirler (Hdt. 3,97) ama kralın hükmü altında değildir ve hiçbir surette İranlılar'ın boyunduruğu altına girmemişlerdir (Hdt. 3,88). Fenikeliler'in Araplar'a de benzer bir konumu vardır. Kambysēs'in Mısır seferinde bütün deniz gücü ellerindedir ve Kambysēs istemesine rağmen Kartaca'ya sefer yapmamışlardır, zira Fenikeliler Persler'e kendiliklerinden bağlanmışlardır (Hdt. 3,19). Yani özgür insanlardır ama vergilerini vermektedirler (Hdt. 3,91).

Miletos'un durumu da benzerlik arz etmektedir. Miletoslular da kendiliklerinden Kyros'a bağlanmışlardır (Hdt. 1,169). Korkudan kurtulmuşlardandır, zira Kyros zamanında bir anlaşma imzalamışlardır. Adalıların da Fenikeliler Persler'in egemenliğine girene kadar korkusu olmamıştır zira Perslerin kendi gemileri yoktur (Hdt. 1,143). Ama sonrasında da Dareios'un İskit seferinde donanmanın komutası Hellen denizcilerdedir (Hdt. 4,89) ve Miletos tiranı Histiaios bunlar üzerinde etki sahibi olmuştur. Tiranlık sisteminin sürdürülebilmesinde ise Persler'in bu sistemi kendileri için faydalı görmeleri etkilidir. Persler'in bu desteği olmasaydı bu sitelerde tiranlık yerine demokrasinin kurulması söz konusu olacaktı (Hdt. 4,137). Zira kendiliğinden kendilerine bağlanan yerlerde devlet idaresinde Persler kendi adlarına kamçı kullanacak bir bağlaşıklık yöneticisi faydalı görmektedirler. Mevcut otoriteyi kullanmayı yerinde görmektedirler. Bu aslında Herodotos'a göre Persler'de bir kuraldır: Fethettikleri ülkelerin kral oğullarına saygı gösterilir; hatta kendilerine karşı çıkmış olanların yerine oğullarını getirirler (Hdt. 3,15). Ancak Otanēs'e tanınan ayrıcalıklara (Hdt. 3,83) benzer uygulamalar Miletos örneğinde de olduğu gibi belirli yöneticilere kontrol altında tutulması gereken erkler tanınmasının yolunu açmıştır. Dareios monarşik düzenin yereldeki tezahürü olarak satraplık sistemini kurumlaştırmış ve imparatorluğu 20 bölgeye ayırarak yerel işleri bu satrapların idaresine bırakmıştır (Hdt. 3,89).

Herodotos'un Dareios'a «tüccar» (A2,P10) sıfatını layık görmesinden de anlaşılacağı üzere Dareios'un satraplık sistemini kurumlaştırmasındaki ana vurgu, halkın huzur içinde yaşamasını temin etmekten ziyade bölgelerin zenginliklerine göre vergi salınması ve toplanmasıdır. Ancak daha önemlisi vergilerin toplanmasında gümüş gibi değerli madenlerin ve para basmanın bir değişim aracı olarak kurumlaştırılmasıdır. Bunun Ionia merkezli bir uygulama olarak imparatorluğa yaygınlaştırılmasını Herodotos Dareios'a mal etmektedir.

Eserde vurgulandığı üzere Euboia talantı verginin ölçülebilirliği ve kıyaslanabilirliğinin sağlanması için bir ölçü birimi olarak yaygınlaştırılmıştır (Hdt. 3,89.10-11). Herodotos'un vergi miktarları üzerinden yaptığı hesaba göre ise Dareios'un yıllık geliri on dört bin beş yüz altmış Euboia talantı gümüştür ki (Hdt. 3,95), bu bugün için bile ciddi bir gelirdir. Buna sonradan adalar, Teselya ve Avrupa bölgeleri de dâhil olmuştur ve toplanan gümüş rezervi toprak kaplarda eritilerek muhafaza edilmekte ve ihtiyaç duyuldukça para basılmaktadır (Hdt. 3,96). Herodotos bu iddiasını yani Pers hazinesinden dışarıya para akışını başka yerlerde teyit etmemektedir. Bu yüzden daha ziyade Sardeis'deki bir uygulama olmalıdır. Örneğin bir Lidyalı'ya emanet edilen Kroisos'un hazinesinin isyanda teşvik için kullanılması (Hdt. 1,153-154) ve Kambysēs'in Mısır'ın fethinde kullandığı Hellen paralı askerler (Hdt. 3,1), Polykratēs'e Oroitēs tarafından vad edilen servet (Hdt. 3,122), Hellenler'in denizcilikte kullanılması için bir araç olarak gümüşün kullanıldığını göstermektedir.

Ancak Dareios Lidya'daki bu uygulamayı kendi adına düzenlemiştir. Bununla birlikte WALLINGA 1984, Hellenler'in Persler'e olan vergileri ve gemi üretmeleri için Persler'in yaptıkları ödemelerin ayrı ayrı ele alınan olgular olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bölgelerde gümüşü olmayan veya mal ve hizmet değişimi ile gümüş kazanamayanlar da altın, diğer madenler ve köleler vererek de vergi yükümlülüklerini yerine getirebilmektedirler (Hdt. 3,97). Ancak değişim aracı olarak gümüş özellikle Trakya'nın, Anadolu'nun ve Mısır'ın imparatorluk sistemi içerisinde bütünleştirilmesinde önemli bir faktör olmuştur.

GEORGES 2000: 7-9, para basımının döneminde külçe ve diğer formlara alternatif servet aktarım aracı olarak kullanılmaya başlamasının Trakya'nın fethini müteakip açılan yeni madenlerle ilişkili olduğunu değerlendirmektedir. Bu noktada özellikle Trakya gümüşünün Hellen yünleri ile değiş tokuş edildikten sonra Mısır'dan başka kıymetli ürünler alınmak için kullanıldığını vurgulamaktadır. Zira, adalar ve Ionia'daki mevcut madenler bu mal akışının finansmanı için yeterli değildir. Herodotos'a göre Kambysēs'in Mısır seferi sonrasında, Naukratis'in Mısır'ın tek ticaret limanı olması konusundaki tekel konumunun kırılması ile (Hdt. 2,179), Hellen tacirler akın akın Mısır'la ticaret için Memphis'e (Hdt. 3,139) ve Fenike ile ticaret için Al Mina'ya (Hdt. 3,5) gelmişlerdir. Buluntulardan gümüşün bu alışverişte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Dareios'un koyduğu vergileri ödeyebilmek için kendi gümüş paraları olmayan toplumlar gümüş para

ile ticarete değer vermişlerdir. Bulgaristan'da ve Romanya'da ki buluntular tarafından teyit edildiği üzere Trakya kadar İskitia'nın güneyi ve batısında bulunan madenler de örneğin Transilvanya'da Dacia madenleri de Ionlar için önem kazanmıştır. Thasos adası ve Abdera'daki madenler ise Persler'ce özellikle donanmanın Ion bileşenin finansmanı için önemlidir. Böylece Teos, kolonisi olan Abdera'dan gelen gümüş ile önemli bir zenginliğe kavuşmuştur. Bu noktada Persler'in fetihleri sayesinde ortadan kalkan sınırlar ve savaş ekonomisi bu zenginliğin gerçek kaynağıdır.

Ancak Pers devletinin katı monarşisi, paralı askerlik sayesinde zenginleşen Hellen tiranlarının sivrilmesine izin vermiyordu. Bu eğilim satrapların tiranlar üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyetin ve İonia'daki karışıklıkların ana gerekçesini oluşturmaktadır. Samos adasının tiranı Polykratēs'in Kambysēs zamanındaki Sardes satrapı Oroitēs tarafından öldürülmesinin ardında zenginlik hırsı kadar İonia ve adalar üzerinde hâkimiyet kurma arzusunun yattığı ortaya çıkmaktadır (Hdt. 3,122). Satrapların büyük kral karşısında büyükmeleri ve diğer satraplarla yarışmaları da aynı biçimde hoş görülmemektedir. Zaten Oroitēs de Dareios'un hışmını çekerek öldürülmüştür (Hdt. 3,128). Daha sonra Samos da fethedilerek Polykratēs'in kardeşi Sylosōn'un yönetimine bırakılmıştır (Hdt. 3,149). Herodotos fethin sebebi olarak Dareios'un daha kral olmadan önce Sylosōn'un kendisine yaptığı bir iyiliğe karşı borçlu hissetmesini göstermiştir. Ancak, Polykratēs'in yönetimi emanet ettiği kölesi Maiandrios'un adada halkın buna hazır olmamasına karşın iktidarı halka bırakması ve aralarında hak eşitliği ilan etmesini (Hdt. 3,142) de arka plandaki bir sebep olarak ortaya koymaktadır. Fethin ve acı sonuçlarının ise daha evvel yediler meclisinde Dareios'a karşı demokrasinin hikmetlerini öven (Hdt. 3,80) Otanēs'in elinden olması da Pers monarşisinin katılığının bir göstergesi olarak belirlemektedir.

Satraplıkların ve tiranların Kral ile ilişkilerinin kurulması ve iletişim kadar malların, vergilerin ve orduların transferi için önemli bir altyapıya ihtiyaç bulunduğu açıktır. Herodotos bu hususu **A2,P17**'de özellikle vurgulamaktadır. Herodotos'un işaret ettiği atlı posta sınıfının (*angareion* sınıfının) HENKELMAN 2017: 76-77'nin işaret ettiği üzere, Persepolis Sur Tabletleri'nde ayrılan kaynaklara ilişkin kayıtlarda rastlanan «mızrak taşıyan» sınıfı ile ilişkisini bir şekilde kurmak gereklidir. HENKELMAN, bunların *δορυφόροι* (Hdt. 7,83) veya *μηλοφόροι* (Hdt. 7,41) denilen mızraklı sınıftan olabileceğini zira ordunun komutası altında

olmadan faaliyet gösterebildiklerini ifade etmektedir. Ayrıca Ksenophōn'un bildirdiği (Kyr. 6,2.36) yol inşaatlarında çalışan Akhaimenid ordusundaki aktif görevinden emekli mızrakçı, okçu, sapancı gibi eski askerlerin ordunun sefer esnasındaki lojistik ihtiyaçları ile ilgilenmesini de hatırlatarak bunlarla ilişkilendirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu sınıfta görev alanların sadece habercilik değil mesafelerin ölçümü, mil taşlarının konması ve yolların bakımı gibi faaliyetlerde de bulunması da söz konusudur.

Herodotos'un Kral Yolu tasviri (Hdt. 5,52-54) Sardeis'den Sousa'ya doksan günde gidilen yolun üzerinde kraliyet konakları ve kervansaraylarının varlığı ile faal bir sistem tarif etmektedir. Bu sistemin çalışması için ciddi bir insan gücünün ayrılması gereklidir. Yolun fiziksel bütünlüğünün sağlanması da önemlidir. Zira başboş bırakılması halinde ekip biçmeye kalkanlar olabilecektir. Bu bağlama Herodotos Kserksēs'in ordusunu Trakya'da geçirdiği yerlerde Thraklar'ın o tarihten sonra sabanla toprağı sürmedikleri, bu toprağı ekmedikleri ve buraya dinsel bir saygı gösterdiklerini işaret etmektedir (Hdt. 7,115). Yerine göre yiyecek ve su temini de yapılan görevler arasındadır. Herodotos Dareios'un Atina seferine çıkmadan önce habercileri yola çıkardığı, bunların ilden ile atlayarak asker toplanması, gemiler yapılması, at ve yiyecek, giyecek hazırlanması için emirleri uçurduğunu belirtmektedir (Hdt. 7,1). Herodotos'un belirttiği kraliyet konakları Pers ileri gelenlerine verilen ve gıda üretiminde *kurtaş* işçilerininin kullanıldığı çiftlikleri içermektedir. Bunlar ordunun seferinde durak noktalarında yer alan tahıl siloları gibi arkeolojik buluntular ve diğer tarih yazarlarının ifadeleri ile de örtüşmektedir. Kervansaraylar da ticaret amaçlı olarak yolu kullananlara hizmet etmektedir. *Kurtaş* işçilerinin de çiftlikten çiftliğe transferi için yol sistemi önem arz etmektedir. Kambysēs'in koruma birliklerinin (ki Dareios'da bunlardandı) Suriye çölünün geçilmesi için kurdurduğu sistemde Fenike'den Mısır'a giden şarap küplerinin su doldurularak yol üzerindeki su ihtiyacının karşılanması için geri gönderilmesinden Mısırlılar'ı sorumlu tuttuğunu öğrenmekteyiz (Hdt. 3,6-7).

2.6. Pers Ordusu

Pers ordusuna ilişkin en detaylı veriler Hellas seferine katılan ulusların birliklerinin tasvir edildiği ordu sayımı kısmı içerisinde verilmektedir (Hdt. 7,60-100). Ordunun ana unsurları yaya birlikler (Hdt. 7,60-83), atlı birlikler (Hdt. 7,84-88) ve

donanmadır (7,89-100). Ancak ordunun en büyük ağırlığı ve Herodotos'un tasviri yaya birlikleri üzerinedir. Herodotos'un burada saydığı uluslar aslında Persler'in yönetimi altında ve neredeyse o gün bilinen dünyanın bütün uluslarını kapsamaktadır. Ordunun büyüklüğünü donanma, atlı birlikler ve lojistikle uğraşanlar hariç bir milyon yedi yüzbin olarak veren (Hdt. 7,60) Herodotos'un verdiği rakamın abartılı olduğu söylenebilir. Bunda da daha evvel Aiskhylos'un «Persler»de yıkımın büyüklüğünü vermek adına yaptığı anlatıya ve oluşturduğu belleğe sadık kalmak niyeti olduğu akla gelmektedir. Zira Aiskhylos'a göre Asya erkeksiz kalmıştır (A1,P27). Hatta ordunun anlatımı «Persler»deki savaşta ölen komutanların anlatıldığı pasajı da hatırlatmaktadır (A1,P3). Bununla birlikte Herodotos'un tanrıların kıskançlığını haklı çıkaracak bir asker bulutunu (Hdt. 8,109) oluşturması bağlamında orduyu özellikle gereksiz devasa bir büyüklükte tasvir etmesi de gerekçelendirilebilir. Ancak her şeye rağmen Herodotos'un orduyu oluşturan milletler ve unsurlara ilişkin yaptığı tasvir eşsizdir. Zira Kserksés'in Avrupa'ya sürmediği Asyalı bir ulus kalmamıştır (Hdt. 7,21).

Başta Persler kıyafet ve donanımlarıyla tarif edilmektedir. Başlarında keçeden tiaraları, üstlerinde demir pullardan kollu zırhları, altlarında geniş poturları, ok torbalarının üstüne astıkları sorkun ağacından kalkanları, kısa mızrakları, büyük yayları, kamış okları vardır. Bacaklarından sarkan hançerleri de bulunmaktadır. (Hdt. 7,61). Medler de onlar gibidir. Zira bu üniformanın kaynağı Medler'dir. Kissialılar ve Hyrkanialılar da aynı kıyafetleri paylaşırlar (Hdt. 7,62). Assurlular'ın tunç parçalarından başlıkları ve keten zırhları vardır ve demir çivi çakılı ağaç topuzları vardır. Kalkan, mızrak ve hançerleri Mısırlılar'ınki gibidir (Hdt. 7,63). Baktrianlar'ın başlıkları Medler'in ki gibidir, yay ve mızrak taşırlar. Sakalar'ın başlıkları koni gibidir, yay, hançer ve balta taşırlar (Hdt. 7,64). Hintliler ağaçtan (muhtemelen liflerinden yapıma) giysiler giyerler ve okçudurlar (Hdt. 7,65.) Ariler'in yayları Medler'inki gibi, donanımları Baktrianlar'ınki gibidir.

Parthlar, Khorasmialar, Sogdular, Gandarlar ve Dadikler'inki de Baktrianlar gibidir (Hdt. 7,66). Kaspienlerin deri abaları, yayları ve palaları, Sarangialılar'ın göz alıcı renkte giysileri ve dizlerine kadar çizmeleri, yay ve mızrakları vardır. Paktyalılar kürklü deri giyip yay ve hançer taşırlar (Hdt. 7,67). Utialılar, Mykler ve Parikanlılar da böyledir (Hdt. 7,68). Araplar entari giyip, tersine gerilen yaylar taşırlar, Ethiopialılar ise panter ve aslan postları giyip çok büyük yaylar taşırlar.

Mızrak ve çivili sopaları da vardır ve bedenlerini boyarlar (Hdt. 7,69). Asya Ethio-pialılar'ı atın alın derisinden yele ve kulaklarla birlikte yüzülmüş başlıklar takar, donanımları Hintliler gibidir (Hdt. 7,70). Libyalılar deriden giyinir ve ateşte sertleşmiş demir mızrakları vardır. (Hdtd. 7,71). Paphlagonialılar örme başlık ve özel ayakkabılar giyer, küçük kalkan, kısa kargı, mızrak ve hançer taşırlar (Hdt. 7,72). Frigyalılar'ın donanımları da Paphlagonialılar'ınki gibidir. Ermeniler de bunlar gibidir (Hdt. 7,73). Lidyalılar'ın silahları Hellenler'inki gibidir. Mysialılar'ın özel başlıkları, küçük kalkanları ve ateşte sertleştirilmiş demir karguları vardır (Hdt. 7,74). Thraklar tilki derisi başlık, zırh gömlek, pelerin ve geyik derisi pabuç giyer, mızrak, küçük kalkan ve kısa hançer taşırlar (Hdt. 7,75). Khalybialılar'ın Lykia işi mızrakları, deriden kalkanları, bakırdan başlıkları vardır (Hdt. 7,76). Kaba'lar Kilikialılar gibi donatılmıştır. Milyashılar kısa kargılar, Lykia yayları ve bakır başlıklar taşırlar (Hdt. 7,77). Moskhoiler ağaçtan yapılmış miğfer, küçük kalkan, kısa saplı uzun uçlu mızrak taşırlar. Tibarenler, Makronlar ve Mossinoikler de böyledir. (Hdt. 7,78). Marlar özel başlık, küçük bakır kalkan ve mızrak, Kokhisli-ler ise ağaçtan yapılmış miğfer, küçük deri kalkan, kısa mızrak, eğri kılıç taşırlardı (Hdt. 7,79). Erytreia denizindeki adalarda yaşayan sürgünler (köleler) ise Persler gibi giyinip silahlanmışlardır (Hdt. 7,80). Aslında diğer gruplardakilerin özgür insanlar olduğunu varsaymak gerekmektedir. Zira bu son grup gerçekten köle olduğu şüphe götürmeyen bir gruptur.

Bütün bu gruplara Persler'den komutanlar atanmıştır. Bunlar her bin ve onbin kişiye birer komutan atamaktadırlar. Yüz kişilik ve on kişilik grupların komutanlarını da onbinlerin komutanları atamaktadır. Bu komutanlar her birliğin kendi ulusundandır (Hdt. 7,81). Bu komuta tarzı iletişim için gerekli olmalıdır. Doğrudan askerlerle temas halindeki komutanların onlarla aynı dili konuşan ve taleplerini bilebilecek kişilerden olması, aradaki kademenin ise Pers sahipleri ile Herodotos'un tabiri ile bu kırbaç altında savaştırılan köleleri arasındaki iletişimi kurabilecek nitelikte, o uluslar arasından Persler ile temas halindeki aristokrat sınıflardan insanlar olması makuldür. Bu düzenin sadece bu ordu için kurulmayıp böyle bir uygulamanın başka seferler için toplanan başka ordular üzerinde de uygulanarak olgunlaştırılmış bir sitem olduğu varsayılabilir. Ancak yine de bu düzenin ordu Avrupa'ya geçtikten sonra ordu sayımı esnasında kurulduğunu öğrenmekteyiz. Yani askerlerin komutanları ile tanışıp kaynaşma ve birbirlerinin usullerine alışma fırsatı bulamadan düşmana karşı yürümeğe

başladığı bellidir. Zira daha öncesinde Sardeis'te toplanan birliklerin Avrupa'ya geçinceye kadar ki yürüyüşü yarısı önden ve yarısı arkadan yürüyen karmakarışık birlikler halindedir (Hdt. 7,40-41). Düzenli birlik olarak bildirilenler ise ortada bulunan Kserksēs'in önünde ve arkasında yürüyen biner mızraklı ve biner atlı ve bunların arkasından gelen onbin mızraklı yaya ve onbin atlı seçkin Pers birlikleridir. Ancak tüm birliklerin üzerinde ise kara ordusunun büyük komuta kurulu vardır. Burada da yedilerden Gobryas, Otanēs ve Dareios'un oğulları ve diğer soylu Persler yer almaktadır (Hdt. 7,82.) Ayrıca *Ölümsüzler* olarak anılan bir on bin kişilik en seçkinlerden oluşan bir birlik daha vardır ki bunlar komutaya dahil değildir (Hdt. 7,83). Kara ordusuna atlı birlikler de dahildir. Ama bunlar sadece Persler, yarı Pers olan Sagarthlar, Medler, Kissialılar, Hintliler, Baktrian, Kaspian, Libyalı, Paktyalı, Parikan ve Araplar'dan oluşmaktadır. Ama Araplar deveye binmekte, Hintliler ve Libyalılar ise sadece savaş arabaları sürmektedirler (Hdt. 7,83-87). Bunların başında da Pers komutanlar bulunmaktadır.

Donanmada da Fenikeliler, Filistin Suriyelileri, Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kili-kialılar, Lykialılar, Asya Dorları, Karialılar, Ionialılar, yanı sıra adalardan Ionlar, Aiollar, Hellepontoslular yer almışlardır (Hdt. 7,88-95). Ama bu gemilerde Pers, Med ve Sakesler'den askerler de bulunmaktadır. Bunların komutanları da kendi uluslarındandır. Zaten ne kadar kent katılmışsa o kadar da donanmada şef bulunmaktadır. Ama bunlar komutan değil öbür savaşçılar gibi köledirler (Hdt. 7,96). Donanmanın başında da yine Pers soylularından dört komutan bulunmaktadır (Hdt. 7,97). Gemilerin başında ise denizciler daha ziyade özgür tiranlıklardan olduğu için bunların şefleri deniz subayı olarak hizmet ederler (Hdt. 7,98). Bu kadar çok ırktan ve kültürden yaya, atlı ve gemicinin olduğu bir ordunun düzgün bir iletişim ve etkin bir komuta yapısına sahip olması hiç bir devirde düşünülemez. Ama bu kadar çok milletten insanların ordu olmaları bir yana bir arada belli bir amaç için toplanmış olmaları dahi her halde hiçbir dönemde gerçekleşmemiştir. Kserksēs'in biraraya toplanmış olan bu orduyu denetlemek amacıyla yüksek bir yerden seyrederken bir araya getirilmesi kolay olmayan bu ordu için kendisini kutlamış ama geçiciliğini de görerek ağlamıştır (Hdt. 7,46). Ordu gerçekten etkileyicidir. Hellepontos'u geçen Kserksēs'i ve ordusunu seyreden oralı biri ordunun azametinden etkilenerek Kserksēs'i Hellas'ı batırmak isteyen Zeus'a benzetmiştir (Hdt. 7,56).

Bu koca ordunun lojistiği de büyük bir iştir. Ordunun konaklayacağı yerlerde önceden yiyecekler depolanarak hazırlanmaktadır. Bu depoların yer seçimi uzun incelemeler gerektiren bir iştir (Hdt. 7,25). Bu işi Fenikeliler ve Mısırlılar üstlenmişlerdi (Hdt. 7,26). Asya'nın dört bucağından gemilerle getirilen yiyecekler her bir ulus için ayrı hazırlanan yerlerde konaklayan askerlere dağıtılmaktadır. Zira farklı pek çok kültürden insanın alışkanlıklarına uygun yiyeceklerin sunulması ordunun ahengi için önemli olsa gerektir. Ordunun savaşçı gücünün yanısıra yiyecek dışındaki ihtiyaçların da taşınması için gereken ve ordu ile birlikte en önde yürüyen taşıma kolları ve yük hayvanları da bulunmaktadır (Hdt. 7,40). Ayrıca yürüyüşün önündeki coğrafi engellerin aşılması için ciddi istihkam projelerini yürüten pek çok ulustan inşaatçılar da orduya katılmışlardı. Athos dağına dolanmamak için kazılan kıstak işinde Fenikeliler öne çıkmıştır (Hdt. 7,23) Hellēspontos'un üzerine kurulan gemi köprüyü birbirine bağlayan halatların yapımında da yine Mısırlılar ve Fenikeliler görev almaktaydılar (Hdt. 7,34).

Kserksēs'in Hellas'a yaptığı bu sefer, Herodotos'a göre o güne kadar ve muhtemelen ondan sonra Persler'in yürüttüğü en büyük seferdir (Hdt. 7,21). Daha evvel Marathōn savaşında boyun eğmeyen Atinalılar'ı ve onlarla birlikte Spartalılar'ı hedef aldığı belirtilen sefer için toplanan ordu orantısızdır. Kserksēs'i amcası Artabanos, asıl düşmanının ordunun büyüklüğü olduğu yönünde Kserksēs'i uyarır (Hdt. 7,45-53). Kserksēs'in hesabı sayı çokluğu ve ordusunu kamçı ile idare etmenin aksi yönde uyarılmasına rağmen kendisine başarıyı getireceği doğrultusundadır (Hdt. 7,101-107). Ama uyarılar haklı çıkar. Toplamda iki milyon üç yüz on yedi bin altı yüz on kişilik ordu ve donanmasının (Hdt. 7,184) büyük bir kısmını kaybederek Asya'ya geri dönmek zorunda kalır (Hdt. 8,115). Ordunun bir kısmı Hellas'da kalır. Bunlar Persler'in yanında Medler'i, Sakesler'i, Baktrianlar'ı, Hintliler'i ve diğer milletlerden mücadelelerde kendini göstermiş savaşçıları içerir (Hdt. 8,113). Hellenler'in ise bir kısmı Persler'in yanında diğer kısmı ise soydaşlarının yanında Plataia'da saf tutarlar (Hdt. 9,31). Ama Pers ordusu çılgık çılgına düzensiz saldırı yapar (Hdt. 9,59), Hellenler ise daha düzenlidir ve kalkanları vardır. Pers ordusu kahramanca savaşır ama kalkanları olmadığı için kendilerini koruyamazlar ve kılıçtan geçirilirler. Savaş sanatında Hellenler'e göre acemi kalırlar (Hdt. 9,62). Nitekim Mardonios ölünce ordu dağılır. Bu da kamçı altında savaşma azmi ile ilgili olarak Pers ordusunun temel özelliği olarak görülebilir.

2.7. Persler’de Köleleştirme Sistemi

Pers yönetim organizasyonunda, belli bir satrapa bağlı olmaksızın mevcut tiranlık sistemini koruyan ama vergi veren topluluklar bu kısmi özgürlüklerini muhafaza edebilmekteydiler. Ama Ion isyanından sonra ayrıcalıklı konumları bir yana özgürlükleri de ortadan kalkar. Hatta esir edilen Miletoslular kentleri ellerinden alınıp Sousa’ya ve kralın emriyle Erythreia denizi kenarında Dicle suyunun ağzında bulunan Ampe kentine yerleştirilirler (Hdt. 6,20). İsyanda kendilerine destek olan Eretrialılar da aynı akıbeti paylaşırlar. Köle olarak toplanıp önce Sousa’ya ve kralın emriyle Sousa civarında zift (ἄσφαλτος), tuz ve yağ çıkarılan kuyuların olduğu Arderikka’ya yerleştirilirler (Hdt. 6,119). Atina da direnmemiş olsa Eretria’nın kaderini paylaşacaktır zira verilen emir budur (Hdt. 6,94).

Bu tür toplu sürgün hareketleri Pers sistemi içerisinde ayrı bir sosyal ve ekonomik sınıfı işaret etmektedir. Herodotos’un köleleştirme olarak ifade ettiği bu olgunun IZDIMIRSKI 2018 tarafından, Persepolis Surları’ndaki tabletlerin kayıtlarından Persce «garda», Elamca «kurtaş» sözcükleriyle bir işçi sınıfını ifade ettiği tespit edilmektedir. Knidoslu Ktesias’ın da savaş esirleri olarak ifade ettiği bu topluluklar (Ktes. Pers. fr. 13,10; 16,20); aileleri ile birlikte imparatorluğun değişik yerlerindeki Pers elitlerine ait kraliyet mülklerinde çalıştırılmak üzere yerleştirilirler ve bu kimlik nesilden nesile aktarılır. Persepolis Tabletleri’nde bunların istihkaklarının kayıtlarında çiftlik ürünleri ve inşaat işçileri için gümüş ödendiği öğrenilmektedir. Bu tür savaş esirlerine dair Assur rölyeplerinde görülen tasvirlerden bu uygulamanın Mesopotamya orijinli olduğu anlaşılmaktadır. Zira ilk dönemlerinde daha kırsal bir yaşam süren Persler’in, şehrli Mesopotamya’dan alacağı uygulamalar bulunmaktadır. Özellikle sulama kanalı inşaatları ve kraliyet çiftlikleri iş gücü gerektirmektedir. Ancak Persler zamanla daha şehrli hale gelirler. Bu bağlamda Pers başkentlerinde özellikle Persepolis’de yapılan büyük kraliyet inşaatları açısından da bu iş gücünün kullanıldığı, Persepolis Sur Tabletleri’nde bunlara ayrılan istihkakların kayıtlarından öğrenilmektedir. Eretrialılar’ın çalıştıkları mülkün Dareios’un kendi mülkü olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Eretrialılar’ın yerleştirildiği Arderikka, Babil kraliçesi Nitokris’in, Babil’i Medler’e karşı savunabilmek amacıyla Sousa ile Babil arasında Fırat’ın yatağını girintili çıkıntılı olarak içinden üç kere geçecek şekilde açtığı köyün adıdır. Irmağın kenarına da büyük bentler yaptırmıştır (Hdt. 1,185). Bu bilgiler

ışığında bu köy büyük inşaat işleri yapılmında tecrübeli bir yerleşme birimi olsa gerektir.

Herodotos'un bu yönde kaydettiği ilk uygulama Medialı komutan Mazares'in köleleştirdiği Pirieneliler'dir (Hdt. 1,161). Ayrıca Kyros Sardes'e karşı savaşmak için Lydialılar'la birleşmiş olanların da köleleştirilmesini istemiştir (Hdt. 1,156). Sonrasında Harpagos Karialılar'ı ve Knidos'u köleleştirir. IZDIMIRSKI 2018: 59, Diodorus Sicullus'un Sousa'ya yakın (Diod. 17,110.3) ve Babil'e yakın (Diod. 19, 12.1) Karia köylerinin varlığını belirttiğini ifade etmektedir. Knidoslular zaten savunma amacıyla yaşadıkları yarımadanın ince kıstağını kazmaya girişmişler ve inşaat işinde tecrübe kazanmışlardır. Aldıkları kehanet üzerine bundan vazgeçip savaşmadan teslim olmalarına rağmen köleleştirilmelerinin sebebi de bu olsa gerektir (Hdt. 1,174). Ama Herodotos bunların herhangi bir yere sürülüp sürülmediklerine ilişkin bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte Büyük Kral'ın Erythreia denizindeki adalara sürgün anlamında «gurbetçi»leri yerleştirmiş olduğunun bilgisini vermektedir (Hdt. 3,93). Bu aynı sürgünlerin Kserksês'in ordusunda yer aldıkları bilgisini de paylaşmaktadır (Hdt. 7,80). IZDIMIRSKI 2018: 61, bu sürgünlerin *kurtaş* işçileri olduğunu ve bunların zorunlu askerliğe de tabi olabileceğini değerlendirmektedir. Dareios İskitler'e doğru yürürken kendisine savaşmadan teslim olanlara karışmamış ama karşı koyan Getaililer'i köleleştirmiş (Hdt. 4,93) ve askere alıp orduya katmıştır (Hdt. 4,96).

Dareios zamanı Libya'dan köle olarak getirilen Barkalılar da önce Büyük Kral'a oradan da Baktria bölgesinde bir kasabaya yerleştirilirler ve Herodotos'un zamanına kadar da burada yaşamışlardır (Hdt. 4,204). Ayrıca Dareios Painoialı bir kızın becerikliliğinden etkilenip Painoialılar'ı Avrupa'dan Asya'ya yerleştirmek ister. Magabazos'tan Painoialılar'ı çocukları ve kadınları birlikte Sardeis'e getirmesini ister. SiriopaIon, Paioplai halkları ve Prasias Gölü'ne kadar uzanan bölgedeki bütün kabileler yurtlarından kopararak Asya'ya getirilir (Hdt. 5,12-16). Sardeis'e getirilen ve Frigya topraklarında önemli bir koloni kurdurulan Painoialılar'ın bir kısmı Ion İsyanı'nda kaçarak ülkelerine dönerler (Hdt. 5,98). IZDIMIRSKI 2018:57, Persepolis Sur Tabletleri'nde Trakya-Phrygia'lı topluluğun en kalabalık *kurtaş* nüfusu olduğunu belirtmektedir. Bu iki örnekte de yeni bir yerleşme kurarak kendi kültür ve dillerini koruyarak nesiller boyu aynı sosyal statüde yaşanması söz konusudur. Bununla birlikte Herodotos'un kullanmış olduğu köleleştirme ifadesi ile *kurtaş* işçilerini özdeşleştirilmesi bakımından en

kuvvetli destek Eretria'luların kuyularda çalıştırılmasına ilişkin ifadelerdir (Hdt. 6,119).

2.8. Pers Dini

Herodotos, Pers geleneklerine dair anlatısına (*logos*) bir dini görenekten (*nomos*) bahsederek başlamaktadır (Hdt. 1,131-132). Persler, tanrı heykeli, sunak, tapınak gibi kısıtlayıcı öğeleri bilmezler, hatta yapanlara deli derler; adaklarını insan formunda değil doğanın unsurları ile tasavvur ettikleri tanrılarına adarlar. Bu tasvirde yola çıkarak Herodotos'un işaret ettiği dinin Mazdeizm olduğu kanaatine varılabilir. KARATEKİR 2016: 38'e göre, Persler'in inançlardan başlıcası, ismini tanrı Ahura Mazda'dan alan Mazdeizmdir. Peygamberi Zarathustra'dan (Zerdüş) dolayı Zerdüştilik; Sasaniler döneminde rahip sınıfa verilen isim Mecî'den (Mag) dolayı Mecusilik ve ateşin bu dinde kutsal kabul edilmesinden dolayı Ateşperestlik olarak da isimlendirilmektedir. Günümüzde İran ve Hindistan'da hala varlığını sürdüren Mazdeizm inancının ortaya çıktığı dönem Zerdüş'tün yaşadığı kimilerine göre, M.Ö. 1000 yılı civarında kimilerine göre ise M.Ö. 600 tarihleri ile ilişkilendirilmektedir. Ancak Perslere Medler sayesinde geçmiş olması muhtemeldir. Tek tanrılı olmasına rağmen şeytan ile özdeşleştirilen Ahri-man sayesinde iyi ve kötünün mücadelesine dayanmaktadır.

Herodotos Persler'in kurbanlarını kesmek için sunak kullanmadıklarını ve ateş yakmadıklarını söylese de rölyeflerde ateş sunaklarının varlığı bilinmektedir. Herodotos, ayrıca ateşe de kurban adadıklarını kendisi söylemektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken çizdiği adak tasvirinin doğada, bir dağ başında ve pek de törensel olmayan bir ibadet biçimi olmasıdır. Bu noktada Sousa'da yaşarken ki kırsal ibadet biçiminin fethettikleri ülkelerin coğrafyası ile etkileşim halinde daha şehirli bir biçime kavuştuğunu varsaymak gerekmektedir. KARATEKİR 2016: 39'un işaret ettiği gibi, Mazdeizm ile ateşe duyulan saygı ön plana çıkmaktadır. İbadet ve kutlamalarını önceleri açık havada yapan Zerdüş'tler bu uygulamalarını ilerleyen süreçte tapınaklarda gerçekleştirmeye başlamışlardır. Sasaniler zamanında yaygınlaşan ve «ateşgede» olarak adlandırılan bu tapınaklarda, yanan ateş etrafında yapılan çeşitli ayinler ibadet etme biçiminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Herodotos Pers tanrılarının insan formunda olmadığını belirtmekte ama onları Hellen tanrıları ile özdeşleştirmektedir. Zeus ile gök tanrısı (Ahura Mazda), Afrodite ile Mitra'yı birbirlerine denk kabul etmektedir. Herodotos'un aktardıklarına paralel olarak yine KARATEKİR (2016: 39-40) tarafından hatırlatıldığı üzere, Persler'in bir diğer tapımı Mitraizmdir. Mazdeizmden önce ortaya çıkan ve güneş, savaş ve antlaşmaların tanrısı Mitra'nın dini Mitraizm, Zerdüş'tün ortaya çıkıp tek tanrı inancı olan Mazdeizmi yaymasıyla birlikte zayıflamış fakat ortadan kalkmamıştır. Hatta Mezopotamya, Anadolu ve Hellas'a kadar yayılmıştır. Mitraizmle ilgili ilk yazılı kaynak olan M.Ö.15. yüzyıla tarihlenen Hititler ile Mitanniler arasındaki barış antlaşmasında üzerine yemin edilen tanrılar arasında Mitra da vardır. Mitraizmin Batıya ulaşması Anadolu toprakları vasıtasıyladır. Anadolu'ya gelişiyle birlikte buradaki Kibelê inancıyla ilişkilendirilmiş ve değişime uğramış olan Mitraizm, özellikle Roma İmparatorluğu'nda hüküm sürmüş ve sonraki dönemlerde Hristiyanlık ile etkileşim içine girmiştir. Belki de Herodotos Kibelê yüzünden bu dini Afrodite ile bir tutmuştur. Ancak Herodotos Persler'in Afrodite tapımını Assurlular ve Araplardan öğrenmiş olduklarını belirtmektedir. Bununla birlikte Herodotos Afrodite tapımı için Assur'daki uygulamasında hayat kadınlığının kurumsallaşması bağlamına dikkat çekmektedir (Hdt. 1,139). Hatta bu tapım için, Hellenler'e ve diğer topluluklara Fenikeliler aracılığı ile geçtiğini de kendisi bildirmektedir (Hdt. 1,105). Ancak Persler'e geçişi bakımından Herodotos bu ayrıntıya değinmemektedir. Bu çerçevede Afrodite ile Mitra'nın eşleştirilmesi tartışma götürülecek bir konudur.

KARATEKİR 2016: 43, Persler'de Mazdeizm ve Mitraizmin yanı sıra Anahita tapımının da önemli bir yer tuttuğunu hatırlatmaktadır. Su Tanrıçası Anahita'ya verilen önem özellikle II. ArtaKserksês döneminde artmıştır. II. ArtaKserksês, Anahita ve Mitra'yı değer açısından Ahura Mazda'ya denk tutmuş ve kraliyet yazıtlarında Ahura Mazda'nın isminden sonra onların isimlerine yer vererek bağlılığını göstermiştir. Bunun yanı sıra Ekbatana'da ve diğer Pers şehirlerinde Anahita adına tapınaklar inşa ettirmiş ve tanrıçanın çeşitli heykellerini yaptırmıştır. Böylelikle Herodotos'un, Persler'in tanrıları adına tapınak ve heykel yapmadıklarına dair anlattıklarının aksine bir evrim görülmektedir. Persler'in Kyros döneminde Anadolu'ya egemen olmalarıyla birlikte Anahita inancı Anadolu topraklarına yayılmıştır. Yine Kibelê inancıyla etkileşime giren Anahita, eski Hellenler tarafından Anaitis olarak isimlendirilerek Kibelê ve Aphrodite ile

eşdeğer kabul edilmiştir. Buna göre belki de Herodotos'un Afroditë ile eşleştirdiği Anahita'dır.

Bununla birlikte Persler adaklarını tek başlarına kurban edememekte ve mutlaka bir Mag'ın nezaretinde ve onun tanrıların soy zincirini anlatan bir hava okuması ile gerçekleştirmektedirler. İnsan formunda olmayan tanrılara soy zinciri biçilmesi de herhalde Herodotos'un bir yanılgısı olsa gerektir. Bu yanılgısının sebebi olarak da Perslerin kendi dini ritüelleri konusunda belirli bir suskunluk içerisinde olmaları sayılabilir. Örneğin ölülerini nasıl gömdüklerini kendi dinlerinden olmayanlara göstermemektedirler (Hdt. 1,140). Buna karşılık Herodotos'un tahmini bir Pers erkek ölüsünün bir yırtıcı kuş ya da köpek tarafından parçalandıktan sonra gömülmesidir. Herodotos Pers dinine ilişkin başka bilgileri de paylaşmaktadır. Örneğin ırmaklara gösterdikleri saygı (Hdt. 1,139) ve bir Pers'in kendisi için dua etmeyip bütün Persler ve özellikle Kral için dua etmesi (Hdt. 1,132) gibi ayrıntılar. Ancak belli ki Herodotos buna rağmen Zerdüşt dini hakkında çok fazla şey bilemediği için olsa gerek bu meseleyi ayrı başlık altında değil de Persler'in gelenek ve görenekleri başlığı altında incelemektedir. Kıyaslamak gerekirse neredeyse tüm ikinci kitap Mısır dinine ayrılmıştır.

Bununla birlikte Herodotos'un bilgi sahibi olmaması kadar, bilinçli bir Helen-Pers zıtlığını vurgulamak amacıyla kısıtlı ve maksatlı bilgi paylaştığı da iddia edilebilir. Zira Hellen dini bir bireyin adağını yaparken ve duasını ederken tanrısı ile bir alışverişte olmasını öngörmekteyken, bir Pers tek başına adak adayamamakta ve kendi adına dua edememektedir. Bu tür gelenek ve göreneklerin demokrasisini monarşiye karşı savunan, ifade özgürlüğü sayesinde kendi isteklerini toplumla paylaşabilen dönemin Hellen kamuoyu için oldukça yabancı oldukları da ortadadır. WARD 2006, özellikle DIonysios tapımının bireyin kendi hakkında tefekkür etmesini (*self-reflectIon*) sağlaması ve bunun politik sisteme etkilerine dikkat çekerek, birey toplum ilişkisinde bireyin toplumu etkileyebilme kabiliyetini kazandığını ortaya koymaktadır.

Modern yazarlar arasında Kyros ve Dareios'un baba-tüccar karşıtlığının imparatorlukta politik, idari, kültürel ve dini bir dönüşümü işaret ettiğini, Kyros'un Mitracı duruşunu Dareios'un Mazdacı duruşa evirdiğini, hanedanın değiştiğini, Kyros'un Elam, Dareios'un Pers olduğunu, ya da tam tersi olduğunu düşünenler bulunmaktadır. HENKELMAN 2011, Herodotos'un böyle bir zıtlığı işaret etmediği ve Elam ve Pers geçişkenliğinin bir etnik kutuplaşma olarak tezahür etmediğini

değerlendirmektedir. İki kralın farklı dini duruşlarına dair iddianın ispatlanmasına yetecek yeterli kanıt bulunmamaktadır. Dareios'un Behistun yazıtındaki⁷⁸ Ahura Mazda vurgusu belirleyici olmakla birlikte Kyros'un inancına dair iddialar temelsizdir. Ayrıca Akadca kıyaslama üzerinden Kyros'un silindirinde de, Dareios'un Behistun kitabesinde de Babil tanrısı Marduk vurgusu bulunmaktadır. Bununla birlikte kitabede, Dareios aynı hanedana aidiyeti ifade etmektedir.

«Ben Dareios, büyük kral, kralların kralı, Pers ülkesinin kralı, halkların kralı, Hystaspes'in oğlu, Arsames'in torunu, Akamenidli Dareios'um. Kral Dareios der ki: Babam Hystaspes'tir, Hystaspes'in babası Arsames'tir, Arsames'in babası Ariaramnes'tir, Ariaramnes'in babası Teispes'tir, Teispes'in babası Akamenes'tir. Bu yüzden bize Akhaimenidler derler. O halde uzun zamandan beri asiliz (Arian'ız) biz. Uzun zamandan beri kraliyet soyuyuz. Kral Dareios der ki: Ailemden sekiz kral daha önceden krallığı yönetti ben de dokuzuncusuyum. İki soydan gelen dokuz kralız biz».

Ayrıca Dareios'un imparatorluktaki uygulamaları kurumsallaştırdığı kesin olmakla birlikte eski uygulamaları kaldırdığına dair bir kayıt hiçbir kaynaktan yoktur. İmparatorluk politikalarını devam ettirmiştir, zira zaten Kambysês'in koruma birliğinde yer aldığından divana erişimi olan bir konumda olduğu Herodotos tarafından da bildirilmektedir (Hdt. 3,139). Dareios'un yazıtta Mag isyanını müteakip bir yıl içerisinde bastırmış olduğunu bildirdiği ondokuz isyan arasında bir Elam isyanını belirtmişse de bir Pers isyanından da bahsetmektedir. Ancak 5.kolon 11-17. satırlar arasında isyancı Elamlar'ın inançsız olduklarını ve Ahura Mazda'ya tapmadıklarını söylemiş olması sadece isyancıları bağlamaktadır. Zira Elam ve Persler en az beş yüz yıl boyunca birlikte yaşamış ve sur tabletlerindeki tanrı isimlerinden ortak tanrılara tapmış oldukları öğrenilmektedir. Ancak Kyros'daki Ansan vurgusunun Dareios ile Aryan'a dönüşmüş olması da bir gerçekliktir (HENKELMAN 2011: 611). Aryan ismi zaman içerisinde İran ismine dönüşmüştür ve modern zamanlarda Hint-Avrupa dil grubu teorisi ile batılı toplumlar tarafından da alımlanmıştır. Özellikle Nazi ideolojisinin temelini oluşturmuştur. Benzer biçimde aynı dil grubuna ait olan Sanskritçe'de asil anlamına gelen ke-

⁷⁸ Behistun T 03, Transliteration and an adapted version of the King/Thompson, 2004 from the World Wide Web <https://www.livius.org/sources/content/behistun-persian-text/behistun-t-03/>

lime bu dilin Kuzey Hindistan'da hâkim olması ve Hindu dininin kast sisteminin de dayanağı olması ile bu sistemin dışarıdan gelen bir kavim tarafından dayatıldığı teorisi öteden beri dillendirilmektedir. Modern genetik araştırmalar da bu tezi kuvvetlendirmiştir. İran'a, Hindistan'a ve Avrupa'ya göç etmiş Orta Asya kökenli bir ırkın varlığına dayanan bu tez halen geçerlidir. Persler'in de köleliğe dayanan bir ekonomik sisteme sahip olması ve kendilerini dünyayı yönetmek için bir çeşit ilahi görevli olarak görmeleri bu ırka ait bir özellik olarak kabul edilebilir.

2.9. Pers Dili

Herodotos'un Hellenler'in yabancılar ile yaptıkları görüşmelerde bunların yabancı bir dil konuşup konuşmadıkları, bu görüşmelerin hangi dil üzerinden olduğu ya da arada tercüman olup olmadığı gibi konularda pek bir bilgi verdiği söylenemez. HARRISON 1998: 10'un işaret ettiği gibi bir Hellen'in açıkça Persce konuştuğuna dair tek saptama; Miletos'lu Histiaios'un isyandan sonra Dareios'un izniyle Ionia'ya gelip isyanı sulh ile çözmeye çalışırken sertlik yanlısı satrap Artphrenes ile ters düşmesi yüzünden yakalandığı zaman bir Pers askerine Pers (Πέρσιδα γλώσσαν μετρίως) dilinde konuşarak kendisini tanıttığıdır (Hdt. 6,29.2). Bunun gibi bir Pers'in Hellence konuşması da sadece bir yerde verilmektedir. Plataia Savaşı'ndan önce Thebaili Attaginos'un Mardonios ve berberindeki ileri gelen elli Pers'e verdiği şöleninde Persler ve Thebaililer karışık olarak otururken bir Pers'in bir Thebaili'ye nereli olduğunu sorarken Hellence (Ελλάδα γλώσσαν ἴεντα) konuşup savaşı işaret ederek masada oturanların pek azının hayatta kalacağını ifade etmektedir (Hdt. 9,16.2). Bu örneklerin daha fazla olması bilinçli olmalıdır. Zira Herodotos'un eserinde Persler ile Hellenler arasındaki ilişki Persler'in kölelerine buyurması, Hellenler'in de köleliği kabullenmemesi üzerinden kurgulanmaktadır. Ancak bu buyurma sahnelerinde de bir tercüman olup olmadığı pek de belli değildir. Spartalılar'ın Kyros'u Hellen kentlerini yıkamaması için Kral'a mesaj gönderip uyardıkları sahnede Kyros yanındaki Hellenler'e dönüp **A2,P18**'den anlaşıldığı gibi kullandıkları dil yüzünden onları küçümsediğini gösterebilmektedir. Aynı tondaki bir başka örnek de Atinalılar'ın devrik tiranı Hippias'ın Sardeis satrabı Artaphrenēs'e Atinalılar'ı kötüleyerek kışkırtmasına karşılık Atinalılar'ın Sardeis'e gönderdikleri elçiler aracılığıyla Artaphrenēs'i ikna edip üstlerine gelmesini önlemeye çalışmalarına satrabın verdiği

karşılıklı gözlenir. Artaphrenēs başlarını belaya sokmak istemiyorsa, Atinalılar'a Hippias'ı geri çağırma emreder, ancak Atinalılar bu isteği reddederler (Hdt. 5,96). Bu noktada Persler'in Hellenler'e konuşurkenki tavrı metinde bir buyurma ifadesi olarak belirmektedir. Herodotos, metninde Persler'in dilinden ziyade, kurulan ilişkilerin politik karşılığı olarak dilin politik bağlam içinde konuşulurkenki tavrı üzerine odaklanır. Persler'in buyurucu olarak kullandıkları dil, dille ifade edilen duygular ve ilişkinin türünü göstermektedir.

Diğer yandan Herodotos her ne kadar Persler ve Hellenler arasındaki iletişimi sanki Hellence üzerinden anlaşıyorlarmış gibi sunsa da, metninde bir kaç yerde tercüman kullanımına yer vermektedir. Tercüman kullanımının metinde özellikle çok öteki bir durumu simgelemek için kullanıldığı açıkça görülmektedir. MUNSON 2005: 73'ün işaret ettiği üzere, Herodotos'un eserinde nadiren de olsa dilsel farklılığın varlığına işaret vardır. Söz konusu farklılık, Hellenler ile Kallatiai Hintlileri'nin ölü yakma veya yeme geleneklerinin kıyaslandığı sahnede, Dareios'un Hellenler'e doğrudan sorusunu sorarken, Kallatiaiililer'a tercüman aracılığı ile sormasında görülmektedir (Hdt. 3,38). Benzer bir durum en kuzeyde oturan İskitler ile Hellenler'le daha yakın ilişkide olan İskitler biraraya gelip konuşmak için yanlarında yedi tercümanla giderler çünkü burada birbirinden ayrı yedi dil konuşulur (Hdt. 4,24). Bu kuralı bozan tek yer ise Dareios'un daha sonra Samos'a tiran olarak atadığı **A2,P19**'da geçen Sylosōn'u kabulünde, Sylosōn'un tercümanlar aracılığı ile kendisini tanıttırmasıdır. Ama **A2,P20**'de verildiği gibi görüşmenin kalanında tercümanlar aracılığı ile olduğu ifade edilmeden aralarında gayet samimi bir sohbet geçmektedir.

Bu konuşma, daha önce Mısır'da Sylosōn'un Dareios'a paltosunu hediye ettiği zaman aralarında geçen (Hdt. 3,139) ve tercüman aracılığı ile olmadığı izlenimi uyandıran o sohbeti çağrıştırmaktadır. Ancak Dareios'un Hellence konuşmasındansa, Sylosōn'un Persce veya Dareios'un da bildiği bir başka lisanda örneğin Aramca konuşup konuşmadığının metin içerisinden öğrenilmesine imkan bulunmamaktadır. Bu noktada diğer kaynaklardan Persler'in tabiyetlerindeki uluslar ile temaslarını gerçekleştirdikleri diller hakkında bilgi almak yerinde olacaktır. Persçe'nin ana dil ve yazı dili için de özendirilmiş olsa da ağırlıklı olarak Elamca kullanılan dillerden birisidir. Ancak daha ziyade yazı dili olarak kabul görmüştür. Zira Elam kültürü imparatorluğun kurucu değeridir. Örneğin eski

Persçe alfabenin de olmasına ve Persçenin konuşma dili olarak kullanılmakta olmasına rağmen imparatorluk kayıtları devlet geleneği olarak Elamca tutulmaya devam etmiştir. Bu kayıtları tutan kâtiplerin sadece Elam bireyler olmayıp anadili Persçe olanları da kapsadığı dilin evrilerek Akhaimenid Elamca denebilecek yeni bir forma dönüşmesinden anlaşılmaktadır (HENKELMAN 2011). Bununla birlikte Persepolis’de bulunan tek dilli mühür yazıtlarının yarısı Elamca olsa da, kalan diğer yarısının çoğunluğu da Aramca’dır (STOLPER 2018: 11). M.Ö. 1. Binyılda Aramca, yakınoğuda *lingua franca* olarak kullanılmaktadır. İbranice ve Feni-kece ile birlikte Semitik bir alt dil grubunun üyesidir. Aramlar M.Ö. 2. Binyıl başlarında Suriye’de yaşamıştır. Ama kendileri tarihten göçtükten sonra bile dilleri yaşamış, özellikle M.Ö. 6. Yüzyılda bölgeyi fetheden Babilliler sayesinde imparatorlukları sınırları dâhilinde yaygınlaşmıştır. BAE 2004: 1-20’nin işaret ettiği gibi, Persler’in Babil’i almasından sonra Kuzey Mısır’dan, Anadolu’ya ve Hindistan’a kadar yayılmıştır. Elamca Sousa çevresi idari merkezde yazı dili olarak varlığını korusa da Aramca hem yazı hem de konuşma dili olarak çevre coğrafyada kullanılmıştır. Yazıtlarda üç dilli olarak kullanımda Eski Persçe, Elamca ve Akadça’nın kullanıldığı görülse de Mısır çevresindeki yazıtlarda Akadça yerine Aramca kullanılmıştır. Özellikle Nil çevresindeki ticaret Aramca yürütülmüş ve gemileri ile burada ticaret yapmakta olan Hellenler’in de bu amaçla öğrenmek zorunda oldukları bir dil haline gelmiştir.

Herodotos, eserinde Persler’in dillerine ait fazla bilgi vermemektedir. Ancak Persler’in gelenek ve göreneklerini anlattığı kısımda (Hdt. 1,131-141) Pers adlarına ilişkin gördüğü bir özelliği üzerinde önemle durarak belirtir. Hatta duruma dikkat çekmek için dinleyiciyi de işin içine katarak Pers adları üzerindeki gözleminin doğruluğunu, dinleyicisine 2. tekil kişide seslenerek onaylatmak ister. Tarihçinin **A2,P23**’de belirttiği üzere, Persler bir şeyi adlandırırken verdikleri adın, adlandırdıkları kişinin fiziksel özellikleri (τοῖσι σώμασι) ve görkemiyle de (τῆ μεγαλοπρεπείῃ) uyumlu olmasına dikkat ederler ve ayrıca tüm özel adların son harfini Dorlar’ın «san» (σάν), Ionlar’ın «sigma» (σίγμα) dedikleri harf ile bitirirler. MUNSON 2005: 26 vd.’ında, Herodotos’un burada Persler’in özel adlarının onların kendilik imajlarının ve kültürlerinin bir yansıması olarak görüldüğünü özellikle vurgulamak istediğini; aynı şekilde adların anlamının taşıdığı görkemin de, Herodotos’un Pers etnografyasını anlattığı kısımda Persler’e ilişkin olarak, onların kendilerini dışarıya sunuş tarzlarındaki eğilimleri (Hdt. 1,133-136) ile

kesiştiğini belirtmektedir. Söz konusu pasajda (A2,P23), Persler’de adlandırma-daki birliğin, Hellenler’deki ayrışmayla karşı karşıya getirildiği görülür. MUNSON’a göre Herodotos, Persler’in bütün adlarının aynı harfle bitmesine karşılık Hellenler’in bu son harfi Dorlar’ın «san», Ionlar’ı «sigma» demek kaydıyla farklı adlandırmalarına dikkat çeker.

Ancak A2,P23’de sözü edilen Pers özel adlarındaki son sesin sigma olması kuralına Pers kayıtlarından bakacak olursak durumun böyle olmadığı görülür, burada tarihçi MUNSON’un da işaret ettiği gibi maskülen özel Pers adlarının Hellence transkripsiyonlarında hepsinin Hellence’de maskülen adların «sigma» ile bitmesi kuralına göre uyarlandığını gözden kaçırmaktadır. Tarihçi metinde (A2,P23) bu son ses kuralının Persler’in gözünden kaçığını ancak bu kuralın kendisinin ve belki de biz diye genel olarak Hellenler’i kastederek Hellenler’in gözünden kaçımadığını ifade ederek, burada Hellenler’ce yapılan bir genellemeye dikkatimiz çekilmiş olur . Modern okuyucu olarak Pers yazıtlarındaki⁷⁹ kral isimleri üzerinden Pers özel adlarının son harflerine baktığımızda; Persçe’den yapılan transliterasyonunda Ariaramnēs’in yazıtta Ariyāremna şeklinde, Arsamēs’in Aršāma, Kserksēs’in ise Xšayāršā şeklinde yazıldıkları ve her üç ismin de «a» sesi ile bittiği görülmektedir. Kyros ve Dareios’a atfedilen yazıtlarda ise Kyros’un Kūruš, Dareios’un da Dārayavauš olarak yazıldığı ve son seslerinin «š» bittiğini görürüz. Tabi transliterasyonda Latin alfabesiyle š ya da a ile gösterilen bu seslerin Persçe’de nasıl sesletildiklerini bilemiyoruz.

2.10. Persler’e Özgü Karakter ve Davranış Özellikleri, Perslilik Duygusu

Herodotos’un Perslere ilişkin çizdiği etnoğrafik çerçeve (gelenek ve görenekleri) birinci kitap (Hdt. 1,131-140) içerisinde sunulmakta ve burada çizdiği ideal Pers imajından sapmalar tüm esere yayılan bir kıyaslama imkânı sunmaktadır (HOLTON 2001). Yani kısaca Herodotos Persler’i kendi ölçüleri (*logos*) çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşım eserinde sunduğu tüm topluluklar için kullandığı bir yöntemdir. Herodotos etnoğrafyacı kimliğinin bir tezahürü olarak, incelediği toplulukları belirli bir değer yargısına göre değerlendirmemektedir.

⁷⁹ Pers Kralı Ariaramnēs ve diğer krallara ait yazıtlar için bk. KENT 1950: 107-164.

Oldukça açık fikirli bu yaklaşım modern bilmin nesnelliği ile kıyaslanamasa da belirgin bir kültürel görecilik örneğidir. MCNEAL 1986: 299-318, Herodotos ile çağdaşı ve yakın arkadaşı olan, görecililik fikriinin mimarı Protagoras'ın birbirlerine fikirsel katkılarını ortaya koyarak Herodotos'un göreceliğine dikkat çekmektedir. Protagoras'ın eserleri günümüze ulaşmasa da Platon'un *Protagoras* eseri fikirlerinin alıntılanarak aktarıldığı tek kaynaktır. Herodotos'un görecelik fikrini eseri içinde en güzel ifade ettiği yer ise **A2,P21**'de Kambysēs'in Mısır gelenekleri ve tanrıları ile dalga geçmesine karşı verdiği tepki çerçevesindedir.

Herodotos'un incelediği milletlere ilişkin bir etnosentrik yapı bulunmamakla birlikte coğrafi zıtlıklara dayalı bir yapı izlenebilmektedir. Örneğin, Keltler ve Libyalılar, o gün bilinen dünyanın soğuk ve sıcak kutupları olarak sunulur ve Tuna ile Nil'in ikizliği etrafında incelenirler. Ancak bu kültürler coğrafyanın şartlarından olsa gerek ki diğer kültürlerle pek kaynaşmazlar (Hdt. 2,33-34). Anadolu coğrafyası ve özellikle Ionia ise Persler'in yaşam alanı olarak Hellen anakarası ile birlikte etkileşimin gerçekleştiği dünyanın merkezi konumunu oluşturur (Hdt. 1,142). Birinci kitapta verilen Pers imajı Sousa'da yaşayan saf ve katı Persler'in zaman içerisinde Lidya'nın fethedilmesinden sonraki etkileşim ile değişip yumuşayarak coğrafyanın özellikleri ile belirlenmiş halidir. Zira Persler yabancı görenekleri başka bütün milletlerden daha çabuk kapmaktadırlar (Hdt. 1,135).

Herodotos Persler'in gelenek ve göreneklerin aktardığı bölüm (Hdt. 1,131-140) içerisinde Persler'in dini olmayan gelenek ve göreneklerini de paylaşmaktadır. Örneğin doğum günleri gibi vesilelerle yemek ikram etmeyi sevmeleri, ana yemekten sonra tatlı ve başka şeyler daha yiyerek masa başında kalmaları böylece uzun yemekler vermeleri, şarabı çok sevmeleri, önemli konuları içerek tartışmaları ama ayık kafa ile yeniden ele almaları gibi görenekler (Hdt. 1,133). Bu tür görenekler Persler'in Kyros zamanında yaygın olmayan görenekleri olmakla birlikte yabancı görenekleri çabuk kapabilmeleri sayesinde benimsedikleri davranış kalıplarıdır. Bunun gibi Medler'in giyinişlerini kendilerinkinden daha güzel bulmuşlar ve almışlardır. Özellikle zevklere de açıklardır ki genç oğlanlarla ilişki kurmayı da Hellenler'den almışlardır (Hdt. 1,135).

Herodotos'a göre Persler etkileşimde oldukları toplumlara en çok değeri vermektedirler. Zira öbür uluslardan en saygın tuttıkları en yakınlarındaki komşularıdır. En az değer verdikleri ise kendilerinden en uzakta oturanlardır. Çünkü öbür uluslara göre kendilerini her bakımdan çok daha soylu sayarlar, başkaları

kendileri ile ilişkileri ölçüsünde erdemli olabilirler (Hdt. 1,134). Bu göreneklerini de Medler'den almışlardır. Bu görenekleri kişi isimleri verirken de ortaya çıkmakta ve fiziksel veya onursal bir üstünlük ifade etmeye yönelik olarak sigma harfi ile biten isimler vermektedirler (Hdt. 1,139).

İhtişama ve zevke dönük davranışların yanısıra daha erdemli görenekleri de vardır. Herodotos daha erkekçe kalıpları da vurgulamakta ve takdir etmektedir. Örneğin savaşta yiğitlikleri ve çok çocuk sahibi olmaları, çocuklarını ata binmek, ok atmak ve doğruyu söylemek konusunda eğittikleri, çocukların babalarına beş yaşından önce gösterilmemesi gibi görenekleri vurgulamaktadır. Sonuncusunu ise özellikle takdir etmektedir ki, muhtemelen çocuk ölümlerinin yüksek sayıda olduğu dönemde, babaların çocuklarının yasını tutarak kötü etkilenmelerinin önüne geçilmektedir (Hdt. 1,136). Belli ki Hellen toplumu ve dini bağlamında takdir gören erkek egemenliği ve doğurganlığın sebebi sayılan erilliği takdir etmesi ile Herodotos belirli bir Hellen bakış açısından olgulara yaklaşmaktadır.

Herodotos'un takdir ettiği bir başka görenek de hiçbir Pers'in, iyisiyle kötüsünü teraziye vurulmadan tek bir suç için kral tarafından bile ölüme gönderilememesidir (A2,P46). Herodotos, bireysel suçların cezalandırılması bağlamındaki Pers yargı sistemine ilişkin detaylı bir bilgi vermemektedir; ancak Persler'in yüksek katından kraliyet yargıçlarının varlığından bahsetmektedir. Bunlar haksızlığı açıkça belli olan bir karar vermedikçe ömür boyu görevde kalırlar. Davalara onlar bakar ve ulusal yasaları onlar yorumlarlar; her iş onların elinden geçer. Örneğin kız kardeşi ile evlenmek için onlara danışan Kambysês'e Pers kralına dilediğini yapma hakkı veren bir yasayı hatırlatarak, yasayı koruyacağız diye fazla titizlik göstermek uğruna kendi başlarıyla da oynamadan yasa yolu açmışlardır (Hdt. 3,31). Buradan kraliyet yargıçlarının atanmaları ve görevden alınmalarında doğrudan krala bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Teraziye vurma göreneğinin Herodotos tarafından özellikle kralların çeşitli durumlarda verdikleri kararlar bağlamında da eserin genelinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

HARRISON 2014: 18-19, suç ve cezanın eserdeki ele alınışına dikkati çekmektedir. Bu kuralın uygulanmasına ilişkin en net örnek kraliyet yargıcı Thamosios'un adil olmayan bir karar için rüşvet almasında suçlu bulunması ve çarmla gerilmesinde görülmektedir (Hdt. 7,194). Dareios, bu örnekte kişinin divandaki

daha değerli katkıları sebebiyle affına karar vermektedir. Başka bir örnekte Dareios satrap Oroitēs'in «Persler'e hiç katkısı olmadı, ama çok zararı oldu» diyerek katline hükmetmektedir (Hdt. 3,127). Ion isyanının fitilleyicisi Histiaios örneğinde ise Herodotos eğer şans verilseydi Dareios'un onu affedebileceğini söylemektedir. Zira Dareios sonraki değerlendirmede onun Persler'e olan katkısı yüzünden kellesinin uygun biçimde gömülmesi emrini verecektir (Hdt. 6,30). Bu göreneğin ihlal edidiği örneklerle birlikte Herodotos özellikle Hellen seferine çıkılmasında verilen zararların krala karşı olmasından hareketle bir cezalandırma eylemi olması iddiasını vurgulamaktadır (Hdt. 7,5). Zira Kserksēs'in kararları bunun sınırını aşıp toprak elde edilmesine dönmekte ve Persler'in yayılmacılıklarının vurgulanmasına imkan sağlamaktadır.

Herodotos tarafından takdir edilen bir diğer Pers erdemi ise yalan söylenmemesidir. Herodotos'a göre Persler'de en büyük ayıp yalandır, bundan sonra borç gelir, zira borcun arkasından ister istemez yalan gelir (Hdt. 1,138). Bu erdem özellikle Kyros'un yalan yere yeminler ederek birbirlerini aldatmak için kentlerinin orta yerinde pazar yeri ayırmış olan insanlar diye tüm Hellenler'e ilişkin bir yargı beyan ettiği bağlamda ön plana çıkmaktadır (Hdt. 1,153). Bu ifade aslında gerçekten olmuş bir Pers duruşu olmasından çok aslında Herodotos tarafından okuyucusuna bir öğüt gibi verilmektedir. Herodotos'un vurguladığı Pers gelenekleri dini, beşeri ve erdemli gibi gruplanabilse de belirli bir düzeni ve yapısı olmayan bir derleme gibi gözükmektedir. Bu noktada Persler'e dair yeterli bilgiyi toplayabilecek kaynak kısıtlılığı olması da gündeme getirilebilir. Ancak bu tartışma bir yana okuyucusu bakımından Hellen ideolojisi ve kamuoyu bağlamında vurgulanmaya değer özelliklere odaklandığı da öne sürülebilir. Bununla birlikte Persler'i kültürler arası etkileşimin odağında evrilen coğrafyacı anlayışının çerçevesinde ele almış olması da makul bir gerekçe olabilir. Zira, Persler Lidyalılar, Hellenler ve diğer milletlerden pek çok adeti almışlardır.

Uzun yemekler ve şarap, örneğin Herodotos'un coğrafyasında medeniyeti simgeleyen davranışlardandır. Halbuki Kyros dönemi Persler'de bu tür adetler yerine ata binmek, ok kullanmak ve yalan söylememek gibi daha katı gelenekler vardır. Herodotos'un Persler'in Lidya'yı fethetmeden önceki durumlarına ilişkin tasvirini bir bilge Lidyalı'nın Kroisos'u Persler üzerine seferden vazgeçirmeye çalışırken ki sözlerinden öğrenebiliriz. Herodotos'a göre gerçekten de Persler'in, Lidyalılar'ı yenmeden önce bir tek lüksleri ve iyi bir şeyleri yoktur (A2,P31).

Böylece Herodotos'un sunduğu tabloda Persler fethettikleri ülkelerin medeniyetini birkaç kralın neslinde benimsemişlerdir. Bu anlamda Herodotos'un tarihi, Persler'in kültürel değişiminin tarihi olarak da okunabilir. Tabiyetlerindeki medeniyetten uzak kabileleri fethettikleri ülkeler sayesinde medeniyetle buluşturmuşlardır. Herodotos'un coğrafi etkilerle belirlenen sert ve yumuşak tabiatlı insanlar karşıtlığı bu bağlamda Pers görenekleri içerisinde dolaylı olarak vurgulanmaktadır. Coğrafi zorluk ve sertlik ile kolaylık ve yumuşaklık arasındaki ilişki için GOULD 1989, toparlayıcı bir değerlendirme yapmaktadır. GOULD, Herodotos'un bu meseleyi karara bağlamayıp okurun değerlendirmesine bıraktığını vurgulamaktadır.

Örneğin Perslerin (veya olası tüm toplumların) savaşçı ve eril tabiatlarını kolaylıklar ile tanışınca kaybetme riskini Herodotos Kroisos'un Kyros'a hitabında vurgular. Lidyalılar'ın bir tehlike olmamaları için onların savaş silahları taşımaları yasaklanır, mantolarının altına uzun gömlekler, ayaklarına *kothornos* giydirilir; çocuklarına kitara çalmayı, müzikle ve ticaretle uğraşmayı öğretirlerse bunlar erkek değil, kadın olacaklardır (Hdt. 1,155). Benzer bir yaklaşımı Herodotos, eserinin son sözü olarak, fethettikleri daha uygun topraklara yerleşmelerini öneren Persler'e Kyros'un hitabında; eğer bunu yaparlarsa hükmeden değil hükmedilen kişiler olacaklarını söyleyip «sert olmayan toprak enerjiden yoksun (savaşçı olmayan) insanlar doğurur» demiştir. Persler de ovalara ekin ekip kölelik biçmektense, kısır bir toprak üzerinde imparatorluk sahibi olmayı yeğ tutmuşlardır (Hdt. 9,122).

Herodotos'un coğrafyanın insanların yapılarını belirlemesi meselesine bir örnek de Ionlar'a ilişkindir. Ionlar'ın kentlerini yeryüzünde bilinen en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurmuş olduklarını vurgulayarak Ionlar'ın (döneminde) zaten güçsüz olan Hellen soyunun en güçsüz olanları, en az hatırı sayılır olanları olduğunu ifade etmektedir (Hdt.1,142-143). Coğrafyanın milletlerin karakterine olan etkisi varsayımı Herodotos'un diğer milletlerin (örneğin Ethiopialılar ve İskitler) yanında Persler'e olan yaklaşımını da belirlemektedir. Persler ise fetih, genişleme ve kültürel dönüşüm içerisinde sert tabiattan yumuşak tabiata geçen insanlar olarak tasvir edilerek kaderlerine Herodotos'un çizdiği çerçeve doğrultusunda yol almışlardır.

Persler'in değişmeden önceki saf halleri bakımından Herodotos'un Persler'i oluşturan kabileler hakkında verdiği bilgilerden istifade edilebilir. Zira Kyros bu

boylardan bazılarını bir araya getirmiş ve Medler'e karşı ayaklandırmıştır. Bunlar Pasargadlar, Maraphlar, Masapilerdir. Pasargadlar en soylu olanlardır, Perslerden gelen krallar bu boyun kollarından biri olan Akhaimenidler'den çıkmışlardır. Öbür Persler Panthialailar, Derusiailar, Germaniler'dir, hepsi de daha öncekiler gibi çiftçidirler. Daolar, Mardiler, Dropikler, Sagartlar ise çobandırlar. Kyros bir araya getirdiklerini bir gün çiftçilik işlerinde çalıştırır, ertesi gün ise ziyafet verir ve hangisini beğendiklerini sorar. Güzel zevkler ve daha fazlası vaadi ve kimsenin bunları köle gibi çalıştıramacağını söyleyerek onları muzaffer bir yöne sevkeder (Hdt. 1,125-126).

Persler'i oluşturan grupların soylarına ilişkin olarak Persepolis Surları'nda bulunan Elamca ağırlıklı tabletlerden oluşan arşivde bulunan verilerin incelenmesi bakımından HENKELMAN 2011: 7-12'ye başvurmak olasıdır. Arşiv kayıtlarında tarım ve hayvancılık sayesinde Pers ekonomisindeki rolleri ortaya konan bireylerin isimlerinin yüzde on kadarı Elamca olmakla birlikte yarıdan fazlasının Elam kökenli olduğu görülmektedir. Herodotos'un Pers yurdu olarak tanımladığı bu coğrafyaya M.Ö.1500-1000 arasında İndo-İran toplulukların yerleşmelerine rağmen Elam nüfusun halen önemini koruduğu görülmektedir. Akhaimenid devleti tarafından desteklenen tanrıların sekizi Elam, dokuz on tanesi ise İndo-İran kökenlidir. Buradan isimlerin Persçeleşmesinin bir eğilim olduğu çıkarılmaktadır. Hayvacılıkla uğraşan göçerlerin daha ziyade Elam oldukları görülmektedir. Batera, çoban, olarak anılan bireyler, kırlık alan olarak yaşadıkları topraklara da ismini vermişlerdir. Kurban edilen hayvanların bu gruplardan temin edildiği de anlaşılmaktadır. Toplu olarak ise *Elymaioi* veya (Hellence) *Ouksioi* diye anılmaktadırlar. Dağlık arazide yaşayan *Ouksioi*, kraldan hediyeler alan, böylece sadık ama orduya asker veren ve yarı özerk bir konumdadır. *Ouksioi*'lerin düzlükte yaşayanları (Sousa çevresi) kraldan hediye olarak gümüş de alsalar kurbanlık temini ile öne çıkmaktadırlar. Değişim oranı sabittir: 100 lt. arpa veya 30 lt. şaraba karşılık bir koyun veya keçi. Akhaimenid kabileleri arasında Maraphioi ve Kossaiioi, Patisuvaris, Tapyroi, Mardoio, Kyrtioi isimleri öne çıkmaktadır. Elam dilinin Türkçe'ye yakınlığı bakımından eski kaynaklardan günümüze gelen bir görüş mevcuttur. Bu konuda ilk iddia ABBOTT 1877: 254 tarafından dile getirilmiştir. GÜNERİ 2018, tarafından da Türk Altay Kuramı içerisinde, evrilen erken Türki dönem diller arasında Elamca da zikredilmektedir.

3. Genel Değerlendirme

Herodotos'un Persler'e ilişkin olarak sunduğu materyal; tarih, coğrafya, etnoğrafya, antropoloji, felsefe gibi çeşitli disiplinlerle uğraşanların Herodotos çalışmaları ile etkileşim içerisinde. Bu bağlamda diğer alanlarda yürütülen modern çalışmalar; Herodotos'un eserinin Persler'in dışında o dönemde yaşayan tüm dünya milletlerine ilişkin verdiği bilgilerin ayrı ayrı kısımlar olarak mı yoksa bir bütünün parçaları olarak mı değerlendirilmesi gerektiği; eserin Atina'nın sözcülüğünü mü yoksa kritiğini mi yaptığı; Herodotos'un eserde kullandığı tarihsel yöntemin eleştirilmesi mi yoksa hatalarına rağmen iyi niyetli olarak mı kabul edilmesi gerektiği gibi sorulara yanıt aramaya çalışmıştır (DEWALD - MARINCOLA 2007: 1-4).

Bu sorular özellikle 1980'li yıllardan itibaren gelişen dört ayrı yaklaşım tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. İlk olarak Roland Barthes, Micheal Foucault ve Hayden White tarafından sunulan yaklaşım ile tarihçi artık tarihsel bulguları kayıt eden bir rolden bunları bir roman yazarı gibi makul bir çerçeve altında sunan bir role dönüşerek Herodotos'un bu yöndeki duruşuna bir saygınlık sağlanmıştır. François Hartog'un başını çektiği Louise Gernet, Jean-Pierre Vernant, Marcel Detienne, Pierre Vidal-Naquet ve Jan Vansina gibi yazarlar tarafından geliştirilen ikinci yaklaşımda antropolojik bir bakış açısı ile Helenistik dönemdeki Hellen toplumunun sözlü aktarım ile geçmişe ilişkin hafızanın korunması geleneği ön plana çıkartılarak Herodotos'un tarihsel materyalinin kalitesinin yeniden ele alınması sağlanmıştır. Edward Said ve diğerleri tarafından geliştirilen üçüncü yaklaşımla Avrupa merkezli algılama eleştirilerek Hellen kültürünü etkileyen olgular yeniden değerlendirilmiş ve Herodotos'un sunduğu Mısır, İskit, Lidya, Babil ve diğer öteki ulusların aynasında Hellenler'in kendilerini tanımladığı gösterilerek bunların ayrı ayrı değil bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Son olarak ise, kendi döneminin zihin dünyası ile ilişkileri yeniden okunarak Herodotos'un bir arkaik dünya toptancısı gibi değil Protagoras, Gorgias ve diğerleri gibi beşinci yüzyıl entelektüel devrimini sağlayan isimler arasındaki konumu gösterilmiştir (DEWALD - MARINCOLA 2007: 5-6).

Pers Savaşları ile Persler'le ilk defa karşılaşan Hellen dünyası Herodotos sayesinde Persler ile ve onlar sayesinde de tüm dünya ile yeniden tanışmak imkânı bulmuştur. Bu çaba sosyal ve politik olarak olduğu kadar doğa bilimleri, felsefe

ve inanç bakımından da Hellen düşüncesini etkilemiştir. Bu bakımdan Hellen edebiyatındaki Pers imajının oluşumunun beşinci yüzyıldaki entelektüel devriminden ayrı ele alınması doğru olmayacaktır. Belirtilen yaklaşım çerçevesinde Herodotos aslında döneminin dünyasına ilişkin olası en geniş çerçevedeki bilgileri okuyucuları ile buluşturmaktadır. Persler'i eserinin merkezine alması ise Pers yayılmacılığının neredeyse bilinen tüm dünyayı kaplaması ve boyundurukları altındaki tüm ulusları Hellenler ile savaşmak üzere sevketmeleri sayesinde Hellenler'in tüm dünya uluslarıyla tanışmaları için bir bağlam oluşturmaktadır.

Herodotos'un eserinde etnoğrafik ve coğrafik özelliklerini belirttiği hemen tüm ulusların Kserksēs'in ordusunun sayımını yaptığı sahnede birbirinin arkasından bölük bölük geçmeleri eserin bir özeti olarak kabul edilebilir (Hdt. 7,60-100). Ordunun Hellespontes'ten geçmek üzere toplandığı Abdera'da Kserksēs, insan seline bakarak ağlamış ve insan ömrünün kısalığından dem vurarak «şu kalabalık içerisinde, yüz sene içerisinde bir teki bile kalmayacak» demiştir (Hdt. 7,46). Herodotos'un bu sahnede çizdiği insanın zaman karşısındaki acizliğine ilişkin çerçeve eserinin başında büyük kentlerin zamanla küçülmesi, küçüklerin büyümesi, insanoğlunun mal mülk bakımından hep aynı düzeyde kalmamasına (Hdt. 1,5) ilişkin olarak çektiği dikkat ile eşdeğerdedir. Özellikle mal mülk meselesi Hellenler'in dinsel hikmetleri ile de vurgulanan bir husus olsa da zamanın değişkenliğinin Herakleitos'un nehir metaforu (Herakl. fr. 91)⁸⁰ ile doğrudan ilişkili olduğu yadsınamaz bir durumdur (THOMAS 2006: 62). Bu bağlam, Persler'in küçük bir toplumdaki büyük bir imparatorluğa dönüşmesini anlatan Herodotos'un, Persler'in Hellenler tarafından Avrupa'dan sürülmesi ve ön Asya'da geriye atılmasını anlatarak bitirdiği eserinden daha sonraki gelişmelerin habercisi olması bakımından önemlidir. Eserini yazdığı dönemin, anlattığı olaylardan

⁸⁰ Plut. de E. 392B = Herakl. Fr. 91: 'ποταμῶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ' καθ' Ἡράκλειτον οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δις ἄψασθαι κατὰ ἕξιν· ἀλλ' ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς 'σκίδνησι καὶ πάλιν συνάγει', μάλλον δ' οὐδὲ πάλιν οὐδ' ὕστερον ἀλλ' ἄμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει καὶ 'πρόσεισι καὶ ἄπεισιν'. = «Çünkü Herakleitos'a göre aynı ırmağa iki kez girilmez ne de kendi durumu gereği ölümlü varlığa iki kez dokunulabilir; aksine değişimin şiddeti ve hızı nedeniyle dağılır ve yeniden bir araya gelir (daha ziyade ne yeniden ne de daha sonra, fakat aynı anda birleşir ve ayrılır), hem yaklaşır hem uzaklaşır.» Çeviri için bk. G. ŞAR – E. YILDIZ 2016: 187.

sonra olması bu bağlamın sebebidir. Bir anlamda kehanet vermektedir. Bu durumu daha sonra Atina ve Sparta arasında çıkacak savaşı haber vermesi ile anlaşıl-maktadır (Hdt. 7,137). Zira küçük bir şehirken Atina daha sonra bir Hellen İm-paratorluğu'na dönüşecektir.

Bu noktada ele aldığı toplumlar arasında taraf tutmaması, her birinin birbirine karşı üstün yönlerini ortaya koyması ile aslında görececi bir duruş sergilemekte-dir. Göreceliğe veya göreceli değerlere atıf yapmasının -ki Dareios'un kendisi gibi farklı ulusların yasaları arasında tercih yapmamasında (Hdt. 3,38) Herodotos'un görececi tavrı açıkça ortaya konmaktadır- Ksenophanēs'den aldığı bir miras ol-ması muhtemeldir. Persler'in tanrı heykeli, tapınak, sunak gibi şeyleri bilmeme-leri, tanrılarına Hellenler gibi insan biçimi yakıştırmamaları (Hdt. 1,131) saptama-sının da Ksenophanēs ile ilişkili bir bağlam olduğunu iddia etmek yanlış ol-mayacaktır (THOMAS 2006: 62). Ancak Herodotos için görecelik bir varlığın do-ğası gereği olandan (*physis*) farklıdır. Bu Herodotos'un tapınaklardaki insan dav-ranışının hayvanların davranışından farklı olması gerektiğine dair tavrından (Hdt. 2,64) anlaşılabilir. Böylece Aristophanēsçi bir görececiliği değil, **A2,P21**'de geçen «yasa her şeyin kraliçesi» (νόμον πάντων βασιλέα) diyerek daha ziyade Protagorasçı bir duruş sergilediği söylenebilir. Aynı bağlam Demaratos ile Kserksēs'in Hellenler'in Pers ordusuna karşı durup durmayacaklarına dair soh-betlerinde Kserksēs'in Hellenler'in 'zorla ve kamçı altında', 'doğaya (*physis*) kar-şın daha büyük bir güç gösterebileceği' (Hdt. 7,103) tezi ile Demaratos'un 'onla-rın efendisi yasadır' (*nomos*) (ἔπεστι γάρ σφι δεσπότης νόμος) (Hdt. 7,104) tezi-nin karşıtlığında görülmektedir (THOMAS 2006: 69). Böylece Herodotos'un Dare-ios- Kserksēs karşılaştırması aslında kendi içinde bir sofist tartışmayı barındır-maktadır.

Herodotos'un toplumları kendi görenekleri (*nomos*) ile birlikte sunması bu görececi duruşunun eserin geneline yaygınlaşmasıdır. Persler'e ilişkin görenek-leri de (Hdt. 1,131-140) eser boyunca tüm Pers krallarının davranışlarının değer-lendirilmesi için ana ölçüdür. Herodotos'a göre bu da aslında bir Pers göreneği-dir. Zira 'Kurban kesenin tanrısal yardımı yalnız kendisi için istemeye hakkı yok-tur; bütün Persler için ve özellikle kral için dua eder; bütün Persler için dua eder-ken kendisi de bunun içindedir' (Hdt. 1,132). Yani Pers toplumunu anlatmak için krallarını anlatmak yeterlidir. Herodotos'un Pindaros'a dayandırdığı «yasa her şeyin kraliçesi» ifadesini (Hdt. 3,38); Platōn da *Gorgias* diyalogunda Kalliklēs'in

ağzından Pindaros'a atfeder (Plat. Gorg. 438b).⁸¹ Dolayısıyla Platōn da Herodotos gibi bu bağlamı kullanmıştır. Ama hepsinden daha kuvvetli bir kullanım olarak Hippokratik eser «Çocuğun Tabiatı Hakkında» (Περὶ φύσιος παιδίου), «her şeyi yasalar yönetir» (Νόμος μὲν πάντα κρατύνει) diyerek başlamaktadır.

Herodotos'un etnografik duruşu bu sofist fikir sebebiyledir. Ancak diğer görececilerden, özellikle dayanıklılık ve askeri başarıya etkisi bağlamında belirli örnekleri överek ayrıştırmaktadır. Örneğin Atina'nın askerlik bakımından öne geçmesini özgür oldukları zaman, artık kendi öz çıkarları haline gelmiş olan şeyi canla başla savunmalarına bağlamaktadır (Hdt. 5,78). Bu bakış açısı, Hippokratik eser «Havalar, Sular ve Yerler»de de (Περὶ ἀέρων ὑδράτων τόπων, 16) savunulan bir husustur. Bu bağlamda Herodotos'un Persler'de de beğendiği huylar vardır: Bir Persin kamuoyundaki değerinin, önce savaştaki yiğitliği, sonra da çocuklarının sayısı ile tartılması; çokluktan kuvvet çıktığına inanmaları; çocuklarına ata binmeyi, ok atmayı ve doğruyu söylemeyi öğretmeleri; (çocuk ölümlerinden etkilenmemesi için) beş yaşından önce çocukların babalarına gösterilmemesi; bir tek suç için hiç kimsenin, hatta kral tarafından bile ölüme gönderilememesi; ana babanın kesinlikle öldürülmemesi gibi (Hdt. 1,136-137). Bu görececi tavır ayrışması neticede göreceliğin tarih pratiği bağlamında kullanılmasından kaynaklı bir durum olsa gerektir. Zira 'Havalar, Sular ve Yerler' ile üstünde durulan iklim, çevre ve kıtalar ile bağımlı coğrafik determinizm tarihçinin sunmak istediği çerçeve için tek başına yeterli olmayıp etnografik veriler ile desteklenmeye muhtaçtır. (THOMAS 2006: 70-71)

Herodotos'un Persler'in başarı ve yenilgilerine sunduğu sebepler arasında coğrafi determinizme başvurduğu en dikkat çekici ifadesi Persler'in yerleştiği kırsır ve taşlık toprakları bırakıp daha bereketli topraklara yerleşmenin önerildiği Kyros'un "sert olmayan toprak, enerjiden yoksun insanlar doğurur; bir topraktan hem iyi ürün, hem değerli savaştı yetişemez" ifadesidir (Hdt. 9,122). Bu ifadeyi referans kabul edip Persler'in ilk dönemlerindeki sertliklerini fethettikleri ülkelerin lüks yaşamı ve iklimsel özellikleri ile kaybedip yumuşamış olmaları sebebiyle yenildiklerine dair yorumlar bulunmaktadır. Keza Herodotos Ionlar'ın kentlerini

⁸¹ Platōn'un *Protagoras* diyalogunda ise aynı ifade sophist Hippias'a atfedilir ve «yasa insanların tiranıdır» şeklinde geçmektedir (Prot. 337d1-e2).

yeryüzünde bilinen en güzel iklimde kurmuş olduklarını (Hdt. 1,142), Kroisos'un Lidyalılar'ın lüks yaşam altında kadınlaşıp Kyros'a karşı koyamayacaklarını ifade etmesiyle (Hdt. 1,155) de bu görüş desteklenmektedir. Ama bununla birlikte Persler yurtlarını bırakıp başka yerlere taşınmadıkları gibi (Hdt. 9,122), kamçı ve korku ile güttükleri kölelerinin aksine Marathōn'da (Hdt. 6,113), Plataia'da (Hdt. 9,62) ve Mykalē'de (Hdt. 9,102) cesurca ve ölümüne savaşmışlardır. Bu savaşlardaki başarısızlıkları daha ziyade savaş teknoloji ve taktiklerindeki yetersizlikleridir. Marathōn'da Atinalılar'a göre kısa kalan mızrakları, Plataia'da Spartalılar'a göre hafif kalan zırhları, Mykalē'de ise kalkanlarının dayanmaması gibi yetersizliklerdir. Ayrıca rakibi aşağı görme, ordularının büyüklüğüne aşırı güven (Hdt. 1,136; 7,48; 7,103) ve stratejik hatalar (Hdt. 7.234-7; 8.68) gibi yönetsel yetersizlikler de kaderi tayin eden etkenler olmuştur (FLOWER, 2006: 285-6)

Bununla birlikte Herodotos Persler'in yenilgilerinde; kız kaçırma (Hdt. 8,109) ve haddi aşma (Hdt. 9,76) gibi haksızlıklara karşı tanrıların büyük haksızlıkları büyük cezalarla cezalandırması (Hdt. 2,120) motifi gibi Homēros'u hatırlatan sebeplere de yer vermektedir (FLOWER, 2006: 285-6). Hatta Kserksēs'in ve Artabanos'un gördükleri Hellen seferini yapmalarını zorlayan rüyalar (Hdt. 7,12-17) bu tanrısal kaderi çağrıştırmaktadır. Ancak tragedyaı çağrıştıran bir bahtsızlıkla Artabanos tanrının öfkesinin Persler'e değil Hellenler'e karşı olduğunu değerlendirmiştir (Hdt. 7,18). Ama bu Hellen bakış açısından da doğrudur. Zira ordusu Hellēspontos'u geçmiş olan Kserksēs'e bakan bir Hellen: «Ey Zeus, mademki Hellas'ı batırmak istiyordun, ne diye bu Persin kılığına büründün ve Zeus adını Kserksēs ile değiştirdin? Bunlar olmadan da pekâlâ yapabilirdin yapmak istediğini!» demiştir (Hdt. 7,56).

Herodotos, Kserksēs'in Asya'dan Avrupa'ya geçişini ona ilahi gazabı getiren bir haddi aşma olarak sunan Aiskhylos'tan ayrılmaktadır. Hatta bunu insanoğlunun bir başarısı olarak görmektedir. Yapılan mühendisliği detaylı olarak anlatır (Hdt. 7,36). Zaten kendisi Asya doğumlu bir Hellen olarak Asya-Avrupa ayrımının hararetle bir savunucusu olmasını beklemek de insafli olmayacaktır. Hatta Dareios'un boğaz üzerine kurdurduğu köprünün mimarı olan Samoslu Mandroklēs'in bu başarısının anılması amacıyla, köprünün tablosunu Hera tapınağına bağışlamasını özellikle vurgular (Hdt. 3,88). Ancak Kyros'un Gyndes ırmağını cezalandırmak için onu üçyüz altmış kanala ayırarak akıtması (Hdt. 1,89) ve Kserksēs'in Hellēspontos'u cezalandırmak için dövdürüp dağıtması (Hdt. 7,35)

gibi örnekler de Pers geleneğinin ihlali olarak görülebilir. Zira Persler suya da kurban adayan bir halktır (Hdt. 1,131). Ama sonrasında Kserksēs Hellēspontos'a adak adar. Herodotos bunu pişmanlığına yorar (Hdt. 7,54). Knidoslular'ın yarımadaların anakaraya bağlayan kistağı savunma amaçlı kazmalarına karşı verilen kehaneti (Hdt. 1,174) belirtmesi Herodotos'un insanın doğaya üstün gelmesine tanrının izin vermemesi itikadını savunması olarak değerlendirilebilir. Ancak Kserksēs'in Athos'ta yaptırdığı aynı cins kanalın Pers mimarının heykelinin dikilmesine dair kehaneti anlatması (Hdt. 7,117) bu tezi çürütmektedir. Ancak haddi aşma hem Persler hem de Hellenler için yapılan sefer hareketlerindeki haklılık ve ahlaki meşruiyet ile cezalandırılmaktadır. Persler'in Hellen anakarasına kadar gelmeyi düşünmeleri kadar Aristagoras'ın Atinalılar'ı Ion İsyanı'na dâhil etmek için önerdiği Sousa'ya kadar gitme fikrini sahiplenmeleri de (Hdt. 5,97) nihayetinde Akropolis'in yakılması ile cezalandırılmıştır (Hdt. 8, 53).

Kserksēs Sardes'deki Kybelē Tapınağı'na karşılık Akropolis'teki tapınağı yakmıştır ama belli yerlerde Hellen dini öğelerine de saygı gösteren bir tavır içerisinde gösterilmiştir. Örneğin Kserksēs'in Priamos Pergamon'unun bulunduğu tepeye çıkıp orada geçen ünlü olayları dinlemesi ve III Ion Athēna'sı için doğurmuş bin inek kurban etmesi, bu arada Maglar'ın bu kahramanlar toprağına sular serpmesi (Hdt. 7,43) önemli bir ayrıntıdır. Ayrıca Mardonios Atina üzerine tekrar yürümeden önce, Europoslu Mys adında birisini kehanet ocaklarına göndermiş ve Persler'in ilişki kurabildikleri bütün kehanet ocaklarına gidip danışmakla görevlendirmiştir. (Hdt. 8,133) Ancak bu örnekler Hellen coğrafyasında hareket eden ordularının güvenliği ve ordu içindeki Hellenler'in gönlünün alınması gibi uygulamalar olarak da görülebilir. Zira amcası Artabanos Kserksēs'i İonialılar'ı atalarının karşısına çıkarmaması için uyarılmış ve bunun savaşın stratejik sonucunu etkileyebileceğini öngörmüştür (Hdt. 7,51). Artabanos'un bu amaçla söylediği «başladığı anda işin sonunun ne olacağı bilinmez» sözü de, Solon'un Kroisos'a söylediği «Her şeyin sonuna bakmalıdır; tanrı çok insana mutluluğu yem olarak sunar, sonra da çeker alır elinden» (Hdt. 1,32) sözü de aslında Herodotos'un nihai teolojik duruşu ve eserindeki tüm olguları ve kişileri sunarken dayandığı ana kurguyu ortaya koyduğu söylenebilir.

Bu teolojik bağlam küçük bir Parsa kentinden başlayıp bir dünya imparatorluğuna dönüşen Persler'in hikayesini anlatmak kadar, koca bir imparatorluğun

küçük bir Atina kent devleti karşısında dize gelmesi ve Herodotos'un eserini yazdığı dönem itibariyle o küçük şehrin büyüyerek Persler'e kafa tutmayı düşünmesine dair okuyucularına bir açıklama sunması için de kullanılmaktadır. Dolayısıyla eserinin asıl amacını ortaya koyduğu **A2,P22**'de belirttiği üzere, Herodotos, Hellen ve Pers ilişkileri çerçevesinde ele aldığı tüm halkları ve devletleri talihin rastlantısallığına tabi birer varlık olarak değerlendirdiğini açıkça belirtmektedir.

PROVENCAL 2015: 23-24, bu rastlantısallıktaki trajedi unsurunun Pers kralları için farklı farklı tezahür etmesini, Herodotos'un Protagorasçı duruşuna bağlı olarak Pers krallarında sergilenen «İnsan her şeyin ölçüsüdür» (*homo mensura omnium rerum*) fikrini uygulayabilme kapasiteleri ile açıklar. PROVENCAL'a göre, Herodotos bu kralları birer sophist olarak göstermekte; diğer halkların geleneklerine, yasalarına karşı daha saygılı tavrından ötürü Dareios, krallar arasında en sofistleriyken (Hdt. 3,38), özellikle Mısır tanrılarına ve kültürüne karşı saygısız davranışlarından ötürü Kambysēs krallar arasında sofist karakterini en az taşıyan kraldır (Hdt. 3,29). Eserin başından sonuna yani Kyros'dan Kserksēs'e atfedilen *hybris* duruşu da yine sofistçe bir tavır olarak öngörülmektedir. Zira PROVENCAL 2015: 25-26, yasa önünde eşitliğe dayanan (*isonomia*) demokrasi ile anayasa olmaksızın tek bir adamın yönetimine dayanan tiranlık karşıtlığının, Hellas'taki yükselişlerinin Hellenler ve Persler arasındaki kültürel çatışmaların geniş bağlamı içinde sunulduğunu belirtmektedir. PROVENCAL tiranlığı Persler ile ve demokrasiyi Hellenler ile eşleştirerek Herodotos'un Hellen kültürü olarak sunduğu *nomos basileus* (A2,P52) ve Pers kültürü olarak belirlediği *nomos phuseōs* (A2,P35) karşıtlığını aslında Hellas içerisindeki bir rekabetin bir yansıması için kullandığını savunmaktadır. Böylece, özgürlük ve emperyal tavır zıtlığı sadece Persler için değil, Herodotos'un çağdaşı Atina İmparatorluğu için de düşünülen bir değer yargısı haline gelmektedir. Buna göre emperyalist fikirlerin Hellen toplumunda yeşermemesi, daha ziyade Hellenler'in özgürlük mücadelesinin arzulan duruş olduğunun hatırlatılması için Persler, tarihi gerçeklerinin ötesinde Hellenler'in kendi kültürel çatışmalarının bir kutbunu temsilen tıpkı tragedya örneğinde olduğu gibi tarih yazımında da icad edilen kurmaca bir «öteki»dir.

A3
KSENOPHŌN
(M.Ö. 428 – ca. 354)

- PP** A3,P1-98
ORI Erkhia, Atina
TEM M.Ö. ca. 428- ca 354
PRO RE 9 A/2 (1967) 1569-2051, s.v. «Xenophon, no. 6» (BREITENBACH); KP 5 (1979) 1422-1429, s.v. «Xenophon, no. 5» (BREITENBACH); DNP 12/2 (2003) 633-642, s.v. «Xenophon, no.2» (SCHÜTRUMPF); LA 4 (1975) 356-360, s.v. «Xenophon, no.1» (BURKERT); OCD³ 1628-1631, s.v. «Xenophon, no.1» (TUPLIN).
LIT ANDERSON 1974; HIRSCH 1985: 1-13, 61-97; CARTLEDGE 1993; 36-62; GEORGES 1994; POMEROY 1994; TUPLIN 1994: 127-181; DILLERY 1995; AMBLER 2001; ALLEN 2002; BRIANT 2002a; BRIANT 2002b: 193-210; HALL 2002; HARRISON 2002; 193-210; FOX 2004; ROOD 2004; JOHNSON 2005: 177-207; LEE 2005; MARI 2015: 43-50; WATERFIELD 2005; HYLAND 2008: 1-27; YILDIRIM 2005; AZOULAY 2009: 153-173; RASMUSSEN 2009: 3-14; WHIDDEN 2009: 539-567; GRAY 2010; GRUEN 2012: 53-65; HENKELMAN 2013: 528-546; DAN 2014: 157-198; SARIKAYA 2017: 111-133; VLASSOPOULOS 2018: 360-375; RADNER 2018: 135-142.

1. Yaşamı ve Eserleri

M.Ö. 427 yılında Atina'da doğmuş olan Ksenophōn, Aigeis kabilesi (*phylē*), Erkhia *dēmos*'una mensup atlı sınıfından (*hippeis*) varlıklı bir aileden gelmektedir. Yaşamının büyük bölümünü Atina dışında Spartalılar ve Persler'le yakın ilişkiler içinde geçirmiş, edindiği tecrübeler sonunda tarih, politika ve teknik konularda pek çok eser vermiş önemli bir düşünür ve tarih yazarıdır. Atina'da geçirdiği gençlik yıllarında Sokratēs'in öğrencisi olmuş,⁸² hocasının öğretileri ve onunla kurduğu ilişki Ksenophōn'un yapıtlarında etkisini göstermiştir. Peloponnēsos

⁸² Ksenophōn'un Sokratēs ile tanışma öyküsüne eserinde yer veren Laerteli Diogenēs'in aktardığına göre; Sokratēs yolda yürürken bir gün Ksenophōn'la karşılaşınca, onu durdurup önce çeşitli yiyeceklerin nerede satıldıklarını sormuş. Öteki bu soruyu cevaplayınca, Sokratēs bu kez de insanların nerede doğru düzgün adamlar (...πυθέσθαι ποῦ δὲ καλοὶ κάγαθοι γίνονται ἄνθρωποι) olmayı öğrendiklerini sormuş. Ksenophōn, bu soruya ne cevap vereceğini bilemeyince Sokratēs de, "öyleyse düş ardıma da öğren" demiş. Böylece o günden sonra Ksenophōn, Sokratēs'in öğrencisi olmuştur (2,48). Çeviri için bk.: ŞENTUNA 2002: 85.

Savaşı'nın son yıllarında atlı birliklerine katılmış, savaşın sonu olan M.Ö. 404 yılında Atina'da kurulan ve «Otuzlar Dönemi» olarak anılan oligarşi yönetiminin destekçilerinden biri olmuştur. Otuzlar'ın destekçisi olan atlı sınıfına karşı gelişen tepkiler onun askeri ve siyasal yaşamına da yön vermiştir.

Peloponnēsos Savaşı sonrası, tüm Hellen dünyası için ortaya çıkan ekonomik ve politik sıkıntılarla mücadeleler edilen bir dönem olmuş, pek çok Hellen'in Persler adına paralı asker olarak hizmet etmeye başladığı bir süreci beraberinde getirmiştir (LEE 2005:142). Ksenophōn da muhtemelen çevresindeki olumsuz ortamın etkisiyle Atina'dan ayrılmış ve arkadaşı Proksenos'un davetiyle Pers Kralığı'nı ele geçirmek üzere bir ordu toplayan Pers Satrabı Genç Kyros'un seferine M.Ö. 401 yılında paralı asker olarak katılmıştır.⁸³ Ksenophōn'un Genç Kyros'un ordusuna katıldığı dönemde Persler, Spartalılar'ın yakın müttefiki konumundaydılar ve bu durum Atinalılar tarafından hiç de hoş karşılanmamıştır. Sefer sırasında Genç Kyros, Pers ordusuyla yapılan Kounaksa Savaşı'nda kardeşi Artakserksēs'e yenilip ölünce, Ksenophōn beraberindeki Hellen ordusunu geri götürmek üzere seçilen komutanlardan biri olmuş; «Onbinler'in Dönüşü» (Ανάβασις) olarak tarihe geçen bu olaya ön planda tanıklık etmiş ve aynı adlı eserinde detaylıca anlatmıştır. Bu süreçte, Pers ülkesinde yaşadıkları ve kazandığı deneyimler Ksenophōn'un Persler'i yakından tanımasını sağlamış, daha sonra bu deneyimlerini özellikle «Kyros'un Eğitimi» (Κύρου Παιδεία) adlı eserinde konu etmiştir.

Ksenophōn, dönüş yolculuğunda komuta ettiği ordularıyla birlikte, M.Ö. 399'da önce Trakya Kralı Seuthēs'in komutasına girmiş ve daha sonra aynı yıl Ion

⁸³ Ksenophōn'un bir dostu olan Proksenos, Kyros ile dostluk kurmuş ve eğer yanına gelirse kendisini de Kyros'la tanıştırap dostluk kurduracağını söyleyerek Ksenophōn'u Sardeis'e davet etmişti. Bunun üzerine Ksenophōn, bu yolculuğun kendisi için iyi olup olmayacağını hocası Sokratēs'e danışmıştır. Sokratēs, Kyros'un Peloponnesos Savaşı'nda Spartalılar'ı desteklemesinden ötürü Kyros'un dostluğunu kazanması durumunda Atinalılar'ın Ksenophōn'u kınamalarından endişe ettiğinden, ona Delphoi'a giderek tanrı Apollōn'a bu işi danışmasını salık vermiştir. Ksenophōn her ne kadar Delphoi'a gidip bu yolculuğu danışsa da aslında hocasının öğüdünü dinlemeyip tanrıya, yolculuğu yapıp yapmamayı değil, tasarladığı yolculuğu en uygun şekilde yaparak başarıyla sağ salim yurduna dönmek için hangi tanrılara kurban kesip dua etmesi gerektiğini danışmıştır. Sokratēs bu tavrından ötürü Ksenophōn'a önce kızmış, ardından tanrının buyurduğu şeyi yaparak gitmesini öğütlemiştir. Böylece Ksenophōn Apollōn'un belirttiği tanrılara kurbanlar kesip dini görevini yerine getirdikten sonra Sardeis'e doğru yola çıkıp Kyros'la tanıştıktan sonra onun düzenleyeceği sefere katılmıştır. (Xen. an. 3,1.4-9; krş. Diog. Laert. 2,49-50).

devletlerini Pers hakimiyetinden kurtarmak için Spartalılar'a katılmıştır. M.Ö. 399 yılında ya da Sparta kralı Agēsilaos'un emrinde çıktığı Asya seferinden sonra M.Ö. 396 yılında Atinalılar tarafından sürgün edilmiştir. Ksenophōn'un sürgün edilmesine neden olan Sparta yanlısı tutumu (Diog. Laert. 2,51) daha sonra da devam etmiş, M.Ö. 394 yılında Koroneia Savaşı'nda Atina ve Thebai ordularına karşı Sparta Kralı Agēsilaos'un tarafında yer almıştır. Ksenophōn'un Sparta tecrübelerinden sonra yazdığı pek çok eserine bu nedenle Sparta yanlılığı ve hayranlığı yansımıştır. Koroneia Savaşı'nın ardından Spartalılar'a gösterdiği yararlılık sonrası Spartalılar onu onursal yurttaş (*proksenos*) yaparak M.Ö. 393 yıllarında Ksenophōn'a Olympia yakınındaki Skillus'ta küçük bir çiftlik tahsis etmişlerdir. Ksenophōn buraya karısı Philesia, Dioskurlar olarak bilinen iki oğlu Gryllos ve Diodoros ile birlikte yerleşerek 20 yılı aşkın süreyle Skillus'taki yaşamını çiftçilikle ve avcılıkla ilgilenecek geçirmiş ve pek çok eserini burada kaleme almıştır. Özellikle «Ev İdaresi Üzerine» (Οἰκονομικός) adlı eserinde anlattıkları yazarın buradaki yaşamından izler taşımaktadır. Ancak Skillus'taki yaşamı Hellenler'in kendi aralarındaki iç savaşlar ve özellikle Thebai'in Sparta'ya karşı saldırıları sonucu sekteye uğramıştır. M.Ö. 371 yılında Sparta'nın Leuktra Savaşı'nda Thebailılar'a yenilmesinin ardından Ksenophōn'un çiftliğinin bulunduğu bölge Elisliler'in eline geçince Ksenophōn ailesiyle birlikte Korinthos'a yerleşmiştir. M.Ö. 362 yılında yapılan Mantinea Savaşı'nda ise Atina bu kez Thebai karşısında Sparta'nın yanında yer almış, savaşın sonucunda her iki taraf için de ağır kayıplar yaşanmış ve savaşın tam bir kazananı olmamıştır. Ksenophōn'un her iki oğlu da Mantinea'daki savaşa katılmış, oğullarından Gryllos bu savaşta Sparta için yiğitçe çarpışarak ölmüştür. Ksenophōn'un yaşamının sonunda Atina'ya dönüp dönmediğine dair elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Her ne kadar M.Ö. 369-362 yılları arasında Atina'da Ksenophōn için sürgün affı çıkarıldığı düşünülse de ölüm tarihi olan M.Ö. 355/4 yılına dek Korinthos'ta yaşadığı sanılmaktadır.

Ksenophōn'un günümüze ulaşmış bilinen eserleri «Kyros'un Eğitimi» (Κύρου Παιδεία), «Onbinler'in Dönüşü» (Ἀνάβασις), «Hellen Tarihi» (Ελληνικά), «Anılar» (Ἀπομνημονεύματα), «Şölen» (Συμπόσιον), «Ev İdaresi Üzerine» (Οἰκονομικός), «Binicilik Üzerine» (Περὶ Ἱππικῆς), «Avcılık Üzerine» (Κυνηγετικός), «Atlı Birliği Komutanı Üzerine» (Ἱππαρχικός), «Sokrates'in Sa-

vunması» (Απολογία Σωκράτους), «Gelirler Üzerine» (Πόροι), «Hieron ya da Tiranlık Üzerine» (Ιέρων ἢ Τυραννικός), «Agēsilaos» (Ἀγησίλαος), «Atinalılar'ın Devlet İşleri» (Ἀθηναίων Πολιτεία) ve «Spartalılar'ın Devlet İşleri»dir (Λακεδαιμονίων Πολιτεία).

Pers Savaşları sonrası kazanılan zafer, Hellen dünyasını her yönüyle etkilemişti; başta Atina olmak üzere bütün Hellenler'de «Hellen bilinci ve üstünlüğü» fikrini uyandırmış, bu bilinç onların Persler ve uyruğu olan halkları ötekileştirerek Hellenler-barbarlar şeklinde bir kutupluluk ilişkisi içinde görmelerine yol açmıştı. Zafer sonrası M.Ö. 5. Yüzyıl'ın başta tragedya ve komedyâ olmak üzere bütün edebi yapıtlarında ve görsel malzemede Pers dünyası ve halkları bilgisiz, korkak, ölçüsüz, adaletsiz, lüks düşkün (kadınsı) gibi belli klişelerle anlatılırken bunların zıttı erdemler ise Hellenler'e atfedilmiştir. M.Ö. 4. Yüzyıl'da değişen politik ortama rağmen, M.Ö. 5. Yüzyıl'ın retorüğinde ve kültürel yaşamında Persler hakkında oluşturulan bu klişeler ve Persler karşısında varsayılan Hellen üstünlüğü düşüncesi M.Ö. 4. Yüzyılda da etkisini korumuştur. Bu yüzyılda Isokratēs gibi dönemin hatipleri Persler'e karşı Hellen birliğı ve üstünlüğünü savunarak Persler'i ortak düşman gören panhellenist bir anlayış benimserler. Ksenophōn ise M.Ö. 4. Yüzyıl'da Pers halkı ve kralı ile birinci elden deneyim yaşamış olması ve yaşadığı deneyimi eserlerinde çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde ortaya koyması bakımından çağdaşlarından ayrılır. Ksenophōn'un eserleri kimi zaman Persler hakkında çağının olumsuz klişelerine yer verse de çoğunlukla Persler hakkında daha olumlu bir bakış açısı ve daha güvenilir değerlendirmelere sahiptir.

Ksenophōn'un Persler'le ilgili deneyimlerine ve Pers imgesine yer verdiği başlıca yapıtları; «Onbinler'in Dönüşü», «Kyros'un Eğitimi», «Agēsilaos», «Hellen Tarihi» adlı tarihsel nitelik taşıyan eserleriyle, felsefi ve teknik eserleri arasında sayılabilecek «Ev İdaresi Üzerine» adlı eserleridir. Onun Genç Kyros'un emrinde paralı asker olarak edindiğı tecrübe, Pers dünyasının hem askeri ve idari yapısını ortaya koyan kurumlarını hem de bu kurumları yönetenlerin ahlaki özelliklerini tanımasını sağlamıştır.

Ksenophōn'un Pers dünyasıyla ilk temasını sağlayan anlatı, «Onbinler'in Dönüşü» (Ἀνάβασις) adlı eseridir. Pers Kralı II. Artakserksēs'e karşı ayaklanan Genç Kyros'un hizmetinde Hellen paralı askerleriyle birlikte katıldığı Kounaksa Savaşı ve Kyros'un ölümünün ardından, Asya'nın doğusu ve Karadeniz üzerinden ge-

çerek Onbinler'in eve dönüş öykülerini anlattığı bu yapıt, M.Ö. 4. yüzyılın kültürel, politik ve felsefi yaşamını derinden etkilemiştir. Eserde Pers dünyasına dair iki farklı bakış açısı görmek mümkündür; bir yanda Genç Kyros için çizilen ideal lider portresi ve Pers soylusunun taşıdığı erdemler varken, diğer yanda Persler'i ortak düşman olarak gören ve ülkelerini fethetmeye teşvik eden panhellenist düşünceler bulunur. «Onbinler'in Dönüşü»'nün ilk kitabı Genç Kyros'un erdemlerinin övüldüğü kimi kesimleriyle Kyros'a yazılmış bir övgü niteliği taşır. Genç Kyros, Ksenophōn'u pek çok bakımdan etkilemiş, düşünceleriyle Sokratēs'ten sonra Ksenophōn'un hayatını etkileyen en önemli kişilerden biri olmuştur. Ksenophōn'a göre, Büyük Kyros'tan sonra yaşayan Persler'den hiçbiri Genç Kyros kadar kral ruhlu ve tahta çıkmaya layık olmamıştır. Gerek Hellenler gerekse barbarlar tarafından hiç kimse onun kadar çok sevilmemiştir (A3,P2; A3,P6). Genç Kyros'un dürüstlüğü, sadakati gibi erdemlerinin yanı sıra cömertliği, Ksenophōn'un üzerinde özellikle durduğu vasıflarındandır. Genç Kyros'un savaşta yararlılık gösterenleri onurlandırması ve Pers ülkesinden toprakla ödüllendirmeyi vaad etmesi (A3,P4), aslında Pers ülkesine Kyros'la birlikte savaşmak için gelen, Ksenophōn gibi Hellen paralı askerlerinin sefere katılmalarının ardında yatan nedenlerden biri olmalıdır.

«Onbinler'in Dönüşü» adlı eserde, Genç Kyros'un ölümünden sonrasını anlatan kısmında, Onbinler'in geri dönüşleri sırasında barbar Persler'e ve uyruğundaki halklara karşı direnişine, Hellen kimliklerinin ön plana çıkmasına ve düşman karşısında sergiledikleri cesaret ve kabiliyetin yüceltilmesine yer verilir. Ksenophōn'un bu eseri, bu yönüyle M.Ö. 4. Yüzyıl'ın panhellenist düşüncelerini besleyen ve Pers ülkesini ele geçirmek için yapılacak bir sefer fikrini teşvik eden bir kaynak olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ksenophōn'un Genç Kyros'la birlikte çıktıkları sefer, Hellenler'in zihinlerindeki Pers İmparatorluğu'na ait askeri anlamdaki güçlü imajı yıkarak onların da yumuşak bir karnı olduğunu ve abartıldığı kadar güçlü bir orduya sahip olmadıklarına işaret ediyordu. Ksenophōn'a göre, Pers ülkesi büyüklük ve halkının kalabalıklığı bakımından güçlü olmasına karşın, kentlerinin birbirine uzaklığı ve askeri güçlerinin dağınıklığı savaşta güçsüz kalmasına yol açacak bir nedendi (A3,P1). Yine «Onbinler'in Dönüşü»'nde Hellas'ta yoksulluk çekenlerin Pers ülkesinin topraklarına yerleşerek zengin bir hayat sürmelerinin mümkün olduğunu ima ederken (Xen. an. 3,2.26)

ya da Pontos kıyısında bir kent kurarak Hellas'ın gücünü ve topraklarını geliştirmenin kendisi için şanlı bir iş olacağını aklından geçirirken (Xen. an. 5,6.15), Pers ülkesine dair betimledikleri muhtemelen Hellenler'de burayı fethetmek için bir cesaret oluştuyordu. «Onbinler'in Dönüşü»nün bu anlamdaki etkileri Hellas'ta Isokratēs gibi hatiplerin ortak bir düşman karşısında birleşme arzularını beslemiştir (ROOD 2004: 305-330).

Ksenophōn'un Pers dünyası hakkında en olumlu ve gerçekçi değerlendirmelerini yaptığı eseri ise «Kyros'un Eğitimi»'dir (Κύρου Παιδεία). Pers İmparatorluğu'nun efsanevi kurucusu Büyük Kyros'un hayatının ve işlerinin anlatıldığı eser, pek çok bakımdan dönemini ve sonrasını etkileyen bir yapıt olmuştur. «Kyros'un Eğitimi»'nin roman tarzında yazılmış ancak tarihi gerçeklere değinen kurmaca bir eser olması, bazı araştırmacılarca bu eserin Pers tarihini, kültürünü ve kurumlarını yeterince yansıtmadığı şeklinde yorumlansa da pek çokları tarafından eser, Pers İmparatorluğu'nun tarihi ve kurumları hakkında temel kaynak olarak kabul edilmiştir (HIRSCH 1985: 62, n. 4, 6). Kyros'un aldığı eğitim, askeri ve idari alanda yaptığı işler ve kurduğu imparatorluğun anlatıldığı yapıtta Ksenophōn, ideal yöneticinin ve yönetimin nasıl olması gerektiğini de araştırmaktadır. İdeal dünya lideri olarak çizdiği Kyros'un insanları yönetmedeki başarısı, Ksenophōn'u onun aldığı eğitimi, taşıdığı erdemleri araştırmaya itmiştir. Kitabın ilk bölümü böylece Kyros'un üstün yönetici olmasını sağlayan erdemlerinin kaynağı olan Pers eğitimine ayrılmıştır. Söz konusu eğitim Kyros'un kurduğu imparatorluktan önce, mevcut cumhuriyet rejimi içinde varolan yasaların bir parçasıdır. Aslında kitabın tamamına yayılan Pers eğitimi anlatısı M.Ö. 4. Yüzyıl'ın klişelerinden uzak bir Pers dünyasını görmemizi sağlar. Yapıtta Ksenophōn, aynı zamanda Pers kurumlarının eleştirilecek yanlarını da açığa çıkarır. Ksenophōn «Kyros'un Eğitimi»'nin 8. kitabının son bölümüne kadar, eserinde Pers eğitim ve kurumlarından övgüyle bahsederken, bu bölümde Persler'e karşı eleştirel bir yaklaşım izler (Xen. Kyr. 8,8). Hatta araştırmacılarca bu bölüm Ksenophōn'un yapıtları arasında Persler'e karşı en düşmanca değerlendirmelerin geçtiği bölüm olarak kabul edilmektedir. Ksenophōn'a göre, Büyük Kyros'un ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan hanedanlıkla ilgili ihtilaflar, Persler'e bağlı halkların ayaklanmalarıyla imparatorlukta çöküş başlatmıştır. Yaşanan çöküşe neden olarak da ahlaki bo-yuttaki yozlaşmayı ve geleneksel eğitim uygulamalarının terk edilmesini gören Ksenophōn, yapıtının bu bölümünde M.Ö. 4. Yüzyıl'da başka

Hellen yazarlarının Persler’le ilgili söylediklerine paralel değerlendirmelerde bulunur.

Ksenophōn’un felsefi-teknik yapıtları arasında değerlendirilen «Ev İdaresi Üzerine» adlı eserinde yer yer Pers dünyasının kurumlarının olumlu bir dille ve hayranlıkla değerlendirildiğini görürüz. «Ev İdaresi Üzerine» adlı eserinde iyi bir ev yöneticisinin nasıl olması gerektiğini araştıran Ksenophōn, örnek olarak anlattığı karakterle Pers Kralı arasında benzerlik kurar. Her ikisinin de sahip oldukları mülkiyet ve beraberindeki insanların efendisi olmaları bakımından kurulan analogide, Pers Kralı’nın adil bir efendi ve ideal yönetici olarak çizildiği görülür (Xen. oik. 4). Yine aynı eserde Ksenophōn, çiftliğini yöneten bir ev yöneticisine yapılması gerekenleri salık verirken Atina yasalarının yanı sıra Pers yasalarını över.

Sparta Kralı Agēsilaos’un (M.Ö. 440-360) yaptığı işleri ve erdemlerini övmek üzere yazdığı «Agēsilaos» adlı eserinde Ksenophōn, Sparta Kralı’nın M.Ö. 396/4 yılları arasında Ionia’daki Hellenler’i kurtarmak üzere Persler’e karşı yürüttüğü Asia Seferi’ne yer verir. Bu nedenle eserin önemli bir bölümünde Persler yine rol oynamaktadır, ancak bu kez onlara karşı tutumu düşmancadır. Eserde, Sparta Kralı Agēsilaos ile Pers Kralı II. Artakserksēs’i karakterleri ve davranışları bakımından karşılaştırdığı bölümde (Xen. Ag. 9,1-7), Hellen Kralı’nın üstünlüğünün son derece açık bir şekilde vurgulanmıştır. Bu yönüyle eser, çoğu kere araştırmacılarca Ksenophōn’un panhellenist düşüncelerine yer verdiği bir yapıt olarak değerlendirilmiştir.

Ksenophōn’un «Hellen Tarihi» adlı eseri her ne kadar Hellen Tarihi’nin kendi iç çatışmalarına yer verse de, Sparta Kralı Agēsilaos’un Asia Seferi sırasında Persler’in Frigya Satrapı Pharnabazos ile bir araya geldiği karşılaşma sahnesi (Xen. hell. 4,1.29-40) bakımından, Ksenophōn’un Persler’le ilgili anlatılarının bir başka örneğini oluşturur. Ksenophōn, soylu Pers yöneticisiyle ilgili verdiği betimlemede, onu davranışı bakımından bir Hellen aristokratı gibi anlatırken, Sparta Kralı Agēsilaos’la seçkinlik bakımından neredeyse eşit görmektedir. Yazar, Pharnabazos ve Agēsilaos’un görüşmesini aktaran anlatısında Persler’in yönetimiyle ilgili klişe fikirlere yer vermekle birlikte, Persler arasından Pharnabazos gibi karakteri üstün bir kimsenin çıkabileceğini de ortaya koymaktadır. Bu yönüyle söz konusu anlatı, Ksenophōn’un bir Pers soylusuna karşı gösterdiği olumlu yaklaşımı sergilemesi bakımından örnek teşkil etmektedir.

Böylece Ksenophōn'un yapıtlarında Persler konusunda farklı betimlemelere, farklı imgelere yer verilmesi, onu M.Ö. 4. Yüzyıl yazarları arasında farklı bir yere koymaktadır. CARTLEDGE 1993'ün de işaret ettiği üzere, Ksenophon'da Persler'i tanımlayan barbar dünyası tek bir tonda ifade edilmez; yazar, bir yanda okuyucusuna eserinin başkahramanı olarak Hellen erdemlerini taşıyan kurmaca bir barbar figürünü överken diğer yanda kültürel olarak aşağı görülen stereotiplerin yer aldığı Pers dünyasının topraklarını Pan-Hellenist bir yaklaşımla ele geçirme duygusu aşılır.

Ksenophōn aslında Pers ülkesini askeri ve idari yapısıyla pek çok bakımdan gözler önüne sererken, çağdaşlarına ve kendinden sonrakilere Pers dünyasını daha da yakınlaştırmış ve cazip hale getirmiş oluyordu. Ksenophōn'un etkisinin belki de en çok Büyük İskender ve onun Hellenistik krallıkları üzerine olduğu söylenebilir. Zira Ksenophōn'un ve beraberindekilerin Pers Seferi bir bakıma kendilerinden sonraki nesiller için de Asya'ya giden yolu açmış oluyordu. Bunun için Ksenophōn'un sonraki yüzyıllardaki etkisine baktığımızda; Ksenophōn'un komutasında gerçekleştirilen «Onbinler'in Dönüşü»nün, M.S. 2. Yüzyıl Hellen tarihçisi Polybios'un eserinde, Büyük İskender'in Asia Seferi'nin en önemli nedenleri arasında gösterildiğini görürüz (Pol. an. 3,6.10-12). Yine başka bir Hellen tarihçisi Arrianos da (M.S. 86-160), Büyük İskender'in Asia Seferi'ni anlattığı ve Ksenophōn'dan esinlenerek yazdığı «İskender'in Çıkışı» (Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις) adlı yapıtında, İskender'in başarıları ile Ksenophōn'un başarılarını eşit şekilde değerlendirmektedir (Arr. an. 2,7.8). M.S. 4. Yüzyıl Hellen tarihçi ve sofisti Eunapios da, «Filozofların ve Sofistlerin Yaşamı» (Βιοὶ Φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν) adlı çalışmasının girişinde Ksenophōn'un dünya tarihi açısından önemini dile getirerek eserine başlamaktadır. Eunapios, Ksenophōn'u «filozof» kelimesi ile niteleyerek onun bütün filozoflar arasında felsefeyi hem sözlerle hem de işlerle donatan yegâne bir adam olduğunu ve eğer Ksenophōn olmasaydı, Büyük İskender'in de olmayacağını söyler (Eun. vit. soph. 1,1.1-2). Bu örnekler bize Ksenophōn'un Persler'i ve Hellenler'i eserlerinde anlatış tarzının kendisinden sonraki nesilleri nasıl etkilediği ve nasıl alımlandığı konusunda bir çerçeve sunar.

2. Ksenophōn'da Persler'e İlişkin Pasajlarının Değerlendirmesi

2.1. Pers Coğrafyası

Ksenophōn'a göre Pers coğrafyası Büyük Kyros'un yönetebilme kabiliyeti ile tanımlanmaktadır. Zira **A3,P7**'de belirttiği üzere doğası gereği insanoğlu diğer bütün canlıları yönetmeye uygunken, hemcinslerini yönetmek neredeyse sadece Kyros'a bahşedilmiş bir kabiliyettir. Zaten görmeleri mümkün olmasa da onu hiç görmemiş, aylarca sürecek mesafelerde yaşayan insanlar ona itaat etmeye gönüllü olarak razıdılar. Böylece Kyros Asya'nın tüm kabile ve halklarını bir avuç Pers sayesinde yönetebilmiştir. Yazar, **A3,P8**'de bu halkların bir listesini vermek suretiyle Pers ülkesinin sınırlarını ortaya koyar. Medler ve Hyrkaniyalılar kralın liderliğini gönüllü olarak kabul etmiş; Suriye, Asur, Arabia, Kappadokia, her iki Frigya, Lidya, Karia, Fenike ve Babil'i ise fethederek kazanmıştır. Baktrialılar, Hintler, Kilikialılar, Sakalar, Paphlagonialılar ve Magadidailer, daha adı sanı akla gelmeyen pek çok kabile ve son olarak Asyalı Hellenler, Kıbrıs ve Mısır üzerinde egemenliğini kurmuştur. **A3,P9**'da ülkenin bütünlüğü Kyros'un kişiliğinde cisimleşmektedir. Bu milletler yığınından pek azı kendisiyle aynı dili veya birbirlerinin dilini konuşmalarına rağmen; Kyros, kişiliğiyle bütünleşen mutlak korku (τῷ ἄφ' ἑαυτοῦ φόβῳ) sayesinde bu geniş ülkeye nüfuz etmiş ve secde ettirmiştir. Bununla birlikte onlara kendisini memnun etmeleri ve beğenisini kazanmaları için büyük bir arzuyu da (ἐπιθυμίαν ἐμβάλειν) ilham etmiştir ki, bu düzenin sağlanmasında onun adaleti ile kendine bağlı halkları bu doğrultuda yönlendirmesi etkili olmuştur.

İmparatorluğun fiziki sınırlarını doğuda Hint Okyanusu, kuzeyde Karadeniz, batıda Kıbrıs ve Mısır, güneyde Aithiopia (**A3,P28**) olarak ortaya koyan Ksenophōn, bu büyük imparatorluğun merkezinde tasvir ettiği Büyük Kyros'un sarayından ülkenin kuzeyi, güneyi, doğusu veya batısına seyahat etmenin zor bir iş olduğunu ifade etmektedir (**A3, P9**). Böyle zorlu bir yolculuğu yönetimdeki abisi Artakserksēs'e karşı ayaklanan Genç Kyros ile birlikte gerçekleştiren Ksenophōn, imparatorluğun kuzey batı ucundan merkezine doğru geçtikleri topraklar ve üzerinde yaşayan halklara ilişkin geniş tasvirlerle eserinde yer vermiştir.

Genç Kyros, satrap olarak bulunduğu Sardeis'te komutası altına verilen Pers birliklerinin yanı sıra kendisine ait topraklarda kargaşalık çıkardıklarını söylediği

Pisidialılar üzerine yürütmek bahanesiyle topladığı (Xen. an. 1,1.11) Hellen paralı askerleri ile sefere çıkar. Özellikle sefer halindeki bir ordu için belirli zorluklar içeren güzergahlarında Lydia sınırında önce Maindros (Menderes) nehrini tekne köprü ile geçip Frigya'nın zengin şehirlerinde konaklayarak ilerlerler (Xen. an. 1,2.5-20). Kilikia'ya, ancak bir arabanın geçebileceği, çok sarp ve biraz direnmeyle karşılaşan bir ordunun aşması imkânsız bir yoldan girerler. Kilikia ovası uçsuz bucaksız, görkemli, suyu bol, her çeşit ağaç ve bağlarla örtülü, susam, hintdarısı, darı, has buğday, arpa bakımından bereketli bir ovadır. İki ucu denize ulaşan yüksek sıradağlarla kesintisiz bir sur içindeki bu ovada ilerleyerek Tarsos'a varırlar (Xen. an. 1,2.21-23). Daha önce parası karşılığı yiyecek temin etmelerine rağmen Kyros'un topraklarında bulunmadığından Tarsos'u yağmalarlar (Xen. an. 1,2.26). Böylece yöneticilerini seferine destek olmaya zorladığı Tarsos'tan Issos'a geçip devamında surlarla korunan Suriye kapısından geçerler. Geçit surlar ve sarp kayalar ile geçilmesi imkânsız bir yerdir. Satrap ordusunu alıp Kral'ın yanına katılmak için burayı terketmese ciddi bir muharebe yaşanması olasıdır. Genç Kyros o yüzden donanmasını da getirtmiştir (Xen. an. 1,4.1-5). Suriye içinde ilerleyip Khalos Irmağı kıyısında Kyros'un annesi Paryatis'e ait köylerde konaklarlar. Suriyeliler ırmaktaki büyük balıklara tanrı gözüyle bakmaktadır ve güvercinlere olduğu gibi onlara da zarar verilmesine izin vermemektedirler (Xen. an. 1,4.9). Devamında Dardas Irmağı kaynaklarında yer alan Suriye valisinin çok geniş, çok güzel, her mevsimin meyvalarını yetiştiren bir bahçesi dümdüz edilip, sarayı yakılıp yıkılır. Zira Suriye valisi kendisine destek olmamıştır (Xen. an. 1,4.10). Ardından Thapsakos şehriden Fırat'ı geçerler (Xen. an. 1,4.17). Kenti kayıksız geçerler zira ırmak hiç bu kez olduğu kadar geçit vermemiştir. Bu, sefere ilişkin tarihsel bir belirti sayılır. Irmak karşısında gelecekteki kralı varmış gibi eğilmiştir (Xen. an. 1,4.18)⁸⁴. Ardından Fırat sağda bırakılarak, Fırat boyunca Arabia'da çöllük bölgelerde ilerlerler. Bu bölgede toprak, deniz gibi dümdüzdür, bitki örtüsü

⁸⁴ Su engellerinin geçilmesi, liderlerin ülkesi ile ilişkisi için bir gösterge niteliğinde olsa gerektir. Daha evvel Büyük Kyros Babil seferinde Gyndes Irmağı'nı geçmek üzereyken Kutsal Atlar'ından birisi suya kapılınca bunu ırmağın saygısızlığı olarak görüp yatağını üç yüz altmış kanala böldürüp Gyndes'ten öcünü almıştır. Sırf bu yüzden kral seferini bir yıl ertelemiştir (Hdt. 1.190). Kserksês Hellêspontos'u geçerken daha evvel boğazı sopayla dövdürmesini affettirmek için denize sunu döküp, altın kupa, krateros ve kılıç atmıştır (Hdt.7.54). Kserksês'in ordusu Strymon ırmağını geçerken de ırmak afsunlanıp yalvarma ritüeli gerçekleştirilir (Hdt.7.114).

fakirdir ve hiç ağaç görülmez. Ancak vahşi hayvanları beslemeye yeterlidir (Xen. an. 1,5.1-2). İlerleyerek Pylai'a varılır. Bu bölgede ne ot ne de herhangi bir ağaç vardır, tüm bölge çırılçıplaktır. Bölge halkı ırmak kıyılarında topraktan çıkardıkları taşları değirmen taşı biçiminde işleyip, Babil ülkesine götürüp, karşılığında buğday alarak geçinmektedirler (Xen. an. 1,5.5).

Coğrafi tasvirlerin dışında Genç Kyros'un seferi boyunca, türlü coğrafi engellerin aşılması gereği ve mesafenin büyüklüğü sebebiyle konaklama noktalarında yiyecek tedarikinin karşılanmasına ilişkin zorluklar vurgulanmaktadır. Kilikia'ya kadarki sefer Kyros'un niyetini gizlemek bağlamında Kyros'un topraklarındaki bir devriye görevi gibidir. Ancak Kilikia'dan sonra hareket hızlanmıştır. Ksenophōn bu safhada Kyros'un acele ettiği ve erzak sağlamak ya da başka bir zorunlu neden dışında hiç vakit kaybetmediğini gözlemler. Buna dayanarak, Pers Devleti'nin ülke büyüklüğü ve halkının kalabalıklığı bakımından güçlü olduğu ama şehirlerin birbirine uzaklığı ve güçlerin dağınıklığı yüzünden savaşı hızla yürütecek bir hasım karşısında güçsüz kalacağı tespitini yapmaktadır (A3,P1). Ayrıca Kyros'un ağzından ülkenin yaygınlığını iklimlerle de betimlemektedir. Ona göre imparatorluk, insan yerleşmesine uygun tüm dünyayı içerecek şekilde güneye doğru insanların sıcaklığından ötürü oturamadıkları bölgelere kadar, kuzeye doğru da insanların yaşamasına elvermeyecek derecede soğuk iklimli bölgelere kadar uzanmaktadır (A3, P52).

Ksenophōn İonia'da Ephesos'tan savaş alanına kadar aştıkları yolun uzunluğunu doksan üç günde beş yüz otuz beş fersenk ya da on altı bin elli *stadion* olarak vermektedir⁸⁵ (Xen. an. 2,2.6). Bu zorlu yolculuk, Herodotos'un Sardeis'ten Sousa'ya üç ay artı üç gün sürdüğünü belirttiği kral yolu tasviriyle (Hdt. 5.52-54) kabaca örtüşmektedir. Miletos tiranı Aristagoras'ın Lakedaimon Kralı Kleomenēs'i Persler'e karşı yürümek üzere ikna etmek için önerdiği bu yolculuk o zaman reddedilmiş (Hdt. 5.51); ama Ksenophōn ve aralarında büyük oranda Lakedaimonlular'ın bulunduğu ordunun yürüyüşü ile gerçekleştirilmiştir. Ancak Kyros'un ölümü ile başarısızlığa uğrayan sefere ilişkin bu noktadan sonraki tasvirler

⁸⁵ Bu bilgi metnin orijinal nüshasında bulunmamaktadır (YARLIGAŞ 2011: 637, dipnot 144). Nitekim yola Ephesos'tan değil Sardeis'ten başlanmıştır.

coğrafyadan ziyade dönüş yolunun belirlenmesi ve ordunun lojistiğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda konaklama yerleri daha evvel şehirler, büyük şehirler, ıssız şehirler gibi yerlerken, bu andan sonra özellikle köyler yiyecek tedarigi bakımından ön plana çıkar. Zira şehirler korunaklıdır ve Onbinler için tehlikelidir. Birlikte barış içinde ülkelerine geri dönmelerine yardımcı olunacağına dair Persler'in sözlerini tutmaması sonucunda komutanları öldürülüp ve Persler'le bir süre takip ettikleri güzergâh Hellenler'i Dicle'nin gerisine hapsedince (Xen. an. 3,1.2), bu defa nehir boyunca imparatorluğun kalbinden kuzeye doğru olan güzergâhın tasvirine odaklanılır.

Dönüş yolunu bilmeyen Hellen komutanlar aldıkları tutsaklardan bilgi elde ederler. Buna göre kuzeyde dağlık arazide yaşayan zorlu Kardukhialılar'ın (A3, P91) topraklarını aştıktan sonra zengin ve kalabalık bir eyalet olan Armenia'ya varacaklarını, oradan da diledikleri yere kolayca gidebileceklerini değerlendirirler (Xen. an. 3, 5.17). Ancak, kuzey güzergâhı batı güzergâhına kıyasla çok daha büyük zorluklar içermektedir. Aşılması gereken yüksek kayalık dağlar, dağlarda yaşayan hiç de dost canlısı olmayan milletler, dar ve savunmasız geçitler, karlı ovalar, dondurucu rüzgârlar (Xen. an. 4,5.3), yiyecek temini ve soğuktan kaynaklı sağlık sorunları (Xen an. 4,5.7-14) ortaya konmaktadır. Daha sonra denizden devam ettikleri Hellen kenti Katyora'ya kadar Babil ülkesinden başlayan yolculuk sekiz ay sürmüştür (an. 5,5.4). Ksenophôn, Persler'in takibinden kurtularak topraklarından geçtikleri Kardukhlar, Taokhlar, Kaldaialılar'ın Kral'ın uyruğu olmadıklarını ve çok tehlikeli düşmanlar olduklarını belirtmektedir (an. 5, 5.17). Dağlık ve kayalık coğrafyada özellikle yüksek yerlerde yaşayan coğrafik olarak imparatorluktan kopuk ve etkileşimi olmayan, dilleri yabancı topluluklar üzerinde Kral'ın denetiminin bulunmadığı tecrübe edilmiştir. Ama yolun devamında Armenia'da Persçe konuşarak anlaşmak mümkün olduğu gibi, Kral için vergi olarak da atlar yetiştirilmektedir. (an. 4,5.35).

Ksenophôn eserin sonunda Kral'ın ülkesi içerisinde geçtikleri ülke ve halkların bir listesini verir. Buna göre Lydia'dan yola çıkıldıktan sonra Frigya, Lykaonia, Kappadokia, Kilikia, Fenike, Arabia, Suriye, Asur, Babil, Media, Phasianlar ülkesi, Hesperitler ülkelerinden ilerlenmiştir. Bununla birlikte Ksenophôn güzergâh boyunca topraklarından geçtikleri özerk yönetimleri ise şöyle listelemektedir: Kardukhlar, Khalybler, Khaldaialılar, Makronlar, Kolkhlar, Mossynoiklar, Koitler ve Tibarenler. Ayrıca denizden karaya çıkararak uğradıkları ülkeler ise

Paphlagonia, Bithynia'dır ve en sonunda sefer bitince Avrupa Thrakları'nın topraklarında kalmışlardır.⁸⁶ Bu geniş ülkeler topluluğunun Ksenophôn'un düşündüğü meskûn dünya (*oikomênê*) ile örtüşmekte olduğu değerlendirilebilir.

Ancak özellikle dağlı toplulukların tasviri ve medeniyet ile olan ilişkileri Ksenophôn'un zihin haritasında önemli bir yer tutmaktadır. DAN (2014: 176-177) Hellen zihin dünyasında denizin Hellenler için memleket algısı olduğunu Platon'un Hellenler için kullandığı (Plat. Phaid. 109a-b) «Herakles'in sütunları ile Phasis ırmağı arasında bir gölün etrafındaki karınca ve kurbağalar gibi yerleşmiş» ifadesi aracılığıyla hatırlatmaktadır. Böylece denize erişmek mücadelesinin Pan-Hellenik bir öge olarak sunulduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda askerlerin geri dönüş umudunu kaybettikleri zamanlar sonunda denizi gördüklerindeki sevincini anlatan “deniz, deniz” (Xen. an. 4,7.24) çılgınlıklarının, «Odysseia»da lotos meyvesi yiyerek eve dönüş yolunu unutmaları (Ody. 9.82-104) bağlamı ile ilişkili olarak okunabileceğini de ifade etmektedir. Hatta deli bal yiyerek kendilerini kaybeden askerlerin umutsuzluklarının (Xen. an. 4,8.20-21) da aynı bağlamı kuvvetlendirdiği ifade edilebilir.

DAN (2014) bu Homerosçu bağlamdan hareketle kolonileşme için deniz kenarı ve düzlük arazilerin Hellenleşmenin bir göstergesi olarak okunabileceğini ortaya koyar. Öyle ki denizden içerideki bölgelerin, deniz seviyesinden rakım yükseldikçe daha da barbar olarak algılanmasını çağrıştırdığı kanaati belirginleşmektedir. Bu anlayış, Ksenophôn'un gerçek *oikomênê* algısının anlaşılması için etkili bir yaklaşım olarak kullanılabilir. Ksenophôn Kardukhlar'dan ayrı olarak Mossynoiklar'ı sefer boyunca böylesine barbar ve Hellen gelenek ve göreneklerinden böylesine uzak bir halkın arasından geçmediklerini söyleyerek anmaktadır (Xen. an. 5,4.34). Buna göre, Herodotos'un Skyth'ler ve Etiyopya'luların medeni dünyanın sınırını oluşturduğu yaklaşımına paralel olarak Ksenophôn'da bu görev Kardukhlar ve Mossynoiklar tarafından üstlenilmektedir. Genç Kyros'un çizdiği kuzey ve güney sınırları ile Persler medeni dünyanın hâkimi olarak sunulmakla birlikte her iki yazar tarafından da en barbarların yaşadıkları bölgeler Pers coğrafyasının beşerî sınırı olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte, Herodotos'un

⁸⁶ Bu kısım orjinal nüshada bulunmayıp sonradan eklenmiştir (an. 7, 8.25). Bk. YARLIĞAŞ 2011: 663-4.

coğrafik sınırların oluşumundaki adalet temasını Ksenophōn'da da görmek mümkündür. Zira Kyros, yapılan fetihlerde tanrıların rızası olduğunu çünkü elde edilenin adaletsizce başkalarına tuzak kurarak elde edilmediğini, kendilerine kurulan tuzağın intikamını almak için olduğunu dile getirmektedir (Xen. Kyr. 7,5.77). Diğer yandan CARTLEDGE 1993: 44, Ksenophon'un Mossynoiklar'ı bu denli barbarca tanımlamasının ardında Mossynoiklar'ın beslenme alışkanlıklarında ekmeğe yer vermemelerinin bulunduğunu belirterek Hellenler'in buğdayın ve toprağın tanrıçası Demeter'e verdikleri değer nedeniyle söz konusu kavmi son derece barbarca görüp yadırgadıklarını dile getirmektedir.

2.2. Pers Devleti İçinde İsyân

M.Ö. 407'de babası II. Dareios tarafından önceki Sardeis Satrapı Tissaphernēs'in yerine atanan Genç Kyros'a geniş yetkiler tanınmıştır (SARIKAYA 2017: 118). Tissaphernēs'in M.Ö. 412-411'de Atina'nın Batı Anadolu'daki üstünlüğünü kırmak amacıyla Peloponnesia'lılar ile imzaladığı antlaşmanın beklenen sonucu vermemesi ve Peloponnesia'lılara verilen desteğin Sardeis satraplığının hazinesini boşaltması sonucunda Genç Kyros Tissapharnēs'in yerine atanmıştır. Pers hâkimiyetini Anadolu'da yeniden kurmak için Lydia'nın yanı sıra, Frigya ve Kappadokia da kendisine bağlanmış ve A3, P93'de ifade edildiği üzere tüm deniz kuvvetlerinin başı (*stratēgos*) ve Kastolos'ta toplanmakta olan birliklerin komutanı (*karanos*) olarak kral tarafından görevlendirilmiştir (Xen. an. 1,1.2). M.Ö. 405'te Spartalılar Kyros'un desteğiyle Atina'lılar ve müttefiklerini büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Ama M.Ö. 404'te kral II. Dareios ölüp büyük oğlu II. Artakserksēs tahta geçince Tissaphernēs'in iftirası sonucu Genç Kyros kral kardeşi tarafından tutuklanmıştır. Annesi Paryatis'in araya girmesiyle affedilen Kyros, uğradığı muameleyi hazmedemiyerek kardeşine karşı ayaklanma fikrine kapılmıştır (A3,P54). İmparatorluğun merkezine kadar ilerleyen Kyros Kounaksa'daki meydan savaşında ölünce (Xen. an. 1,8.27) Tissaphernēs onun pozisyonunu tekrar elde etmiştir (Xen. an. 2,5.11).

Kyros ve Tissaphernēs arasındaki bu çekişmenin arka planında Hellen dünyasına ilişkin Pers dış politikasındaki iki ana akımın etkili olduğu görülmektedir: biri, Atina'nın üstünlüğünü kesin olarak kırmak, diğeri Atina ve Sparta çekişmesinin teşvik edilmesi. Ktesias'dan öğrenildiği üzere (FGrH III C 1 688 F 15 (53) =

Phot. Bib. 72. 41b38-43b2) kendisinden önceki Sardeis Satrapı'nın isyanını bastırmak üzere görevlendirilen Tissaphernēs, başarılı olup yeni satrap olarak görevlendirildiğinde, satraplığın hazinesinin krala vergi gönderemeyecek kadar boşalmış olduğunu görerek (Thuk. 8,5-6) buna sebep olarak gördüğü Atina'nın gücünün kırılması amacıyla II. Dareios'u ikna etmiştir. Çünkü M.Ö. 449'da yapılan Kallias antlaşması ile Persler, Asia Hellenlerinin özgürlüğünü ve otonomisini kabul etmek zorunda kalmış ama bu durum onları bu kentlerin vergilerinden mahrum ettiği gibi Delos Birliği sayesinde Atina'nın güçlenmesine hizmet etmiştir.⁸⁷ Ancak Tissaphernēs Spartalılar'ın desteğiyle Ionia kentlerini geri almakla birlikte uygulama aşamasında o süre zarfında yanında bulundurduğu Alkibiades'in teşvikiyle Atina'nın gücünün tamamen kırılmasındansa Sparta'nın gücü ile dengelemesini daha uygun görmüş ve Sparta'ya vaad edilen destekleri hiçbir zaman tam olarak vermemiştir. Böylece tam bir başarı elde edilemeden kaynak harcanmaya devam edilmesi uygulamayı Kral'ın gözünde başarısız kılmıştır (SARIKAYA 2017: 118).

Ksenophōn'un vurguladığı üzere, yeni atanan Spartalı komutan Lysandros ile yeni atanan satrap Kyros arasındaki görüşmede Tissaphernēs'ten şikâyet edilerek Kyros'tan bu savaşı canla başla yürütmesi istenir (hell. 1,5.2). Kyros da babasından aldığı talimatın bu doğrultuda olduğunu belirterek Spartalı askerlerin maaşına zam yaparak Spartalıları şevke getirir (hell. 1,5.3-7). Bunun duyulması üzerine Atinalılar, Tissaphernēs aracılığıyla duruma müdahil olmaya çalışsalar da Kyros dinlemez. Oysa belirtildiği üzere Tissaphernēs, bizzat kendisinin, Alkibiades'in telkiniyle yaptığını Kyros'a da yaptırmak istemektedir. Ona göre Kyros hiçbir Hellen devletinin kudret kazanmasına olanak tanımamalı; onlar birbirle-

⁸⁷ Aiskhylos'un Salamis Muharebesi'nin etkilerini değerlendirmek amacıyla A1,P53'de belirttiği Asya Hellenleri'nin artık krala vergi vermeyeceği ve kralın yasasına tabi olmayacağı öngörüsünün gerçekleşmesi için Kallias Antlaşması'nın beklenmesi gerekecektir. Kallias Barışı'nın (FGrHist II B 124 F 16 «Callisthenes» = Plut. comp. Cim.-Luc. 13,5-6) hükümleri uyarınca: Anadolu sahillerindeki kentlerin Persler'e karşı bağımsızlıklarını elde etmeleri; Khelidonia Adaları ile Phaselis kentinin Persler ve Atinalılar arasında sınır olarak kabul edilmesi; Pers savaş gemilerinin Phaselis ile Byzantion'da yer alan İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e çıkışındaki Kyaneai Adaları arasında yelken açmamaları yönünde fikir birliğine varılmıştır. Böylece imparatorluğun kuzeybatı sınırındaki durum kesinleşmiş; Atina da doğuya müdahale etme girişimlerini bir süreliğine ertelemiştir (SARIKAYA – ARSLAN 2017: 78-99).

riyle uğraşmalı, hepsi zayıf düşmelidir (A3, P94). Buna karşılık Kyros'un desteklediği Sparta donanması Lysandros komutasında girdiği irili ufaklı deniz muharebelerinden sonra Aigos-Potamoi'da Atina donanmasını gafil avlayarak ele geçirir (hell. 2, 1.28) ve öbür Hellen devletleri de deniz muharebesinden sonra Atinalılar'dan ayrılmakta gecikmezler (hell. 2,2.6). Atina'nın da surlarını yıkıp, gemilerini teslim edip, Sparta'ya bağlı bir dış politika uygulaması koşullarını kabul etmesiyle M.Ö. 404 yılında Atina İmparatorluğu tarihe karışır (hell. 2,2.22).

Kyros üç yıl içerisinde elde ettiği başarıya karşılık, dostu sanarak yanına aldığı Tissaphernēs ile birlikte ölüm döşegindeki babasının yanına gittiğinde tahta geçen kardeşi II. Artakserksēs tarafından Tissaphernēs'in iftirası ile öldürülmek amacıyla tutuklanır. Bu Ksenophōn tarafından sebepleri karanlıkta bırakılan bir durumdur. Ama Kyros'un politikasına karşıt bir pozisyonda olduğu bilinen Tissaphernēs'in yeni Kral'ı kendi pozisyonuna çekme arayışı ile ilişkili olması ihtimali makul görünmektedir. Ancak Kyros bu durumu hazmedemeyerek kardeşine karşı ayaklanmaya karar verir (A3, P54) Kyros Ionia kentlerini ona karşı isyan ettirip elinden alarak önce Tissaphernēs'ten öcünü alır (an. 1,1.6). Sonra satrap olarak bulunduğu Sardeis'ten komutası altına verilen Pers birliklerinin yanı sıra kendisine ait topraklarda kargaşalık çıkardıklarını söylediği Pisidialılar üzerine yürütmek bahanesiyle topladığı (an. 1,1.11) Hellen paralı askerleri ile kardeşine karşı sefere çıkar. Ancak Kyros'un hazırlıklarını gözlemlemiş olan Tissaphernēs, bunların, Pisidialılar'a karşı bir sefer için gereğinden fazla olduklarını sezerek hızlıca Kral'ın yanına gider ve Kral da savunma durumuna geçer (an.1, 2.4). Böylece baskın yapma şansını kaybeden Kyros Kounaksa'da bir meydan muharebesi yapmağa zorlanır. Emrindeki on iki bin dört yüz Hellen ve yüz bin barbar ile birlikte Kral'ın emrindeki bir milyon iki yüz bin askerlik orduyu yener (an. 1,7.10-11) ama kendisi ölünce isyan başarısız olur ve Ionia'ya dönüş başlar (an. 2,1.3). Tissaphernēs savaşta gösterdiği yararlıktan ziyade Kral'ın güvenini kazanması sayesinde sahip olduğu Karya topraklarına Kyros'un toprakları ve gücünü de katarak geri dönmüştür (an. 2,5.11).

Ancak Tissaphernēs'in yeniden Batı Anadolu'nun hâkimi olması Sparta cephesinde olumlu yankılanmaz. Zira Sparta Kyros'un kendilerine verdiği desteğe karşılık isyanda açıkça Kyros'un tarafında yer almış ve seferin Kilikya ayağının rahat geçmesi için donanmaları ile de destek olmuşlardır (hell. 3,1.1). Sparta as-

ında çıkarları ile örtüştüğünü görerek neredeyse tamamen Kyros'un emrine girmişdir. O da kader birliği yaparak Spartalılar'a tam güven duymuştur. Kyros hasta babasının yanına gitmeden önce Lysandros'a bütün yetkilerini devretmiş, hatta kendisine ait olan vergileri ve paraları, devletine olan dostça duygularını teyit ederek, ona emanet etmiştir (hell. 2,1.14-15). Topladığı ordunun ağırlığı Spartalılardan oluştuğuna göre, bu boyuttaki bir ordunun Sparta yöneticilerinin kesin desteği olmadan toparlanması akla uygun değildir. Hatta **A3,P92**'de bu orduyu oluşturan Hellenler'e karşı olan duygularını onları Kounaksa'da savaşa sokmadan önce verdiği söylevde ortaya koymaktadır. Kyros Hellenler'in özgür oldukları için daha güçlü olduklarını vurgulamaktadır.⁸⁸

Artık Hellenler'in lideri konumundaki Spartalılar Tissephernes'in daha evvelki denge politikasından zarar görmüş olmanın ötesinde, daha evvel Kyros'un teşvikiyle Tissaphernēs'e karşı ayaklanan Ion kentlerinin, Kyros'u ona karşı yeğlemiş olmaları sebebiyle kendisinden korktukları için kendilerine başvurmaları üzerine, Ion kentlerinin haklarını korumak üzere Ionia'ya asker çıkartırlar (hell. 3,1.3). Spartalılar yanlarına Atina ve Anadolu'daki Hellen kentlerini (hell. 3,1.5) ve ayrıca Kyros'un seferine katılarak Ksenophōn'un liderliğinde seferden geri dönen Hellenler'i de alıp Tissaphernēs'e karşı önemli bir kuvveti ortaya koymuş olurlar (hell. 3,1.6). Aslında Spartalılar'ın böyle bir güç oluşturmaları, Tissaphernēs'e karşı giriştikleri hareketler kendisinin daha evvelki denge politikasının Persler açısından yerindeliğine bir kanıt olarak kabul edilebilir. Zira öteden beri Spartalılar Anadolu'da kendi gündemlerine göre hareket etme eğilimleri göstermektedirler (SARIKAYA, 2017: 121). Bununla birlikte Tissaphernēs Sparta *harmostēs*'i Derkylidas ile anlaşarak hareketin yönünü Ionia'dan Aiolis üzerine çevrilmesini sağlar. Derkylidas da Tissaphernēs ile Pharnabazos'un aralarındaki güven problemini fark ederek özellikle aralarında çekişme konusu olan Aiolis kentlerinin özgürleştirilmesine odaklanır (hell. 3,1.9-10). Pharnabazos Aiolis'in Frigya

⁸⁸ Bu vurgu Herodotos'un **A2,P6**'da Atina'nın özgürleşince güçlendiği vurgusunu hatırlatmaktadır. Ayrıca bir Pers'in özgürlüğü övmesi yine **A2,P12**'de Otanes'in Persler için isonomiyi önermesini ve Mardonios'un Ionia'da isonomi ilan etmesini (Hdt.6.43) hatırlatmaktadır. Hâlbuki Genç Kyros'un kendilerini özgür oldukları için övdüğü bir dönemde Atina'da demokrasi den vazgeçilip oligarşiye geçilmesinin (hell. 2,3.1) altının çizilmesi Ksenophōn'un siyasi duruşuna ilişkin bir saptama olarak kabul edilebilir.

bölgesini Spartalılar'ın korumasına bırakarak mütareke yapar (hell. 3,2.1). Böylece Aiolis kentleri de Sparta'nın koruması altına girerler, ancak Ionia kentlerinin tamamında Sparta'nın hâkimiyeti sağlanamadığından Derkylidas diğer Ion kentlerinin baskısıyla Karia üzerine yönelir (hell. 3,2.12). Orada Tissaphernēs ve Pharnabazos'un toplu birlikleri ile karşı karşıya kalır. Pharnabazos'un savaşıma azmine rağmen Tissaphernēs'in özellikle Kyros'un seferine katılan Xenophōn'un komutasındaki birliklerden çekinmesi sebebiyle genel bir mütareke yapılır. Böylece Asia'daki bütün Hellen kentlerine özerklik verilmesi koşuluyla Isparta *harmostēs*'leri kentlerden çekilir (hell. 3,2.20). Bu Kyros'un kazanımlarının kaybedilmesi ve Kyros sayesinde cesaretlenen Spartalılar'a düzgün bir cevap verilebilmesi imkânından yararlanılamamış olması anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla Kral bu mütarekenin koşullarını beğenmeyerek büyük bir deniz gücü toplar (hell. 3,4.1). Buna karşılık bu hazırlıktan korkan Spartalılar da Agēsilaos komutasında büyük bir orduyu Anadolu'ya sevk ederler (hell. 3,4.4). Bu defa Spartalılar'ı bir mütareke ile aldatan Tissaphernēs Kral'dan daha büyük bir ordunun gönderilmesini ister (hell. 3,4.5) Agēsilaos'un ordusundan kat kat büyük yeni ordusuna güvenen Tissaphernēs savaş ilan eder (hell. 3,4.11) Ordusunu süvarilerle destekleyen Agēsilaos Tissaphernēs'e karşı daha başarılı bir strateji uygulayarak Sardeis'e yakın Paktolos'ta Tissaphernēs'i ağır bir yenilgiye uğratar. (hell. 3,4.24) Kral bu başarısızlıktan sorumlu tuttuğu Tissaphernēs'in kellesini uçurtup yerine Tithraustes'i görevlendirir. Tithraustes Asia'daki kentlerin vergi vermeleri karşılığında özerkliklerini tanır (hell. 3,4,25); ama Agēsilaos'un Pers krallığını ortadan kaldırmak konusunda büyük ümitler beslediğini anlayarak Sparta'nın gücünün kırılması için bir plan yapar. Sparta'ya savaş ilan etmeleri için Thebai, Korinthos, Argos ve Atina'daki yöneticilere altın gönderir ve Sparta'ya karşı yeni bir ittifak kurdurtur (hell. 3,5.1-2) İttifak Sparta'yı Haliartos'ta bir muharebede yener (hell. 3.5,1.19) ve Sparta'nın liderliğinin aşınmasına ilişkin süreç başlar. Agēsilaos Asia'daki hareketini durdurup Sparta'nın yardımına koşmak için Helle denizini (Çanakale boğazı) aşarak ordusuyla daha evvel I. Kserkses'in takip ettiği yoldan Hellen iç savaşına katılmak üzere anakaraya geri döner (hell. 4,2.8).

Hellenler kendi iç çekişmeleri ile meşgulken Kral'ın daha evvel topladığı donanmayı kuvvetlendiren Pharnabazos Knidos'ta Spartalıların liderliğindeki müttefik donanmayı mağlup eder (hell. 4,3.10). Ardından adaları ve kıyı kentlerini dolaşarak buralardaki Sparta *harmostēs*'lerini kovar. Bu kentlerin özerkliklerine

saygı göstereceğini ilan ederek onlardan konukluk armağanları alır (hell. 4,8.1-2). Sonraki sene Melos adasını üs olarak kullanıp Sparta kıyılarını tahrip eder. Korinthos'ta karaya çıkıp Kral'ın altını ile örgütlenen müttefikleri canla başla savaşmaya, Kral'a bağlılıklarını göstermeye teşvik eder ve onlara yeniden para verir (hell. 4,8.9). Hatta emrindeki Konon'un teşviki ile Atina'nın surlarını tekrar yaptırır (hell. 4,8.10). Spartalılar adaların özerkliğine karşılık mütareke yapmayı önerse de Kral'ın yeni atadığı donanma komutanı (*stratēgos*) Struthas, Agēsilaios'un seferinin etkilerini tamamen gidermek için Atinalılar'a desteğe devam eder (hell. 4,8.17). Bu durum Kyros tarafından Spartalılar'a donanma için verilen desteğin bu defa Spartalılar'a karşı Atinalılar'a verilmesi gibi bir yeni dönemi ortaya koyar. Atina ve Sparta donanmaları Girit'ten Helle denizine kadar coğrafyada birbirlerine karşı muharebelere girişirler. Bu defa Spartalılar daha büyük bir taviz verip Asia'daki kentler dışında adalardan Klazomenai ve Kıbrıs'ın da Kral'a ait olması, bunun dışındaki bütün öbür Hellen kentlerinin özerk olması ama Lemnos, Imbros ve Skyros'un Atina'ya bağlı kalması koşulları ile bir mütarekeyi kabul ederler (hell. 5, 1.31). Böylece Kyros'un isyanına destek vererek güçlenen ve Asia'ya karşı emeller besleyen Spartalılar Kral tarafından sindirilmiştir. Hellenler ise Kral'ın barışına tabi olarak yaşamayı taahhüt etmişlerdir.

2.3. Pers Kralı

2.3.a. Büyük Kyros'un Portresi

Ksenophōn'un «Kyros'un Eğitimi» adlı eserinde çizdiği Kyros portresi MILLER 1914: xii'e göre diğer eserlerinde çizdiği Sokrates, Genç Kyros, Klearkhos, Agēsilaios ve dramatik bir karakter olarak komutan Ksenophōn gibi güçlü lider kişiliklerin idealize edilerek bütünleştirmiş bir halidir. Yücelik, iyilik, nezaket ve adaletin timsali, gerçek olamayacak kadar mükemmel bir karakterdir. Gerçek Kyros'un başta Herodotos olmak üzere diğer yazarlarca da çizilen portresinden farklı olarak, Ksenophon'un kendi gündemi için kullanabileceği en uygun tarihi karakter olarak Kyros'u seçmiş ve onu yeniden inşa etmiştir. Kendi değerler sistemi içinde yarattığı Kyros ile şu temel meseleyi ele almıştır: İnsanoğlu nasıl makul bir biçimde yönetilebilir (A3,P7)? Antik çağlardan modern zamanlara evriler bir bilim dalı haline gelmiş olan «insanları yönetme meselesi»nin tarihte bili-

nen en derli toplu ele alınmış ilk denemesi Kyros'un kişiliğinde Ksenophōn tarafından «Kyros'un Eğitimi»'nde ortaya konmuştur. Bir anlamda Kyros'un biyografisi olarak kabul edilebilecek eser, yönetim anlamında öncelikle Pers toplumu odaklanmaktadır. Ancak şunun altı özellikle çizmeli ki Ksenophōn'un ilk etapta Pers ülkesi olarak ifade ettiği varlık aslında bir kenttir zira Pers ülkesini başka kentler ile kıyaslamaktadır (A3,P12). Aynı bağlam neredeyse bütün dünyayı fethettikten sonra Pers ülkesine döndüğünde ordusunu ülkenin sınırlarında bırakarak şehre girmesinde de bulunmaktadır (Xen. Kyr. 8,5.21). Buna göre, yönetim tarzı bakımından söylediklerini ülke yönetiminden ziyade öncelikle kent yönetimi üzerinden okumak yerinde olacaktır. Ancak Ksenophōn daha eserin girişinde ev yönetimini kent yönetimi ile kıyaslayarak özel alan ile kamusal alan ayrımını ortadan kaldıran bir yönetim modeli ortaya koymaktadır (A3, P84). Bununla birlikte ordu yönetimi ve imparatorluğun yönetimi içinde aynı basit ev yönetimi bağlamını kurmuş olması Kyros'un yönetim modelinin daha iyi anlaşılabilmesi için bir Sokratik diyalog olan «Ev İdaresi Üzerine» ve «Sokrates'in Savunması» niteliğindeki «Anılar» eserlerinin tuttuğu ışığa ihtiyaç duyurmaktadır (AZOULAY, 2009: 167). Buna göre Ksenophōn'un dilleri ve adetleri birbirinden farklı milletlerin Kyros'a şevkle ve itaatle hizmet etmeyi arzulamaları (A3, P9) tespiti bir yana ev yönetiminde dahi görüntüsü ile işçileri şevkle hizmet etmeye sevk edebilen bir yöneticinin eğitimin ötesinde ilahi bir yetenek, bir tanrı vergisi sahibi olduğu saptaması Kyros için çizdiği portreyi de belirlemektedir (A3, P85).

Ksenophōn Kyros'u başarılı bir yönetici olarak ortaya koyarken, Kyros'un karşıt kesimleri Pers toplumunda bulunan keskin sınıf ayrımını ortadan kaldırarak aynı amaca sevk etmesini, birbiriyle savaş halindeki komşularını ise aralarındaki sınırları ordusunun gücüyle güven altına alarak birbirleriyle değil Kyros'un düşmanları ile mücadele etmeye sevk etmesini anlatmaktadır. Buna göre Kyros, yurttan barış, dünyada barış bağlamında imparatorluğunu kurmuş ve yönetmiştir (AMBLER, 2001b: 2-3). Ordusundaki eğitime erişimi farklı sınıflara⁸⁹ mensup as-

⁸⁹ Eş derecede namuslu olarak çevrilebilecek emsaller (*homotimos*) Kyros tarafından dönüştürülmeden önceki eski Pers toplumunun küçük yönetici sınıfını ifade etmektedir. Dönüştükten sonra yeni Pers İmparatorluğunda (*entimos*) olarak ifade edilmiştir. Halk (*dēmos*) ise daha kalabalık ve askeri eğitimi ve siyasi hakları olmayan kesimi ifade etmektedir. Bu kesim önceki

kerler arasında eşit kazanım taleplerini değerlendirilmesi için bir konsey kurulmasını, en çok çalışanın hakkının herkesden çok olmasını herkesin görerek onaylaması bakımından öneren Kyros'un bu daha ziyade oligarşik duruşu toplumsal ve sınıfsal çekişmelerin huzura kavuşturulması bağlamında ortaya konmaktadır (Xen. Kyr. 2,2.18-20). Zaten daha ziyade aristokrat ve halk kesimlerine dayalı sınıfsal çekişmeleri yüzünden güçlü komşularına karşı kırılğan Hellen kentlerini anımsatan bu tablonun gerçekten Pers kentinde⁹⁰ yaşayan Perslerin sosyal yapısını mı anlatmakta olduğu yoksa Ksenophōn tarafından Hellenleri özendirmek için kullanılan bir ideal mi olduğu hakkında okuyucu arafta kalmaktadır (AMBLER, 2001b: 5). Ancak yinede bu bağlamda Ksenophōn tarafından sunulan eldeki yegâne kaynak olarak itibar edilmesi gereken bir tablodur. A3,P86'da verilen ve Kyros'un ordusunun gücünü büyütebilmek için başvurduğu bu tablo Akranlardan Krysantos ve halktan Pheraulas tarafından destekleyici söylevleri ile genele benimsetilir. Kyros kendi erdemini adamlarına da yansıtır ve onları erdemli adamlar (*agathos aner*) yapar. Pheraulas Kyros'un iyi (erdemli) bir adamıdır. (A3,P87) Böylece aynı erdemlilik ve itaatkârlıkta bütünleşen sınıflar dünyayı yönetmeye aday Pers toplumunun nüvesini oluşturur. Ksenophōn Hellen aristokratların niteliğini tanımlamak için kullanılan güzel/iyi ve erdemli (*kalos k'agathos*) kavramını kullanım amacına uygun olarak Persler'i erdemli adam (*agathos aner*) olarak atfetmiştir. Bu sayede güçlenen ordusu ile Kyros komşuları arasında da uzlaştırıcı bir güç olarak kabul görmüştür. Örneğin Armenialılar ve Khaldai alılar arasında bir Pers karakolu kurarak huzur getirmiş ve her iki toplumun refahını temin etmiştir (Xen. Kyr. 3,2.17). Birbirleri ile ters düşen Kariyalılar'ı da Adousios adındaki generalinin kurnazlığı ile barıştırmış ve yine barış ve huzuru temin etmiştir (Xen. Kyr. 7,4.5). Herodotos, Atina'nın güçlenmesini demokrasiye geçmesine bağlar (Hdt. 5.78) Ancak Ksenophōn'un döneminde Atina Alkibiades'in teşvikiyle Tissaphernēs'e ve Kral'a yaranmağa çalışarak (Thuc. 8.47-48, 53-54, 63, 65, 76) ve Sparta'ya öykünerek (hell. 2,3.1) oligarşiye geçmiştir (SARIKAYA, 2017: 115) Ksenophōn'un oligarşi ile güçlenen Persepolisliiler imgesi, döneminin

ayrışmış halde üst kesimden biri tarafından ayak takımı (*okhlos*) olarak ifade edilmiştir (Kyr. 2.2.21; AMBLER, 2001a: 284).

⁹⁰ HENKELMAN, 2013: 528 bu kentin adını Parsa (Elamca) olarak vermektedir. Bu kent Hellence Persepolis olarak atfedilen kenttir.

okuyucusu tarafından benimsenebilmesi bağlamında değerlendirilmelidir. Ksenophōn'un eserlerinde vurguladığı Kyros ve diğer güçlü lider kişiliklerin ötesinde TUPLIN 1994: 127'nin de vurguladığı üzere, Pers devletine ilişkin sunduğu imajının oluşumunda Sparta'nın gölgesinin özellikle altını çizmektedir.

Ksenophōn Kyros'un takdir ettiği özelliklerini sahip olduğu Pers mirasına atıfla vurgulamaktadır. Ancak annesi tarafından sahip olduğu Med mirasını da 4. yüzyıl Pers imajı ile kendinin daha uyumlu bir yönü olarak vurgulamaktadır. Örneğin Persler'de eşitlik adil iken Medler'de yöneticinin her şeyin sahibi olması adil olarak görülmektedir. Pers kralı şehrin emrettiğini yerine getirir ve ölçüsü kanundur ama Med kralının ölçüsü kendi nefsidir. Pers kralı kralca, Med kralı tiranca yönetir. Ancak Kyros bu iki yönü, tiran olanın diğerlerinin kendisinden daha az almalarını sağlayıp onları açgözlülükten men edeceğini söyleyerek birbiri ile uzlaştırır (A3, P25). Bununla birlikte babası Pers Kralı Kambyzes, dedesi Med kralı Astyages'den daha fazla örnek aldığı bir karakterdir. Dedesinin yerine Med Kralı olan dayısı Kyaksares –Persler'in tüm dünya milletlerini toplayıp Hellenler'in üzerine yürümesini çağırıştır biçimde– Asur Kralı'nın neredeyse bütün dünya milletlerini içeren müttefiklerini toplayıp üstlerine sefere çıkacağını sezmesi üzerine Kambyzes'ten ve Kyros'tan yardım isteyince (Xen. Kyr. 1,5.4) Pers ordusunun başında dayısına yardıma gitmekte olan Kyros'a babası onu başarıya götüren öğütler verir. Buna göre Kyros ilerlerken tanrıların rızasını almak için ilahi işaretleri ve kurbanları herkesden daha iyi okumalıdır (Xen. Kyr. 1,6.2). Tanrıları sadece kötü zamanda değil iyi zamanda da övmelidir. Dostlarına da aynı şekilde davranmalıdır (Xen. Kyr. 1,6.3). Tanrılardan talepte bulunurken haz için fazlasını değil, onlara gösterdiği saygı ve ilgi kadarını talep etmelidir. Dostlarından da aynı şekilde talepte bulunmalıdır (Xen. Kyr. 1,6.4). Tanrılardan iyi şeyler isterken önce onların olunmasını istediği şekilde olunmalıdır (Xen. Kyr. 1,6.5). İnsanlardan yerine getiremeyeceği şeyler istenemeyeceği gibi tanrılardan da belirledikleri yasalara aykırı şeyler istenmemelidir (Xen. Kyr. 1,6.6). İnsanların önüne imkânları koymadıkça onlardan yerine getirmeleri beklenen şeyler beklenmemelidir (Xen. Kyr. 1,6.7) Yönetici yönetilenden daha kolay yaşayacak şekilde değil ileri görüşlülük ve işine duyduğu aşk ve şevk ile ayrışmalıdır (Xen. Kyr. 1,6.8). Ordusunun ihtiyaç duyacağı kaynaklar için önceden tedarikli olmalıdır. Durumu iyi olana destekten kimse sakınmaz. Ancak gücünü iyilik için olduğu kadar zarar vermek için de kullanabileceğini gösterirse daha fazla saygı görecektir

(Xen. Kyr. 1,6.10). Askerlerini vaadedilenden fazlasıyla ödüllendirirse onurlanacaklardır. Dostlarına karşı iyi olursa onlar da ona düşmanlarından daha fazlasını elde etmesinde destek olacaklardır (Xen. Kyr. 1,6.11). Savaşı kazanmak için stratejiden çok ordunun ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir. Bir ev idaresinde hizmetçilerin ihtiyaç duyacağı kaynakları sağlamak kadar bir komutan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamayı bilmelidir (Xen. Kyr. 1.6.12). Savaş silah ve sanatlarının bilinmesi kadar ordunun şevkini ve itaatini artıracak tedbirler de bir komutan tarafından bilinmelidir (Xen. Kyr. 1,6.13). Taktik bilgisi komutanlığın az bir kısmı ama ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, askerlerin sağlığını korumak, savaş için gerekli diğer sanatlar ve itaatini tesisi komutanlığın tamamıdır (Xen. Kyr. 1,6.14). Beslenmenin temini ve sağlık için doktor bulundurmak (Xen. Kyr. 1,6.15) kadar yırtılan kıyafetlerin tamiri hatta sağlığı korumak için doğru kamp kurma bilgisi ve doğru yer seçme önemlidir (Xen. Kyr. 1,6.16).

Bir Sokratik diyalog tadındaki bu etkileşimde özellikle tanrılarla kurulan ilişkinin derinliği, dostlarla kurulan ilişkide tanrılarla kurulan ilişkinin örnek alınması ve yönetimin ev ekonomisinde kullanılan prensipler üzerinden şekillendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Kyros'a babası Kambysês tarafından verilen öğütlerin, «Anılar» eserinde sofist Prodikos'un Heraklês'in eğitimi için yapacağı tercihde önerdiği «Erdem» (*Aretê*) adlı kadının yoluna ilişkin olarak önerilenler ile örtüşmesi Ksenophôn'un Kyros'a biçtiği portrenin tarihi kişiliğinin ötesinde Sokratik ideallere sahip bir birey olarak Ksenophôn tarafından kurgulandığını ortaya koymaktadır (Xen. mem. 2,1.21-34). Örneğin «Erdem» (*Aretê*) tanrılarının bağışlayıcı olması için onlara hizmet etmek gerektiğini, dostlar tarafından kucaklanmak için de onlar için iyi şeyler yapmak gerektiğini, tanrılara yoldaş ve çalışkan insanların da yardımcısı olunmasını tavsiye etmektedir (A3,P88-89). Kyros her ne kadar dindar bir Hellen'den daha dindar bir karakter olarak verilmese de, belki de Heraklês gibi tüm liderlik özelliklerinin kendisinde bulunmasını haklı çıkara-
cak bir tanrısal desteğe de sahiptir. Zira O Perseus'dan adını alan Perseusoğulları soyundan gelmektedir (A3,P11). Med akrabası Araspas onu en asil ve iyi adam ve en önemlisi tanrılardan gelen biri olduğu için terketmeyeceğine söz vermektedir (A3,P59). O'na yenilen Kroisos dahi onun tanrılardan gelen, bir kral soyundan olan ve erdem sahibi biri olarak kendisinden üstün biri olduğunu kabul etmektedir (A3,P60).

AZOULAY 2009: 155, özellikle Ksenophōn'un «Anılar» eserinde, Sokrates'in öğrencilerinin ondan meclis ya da mahkeme için hitabet öğrenmediklerini; onların güzel ve erdemli (*kalos k'agathos*) olmayı öğrenip hane halkına, evlerindeki hizmetçilere, akrabalarına, dostlarına, kentlerine ve vatandaşlarına karşı asil bir biçimde görevlerini yerine getirdiklerini söylemesine (Xen. mem. 1,2.48) dikkat çeker. Buna göre, Sokrates'in öğrencilerine güzel ve erdemli kişiler olmayı öğretmesindeki amaç, onların başta kendi haneleri (*oikos*) olmak üzere tanıdıklarına ve kente karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamaktır. Ksenophōn'un eserleri arasında kurulan metinlerarası bir ilişki bağlamı içinde düşüncecek olursak; AZOULAY'ın işaret ettiği bu bağlantının, Ksenophōn'un «Kyros'un Eğitimi» eserinde Kyros'u, adeta Sokrates'in öğrencisine has bir karakter imajı içinde betimlemesi ile yazar tarafından işlenmeye devam edildiğini söyleyebiliriz. Hatta Ksenophōn'un bir evi veya şehri yönetme niyetinde olanların ilahi yardıma ihtiyaç duyduklarını; marangozluk, demircilik, çiftçilik, yöneticilik ve komutanlığın öğrenilip insan iradesi ile uygulanabileceğini ama bu sanatların en derin sırlarını tanrıların kendilerine sakladıklarını ve insanlara kapalı olduğunu ifade etmesi (mem. 1,1.7-8) bu vurguyu kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda Heraklēs gibi bir yarı tanrı portresine sahip Kyros zaten tanrılardan gelen bir figürdür. Soyu Perseus'a dayanır (Xen. Kyr. 1,2.1) ve tanrılardan geldiği bizzat vurgulanır (Xen.Kyr. 4,1.24; 7,2.24). «Kyros'un Eğitimi» eserinde Sokratik bir karakter olarak sunulan Kyros'un her adımında tanrıların rızasını alacak şekilde adım atması ve ev (*oikos*) yönetimini yönettiği her ölçekte (kent, ordu, imparatorluk) vurgulaması Ksenophōn tarafından ön planda tutulmaktadır. Kyros, Pers kentinin sınırlarında tanrılarına ve mitolojik kahramanlarına dua eder ve Med topraklarına geçince de Med tanrılarına dua eder (Xen. Kyr. 2,1.1). Dayısı Kyaksarēs'e destek amacıyla vergilerini vermeyen Armenia Kralı'nı ele geçiren Kyros, ev ekonomisinde ev sahibine bağlı hizmetçiler alegorisi üzerinden bir kral olmaya doğru ilk adımını atar. Kyros'un ordusunda Armenialılar da hizmetine katılır. Armenia'dan ayrılıp Med ülkesine dönerken ahali onu “velinimetimiz”, “iyi insan” tezahüratleri ile uğurlar (Xen. Kyr. 3,3.4). Asur ordusuna karşı sınırı geçip Asur toprağına girerken sağında uçan kuştan tanrısal işaretini alır, tanrıların rızası için sunular sunar, kurbanlar keser ve Asur kahramanlarının da rızasını ister (Xen. Kyr. 3,3.22).

Ksenophōn, Kyros'un tarihi kişiliği kadar yaşadığı savaşlar ve hayatını da kurmaca bir karakter gibi sunmaktadır. Pers, Med ve Ermeni kuvvetlerinin başındaki

Kyros, Lidyalılar ve destek veren diğer müttefikleri ile birlikte saldırgan ve kendilerinden daha kalabalık Asur ordusunu bozguna uğratar, başındaki Asur kralını ve en iyi askerlerini öldürür. Kroisos ve diğer müttefikler de kaçarlar (Xen. Kyr. 4,1.8). Hâlbuki Herodotos Medler'in başka kentler arasında Ninova'yı da daha evvel aldıklarını bu yüzden son kale Babil'in savunulması için kanallar kazdırıldığını haber vermektedir (Hdt. 1.185). Bu noktada Asur kayıtları Herodotos'u haklı çıkarmaktadır. Zira M.Ö. 614'de Asur İmparatorluğu'nun dini ve ideolojik kalbi Aşşur şehri ele geçirilir ve M.Ö. 612'de başkent Ninova şehrinin kaybedildiği savaşta kral Sin-şar-işkun öldürülür (RADNER 2018: 135). Yani Asur Ksenophôn'un bildirdiği gibi her an saldırmaya hazır, ya da Asur tüm müttefikleri ile birlikte Medler'e karşı teyakkuza değildir. Daha ziyade Medler'e karşı kendi şehirlerini savunmaktadır. Ksenophôn'un bu tasvirle Medler'den ziyade Asurlar'ı saldırgan taraf olarak göstererek Kyros'a barışçıl bir imaj çizmeye çalışmış olduğu biçiminde değerlendirilebilir. Zira Kyros tüm dünyayı üstlerine salan Asur Kralı'na ya da saldırganlıkta birleşen tüm dünyanın insanlarına karşı savaşmış ve onları dize getirerek huzuru getirmeye çalışmıştır (Xen. Kyr. 7,5.52-53).

Ölen kralın yerine geçen prens, Ksenophôn'a göre kralın aksine oldukça kıyıcı ve zalim bir kişiliktir. Bu sebepten zaten zorla Asurlular'a tabi olmuş Hyrkanialılar (Xen. Kyr. 4,2.1) ve Asur ordusundan ele geçen farklı milletlere tabi köleler (Xen. Kyr. 4,5.56) gönüllü olarak Kyros'un ordusuna katılırlar. Ardından da prensin zulmünden bireysel olarak çok çekmiş bir Asur kentinin yöneticisi olan Gobyras (Xen. Kyr. 4,6.2) bu şeytani kişilikten kurtulmak için Kyros'a katılır. Hyrkanialılar'ın aracılığıyla Kadusialılar ve Sakalar (Xen. Kyr. 5,3.24) ve Gobyras'ın aracılığıyla daha da büyük bir Asur kentinin yöneticisi olan Gadatas (Xen. Kyr. 5,3.15) Kyros'a katılır.

Asur kayıtları bu noktada Ksenophôn'u haklı çıkartmaktadır; zira tanrılara ve Asur kahramanlarına gösterdiği hürmet karşılığını vermiş ve tanrılar Kyros'tan yana olmuşlardır. Şöyle ki, Asur kralları aslında tanrı Aşşur'un yeryüzündeki halifesi olarak tanrı ile aynı isimdeki kentteki tapınağında (muhtemelen nevruzla örtüşen) yeni yıl zamanındaki taç giyme ayininde taç giymeden meşru kral olamamaktadırlar. Tapınak M.Ö. 614'de Medler tarafından yağmalanıp yıkılınca ve kent işgal altında olduğu için de yeniden inşa edilemeyince, prens Aşşur-uballi'tin Harran'da giydiği taç Babil tarafından kabul edilse de başka şehirler tarafından kabul görmemiştir (RADNER 2018: 136). Yani Ksenophon'un çizdiği aşâğılık

bir karakter olması yüzünden yanından uzaklaşılabilir bir Asur Kralı kadar, Kral olarak meşruiyeti tanınmamış ve Babil dışında ülkesinin bütünlüğünü koruyamamış bir Asur prensinden bahsetmek gerekmektedir. Yani Tanrı Aşşur Babil'deki prensten çok halkın velinimetini Kyros'tan yanadır. İsminin anlamı «Tanrı Aşşur'un hayat verdiği» olan prens, alegorik olarak tanrısı tarafından terk edilmiş ve Kyros'a hayat vermiştir. Neticede Herodotos'tan farklı olarak Ksenophōn'a göre Kyros, Pers ya da Med Kralı olmadan önce Babil'i alınca Asur kralı olmuştur. Ayrıca Asur kayıtları Ksenophōn'u başka bir yönden de haklı çıkarmaktadır. Ksenophōn'a göre Gobyras ve Gatadas'a yaptıklarından anlaşıldığına göre Asur Prens'i, tam bir tiran gibi son derece kiskanç ve cahilce zarar veren bir kişiliktir. Örneğin sudan sebeplerle Gobyras'ın oğlunu öldürmüştü (Xen. Kyr. 4,6.4), Gatadas'ı da hadım ettirmiştir (Xen. Kyr. 5,2.28). Dur-Katlimmu kentinde bulunan bir tablette ise kral olamamış prens ile kral olabilmek için en çok ihtiyaç duyduğu kişi olan başkomutanı arasında bir kadın meselesi yüzünden görülen bir hukuk davasına ilişkin kayıtlar bulunmuştur (RADNER 2018: 138). Gerçekten de prens, halifesi olma niyetinde olduğu tanrısının kendisine verdiği hayatın son günlerinde dahi garip ilişkiler içerisindedir. Yani Ksenophōn'un çizdiği Babil'i de alıp Asur ülkesine ve tüm müttefikleri ile birlikte tüm dünyaya barış ve huzur getiren Kyros portresi arkeolojik bulgular ile de örtüşmektedir.

Bununla birlikte son bölümde Kyros'un ölümünü müteakip isyanlar ve iç çatışmalarla sarsılan bir Pers imparatorluğu imajı çizen Ksenophōn'un Kyros'a aslında sağlam temeller üzerine bir devlet inşa edememiş bir yönetici olarak olumsuz bir imaj çizdiğine dair yorumlara katılan JOHNSON 2005: 182, Ksenophōn'un bu imajı aslında sadece son bölümde değil neredeyse eserin tamamında sunduğunu savunmaktadır. Zira daha ziyade Sparta benzeri bir hoplit ordusu ile önce Ermeniler'i sonra da Asurlular'ı dize getiren Kyros, ordusunun ele geçirilen atları kullanmalarını sağlayarak savunma odaklı bir ordudan istila odaklı bir orduya geçiş yapmıştır. JOHNSON (2005: 179) süvari oluşumunu *kentauros*'larla özdeşleştiren Ksenophōn'un (Xen. Kyr. 4,3.19-20) bu alegoriyi *kentauros*'ların olumsuz imajı sebebiyle Persler için olumsuz bir imge olarak kullandığını savunmaktadır. Bu dönüşümün daha mert karakterli ve bozulmamış bir Pers kültürünün Medleşmesi olduğu ve Kyros'un Babil'deki geçit töreninde ordusunun ileri gelenleri ve tüm müttefiklerine Med giysileri giydirmesiyle de (Xen. Kyr. 8,3.1) bu algının pekiştirildiği görülmektedir.

Kyros'un çevresinde toplaşan insanlar onu velinimetleri olarak görüp, dostluğu payesine erişerek onun kendilerini zenginleştirmesi sayesinde etrafında kenetlenmişlerdir. Bununla birlikte Kyros'un kendisi hiçbir beşerî zayıflığı olmadan kendisini etrafındakilerin zenginliği ile zengin gören asaletin timsali bir varlıktır. Kyros kendi ağzından kendisine ilişkin olarak Kroisos'a çizdiği portrede tanrılardan kendisi için değil, sadece dostları için bir şeyler isteyen bir insandır (Xen. Kyr. 8,2.22). Ama kendi yerine gelecek böyle bir ikinci insan olmayınca imparatorluğu dağılmaya mahkûm hale gelmiştir (JOHNSON 2005: 202).

2.3.b. Artakserkses'in Portresi

Ksenophōn'un gözünde Artakserkses, Büyük Kyros'un kral olacak oğluna, kardeşine ilişkin olarak verdiği öğüde aykırı davranması yüzünden başına belaları çeken bir görünüm sergiler. Büyük Kyros ölüm döşegindeyken krallığı bahşettiği oğluna, satraplığa layık gördüğü diğer oğlu ile olan ilişkisini düzenleyebileceği bir kural sunar (A3,P90). Büyük Kyros'un oğluna verdiği kural niteliğindeki öğüde göre; kral öyle müşfik olmalıdır ki kimse satrap olan kardeşine kral olandan daha çabuk itaat veya daha şevkle hizmet edememelidir. Ayrıca kral, kardeşini diğerlerinden üstün tuttuğu müddetçe diğerlerinin kıskançlığı ona erişemez. Ancak büyük atası Kyros'un öğütlerini hatırlamayan Artakserkses Tissaphernēs'e Genç Kyros'dan daha yüksek bir yer vererek onun sözüyle Kyros'u hapsedirmiştir. Tissaphernēs'in iftira atmasının, Genç Kyros'un kendi yerine atanması ve ona çok daha geniş yetkiler verilmesini kıskanmasından olduğu açıktır (Xen. an. 1,1.3). Genç Kyros'un da annesi aracılığı ile affedilmesinden sonra Tissaphernēs'in elindeki Ionia kentlerinin idaresini kraldan istemesi bu bağlamda kardeşlik hukukuna göre hakkıdır ama Artakserkses'in bu değişikliğe ses çıkarmamasında kardeşine karşı kendisini affettirme çabasından ziyade, vergisini düzenli olarak alması yatmaktadır (Xen. an. 1,1.8). Ayrıca Genç Kyros Kral'ın yanından kendisine gelen herkese öyle davranmaktadır ki bunlar kraldan çok kendisinden hoşnut kalmaktadırlar (Xen. an. 1,1.5). Artakserkses ise bu durumu görememekte, Büyük Kyros'un öğütlediği ve kendisinden beklenen kralca davranışı gösterememektedir. Zira Ksenophōn'a göre Büyük Kyros'tan sonra yaşayan Persler'in hiçbiri Genç Kyros kadar kral ruhlu ve tahta çıkmaya layık değildir (A3, P2). Genç Kyros çocukluğundan itibaren üstünlüğünü ortaya koymuş ve kral abisinin aksine Pers sarayında aldığı eğitimin hakkını vermiştir (A3,P3).

Genç Kyros topladığı ordunun ağabeyisine isyan etmek için olduğu anlaşılmasın diye Pisidialılar ve Mysialılar üzerine yürür (A3,P4). Buna rağmen Tissaphernēs, bu ordunun gereğinden fazla büyük olduğunu sezerek kralı uyarır (Xen. an. 1,2.4). Artakserksēs'in Kyros'un kendi üzerine yürüdüğünü bilmesine karşılık onunla temasa geçip ikna etmek, bir şekilde kardeşkanı dökülmesine izin vermemek gibi soylu davranışlar sergilememesinden zaten istediğinin de bu olduğu, Kyros'un kendisine bir şekilde rakip olmasının önüne geçmek için ona pusu kurmak olduğu sonucu çıkarsanabilir. Zira Kyros hem anneleri Parysatis (Xen. an. 1,1.4) hem de Kral'a yakın kimseler (Xen. an. 1,1.5) tarafından kendisinden daha çok sevilmektedir. Eğer gerçekten istediği bu ise amacında başarılı olduğu da söylenebilir. Buradan hesaplı ve acımasız bir kişiliği olduğu sonucuna varılması akla yatkındır. Daha sonra Tissaphernēs'i de öldürtmüş olması bu yargıyı kuvvetlendirmektedir. Öyle ki, Artakserksēs'in saray divanında ne etkin bir kardeşe ne de uğruna kardeşin bile gözden çıkarılabildiği bir yakın yol arkadaşına yer yoktur. Bunun yanı sıra Artakserksēs mertçe savaşan bir Kral değil de ürkek ve diplomatik manevraların arkasına saklanan, hatta amacına varmak için vicdansızlığa ve hileye başvurabilen bir kişi olarak sunulmaktadır. Artakserksēs gerçek bir zafer kazanmış olmamakla birlikte Kyros'un ölmesi sebebiyle kendisini savaşın galibi sayar ve gönderdiği elçilerle Hellenler'i silahlarını bırakmaya zorlar (an. 2,1.8). Hellenler bunu reddeder ama gece orduların yanlışlıkla birbirlerine yaklaşmasından ürken Kral korkarak kaçır (an. 2, 2.19) ve bir mütarekeye razı olur (an. 2,3.1). Tissaphernēs aracılığıyla yürütülen müzakereler sonucunda Hellenler'in dostça ülkelerine dönmelerinde uzlaşırlar ve el sıkışılarak karşılıklı yemin edilir (an. 2,3.28). Bununla birlikte tarafların birbirlerine karşı tetikte olmalarından rahatsızlık duyan Hellen komutan Klearkhos'u temin etmek için Tissaphernēs tanrılara edilen yemini çiğneyecek kadar vicdansız olmadıklarını (an. 2,5.21) söylemesine rağmen, Tissaphernēs Hellen komutanları yemeğe davet etme hilesi ile biraraya toplayıp öldürtür (an. 2,5.32).

Tanrılara edilen yeminin çiğnenmesi fiilini Ksenophōn'un daha ziyade Tissaphernēs'e mal etmesine rağmen Tissaphernēs'in bunları Artakserksēs'in haberi ve onayı olmadan gerçekleştiremeyeceğine dikkati çeken MARI (2015: 48), Kral'ın güvenini ve takdirini kaybetmek pahasına Tissaphernēs'in hiçbir şey yapmaya yeltenmeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Tissaphernēs'in başından

beri Artakserksēs'den aldığı talimatları yerine getirmekte olduğu sonucuna varmak daha akla yatkındır. Zira Ksenophōn'un daha ziyade odaklandığı Tissaphernēs'in Hellenlere olan itimat (*pistis*) bağı kadar gözden kaçırdığı Kral'a olan sadakatının nişanı olarak da bir itimat ilişkisi bulunmaktadır. Yani Ksenophōn'un sunduğu yeminini çiğneyen vicdansız Tissaphernēs, aslında içinde bulunduğu iyi niyet açmazından kendine göre daha önemli olanı tercih etmek zorunda kalan ve verdiği sözleri Kral'ın onayına sunmağa mecbur bir memurdur (an. 2,3.28). Bu durumda amaçları uğruna herşeyi yapmaya hazır vicdansız portresi de Tissaphernēs'e değil aslında Artakserksēs'e biçilen bir kaftandır. Bununla birlikte hilekârlık Tissaphernēs'in üzerinde kalmağa devam etmektedir. Hellenler ve Tissaphernēs arasında bir mütareke yapılması ve bunun Kral'ın onayına sunulmaya muhtaç olmasına ilişkin bir başka örnek de Tissaphernēs'in Sardeis Satrapı olarak atandıktan sonra Agēsilaos ile yaptığı antlaşmada görülmektedir. Sparta'luların hareketini bir mütareke ile durduran Tissaphernēs Kral'dan daha büyük bir ordunun gönderilmesini ister (hell. 3,4.5). Eline daha büyük bir güç gelene kadar Agēsilaos'u mütareke ile oyalayan Tissaphernēs ordusunu güçlendirince mütarekeyi bozup savaş ilan eder (hell. 3,4.11). Ancak burada Ksenophōn'un anlatımına itibar edilmesini sağlayacak bir başka bağlam bulunmaktadır. Zira belli ki hilenin ve harekâtın tarzına ilişkin sorumluluk Tissaphernēs'tedir ki planı başarısızlıkla sonuçlanan Tissaphernēs kellesinden olmuştur (hell. 3,4.25). Kral'ın güvenini ve takdirini kazanmak ve korumak bir satrap için bu derece önemlidir.

Öte yandan Artakserksēs Tissaphernēs'in kellesini almakla bir taşla iki kuş vurmuştur. Annesi Parysatis'in gözünde kardeşi Genç Kyros'un katili olan Tissaphernēs'ten öcünü alarak (Diod. 14,80.6-7; Plut. Artax. 23.1)⁹¹ ve böylece kardeşkanı dökülmesi sorumluluğunu üzerinden atabileceği bir suçlu bularak iktidarını sağlamlaştırmış hem de babası Dareios ve kardeşi Kyros sayesinde bozulan Tissaphernēs'in Atina ile Sparta arasında denge kurma politikasına geri dönebilme için kendisine bir günah keçisi bulmuştur. Zira Persler'in Spartalılar'a karşı karada başarı kazanma şansı denizlerde kazanmasından daha azdır. Bunda

⁹¹ SARIKAYA, 2017: 127.

Daskyleon Satrapı Pharnabazos'un rolü de yadsınamaz (HYLAND 2008: 22). Tissaphernēs ile aralarındaki rekabetin sonucu olarak Tissaphernēs'in Derkylidas karşısındaki ataletini de vurgulayarak Artakserksēs'in onun hakkındaki fikrinin değişmesine uğraşmış, bununla birlikte Sparta'ya karşı bir donanma kurulması fikrini de Artakserksēs'e vermiştir (DS 14,39.1) Neticede Pharnabazos'un fikri başarıya ulaşmış, kendi komutasındaki donanma ile Sparta donanmasını yenmiştir (hell. 4,3.10). Ayrıca Tissaphernēs'in hem kellesini hem de yerini alan Tithraustes'in Sparta'ya savaş ilan etmeleri için Thebai, Korinthos, Argos ve Atina'da yöneticilere Kral'ın altınını göndermesi ve Sparta'ya karşı yeni bir ittifak kurdurması (hell. 3,5.1-2) sayesinde hem karada hem de denizde zor durumda kalan Spartalılar ve tüm Hellenler yeni bir mütareke etrafında uzlaşmaya zorlanmıştır. Artakserksēs Kyros'un desteği ile güçlenen ve aslında Kyros'un isyanının en büyük destekçisi olan Spartalılar'ı Tissaphernēs'in başarısızlığına rağmen Pharnabazos ve Tithraustes sayesinde kendisine tehdit olmaktan çıkarmayı başarmıştır. Hellenler ile Artakserksēs arasındaki mütareke sonucu oluşan ortam yeniden Tissaphernēs'in denge politikasına dönüşü gibi görülmelidir; ama bu durum Hellenlerin kendi iç mücadeleleri bakımından Spartalılar'a yaramıştır. Zira artık Kral'ın verdiği desteği kaybeden müttefikler dağılır. En son Mantinea'da çarpışan Sparta ve Thebai yenilemez ve Hellenler eskisinden daha büyük bir başarısızlık ve perişanlık içerisine düşer (hell. 7,5.27).

Bu bağlamda Artakserksēs güttüğü denge politikası ile Hellen birliğini kurmak üzere diğerleri üzerine hâkimiyet kurmaya çalışan Hellen kentlerini birbirlerine düşürerek Asia'daki Hellenler'i kendine bağlı olarak tutmayı başarmıştır. Ancak Artakserksēs'in Kyros ile ilişkisindeki başarısızlığı daha evvel Anadolu'ya akın yapmaya yeltenmeyi akıllarına getirmeyen Spartalılar'ın Anadolu'ya akınlar yapması ve Persler'in yenilebilir olduğunu görmeleri bakımından başına büyük dertler açmıştır. Bu sebepten Hellenler ile yüz göz olmak zorunda kalması Hellenler'in gözündeki erişilmez Pers Kralı imajının zedelemesi sonucunu doğurmuştur. Divanında Hellenler arasındaki çekişmelerin karara bağlanması için yapılan müzakereler esnasında Arkadialı elçinin kendisine ilişkin tasviri bu açıdan önem kazanmaktadır. Elçinin anlaşmayı reddetmesinde kralın yeterli askeri ve mali gücü olmadığını gözlemlemesi yatmaktadır (VLASSOPOULOS 2017: 366). Zira A3,P96'da ortaya konduğu üzere kralın divanında hizmetini gören pek çok görevlinin bulunmasına rağmen askerleri neredeyse hiç yoktur. Ayrıca söz konusu

pasajda geçen (A3,P96), kralın servetinin nişanı olan meşhur altın ağaç aslında gölgesinde bir cırcır böceğini ancak barındırabilecek boyuttadır. Ksenophōn'un Genç Kyros'un gölgesindeki Artakserksēs hakkında çizdiği portre başka antik yazarlar tarafından da desteklenmektedir. Örneğin Plutarkos (Plut. Artax. 6,3) iki kardeşi şöyle kıyaslamaktadır: «(Kyros) kardeşinden daha yiğit bir yürek taşıyordu, daha akıllı ve Mag bilgisine daha hâkimdi. Daha çok şarap içebiliyor ve şarabını daha iyi tutabiliyordu. Kardeşi ise korkaklığından ve yumuşaklığından avlanırken atının üzerinde ve tehlikede iken tahtında oturmayı bile beceremiyordu» (HYLAND 2008: 14-15).

2.4. Saray Protokolü

Ksenophōn'un resmettiği Pers dünyasında yönetim yeri saraylardır (βασιλειον/βασίλεια). İmparatorluk öncesi Kyros'un babası Pers Kralı'nın sarayı «Özgür Kent Meydanı»nda (ἐλευθέρα ἀγορά)⁹² diğer kamu yapıları ile birlikte bulunur ki tüm akranlar (ὁμότιμοι) burada hazır bulunur ve gençler silahları ile birlikte burada uyuyarak kamusal alanı korurlar (A3,P13). Kyros'un dedesi Med Kralı'nın sarayı da kapısında otuz bin kişilik ordunun toplanabileceği bir meydana bakmaktadır. (Xen. Kyr. 2,4.4) Med Kralı'na tâbi Armenia Kralı'nın sarayı önünde Kyros'un ordusunun yarısı ve tüm süvarileri içine alabilecek geniş bir düzlük vardır (Xen. Kyr. 2,4.24). Hatta bu sarayın etrafı güvenlik amacıyla surla

⁹² Ksenophōn'un verdiği bilgilere göre, söz konusu «Özgür Kent Meydanı», Persler'de Hellenler'deki gibi işportacıların ve pazar mallarının bulunduğu *agora*'lardan farklıdır. Hellenler'de alışık olduğumuz *agora*'lar Persler'de «Özgür Kent Meydanı» denilen yerlerin uzağında ve kentin başka alanlarında yer alırlardı. Diğer yandan Herodotos'un tanıklığı (A2,P18) Persler'in hiç çarşı pazar bilmediklerini ve Hellenler'in *agora*'larında birbirlerine yeminler edip kandırmalarını kınadıklarını göstermektedir. Pers *agora*'larına dair başka bir kaynak ise Strabōn'dur. O'na göre, Persler'de 25 ve 50 yaş arasında piyade ya da süvari olarak askerlik görevini yerine getiren kimseler, *agora*'lardan uzak durarak «alım ya da satım»la meşgul olmazlardı (Strab. 15,3.19). Bu üç yazarın tanıklığından Persler'de *agora*'ların kent merkezinin dışında yer aldığı ve kamu görevi üstlenenlerin bu mekânlarla ilgilenmesinin hoş karşılanmadığı sonucunu çıkarabiliriz. *Agora*'lar üzerine detaylı bir çalışma yapan DICKENSON, M.Ö. 4. Yüzyıl'da Geç Klasik Çağ sonlarında tıpkı Ksenophōn gibi Aristotelēs'in de kentte -biri politik ve dinsel uygulamalara diğeri ticarete ayrılmış- iki *agora*'nın varlığına dikkat çektiğini belirterek, Aristotelēs'in Thessalia'da «Özgür Kent Meydanı» ya da «Özgür Agora» (ἐλευθέρα ἀγορά) olarak çevirebileceğimiz ve ticaret dışında kamusal işlere ayrılmış bir alandan söz ettiğini belirtir (Aristot. pol. 1331a30–1331b4). Persler'de ve Thessalialılar'da *agora*'nın iki farklı yönü için bk.: DICKENSON 2017: 11,12,53,54.

çevrilidir (Xen. Kyr. 3,1.1). Kyros'un fethettiği Babil'de de saray surla çevrilidir ve kilitlenebilen kapıları vardır (Xen. Kyr. 7,5.25). Kyros bu saraya yerleşir (Xen. Kyr. 7,5.57). Buraya kendisini şehirdekilerden koruması için en çok güvenebileceğini düşündüğü hadım edilmiş korumaları yerleştirir. Yakın korumaları olmaları kadar kapıları da hadımlara emanet eder (Xen. Kyr. 7,5.65). Sarayın etrafına ise Pers ülkesinden getirttiği bekçileri yerleştirir. Zira bunlar fakir ve zorlu iklim şartlarında yaşadıklarından dolayı minnet duyarak kendisine daha bağlı olacaklardır (Xen. Kyr. 7,5.67). Bunlardan onbin mızraklı koruma gece gündüz sarayın etrafını beklerler. Dışarı çıktığında da onun etrafında uygun adım yürürler (Xen. Kyr. 7,5.68). Bu onbin koruma Herodotos'un «Ölümsüzler» olarak belirttiği en seçkin Pers askerleri ile örtüşmektedir (Hdt. 7,83). Atina seferinde Kserkses'e eşlik eden bu birlik komuta olarak kara ordusuna dâhil değildir. Doğrudan Kral'a bağlıdır. İçlerinden birisi eksilse, yerine hemen bir yenisi seçilip, sayıları hep on bin olarak kaldığı için böyle anılmaktadırlar. Diğer askerlerden fazla olarak giyimlerinin üzerine bol altın yıldız serpilmiştir, parıl parıl yanarlar. Aynı birliğe ilişkin olarak Herodotos'un (Hdt. 7,41) tasvirinde mızraklarının ucunda altın ve gümüş narlar ve altın elmalar bulunduğu anlatılmaktadır. Aiskhylos tarafından **A1,P2**'de belirtilen altın donatılmış ordu ifadesinin sebebi de bu aynı birlik olsa gerektir. Hatta Dareios da Kambyses'in bu bahsi geçen koruma birliğinde görev almıştır (Hdt. 3,139). Ksenophōn'un anlatısında Kyros'un sarayından ilk defa çıktığında yaptığı geçit töreninde bu birlik Kyros'un önünde dört bin, iki yanında ikişer bin mızraklı ve arkasında ise iki bin kargılı olarak yürümektedirler. Bunların arasında Kyros'un süslü kıyafetli ve atlı ciritçi üç yüz asa taşıyanı (*skēptouk-hoi*) ve ayrıca Kyros için yetiştirilen altın koşumlu ve üzerinde işlemeli örtülerin olduğu iki yüz at da yürümektedir (Xen. Kyr. 8,3.15-16).

Bu üç yüz asa taşıyan [σκηπτούχων τινάς] için verilen görev (Xen. Kyr. 8.3.19), Kyros'tan bir şeyler rica eden halkın taleplerini almak ve bunları geçit töreninde Kyros'un arkası sıra yürümekte olan süvari komutanlarına yönlendirmek olmuştur. Kyros'un emirlerini iletme de bu anlamda önemlidir. **A3,P87**'de statüsü hakkında tam bir bilgi verilmemekle birlikte geçit törenini organize etme görevini yürüten Pheralau's'un Kyros'un bir emrini iletirken nasıl kendinden geçtiği görülmektedir. Günümüzdeki karşılığı özel kalem olarak tanımlanabilecek bu yüksek görevliler, yeri geldiğinde silahları olan cirit (παλτόν/ παλτά) ile Kyros'a günümüzün tabiat parkı niteliğindeki (παράδεισος) alanlarda çıktığı avda eşlik

etmektedirler (Xen. Kyr. 8,1.38). Avdan ve parktan elde edilen yiyeceklerle birlikte kralın sofrasının teşrifatını da onlar organize etmektedirler. Ksenophōn'un anlatısında asa taşıyanların şefi olan Gadatas'ın kralın verdiği ziyafeti organize ederken gösterdiği hassasiyetin ve bunun Kyros ve misafirlerin gözündeki değeri ortaya konmaktadır (Xen. Kyr. 8,4.2). Ancak, Gadatas'ın bir hadım olması (Xen. Kyr. 5,2.28) ve ayrıca Panthea karakterinin emrindeki üç asa taşıyıcısının (Xen. Kyr. 7,3.15) ve Genç Kyros'un asa taşıyıcısı Artapatēs'in de (Ail. nat. 6,25) hadım olarak sunulmaları bu sınıfın Kyros'un yakın koruması olan hadımlar ile karıştırılabilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Bu noktada Gadatas ve Panthea'nın da Asur orijinli olması hadımlık ve ayrıca asa taşıyıcılığının Asur sarayından edinilen bir gelenek olup olmadığının, hatta bu uygulamaların tarihsel gerçekliğinin de araştırılması gündeme gelmektedir. Bu amaçla arkeolojik kaynaklar ile karşılaştırmalar yapan PODRAZIK 2017: 23, Persepolis'teki rölyeflerde Kral'ın karşısında duran eli asalı figürün Med kıyafetleri ile resmedilmesi, Persepolis tabletlerinde bu göreve karşılık olarak tespit edilen saray divanının teşrifatçısı ve Dareios'un amcası olarak bildirilen Farnaka'nın (Hellenice Pharnakēs) Herodotos tarafından da Kserksēs'in generallerinden Artabazos'un babası olarak sunulduğuna (Hdt. 7,66) dikkat çekerek bu sorulara yanıt vermektedir. Yani asa taşıyıcıların Med ve hadım olmayanlardan da olabildiği görülmektedir. Hatta Persepolis tabletlerinde bu teşrifatçılara verilen tabir olan *vithapatis* kelimesinin Hellenice *epitropos* (ἐπίτροπος; kâhya) olmasından yola çıkarak Herodotos'un (Hdt. 3.61-63) Kambysēs'in saray divanında görevli olduklarını söylediği Maglar'ın da bu pozisyonda oldukları sonucuna varılabileceği gösterilmektedir (PODRAZIK 2017: 23). Nihayet Artakserksēs'in divanına ilişkin olarak Ksenophōn'un anlatısında ortaya konduğu üzere; kralın divanında hizmetini gören pek çok görevlinin bulunmasına rağmen, askerlerin neredeyse hiç bulunmadığına dair Arkadia elçisinin tespiti, zamanla hadımlar, asa taşıyıcılar ve «Ölümsüzler» gibi görevlilerin Kyros'un geçit töreninde anılması ile sunulan askeri duruştan uzaklaşıldığı algısı oluşturmaktadır (A3, P96).

Kyros'un bir krala layık biçimde halkın taleplerini ele almak için harcadığı me-saisinin yoğunluğunu paylaşmak için yakın komuta ekibini devlet işleri ile ilgilenmeye sevk ettiği görülmektedir (Xen. Kyr. 7,5.37). Komutanlar devlet adamı haline gelerek saray ile örtüşen yeni bir saray divanı sisteminin önü açılmıştır

(Xen. Kyr. 7,5.55-57). Yönetim için belirlenen yerde hizmet edecekler yani sarayın kapısında hazır bulunacaklardır. Böylece Asya kralının tabiyetindekilerin yönetim biçimi kralın kapısında⁹³ hizmet ederek oluşur (Xen. Kyr. 8,1.6). Kyros kapıda hizmet edenlerin devamlılığını ve şevkini artırmak için rekabete dayalı bir sistem kurmuş, yeteri kadar iyi olmayanlardan verdiklerini alıp başkalarına vermiştir. Böylece yazılı kanunlar kadar iyi bir yöneticinin yapacağı gibi yeri geldiğinde görevlendirdiklerini cezalandırmıştır (Xen. Kyr. 8,1.22). Sorumluluğu dağıtmış, askeri düzen benzeri ast üst ilişkileri ile denetim sağlamıştır (Xen. Kyr. 8.1.15). TUPLIN 2010: 190, «kapı» kavramını bir mimari öge olmanın ötesinde Ksenophōn'un sıklıkla saray divanı yerine kullandığını ortaya koyarak krala veya yöneticiye giderek başvurmak (*epi tas thyras*) anlamındaki bir yöneten yönetilen ilişkisini anlatmak için kullandığını belirtmektedir.⁹⁴ Ksenophōn'un anlatısına göre kralın divanı belirli bir yerde değildir. İmparatorluğun merkezi kralın olduğu yerdedir. Örneğin Kyros yılın yedi ayını Babil'de, üç ayını Sousa'da, iki ayını da Ekbatana'da geçirmektedir. Kendisine tabi milletler, onlar için iyi olan şeylerden krala sunabilmek ve meselelerini arz edebilmek için buralara gitmelidirler (Xen. Kyr. 8,6.22-23).

Birden fazla başkent sahibi olmak ve her başkentteki sarayda kralın özel alanlarının dışında, dış kapısında kamusal işlerin görüldüğü ayrı alanların ayrılması geleneğinin Asur'dan alınmış olması büyük olasılıktır. GROSS – KERTAI 2019: 12-14'in belirttiği üzere, arkeolojik bulgularda Asur saraylarında dekorasyonu ve mimari özellikleri sebebiyle konut değil çalışma alanı olarak kullanıldığı anlaşılan bu mekânların, metal ve ahşaptan yapılan gösterişli kapılarının varlığı da Ksenophōn'da geçen «kapı» kavramını destekleyen bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Kral'a erişmenin de belirli bir sürece tabi olduğunu gösterir mekân dizilimi de Ksenophōn'un tasvir ettiği divan görevlilerinin işlevlerini haklı çıkarır mahiyettedir. Kapının nöbetçileri ve çalışanlarının ayrı mekanları, insanlar kadar malların de giriş çıkışının düzenlenişi, kil tabletlerdeki bulgularla ile örtüştürülerek bir izin ve kayıt sisteminin varlığını ortaya çıkarmaktadır (GROSS – KERTAI 2019: 7-11). Ksenophōn'un anlatısı ile Pers ya da Med Kralı olmadan önce Babil Kralı

⁹³ Persler'de «kralın kapısı» dediğimiz yönetimin girişini gösteren bu görev yeri tanımı, günümüzde Bab-ı Âli, Bab-ı Hümayün gibi tabirler ile bugün dahi yaşamaktadır.

⁹⁴ Örnekler için bk.: Xen. hell. 1,6.7,10; an.1.9.3; Kyr.1,3.2; 2,4.4; 8,1.6,8,16,33,34; 8.3.2.

olan ve bu saraya taşınarak buradaki mekân ve işleyişe göre devlet idaresini sürdüren Kyros'un Babil'den çok daha öncesine varan bu divan geleneğini benimseyip devam ettirmiş olması ve daha sonraki medeniyetlere aktarımında Persler'e önemli bir işlev yüklemiş olması akla yatkın bir yorumlama olacaktır.

2.5. Pers Yasaları ve Pers Eğitimi

Ksenophōn, Kyros'un uyguladığı yönetimin doğasına yönelik yapacağı araştırmada, incelemeyi onun çocukluk yıllarından başlatmaktadır. Dolayısıyla Ksenophōn'un anlattığı yönetimle ilgili detaylar, imparatorluğun henüz kurulmadığı ve Pers devletinin başlangıcında sahip olduğu yönetim şeklinin çerçevesini oluşturmaktadır. Kyros'un nasıl eğitildiği sorusunun cevabını araştıran Ksenophōn, bu eğitimi Pers devletinin kurumlarından ayrı görmemektedir (A3,P10). Çünkü Kyros, gerçekte Pers yasalarına göre eğitilmişti (A3,P12). Persler'de eğitimin temelinde yasa vardır ve yasaların ortaya çıkış amacı yurttaşlarının ortak çıkarını (τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ) gözeterek korumasıdır. Bunu yaparken başka devletlerin alışıldık yasa kodlarından ayrılır: Pers yasaları sadece izin ve ceza uygulamaları içermez, aynı zamanda yurttaşlarının ahlaka aykırı en ufak bir arzu duymalarını en başından önleyici tedbirler de alarak oluşabilecek suçu daha oluşmadan ortadan kaldırır (A3, P12).

Pers devletinin tek ayırt edici yönü yasa değildir. Yasa, devletin yönetim organizasyonunun da düzenleyicisi olmuş, kentin alanlarını ve toplumu yaş gruplarına göre ayrılmış bir hiyerarşi zincirine göre bölümlere ayırmıştır. Ksenophōn, Persler'de kraliyet sarayı ve yönetim binalarının her türlü alım-satım işlemlerinin yapıldığı pazar alanlarından (*agora*) özgür bırakılmış bir kent meydanının çevresinde toplandığını anlatır (A3,P13). Eğitimli insanların düzenli yaşamları için tahsis edilmiş bu alan, çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılar olmak üzere dört farklı yaş grubuna göre dört bölüme ayrılmıştır. Her grubun kendilerine ayrılan yerlerde hazır bulunmaları yasanın denetimi altındadır. Buna göre, Pers devleti yasal düzenlemelere bağlı düzenli ve sınıflara ayrılmış bir toplumdan oluşmaktadır (A3,P13).

Pers toplumu 12 kabileye ayrılmıştır; yaşlara göre düzenlenmiş dört toplumsal sınıfın her birinden sorumlu 12 yönetici kabile düzenlemesine göre atanmıştır. Bu yöneticilerin temel vazifesi çocukları ve gençleri kendi sınıflarında en iyiler

yapmak, yetişkinlerin ise en büyük otorite (τῆς μεγίστης ἀρχῆς) olarak tanımladıkları yaşlılar meclisinin saptadığı kural ve emirlere en iyi şekilde itaat etmelerini sağlamaktır. Ayrıca, görevlerin yerine getirilip getirilmediği, yaşlı yöneticiler arasından seçilen başkanlar tarafından kontrol ediliyordu. Böylece Pers toplumunda tek kişinin mutlak gücüne dayalı bir yönetim olmadığı, yasa ve emirlerin en büyük otorite olarak tanımlanan bir meclis tarafından saptandığı görülmektedir. Yasanın getirdiği toplumsal düzenleme, yurttaşlarına hem sürekli en iyi olmayı ve yasalara itaatkâr yurttaşlar olmalarını teşvik ediyor hem de sıkı kontrol mekanizmasıyla yasaya aykırı bir durumun önüne geçiliyordu (A3,P14).

Kyros'un yönetmedeki başarısının A3,P7'de gördüğümüz üzere onun bilgisine dayanması, şüphesiz onun aldığı eğitimden kaynaklanıyordu. Böylece Ksenophôn'un araştırmasının odağı, Pers devletinin yasası ve toplumuyla içiçe geçen bu eğitimin iyice anlaşılmasına yöneliyordu. Öncelikle çocuklukta verilen eğitime baktığımızda, Pers eğitim kurumlarında çocuklara öğretilen ilk şeyin adalet duygusu (δικαιοσύνη) olduğunu görürüz (A3,P15). Adaletin okul pratiği içinde kazandırılması Pers çocuklarını Hellenler'den ayıran bir özellikti. Persler'de, okuma yazmanın amacını oluşturan bu duygunun kazanılması için okulda öğretmenler tarafından tıpkı retorik alıştırma gibi öğrencilerin adli konularda pratik kazanmasını sağlayan dava alıştırma yapıldı. Bu pratik içinde çeşitli durumlara denk gelen cezalar öğrenilir, nankörlük ve utanmazlığın en kötü ahlaki kusurlar olduğu; bu davranışları gösterenlerin ailesini, arkadaşlarını, ülkesini ve tanrıları da umursamayacağı öğretilirdi (A3,P15).

Çocukların okul eğitiminde, ahlaki erdemlerin öğretiminin en önemli temel özellik olduğunu görülmektedir. Persler'de okulda verilen eğitimin çocuklara erdemlerin kazandırılmasına yönelik olduğunu anlaşılmaktadır. Ölçülü olmayı (σωφροσύνη), yöneticilere itaat etmeyi (πειθεσθαι τοῖς ἀρχουσιν), yeme içme konusunda kendine hâkim olmayı (σωφρόνως διάγοντας) öğretme de eğitimlerinin parçasıydı. Söz konusu edilen bu ahlaki erdemler aslında Hellen dünyasının hiç de yabancı olmadığı, bilgelerin sözleri ve öğretileriyle topluma öğretmeye çalıştıkları değerlerdi. Persler'de çocuklar söz konusu erdemleri birlikte vakit geçirdikleri yaşlı bakıcılarının davranışlarına bakarak daha kolay öğreniyorlardı. Eğitimde geri kalan unsurlar ise ok ve mızrak atmak gibi askeri edimlerin kazandırıldığı uygulamalardı. Çocukların bu eğitimleri tamamlayarak bir üst sınıfa geçmeleri yaklaşık on yıllarını alıyordu (A3,P16).

Persler’de gençlik çağına gelenlerin de özel bir eğitimleri vardı. Asker olarak kent merkezinde yönetim binalarının bulunduğu yerde sabaha değin nöbet tutar ve kenti korurlardı. Ayrıca bu görevleri onlara kendine hâkim olma kabiliyeti de kazandırıyor. Sürekli olarak otoritenin emri altında olan bu asker gençler, Pers Kralı ava çıktığında onunla birlikte ava katılırlardı. Kral garnizon askerlerinin yarısını yanında götürür; en üst yöneticileriyle yakinen av deneyimi yaşayan gençler bu deneyim sırasında savaşta kendilerinin işine yarayacak pek çok kabiliyet kazanırlardı (A3,P17). Erkenden uyanma, sıcağa soğuğa ve uzun yürüyüşlere dayanma, avlarıyla yaptıkları çekişmede yakın dövüş kabiliyeti kazanma ve cesaret gösterme, uzun süre açlığa ve susuzluğa dayanma edindikleri belli başlı kazanımlardı. Ayrıca ava gitmeyip kentte kalan gençler ise ok ve mızrakla talim yaparak birbirleriyle yarışlılardı. Kentin bu gençler için düzenlediği ve ödülleri dağıttığı resmi yarışmalar da vardı. Gençler, yer aldıkları sınıfın yükümlülüklerini on yıl kadar yerine getirip bir üst sınıf olan yetişkinler sınıfına yükselirdi (A3,P18).

Persler’de yetişkinler sınıfının üyelerinin yaklaşık 25’li yaşlarda bu sınıfa kabul edildiklerini ve yaklaşık 25 yıl boyunca burada hizmet ettiklerini öğreniyoruz. Bu gruptaki insanlardan öncelikli olarak okul hocaları ve tüm memurlar seçilirdi. Otoritenin yine her daim yetkisi altında olan bu grubun üyeleri kendilerine devletin yararı için nerede ve ne iş verilirse yaparlardı. Savaşlarda artık yaşları gereği ok ve mızrakla değil, göğüs göğüse çarpışmalarda yer alırlardı ve görünüşleri de tıpkı Persler’in betimlendikleri resimlerde olduğu gibiydi. Yetişkinler görev sürelerini tamamlayıp 50 yaşına geldiklerinde artık yaşlılar sınıfına geçerlerdi (A3,P20). Pers devletinin son sınıfı olan yaşlılar grubu (γεραιτεροι) devlet yönetiminden en fazla sorumlu olan gruptur. Kendi ülkeleri dışında hiçbir yerde savaşa katılmakla yükümlü olmayan bu kişiler, hem devletle ilgili hem de şahsi davalara bakarlar, ölüm cezası verme yetkisi de bunların elindedir. Diğer görevleri arasında tüm görevli memurları seçme ve görevini ihmal edenlere haklarından yoksun bırakılma anlamına gelen sürgün cezası verilmesi de vardır (A3,P21). Söz konusu edilen bu yaşlılar grubunun daha önce Aiskhylos’ta A1,P1;P19 ve P56’da gördüğümüz Pers Kralı’nın danışmanlarına karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü Aiskhylos’un «Persler» eserinin daha girişinde kendilerinin kral tarafından saraya ve ülkeye koruyucu olarak bırakıldıkları, kralın en güvenilir adamları oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca A1,P24’te de söz konusu bu kişilerin, kraliçe

Atossa ile olan yakın ilişkileri de onların kralın danışmanları olan yaşlılar grubuna karşılık geldiklerini destekler görünmektedir.

Ksenophōn, Pers devletine ilişkin yapıyı yukarıda anlatıldığı şekliyle açıkladıktan sonra, Pers eğitiminin kimleri kapsadığını ve toplumsal sınıfların kimlerden oluştuğunun daha iyi anlaşılması için bir özetleme yapar. Persler'in nüfusu yaklaşık 120.000 kadardır ve yasa gereği bu insanların hepsi daha önce bahsedilen onur ve mevkilere yükselebilirler ve bunun için de çocuklarını adalet nosyonunun öğretildiği devlet okullarına gönderebilirler. Ancak pratikte durum biraz farklıdır. Ebeveynlerin çocuklarını bu okullara gönderebilmeleri için onların çalışmasına gerek kalmadan geçimlerini sağlayabilecek maddi düzeye sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca bu devlet okulları Pers toplumundaki hiyerarşik grupların en alt basamağıdır. Yani bir üst basamağa geçebilmek için ilk koşul kişinin devletin öğretmenleri tarafından eğitilmiş olmasıdır. Dolayısıyla çocukluktan gençlik sınıfına geçmenin koşulu, bu okulları bitirmek, yetişkinler sınıfına geçip onur ve mevkiden pay almanın koşulu ise gençler sınıfının tüm yükümlülüklerini yerine getirmekten geçmektedir (A3,P22). Yetişkinler sınıfının gereksinimlerini kusursuz şekilde tamamladıktan sonra geçilen yaşlılar sınıfı ise, bütün iyi şeylere, onur ve mevkilere erişmiş kimselerden oluşmaktadır. Dolayısıyla yurttaşlıkta erişilebilecek en iyi durumdur.

Ksenophōn «Kyros'un Eğitimi» adlı eserinde Kyros'un yaşam öyküsünü anlatmadan önce, yurttaşlarını en iyi duruma getirmek üzere Persler'in başvurdukları yönetim yapısı bu şekilde özetliyordu. RASMUSSEN 2009: 3-4, n. 1'de Ksenophōn'un «Kyros'un Eğitimi»'ni Machiavelli'nin yapıtıyla karşılaştırdığı çalışmasında; Ksenophōn'un Pers ülkesini olağanüstü ahlaki ve politik erdemlere sahip yurttaşlardan oluşan örnek bir rejim olarak çizdiğini ve Spartalılar'ın Anayasası'nda ortaya konulan Sparta modelinden daha gelişmiş bir örnek olarak gösterdiğini ileri sürmektedir. Ayrıca Ksenophōn «Kyros'un Eğitimi»'nin 1. kitabında Kyros'un yönetimini anlatmadan önce onun eğitimi üzerinde durarak, bu eğitimin verildiği Pers cumhuriyeti anlatısına odaklandığını belirtmektedir. Yine RASMUSSEN 2009: 4-5'e göre, Ksenophōn bu sayede eserini Kyros'un kurduğu monarşi ile cumhuriyet arasında yapılacak bir karşılaştırma alanı olarak belirlemiş oluyordu. Ayrıca eserde Pers erdemi üzerine vurgu yaparken, karşılaştırma saye-

sinde Pers cumhuriyet rejiminin pek çok kusurlu yanlarını da açığa çıkarmaktaydı. Rejimin katı ahlaki gereklilikleri ile yurttaşların bireysel onur ve zenginlik kazanma arzularını uzlaştırma bakımından kusurları söz konusuydu.

RASMUSSEN 2009: 5, Ksenophōn'un tasvirinde Pers cumhuriyetinin en ayırt edici özelliğinin erdemli olmayı aşıl原因 zorlayıcı devlet eğitimi olduğunun altını çizer. Pers rejimi yurttaşının çocukluk çağından başlayarak hayatının her alanında onu, yönetimin etkili ve sadık bir koruyucusu yapacak şekilde belirlemiştir. Bu yönetim içinde yurttaşların maddi zenginlik elde etmesi ve aile mahremiyetleri ile üstlendikleri politik görevleri yerine getirmede zıtlıklar yaşanmaktadır. Rejim, özel mülkiyet edinme arzusunun, yurttaşların «ortak yarar»a katılma konusunda gösterdikleri istekliliğe zarar vereceğini öngörür. Bu durum Pers rejiminin yükümlülüklerini yerine getirmede izlenen katı politikayı anlamayı sağlar.

Eğitimlerinin en göze çarpan özelliği ise adaletin okullarda öğretilmesidir. Çocuklar burada çeşitli suçlar karşısında nasıl ceza alındığını öğrenirler. Ancak üzerinde önemle durulan nokta, iyiliğe karşı nankörlük edenlere verilen cezadır (A3,P15). Çünkü Persler'de vefa gösterme yasalara ve rejime bağlılığın da en temel gereksinimidir. Ksenophōn'un Pers ülkesi anlatısı yurttaşlarının ahlaki ve politik erdemlerini temin etmede gösterdiği özen bakımından çoğu devleti geride bırakan adil bir cumhuriyetin betimlemesi gibi görülmektedir (RASMUSSEN 2009: 6).

Pers erdeminin aslında temel noktası «itaat»e dayanır. Toplumsal dört sınıfa göz kulak olmak üzere seçilen yöneticilerle ilgili anlatıda, çocuklara ve gençlere göz kulak olmak üzere seçilen yöneticilerin vazifesinin bu kimseleri gruplarının en iyileri yapmak olduğunu görürüz (A3,P14). Diğer yandan yetişkinlere göz kulak olan yöneticilerin vazifesi yetişkinleri en iyi yapmak değil, bu grubu en yüksek otoritenin (τῆς μεγίστης ἀρχῆς) yani meclisin, saptadığı kurallara ve emirlere en itaatkâr duruma getirmek olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir yerde de gençlerin eğitiminin yine onların itaatini sağlamaya yönelik olduğunun altı çizilir (A3,P17). Ayrıca bu itaatin sağlanması başka bir deyişle yasaların gereklerini yerine getirmek yetişkinler sınıfına geçişin de şartıdır (A3,P16).

Pers eğitiminin başka bir yönü de kimseyi dışlayıcı olmamasıdır. Aynı zamanda Pers yasasında benzer şekilde hiç kimsenin onur ve mevki almaktan da

dışlanmadığını görürüz. Ancak A3,P22’de yer alan anlatıda, gerek toplumsal sınıfların ilk basamağını geçmede gerekse bir üst sınıfa yükselmeye dayalı bu yapının temel zorunluluğunun maddi kaynağa sahip olmak şartı olduğu açıkça dile getirilmiştir. RASMUSSEN 2009: 7, bu ifadeden yola çıkarak yurttaşın eğitim, onur ve mevkiden pay almak için belli bir maddi gelirinin olması şartını; Pers yönetiminin liyakata değil, maddi servete dayalı bir oligarşi olarak algılanabileceği şeklinde değerlendirir.

2.6. Pers Yönetim Organizasyonu: Satraplık Sistemi

Pers İmparatorluğu’nun efsanevi kurucusu Büyük Kyros’un (M.Ö. 580-530) yaşam öyküsünün anlatıldığı «Kyros’un Eğitimi» adlı eserde, genel olarak Kyros’un karakteri ve yaptığı işler anlatılsa da yapının temelini onun aldığı eğitim ve bu eğitimin onun kurduğu imparatorluğu nasıl şekillendirdiği oluşturur. Yapının ilk kitabı tam olarak Kyros’un aldığı Pers eğitimi üzerine kuruludur. İkinci kitaptan sonra Kyros’un seferleri ve askeri sistemin problemleri ele alınır (Xen. Kyr. 2,1.1-7,5.36). Kitabın son kısımlarında ise imparatorluğun yönetimi ve imparatorlukta ortaya çıkan yozlaşma konuları (Xen. Kyr. 8,8.2-27) anlatılmıştır.

Ksenophōn «Kyros’un Eğitimi»’nin 1. kitabının girişinde, yönetme sorunu olarak Kyros’un hayatını anlatmadan önce devlet idaresiyle ilgili genel değerlendirmelerde bulunur. Yazara göre ister cumhuriyet ister monarşi, isterse oligarşi rejimiyle yönetilsin pek çok devlet, halkları tarafından yıkıma uğramıştır. Yönetimin tekelinin tek bir kişinin mutlak gücüne dayandığı durumlarda ise bu kişiler sahip oldukları konumdan aşağıya edilmiş ve elde ettikleri hâkimiyeti ellerinde kısa süreli tutabilmişlerdir. Yönetimle ilgili bu durum daha küçük bir ölçüğe göre, yani özel yaşamlara uyarlandığında da aynıdır. Evinde az ya da çok kölesi olan bir ev idarecisi de otoritesini ancak çok az köle üzerinde zar zor sağlayabilmiştir (A3,P84). Ksenophōn bu noktadan hareketle hayvanlar âlemine bakıldığında durumun farklı olduğunu düşünmektedir. Hayvan sürülerine bakan çobanların onların yöneticisi olduğunu ve hayvanların bu yöneticilere, insanların kendi yöneticilerine olduğundan daha fazla itaat ettiklerine dikkat çeker. Hayvan sürüsü, çobanı onu nereye güderse oraya gitmekte ve onun sözünden dışarı çıkmamaktadır. Hayvanlar âleminde çobanına kumpas düzenleyen, ona itaat etmeye karşı çıkan ya da çobanının kendisinden yarar sağlamasına karşı çıkan bir hayvan yoktur.

Ancak insanlardaki durum tam tersidir; kendisini yönetmeye kalkışan biri oldu mu, insanoğlu o kişiye hemen kumpas kurar (Xen. Kyr. 1,1.2).

«Kyros'un Eğitimi» kitabının girişinde hayvanlarla insanlar arasında kurduğu bu karşılaştırmadan sonra Ksenophōn, insanı yönetmektense diğer canlıları, yani hayvanları yönetmenin çok daha kolay bir iş olduğu sonucunu çıkarır. Ancak sayısız insanı, kenti ve halkı (ἔθνη)⁹⁵ kendisine itaat ettirmeyi başarmış Pers Kralı Kyros, Ksenophōn'un bu konudaki fikrini değiştirmesine neden olmuştur. Kyros, insanları yönetme işinin bilgiyle (ἐπισταμένως) yapıldığında imkânsız ve zor bir iş olmadığını göstermiştir. Üstelik onun yönetimdekiler Kyros'a gönüllü olarak (ἐθελήσαντας) itaat etmeyi seçmişlerdir. Ksenophōn böylece okuyucusunda Kyros'un yönetimine dair bir ilgi ve merak uyandırarak bundan sonrasında Kyros'un yönetimle ilgili başarısını anlayabilmek için okuyucusuna «nasıl yönetmeli» sorusunun cevabını arayacağı bir yol çizmiştir (A3,P4).

Kyros'un yönetiminin bir portresini çizmek amacıyla Ksenophōn, Kyros'un diğer krallardan farklarını anlatır. İskit ve Trakya gibi halkların krallarından yönetimine kendi halkı dışında sayısız halkı katması bakımından ayrılan Kyros, elindeki az bir kuvvetle önce kendi rızalarıyla Medler'i, sonrasında ise Mezopotamya, Anadolu, Küçük Asya, Fenike, Babil, Hint halklarını, Kıbrıs, Mısır ve Asya Hellenler'i de dâhil olmak üzere başka pek çok halkı hâkimiyeti altına almıştır (A3,P8). Üstelik hâkimiyeti altına aldığı bu halklar aralarında bir dil birliği (οὔτε ὁμογλώττων ὄντων) olmaksızın Kyros'un iradesiyle yönetilmeyi kendileri için uygun görüyorlardı. Bu yönetim şekli ise iki temel esasa dayalıydı: halklar üzerinde yaydığı korku – ki böylece kendisine karşı girişilecek bir saldırıyı bununla bertaraf ediyordu- ve herkeste onun memnuniyetini kazanma arzusu uyandırması (A3,P9). İşte büyük Kyros'un yönetme şekli emrindeki halklarda uyandırdığı korku ve memnuniyet esasına bağlı olarak ayakta duran bir sistemdi. Kyros, Ksenophōn'un gözünde hayranlık uyandıran, başka bir deyişle ideal bir yöneticidir ve bu yönüyle Ksenophōn'un gözünde yönetme konusunda başka insanları

⁹⁵ «Kyros'un Eğitimi» eserinde Persler'deki halkı tanımlamak için kullanılan *ethnos* (ἔθνος, çoğulu ἔθνη), Hellence'de Homeros'tan itibaren belli sayıda bir topluluğu, erkeklerden oluşan bir grubu belirtmek için kullanılan bir kelime olup zamanla «millet», «halk» kelimelerini karşılamak için kullanılmış olmakla birlikte genelde yabancı halkları betimlemek için tercih edilen bir kavram olmuştur. Bk.: *LSJ*, «ἔθνος» maddesi.

geçmiştir. Bu nedenle Ksenophōn, Kyros'un karakteri ve aldığı eğitime dair yapılacak bir incelemenin, ideal yönetimin ve yöneticinin nasıl olması gerektiğini de ortaya koyacağını bize üstü kapalı bir şekilde söylemektedir (A3,P10). Ksenophōn'u ideal yönetme şeklini bulma konusunda tüm bu araştırmaya iten duygunun arkasında, kendi kenti Atina'da ve genelde Hellen dünyasında yaşanan siyasi istikrarsızlığın etkili olmasının yanı sıra onun Sokrates'in öğrencisi olarak aldığı eğitimin bir sonucu olduğunu hatırlatmak gerekir ki bir örnek arayışının yine Sokrates'in öğrencisi olan Platon'un ideal yönetim şeklini araştırdığı eserlerinde de görürüz.

Bu bağlamda Ksenophōn «Ev İdaresi Üzerine» eserinde detaylı olarak incelediği ev ekonomisi ve yönetimi meselesini kent yönetimi ile kıyaslar (A3,P84) ve evdeki hizmetçilerin yönetimi üzerinden ordusunu yöneten bir generalin (Xen. Kyr. 1,6.12, 17) ve krallıkları yöneten bir imparatorunun (Xen. Kyr. 3,1.28) dersler çıkarmasını sağlayan alegoriler kurar. Yönetimde ahengin olması için nasıl bir evde görevli iyi niyetli hizmetçiler arasında kötü niyetli olanların o evden gönderilmesi gerekir ise (Xen. Kyr. 2,2.26) Kyros için ülkeleri yöneten krallar da yönetimde kalmalı veya alınmalıdır. Örneğin seferine coşkuyla katılan Kilikyalılar ve Kıbrıslılar'ın başındaki kralları korumuş ve bunların yerine kendi satrabını atamamıştır. Bunlardan vergilerini almış ve ihtiyaç oldukça seferlerine katılmalarını istemiştir (Xen. Kyr. 7,4.2). Hatta askeri gücü sayesinde huzur getirdiği Karialılar Kyros'tan özellikle kendilerini yönetecek bir satrap istemişlerdir (Xen. Kyr. 7,4.6). Kyros saray divanında tuttuğu yakın çevresinden komutanlar, elçiler ve satraplar atamak gerektiğini düşünmüş ve bunların olmaları gerektiği gibi erdemli olmaları halinde asil ve hayırlı bir yönetimi olacağını değerlendirmiştir (Xen. Kyr. 8,1.11-12). Böylece yönetimini merkezileştirmiş ve imparatorluğunu evi gibi yönetebilen bir insanın serbestliğine kavuşmuştur (A3,P68). Görevlendirdiği yöneticilerin asil, ılımlı ve ölçülü olmalarını teşvik etmiştir (Xen. Kyr. 8,1.33). Böylece yönettikleri halktan daha iyi özelliklerle ayrışmaları ve önderlik etmelerini istemiştir. Hatta avlanma becerisinde de iyi olmaları ve terlemeden yemek yememeleri için onlara örnek olmaya çalışmış, asil davranışlı olanları ödüllendirmiş, yükseltmiştir. Görünüş itibarıyla de üstün olabilmeleri için Med giysileri giymelerini ve makyaj yapmalarını istemiştir (Kyr. 8,1.37-41). Köleleştirmek istediklerini ise özgür insanlar gibi çalışmak zorunda kalmadan hazıra alıştırmıştır. Böylece tüm halk kendisine «baba» demiştir (A3,P71).

Güvenliği kendi üstüne almış, yönettiklerinin güvenliklerinden endişe etmeyecek zayıf kalmalarını sağlamıştır. Güçlüleri de kendine tehlike oluşturmalarını diye kendisine dost etmiştir (Xen. Kyr. 8,1.45-47). Dostları ile sahip olduğu şeyleri paylaşmış ve sofrasında dahi hepsinin kendisi ile aynı şeyleri yemesini sağlamış, hatta hizmetçi ve nöbetçilere bile yiyecekler göndermiştir (Xen. Kyr. 8,2.3). Sofrasının kalabalık olmasını istemiştir. Böylece bir ev yöneticisi gibi ev kalkınabilsin diye her işten anlayan insanların etrafında toplanmalarını sağlayabilmiştir (Xen. Kyr. 8,2.6). Geliri tüm insanlardan fazla olsa da hediye vermede tüm insanları aşmıştır ki insanlar kendi kardeşinden, babasından bile daha çok onu sevmişlerdir. Öldüğünde herkes için «baba» olarak anılabilmiştir (Xen. Kyr. 8,2.7-9). Kendisine işine yarayan bir bilgi veren herkesi ödüllendirmiş ve onurlandırmıştır, öyle ki herkes bunun için yarışmaya başlamıştır. «Kralın Gözleri ve Kulakları» deyişi buradan çıkmıştır. Kendisi böyle bir makam icat etmemiştir ama herkes onun «Gözü ve Kulağı» olmuştur (A3,P70). Nihayet vurgulandığı üzere Kyros iyi bir çoban ile iyi bir kralı kıyaslayarak, çobanın sürüsünün kralın ise tebaasının mutluluğu için çalışması gerektiğini öne sürmüştür (A3,P67). Kyros, Kroisos'la arasında geçen konuşmada; kendisi için bir hazine toplamadığını, her şeyini dostlarına verdiğini söyleyerek bir şey için ihtiyacı olsa, tüm dostlarının yarışarak ona hazinede olması gerekenden fazlasını toplayabileceğini canlı olarak göstermiştir. Ama bunu kimsenin kıskançlığını çekmeden herkesin dostluğunu kazanmanın anahtarı olarak sunmuştur. Böylece Kyros hem kendisinin hem de toplumun huzur ve güvenliğini sağlayabilmiştir (Xen. Kyr. 8,2.15-23).

Kyros bu şekilde örnek olduğu ve bir anlamda yöneticilik için eğittiği dostlarını boyun eğdirdiği milletlerin başına satrap olarak görevlendirmiştir. Bu milletlerin güvenliğini sağlamak için başlarında bıraktığı askeri komutanları eskisi gibi kendisine bağlı olarak tutmuş ama halkın yönetimi için satrapları görevlendirmiştir. Böylece bir çeşit güçler ayrılığı ilkesiyle satrapların hadlerini aşmasının önüne geçeceğini hesap etmiştir (Xen. Kyr. 8,6.1). Bu amaçla görevlendirmek istediği dostlarını önceden yanına çağırması ve görev tanımlarını onlara tebliğ etmiştir. Satrapların görevlendirildikleri yerlerde vergiler toplanabilsin diye evleri (saray) ve ordunun ihtiyaçları ve maaşları karşılanabilsin diye arazileri olacaktır ve bunlar görev ve miras olarak çocuklarına aktarılacaktır. Satraplar krala oradaki değerli şeyleri gönderecekler ve merkezde buraların düşmanlara karşı sa-

vunulması için gereken kaynaklar toplanacaktır (Xen. Kyr. 8,6.2-6). Ksenophōn'un saydığı satraplıklar daha ziyade Asur savaşlarında boyun eğdirdiği milletlerdir. Örneğin Kyros Arabia, Kappadokia, Büyük Frigya, Lydia ve Ionia, Karia, Hellēspontos, Aolia ve Frigya'ya satrap atamış ama Kilikya, Kıbrıs ve Paphlagonia'yı özerk bırakmıştır.⁹⁶ Zira bunlar savaşmadan kendisine katılmışlardır (Xen. Kyr. 8,6.7-8). Ev yönetimindeki iyi niyetli ve kötü niyetli hizmetçi ayrımı bu sisteme yansımıştır. Kyros satraplardan kendi stratejisini taklit etmeleri ister. Her bir satraptan müttefiklerinden süvari birlikleri ve savaş arabaları oluşturmalarını isteyecektir. Kyros'un görevlendirerek kendilerine arazi ve yönetim binası verdiği satraplar kendilerine tâbi yöneticileri (tımar sahipleri) belirleyecek, onları kendi divanlarında toplayacak hem yöneticilerini hem de onların çocuklarını orada eğiteceklerdir. Onları ava çıkartacak ve askeri meselelerde uygulamalar yaptıracaklardır (Xen. Kyr. 8,6.9-10). Her biri her an sefer olabileceğini düşünerek her yıl hazırlıklarını tamamlayacak ve kimi zaman kralın oğlu, kardeşi veya gözü gibi bir görevli de her yıl merkezden satraplıkları denetleyip ihtiyaçları, aksaklıkları ve itaatsizlikleri krala aksettirmek için satraplıklara ziyarette bulunacaktır (Xen. Kyr. 8,6.15-16). Ayrıca Kyros imparatorluk içerisindeki iletişimi temin için bir atlı haberleşme sistemi kurmuştur. Birer günlük at yolculuğu mesafesindeki istasyonlarda binici ve atların değiştirilebileceği, gece gündüz çalışan böylece leyleklerden bile hızlı bir sistemi sağlayarak satraplıklarla ve bağlı krallıklarla iletişimi temin etmiştir (Xen. Kyr. 8,6.17-18).

Ksenophōn'un Kyros'un atadığını belirttiği satrapların isimleri, başka kaynaklardan örneğin Herodotos'tan teyit edilememektedir. Özellikle Herodotos'un verdiği isimler ve satraplık bölgeleri başkadır. Örneğin Ksenophōn Frigya'yı iki satraplık olarak sunarken Herodotos Hellēspontos, Frigya, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandyn'den oluşan tek bir satraplık olarak tanımlamaktadır. Ksenophōn'un sadece Lidya ve Ionia'dan oluştuğunu belirttiği bir diğer satraplık ise Herodotos tarafından İonialılar, Asya Manisalıları (Sardeis), Aiolialılar, Kariyalılar, Lykialılar, Miliyalılar ve Pamphyliyalılar'dan müteşekkil olarak verilmektedir (Xen. Kyr. 8,6.7; krş. Hdt. 3.90). Ksenophōn'a göre Kyros'un Lidya ve Ionia için

⁹⁶ Ksenophōn'un aktardığına göre Kyros, Megabyzos'u Arabia'ya, Artabatas'ı Kappadokia'ya, Artakamas'ı Büyük Frigya'ya, Khrysantas'ı Lidya ve Ionia'ya, Adousios'u Karia'ya, Pharnoukhos'u ise Aolia ve Hellēspontos Frigya'sına satrap olarak atamıştır (Xen. Kyr. 8,6.7-8).

atadığı satrap Khrystantas iken, Herodotos'a göre Kyros Sardeis'in başına Oroitēs'i atamıştır. Ayrıca Ksenophōn Frigyalılar için Pharnoukhos ve Artakamas isimlerini verirken Herodotos Daskyleion bölgesi için Mitrobatēs ismini vermektedir (Hdt. 3,120). Ancak şu vurgulanmalıdır ki her iki yazar da farklı dönemlere odaklansalar ve tarihsel hususlarda ayrışsalar da Sardeis ve Daskyleion satrapları arasında süregelen tarihi bir çekişmenin altını çizmektedirler. Herodotos, Kambysēs döneminde Oroitēs'in Mitrobatēs'e nispet yapmak için Samos tiranı Polykratēs'i öldürüp (Hdt. 3,125), ardından Maglar'ın yarattığı kargaşalıktan istifade ederek Mitrobatēs ve oğlunu da öldürüp topraklarını ele geçirdiğini (Hdt. 3,126) haber vermektedir. Oroitēs müteakiben Kappadokia'yı da ele geçirmiş ve tüm batı Anadolu ve Samos'ta hâkimiyet kurmuş, yeni Kral Dareios'un çözmesi gereken bir mesele haline gelmiştir (SARIKAYA – ARSLAN 2017: 82). Oroitēs'in kısa bir süre yönettiği topraklar Kral II. Dareios tarafından oğlu Genç Kyros'un yönetimine bırakılmıştır. Genç Kyros'un isyanı Oroitēs'inki ile kıyaslanabilir. Zira her iki durumda da taht içerisinde kardeşlere karşı yapılan haksızlıkların yol açtığı güç boşlukları tahtı sarsmıştır. Böyle dönemlerde kralın askerler üzerindeki etkisi azalmış olmalıdır ki satraplar krala karşı isyan edebilmişlerdir. Tam da Baba Kyros'un işaret ettiği gibi (Xen. Kyr. 8,6.1) her iki durumda da sivil idare ve askeri idare satrapların elinde toplanmış ve sonu iyi olmamıştır. Ama Tissaphernēs ile Pharnabazos ve Oroitēs ile Mitrobatēs arasındaki çekişmede de Sardeis'deki satrapın Daskyleion'daki satraptan üstün olma çabası ortaya çıkmaktadır. Tarihsel olarak Sardeis satrapının Batı Anadolu'daki satraplar arasında önde olan pozisyonu kralın sofrasında kralın dostlarına verilen değer ile kıyaslanabilir (Xen. Kyr. 8,4.10) Zira sofrada daha şerefli bir konumda bulunan Khrystantas sonrasında Sardeis satrapı olarak atanmıştır. Aynı şekilde Genç Kyros da Sardeis'te konumlanmıştır. Nihayet Tissaphernēs de Genç Kyros'dan sonra Sardeis'e yerleşmiştir. Bununla birlikte Daskyleion satrapı Pharnabazos'un Tissaphernēs ile arasındaki çekişmenin sonucunda, Tissaphernēs'in Aiolis kentlerinin elinden çıkmasına sebep olacak şekilde Sparta komutanı Derkylidas'ın Pharnabazos'un topraklarını elinden almasına izin vermesi (Xen. hell. 3,1.9), iki satraplık bölgesi arasındaki tarihsel çekişme ile açıklanması zor görülmektedir. HYLAND 2008: 20'e göre, Tissaphernēs, Pharnabazos'u Genç Kyros ile II. Artakserksēs arasındaki çekişmede ikircikli pozisyonu sebebiyle cezalandırmıştır. Zira daha evvel Tissaphernēs,

Genç Kyros'un annesi Parysatis'in oğluna (Genç Kyros'a) desteği sebebiyle mülklerinin Hellenler tarafından yağmalanmasına da izin vermiştir (Xen. An. 2,4.27). Ama bu aşırılıkları yüzünden sonu da Oroitēs'in sonu gibi olmuştur.

2.7. Pers Ordusu

Ksenophōn'un Pers ordusuna ilişkin aktardıkları, evrilen bir sürece işaret etmektedir. En saf haliyle Pers kentinde yaşadıkları dönemdeki seçkin hoplit tarzı piyade askerleri ve destek birlikleri Persler'in ilk askeri oluşumları iken (Xen. Kyr. 1,5.5), Asur'a karşı Medler'e destek olmak adına daha etkin olmak için Pers ordusu kendi dinamikleri ile alt sınıfları da sisteme katarak (Xen. Kyr. 2,1.16) daha kalabalık ve düzenli bir piyade sınıfına evrilmiştir (Xen. Kyr. 2,1.26). Sonraki safhada Asur ordusuna karşı meydan muharebesini kazandıktan sonra düşmanla daha geniş alanda hesaplaşmak, Medler ve diğer müttefiklerden aşağı kalmamak için süvari sınıfına evrilen bir Pers ordusu ortaya çıkmıştır (Xen. Kyr. 4,3.4). Daha sonra bu ordu, Asur ordusunun tüm gücü ile karşılaşabilmek ve Babil'i alabilmek için devamında savaş arabaları ve kuşatma kuleleri ile desteklenerek muzaffer bir orduya dönüşmüştür (Xen. Kyr. 6,1.50-55). Ksenophōn'un bu safhaların her birisinde Pers ordusu için aktardıklarına odaklanarak daha net bilgi elde edilebilir. Ancak, her bir safhada girdikleri mücadelede etkinliği ortaya konan Pers ordusu Kyros'un bir öğrenciden, bir komutana, bir başkomutandan bir krala evrilen seyri içerisinde Kyros'u bulunduğu noktaya getiren asli unsurdur. Devamında Kyros'un ulusları yönetmesinin bir aracı olarak işlev gören ordu, Kyros öldükten sonra içi boşalan ve işlevini kaybeden bir duruma dönüşerek sonunu hazırlamıştır (A3,P81).

Kyros'un gençliğinde birlikte eğitim aldığı akranlar (ὁμότιμοι), Pers yönetim sisteminin omurgası niteliğindedir. Bu sınıf çocuklukta aldıkları eğitimin üzerine, gençlik döneminde asayişin korunmasında, olgunluk çağında ülke savunmasında ve barış zamanı kamu hizmetlerinde, yaşlılıkta ise yargıçlık, kanun yapma ve yönetim hizmetlerinde görev almaktadırlar. Bu sınıf gerek çocuklukta ve gerekse gençlik dönemlerinde silahların kullanılmasına ilişkin aldıkları yoğun eğitim ve avlanma gibi faaliyetlerle pratik yaparak savaş sanatlarında ustalaşmaktadırlar (A3,P16, P17, P18, P19, P20). Halk ise çocuklarını eğitime gönderemeyecek kadar fakir olduğu için ve yönetim sisteminde yer almak eğitim kanalıyla olduğu için (A3,P22) savaş zamanında akranlar onlara ne görev verirse o işlere

koşmak durumundadırlar. Zira akranlar sadece savaş sanatlarında değil beden ve zihnen zorluklarla mücadele ve beden kontrolü üzerinde eğitimlidirler (Xen. Kyr. 1,2.16). Bu eğitim sürecinden geçen Kyros, ata binmeyi ve divan adetlerini dedesi Med Kralı'nın sarayındaki eğitimde öğrenmiştir. Zira Pers ülkesi dağlık olduğu için ata binmek zordur (Xen. Kyr. 1,3.1). At üzerinde ok ve mızrak atma ve avlanma konusundaki yeteneklerini de geliştirerek dedesi ve dayısını sarayın parkı dışında av partileri düzenleme konusunda ikna etmiştir (Xen. Kyr. 1,3.4-5). Bu av partileri Asur'a karşı devriye görevi haline gelmiş, Kyros ataklığı sayesinde de Med süvarisi ile birlikte karşı tarafın akınlarını engellemiştir (Kyr.1, 4.18-24).

Kyros'un bu gayreti ile ilişkili olması muhtemel Asur'un bu defa müttefikleri ile Medler'e karşı yürüyeceğini haberini alan yeni Med Kralı II. Kyaksarēs'in (Kyros'un dayısı) talebi üzerine Persler, Kyros'un komutasında bir ordu toplayarak Medler'e gönderirler. Bu orduda Persler'in bin akranına ile Medler'in onar bin okçu, sapancı ve uzun kılıçları olan kalkancılar yer alır (Xen. Kyr. 1,5.5). Akranlarda ise göğüslerini koruyan bir zırh, sol elde bir kalkan ve sağ elde pala veya kısa kılıç bulunmaktadır ve yakın dövüşte ustadırlar. Sayıca az olmalarına rağmen düşman yakın dövüşten kaçışı için tüm Pers ordusunun akranlar gibi eğitilmesi doğru strateji olacaktır (Xen. Kyr. 2,1.9). Akranlar halk sınıfından gelen deneyimsiz erleri eğitir ve düzenli bir piyade ordusu elde edilir. TUPLIN 1994: 128, Ksenophōn'un Pers ordusundaki bu dönüşümü bilinçli olarak Sparta ordusu ile eş tuttuğunu, zira başka bir eserinde Sparta ordusuna atfen cesaretin eğitim ve egzersiz ile artacağını ve yakın dövüşün uzak dövüşe göre avantajlı olduğunu belirtmektedir (Xen. mem. 3,9.2). Ksenophōn'un Pers ordusu için öngördüğü dönüşüm Sparta ile eşittir. Pers ordusu Ksenophōn'a göre *phalanks* düzeninde hareket etmektedir. Bunun tarihi gerçekliği şüpheli olmakla birlikte bu düzenin Hellenler'e ait olduğu bellidir. Bu bağlamda yazarın anlatısında Sparta'nın ötesinde Hellenler ile eş tutulan bir Pers ordusundan da söz edilebilir. Kyros ordu içindeki bölüklerin koğu düzeni ile kaynaşmasını ve birbirlerini tanıyan askerlerin daha düzenli savaş düzeni almalarını sağlamıştır. Ayrıca mangaların başına çavuşlar, bölüklerin başına teğmenler atayarak komuta düzenleri oluşturmuş, böylece savaş düzeninde her asker nerede durması gerektiği öğrenebilmiştir (Xen. Kyr. 2,1.26). Kyros, askerleri avlanmaya da göndererek pratiklerini artırmış ve onlarla birlikte yemek yiyerek, onlara ödüller vererek ordu içerisindeki ahengi pekiştirmiştir (Kyr. 2,1.29-30). Bu çabalarının meyvesini savaş meydanında almış ve

Asur ordusu yakın muharebeye girince kaçmıştır (Xen. Kyr. 3,3.63). Ama Kyros'un ordusu düzensiz biçimde yenilenleri kovalamak yerine, Kyros oklardan sakınmak için ordunun geri çekilmesi emrini verdiğiğinde ordu aldığı eğitimin gereği bir müzik korosundaki bireylerin yerlerinin bilmeleri kadar iyi bir biçimde pozisyonlarını koruyabilmiştir (Xen. Kyr. 3,3.69). Kyros'un stratejisi de işe yararmış ve böylece düşmanın üçte biri kadar süvarisi ve yarısı kadar piyadesi olmasına rağmen (Xen. Kyr. 2,1.6), Pers ordusu pek kayıp vermemiş ama Asur ordusu fazlasıyla kayıp vererek geri çekilmiştir.

Fakat Kyros'un ordusu süvari değil piyade olduğu için kaçan orduyu takip edememektedir (Xen. Kyr. 4,1.11). Böylece Kyros kendisine katılmak isteyen bir kısım Med süvarileri (Xen. Kyr.4.1.22), Asur'dan ayrılarak kendisine katılmayı teklif eden Hyrkania süvarileri (Xen. Kyr.4,2.4) ve Medler'e bağlı ama kendisine katılmaya istekli Ermeni süvarileri (Xen. Kyr.4,2.9) ile ordusunu güçlendirip kaçan Asur ordusunu takip etmek üzere Medler'den ayrı kendi seferine çıkmıştır (Xen. Kyr.4,2.27). Bu seferde, Med ve Hyrkania süvarileri Asur, Arap ve Kappadokialılar'ı yakalar ve öldürür, silah ve atlarına el koyarlar (Xen. Kyr. 4,2.27). Kyros ve ordusu da düşman ordugâhını ve onunla birlikte pek çok ganimeti ele geçirir (Xen. Kyr. 4,2.42). Öte yandan piyade Persler'in süvari müttefiklerinden geri kaldıkları ve kendi süvari birliklerini edinmezlerse Persler'in ordunun üstün gücü olamayacağı Kyros tarafından tespit edilip bu tespit akranlarla paylaşılır (Xen. Kyr. 4,3.4). Aldığı destek çerçevesinde Kyros bundan sonra at temin ettiği bir Pers'in kısa ya da uzun bir yolculukta yaya gitmemesini emreder, öyle ki insanlar Persler'in *kentauros* olduklarını düşünecek kadar Persler atlarıyla hemhâl olmalıdırlar (A3,P58). Ordunun ganimet paylaşımında atlar Persler'e verilir (Xen. Kyr. 4,5.51) ve Kyros emri doğrultusunda sürekli pratik yaparak Persler piyade olmaktan çıkıp bundan böyle süvari olurlar. Eski silahlarını ise Asur ordusundan özgürleştirdikleri kölelere verirler. Kyros bunların başına akranlardan komutanlar atar, kendisi de artık sadece piyadelerin komutanı olmaktan çıkıp süvarinin de komutanı olur (Xen. Kyr. 4,5.58). Böylece Kyros'un ordunun başkomutanı ve Persler'in ordunun hakim gücü olması sağlanmış olur.

Ancak Kyros Asur ordusunun daha büyük bir savaş için hazırlanmakta olduğunu sezerek (Xen. Kyr. 6,1.26) ordusunu güçlendirmek işini ele alır. Düşmandan ele geçirilen savaş arabalarını inceleyerek geliştirir (Xen. Kyr. 6,1.27). Kırıl-

mamaları için tekerlekleri sağlamlaştırır, devrilmemesi için dingil genişliğini artırır, daha rahat sürülmeleri için sürücü kulesini yükseltir, sürücülerini baştan ayağa zırhla kaplatır, sürücü kulesinden aşağı ve dingillerden dışarı doğru üçer dirsek uzunluğunda demirden tırpanlar taktırır. Bunlar o gün için ordunun gücünü ve etkinliğini artıran önemli yeniliklerdir. Ayrıca develer de kullanır (Xen. Kyr. 6.1,29-30). Atları da zırhla kaplı yüzden fazla böyle savaş arabası yaptırır. Aralarında dört değil sekiz atla çekilenler de vardır. Bu mekanizmayı kullanıp sekiz öküzle çekilen kuşatma kuleleri de inşa ettirir. Bunların yüksekliği tekerlekleri ile birlikte üç adam boyu olmaktadır. Bu kulelerde yirmi asker konuşlanabilmektedir ve bu yapı savaş meydanında da askerlere ciddi bir avantaj sağlamaktadır (Xen. Kyr. 6.1.50-55). Kyros müttefikleri ile birlikte üç yüz savaş arabası oluşturur, ayrıca develere de ikişer okçu yerleştirir (Xen. Kyr. 6,2.8). Asur'un ise Kroisos'un komutasında paralı askerlerden oluşan ve dünyanın geri kalanını oluşturan tüm milletlerden asker içeren muazzam bir ordu toplamakta olduğu öğrenilir. Kyros kendi hazırlığına güvenerek ordusunun moralini yüksek tutar ve Asur ordusu tam hazır olmadan saldırmayı önerir (Xen. Kyr. 6,2.23). Ama düşman yirmi günlük yolda olduğu için ve ordunun yirmi günlük ihtiyacı da taşınamayacağı için bedenler gün be gün alıştırlarak ekmek ve su ile yetinilebilecek bir dayanıklılığa kavuşturulur (Xen. Kyr. 6,2.26-30). Bu aslında akranların eğitildikleri diyetir (A3,P16) ve böylece bütün ordu akranlar ile aynı beden kontrolü seviyesine getirilmektedir. Asur ordusu ise büyüklüğü ve böyle bir eğitimi olmadığı için yokluk içerisinde, düzenini koruyamamaktadır (Xen. Kyr. 6,3.9). Kroisos'un yüz asker derinliğindeki *phalanks* düzenine karşılık Kyros, ordusunun sayıca azlığı karşılığında çembere alınmamak için iki asker derinlik ile yakın muharebeye yönelik düzen alır (Xen. Kyr. 6,3.21). Göğsü zırhlıların ve kalkanlıların arkasına mızraklı, onların arkasına da okçuları yayar. Bunların arkasında da kuleleri yerleştirir. Bu kombinasyon düşmana yeteri kadar zarar verebilecektir. (Xen. Kyr. 6,3.24) Zira Kyros'un ordusu itiş kakaştan çok cesarete dayalıdır. Ancak kuledekiler Kyros'un ordusundan kaçmağa çalışanlar olursa onları düşmandan daha çok korkutacak ve ölümlerle tehdit edecektir (Xen. Kyr. 6,3.27). Süvariler ve develer geride ve kanatlarda, savaş arabaları ise en ön safta yer alacaktır (Xen. Kyr. 6,3.32-34). Piyade arabalara mümkün olduğunca yakın duracak ve yarattığı kargaşadan yararlanacaktır (Xen. Kyr. 7,1.9). Nitekim Kyros'un planı işler. Özellikle Mısırlılar için büyük bir kıyım olur (Xen. Kyr. 7,1.25-35). Kyros develeri sürerek Kroisos'un süvarisini kaçırtır ve kendi süvarisi ile Kroisos'un ordusunu çembere alır

(Xen. Kyr. 7,1.25-30). Kroisos'un büyük ordusu mahvolur. Kyros, düşmanın en kuvvetlileri olan Mısırlılar'dan ölmeyenleri teslim alır. Büyük kalkanları ile bu piyade daha sonra Kyros'un ordusunun bir parçası olur. Ama Pers süvarisi ve savaş arabaları Pers ordusunun ayrılmaz parçası haline gelirler (Xen. Kyr.7,1.46-49).

Ancak Pers ordusundaki bir gelenek olmamakla birlikte daha evvel Asur ordusunu ilk yendiklerinde karşılaşılan sahne olan hendeklerle çevrili korunaklı alanın içinde bulunan ve savaşan eşlerinin yanında savaşta hazır bulunan kadınlar (A3,P97), bu defa yenilen Asur'a tabi uluslardan Pers ordusuna katılanların eşleri olarak Kyros'un ordusu ile beraberdirler ve cephe hattının en gerisinde at arabaları içerisinde çembere alınmamaları için orduya bir derinlik katmaya hizmet etmişlerdir (Xen. Kyr. 6,3.30). Ancak yine de içinde kadınlar bulunan bir ordu Ksenophōn'un okuyucusu Hellen toplumu için yadırganacak bir sahne olmalıdır. Bu uygulama aslında Persler'den ziyade Asur ordusunda genel olarak mevcuttur. Bununla birlikte benzer bir vurgu Kyros'un yenilen komutan Kroisos ile olan konuşmasında da bulunmaktadır. Kyros Kroisos'a karısını, kızlarını, dostlarını, hizmetçilerini ve daha evvelki sofrasını bahşeder ama çatışma ve savaş işlerinden onu alıkoyar (Xen. Kyr. 7,2.26). Kroisos ise verdiği cevapta karısının onun güzel, nezih ve zevkli işlerini paylaştığını ama bunların korunması işine bir katkı koymadığını belirtir. Şimdi Kyros onu daha evvel kendisinin karısını soktuğu duruma sokmaktadır (A3,P98). Bu tür tasvirler Kyros'un kendisine karşı savaşanları, savaşma ve avlanma gibi özgür insanların işlerinden menedip kadınlaştırarak köleleştirme politikası ile ilgilidir (A3, P71).

Kyros bu muharebeden sonra Babil'e sıkışıp kalan Asur Kralı'nı kuşatma ile akıllıca bertaraf edince Babil'de kralın sarayına yerleşir. Ama burada kendisini korumaları için hadımlardan istifade eder (Xen. Kyr. 7,5.65). Saraydan bir geçit töreni için ilk çıkışında yönetici ve komutanların Med kıyafetleri giymelerini ister (Xen. Kyr. 8,3.1). Ordusunun büyüklüğü, silahlarının gelişmişliği ve muhteşemliğinin yanında komutanlarının da asil görünmesini istemektedir. Ancak bu uygulama Persler'i Med divanının lüksü ile tanıştırmak, ileride geleneksel Pers ölçülülüğünün Med lüksüne dönüşmesine sebep olacaktır. Kyros bu komutanları imparatorluğunun bölgelerini yönetmek için satrap olarak atar ve orduyu yeni süvarilerle desteklemelerini ister (Xen. Kyr. 8,6.10). Amaç fetihçi bir ordu sahibi

olmaktır. Ancak Kyros öldükten sonra yetiştirilen bu yeni askerler satrapların kapıcısı, aşçısı, sos yapıcısı, şarap sunucusu, banyo yaptıracısı, garsonu, yatak yapıcısı, giydiricisi, kozmetikçisi olurlar ve yerlerine paralı askerler tutulur (A3,P81). Bu tespit yazar tarafından başka bir yerde de vurgulanmaktadır. Kralın divanında hizmetini gören pek çok görevlinin bulunmasına rağmen askerleri neredeyse hiç yoktur. Bunlar ülkeyi hiç koruyamamaktadır (A3,P96). «Onbinler'in Dönüşü»'nde de görüldüğü gibi düşman ülkeyi kolaylıkla baştan başa geçebilmektedir (A3,P1). Kyros orduyu bir yakın muharebe ordusuna çevirmiştir. Ama artık ne yakın ne de uzaktan muharebeye girilmemektedir. Kyros savaş arabası sürücülerini en seçkinlerden seçip el üstünde tutarken yeni yöneticiler bunları tanımamaktadır bile. Sürücülerini de işlerini savsaklamaktadır (A3,P82). Hatta, Persler artık Hellenler'i paralı asker olarak kullanmadan ne kendi aralarında, ne de Hellenler'e karşı başka Hellenler'i kullanmadan savaşmamaktadırlar (A3,P83). Persler artık savaşta atalarının aksine erkek gibi değillerdir. Agēsilaos'un Anadolu seferinde saldırılarda esir aldığı Pers askerlerini çıplak olarak esir pazarında sergilemesi örneğinde de bu husus vurgulanmaktadır. Kıyafetlerini hiç üzerlerinden çıkarmadıkları için tenleri beyaz, hep at arabasında seyahat ettikleri için şişman ve tembeldirler. Bu görüntü Hellenler'de sanki kadınlarla savaşacaklarmış gibi bir duygu uyandırır (A3,P49). Tıpkı Kroisos'un ve savaş meydanındaki Asurlu kadınların bir zamanlar Persler'in karşısında düştüğü durum gibi Ksenophōn'un zamanındaki Persler de Hellenler karşısında aynı duruma düşmektedirler.

Ksenophōn'un Pers ordusu için «Kyros'un Eğitimi» boyunca çizdiği olumlu imajın eserin son bölümünde askerlikten başka herşeyi yapan adamlar topluluğu haline gelmesi aslında birdenbire olmamıştır. JOHNSON 2005: 179-181, Ksenophōn tarafından bu nihai olumsuz imaja doğru ilerlenirken belirli basamaklarla bir seyir izlendiğini iddia etmektedir. Örneğin, Kyros'un binicilikte ustalashmaları için askerlerine sürekli olarak ata binmelerini emretmesini amacın hâsıl olması bakımından yerinde bulmakla birlikte bunun *kentauros*'lara atıf yapılarak ifade edilmesinin Ksenophōn'un bilinçli bir tercihi olduğunu ifade etmektedir. Zira Ksenophōn'un Pers süvarilerini *kentauros*'lar olarak nitelemesinde Helen imgesinde *kentauros*lara dair bulunan olumsuz algıya dayandığı ortadadır. Böylece, Kyros'un ordusunun saldırgan bir ordu haline gelmesinde ve saf Persler'in daha imperyal bir düzene geçmelerinde bu *kentauros*'a dönüşen ordu sisteminin

etkili olduğu anlaşılacaktır. Devamında Kyros'un hadım korumalar kullanması ve Med giysileri içindeki komutanlardan bahsetmesinin, Hellen toplumunda önemsenen erkeksiliğin zıddı olarak gösterilmiş olması da muhtemeldir. TUPLIN 2017: 51, Persler'in kuvvetli bir ordu sahibi olarak dünyayı ele geçirmiş savaşçı bir millet olmalarına ilişkin algının, son dönemde ordunun askerlikten başka her işe yarayan bir hale dönüşmesi sonucunda M.Ö. 4. Yüzyıl Pers algısının «Kral Barışı» etrafında neredeyse tamamen barışçıl bir millet olarak algılanmalarına hizmet ettiğini vurgulamaktadır.

2.8. Pers Dini

Ksenophōn Persler'in tanrısı Mithras'ın adını Büyük Kyros'a ilişkin olarak tek bir yerde vermektedir. Bir Med olan Artabazos Kyros'a erişebilmenin zorluğunu ifade etmek için tanrı Mithras'ın adını anarak (μὰ τὸν Μίθρην) yemin etmektedir (Xen. Kyr. 7,5.53). Ayrıca Ksenophōn'un «Ev İdaresi Üzerine» eserinde Genç Kyros, kendisinin süslü elbiseleri ile ağaç diktiğine inanmayan Lysandros'u inandırmak için yine Mithras'ın adını anarak (τὸν Μίθρην) «sağlıklı olduğu müddetçe talim veya çiftçilik yapıp terlemeden yemeğe oturmadığına» dair yemin etmektedir (A3,P45). Bu iki yer dışında Ksenophōn'un eserlerinde tanrının adının anıldığı yerlerde Zeus adı öne çıkmaktadır. Ancak, Mithras güneş tanrısı olarak bilindiğinden dikkate değer biçimde Güneş de (Ἡλιος) sunu yapılan bir tanrı olarak Zeus ile birlikte anılmaktadır (Xen. Kyr. 8,7.3). Bazı yerlerde ise özellikle «Ata Zeus» (Ζεὺς πατρῷος), Hestia (Ἥστια), «Med kahramanları», «Asur kahramanları», Gaia (Γαῖα), «diğer tanrılar» (τοῖς ἄλλοις θεοῖς) ve «ata tanrılar» (θεοὶ πατρῷοι) ifadeleri geçmektedir (Xen. Kyr. 1,6.1; 3,3.22; 7,1.1; 8,7.3; 8,7.17). Tanrılara dair geçen ifadelerde etnik olarak sadece Pers olanların vurgulandığına ilişkin bir tanımlamaya rastlamamaktayız. Söz konusu edilen tanrılar hem Persler hem Medler hem de Asurlular'ın tanrılarını kapsamaktadır. Buradan Ksenophōn'un diğer ulusların tanrılarını Hellen tanrıları gibi görme eğiliminde olduğu sonucu çıkartılabilir.⁹⁷

⁹⁷ Olympos tanrılar kuşağının lideri olan Zeus, bazı ölümlü kadınlarla yaşadığı gönül ilişkileri yoluyla doğan yarı tanrı kahramanlar ve bunlara dayandırılan soy ağaçları sayesinde «Ata Zeus» olarak Hellen aristokrat aileleri için bir soy oluşturulmasına yönelik önemli bir işlev

Kyros, annesi ve babası öldükten sonra baba ocağı olan Pers kentine (εἰς Πέρσας)⁹⁸ yıllar sonra geldiğinde, önce geleneksel şekilde ibadetini yerine getirerek kurban keser ve atalardan kalma dans etme ritüelini yerine getirir (Xen. Kyr. 8,7.1). Hellenler'in de bazı kùltlerde geçit töreni ve dans yaptıkları bilinmektedir. Ancak Ksenophōn'un anlatisının, Persler'e bir kùlt isnat etme çabası olduğu, Persler'in dinlerinin karıştıkları diğer milletlerden farklı olarak daha ziyade şamanik bir ibadet biçimi içerdiğine dair bir işaret olduğu da düşünülebilir.⁹⁹ Zira Medler'den ve diğerlerinden farklı bir kùlt sistemleri vardır. Başlangıçta Persler'in Medler'den farklı bir inanç sistemi olmakla birlikte Kyros, daha sonra Medler'in bazı dini öğelerini kendi kùlt yapısı içerisine dahil etmiştir. Örneğin, Persler'in kendi iç işleri için değil de Med Kralı Kyaksarēs ile olan ilişkilere dikkat etmek amacıyla Medler'le ilgili bağlamlarda özellikle ganimetten tanrılara ayrılacakların belirlenmesi için Maglar'a başvurulmasına rastlanmaktadır (Xen. Kyr. 4,5.14; 4,5.51, 4,6.11; 5,3.4; 7,3.1; 7,5.35). Bununla birlikte Kyros'un Babil sarayına taşındıktan sonra Maglar'ı sarayına aldığı ve hangi tanrılara kurban vermekle ilgili olarak onlara danıştığı görülmektedir (Xen. Kyr. 7,5.57). Saray dışına çıkıp ilk geçit törenini yaptığında yanında taşıdığı kurbanlıklar Zeus için boğalar, Güneş için atlar, Toprak için Maglar'ın işaret ettiği adaklar ve Syria'nın kahramanları için de ayrıca adaklar kurban ettiği belirtilmektedir (Xen. Kyr. 8,3.24). Kyros Med kıyafetleri ve süslerini kullanmaya paralel olarak Maglar'a da divanında yer vermektedir. Saray protokolünü oluşturup sorumluluklarını kapısında hizmet edenlere dağıttıktan sonra tanrılara karşı olan sorumluluklarını yerine getirecek zamanı kendisi için yaratmıştır. Med geleneklerini saray protokolüne taşıyarak Maglar'la birlikte ilahiler okunması ve kurbanlar kesilmesi şeklinde kralın katılımında her gün yapılan bir ayin biçimini ortaya koymuştur (Kyr. 8,1.23). Bu

kazanmıştır. Bu ilişkilerden doğan «kahramanlar» Hellenler için kùlt niteliğindedir. Örneğin Zeus'un ölümlü bir kadından olma oğlu Heraklēs Dorlar'ın soylarını dayandırdıkları atadır. Atina'da da Zeus Phratris ve Athena Phratris yurttaşlığın dayanağıdır (LARSON 2007:21).

⁹⁸ Söz konusu Pers kenti, Elamca Persepolis Sur Tabletleri'nde adı Parsa olarak geçen ama Hellenlerce Persepolis olarak adlandırılan yerdir.

⁹⁹ HENKELMAN 2011: 7-12'e göre, Persepolis Sur Tabletleri'nde yapılan incelemelerde Akhaimenid Devleti tarafından desteklenen tanrıların sekizi Elam, dokuz on tanesi ise Indo-İran kökenlidir. Medler'den ve diğer milletlerden farklı bir kùltleri olduğu anlaşılmaktadır.

kendisinden sonra gelen krallar tarafından bir divan geleneği haline gelmiştir (Kyr. 8,1.24).

Bu tespitler ışığında Ksenophōn'a göre Persler'in Persepolis civarındaki baba toprağında atalardan kalma belirli tanrıları olmakla birlikte özellikle Kyros zamanında imparatorluk kültü olarak Medler'den aldıkları Mithras inancını benimstedikleri söylenebilir. CLAUSS 2001: 3-4'ün işaret ettiği gibi Güneş tanrısı Mithras antlaşma ve karşılıklı yükümlülüklerin tanrısıdır.¹⁰⁰ Yeminlerin adına yapıldığı tanrıdır. Bu bağlamda dostluğun ama aynı zamanda askerlerin krallarına olan bağlılığını da temsil etmesi bakımından savaş ve krallar ve ayrıca kralın adaletinin tanrısı olarak da anılmıştır. Bu özelliği sayesinde Zerdüştlük etkilerine rağmen Mithras inancı¹⁰¹ uzun süre geçerliliğini korumuştur. Ayrıca Ksenophōn'un sıklıkla Zerdüştlük inancı ile birlikte anılan Maglar'dan bahsetmesi ama bununla birlikte Güneş ve Toprak gibi tanrılara verilen kurbanları da anlatması Ksenophōn'un Zerdüştlük öncesi çok tanrılı döneme ilişkin bir tasvir içerisinde olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Ksenophōn'un sıklıkla kullandığı Zeus'u, Mithras gibi kendisi adına yemin edilen bir tanrı olarak kullanması sebebiyle «Kyros'un Eğitimi» içerisinde sadece bir defa atıf yaptığı Mithras'ın yerine Zeus'u yetmiş defa kullandığı da görülmektedir.¹⁰² Buradan hareketle Ksenophōn'un Persler'in dinleri hakkında öyle ya da böyle bir fikre sahip olsa da ve okuyucusunu bir anlamda uyarsa da Persler'i aslında Hellenler gibi göstermek istediği sonucuna varılabilir. Zira Ksenophōn'un yaşadığı dönemde yazılı sözleşme geleneği bulunmadığından bireysel ilişkilerde, alışverişlerde tanrılar adına edilen yemin bağlayıcıdır. Bu anlamda yazarın tanrılar adına edilen yeminler bağlamında Hellen imgesini Persler üzerine yansıtarak kendi gündemi için kullanmakta ol-

¹⁰⁰ Eski Persçe'de mitra- kökü antlaşma, sözleşme anlamlarına gelmektedir (CLAUSS 2001: 3).

¹⁰¹ Bu inanç Romalılar zamanında dahi yaşamıştır. Boğa kurban edilmesi ile özdeşleşmiş ama Mithras adına okunan ilahileri de kapsayan bir ibadet olarak Hristiyanlık'a kadar Anadolu'daki imparatorluklarda yaşayan bir kült olmuştur. M.Ö. 1500'de Hititler zamanından beri yaşadığı kayıtlı olan bu inancın Hellenler'e güneş tanrısı olarak geçtiği bilinmektedir.

¹⁰² Xen. Kyr. 1,3.6,10,11; 1,4.19,28; 1,6.6,8,9,17,19,26,27,28,29,35; 2,1.3; 2,2.3; 2,2.14,15,19,22,28,30,31; 2,3.10,23,24; 3,1.19,27,41; 3,2.1,21,23; 3,3.6,10,21; 4,5.11; 5,1.4,8,16; 5,2.14,25,28,30,35; 5,4.38; 5,5.9,19; 6,1.4,5,13,39; 6,3.10,18,20; 6,4.3; 7,1.6; 7,2.27; 7,5.8; 8,3.7,29,42,43,45; 8,4.8,13,15,21,25,27.

duğu aşıkârdır. Bununla birlikte «Kyros'un Eğitimi» eserinde Ksenophôn, Persler'de çöküşün dine olan yaklaşımlarındaki değişim ve Persler'in tanrılar adına edilen yeminleri bozmalarıyla başladığını belirtmektedir (Xen. Kyr. 8,8.2).

Diğer yandan gerçek Persler'in dininin yazarın aksettirdiği gibi olup olmadığına ilişkin kendisinden pek bir bilgi edinilememekle birlikte gerçek gündeminin ne olduğunu eserlerinden çıkarsamak mümkündür. Ksenophôn, Kyros'un tanrısal işaretleri mantığıyla birlikte yorumlama çabası içinde bu durumu eseri boyunca yansıtır (Xen. Kyr. 2,1.1; 3,3.22). Zira Ksenophôn döneminde özellikle Sokratês'in ölüm cezası örneğinden de anlaşılacağı üzere, din ve politika iç içe geçen bir durum arz etmektedir. LUTZ 2018: 15-16, Ksenophôn ve Platôn'un erken eserlerinde mantık ve ilahi işaretlerin birbirleriyle uyum içerisinde olduklarının gösterilmesi ve çelişki içinde olmamalarının filozofların dinin reforme edilmesine katkısı açısından kritik olduğunun altını çizmektedir. Politik gücün tanrılardan ve kahramanlarla soy bağından geldiği Hellen geleneğinde, otoritenin benimsenmesi için bu birliktelik gereklidir. Hatta felsefe dinin hizmetinde olmalıdır.

Bu çerçeve ile uyumlu olarak AZOULAY'ın 2008: 153'ün işaret ettiği gibi özellikle dünyayı oldukça dindar bir yöneticinin emrine tabi olarak resmeden Ksenophôn, öncelikle bu yöneticinin yani Kyros'un içerisinde çıktığı Pers toplumunun dinle ilişkisine dair tasvirler yapmaktadır. Öyle ki soyunu ve politik gücünü tanrılardan alan bir yönetici olan Kyros'dan, başka hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan tanrıların işaretlerini okuyabilmesi ve öğütlerine göre hareket edebilmesi beklenmektedir (Xen. Kyr. 1,6.2). Liderin yanı sıra toplumun dindarlığı da önemlidir. Zira Kyros birlikte çalıştıklarının hamisi olduğu için dinsiz işler yapmış olanlarla değil, dindarlarla birlikte çalışmayı tercih etmektedir. Kendisi adaleti tam olarak gözetir ve bir dostuna veya müttefikine karşı adil olursa onlar da aşırı kazançlar peşinde koşmayacaklardır (Xen. Kyr. 8,1.25).

Kyros herkese saygı göstermektedir. Çünkü Ksenophôn'a göre insanlar korktuklarından ziyade saygı gördüklerine karşı daha fazla saygı göstermektedirler (Xen. Kyr. 8,1.27-28). Saygının arkasında da din vardır. Zira Persler'in tanrılarla olan ilişkileri insanlarla olan ilişkileri için yol gösterici niteliktedir. Yani din toplumsal yaşantının düzenlenmesine yarayan bir işleve sahiptir. Yasalar da temelini buradan almaktadır. Örneğin Pers yasasına göre, nankörlük büyük bir suç kabul

edilir; bir iyiliğe iyilikle cevap vermeyenler tanrılara karşı da umursamaz olacaktır (A3,P15). Tanrılar sadece kötü zamanda değil iyi zamanda da övülmelidir. Dostlara da aynı şekilde davranılmalıdır (Xen. Kyr. 1,6.3). Tanrılardan talepte bulunulurken haz için fazlası değil, onlara gösterilen saygı ve ilgi kadarı talep edilmelidir. Dostlardan da aynı şekilde talepte bulunulmalıdır. Kyros tanrıları dostları gibi görmektedir (Xen. Kyr. 1,6.4). Tanrılar insanlara farklı seviyelerde yetenekler vermiştir. Dolayısıyla tanrılardan iyi şeyler istenirken insanlar da kapasitelerine göre onlardan olmaları beklendiği şekilde olmalıdırlar (Xen. Kyr. 1,6.5). İnsanlardan yerine getiremeyeceği şeyler istenemeyeceği gibi tanrılardan da belirledikleri yasalara aykırı şeyler istenmemelidir (Xen. Kyr. 1,6.6).

Bu vurgular Ksenophōn'un Sokratik bağlamıyla ilişkilendirilebilecek niteliktedir. GERA 1993: 56-58'in işaret ettiği gibi, aynı bağlam farklı eserlerde de izlenebilmektedir. Örneğin, tanrıların iyi zamanda da kötü zamanda olduğu gibi anılması «Atlı Birliği Komutanı Üzerine» (Xen. hipp. 9,9) eserinde ve ayrıca tanrıların dost gibi görülmesi «Şölen»deki Hermogenēs karakterinin söylevi ile aynıdır (Xen. symp. 3,14; 4,46-9). İnsanların yetenekleri dâhilindeki işlerde hakkını vermeleri meselesi «Anılar»da tanrıların insanlara öğrenip karar verebilme olanağını bağışladığı işlerde tanrılara danışmalarının akılsızlığı (Xen. mem. 1,1.9) görüşü ile örtüşmektedir. İnsanların saygı gördüklerine karşı saygı göstermesi meselesi ise aynı biçimde «Anılar»da (Xen. mem.1,4.18; 2,1.28) ayrıca vurgulanmaktadır. Bunların ötesinde Kambysēs'in oğlu Kyros'a tanrıların kurbanlar ve diğer işareti aracılığı ile bildirdiklerinin zıddı şekilde hiçbir eylemde bulunmaması öğüdü'nün (Xen. Kyr.1,6.44), Ksenophōn'un Sokratēs'den aktardığı teolojik duruşu ile alakalı olduğu ortadadır: Zira Sokratēs de tanrıların uysal insanlara yol gösterdiklerini (Xen. mem. 1,1.9); insanlara bütün insanlık konularında işaret gönderdiklerini (Xen. mem. 1,1.19); insanların bilemeyeceği konularda yol gösterebileceklerini, (Xen. mem. 1,4.18); insanlar gelecek için yararlı olanı önceden bilemeyince kehanetler aracılığıyla yardım ettiklerini (Xen. mem. 4,3.12); hatta işaretleri bir yana doğrudan tanrı sesi ya da ilahi bir şey ile kendisine görevini bildirdiklerini insanlığa duyurmaktadır (Xen. apol. 12-13).

Ksenophōn tıpkı Sokratēs'i Hellenler'in dinine yeni bir soluk getiren bir reformcu olarak göstermesi gibi Kyros'u da Maglar'la yeni bir ayin düzeni ortaya koyarak (Xen. Kyr. 8,1.23) Pers dinine bir düzenleme getiren bir reformcu gibi

göstermektedir. Kyros'u konumlandırmasının Sokratēs ile paralel olduğu söylenebilir. Ksenophōn, Sokratēs'in bir tanrı olmadığını ama insanlığın geri kalanından üstün olduğunu söylemektedir. Zira Sokratēs bedeni açlıklarının kölesi olmamış ve kimseden bir hediye veya ödeme kabul etmemesine rağmen pek çok insan ona minnettar kalmıştır (Xen. apol.17-18). Kyros da Asya'nın en güzel kadını kendisine sunulmasına rağmen ondan özellikle uzak durmayı tercih etmiş (Xen. Kyr. 5,1.8) ve tüm dünyadan topladığı hazinesini dostlarına dağıtarak tanrıların yardımıyla fakir kalma korkusunu giderip paraya olan doyumsuzluk duygusunun üzerine çıkmıştır (Xen. Kyr. 8,2.10).

Nihayet Herodotos'un teolojik duruşu olarak vurgulanabilecek olan Kroisos'un «en mutlu insan kimdir?» sorusuna Solōn'dan aldığı cevap olarak, «zengin olan değil, talihi ve sağlam karakteri sayesinde erdemli çocuklarının hürmetine layık olarak ömrünün sonuna kadar mutlu olabilen insanın gerçek mutlu kişi olduğu» aforizmasına (Hdt.1,32.1) Ksenophōn «Kyros'un Eğitimi»nde karşılık vermektedir. Ksenophōn, Kroisos'un Apollōn'dan aldığı cevap olarak «kendini bilen insanın ömrünü mutlu bitirebileceği» aforizması (Xen. Kyr. 7,2.20) ile Herodotos'a nazire yaparak kendi teolojik duruşunu aynı bağlam üzerinden vermektedir. Bu vurgu Kyros'un ölüm sahnesinde Solōn'dan beri gelen çocuklarının arasında ölebilen mutlu insan tasviri ile örtüştürülerek güçlendirilmiştir (Xen. Kyr. 8,7.3; 8,7.27). Aynı vurgu başka yerde de teyit edilmektedir: «Şölen»de hayatındaki öğünç kaynağı olarak birbirlerini gösteren baba Lykōn ve oğlu Autolykos'a ilişkin konuşmada; Kallias, övülesi bir oğula sahip olduğu için baba Lykōn'a, Pers Kralı'nın tüm servetini, uğruna değişmeyeceği bir oğula sahip olduğunu söylemektedir (Xen. symp. 3,13). Bununla birlikte Ksenophōn'un yine «Şölen»de Antisthenēs'in ağzından öğünç kaynağı olan gönül zenginliğinin değerini anlatırken eleştirdiği «monarklar» betimlemesi (Xen. symp. 4,36), Herodotos'un çizdiği Kyros portresini çağrıştırdığı, Antisthenēs'in öykündüğü Sokratēs'in karakter özellikleri ise (Xen. symp. 4,64) Ksenophōn'un kendi Kyros portresini ortaya koymaktadır.

2.9. Pers Dili

Ksenophōn'un portresini çizdiği Kyros çok dilli bir ortamda yaşayan bir bireydir. Babasının Pers, annesinin Med olduğu, (Xen. Kyr. 1,2.1) on iki yaşına kadar Pers ülkesinde yaşadığını, ardından Med ülkesine gittiğini (Xen. Kyr. 1,3.1) ve her iki

ülkenin dilini de gayet iyi konuştuğunu bilmekteyiz. Ermeniler ve muhtemelen Kaldaiialılar ile de Med dilinde anlaşmıştır. Zira bunlar zaten Medler'e bağlı krallıklardır, ayrıca Ermeni kralının oğlu Tigranēs Kyros'un Med sarayındaki av arkadaşıdır (Xen. Kyr. 3,1.7). Ama daha sonraki dönemde bu bölgede Persçe'nin yaygınlaştığını öğrenmekteyiz, zira Ksenophōn bunu bizzat yaşamıştır (Xen. an. 4,5.35). Ancak modern yazarlar tarafından eski Farsça olarak anılan bu dilin, Daireios döneminde yazı dili olarak kullanılması teşvik edilmiş olsa da coğrafi olarak kendi etnik sınırlarını aşmadığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte metinde Asurlular'a komşu olarak ifade edilen (Xen. Kyr. 4,2.1) fakat coğrafik olarak daha ziyade Medler'e komşu olan Hyrkaniyalılar ve onların komşuları Kadusialılar ile Sakalar'ın (Xen. Kyr. 5,2.25) da dâhil olduğu Kyros'un müttefiği olan «İran Dilleri Grubu» üyesi halkların dillerinin o dönemlerde yabancı bir dil olarak algılabilecek kadar asıl gövdelerinden uzaklaşmadığı düşünülmektedir. Örneğin Medler ve Persler birbirlerini ileri düzeyde anlamaktaydılar. Eski Farsça ile Hindistan'da konuşulan Avesta dili arasında da büyük farklılıklar bulunmamaktaydı (YILDIRIM, 2005: 26).

Eski Farsça'nın imparatorluğun resmi dili olamamasının arkasında Elamca'nın bu işlevi üstlenmiş ve Persler'in kendilerinin de Elamca yazı dilinde eğitilmiş oldukları gerçeği yatmaktadır. Zira Persepolis Sur ve Hazine Tabletleri'nde görülen Elamca arşivin Akhaimenid Hanedanı öncesi Elamca'dan farklılaşmış olduğu, bunun da *Iranaphone* olarak anılan bireylerin Elamca yazma pratiği esnasında kendi dillerinden öğeleri katmaları sebebiyle gerçekleştiği ortaya konmuştur (HENKELMANN, 2011: 590). Elamca'nın bu kadar kabul görmesi ise Elam ülkesine Hindistan'dan göç eden Pers kabilelerinin Elamlar'la en az bin yıl birlikte ve iç içe yaşamalarının sonucudur. Hatta «Kyros Silindiri»nde ve Sur Tabletleri'nde, Kyros vurduğu mühründe kendisini «Ansan Kralı» olarak vurgulamaktadır. Kyros'un Asur ülkesinde fetih yürütürken müttefiki olan ve Ksenophōn'un Sousa Kralı olarak lanse ettiği Abradatas (Xen. Kyr. 6,3.35) ile aslında bu anlamda bir etnik akrabalıkları bulunmaktadır. BRIANT 2002a:17'nin vurguladığı üzere, M.Ö. 2000'den beri Elam krallarının ülkelerinin coğrafi bütünlüğünü vurgulamak adına söyledikleri «Ansan (dağlık bölge) ve Sousa (düzlük bölge) Kralı» ünvanı M.Ö. 691'de Asur Kralı ile yapılan Halule Savaşı'nı müteakip Sousa, Asur kralının nüfuzu altına girince geçerliliğini kaybetmiş ve bunun üzerine

Kyros'un dedesi Teispes de sadece «Ansan Kralı» olarak kendisini anmaya başlamıştır. Buna göre Kyros Abradatas ile Elamca anlaşmış olmalı ve Sousalılar'ı ve geleneklerini divanına taşımış olmalıdır. Bu anlamda Abradatas'ın savaş arabalarının geliştirilmesine katkısı ayrıca vurgulanmaktadır (Xen. Kyr. 6,2.52).

Asur'dan miras kalan Aramca da aslında tüm Suriye coğrafyasında ve ötesinde kabul gördüğü için imparatorluğun resmi dilleri arasına girmiştir. Kralların yazıtlarında Eski Persçe'nin yanı sıra Elamca ve Aramca da bulunmakta ve yazıtlar üç dilli olarak yazılmaktadır. Ancak Suriye, Mısır ve Anadolu halklarının dilleri ise genellikle resmi dile yansımamıştır. Bu milletler ile iletişimin daha ziyade tercümanlar aracılığı ile gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir. «Onbinler'in Dönüşü»nde bu konuda önemli vurgular bulunmaktadır. Genç Kyros ve Tissap-hernēs'in Hellenler ile iletişimi çoğu kere bu tercümanlar aracılığıyla sağlanır (Xen. an. 1,8.12; 2,3.17).

Öte yandan Kyros'un başka halklarla kurduğu iletişimde sadece tercümanlar ya da ortak dil rol oynamıyordu. Kyros kendine tabi olan halklarla öyle bir gönül bağı kurmuştu ki bu halklardan çoğunluğu Persler'in dilini hiç anlamasa da hatta bu halklar birbirleri arasında dahi ortak dille anlaşmasalar da Kyros'la kurulan bu gönül dili sayesinde işlerini yürütebilmiş ve Kyros'un yarattığı sisteme tabi olmuşlardı. Ayrıca Kyros, bu halklar üzerinde hem kendisine karşı bir korku hem de kendisini memnun etme ve beğeni kazanma arzusu yaratarak onları kendine bağlamıştır (A3,P9). Bu arzunun kaynağı bu halkların Kyros'un adaletine olan saygılarıdır. Ancak Kyros'un verdiği ilham kendisinin onlara gösterdiği saygıya dayanmaktadır. Zira insanlar korktuklarından ziyade saygı gördüklerine karşı daha fazla saygı göstermektedirler (Xen. Kyr. 8,1.27-28). Kyros'un gösterdiği saygının gönülleri ve imparatorluğu birleştirdiği ve bir çeşit gönül dili¹⁰³ olduğu da söylenebilir.

¹⁰³ Bu gönülleri birleştirici gücün, Ksenophōn'un Kyros'un ilk defa seferine çıkarken dua ettiği (Xen. Kyr. 1,6.2) ve Babil'deki saraya taşınırken yaptığı ilk iş olarak adına kuban verdiği tanrı Hestia aracılığı ile sağlandığı söylenebilir (Xen. Kyr. 7,5.57). Hestia kentler arasında Panhellenik birliğin kurulmasına ilişkin olarak Atina'daki Prytaneion'da yapılan ocak başı toplantılardaki etrafında toplanılan ocak sembolü ile bu toplantıların kendisi adına bir ibadet haline gelmesi imgesi (CROSS 2017: passim) etrafında Ksenophōn sayesinde Pers imparatorluğunun da birleştirici gücü haline gelmiş olmalıdır.

2.10. Persler'e Özgü Karakter ve Davranış Özellikleri, Perslilik Duygusu

Pers davranış kalıpları «Kyros'un Eğitimi» içerisinde öğrenime tabi ve Ksenophōn tarafından bireysel ve toplumsal ilişkileri tanımlayıcı olarak sunulan bir olgudur. Zira Pers yasası cezalandırmaktan ziyade çocukluktan başlayan bir eğitim ile Persler'in gönlünden aşağılık ve utanç verici davranışlarda bulunma arzularının temizlenmesine yöneliktir. Bu eğitimin yeri olan ve adı «Özgür Kent Meydanı» olan meydan, eğitim faaliyetinin tüccarların bağırış çığırışları ve aşırılıklarından etkilenmemesi için ticaretin yasaklandığı bir yerdir (Xen. Kyr. 1,2.3). Ksenophōn'un ticareti yasaklanmağa değer, ahlaki olarak aşağı bir davranış biçimi olarak sunması, Herodotos'un Kyros'un ağızından birbirlerini yalan yere yemin ederek kandıran ve ticaretin yapıldığı *agora*'ları kuran Hellenler'i eleştirmesine (Hdt.1.153) bir karşılık olarak görülmelidir. KURKE 1999: 74'e göre, Herodotos'un döneminde ticaretle uğraşan ve zenginleşerek sonradan görme olan sınıfa karşı, bir aristokratik aşağılama olarak kabul edilebilecek bu duruşun dayanağı olan *kalos k'agathos* ahlaki çerçevesi Ksenophōn tarafından da başvurulmuş bir olgudur. Ksenophōn'un Kyros'un eğitiminin dayanağı olarak sunduğu bu olgu «Şölen»de özellikle detaylandırılmaktadır. HUSS 1999: 395'e göre, eserin giriş cümlesinde yüce ve iyi adamların (*kaloi k'agatoi*) ciddi işleri kadar neşeli hallerinin de aktarılmaya değer olduğunu vurgulayan Ksenophōn (Xen. symp.1.1), «neşe»yi de bir *kalos k'agathos* özelliği olarak sunmaktadır. Kyros'u, Sokratēs ve Agēsilaos gibi bir *kalos k'agathos* örneği olarak sunan Ksenophōn, Agēsilaos'u özellikle (Xen. Ag. 8,2) iyimser, mizahi ve neşeli biri olarak göstermektedir. Kyros da aynı şekilde tasvir edilir. Örneğin, Kyros akranlar ile olan bir sohbette birbirine gülmeyi aşağılayıcı bulan bir akrana, gülmeyi medeni bir davranış olarak göstermektedir (Xen. Kyr. 2,2.11-16). Zira Kyros sohbetlerinin bir iyiliğe vesile olmasına özen göstermektedir (Xen. Kyr. 2,2.1). Kendisine soğuk bir kral olmasına rağmen kahkaha atabildiği için kendisini kıskandığını söyleyen bir dostuna Kyros, bu durumu medeni bir hanım ile evli olmaya benzettiğini belirtmektedir (Xen. Kyr. 8,4.23). Nihayet Kyros'un bu sohbeti de hem «Kral'ın Sofrası» için bir tasvir hem de Sokratēs'in başrolde olduğu «Şölen»i çağrıştıran bir niteliktedir (Xen. Kyr. 8,4).

«Şölen» adlı eserden çıkarılan sonuç iyi adamların övünç kaynaklarıdır. Huss'un 1999: 394'ün tespit ettiği gibi, Anthisthenēs maddi servetinden değil (Xen. symp. 3.8) ama gönül servetinden (Xen. symp. 4,34-45); Karmidēs fakirliğinden (Xen. symp. 3,9) ve özellikle de fakirliği sayesinde gelen özgürlüğünden (Xen. symp. 4,29-33); Sokratēs çöpçatanlığından (Xen. symp. 3,10) ama özellikle de felsefe aşkına düşenleri felsefe ehliyle buluşturmasından (Xen. symp. 4,56-64); Harmogenēs ise dostlarının sahip olduğu erdem ve güçten (Xen. symp. 3,14) ama dostlarının insanlardan ziyade tanrılar olmasından (Xen. symp. 4,46-49) gurur duymaktadırlar. Kyros da bu *kalos k'agathos* özelliklerinin tamamına sahiptir. Örneğin gönül zenginliği ve fakirliğin getirdiği özgürlük konusunda; tüm servetini dostlarına dağıtmakta olan Kyros'u fakir kalabileceği konusunda uyaran Kroisos'a (Xen. Kyr. 8,2.15) Kyros, tanrıların insanların gönlüne saldırdığı fakir kalma korkusundan üstün olmadığını; ama hazine kurarak servetini kendisi korumakla uğraşıp, üstüne bir de halkın kıskançlığını üstüne çekmek yerine, ihtiyacı olduğunda kendisine ihtiyacını vereceğinden emin olduğu dostlarına servetini vererek onların bu serveti korumasını sağladığını belirtmektedir (Xen. Kyr. 8,2.20-21). Tanrılarla dost olma konusunda da Kyros Harmogenēs'ten daha aşağı kalmamaktadır. Babası Kambysēs'e tanrılara dost olduğunu söylemektedir (Xen. Kyr. 1,6.4). Çöpçatanlık bakımından ise Asya'nın en güzel kadını Panthea'ya aşık olan Araspa'sın Kyros'un teşvikiyle, aşk sofisti Erōs ile kendi içinde felsefe yapıp iç mücadelesini kazanarak aşkıdan vaz geçmesi örneğinde görülmektedir (Xen. Kyr. 6,1.41). «Şölen» ve «Kyros'un Eğitimi»nin Ksenophōn'un Atina'ya döndükten sonra M.Ö. 360 civarındaki birkaç yıl içerisinde ve yazarın fikirlerinin olgunlaştığı bir dönemde yazılmış olduğuna dikkati çeken Huss 1999: 400-405, iki eser arasındaki bir başka belirgin izleği daha ortaya koymaktadır: «Şölen» de müthiş bir uyum içerisinde gösterilen iyi insan örneği karakterlerden Kallias ve Autolykos homoseksüel ilişkileri yüzünden Atina'nın diline düşmüş; Karmidēs acımasız Otuz Tiran'dan biri haline gelmiş ve daha sonra öldürülmüş; Autolykos ve Nike-ratos ise Otuzlar'a muhalefetten öldürülmüş; Sokratēs şehir tarafından öldürülmüş; Lykōn ise karanlık işleri ile onun ölümünden sorumlu olmuştur. Buna göre, eserin kurgusallığının altını özellikle çizmek maksadı güttüğü belli olan Ksenophōn'un Kyros karakterini de Pers imgesinin dip yaptığı bir dönemde iyi bir adam (*kalos k'agathos*) olarak göstermekle kendi Sokratik gündemini Kyros üzerinden Persler üzerine yansıttığı anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda «Kyros'un Eğitimi»nin son bölümünde Ksenophōn'un çizdiği insanlık timsali Kyros ölünce Persler aralarında anlaşmazlıklara ve çöküşe düşmüş olarak gösterilmektedir. Bu tespit Persler'in davranış kalıplarına da yansımaktadır. Örneğin Kyros'un aksine krallar ve altındakiler yeminlerine ve el sıkışmalarına sadık kalmamaya başlamışlardır (A3,P30). Bu davranışı Ksenophōn, Tissaphernēs karakteri üzerinden ayrıca incelemiştir. Tissaphernēs Klearkhos'a yeminle ve el sıkışarak Hellenler'in evlerine güvenle dönmeleri sözünü vermiş (Xen. an. 2,3.28), sözünün arkasında durduğuna ilişkin onu ayrıca temin etmiş (Xen. an. 2,5.21), ama sözünü tutmamıştır (Xen. an. 2,5.32). Tissaphernēs, Agēsilaios'un temsilcilerine karşı ettiği yemini de bozarak çiğnemiştir (Xen. hell. 3,4.6). Kral için risk alanlar Kyros zamanında ödüllendirilirken daha sonra dayanışma duygusu zedelenmiş, risk alanların arkasında durulmamış, hatta bu tür davranışlar ödüllendirilmemiştir. Böylece Asya insanı dinsiz ve insafsız davranışları olan bir toplum olarak sunulmuştur (A3,P75).

Ksenophōn'a göre Persler Kyros'tan sonra güvenilmez bir güruh olmuştur. Sadece zenginlerin değil, fakirlerin de parasını ellerinden almaktadırlar. Malı mülkü olanlar kendilerini güvende hissetmemektedirler. Bu yüzden kimse güçlülerin yanında durmamakta ve hatta kralın ordusuna bile katılmamaktadır (A3, P76). Eskiden terleme ve egzersizle bedenlerini dinç tutarken, terlemeden yemeğe oturmazlarken ve çalışabilmek için günde sadece bir öğün yerlerken artık sabah kalktıktan gece yatana kadar kesintisiz tek bir öğün yemekte dirler (A3 P77). Eskiden çok içki içmezlerken şimdi bir şölenden tahtirevan ile taşınmak zorunda kalmadan kendileri ayrılammamaktadır. Eskiden seferde iken yemek yememektedirler ama şimdi seferde yemek için o kadar çok mola vermektedirler ki yol alamamaktadırlar. Kyros zamanında sürekli ava çıkarak egzersiz yaparlarken Artakserksēs zamanında ava çıkmadıkları gibi çıkanları kıskanıp onlardan nefret etmektedirler (A3,P78). Bu kadar çok yiyip bu kadar az egzersiz yapmaları sonucu bedenleri yumuşamış hatta kadınsılaştırmıştır. Buna ilişkin bir imaj Agēsilaios'un esir Persler'i köle olarak satmadan önce soyup halka teşhir ederken de vurgulanmaktadır (A3, P49). Eskiden çocukların eğitiminde binicilik ve adalet öğretilirken artık bunları kullanabilecekleri bir mecra olmayınca bunlar eğitimden çıkmıştır. Zira artık daha çok rüşvet veren haklı olmaktadır. Eskiden çocuklara bitkilerin zararlılarından sakınmaları öğretilirken şimdi özellikle öldürmek

veya zarar vermek için zehirli bitkiler öğretilmektedir (A3, P79). Eskiden Persler'in ölçülülük ve Medler'in kıyafet ve lüksleri kullanılırken şimdi Persler'in azmi kaybolmuş sadece Medler'in yumuşaklığı kalmıştır. Öyle ki, yataklarını yere yumuşakça sermek yetmiyor altına yumuşak halılar koymakta, yemeklerini sosla pişirmekte, kışın eldiven giymekte, yazın gölgelik yapmakta, çok eşya biriktirmekte, atlarının eğerlerinin altına battaniyeler koymaktadırlar (A3, P80). Ksenophōn'un zamanındaki Persler ve onlara bağlı milletler eskiye nazaran tanrılara daha saygısız, akrabalara saygısız, diğerlerine karşı adaletsiz, savaşta daha kadınsı olmuşlardır (A3, P83).

Ksenophōn iyi adamlarından Sparta Kralı Agēsilaos'u Artakserksēs ile kıyaslarlarken «Kyros'un Eğitimi»nde verdiği ahlaki çöküşü yine vurgulamaktadır. Agēsilaos'un alçakgönüllü hallerine karşılık kral, halk tarafından görülmemeyi saygınlık olarak görmekte, erişilmez olmaktan gurur duymakta, müzakerede yıldırıcı olmayı mutluluk saymaktadır (A3, P50). Yine Agēsilaos'un basit zevklerine karşılık Artakserksēs'in damağını gıdıklayan şarapları bulmak için dünyayı gezen şarapçıları, zevkine uygun yemekler icat eden aşçı ordusu, tarifsiz uykusu için her derdi çeken uşakları, eğlenmesi için dünyanın öbür ucundan getirilen malzemeleri, sıcaktan ve soğuktan kaçınan bir karakter zayıflığı vardır (A3,P51). Ksenophōn Agēsilaos'u satrap Pharnabazos ile de kıyaslamış ve Agēsilaos'un aksine satrabın yere otururken altına yumuşak halı serilmesini vurgulamıştır (Xen. hell. 4,1.30).

3. Genel Değerlendirme

Ksenophōn'un Persler hakkında verdiği bilgilerin tarihsel gerçeklikle tutarlı olup olmadığı ve eğer değilse gerçek gündeminin ne olduğuna dair çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Bununla birlikte, Ksenophōn'un Persler hakkında aktardıklarını Hellen-Pers ilişkilerinden bağımsız olarak ele almak mümkün görünmemektedir. Zira, özellikle «Onbinlerin Dönüşü»nde Pers Devletini'nin coğrafyası içinde geçilen yerler hakkında bilgiler verirken, yazarın Panhellenik bir gündemi olduğunu görürüz. «Kyros'un Eğitimi» eserinde, Pers devleti hakkındaki anlatısında ise, yazarın üzerinde kendi hayat deneyiminin ve ideallerinin etkisinin yanı sıra Persler'e dair o günkü Hellen algısının izleri de net bir şekilde ortaya konmaktadır. Söz konusu eserde aslında, Ksenophōn'un Atina'dan sürgünde Sparta himayesinde bir yaşam sürmekle birlikte, Sokratesçi öğretinin yansıtıldığı en ideal

Hellen Devleti arayışı peşinde olduğu anlaşılmaktadır. «Hellen Tarihi»nde ise, Hellenler'in Panhellenik çabalarının Pers dış siyasetine ne kadar bağımlı olduğunu yazarın vurguladığını görebilmekteyiz.

Diğer yandan, Ksenophōn'un tüm bu önceliklerinin yanı sıra, kendi döneminde Hellen dünyası içinde güçlü bir lidere olan ihtiyaçtan hareketle «Onbinlerin Dönüşü»nde Genç Kyros'u, «Kyros'un Eğitimi»nde Büyük Kyros'u ve «Hellen Tarihi»nde ve «Agesilaos»da Sparta Kralı Agesilaos'u Hellenler için etkin birer lider imgesi olarak ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak bu liderler arasından özellikle Büyük Kyros'un Hellenler için örnek bir şahsiyet olarak ön plana çıkartıldığı gözlemlenir. Bu duruma Agesilaos'un karakterinin Persler'e karşı ilk başlardaki etkin çıkışının daha sonra Kral'ın Barışı ile ivmesini kaybetmesinin, Genç Kyros'un ise, zamansız olarak tarih sahnesinden silinmiş olmasının da sebep olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, Hellen kentleri arasındaki politik çekişmelerden kaynaklı olarak üzerinde ittifak edilebilecek ve Ksenophōn'un aradığı nitelikleri karşılayabilecek örnek bir Hellen liderin ortaya konamayacak olması, yazarın model olarak ideal Hellen imgelerini üzerine yansıttığı ve herkesçe iyi tanınan bir Pers karakteri olan Büyük Kyros'u seçmesine yol açmıştır.

Ksenophōn'un tüm eserleri açısından baktığımızda onun tarihçiliğinde, ideal bir lider arayışının etkili olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. TAMIOLAKI 2012: 563-590, Ksenophōn'un eserlerinde sunduğu liderlerin ortak özelliklerine ilişkin olarak; liderlerin, cesaret (*andreia*), adalet (*dikaioynē*), irade (*enkrateia*), dindarlık (*eusebeia*), ölçülülük (*sophrosynē*), güzellik ve erdemlilik (*kalokagathia*), ve insan sevgisi (*philanthropia*) sahibi olduklarını belirtmektedir. Ksenophōn'un yarattığı Büyük Kyros karakterini yazarın diğer karakterleri ile karşılaştırdığımızda; örneğin, Sokratēs'in erişilmez bir erdemi olmasına rağmen kendi toplumu tarafından cezalandırıldığı, Hierōn'un adil olma potansiyeline rağmen despotik eğilimine yenildiği gözlenmektedir. Isomakhos karakteri ise, kendi hanesindeki liderliği sağlamasına rağmen, ondaki *kalokagathia*'nın kent boyutunda bir devlet lideri olarak karşılık bulamadığı, oysa Kyros'un tüm liderlik erdemlerini kendinde toplayarak, liderliğini imparatorluk yönetiminde başarıyla sergilemiş yegâne bir karakter olarak verildiğini görürüz. Bununla birlikte bir Pers'in Hellenler için bir lider örneği olarak sunulmasının yaratacağı rahatsızlığın giderilmesi için, Ksenophōn, çağdaşlarının dahi kendilerine sunulanın gerçek Kyros olmadığını anlayabilecekleri kadar yeniden inşa edilmiş olduğu belli bir Kyros

karakterini okuyucuları ile paylaşmıştır. Bununla birlikte, Ksenophōn, eserin inandırıcılığının kaybolmaması için tamamen gerçeklikten soyutlanmış bir portre çizmemek ihtiyacındadır; zira, aksi takdirde zaten tamamen hayali bir başka karakter de yaratabilirdi. Bu yüzden hayali unsurlar içerse de Pers devletine ilişkin belirli gerçekliklerle örtüşen bir tablo çizdiği yadsınmamaktadır (TUPLIN 2013: 72).

Bu noktada özellikle GRUEN 2011: 60'ın işaret ettiği gibi, Ksenophōn'un Kyros'un zamanında oluştuğunu aktardığı Pers kurum, gelenek ve karakter özellikleri arasından Ksenophōn'un kendi zamanında «şimdi bile hala» (ἔτι καὶ νῦν), «bugün bile», «hala böyledir», «hala sürmektedir» diye attettiklerinin tarihsel bir gerçekliğe işaret ettiğini kabul etmek gerekecektir. Zira okuyucusunun zihnindeki veya bilgisi dâhilinde olan ya da tetkik edebileceği konularda inandırıcılığını kaybetmemesi, bilakis artırması Ksenophōn'un amacına ve tarihçiliğine uygundur. Ksenophōn'un «Kyros'un Eğitimi»nde Persler'e ilişkin olarak aktardıklarından özellikle bazı anlatılarının GRUEN'in kabulü çerçevesinde gerçekliği yansıtması mümkün görünmektedir. Bu anlatılardan özellikle Persler'e özgü karakter ve davranış özellikleri itibari ile şunları sayabiliriz: Örneğin, Persler'in yeme içme alışkanlıkları ve beşeri ihtiyaçlarındaki ölçülülükleri, işlerini yarım bırakmama- ları (Xen. Kyr. 1,2.16), ağızdan öpüşmeleri (Xen Kyr. 1,4.27), herhangi bir yerde yaya olarak değil de, hep at sırtında görünmeleri (Xen. Kyr. 4,3.23) gibi hususların belirli bir tarihsel gerçekliği olmalıdır.

Ksenophōn'un Pers ordusunun durumuna ilişkin anlatısından bugün bile hala böyledir diye altını çizdiği hususlar ise şunlardır: Khaldaia ve Armenia arasındaki Pers karakolu sayesinde Perslerin bu milletlere huzur getirmiş olması (Xen. Kyr. 3,2.24), barbar krallarının savaş meydanında kendilerini bir hendek açarak korumaya alması (Xen. Kyr. 3,3.26), Asya'da sefere çıkılırken ordunun yanında eşlerin de götürülmesi (Xen. Kyr. 4,3.2), Pers ordusunda hizmet eden Mısırlılar'ın ayaklarına kadar uzanan kalkan ve uzun mızrakları olması (Xen. Kyr. 6,2.10), Pers kraliyet sancağının uzun bir sırtık üzerinde kanatlarını açmış altın bir kartal olması (Xen. Kyr. 7,1.4), «Ölümsüzler» denilen askeri birliğin ve Babil'de kurulan garnizonun varlığı (Kyr.7,5.70). Orduya ilişkin tüm bu anlatıların, Ksenophōn'un Genç Kyros ile birlikte katıldığı sefer esnasında gözlemlendiği hususlar olduğunu varsaydığımızda, onun bunları doğrudan tecrübe ederek eserinde yansıtmış olduğunu düşünmek bizce mümkündür.

Ksenophōn'un Pers saray divanındaki işleyişe dair «şimdi bile hala böyledir» dediği ve böylece tarihsel gerçekliği olduğunu varsayabileceğimiz anlatıları ise şunlardır: Asya'daki Kral'ın tabiyetindekilerin yöneticinin kapısında hizmet etmeleri (Kyr.8,1.6), Maglar yönetimindeki yeni ibadet ritüeli ve Mithras kültü (Kyr.8,1.24), Kral'ın beraberindekilerle ava çıkması ve beraberindekilerin yemeğe, soğuğa, sıcaklığa, açlığa ve susuzluğa dayanıklı olması (Kyr.8,1.36), Kral'ın sofrasından birşeyler sunulduğunda bunun muhatabının onur ve liyakat sahibi olduğuna ve böylece halkın bu kişilere müracaat etmeleri halinde işlerinin halledileceğine dair Pers toplumundaki inanç (Kyr.8,2.4), Kral'ın yakın çevresindeki dostlarına hediyeler vermesi, kimsenin kralın dostlarından daha zengin görünmemesi (Kyr.8,2.7-8), Kral'ın geçit törenleri (Kyr.8,3.34) ve törenlerde yolun iki yanının askerler tarafından yolun tutulması ve onurlanmışlardan başka kimsenin yaklaştırılmaması (Kyr.8,3.9), yapılan iyi işlerin Kral'ın sofrasında daha üstün bir konuma geçmek için sebep olması, kimsenin sürekli en yüksek konumda sabit kalamaması (Kyr.8,4.5), Kyros'un başta Med ve Hyrkaniyalılar olmak üzere müttetiklerini ülkeleri yönetmek için gönderirken bağışladığı mülklerin onların çocuklarında kalması (Kyr.8,4.28), diğer ülkeler için atadığı satraplara verdiği mülklerin de onların çocuklarında kalması (Kyr.8,6.5), Kral'ın Pers ülkesini her ziyaret edişinde halka hediyeler dağıtması (Kyr.8,5.21), ülke güvenliği için kalelerde Kral'a bağlı muhafız birliklerinin görevlendirilmesi ve komutanlarının Kral tarafından atanması (Kyr.8,6.9), satrapların divanında Kyros'un tebliğ ettiği şekilde bir yönetim usulünün korunması (Kyr.8,6.14), satrapların Kral'ın denetimine tabi olması (Kyr.8,6.16) gibi Ksenophōn'un Pers yönetimine ilişkin tüm bu anlatıları, onun Persler'le olan yakın temasından ötürü doğru olması muhtemel tarihsel gerçeklerdir. Ksenophōn'un özellikle satraplıklar ile ilgili verdiği bilgilerin de hem Genç Kyros hem de Agesilaos ile birlikte katıldığı seferler esnasında gözlemlenmiş olması oldukça mümkündür.

Bu hususlarda Ksenophōn'un doğru bilgi verdiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Ksenophōn'un Persler hakkında verdiği bilgiler arasında, M.Ö. 4.Yüzyıl Hellenler'inin genel düşüncesindeki Pers imgesine daha yakın bir imgelemi, özellikle Kyros'un ölümünden sonra yaşanan ahlaki çöküş neticesinde evrilen Pers karakterine atfederek verdiği görülür. Ksenophōn «Kyros'un Eğitimi»nin son bölümünde Persler'i çalışmadan bütün gün yiyen (A3, P77), çok içen, sefere çıkamayan, avlanmayan (A3,P78), ata binemeyen (A3,

P79), Pers dayanıklılığından Med yumuşaklığına dönüşen (A3, P80) ve savaş arabalarını etkin kullanamayan (A3, P82) bir biçimde sunmaktadır.

Bu tezatin Kyros'un ölümünden sonra gerçekleşmesine ilişkin olarak Ksenophôn, Kyros'un varisi olan oğulları arasındaki anlaşmazlıkları ve onlara tabi olan milletlerin isyan etmesini işaret etmektedir. Bunun temel sebebini, kralların ve emrindekilerin tanrılar adına edilen yeminlerine sadık kalmamaları, anlaşmalarından dönmeleri olarak göstermektedir. Hatta Ksenophôn'a göre, Persler daha evvel, örneğin Kyros zamanında, sözlerinin eri olmasalardı ve böyle tanınmasalardı kimse Persler'in ordusuna katılıp fetihlere katkı vermeyi düşünmeyecekti. Zira Ksenophôn'un zamanında artık durum değişmiştir (A3,P75). Dareios'un Behistun Yazıtı (2,10-14) bu bilgi ile paralellik arz etmektedir. Dareios'un ağzından aktarıldığı üzere, Kyros'un oğlu Kambysês Mısır'a gidince teb'ası birbirine düşmanlaşır ve ülkede yalan hâkim olur, hatta Pers ve Med illerinde ve diğer illerde dahi. Sonra Gaumata adında bir Mag halkı isyana teşvik edip Kambysês'in krallığını ele geçirip kral olur. Ama Dareios birkaç adamı ile birlikte bu Mag'ı ve takipçilerini öldürüp krallığı geri alır ve halkı tekrar düzene sokar. Ksenophôn'un aktardıkları Herodotos'unkiler gibi Behistun Yazıtı ile tam bir örtüşme arz etmese de, ülkede yalanın ve isyanların hâkim olması ile tutarlı bir aktarımdır. Dahası yazıtta aktarılanların arkaplanına ışık tuttuğu dahi söylenebilir. Her ne kadar Ksenophôn'un tespitleri daha sonraki bir dönemde yaşananlar üzereinden Persler'in geçmişine ışık tutsa da bu olguların tarihsel gerçeklikle örtüştüğü yadsınmamalıdır. Zira Ksenophôn «Onbinlerin Dönüşü»nde Artakserksês ve Tissap-hernês sayesinde bu olguyu bizzat tecrübe etmiştir. Artakserksês'in ve yakın çevresinin şaraptan zayıf düşmüş olmalarına rağmen (A3, P78), kralın kapısında hizmet edenlerin görevlerinde devamlılığına önem verdiğini ve kralın heyecanını kaybedenlerden verdiği payeleri geri aldığını yine Ksenophôn haber vermektedir (Xen. Kyr. 8,1.20; 8,1.7). Ancak yine de Kyros'un kurduğu sistemin başarısı bu denetim sisteminin başı olan kralın ne kadar iyi olduğuna bağlıdır. Zira, o ne kadar iyiye ilahi yasalara bağlı gözetim o kadar dürüst ve düzgün, ne kadar kötüyse o kadar başı bozuk olacaktır (Xen. Kyr. 8,1.8).

Belli ki Kyros'un kurduğu sistemde kendisi ile birlikte yönetimde etkin olan «onurlanmış» (*entimos*) yakın çevresi (Xen. Kyr. 8,1.6-8), sadece Persler'den oluşmamaktadır. Bu grupta birlikte hareket etme konusunda yemin etmiş bütün milletlerden ama öncelikle başta Medler olmak üzere diğer eski Asur bağlaşıkları

ve Kroisos'un varlığının işaret ettiği Lidya'dan gelen dostları bulunmaktadır. Ama O'na fetihlerinde destek olan «iyi adamları» bir arada tutmak ve bunların erdemli olmalarını sağlamak yine Kyros'un kendi görevidir (Xen. Kyr. 7,5.70). Öyle ki, bunların hepsine gözü kapalı güvenebilmelidir. At yarışını kazanan bir Saka'nın ödül olarak iyi bir adamın minnetini kazanma talebine dostlarının bulunduğu mevki gösterip bir toprak parçasını fırlatsa, mutlaka bir iyi adama değeceğini söyleyerek bu güvenini göstermiştir (Kyr.8,3.27). Toprak parçasının vurduğu Pheraulas karakteri de minnetin göstergesi olarak Kyros'un hizmetinden geri kalmamak için Kyros'dan edindiği tüm malları bu Saka'ya emanet edebilecek asaleti göstermiştir (Xen. Kyr. 8,3.46-47). Bu ideal hizmete karşılık Kyros da aynı «ideal liderlik» ile karşılık vermek durumundadır. Kyros da tanrıların bir hizmetçisi olarak dostları için hep daha fazlasını istemektedir (Xen. Kyr. 8,2.22). Tanrısal yasalara tabi bir mutlak monarşinin mükemmel bir tasviri olabilecek bu portre aynı zamanda sistemin başarısının liderin erdemine bağlı olması ile bir zayıflık ifadesidir. Zira yakın çevresindekilerin erdemleri de Artakserkses Dönemi'nde görüldüğü gibi kralın göstereceği erdeme bağlıdır (Xen. Kyr. 8,8.12). M.Ö. 4.Yüzyıl'daki monarşik düzenin Hellen toplumundaki algısı ile örtüşen bu portre, Kyros kadar erdemli olmayan bir kralın yönetiminde hep daha fazlasını isteyen bir göz doymazlığı işaret etmektedir. Kyros dostları arasından atadığı satraplardan yönettikleri topraklardan süvariler ve savaş arabaları terkip etmesini ister (Xen. Kyr. 8,6.10). Hazırlıklar tamamlanınca da Hindistan ve Mısır'a sefere çıkıp buraları da imparatorluğuna katar (Xen. Kyr. 8,6.20). Bu dostlarına karşı görevidir; zira, artık kurduğu emperyal sistemin devamlılığı için bu tatbik edilmesi gereken bir hareket tarzıdır. Ancak bu uygulama sonraki dönemler açısından da belirleyici bir çerçeve kazanacaktır.

Ksenophōn'un anlatısına göre Kyros'un dostları için hep daha fazlasını istemesi kadar, dostlarının da kendisi gibi olmak ve O'nun takdirine erişmek için hep daha çok yükselme hırsına sahip olmalarını istemesi söz konusudur (A3,P26). ALEXIOU 2018: 129, *philotimia* (itibar düşkünlüğü) olarak ifade edilen bu hırsın, herkesden daha iyi olduğu için taklit edilen «ideal lider»e benzeme (*paradeigma*) motifi sayesinde kıskançlıktan ziyade kente faydalı olmaya dönük bir uygulamaya dönüştüğünü ifade etmektedir. ALEXIOU, bu kullanımın Ksenophōn'un dönemi dışı Isokratēs'in anlatılarındaki kullanım ile aynı olduğunu ve bu hırsın *kalokagathia* ile birleştirilerek, Isokratēs'te Ksenophōn'dan farklı olarak pedagojik bir

retoriğe kavuştuğunu, buna karşılık Ksenophôn'da zafer yolunda askeri bir psikolojinin elde edilmesi amacıyla değerlendirildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte NICOLAI 2014: 76, Ksenophôn'un da Isokratês gibi eğitim ve politika temalarına bağlı kalarak, politik bir birey olan kent yurttaşının kendi gücünü kullanmasını, kendi hanesinin yönetiminden savaş sanatlarına, kent yönetiminden diğer sanatlara kadar her ölçekte öğrenmesini sağlamaya odaklandığını ifade etmektedir. NICOLAI 2014: 81 ayrıca, Ksenophôn için tarihi gerçeklik ve kurgu tartışmasının ötesinde yeni paradigmlar ortaya koymanın tarihsel tutarlıktan daha önemli olduğunu hatırlatmaktadır.

Ksenophôn'un sadece Kyros ve kendi dönemindeki Kral II. Artakserksês'i tasvir etmesi ve aradaki diğer krallara hiç atf vermemesi bunlara ilişkin Herodotos'un sunduğu imaja ilave edecek bir şeyi olmadığı veya daha doğru bir ifade ile bu imaja katıldığı izlenimini vermektedir. Zira belirli argümanlarının Herodotos'un anlatısını ile tutarlı olduğu görülmektedir. Örneğin Herodotos tarafından vurgulanan Pers-Hellen savaşlarının ardındaki emperyal zorunluluk Dareios'un Makedonya seferi (A2,P11), Kserksês'in ise Hellen seferi kararında (Hdt. 7,14) Krallar'ın iktidarlarını koruyabilmek için yakın çevrelerinin savaş ile meşgul edilmesi ihtiyacı çerçevesinde vurgulanmaktadır. Hatta sefere çıkma kararı alan Kserksês'in yanında bulunan Persler'in her biri kendi satraplığına koşar, kralın söz verdiği armağanları hak edebilmek için canla başla hazırlıklara girişirler (Hdt. 7,19). Ksenophôn da aynı temayı kullanmakta ve kral tarafından onurlandırılmak için satrapların savaş hazırlıklarında başarılı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (A3, P27).

Bu noktada Herodotos ile uyumlu bir imge çizen Ksenophôn her zaman aynı uyumu göstermemektedir. Örneğin Kyros'un başkentine ilişkin pek detay vermemekle birlikte Herodotos'un Kyros'un Persler'e daha güzel bir yere yerleşmek yerine dağlık ve zor bir yaşam sürmekte oldukları ülkelerinde kalmalarını söylerken (Hdt. 9,122), Persepolis'i işaret ettiği düşünülebilir. Ama Herodotos'a göre Kyros'dan sonraki başkent Sousa'dır (Hdt.3,60-70). Hâlbuki Ksenophôn Babil merkezli bir imparatorluk tasvir etmekte ve Kyros Sousa'da sadece baharda yılın üç ayını geçirmektedir (Xen. Kyr. 8,6.22). Persepolis ise kral olduktan ölene kadar Kyros'un sadece yedi defa gittiği bir yerdir (Xen. Kyr. 8,7.1) (TUPLIN, 2013: 86). Aiskhylos da Kserksês zamanındaki başkenti Sousa olarak vermektedir ancak So-

usa'da iyi kral ile kötü kral ayrımı yaparak Persler'in çöküşüne dair bir izlek oluşturmaktadır (A1,P51). Belirli tarihsel olgularda farklılıkları olsa da Ksenophôn'un Herodotos ve Aiskhylos'tan bu izlek çerçevesinde ayrılmadığı görülür. Aiskhylos'un Dareios'a biçtiği yüce ve erdemli toplumsal düzenden (A1, P71) düşüncesizliği ile Asya'yı ıssızlaştıran Kserksês'e (A1, P51) düşüş vurgusu, Herodotos'un Persepolis'ten Sousa'ya yerleşerek enerjisini kaybeden Persler imgesi ile örtüşür (Hdt. 9, 122). Ksenophôn'un da yüce ve erdemli Kyros'tan sonra başa gelen oğullarının dinsizliği sayesinde çöküntü içerisinde bir toplum olarak tasvir ettiği Persler imgesi (Xen Kyr. 8,8) Ksenophôn'un tarihsel tutarlılıktan ziyade paradigmatlara öncelik verme özelliğinin altını çizmektedir.

Ksenophôn'un Aiskhylos ve Herodotos'tan devraldığı Persler'in çöküş içerisinde gösterilmesi paradigması Isokratês ve Platôn tarafından da benimsenmiştir. Bu anlamda Ksenophôn'un çağdaşları ile aynı kanona tâbi olarak devrinin (M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar) tarih düşüncesine etkisi olan diğer önemli isimleri ile Hellen toplumunun algısını yansıttığı söylenebilir. Örneğin NICOLAI 2014: 78'in vurguladığı gibi Platôn, Kyros'un oğlu Kambysês ve Dareios'un oğlu Kserksês'in, babaları seferde olduğu için saray divanının lüks yaşamı içinde, kadınların ve hadımların eğitiminde yetiştikleri için devletlerini çöküşe sürüklediklerini belirtmektedir (Plat. leg. 695a2-5). Isokratês ise Ksenophôn'un anlatıları ile paralel biçimde Persler'i sözlerini tutmayıp tanrılar adına edilen yeminlerini bozan dinsizler olarak göstermektedir (Isokr. or. 4,147-149). BRIANT 2002b : 193-210, «Ksenophôn'un, Kyros'un Eğitimi» eserinin son kitabından (8,8) itibaren işlediği «Persler'de çöküş teması»nı başta Platôn olmak üzere Isokratês, Ktesias ve sonraki yazarlarla da kıyaslayarak ele almakta ve tüm yazarlarda bu çöküşün ortak nedeni olarak Persler'in eğitimindeki yozlaşmanın ve onların lüks yaşam biçiminin görüldüğünü vurgulamaktadır. BRIANT'a göre söz konusu yazarlarda sunulan Pers imgesi askeri kuvvetlerinin güçten düşerek zayıfladığı, krallık sarayının kadınsılaşarak lüks ve şaşa ile değerini yitirdiği bir görünüm sergiler. BRIANT özellikle M.Ö. 4. Yüzyıl'da Hellen yazarlarca benimsenen «Persler'in çöküşü teması»nın Akhaemenid İmparatorluğu'ndan kalma tarihsel kaynaklar ışığında yapılan çalışmalarla karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bu çöküş fikrinin aslında tarihsel gerçekliği yansıtmadığını belirtmektedir (2002b: 210, n.19,20). Böylece

Hellenler, askeri anlamda kendi başlarına tam olarak fethedemeyecekleri bu büyük imparatorluğu, Hellen yazarlarının tarihi olaylar üzerine yaptıkları felsefi yorumlarla, değerini düşürerek yenmeyi başarmış oluyordular.

Ksenophōn'un tarihçiliğinin ötesinde bir politik gündemi olduğunu vurgulayanlar kadar daha ziyade onun tarihçiliğini ön plana çıkaran yorumcular da bulunmaktadır. Örneğin satrap Tissaphernēs'in yerini alan ve Batı Anadolu'daki Pers güçlerinin komutanı olan Tithraustēs'in, Giritli Timokratēs'i, Pers Kral'ının altınları ile birlikte Thebai, Atina, Korinthos ve Argos'a gönderip Sparta karşıtı bir ittifakı örgütlemesine ilişkin Ksenophōn'da geçen anlatının (hell.3,5.1-2) bir benzerine, M.Ö. 4. Yüzyıl'a ait anonim bir eser olan «Hellenika Oksyrhynkhia»nın (Hell. Oxyrh. F 10,5; 10,2; 21,1) fragmanlarında da rastlarız. Ancak bu anlatıya her iki yazarda da inceleme yapıldığında, her ikisinin de sadece farklı kaynakların ışığında aynı olguyu aktardığı anlaşılmaktadır. Söz konusu anlatıya «Hellenika Oksyrhynkhia»da da yer verilmesi, Ksenophōn'un anlatısının tarihsel olarak da gerçekleri yansıttığı şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan «Hellenika Oksyrhynkhia»da, savaş çıkartmak üzere Hellen kentlerine gönderilen Pers altını için Giritli Timokratēs'i seçen kişi, Ksenophōn'da olduğu gibi komutan Tithraustēs değil, Pharnabazos'tur (Hell. Oxyrh. 10,5). Ayrıca, her iki yazarın Korinthos Savaşı'nın patlak vermesinde etkisi olduğu söz konusu edilen Pers altının işlevine dair yorumları açısından, genel olarak Ksenophōn'un Sparta yanlısı, «Hellenika Oksyrhynkhia» yazarının ise Sparta yanlısı olmayan bir tutum içinde olduğu kabul edilir. Ancak RUNG 2004: 418, «Hellenika Oksyrhynkhia» yazarının iddia ettiği gibi Tithraustēs değil, Pharnabazos tarafından Hellen devletlerinin ileri gelenlerine Pers altını ile verilen rüşvetin ittifakı oluşturmadığını, zaten var olan siyasi çekişmelerin ve düşmanlıkların açığa çıkması için bir fırsat oluşturduğunu ifade etmesinin, Ksenophōn'un Sparta yanlılığına dalalet olduğu fikrine katılmamaktadır. Zira o esnada Agesilaos'un yanında bulunması sebebiyle Ksenophōn'un bilgi kaynakları doğal olarak Sparta istihbaratından ibarettir. Ancak «Hellenika Oksyrhynkhia» yazarı ise, daha ziyade Hellen ve Pers donanmasının komutanı Pharnabazos'un müttefiği Atinalı Konon'un cephesinden bilgiler almaktadır. Ayrıca Pharnabazos da zaten Tithraustēs'e tâbî olarak çalışmaktadır. Bunun yanı sıra SCHEPENS 2012: 230, aynı iki eseri kıyaslayarak iki yazarın kaynaklarının farklılığından başka «Hellenika Oksyrhynkhia» yazarının bir tarihçi

edasıyla kendi değerlendirmelerini yaptığını; ama Ksenophōn'un olay hakkındaki değerlendirmesini, Thebaili elçilerin Atinalılar'ı ittifaka dâhil olmaya ikna etmek için yaptıkları konuşma içerisinde (Xen. hell.3,8.5) vererek daha canlı ve sanatsal bir tarih anlatımı sunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Ksenophōn'un kıyaslanan yazara göre kaynağı ile kendisi arasında mesafe koymayı başararak daha olgun bir tarihçilik yaptığını değerlendirmektedir.

Sonuç olarak Ksenophōn'un yazım tekniğinin eserlerini liderlik meselesine vakfetmesi ile tutarlı bir durum olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. HOB-DEN – TUPLIN 2012b: 16-20'nin işaret ettiği gibi, Ksenophōn'un öznel değerlendirmeleri diyalog ve sorgulama biçiminde başka liderlik vizyonlarını değerlendirerek en mükemmeli aramaktadır. Zira tutarlı ve başarılı bir liderliği, ahlaki bir doğrulukla takip ettiği inanca erişmek özlemi ile önermektedir. Hatta bu fikri eserleri boyunca takip ederek ve geri dönüşlerle yeniden ele alarak kendi zamanının olgularına da yansıtmaktadır. Nitekim bir paralı asker, bir sürgün ve bir yabancı olarak sürdürdüğü hayatının tecrübesiyle gösterdiği «öteki» sempatisi, ana fikrini daha zengin bir değer sistemi içinde sunarak daha insancıl sonuçlara varmasını sağlamaktadır. Eserlerindeki bilgelik ve liderlik imgeleri ile döneminin belleğini oluşturmakta ve tekniği ile de, fikirlerini döneminin entelektüel gündemine yansıtmaktadır. Tarihsel ve yakın-tarihsel senaryoları döneminin meselelerinin ele alınması, düşünülmesi ve sorgulanması için bir araç olarak sunmakta ve özgün bir tarihçilik sunmaktadır.

II. BÖLÜM: YAZARLARIN PERSLER'E İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN YAZINSAL-TARİHSEL GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamıza konu ettiğimiz Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophōn'un Persler'e ilişkin olarak aktardıkları üzerinden Pers Tarihi hakkında kesin sonuçlara varılması oldukça zor görülmektedir. Arkeolojik kaynaklardan elde edilen verilerle yazarların aktardıkları arasında görülen bazı tutarsızlıklar kadar, her üç yazarın verdiği bilgilerin birbirleri arasındaki tutarsızlıklar ve açık kalan noktalar da bu yargıyı güçlendirmektedir. Bu noktada, söz konusu yazarların tarihçiliğine ve metotlarına ilişkin modern değerlendirmeler, yazarların eserlerinden objektif bir tarihçilik beklentisi içinde olunmaması gerektiğini ve daha ziyade kendi dönemlerindeki ideolojilerin ışığı altında Hellenler için bir ortak bellek oluşumuna hizmet ettikleri algısını belirginleştirmektedir.

Zira Hellenler için Pers Savaşları'yla başlayan süreç, onları Pers dünyası için belirleyici paradigma olan, tanrısal bir krallığın sosyal kademelenmesinde en aşğıdaki köleler arasında olmaktan (A2,P25), söz konusu krallığın tabi olduğu tanrısallığın sınırlarını artık anlayabilen üstün bir konuma yükselmelerini (A2,P1) sağlamıştır. Her üç yazarda da Pers Kralı'nın tanrılara denk bir figür olarak gösterildiği; Hellenler'inse, Pers krallarının gözünde kendi köleleri konumunda görüldüğü konuları I. Bölüm'de ilgili yerlerde ele alınmış olmakla birlikte bu hususlar bu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.¹⁰⁴

Hellenler kendilerini köle olarak addeden büyük Pers İmparatorluğu'na karşı kazandıkları zaferin rüzgârı ile yükseliş süreçlerinde kendilerine bir kimlik inşa ederken, mücadelelerinin nesnesi olan Persler'e ilişkin oluşturdukları imgeleri ile

¹⁰⁴ Pers Kralı'na tanrısallık atfeden yerler için Aiskhylos'ta bk.: A1,P18,P55,P61; Herodotos'ta bk.: A2,P16,P25; Ksenophōn'da bk.: A3,P57; Kyr. A3,P11; A3,P59; A3,P60. Persler'in Hellenler'i, uyruklarına tabi diğer halklar gibi köle olarak görmelerine dair Aiskhylos'ta bk.: A1,P3,P25; Herodotos'ta bk.: A2,P25; A2,P26; A2,P29.

de onlara bir alçalış hikâyesi yazmışlardır. Persler, bir anlamda, Hellenler için tarihin mihenk taşına dayanan kaldıracın diğer ucu olmuşlardır. Bu mihenk taşının ölçütü ise Hellenler'deki Pers imajıdır (HALL 1996: *passim*).

Yazarların birbirlerine bıraktığı miras üzerinden oluşturdukları ortak bellek için ihtiyaç duydukları Pers imajı, bir tarihsel gerçeklikten ziyade Hellenler'in mitoloji oluşturma ve olaylara göre yeniden yorumlama geleneği ile tutarlı bir pratik olarak sadece metinler üzerinden değil, vazo resimleri gibi diğer görsel eserler ile de desteklenerek kendi amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Örneğin bu savın en temel dayanaklarından biri olan «Büyük Kral» imgesi; Hellenler için gerçekten bahsi geçen kral kim olursa olsun ve yönetim tarzı ne olursa olsun, tanrısal müdahaleleri harekete geçiren, dünyanın merkezinde hesap vermeden her şeyi yöneten ve satrapları aracılığıyla da otoritesini hissettiren bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Büyük Kral, aynı biçimde, Pers alçalışının/çöküşünün de nesnesidir. Daha önce Herodotos'un da işaret ettiği Pers ikliminin şartlarında yetişen (A2,P27) Persler'in oğulları, Med saray divanının kadınsı çekişmeleri ve lüksü içerisindeki kadınlar tarafından yetiştirildiği için; zamanla, Pers Kralları büyük askeri başarıların mirasını yiyen çürümüş bir imparatorluğun temsilcileri haline dönüşmüşlerdir (örneğin: II. Artakserksēs'in durumu). Çalışmamıza konu ettiğimiz yazarlardan başka, örneğin Isokratēs ve Platōn gibi¹⁰⁵ diğer yazarların da özellikle M.Ö. 4. Yüzyılda bu belleği paylaştığının altını çizen LEWELLYN-JONES 2012: 330-337, Pers imajındaki bu iniş çıkışlılığın, yani değer yargularındaki tanrısalıktan beşerliğe inen kademelenmenin Dareios Vazosu'nda sunulan katmanlarla daha iyi algılanabildiğini iddia etmektedir.

Üç katmanlı olan bu vazounun¹⁰⁶ orta katmanının merkezinde resmedilen, tahtta oturan bir Pers Kralı'nın hemen üzerinde Hellence harflerle ΔΑΡΕΙΟΣ ifadesi sebebiyle; vazo, «Dareios Vazosu» olarak adlandırılmaktadır. Kral figürünün

¹⁰⁵ Pers Kralları'nın ve İmparatorluğu'nun yozlaşması hakkında bk.: Plat. leg. 693a-698a; Isokr. or. 4,145-149,152.

¹⁰⁶ Dareios Vazosu, Güney İtalya'daki Apulia bölgesinin tekniğinde, figürleri kırmızı boyalı 1.15 m. boyutunda «Dareios Ressamı»na ait şarap karıştırmak için kullanılan volütlü bir krater vazodur. Napoli'deki Museo Archeologico Nazionale'de (H 3253) sergilenen bu vazo için bk.: BAPD: <https://www.beazley.ox.ac.uk/tools/pottery/painters/keypieces/apulian/darius.htm> ; ayrıca, bk. Resim 1.

hemen karşısında kaide üzerinde resmedilen ve haberci olduğu yorumlanan figürün, ayaklarını koyduğu kaidenin üzerinde yine Hellence harflerle yazılmış olan ΠΕΡΣΑΙ ifadesinin, Phrynikhos'a ait kayıp olan ya da Aiskhylos'a ait aynı isimli «Persler» tragedyasını temsil ettiği düşünülmektedir.¹⁰⁷ İlk tragedyaya örneklerinden olan eserin döneminde tragedyaya sahnelerinin vazo resimlerine esin kaynağı olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte en yüksek sanatsal değere haiz Atina vazolarının Atinalılar'ın Pers istilası altında kaldıkları M.Ö. 480 yılı civarında, yani dönemin tarihsel gelişmelerinin etkisiyle üretildiğini dile getiren ISLER-KERÉNYI 2009: 14-17, bu dönemin vazoları ile resmedilen imgelerin Hellenler'in kültürel tarihleri için belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Buna göre kültür meselesi de günümüzün algıları ile tarihten kopuk bir başka disiplin gibi değil, yapısalcı bir tavırla etnos, dil, din bağlamında o günün Hellen toplumunun kendisine ilişkin ve Persler'e ilişkin tarih algısı içinde ele alınmalıdır. Böylece yaratılan bu stil sonraki dönemlerde de alınılanarak vazo resimleri sayesinde tarihsel imgelerin olgunlaşmasına hizmet etmiştir. M.Ö. 4. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Dareios Vazosu, Hellenler'in Persler'e ilişkin algısını ve imajını anlamak hususunda çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır.

Vazonun orta katmanında, Dareios'un sağ yanında üzerinde ΠΕΡΣΑΙ yazan bir kaideye çıkmış şekilde resmedilen Hellen kıyafetli bir haberci, kral ve kralın arkasında onun korumalığını yapan mızraklı ve palalı bir asker ile birlikte ellerinde asaları olan yaşlı saray divanı üyeleri olduğu anlaşılan figürlerin yer aldığı bir sahne resmedilmiştir. LLEWELLYN-JONES 2012: 330-337; bu sahnenin kral ve danışmanlarının, habercinin getirdiği haberi dinleyip yorumladığı muhtemelen başkentte kurulan bir saray divanı sahnesini temsil ettiği düşüncesindedir.

¹⁰⁷ Phrynikhos'un «Miletos'un Yağmalanması» adlı ilk tragedya eserinden sonra verdiği «Fenikeli Kadınlar» adlı eseri bahse konu eserdir. Ancak, Suda'da bu başlıkta bir esere değil [*Dikaioi* (Adiller) veya *Persai* veya *Synthokoi* (Birlikte Oturanlar)] üçlemesine atıf yapılmaktadır. Belki de «Fenikeli Kadınlar» başlığının bu üçlemeyi ifade ettiği düşünülebilir. Ancak eserin hikâyesinin de Aiskhylos'un «Persler»i ile aynı şekilde Salamis yenilgisi haberinin Pers divanındaki yankısı olması ve 5. yy. yazarı Glaucus'un bu doğrultudaki tezinden hareketle HALL (1996), Aiskhylos'un «Persler»inin, Phrynikhos'un «Fenikeli Kadınlar» eserini model aldığı belirtilmektedir.

Vazonun alt katmanındaki sahnede vergilerin düzenini sağlamakla görevli bir kraliyet temsilcisi ya da bir hazinedar, iyi giyimli satraplar tarafından imparatorluk için toplanıp altın ve gümüş kaplarda sunulan vergileri elindeki balmumu tablet ve çakıl taşları ile hesaplayıp kayıtlarını tutmaktadır. Satraplar, saygılı ve itaakâr bir eda ile, muhtemelen savaş için gerekli olan kaynakları Pers Kralı için toparlayıp hazır etmişlerdir.

En üstteki katmanda ise, orta katmanda muhtemelen Marathôn Muharebesi'nden önceki bir zamanda Hellas'taki durumu değerlendiren meclise (saray divanına) nispet yaparcasına, Homēros'un tasvirlerini andıran bir «tanrılar meclisi» toplantı halinde gösterilmektedir. Bu sahnede, elinde asası ile resmedilen Zeus'un yanında duran kaygılı Hellas'a silahlarını kuşanmış Athēna tarafından güven telkin edilmektedir. Zeus'un diğer yanında duran Zafer Tanrıçası Nikē, sanki Hellas'a takdim edilmektedir. Ayrıca Marathôn Muharebesi esnasında kutlanan *Boēdromia* Festivali'nin tanrıları Apollōn ve Artemis de resmin sol üst kısmında resmedilmişlerdir. Sağ üst köşede ise, elinde asasıyla mermer bir kaide üzerinde vakur bir kraliçe edası ile oturan Asia ile daha deneyimsiz Hellas arasında hile tanrıçası Apatē¹⁰⁸ girerek, elindeki meşalelerle yalancı hırsların ateşini yakmak üzeredir (LLEWELLYN-JONES 2012: 333-4).

Vazodan akseden bu imajın Hellenler'in zihninde canlanmasında çalışmamızda ele alınan yazarların büyük katkısı olduğu açıktır: Savaşın Persler tarafından kaybedilmesinde ve yaşanan trajedinin temelinde tanrıların tasarrufları olduğu fikrini ortaya atıp vurgulayan Aiskhylos bu fikrin Herodotos tarafından detaylandırılmasının arka planını sunmuştur. Herodotos da bize ayrıca kralların Pers ileri gelenleri ile divanlarında yürütülen tartışmaları aktarmış ve böylece Pers devlet aygıtının oluşumuna ışık tutmuştur. Her iki yazarın ortaya koyduğu teolojik çerçevenin ışığında hareket etmesi beklenen satraplar ve imparatorluk görevlilerinin yaptığı işler ve bunların gerekçeleri ise daha ziyade Ksenophōn tarafından detaylandırılmış ve Pers imajının oluşumuna hizmet etmiştir. Her üç

¹⁰⁸ Apatē, Hesiodos'un *Theogonia*'sında (Hes. theog. 224), evrenin yaratılışındaki ilk öğelerden olan Tanrıça Nyks'ün (Gece), Erebos'tan (Karanlık) doğma çocuklarından biri olarak tanıtılmaktadır. İnsanlar arasında hile ve aldatmayı ortaya çıkaran bu tanrıça aynı zamanda Pandora'nın kutusundan dışarıya çıkan kötü kuvvetlerden biri olarak da bilinmektedir.

yazarın birlikte oluşturdukları kanon zaman içerisinde evrilen bir Hellen ideolojisinin ışığında şekillenmiştir. Ancak bu ideolojiyi oluşturan belirli unsurlar bulunmaktadır. Hellenler kendi toplum düzenleri üzerinden Pers toplumuna, kendi ekonomik düzenleri üzerinden Pers ekonomisine ve kendi kültürel oluşumları bakımından da Pers kültürüne ilişkin belirli yargılar oluşturmuşlardır.

Böylece, bu unsurlar üzerinden yazarların oluşturdukları kanonun incelenmesi gereklidir. Ancak «Dareios Vazosu» bu unsurların içeriğini tanımlanması açısından bize son derece yararlı bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin Pers toplumuna ilişkin imgelerin vazonun orta katmanında Büyük Kral ve ona tâbi toplumun yapısı üzerinden incelenmesi ve bu bağlamda Hellen imgesindeki tiranın Büyük Kral'a bir karşılık oluşturması önemlidir. Ekonomik açıdan vazo resminin en alt katmanındaki satraplıklar ile birlikte savaş ekonomisine bağlı olarak kurulan vergi modelinin eyaletlerdeki satrap ve toprak ağaları arasındaki yansımaları önemlidir. Kültür bağlamında ise vazo resminin en üst katmanındaki tanrısal gündemin Pers devletinin toplumu ve ekonomisi ile birlikte hangi kültürel imgeler bütünü içerisinde Hellen edebiyatına yansıdığını ortaya koyabilmek çalışmamız açısından gereklidir. Vazonun M.Ö. 4. Yüzyılın son dönemlerine tarihlenmesi de incelediğimiz yazarlar aracılığıyla yaratılan Pers imajının Hellenler arasında o dönemde etkinliğini sürdürdüğünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Söz konusu Dareios Vazosu'nun varlığı ve üzerinde betimlenen sahnede geçen figürlerin Phrynikhos'un kayıp «Persler» oyunu (HALL 1989: 63-4) ya da M.Ö. 4. Yüzyıl'da yazılıp sahnelenmiş başka bir kayıp oyundan (fr. *adesp.* 685) esinlendiğine dair fikirler (HALL 1996: 8), Pers Savaşları çerçevesinde yaratılan imgelerin Hellenler'in belleğinde canlılığını korumasının izleri olmakla birlikte, o dönemde Persler'i ve Pers Savaşları'nı hatırlatıcı olarak ortak belleğe ve kanona giren başka eserler de mevcuttur: Örneğin; M.Ö. 4-2. yüzyıllar arasına tarihlenen Moskhion'un *Themistoklēs* (97 *TgrF* F 1), Theodektēs'in *Maussōlos* (72 *TgrF* T 6-7) tragedya oyunları ve *Persler* adında bir satyr oyunu ile müzisyen ve dithyrambos ozanı Miletoslu Timotheos'un «Persler» eseri. Çalışmamızda incelediğimiz yazarlarla çağdaş sayılabilecek ve konusunda Pers Savaşları'na yer veren Simonides'in *Salamis* adlı (fr. 536 *PMG* = fr.4,5 *IEG*) lirik şiiri ve Samoslu Khoerilos'un *Persika* adlı epik şiirlerini de aynı kanonun temsilcileri olarak saymamız gerekir. Bunlar dışında M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara tarihlenen hitabet ve tarih eserlerinde de Pers Savaşları anlatısının kanonlaşmasının izlerini görmemiz mümkündür (LLEWELLYN-JONES 2012: 330-1).

1.DEVLET VE TOPLUM

1.1.Pers Kenti

Çalışmamızın I. Bölüm'ünde ayrı ayrı ele aldığımız her üç yazarın ilgili pasajlarından anlaşıldığı kadarıyla, her üçü de Pers Devleti'ni Hellen siyasal düşüncesine uygun biçimde bir «kent devleti» olarak görmektedirler. Bu algı elbette tarihi bir gerçekliği yansıtmamaktadır. Koca Pers İmparatorluğu'nun, örneğin bir Atina kent devleti ile bir tutulması bilinçli bir savaş propagandası olmasa bile, en azından Hellenler'in dünyayı kendi pencerelerinden görme eğilimlerinin bir tezahürü olarak kabul edilmelidir. Bu durum, her ne kadar Aiskhylos'un kendisi için Pers-Hellen Savaşları'nın hatırasının henüz çok taze olduğu bir dönemde «Persler»i yazmış olması itibariyle, sadece şoven bir tutum olarak kabul edilebilecek olsa da, diğer yazarlar için aynısını söylemek mümkün değildir.

HARRISON 2000: 41'in işaret ettiği üzere, Aiskhylos bir yandan A1,P47'de ulak tarafından «Pers Kenti»nin ülkenin genç adamları için yas tutabileceğini ifade etmekte; A1,P56'da, Dareios'un «Pers Kenti»nin başına gelen kahrı sorguladığında hep Sousa'yı kast ettiğini yazmaktadır. Yani Pers ülkesi Sousa'dır. Bu algıya göre, o zaman Ekbatana Med ülkesi ve diğer ülkeler de birer şehir ile özdeş olmalıdır. Herodotos A2,P14'de aynı bağlamı sunarken atlı postanın haberinden sonra, sefere çıkmayıp «Pers Kenti»nde kalan Persler'i, sadece Sousa sakinleri gibi göstermektedir. Aynı şekilde, tutulan yas da sadece Sousa'nın sokaklarını bağlamaktadır (A2,P14). Bu durumu teyit eden bir başka tespit de, HALL 1996: 108'in işaret ettiği A1,P2'de geçen «Kissia Surları» ifadesidir. Aiskhylos (A1,P2), Sousa'dan ve Ekbatana'dan giden askerlerin Kissia'nın eski surlarını boş bıraktıklarını söylerken, bunu belli bir kentin surlarını kastediyormuş gibi ifade etmektedir. Herodotos ise (A2,P28), Kissia'yı Sousa'nın da içinde bulunduğu Kilikia, Armenia gibi geniş bir bölgenin adı olarak göstermektedir.¹¹⁰ Ekbatana bu bölgede olmadığına

¹¹⁰ POTTS 1999: 340, Kissia'nın Herodotos tarafından Elam ülkesini temsilen kullanıldığının altını çizmektedir. Herodotos'un «Susalılar ve Kissialılar'ın geri kalanları» (Hdt. 3,91) ifadesi Sousa'nın başkenti olduğu Elam Krallığı çerçevesinde anlaşılmalıdır. Hellence Kissia ifadesinin Akkadlar'ın Kassitler için kullandığı Kassu kelimesinden geçmiş olabileceği de değerlendirilmektedir. Kassitler M.Ö. II. binyılın sonlarında Elamlar tarafından yıkılan Babil merkezli bir hanedandır.

göre, bütün bir bölgenin kentlerinin surları olarak da algılanmamakta, hatta bir başka Kissia atfında da sanki Sousa'nın bir mahallesinin surları gibi anlaşılmaktadır (A2,P29). Hâlbuki Persler'in daha fetihlere başlamadıkları dönemde bile birden fazla kenti içeren bir fiziksel coğrafyaları vardır.¹¹¹ Kyros'un atası Akhaimenēs'in eski Elam topraklarında yer alan Parsumēš (Parsa/Pers) Kenti'nde yerleşik olarak, Anshan kentini de içeren Pers ve Elam nüfusunun bir arada yaşadığı Medler'e bağlı özerk bir krallığı yönetmiş olduğunu zaten bilmekteyiz.¹¹²

Diğer yandan, Aiskhylos Pers toplumunu oluşturan etnik dokuya ilişkin bir bilgi vermezken; Herodotos Persler'in kabile sisteminden detaylı olarak bahseder (A2,P30). Bununla birlikte, bu esnada bir «Pers Kenti»nden bahsetmez. Keza Sousa, Medler'in kenti Ekbatana alındıktan, hatta Lidyalılar'ın kenti Sardeis alındıktan sonra sahneye çıkmaktadır. Sousa, Kambysēs'in başkentidir. Bu aşamada Herodotos'un Sousa ya da Persepolis gibi bir kentten bahsetmemesi Persler'i aslında bu erken dönemlerinde, belki İskitler gibi, kentleri ve surları olmayan ve

¹¹¹ Kyros Silindiri'nde kendisini Anshan Kralı olarak tanıtan Kyros'un kurduğu imparatorluğun Neo-Elam devletinin temelleri üzerine inşa edildiği söylenebilir. Asur kayıtları da bu konuda aydınlatıcıdır. M.Ö.691'de Asur kralı Sennacherib'in yazıtlarında Sennacherib'e karşı ordu toplayan Elam kralı Umman-menanu (Humban-nimena III) etki alanındaki Parusa, Anzan, Pashiru, Elippi, Kaldea ve Aremea'dan katılım sağlamıştır. Potts 2005: 5-10 M.Ö.1400'den beri Anshan ve Sousa olarak anılan ve Sennacherib zamanında Sousa'daki Elam krallığına bağlı gevşek bir konfederasyon olarak devam eden bu siyasi oluşumun savaş sonucu Sousa merkezli Elam krallığının Asur'a dâhil olmasından sonra Anshan krallığı olarak yoluna devam ettiğini söylemektedir. Buna göre, Anshan'ın Elam köklerini kendisi de bir Elam olan Kyros yüceltmıştır. Sousa ve Anshan kentleri arasında Huhnur, Bashime ve Apayir kentlerinin varlığı da bilinmektedir. Daha ziyade Persler ile anılan Parsa ve Pasargadae, Potts'a göre etnik olarak Elam olmayan ama Elam'lar ile yakın komşuluk ilişkileri olan kentlerdir.

Ayrıca HENKELMAN 2008: 596 Kyros'un Anshan olarak kendisini tanıtmamasından onun etnik olarak Elam, Dareios'un da Bisoutun yazıtında kendisini Aryan olarak tanıtmamasından etnik olarak Pers gibi algılanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Persepolis Sur kayıtlarında Elam ve Pers etnik tanımlamalarının yanısıra ne Anshan ve de Aryan kimliklerine pek bir atıf olmamasını bu kelimelerin emperyal ünvanlar olarak kullanıldığına bağlamaktadır. Daha evvel Elam olan bu topraklarda Pers kabileler de yerleşmiş ve Elam kültürünü benimsemişlerdir. Dolayısıyla iki etnik grup arasında bir çekişmeden ziyade birlikte yaşama söz konusudur.

¹¹² (Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Achaemenes-Persian-ruler-of-Parsumash>, Nisan 2019)

(Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Anshan-ancient-territory-Iran>, Nisan 2019)

yerleşik yaşam sürmeyen, yani bir nevi barbar bir toplum olarak resmetmek istemesindedir. Aslında Herodotos İskitler'in kentlerinin olmamasını, at arabalarını evleriymiş gibi kullanmalarını ve onların bu yüzden yenilmelerinin mümkün olmadığını söyleyerek onların göçebeliliğini bir anlamda övgüye değer bir özellik olarak sunmaktadır (Hdt. 4,46). Belki de, bu övgünün arkasında Salamis Deniz Muharebesi öncesinde Atinalılar'ın da Kserksēs'in işgaline karşı gemilerine binip kenti terk etmek istemeleri ile bir paralellik kurulmuş olabilir (Hdt.8,143). Ancak Herodotos Persler'i yine de Lidya coğrafyasına yerleşmeden önce medeniyetin sunduğu nimetlerden nasibini alamamış bir toplum olarak göstermektedir (A2,P31). Herodotos Kyros'dan önceki Pers toplumunu çiftçilik ve çobanlıkla uğraşan Medler'e bağlı kabileler olarak sunmaktadır. Bu aşamada Persler ile ilişkilendirilebilecek tek kent Med kenti Ekbatana'dır. Kyros Lidya'yı aldıktan sonra Ekbatana /Agbatana'ya döner (Hdt. 1,153.15). Bununla birlikte, isimlerini verdiği Pers kabilelerinin sayısı on tane dir (A2,P30). Persepolis arşiv kayıtlarından çeşitli kabile isimlerinin varlığını bilmemize rağmen¹¹³, Herodotos'un bu kadar kendinden emin biçimde bu sayıyı vermesi, belki de, tarihinin Atina'daki kabile sayısı ile paralellik kurmak arzusundan kaynaklanmaktadır (Hdt.5,69).

Bununla birlikte Ksenophōn A3, P14'de Persler'in on iki kabileden oluştuğunu söylemektedir. Ama Ksenophōn, Pers toplumunun kendi içerisindeki bölümlenmesini kabilelerden çok yaş gruplarına dayandırır: Çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılar. Bu grupların her birinden sorumlu olarak kabile sayısınca onikişer yönetici bulunmaktadır. Gerçi bu yöneticiler kabilelerin önde gelen kişilerden olmalıdır; ama bunlar aslında toplumun daha varlıklı kesimi olan *homotimoi* (denkler) grubundan olan kimselerdir. Yani kabilelerin pek de bir önemi yoktur; zira asıl yönetim erki zenginlerin, yani *homotimoi* grubunun, yaşlı olan kesimindedir. A3, P21'de ifade edildiği gibi, bu kesim tüm yönetici ve memurları seçer; görevini ihmal edenlere ceza verir, hatta sürgün veya ölüm cezasına bile onlar hükmederler. Bu özellikleri ile «Pers Kenti» Atina veya daha ziyade Sparta ile kıyaslanabilecek bir Hellen kenti gibi sunulmaktadır.

¹¹³ HENKELMAN 2011: 10-16 Persepolis Sur Tabletleri'nde ismi geçen kabileler üzerine çalışmıştır. Buna göre Hellen kaynaklarda etnik olarak Elamlar'ı anlattığını düşündüğü Ouxioi ifadesine karşılık gelen Tapyroi isminin ve Maraphioi, Kossaioi, Batišmariš (*pātišvariš*), Mardoi, Kyrtoi, Yamutbal gibi isimlerin altını çizmektedir.

TUPLIN 1994: 128, yaşa hürmet, yöneticilere itaat ve daha ziyade Atinavari kıskançlıkların (*phthonos*), çekişmelerin, ihtilafların karşıtı olarak uzlaşmacılığın (*homonía*) hâkim olduğu Sparta'nın, Ksenophôn'un «Pers Kenti»ni yansıttığını vurgulamaktadır. Ayrıca TUPLIN'in de işaret ettiği üzere, Persler'deki memurları ve yöneticileri seçen yaşlılar grubunun, Sparta'daki *Gerousiai* meclis üyelerini çağrıştırdığı söylenebilir. Ksenophôn tarafından **A3, P14**'de vurgulandığı üzere; itaat, yönetici seçilirken bakılan en önemli ölçüt niteliğindedir. Hatta kral bile bu duruma tabidir; **A3, P25**'de gösterildiği üzere, Kyros'un babası Kambysēs devlet tarafından emredilenleri ilk kabul eden kişidir. Ölçü, kralın kendisi değil, yasadır (*μέτρον δὲ αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχὴ ἀλλ' ὁ νόμος ἐστίν*). Bu haliyle Pers kenti Med kentinden ayrılmaktadır; çünkü Med kentinde, **A3, P25**'de ifade edildiği üzere «krallık yerine tiranlık» hüküm sürer (*ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ τὸ τυραννικόν*).

Ksenophôn da; **A3, P12**'de Pers yasalarından bahsederken, bunu bir kentin kanunu gibi anlatmakta ve bu kent/devlet vurgusunu «Kyros'un Eğitimi» eseri boyunca sürdürmektedir. Hatta Kyros'un Babil'i fethettikten sonra kurduğu devlet düzeni öncelikle çok büyük ve kozmopolit bir kent olan Babil'deki emniyeti için kurulmaktadır (**A3, P61**). Ama Babil'in güvenliği için de ordusundaki askerlerden bir garnizon kurar ve bunların maaşlarını Babilliler'in ödemesini sağlar (**A3, P62**). Yönettiği bir imparatorluk değil de, sanki Babil kenti gibidir. Babilliler tarımsal üretim ile işeyi sağlar, askerler ise güvenliği temin ederler. Kyros, Babil kentinde, bir evdeki erkek ve kadının işleri bölüşmesi gibi, askeri ve ekonomik işleri birbirinden ayırır; ama, sonuçta her ikisini de kendisine bağlar.

Aslında Ksenophôn Kyros üzerinden yönetim meselesini ele almakta ve imparatorluktan kentlere, ordulardan toplumun nüvesi olan hane halkına kadar aynı yönetim modelinin uygulanabileceğini vurgulamaktadır. NELSESTUEN 2017: 74'e göre, hane halkı (*oikos*) ile kent yönetimi arasındaki ilişki Herodotos zamanından beri Hellen düşüncesinde yer bulmaktadır. Herodotos, **A2, P32**'de, Miletoslular'ın yurtlarını düzene koymak için görevlendirilen Paroslular'un ağzından devlet yönetimi ile hane yönetimi arasındaki benzerlik ilişkisine değinerek; kamu hizmetinde çalışacakların kendi hanesini iyi idare edebilenler arasından seçilmesi halinde kentin de iyi yönetileceğini söylemektedir.

Ksenophôn'un toplum modelinin dayanağı olan *oikos-polis* ilişkisi bir Sokratik mesele olarak gerek Platôn ve gerekse Aristotelēs tarafından da ele alınmıştır. Ancak, NELSESTUEN 2017: 77, Ksenophôn'un bu ilişkiyi bir adım öteye götürerek

oikos-arkhē (ev ve imparatorluk) bağlamı içerisinde bir kentin ötesinde geniş bir egemenlik alanının konusu haline getirdiğini belirtmektedir. Zira Pers toplumu için daha uygun bir tanım olarak modern dildeki «imparatorluk» ifadesine karşılık olması için Xenophon *arkhē* kavramını ilk defa «Kyros'un Eğitimi»nde kullanmıştır (A3,P65). Ksenophōn'un bu bağlamı, aslında, «Ev İdaresi Üzerine»adlı eserinde *oikos* ve *oikos*'la birlikte tarımsal faaliyetin yürütüldüğü tarla alegorisi üzerinden yürütmektedir (A3,P32). Bu bağlamda Kyros'un evi kenti, tarlası da uçsuz bucaksız geniş imparatorluğudur. Buralar tarımla değerlendirilmelidir; o yüzden bunu temin etmek için satraplar görevlendirilir (A3,P66).

Tarımla birlikte hayvancılık da ev ekonomisi için önemlidir. Bu bağlamda sürü alegorisi de halk için kullanılmaktadır. Bir kral da, bir çobanın sürüsünü memnun etmesi gereği gibi, şehirlerini ve halkını mutlu etmelidir (A3,P67). Ksenophōn, Pers toplumunun bir hayvan sürüsü olarak ifade edilmesinde yalnız değildir. Aiskhylos da bu metaforu kullanır. Örneğin «tıpkı arı sürüsünün hep birlikte kovani terketmesi gibi» (A1,P14) ifadesiyle süvariler ve piyadeleri bir arı sürüsüne benzetir. Ayrıca A1,P6'da yine Pers ordusunu tanrısal bir sürü olarak tanımlamaktadır. Herodotos'un anlattığı, Kserksēs'in Zeus arabasının arkasında yürüyen karmakarışık birlikleri, belki de bu tasvir ile aynı amaca hizmet etmektedir (A2,P16). Ayrıca Aiskhylos'un da A1,P25'de Atossa'nın Atina'nın başında kimin olduğunu sorarken (τίς δὲ ποιάνωρ ἔπεστι κάπιδεσπόζει στρατῶ;), ozanın bu ifadede «çoban» (ποιάνωρ) kelimesini kullanması da, Pers yöneticilerinin halkı sürü olarak gördüğünü ortaya koyar. Buna karşılık Herodotos sürgün hareketlerinde köle yapılan halkın metaforik olarak değil de, tam da kelimenin anlamıyla «sürülmelerini» aktarmaktadır. Örneğin Megabazos'un Painoialılar'ı güderek (ἄγων τοῦς Παινοιαῖς) Sardeis'e getirmesinde bu insan sürüsü temasının görüldüğü söylenebilir (Hdt.5.23). Ayrıca Kserksēs'in askerleri de zaten kamçı altında ilerlemekte ve savaşmaktadırlar (A2, P33,P34,P35).

Ksenophōn «Ev İdaresi Üzerine» adlı eserinde (A3,P31) sadece cezalandırmayı değil, ödüllendirmeği de önemseydiği için, Pers Kralı'nın yasalarını ev idaresi için kullanmayı önererek Pers İmparatorluğu'nun yönetiminin ev idaresine uygulanabileceğini göstermektedir. Ayrıca Ksenophōn, ev idaresinde kadın ve erkeğin yüklendiği görev dağılımını hatırlatır biçimde (Xen. oik. 7,22-23), A3, P32'de bir kentin güvenliği ve tarımsal hasılasının eşit derecede önemli olduğunu

söyleyerek, ev yönetimi ile kent yönetiminin prensiplerinin aynılığını Kyros üzerinden Hellen toplumuna sunmaktadır. A3, P33'de ise, yazar bu uygulamanın vergi aldığı halklar üzerinde de atadığı yöneticiler eliyle yaygınlaştırıldığını belirterek, okuyucusuna bir imparatorluk yönetim modeli tariflemiştir. Bu yöneticiler kendi bölgelerindeki Kyros'a bağlı birliklerin erzağını sağlayarak imparatorluk yönetimine hizmet etmektedirler. Kyros kendi evi olan sarayın çevresini tıpkı bir ev yöneticisi gibi kendisi denetlemekte, uzaktaki tarlaların güvenilen kölelere denetletilmesi gibi uzaklardaki satraplıklardaki düzeni de görevlendirdiği güvenilir adamlarına denetletmektedir (A3, P34). A3, P35'de ise, denetlenen yerler arasındaki en başarılıları da başka araziler ve hediyeler vermek ve sofrasında onları başköşelere oturtarak ödüllendirmektedir. Ksenophōn, Kyros'un askerleri tarımla ilgilenenlerden daha üstün tuttuğunu belirterek, Kyros'un her ikisinde de diğer herkesten daha başarılı olduğunu vurgulamaktadır ki, böylece kral olarak askerlerine ve ona tâbi olanlara itibarlı olmanın yolunu göstermektedir (A3, P36-39). A3,P39-P40'da, böylece, Genç Kyros'un kral kardeşine göre daha itibarlı olduğunun altı çizilmekte ve askerlerin de böyle erdemli bir yöneticiye gönüllü olarak itaat edecekleri söylenmektedir.

Yine «Ev İdaresi Üzerine» adlı eserde, bu kez Genç Kyros ile Spartalı komutan Lysandros'un sohbetine yer verilir: Lysandros'un *paradeisos*'ta (büyük park) Genç Kyros'un kendisinin de çalıştığını öğrendiğinde duyduğu hayranlığı dile getirilmektedir (A3, P42-46). Genç Kyros böyle erdemli işlerle ilgilenen vakti bulmasını, atası Kyros'un, atayacağı yöneticilere erdem konusunda örnek olmak amacıyla kurduğu sisteme borçludur (A3,P63). Büyük Kyros, askeri komuta üzerinden kurduğu sistemde tüm bireylerin denetlenip yönlendirilebileceği, ama kendisinin sadece general ve üst yöneticiler ile temas kurarak kendi evini idare eder gibi rahatça imparatorluğu idare edeceği bir düzen sağlamıştır (A3,P68). Böylece evini merkeze alan bu sistem ortakları olarak tanımladığı bu bireyleri tıpkı evindeki hizmetçileri şevke getirmek ister gibi ödüllendirme ve cezalandırmaya dayalı olarak «kapı»¹¹⁴ adını verdiği organizasyon içerisinde hizmet etmeye yönlendirir (A3,P69).

¹¹⁴ Kapı kavramının pekçok kültürde alımlandığı kesindir. Osmanlı'daki kullanımı olarak «Bâb-Âli» kavramı 20. Yüzyıl'a kadar yaşamıştır. Kralın kapısında hizmet etmek için gereken mekân

Ksenophōn'un Kyros'u evi üzerinden her şeyin merkezine koyduğu bu tasvir, Aiskhylos'un **A1, P19**'da kralın varlığını «evin gözü» olarak ifade etmesini hatırlatmaktadır. Kraliçe Atossa'nın korkusu gözler içindir (ἀμφὶ δ' ὀφθαλμῶ φόβος- ὄμμα γὰρ δόμων νομιζῶ δεσπότητος παρουσίαν). Bu ifade ise aynı zamanda «her şeyi gören kral» imgesini de hatırlatmaktadır. «Kral'ın Gözü» meselesi Aiskhylos'ta **A1, P80**'de yer bulmaktadır: Sayılan isimlerin Kral'ın Gözü olarak anıldığı belirtilerek koronun «Peki ya her şeyi gören, onbinlerce Pers'i sayan, en güvendiğin gözünü de mi kaybettin?» (Pers. 978) ifadesi, bu bireylere verilen önemi vurgulamaktadır. Ancak Ksenophōn bu meseleyi, neredeyse Kyros'un etrafındaki herkesin «Kral'ın Gözü veya Kulağı» olarak hizmet ettiğini, herkesin bu yüzden kendine çeki düzen verdiğini söyleyerek tanımlar. Bu görevin belirli bireylerin tekeline olmadığını belirtmektedir (**A3, P70**). Kral tarafından görülme duygusu Herodotos'ta da Salamis'te Pers saflarında savaşanların Kserksēs'ten çekinerek Büyük Kral'ın yalnız kendilerine baktığını zannetmelerinde de görülmektedir (**A2, P36**). Ancak asıl Ekbatana'daki Med sarayının protokolü göz ve kulak kavramını içermektedir. Adil olması yüzünden kral seçilen kurucu Deiokēs bir krallık konutu yaptırır. Kenti de surlarla çevreletir (**A2, P37**). Kralın yüzünü kimse göremez. İşler araçlar ile yürür. Belki «kapı» olgusunun çıkışı da bu protokoldür. Deiokēs'in kurduğu, kralı erişilmez kılan ve ona akranları arasında bile üstünlük katan bu uygulama ile (**A2, P38**) kral, isteyen her kişinin onu göremediği fakat onun, ülkesinin her yerinde yanlış yapan herkesi görebilecek gözü ve kulağı olan adamlarının var olduğu bir sistem yaratmış oluyor ve adaletini de bu sistem aracılığıyla sağlıyordu (**A2, P39**).

Aktarılanlar çerçevesinde incelenen klasik dönem Hellen yazarların Pers devletini tıpkı bir Hellen kent devleti gibi gördükleri ortadadır. Hellen kentlerinin

için eski Persçe'de «bâb hâne» tanımı olduğu bilinmektedir. Bu mekân aslında Assur saraylarında da var olan (GROß ve KERTAI, 2019: 12-14) ve kral ile halkın temas etmeden kralın hizmetinde çalışan devlet görevlilerinin kral adına halk ile teması yürüttükleri bir çalışma mekânıdır. Aynı şekilde satraplık merkezlerinde de satrapın kapısında hizmet eden tumar sahipleri gibi kullanılmaktadır. Ancak daha sonra Roma aracılığıyla Avrupa'ya geçen kavram düklük boyutundaki Ortaçağ kalelerinin kapısı için kullanılan «barbikan» kelimesi ile yaşamağa devam etmiştir.

Pers tehdidi dışında bir araya gelmedikleri düşünüldüğünde kentler üstü bir krallık fikri ile tanışmaları Lidya Krallığı sayesinde olmuştur. Atina'nın Pers tehdidini kullanarak oluşturduğu Delos Birliği'nden dönüşen ömrü kısa Atina İmparatorluğu fikri bile bu ölçüğün ötesine geçememiştir. Persler ise o dönemde en az bin yıllık bir Elam geçmişlerinin yanısıra, Mesopotamya merkezli Asur tecrübesinin de mümessili olarak Elam ve Lidya boyutundaki krallıkların üzerindeki Büyük Krallık boyutundaki bir siyasi oluşumdur.

1.2.Tiranlık ve Kölelik

İncelenen yazarların Persler'e ilişkin yönetim tarzını tiranlık ile özdeşleştirdiği ve Pers yönetimine tâbi halkı da köle olarak görmek eğiliminde oldukları ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kyros, Ksenophôn'un tasviriyle, imparatorluğu yönetmek için görevlendirmeyi düşündüğü ortaklarını saygın (*semnos*) olmaları için eğitir. Ama kölelik (*doulos*) için uygun gördüklerini ise (askerlik ve avlanma gibi) özgür insanın uğraşması gereken işlerle uğraşmadan karınlarını doyurarak rahata alışmalarını sağlar. Bunlar böylece ona «baba» derler, ama köle kalmaya da itiraz etmezler (A3,P71). Bu şekilde ortaklarını çocukları haline getirerek bir hane halkı gibi onları yönetebilir. Bu ifade Herodotos'un Kroisos'un ağzından Kyros'a Lidyalılar'ın kendisine itaat etmelerini sağlamak için A2,P40'da önerdiği yöntemi çağrıştırmaktadır:

Lidyalılar'a ise müsamaha göster, sana karşı ayaklanmamaları ve senin için tehlike arzetmemeleri için onlara karşı şu tedbirleri al: onlara haber gönderip savaş silahları bulundurmalarını yasakla; mantolarının (himation) altına tunikler (khitōn), ayaklarına ise yüksek tabanlı sandaletler (kothornos) giymelerini emret; onların çocuklarına müzik aleti olarak kithara ve harp çalmayı, ayrıca ticaret yapmayı öğretmelerini temin et. Bu sayede, ey kralım, kısa zamanda bunların erkek yerine kadın gibi olduklarını göreceksin. Böylece bunların sana karşı isyan çıkarma tehlikesi diye bir şey ortadan kalkacak.

Herodotos da Kyros'u A2, P10'da «baba» olarak anmaktadır. Persler'e göre Kyros insan adamdır ve halkın iyiliği için çalışmaktadır.

«Vergilerin böyle düzene sokulması ve buna benzer öbür reformlar İranlılar'a Darios için tüccar, Kambysēs için zorba, Kyros için de baba dedirtmiştir, çünkü birincisi her şeyde bir kazanç arardı, ikincisi sert ve duygusuzdu, üçüncüsü ise insan adamdı ve onların iyiliği için çalışırdı». (çev. ÖKMEN 2007: 259)

Halkın çocuk metaforu ile tasviri görülmez; ama, onları işlerinde özgür bırakması söz konusudur. Yani çocuktan ziyade fazla işine karışılmadan yönetilebilecek kadın ya da daha çok genç kız metaforu kullanıldığını söyleyebiliriz. Lidya örneğinde de aslında Kroisos'un önerdiği zaten Lidya'da var olan toplumsal düzendir. Belki de bir anlamda Kyros'u kandırmıştır. Ama belki de diğer krallar ile kıyaslandığı zaman Kyros'un döneminde imparatorluğun daha kurumsal yapılanmasını henüz tamamlayamamış olması değerlendirilerek fethettiği ülkelerdeki mevcut işleyen düzene dokunmayıp mevcut düzeni muhafaza etmiş olması ileri sürülebilir. Zira Herodotos'un haber verdiği üzere Kyros ve Kambysēs döneminde Persler kendilerine karşı çıkan toplumların başına dahi gene kral oğullarını atarlar (Hdt.3.15). Hatta Kroisos'un hazinesi bile yine bir Lidyalı'ya emanet edilmiştir. Ama bu Lidyalı Ion ve Aioller'i de örgütleyip isyana yeltenince işler değişir (Hdt. 1.154). Kroisos'un önerisi ile kadınlaştırılan Lidya dışında Lidyalılar ile birlikte hareket eden kentler olduğu gibi köleleştirilip sürülürler (Hdt. 1,156).

IZDIMIRSKİ 2018: 54, Kyros zamanında dahi *kurtaš* (Elamca) işçilerinin çalıştığını, Kyros ve Pers ileri gelenlerine ait büyük çiftliklerin varlığını hatırlatmaktadır ve bu bölgeden sürülenlerin mecazi olarak değil, gerçekten de köle (*doulos*) olarak bu tarımsal işlerde değerlendirilmiş olmaları mümkündür. ÖNCÜ 2018: 23 ise, bu işçilerin bazılarının köle değil de para karşılığı çalışan vasıflı işçiler olarak kabul edilebileceğini, ancak bunların oranının çok az olduğuna dikkati çekmektedir. Zira Persepolis Sur Tabletleri'nde az da olsa bazı işçilere gümüş ödendiği saptanmıştır. Bahsedilen bu *kurtaš* işçilerinin neye karşılık geldiklerini Herodotos çerçevesinde düşündüğümüzde, bu kimselerin karın tokluğuna çalışan bilinen anlamda "kölelere" karşılık gelmeyip, özgür insanlar olduğunu düşünebiliriz. Ancak, aynı kişileri Ksenophōn'un «Kyros'un Eğitimi» adlı eserindeki anlatısı dahilinde değerlendirdiğimizde ise, askerliğin dışında bir faaliyette çalışan herkesin mecazi anlamda köle olarak kabul edilmesi sebebiyle, bunlar için de «köle» adlandırmasının geçerli olması mümkündür (A3,P71).

Diğer yandan ev ekonomisinde erkek ve kadına verilen rollerin (Xen. oik. 7,22-23) satraplık seviyesinde askerlere ve tarım işlerinde çalışanlara verilen roller ile örtüştüğü görülmektedir (A3,P32-38). Ksenophôn'un işaret ettiği, Kyros'a «baba» denmesini açıklayan köleleştirme eyleminin nesnesi olan halk kesimi, kadınsı bir zayıflık ile örtüştürülerek evin hanımı veya daha ziyade kız çocuklarının evin erkeğine karşı konumu bağlamında kadınsılaştırılması da aynı anda yürüyen bir süreçtir. Yani Kyros'un halkı yönetirken köleleştirme ve kadınsılaştırmayı bir arada kullandığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Herodotos'un anlatısında belirtildiği üzere, ticaretle uğraşma da Persler tarafından bilinmediği ve kabul görmediği için, bu işlerle uğraşan insanlar Kyros'un yönetim sisteminde köleleştirme ve kadınsılaştırma uygulamasına tabi tutulacak kategoride yer alacaklardır. Herodotos'ta geçen, Kyros'un Ion kentlerine dokunmaması için kendisini uyararak Sparta elçisine verdiği cevapta görüldüğü gibi (A2, P18)¹¹⁵, *agora*'daki alım satım işleri kastedilerek, aşağıladığı Hellen geleneği olan ticaret ile uğraşmak (*kapēleuein*) zaten, yine Herodotos'ta, Kroisos'un Lidyalılar'ı kadınlaştırma için Kyros'a önerdiği bir faaliyettir (A2,P40).

Herodotos'un özellikle vurguladığı tüm Hellas'ın yüzüne vurulan çarşı pazar yerlerinde yalan söyleme davranışının zıddı Persler'in erkeksiliği ve ahlaki üstünlüğüymiş gibi sunulmakla birlikte, aslında burada Hellas için bir eleştiri söz konusudur. Aiskhylos'un da A1,P3'de Lidyalılar'ı betimlerken katıldığı bu olgu, ticaret sayesinde lüks yaşam süren (*habrodiatia*) Lidyalılar'ın Hellenlere'e ihraç ettiği bir değer sistemidir (*habrosynē*). Hatta Herodotos'a göre Persler'in de Lidya'yı almadan önce tek bir lüksleri (*habrotai*) ve iyi birşeyleri yoktur (A2,P31). Bu kavram (*habrosynē*), DE PAIVA GOMES 2018: 42'nin işaret ettiği gibi, Atina'nın

¹¹⁵ Hdt. 1,153.1-12: «Elçi bunları söyledikten sonra, anlatıldığına göre, Kyros o anda yanında bulunan Hellenler'e, Spartalılar'ın nasıl adamlar olduklarını ve kendisiyle böyle bir dilde konuştuklarına göre ne kadar kalabalık olduklarını sormuş. Cevabı öğrendikten sonra da, Sparta elçisine şöyle demiş: «Bir araya gelmek için kentlerinin orta yerinde belirli bir yer saptayıp birbirlerine yeminler etmek suretiyle birbirlerini kandıran böylesi adamlardan hiç korkum yok. Eğer sağ kalırsam, konuşacakları şey, İonialılar'ın başlarına gelecek felaket değil, kendi evlerine (kentlerine) gelecek felaket olacaktır». Kyros bütün Hellenler'i kastederek bu hakareti ediyordu; zira Hellenler satmak ve satın almak için kurulmuş «agora»ları kullanırlar. Oysa Persler'de ise, «agora»ları kullanma alışkanlığı yoktur; hatta onlarda «agora» diye bir şey katiyen yoktur».

özellikle Peisistratos Dönemi'nde tanıştığı; teşvik edilen şarap, zeytinyağı ve seramik ticareti ile zenginleşen yeni tüccar kesiminin sahiplendiği bir değer sistemidir. Bu olgu, yeni sınıfın elde ettiği refah sayesinde; müzik, edebiyat gibi genç hanımların sosyalleşmelerini sağlayacak uğraşlara zaman ayırıp diğer gençler ile alışverişe girmelerini sağlayan bir ortamda yeşermiştir. Efemine bir değer olması buradan gelmektedir. Lidya krallığı ile ilişkileri sayesinde Doğulu divan geleneklerini edinen Hipparkos, özellikle vatandaşların sadık bir teb'aya dönüşmesini sağlayan bu sistemi Atina için de teşvik etmiştir. Bu sayede tiranlık için kullanılan olumsuz bir değer olan (*hybris*) için tamamlayıcı olması yüzünden, köleliği çağrıştıran bir anlam kazandığı söylenebilir. Zira kölelik Atina için önemli bir meseledir.

POMEROY 2016: 136-139'nın açıkladığı gibi, Hellenler'in Solön sayesinde aşmaya çalıştığı zengin aristokratlar ve fakir çiftçiler arasındaki borçlanma yüzünden topraklarını veya kendilerini satarak köle olmaları tarihi bir vakadır. Solön getirdiği yasalar sayesinde bu iki kesim arasında dengeyi bulmaya çalışmıştır. Borçlar silinmemiş, ama sonu kölelik olacak borçlanmalar yasaklanmıştır. Peisistratos'un tiranlığı döneminde de Solön'un yasaları muhafaza edilmiş ve teşvik edilen yeni tüccar sınıf sayesinde aristokratların gücü kırılmıştır. Ama yine de fakir çiftçilerin sorunları tam olarak çözülememiştir ki; özgürlük mücadelesi, *isonomia* ilanı ile sonuçlanmıştır. Ancak Peisistratos yönetiminin bu geçişi sağlayan bir işlevi olduğu yadsınmamalıdır. Bununla birlikte tiranlıkla ilgili değerler her üç yazar tarafından da ötekileştirilen bir anlamda sunulmaktadır.

Özellikle Aiskhylos ve Herodotos, anlatılarının odağındaki Pers-Hellen Savaşları'nı daha ziyade Atina merkezli bir vurguyla ve tiranlığa karşı gerçekleştirilen bir mücadele olarak ortaya koymaktadırlar. Tiranlığa tabi olmak isteyen toplumlar *habrosynē* etrafında daha ziyade lüks düşkünü, kadınsıyken, tiranlığa karşı savaşanlar ise erkeksi olarak tasvir edilmektedir. Aiskhylos tarafından **A1, P20**'de sunulan Atossa'nın rüyasındaki iki kız kardeşten birinin uysal tavrına karşılık diğerinin mücadelecı tavrı tiranlık karşısında Asya'nın ve Hellenler'in tavrının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. **A1, P21 ve P85**'de Kserksēs'in üstünü başını paralaması, **A1, P27**'de ulağın, çığlıklar atılmasını ve **P86 ve P87**'de Kserksēs'in ağlamasını, bağra vurulup, çığlıklar atılmasını söylemesi, Aiskhylos'un oyunda özellikle Persler'in kadınsı davranışlarını ön plana çıkarması niyetiyle ilişkilidir.

Hatta, **A1,P88**'de, saraya giren Pers erenlerinin yürüyüşündeki yumuşaklık bile Asia'nın kadınsılaştığına işaret etmektedir. Savaş sonucunda Asya'nın erkek-siz ve kadınlarla dolu hali ayrıca **A1,P12, P13, P15, P27, P50, P63**'de; buna karşılık, Atina'nın erkeklerle dolu olduğu ifadesi ise **A1,P30**'da Aiskhylos tarafından vurgulanmaktadır. Lüks ve zenginlik de kadınsılığın yanında gelir: Örneğin, **A1,P1**'de altın dolu şatafatlı saray, **A1,P3**'de lüks yaşam süren Lidyalılar, **A1,P19**'da altın bezeli saray, **A1,P26**'da zenginliklerin büyük limanı gibi ifadeler de Persler'in lüks, zenginlik ve kadınsılığını karşılayan *habrosynē* olgusuyla birlikte okunup değerlendirilebilecek motiflerdir. Bütün bu vurgular *habrosynē* çerçevesinde şekillenmektedir. Herodotos da, kadınsılığı vurgulamak için Hallikarnassos tiranı Artemisia'nın ağzından Kserksēs'e «Bir erkek bir kadına ne kadar üstünse, buranın denizcileri de senin denizcilerinden o kadar üstündür» (Hdt. 8.68.a) dedirtirken de, Persler'e ilişkin olarak anlatısında yine *habrosynē* bağlamında konuşmaktadır.

Ksenophōn da *habrosynē* için olumsuz bir yargı sunmaktadır. «Şölen» adlı eserinde Ksenophōn, genç sporcu Autolykos'a aşık Kallias'a, Autolykos'un lükse (*habrosynē*) veya yumuşaklığa (*malakia*) değil, güç (*rōmē*), sebat (*karteia*), yiğitlik (*andreia*) ve kendine hakim olmağa (*sophrosynē*) eğilimli olmasını överek Kallias'ı da bu yönde teşvik etmektedir (**A3,P72**). Aiskhylos Persler'i tamamen *habrosynē* etkisi altında resmederken, gerek Herodotos ve gerekse Ksenophōn Persler'i Büyük Kyros zamanındaki daha üstün meziyetlerini koruyamayarak çürüyen bir eğilim içerisinde tasvir etmektedirler. Herodotos Persler'in gelenek ve göreneklerini sayarken (**A2,P41-P50**) ortaya koyduğu imajdan sürekli olarak geriye giden, lükse ve şaraba düşen ve *hybris* içindeki kralları sunmaktadır. Toplum ise zaten Kral'ı için yaşamaktadır (**A2,P41**). Ksenophōn ise, «Kyros'un Eğitimi» eserinde, Kyros'un eğitildiği Pers kentini tasvir ederken (**A3,P12, P13, P14**) sunduğu Sparta benzeri üstün ahlaklı yapıdan, Med divanının daha lükse, yumuşaklığa ve hırslara açık yapısından etkilenen bir eğilim içinde tasvir etmektedir. Ksenophōn söz konusu eserinin özellikle son kitabında (Kyr. 8,8) Pers kralları ve toplumunu neredeyse Kyros'un köleler için layık gördüğü çalışmadan yiyen, yumuşak ve kadınsı bir hale dönüşmüş şekilde tasvir etmektedir.

Tüm yazarların tiranlık üzerinden de Persler'e ilişkin belirli imajları sergiledikleri görülür. Tiranlık Lidya'dan doğan ve ticaret ile gelen zenginleşme sayesinde M.Ö. 7 ve 6. yüzyıllarda tüm Hellas'a yayılan bir uygulamadır. DILLON

– GARLAND 2010: 256'ya göre; tiranlık, yeni sınıflardan aldığı destek ile daha önceki aristokratik hükümetlerin erkini gaspederek elde eden, kendileri de aristokratlardan olan ailelerin oluşturduğu bir sistemdir. Sadece zengin ve fakirler arasındaki çekişmelerin değil, aristokratların kendi aralarındaki çekişmelerinin de bir mahsulüdür. Ancak gücün tek elde toplanması askeri gücün kullanımı ile olmuş ve askeri güç ile politik gücün tahakkümü gelmiştir. Başta iyi karşılanırsa da, bu sistem M.Ö. 5. Yüzyıl'la birlikte alçaltıcı bir anlam kazanmıştır. Atina örneğinde yönetim Solon'un yasalarına dayanmıştır; ama, çıkarılan onca yasanın kaydından bunların gerçekten Solon'un yasaları olup olmadığı bilinememektedir. Bununla birlikte, Solon'un şiirlerinin tiranlığın aleyhinde öğeler içerdiği de kesindir. Bu şiirlerde bu konu hakkında onun kendi düşünceleri daha iyi anlaşılabilir:

*«Asla zeval bulmaz bizim kentimiz Zeus'un fermanıyla,
yahut kutlu ölümsüzlerin tanrıların niyetiyle;
kudretli-babasının-kızı, yüce gönüllü koruyucu
Pallas Athenaie, koymuş ellerini üzerine;
oysa paranın peşinde koşan ahmak hemşerilerimiz
yok etmek istiyor koca kenti,
halkın önderlerinin zihinleri haksızlıkla dolu, kesindir
büyük kibirlerinden (hybris) çok acılar çekecekleri;
zira ne bilirler ifratı dizginlemeyi ne de düzene sokmayı
ziyafetin şenliğini barışçıl bir şekilde
[...]
koşuyorlar servet peşinde haksız işlerle
[...]
Ne kutsal ne kamusal mülk diyorlar
acımasızca çalıp çırpıyorlar bir ordan bir burdan». (fr. 4,1-13) ¹¹⁶*

Solon'un ortaya koyduğu tiran imajı tüm yazarlarda Pers kralları için kullanılmıştır. Bunun tarihi bir gerçeklik olmaktan çok yazarların ideolojik ya da politik söylemlerinin bir imgesi olduğu açıktır. Örneğin, A1,P52'de, Aiskhylos «Asya toprağının sakinleri, artık Pers yasalarıyla yönetilmeyecek» derken; belli ki, tiranlığı kastetmekte ve tiranları Pers Kralı gibi göstermektedir. Zira tiranlık Hellas

¹¹⁶ Çev. GÖREN 2018: 162

genelinde yaygındır. Herodotos'un sunduğu tablo ile Kyros'un döneminde isyan eden kentler köle olarak sürülüp götürülmekle, birlikte yerel kurumlara dokunulmamıştır (Hdt.1.156). Ama Kambyzes Dönemi ile başlayan ve özellikle Dareios döneminde kurumsallaşan bir uygulama ile seferlerde paralı askerleri kullanılan (Hdt.3.25) ve Pers donanmasının emanet edildiği tiranlar (Hdt.4.89) zenginleşmiş ve kral ile yakın dostluklar kurmuşlardır. Hatta varlıklarını krala borçlu bir duruma gelmişlerdir (A2,P24).

Ancak AUSTIN 1990: 291'nin vurguladığı üzere, sunulan bu tablo Homēros'tan beri gelen Hellen elitlerinin birbirleriyle konukluk ilişkileri ve şahsi dostluklar kurmaları geleneğinin Persler üzerine bir yansıtmasıdır. Örneğin Herodotos'ta Kroisos'un Persler'e karşı Sparta ile (Hdt.1,69) ve Mısır ile (Hdt.1,77) dostluk kurmak istemesi böyle bir davranıştır. Persler de bu geleneği kullanıyor görünümündedirler. Örneğin; Samos tiranı Polykratēs'in kardeşi Sylosōn'un Dareios ile palto hediye etme vesilesi ile samimi bir dostluk kurması (A2,P19,P20); Mytileneli Koēs'in, İskit Seferi'nde Dareios'un meclis toplantısında krala fikrini rahatlıkla söylemesi (Hdt.4.97); Histiaios'un Dareios'un can yoldaşı, danışmanı ve varlığına ortak bir değer ile Sousa'da kralın meclisine girebilmesi (Hdt.5,24), hep bu dostluk ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi gereken anlatılardır. Daha önce, Kroisos zamanında, Hellenler için tiranlığın özellikle teşvik edilmesi gibi bir durum söz konusu değilken ve yine Kyros zamanında, Hellen tiranları ile «Pers Kralı» arasındaki ilişki vergi vermenin ötesinde bir boyut kazanmamışken, bu durum Dareios'un zamanında değişikliğe uğrar. Herodotos'tan öğrendiğimize göre, yukarıda andığımız dostluk ilişkileri çerçevesinde, Dareios'un Hellenler'e tiranlık bahşetmesi gibi bir uygulamanın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (Hdt. 3,141,147,149; 5,11-12).

Özellikle Dareios Dönemi'nde, tiran olmasalar bile, Kral'ın dostluğunu kazanmış Hellen bireyler de vardır; Örneğin, Dareios hekim Demokedēs'e hizmeti karşılığında altınlar verir ve konak sahibi yapar (Hdt.4,130-132). Dareios eski Sparta kralı Demaratos'u kendisine sığınınca çok iyi karşılar ve ona topraklar ve kentler verir (Hdt.6,70). Hatta Atina'dan kovulan Peisistratosoğulları bile Sousa'da hüsnü kabul görerek divanda bulunmaktadırlar (Hdt.7,6). Bununla birlikte, kralar ve tiranlar arasındaki ilişki tam olarak Homerosçu bir konukluk ilişkisi değildir; bu ilişki, HARTOG'un eserinde kurduğu iktidar tasavvurunda, kral ve tiranın birbirlerine baktıkları aynada adeta tek bir şeyi gördükleri bakışumlu bir çift ayna

imgesine dayanır (2014: 324-328): «Gerçekten de birbirleri için ayna görevi görürler: Nasıl ki, kral tiranın aynasıysa, tiran da kralın aynasıdır». İki arasındaki bu bakışimli ilişki anlatılarda ideolojik bir imge olarak karşımıza çıkar. HARTOG 2014: 328'nin belirttiğine göre, monarşi ve tiranlığın her ikisinin de dayanakları *hybris* olup, bunlar birbirlerinden beslenirler. Zira Herodotos A2,P12'de Otanēs'in bir deli olarak tasvir edilen Kambysēs portresi (Hdt. 3,38) üzerinden monarşiye getirdiği eleştiriyi, *hybris*'e dayalı tam bir tiranlık tasviri olarak sunmaktadır. Monarkların da, tiranların da dayanağı olan *hybris* kavramı, gücü ele geçirme (*despotes*) arzusu ve cinsel arzu (*eros*) ile de özdeşleşmektedir. Kibir ve şehvet ile tanımlı bu tiranlık duygusu kral tasvirlerine de yansır. Kambysēs kızkardeşini (Hdt.3,31); Kserksēs gelinini (Hdt. 9,108); Sparta kralı Aristōn da en yakın arkadaşının karısını arzular (Hdt. 6,61).

Solōn'un sunduğu ve Aiskhylos'un da A1,P68'de teyit ettiği, sonu felâket getiren *hybris* imgesi Herodotos tarafından Solōn'un ağzından aktardığı A2,P51'deki şu ifadelerle talihin dönekliği kavramı ile bir arada sunulmaktadır:

«O halde ey Kroisos görüyorsun ki, insan için her şey şans meselesidir. Ben de görmekteyim ki, çok zenginsin ve egemenliğin altında çok sayıda insan var. Ancak yine de, ömrünün güzel bir şekilde sona erdiğini öğrenmeden benden sorduğun şeye cevap veremem. Zira çok zengin biri, ancak kıt kanaat yaşayan insandan hiç de daha mutlu değildir; eğer talih, bütün iyi şeylere sahip olarak geçirilen ömrünün sonuna kadar ona eşlik etmezse. İnsanlar arasında nice çok zenginler vardır ki, talihsizdirler; niceleri de orta halli bir yaşam sürerler, ama talihlidirler».

Herodotos'un alımladığı *hybris* ve *symphora/tykhē* (şans/talih ilişkisi); Aiskhylos tarafından A1,P64'de Kserksēs için çizilen *hybris* içerisinde haddi aşan, hatta tanrılara bile kafa tutan akıl hastası monark imajı ile A1,P73'de ifade edilen Persler'in dönen talihi ile bir arada bir tragedya konusu olarak sunulmaktadır. A1,P74'de Kserksēs'in kendisini «mutsuz ve lanetli» olarak tanımlaması ve bir *daimōn*'un elinden gördüğü ceza, Solōn'un yasalarının kaynağını tanrılardan aldığı da bir teyidi niteliğindedir. Aiskhylos'un bu tanrısal ceza tasviri, Herodotos'un Korinthos'lu Kypselos'un Spartalılar'ın güçlenen Atina'nın dizginlenmesi amacıyla tiranlığı yeniden Atina'da diriltmek istemelerine karşı verdiği söylevde, tiranlığın ilahi düzene (*isokratia*) aykırı olduğunu teyit etmesiyle de bir tiranlık ve dolayısıyla «Pers Kralı» imgesi olarak ortaya çıkmaktadır (A2,P52):

«Ah, dedi gökyüzü yere inecek, yeryüzü havaya çıkacak ve gökyüzüne hükmedecek, insanlar denizde yaşamaya zorlanacaklar, balıklar da insanlar gibi yaşayacaklar, çünkü siz Lakedaimonlular, güçler arasındaki eşitliği (isokratia) kırıp sitelerde tiranlığı, yani haksız ve eli kanlı bir şeyi diriltmek istiyorsunuz».

Tiranlığın *kosmos* için bir düzensizlik etmeni olduğu kadar talih ile dengelenmesi de tarihsel tragedyanın ana unsuru olarak kabul edilebilir. HARTOG 2014: 333 de, Herodotos tarafından sunulan tiranca karakterlerin aynı zamanda birer tragedya unsuru taşıdığına altını çizmektedir. Ancak sonuç olarak Phrynikos'un «Miletos'un Yağmalanması» eserinin başına gelenlerden hareketle tragedyanın kentten (*polis*) irak bir bağlamda ele alınma ihtiyacı içinde Pers krallarının Hellenler için bir «öteki» olarak, Aiskhylos'un «Persler» oyununda ve Herodotos'un tarihinde barbarlaştırıcı ideoloji içinde biçilmiş bir kaftan gibi kullanıldığını söyleyebiliriz.

Despot olmayı arzularak başa gelen bir tiranın doyumsuz cinsel arzularının arka planı, Ksenophōn tarafından «Hierōn» adlı eserinde açıklanmaktadır (A3,P73). Ksenophōn'un Syrakusalı Hierōn ile Simonidēs arasında geçtiğini kurguladığı diyalogda despotluk arzusu sebebiyle toplumdaki kopuk olmak zorunda kalan tiran için, cinsellik onu mutlu edebilecek bir haz olmaktan uzak olduğundan haddi aşan çarpıklıklara başvurmak zorundadır:

«Bir despot yabancı bir kızla evlenmediği müddetçe hep kendinden aşağı birisiyle evlenmeğe mecburdur; böylece arzu (eros) duyabileceği şey ona gelmez. En mağrur bir hanımefendinin dikkatini çekebilmek olağanüstü hoş bir duygu olsa da kölelerin dikkatine mazhar olmak pek de takdir edilecek bir şey değildir, çünkü en ufak bir kusur üzücü öfke patlamaları ve sıkıntılar doğurur. Genç oğlanlarla ilişkileri de kadınlarla olan ilişkilerinden daha az aleyhine değildir. Hepimiz biliriz ki, arzu (eros) cinsel ilişkinin tatlılıklarını ölçünün ötesinde artırır. Ama arzu despotun gönlüne girmeye çekinir, zira arzu kolay hedeflere değil, umulan hazza tâbidir. O yüzden susamağa yabancı biri içmekten tatmin olmaz ki, arzuya yabancı biri cinsel ilişkinin en tatlı zevklerine aşına olsun».

Bununla birlikte Ksenophōn'un devrinde tiranlar artık azalmış, hatta neredeyse tiranları aratan aristokratik oligarşilere tabi kent birlikleri ön plana çıkmıştır. Bu yüzden Pers Kralı ve satraplar için tiranlık bir ayna olmaktan çıkmış daha ziyade Hellenler'in kendilerini tanımladığı konukluk ilişkileri ve erdem, bir ayna işlevi kazanmıştır. Örneğin Ksenophōn'un «Hellen Tarihi» adlı eserinde, Spartalı komutan Lysandros Genç Kyros'a konuk olduğunda onun *paradeisos*'unda bizzat

kendisinin çalışması erdemine hayran olmuştur (A3,P40-44). A3, P74’de anlatılan Agēsilaos-Pharnabazos görüşmesinde de dostluk ve erdem teması bulunmaktadır.

«Ey Agesilaos ve ona eşlik eden siz Spartalılar, sizler Atinalılarla savaşırken, ben sizin dost ve müttefikiz idim; donanmanızı güçlendiresiniz diye para verdim, karada sizinle birlikte bizzat dövüşerek düşmanı ta denize kadar kovaladım, bilirsiniz. Beni bir zamanlar Tissaphernēs’i suçladığınız gibi iki yüzlü bir hareketimden dolayı ya da iki yüzlü bir sözümünden dolayı suçlayamazsınız. Size karşı bu şekilde davrandığım halde, sizin yüzünüzden şimdi öyle bir duruma düştüm ki, vahşi hayvanlar gibi artıklarınızı toplamasam, kendi ülkemde yiyecek bulamayacağım. Babamın bana bıraktığı saraylar, ağaç ve av dolu parklara (paradeisos) gelince, -benim zevkimdi onlar- hepsinin yakılıp yıkıldığına tanık olmaktayım. Belki ben kutsal nedir, doğru nedir bilmiyorum; siz bana öğretin: bu yaptıklarınız gerçekten minnetin ne olduğunu bilen insanların yapacağı iş midir?»

Ancak, Ksenophōn Pers krallarını ve satraplarını Herodotos’un A2,P9’da verdiği erdemli monark tasvirine uygun olarak vermekle; aslında, Persler’in aynasından Hellenler’e örnek liderlik öğretisi oluşturma gayretindedir. Zira Persler’in kendi dönemindeki durumunu da erdemden uzaklaşmalarını vurgulayarak açıklamaktadır. Öyle ki, daha ziyade Ksenophōn’un dönemindeki Kral II. Artakserkses’in karakterine ilişkin olarak A3, P75’de çizilen çerçeveye göre, krallar ve onun çevresindekiler, tanrılar adına edilen yeminlerini tutmadıkları için ve krallık için çalışanların emeklerine minnetsizlik, vefasızlık gösterdikleri için dinsizleşmişlerdir. Pers toplumu olarak ifade edilen Asyalılar da dinsizlik ve adaletsizlik içerisinde kanunsuz bir toplum haline dönüşmüştür. Zira toplumlar nasıl yönetilirse, öyle nitelikler kazanırlar:

«... Bu söylediklerimin doğruluğunu ilahi şeylerle öğretmeye başlayacağım. Bilirim ki evvelen bir Kral ve ona tâbî olanlar yeminlerine sadık kalırlar, eğer yemin etmişlerse, sağ ellerini vermişlerse, hatta en aşırı işleri yapanlara karşı bile anlaşmalarına sadık kalırlardı. Eğer böyle olmasalardı ve böyle bir ünleri olmasaydı, bir kişi bile onlara güvenmezdi, tıpkı şimdi kimsenin onlara güvenmediği gibi, çünkü dinsizlikleri artık bilinir olmuştur. Böylece eğer Kyros ile ülkenin tepesine yürüyen generaller o seferde dahi güvenmeyeceklerdi [Pers yöneticilerine eğer onların dinsizliklerini bilselerdi (vurgu Genç Kyros’un seferinedir)]. Tabi öyle oldu, onların eski ünlerine güvendikleri için, krala götürülürken kendilerini teslim ettiler ve kafaları kesildi. Hatta her biri farklı tuzaklarla kandırılarak sefere katılan barbarların çoğu

da telef oldu. Şimdi daha da kötü bir hale geldiler (...). Böylece bu yapılan işleri göre göre, Asya'da yaşayan herkes dinsizliğe ve adaletsizliğe döndü, zira başlarındakiler her nasılsalar, geneli de aynen öyle, alttakiler de öyle oldu. Tabi şimdi böylece [tanrıların nezdinde] öncekinden de daha kanunsuz (athemistos) oldular».

Bununla birlikte tiranlık genel olarak olumsuz bir yargı içermektedir ve gelişimden sonucuna kadar Persler'in tasvirinde bir mesele halindedir. Herodotos'un adeta bir tragedya sahnesini andırır şekilde betimlediği mizansende, Atina tiranı Peisistratos, iktidara gelmek için kurguladığı bir oyun ile *Phyē*¹¹⁷ adındaki güzel ve iri bir kadını arabasının üzerinde zırhıyla Tanrıça Athēna'nın bir tecellisi olarak gösterip Atinalılar'ı kandırarak gücü eline geçirmiştir (Hdt. 1,60). Herodotos, Hellenler'i barbarlardan daha ince düşünceli ve Atinalılar'ı da Hellenler'in en açıkgozölüsü olarak tanımlayarak, Atinalılar'ın bu oyuna kanmakla birlikte sonunda tiranı kovmayı başarmalarının anlatisını da okurları ile paylaşmıştır. Atinalılar'ın Pers Kralı kisvesinde yeniden bir tirantarafından kandırılma tehlikesi bu kez Kserkses'in Hellēspontos'u aşip Hellen anakarasına çıkmaya çalıştığında gerçekleşmiştir. Önünde sekiz beyaz savaş atı koşulu kutsal Zeus Arabası (A2,P16) ve bir milyondan büyük ordusu ile Hellēspontos'u geçen Kserksēs'in tüm azameti ile Zeus'un tecellisi gibi görülebileceğini Herodotos bir Hellēspontoslu'nun ağzından «Ey Zeus, mademki Hellas'ı batırmak istiyordun, ne diye bu Pers'in kılığına büründün» diyerek dile getirmektedir (Hdt. 7,56). Ancak, Kserksēs'e karşı birleşen başta Atina olmak üzere tüm Hellenler son derece canlı bu tecelliye kanmamışlar ve başlarına yeniden bir tiran getirmek yerine bu dayatma ile mücadele etmişlerdir. Bu açıdan verilen imge ışığında bahsettiğimiz dönemi yani, Pers-Hellen Savaşları dönemini Hellenler'in özgürlük, demokrasi gibi değerler etrafında tiranlığa karşı bu kez hep birlikte Panhellenik bir örgütlenme şeklinde karşı koyma dönemleri olarak tanımlayabiliriz.

Yapılan Kserksēs tasvirinin tarihi gerçekliğinden çok Hellen imgeleri içerisinde sunulan Persler'in onların gözünde ne ifade ettiği ile ilgili bir tasvir olduğu ortadadır. Aiskhylos da «Persler» eserinde Hellenler'in başarısını neredeyse tamamen tanrılara dayandırmaktadır. Ama bu başarı sayesinde ise A1,P52'de Asya

¹¹⁷ Kelime anlam olarak Türkçeye beden ya da bedenlenme olarak çevrilebilecek olmakla birlikte büyümek, olgunlaşmak anlamlarını da içermektedir.

toprağının sakinlerinin artık Pers yasaları ile yönetilmeyeceğini vurgulamaktadır. Zira Solon'un getirdiği ve Atinalılar'ın olgunlaştırdığı yasalar, tiranın gücü ele geçirme arzusu ile özdeşleştirilen *hybris* kavramının ilahi cezaya müstehak olduğu inancı üzerinden şekillendirilmektedir. Buna göre ne Persler'in başarısızlığını tanrıların verdiğini ne de savaştan sonra Pers yönetiminin Anadolu'dan kalktığını Persler'e ilişkin bir tarihsel anlatı unsuru olarak kabul edemeyiz. Aynı şekilde belki de Herodotos'un Hellenler'in Zeus'a rağmen Persler'i yenmelerinin tasvirinin arkasında tanrıça Athēna'nın onların hâmisî olması ve Zeus'u bir biçimde ikna etmiş olması inancı yatmaktadır.

2. DEVLET VE EKONOMİ

2.1. Kralın Adamları

Aiskhylos, Kral Dareios ile karısı Atossa arasında geçen konuşmada; Hellen seferine karar verip Hellēspontos'a prangalar vurarak tanrılara kafa tutan Kserksēs'e, bu fikirleri «kötü adamlar»ın (κακοὶ ἄνδρες) verdiğini söylemektedir (A1,P65). Atossa'nın söylediğine göre; bu kötü adamlar Kserksēs'i babasının krallığının zenginliğini artırmaması yüzünden sık sık kınadıkları için, Kserksēs sonunda Hellas üzerine sefere çıkmaya karar vermek zorunda kalmıştır. Nitekim A1,P64'de kendi adamlarıyla biriktirdiği zenginliğin yağma edilmesinden korkan Dareios da, Persler'in yaşadığı bu unutulmaz yıkımın sorumluluğunu Kserksēs'in kötü adamlarına yüklemektedir (A1,P66). Bununla birlikte, A1,P71'de vurgulandığı üzere, Dareios «kimseye yanlış hareketi olmayan, tanrılar dengi» bir kraldır. Bu durumda Dareios'un adamlarının da iyi adamlar olmalarını bekleriz. Ancak, Dareios'un iyi adamlarının izini Herodotos'ta sürmek pek mümkün görünmemektedir. Daha ziyade Dareios ile karısı Atossa'nın yatak odalarındaki bir sohbette belirtildiği üzere (A2, P11),¹¹⁸ krala karşı ayaklanabilecek Persler'in varlığına dikkat çekilmektedir. Söz konusu sohbette, Atossa, kocasını yeni seferlere

¹¹⁸ Kral Dareios ve karısı Atossa arasında yataklarında geçen sohbetin izini Aiskhylos'un «Persler»inde A1,P19'da geçen «...altın bezeli sarayı bırakıp geldim, Dareios'la paylaştığım yatak odasını...» ifadesinde görmek mümkündür.

çıkıp ülkeye yeni topraklar katmamasından ötürü uyarıp, «Persler'in eğer başlarında bir erkek görmezlerse enerjilerini savaşa değil de krala karşı isyana harcayabileceklerini» söyleyerek bunun olmaması için, onu imparatorluğa yeni ülkeler katması konusunda teşvik etmektedir (A2,P11).

Söz konusu adamlardan biri daha evvel Dareios'un Hellas seferini yönetmiş olan (Hdt. 6,45), Kserksēs'i Hellas seferine ikna etmeye çalışan Mardonios'tur. Belki de Aiskhylos'un dikkat çektiği kötü adamlar, Herodotos'un sefer için Kserksēs'i iknaya gayret etmeye çalıştığını haber verdiği Peisistratosoğulları'dır (Hdt. 7,5). Ama Mardonios da Dareios'un iyi adamlarından ziyade Kserksēs'in kötü adamlarından olmalıdır. Zira zaten daha evvel Dareios'un ordusunu Trakya'da yok etmeyi becermiş; Plataia'da da ölüp Hellenler'e yenildikten sonra, çadırının ve pek çok Pers zenginliğinin yağmalanmasına sebep olmuştur (Hdt. 9,82). Ama Mardonios'dan başka, Demaratos'un Thermopylai Muharebesi'nden sonra Spartalılar'a doğrudan denizden saldırma önerisini reddeden ve Hellenler'i denizde yenme sevdası güden Kserksēs'in kardeşi Akhaimenēs de vardır (Hdt. 7,237). Ayrıca, Salamis Muharebesi'ne girilmemesini öneren Halikarnassos tiranı Artemisia, Kserksēs'in divanındaki çoğunluk karşısında yalnız kalmıştır (Hdt. 8,69). Yani aslında Herodotos da bu adamları pek de o kadar iyi adamlar olarak göstermemektedir. Zaten Kserksēs'in rüyasına giren tanrısal figür bu adamlara karşı çıkmak gibi bir işe girişmemesi için onu uyarır. Zira nasıl yükseldiyse öyle alçalacaktır (Hdt. 7,14). Çünkü imparatorluk savaş ekonomisi ile yaşamaktadır ve Kserksēs'in adamları savaştan beslenmektedir. Bunu bu adamların savaş hazırlıklarına başlamak için kendi satraplıklarına koşarken kralın söz verdiği hediyelelere olan aşırı isteklerinden (*prothymia*) anlıyoruz (Hdt. 7,19).

Kralın adamlarına, iyi ya da kötü olduklarına bakmaksızın genel olarak yoğunlaşmak belki daha doğru olacaktır; zira, Herodotos pek böyle bir ayırım yapmamaktadır. Bu adamların Herodotos'taki izini Kyros'un adamlarında sürmek yerindedir. Kyros kendi yönetimindekilerden ayrı, başlangıçta asker olmayan çiftçi ve çoban diğer Pers kabilelerini de toplayarak güzel yiyecekler, şarap gibi zevkler ve daha fazlası vaadi ve kimsenin onları artık köle gibi çalıştıramacağını söyleyerek kendisiyle birlikte Med Kralı'na karşı isyana ikna eder (Hdt. 1,126). Yani Akhaimenesoğulları İmparatorluğu'nun daha ilk anlarından itibaren mayasında savaşmak ve bu sayede dünya zenginliklerini elde etmek vardır. Ama imparatorluğun genişlemesi ile fethedilen yerlerdeki zenginliklerin imparatorluğun

çarklarının döndürülmesi için sevk edilmesi gibi bir keyfiyet bulunmaktadır. «Pers Kralı»nın bu işleri yürütmek için bir sisteme ve sistemin gereğine göre iş görecektir adamlara ihtiyacı vardır.

Bu noktaya kadar sunulan bu en temel zenginlik kaynağı, yağma geleneğidir. Ama Ksenophōn'a göre bu olgu imparatorluğun oluşumuna hizmet etmiştir. Ksenophōn «Kyros'un Eğitimi»nde, Kyros'un geçmişi hakkında daha farklı bir hikâye sunsa da, yağma uygulamasına dair detaylı bilgiler verir. Ksenophōn'a göre; Kyros, Assur içerisindeki ilk mücadelesini kazandıktan sonra, Persler ve Medler'in yanı sıra Assur'dan ayırdığı kavimlere yağmadan eşit pay vaad eder (Kyr. 4,2.8).¹¹⁹ Medler, Ermeniler, Kaldeliler (Süryaniler), Hyrkaniyalılar, daha sonra Kadusialılar ve Sousa Kralı'nın askerleri (Elamlar), hatta Mısır askerleri Kyros'un ordusuna dâhil olurlar. Ama Sardeis alınırken Kaldeliler'in düzeni bozarak yağmaya kalkması onların ordudan uzaklaştırılmalarına sebep olur (Kyr. 7,2.6). Yani Kyros'un ordu düzeninde yağma işi de disiplinli ve hakkaniyetli bir düzen içinde yapılmaktadır. Ksenophōn'a göre; Kyros'un kazanımın adil bölüşümünü veya liderin beraber hareket ettiği adamlara itiraz etmeden kabul edebilecekleri bir kazanç sağlaması, imparatorluğu birbirine kenetleyen ana unsurdur. Ayrıca Assur ordusundan elde ettikleri yağmayı payladıktan sonra, tutsakları serbest bırakıp Assur'dan ele geçirdiği bölgelerde yaşayanların kendisine karşı koymayıp silahlarını teslim etmeleri halinde, kendi işlerinde çalışmalarına izin verip bu insanların güvenliklerinin için ise, kendisi tarafından sağlanacağını taahhüt eder. Onlar, ona secde edip dediği gibi yaşarlar. Zira ordunun idamesi için çalışan nüfusa ihtiyacı vardır. Ordusu sayesinde yönetir. Yönetilenlerin ise, askeri varlığı kalmaz. Birlikte yönettiği müttefiği olan adamlara da bunu tavsiye eder (Kyr. 4,4.4-13).

¹¹⁹ Ksenophōn'un anlatısına göre Assur'un yıkılması Kyros'un seferi sayesinde. Ancak tarihsel gerçeklik bundan farklılık arz etmektedir. Assur MÖ.612'de Ninova'nın Med, Elam ve Babililer sayesinde muhasarası sırasında ölen son Assur kralı Sin-sar-iskun'dan sonra bir meşru kralı olamaması sebebiyle tarihe karışmıştır. Büyük Kyros ise ancak MÖ.590 civarında doğmuştur. Ksenophōn'un bahsettiği Kyros, müttefik ordunun bir komutanı olarak görev yapan Büyük Kyros'un dedesi Ansan kralı Kyros olmalıdır. WATERS 2013: 486-489 Assur kralı Assubanipal tarafından 691'de Babil'in ve Susa'nın yağmalanmasından sonra dahi Elam ve Babil işbirliğinin devam ettiğini ama bu olay sayesinde Akhemenes hanedanının Anshan'da özerk hale geldiğini vurgulayarak bu olaydan sonraki bir yüzyıl içerisinde Assur'un yıkılmasında Elam kadar Pers katkılarının da etkili olduğunu belirtmektedir.

Herodotos ise vergi ve köleliğe dikkat çekmektedir: Herodotos'un tasvirine göre, aslında Persler de öncesinde köle gibi çalışmaktadırlar. Muhtemelen Medler'e vergi vermektedirler. Ya da doğrudan Medler tarafından köle gibi çalıştırıldılar. Bu çok açık değildir. Zira Kyros'un annesi Med Kralı'nın kızıdır; ama, babası Kambysēs, kadının çatısı altında yaşamasına izin verilmiş sıradan bir adamdır (Hdt. 1,91). Herodotos'un Kyros'u ise, Ksenophōn'un tasvir ettiği gibi «Pers Kenti»nin kralının oğlu değil, annesinin mülkünde Pers kölelerine emir vererek onları çalışmağa çağırabilecek bir toprak ağası konumundadır (A2,P30,P54). Bu yapı, İZDIMIRSKİ 2018: *passim*'e göre, incelenen *kurtaš* işçilerinin durumuna uygun bir yapıdır. Bu işçiler daha Kyros zamanından itibaren imparatorluğun çeşitli yerlerinden sürülerek merkez bölgelerdeki Pers ileri gelenlerine ait tarımsal mülklerde babadan oğula nesiller boyu köle olarak çalıştırılmaktadırlar. Ancak Herodotos'un tasvir ettiği gibi bir kenti olmayan «barbar» bir oluşumun arkeolojik tespitler ışığında pek de doğru olmadığı değerlendirilebilir. Ancak kölelik sistemi fazlasıyla kullanılan bir uygulama olmuş olmalıdır. Zira daha sonra adı Persepolis olarak anılan ve sıfırdan inşa edilen kentin öncesi, tarihte Parsa olarak bilinmektedir ve çevresi imparatorluğun tüm dönemlerinde yoğun olarak işlenmiş ve değerlendirilmiştir. HENKELMAN 2013: 528 de, Akhaimenesoğulları Hanedanı'nın kalbi olarak tanımladığı, vadi ve yaylalardan oluşan bölgede; Pasargadai ve Parsa arasında kayalar işlenerek oluşturulan kanallar, bir seri baraj, *paradeisos* olarak bilinen çok büyük meyve ağacı ekimi sahaları, verimli tarım arazilerinin varlığının tespit edilmesi sebebiyle bu boyuttaki işlerin gerektirdiği insan gücüne dikkat çekmektedir.

Ancak Herodotos, her ne kadar daha sonra Kyros'un Akhaimenesoğulları Hanedanı'ndaki yerini teyit etse de (A2,P8), pek kurumsal bir geleneği olmayan bir Pers oluşumunu tasvir etmektedir. Zira Herodotos'un anlatısında başlangıçta işleyen bir vergi sistemi göze çarpmamaktadır. Hatta Kyros, Lidya'yı fethettikten sonra, Kroisos'un hazinelerini, muhtemelen köle olarak sürdürdüğü bir grup Lidyalı ile birlikte getirmek görevini bir Lidyalı'ya verir (Hdt. 1,153.13-4). Ama bu Lidyalı bütün hazine elinde olduğu için paralı asker toplayıp isyan çıkarır ve Sardeis'teki kalede bulunan Pers komutanını kuşatır (Hdt. 1,154). Bu bilgiler ışığında, Herodotos'a göre, imparatorluğun ilk evrelerinde Kyros'un satrap atamak ve vergi toplamak gibi bir kurulu düzeninin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira Kroisos'un Hellen kentlerini bağladığı vergiler ile doldurduğu hazinesini emanet

edebilecek aklı başında bir Pers henüz ortada yoktur. Hâlbuki, Ksenophôn'un tasvirine göre, Medler'in bir vasal krallığının varisi olan Pers Prensi Kyros, Med kralı dedesi Astyagês'in emriyle oluşturduğu ordusu ile, Med kralına asker ve vergisini göndermemekte direnen Ermeni Kralı'ndan vergisini tahsil etmek üzere giden Med Kralı'nın bir adamıdır (Xen. Kyr. 2,4.22). Yani Ksenophôn'un Kyros'u, vergi toplamak nedir, kime emanet edilir gibi konuları yerli yerinde bilebilecek bir adamdır. Bu tür anlatı farklılıkları her iki yazarın da Pers tarihine ışık tutmanın ötesinde Persler'i bir edebiyat unsuru olarak kullanıp kendi ideolojik mesajlarını verdiklerinin bir göstergesidir. Herodotos'a göre, Persler kent nedir bilmeyen barbar bir kavimdir ve Hellenler'in coğrafyasında bulunan tiranları kullanmışlardır; öyleyse, tiranlardan kurtulmanın yolu Persler'in güçten düşmesini sağlamaktan geçmektedir. Ksenophôn ise, Hellenler'e benzer gayet kentli bir Pers medeniyetinin Kyros'un liderliğinde nasıl ilerlediğini ortaya koyup Hellenler'in böylece bir imparatorluk kurabileceğini Hellenler'e göstermeyi hedeflemektedir.

Konuya dönecek olursak; Herodotos'un anlatısına göre, Kyros'un Lidya'nın isyanına karşılık bir baba gibi çocuklarının kusurlarını affedip onları eğitmesi daha evvel Lidya'nın babası gibi olan Kroisos'un öğüdü ile mümkün olur (A2,P40). Aslında, A2,P40'da, Herodotos'un yönetilenleri çocuk kadar kadın olarak da tasvir etmesi eylemin niteliğini ve sonucu olan vergi tahsilini değiştirmez. Sonuç olarak; kadın olarak da gösterilseler, çocuk olarak da gösterilseler, Hellen zihninde ailenin reisi olan baba figürü evin yöneticisidir. Kyros da zaten "baba"dır. Böylece Lidyalılar için Kroisos'un öğüdünü dinleyerek onlara bir baba gibi davranıp onları yola getirir (A2,P40).

Kyros Kroisos'u dinler ve bir Med olan Mazares'i buyruğunu Lidyalılar'a iletme üzere görevlendirir (Hdt.1,156). Kalede askeri bir yönetici olarak bıraktığı bir Pers olan Tabalos'a dokunmayıp (Hdt.1.153) bu görevi başka bir adamına vermesi önemli bir ayrıntıdır. Zira bu bilgi Ksenophôn tarafından «Kyros'un Eğitimi»nde satraplıkların askeri örgütlenmeden ayrı olarak kurulması ile ilgili aktarılanlar ile tutarlılık arz etmektedir (A3,P66). Muhtemelen Kyros'un atadığı ilk satrap nitelikli şahsiyet bu kimsedir. Ancak Herodotos'un daha sonra Kyros zamanında satrap olarak atandığını belirttiği ve Kambysês döneminde de satrap olan, ancak Dareios tarafından öldürülerek görevi sonlandırılan Oroitês, asker-

leri de yönetimi altına almıştır (Hdt. 3,120-128). Bu muhtemelen Kambysēs Dönemi'ndeki çalkantı neticesinde merkezi hükümetin iradesinin zayıflaması sonucu oluşan geçici bir durumdur. Bununla birlikte, Herodotos'un verdiği bilgiye göre, daha sonra Dareios'un Sardeis için atadığı satrap ve komutan isimleri farklıdır (Hdt. 5,25). Ksenophōn'un anlatısına göre, Kyros Babil'de kendi krallığını kurduktan sonra boyun eğdirdiği milletleri yönetmek üzere satraplar gönderir. Ama o ülkelerin kalelerinde bıraktığı askerleri doğrudan kendisine bağlı kılar. Satraplar ise halktan vergiyi toplayacak, kalelerdeki askerlerin maaşı ve diğer ihtiyaçlarını karşılayacaklardır. Bu amaçla onlara o ülkelerde arazi ve evler (saraylar) bağışlar. Satraplığın yönetimi için tarla ve ev bağlamının Ksenophōn'un «Ev İdaresi Üzerine» adlı eserindeki ev yönetimi ile ilgili olduğu daha önce ifade edilmişti (A3,P32-38). Evin beyinin evin hanımı veya çocukları üzerindeki hâkimiyeti bağlamı da boyun eğdirilen milletlerin yönetilmesi için yine «Ev İdaresi Üzerine» eseri çerçevesinde bir bağlam oluşturmaktadır. Söz konusu bu bağlam da, Herodotos'un A2,40'da belirttiği Lidyalılar'ın bir baba gibi yönetilmesi modeli ile örtüşmektedir. Bununla birlikte, askerlik ve tarım işlerinin birbirlerinden ayrı olmasının arkasındaki nedenin açıklanması, A3,P34-35'da görüldüğü üzere, Ksenophōn'un özellikle gayret ettiği bir husustur. Askerlik ve tarım işleri başarıları birbirine bağlı işler olsa da, satrap gerçekten erdemli bir yönetici olursa hem halkı memnun edecek hem de onların çalışması sayesinde ödediği vergilerle ve beslediği askerlerle kralı memnun edebilecektir. Bu yüzden Kyros bu adamların erdemli olmaları için önce kendisi erdemli olur sonra da bunlara örnek olur (Kyr. 8,1.12).

Kyros'un adamları Kyros'u örnek alarak iyi adamlar olurlar. Bunların hepsinin iyi adamlar olduğunu ifade etmek için Kyros, daha önce söylediğimiz gibi, kendisinden bir krallık (satraplık) yerine iyi bir adamın minnetini dileyen bir Saka'ya dostlarının olduğu yeri gösterip eline aldığı bir toprak parçasını fırlatmasını ve her kime denk gelirse bunun bir iyi adam (*agathos anēr*) olacağını söyleyerek gösterir (Kyr. 8,3.28). Görüldüğü üzere Aiskhylos'un kötü adamları Ksenophōn'da iyi adamlar haline dönüşmüştür. Ancak minnet bağlamı aslında Kyros'un adamlarından bizzat kendi için istediği bir şeydir. Zira iyiliğe karşı minnet en temel Pers yasasıdır. Bir iyiliğin karşılığını vermemek de cezalandırılmayı hak eden bir davranıştır (A3,P15). Böylece Kyros verdiği hediyelerin hakkını veremeyenlerden onları geri alır (Kyr. 8,1.20); hakkını verenlere ise, daha fazlasını

verir. Zira kendisi tanrılar ile dostları arasında bir aracıdır. Tanrılardan hep fazlasını ister. Kendi ihtiyacından fazlasını hep dostlarına dağıtır. Karşılığında ise, iyi niyet ve dostluk bulur (Kyr. 8,2.22). Kroisos, ganimetleri kendi özel hazinesinde toplamayan Kyros'u eleştirdiğinde, bir harcamaya ihtiyaç duyduğunda dostlarının ihtiyacından fazlasını toplayıp ona getireceklerini söyleyerek şaşırtır (Kyr. 8,2.15-16). Bu noktada, Kyros'un görevlendirdiği satraplarından esas beklentisi kendisinden gördüklerini görevlendirildikleri ülkede yanındaki ortaklarına karşı aynen uygulamalarıdır. Böylece satraplar kendileri ile birlikte gönderilen, gerek Pers olsun gerekse Kyros'un imparatorluğun yönetiminde ortak olarak gördüğü müttefiklerden bireyler olsun, onlara toprak ve saraylar verirler. Karşılığında ise bu görevliler süvari ve savaş arabaları yetiştirmek ve hazır tutmak zorundadırlar ve satrapın kapısında hizmet etmek ve çocukları ile birlikte satrapın divanında erdem ve ölçülülük üzerine eğitilmek durumundadırlar (Kyr. 8,6.10; A3,P27). Bunlar aslında Pers ekonomisinin bir savaş ekonomisi olduğunu hatırlatmaktadır. Tımar sahibi olarak tanımlanabilecek bu bireyler satraplarının yönetiminde hem erdemli olmak hem de asker yetiştirmek ve tarımsal hasılanın vergi olarak krala gönderilmesinde aracılık yapmak durumundadırlar.

2.2. Savaş Ekonomisi: Vergi ve Hediye

Aiskhylos'un anlatısında Dareios'un adamlarının Dareios'un dönemini överken altını çizdikleri «yüce ve erdemli sosyal düzen» de vergiye dayanmaktadır (A1,P70). Zira Herodotos'a göre Kyros için Persler «baba», Dareios için ise «tüccar» demektedirler. Dareios'un zamanına kadar vergi konusunda değişmez kurallar yoktur. Ancak, Dareios hem satraplıkları yeniden düzenler hem de her birinin vereceği vergi miktarını tespit eder (A2,P10). Vergi genelde gümüş olarak, altın olan yerlerden de altın olarak tahsil edilmektedir. Gümüş ve altınlar eritilip toprak kaplarda saklanmakta ve ihtiyaç oldukça para olarak bastırılmaktadır (Hdt. 3,96). Belki de Asikhylos'un A1,P1'de geçen «altın dolu saray», A1,P2'de ise, «altın bezeli saray» ifadeleri *hybris* bağlamının ötesinde bu verginin depolanması ile ilgili bir bilgi olarak da kabul edilebilir. Zira bu hazineler o kadar çoktur ki, Kserksēs'in ağzından Herodotos'un haber verdiği üzere, bu hazineleri koyacak yer bulamamaktadırlar (Hdt. 7,47). Bu aslında Hellen seferine çıkmanın da bir gerekeşi gibidir. Zira satraplık ve tımar sistemi içerisindeki dostlara vaad edilen

hediyeler bir şekilde ordu hazırlama karşılığı olmak durumundadır. Denklem bu şekilde kurulmuştur. Ksenophōn'un Kyros'un ağzından belirttiği gibi, gereğinden fazla belli bir noktada biriken hazinenin dostlarına ve dostlarından da tımar sahiplerine aktarılması lazımdır. Yoksa bunu gömmek, zarar görmesini engellemek, saymak, ölçmek, tartmak, temizlemek ve korumak hem kendisi hem de dostları için bir mesele olacaktır (Kyr. 8,2.21).

Neticede kral, en alt kademedede toplanmağa başlanan vergileri yine toplandığı yere geri döndürmektedir. Ama bunu yaparken liyakatı ve imparatorluğun bütünlüğünü gözetmektedir. Beslenen ve hazır edilen askerler de bir şekilde savaşmak zorundadırlar. Onların savaşı kazanıp kazanmamak gibi bir dertleri yoktur. Kamçı altında emredileni yapmaktadırlar. Ölecek olsalar bile savaşmak zorundadırlar. A2,P13'de vurgulandığı üzere bu sistemsel bir mecburiyettir. Bu noktada Herodotos Aiskhylos'tan ayrılmaktadır. Aiskhylos'un A1,P23'de Kserksēs'in yenilginin sonucunda hesap vermek zorunda kalmadığını vurgularken *isonomia* çerçevesinde örgütlenmiş Hellen ya da daha ziyade Atina kent yönetim sisteminin tiranlığa ya da monarşiye karşı üstünlüğünü vurgulamayı amaçladığı kesindir. Herodotos ise, A2,P6'daki ifadesi ile birlikte okunduğunda, özgürlüğün köleliğe karşılık üstün bir askeri güç kattığını ve bunun bir mukadderat olduğunu vurgulamak derdindedir. Ancak Ksenophōn'un rehberliğinde okunan Herodotos aslında Pers savaş ekonomisinin arka planını bize sunmaktadır. Yani aslında Kserksēs hesap vermeden yıkım getiren tirandan bozma bir monark değil, babasının ve atalarının mirası olan «yüce ve erdemli sosyal düzen»in devam etmesini sağlayan bir koruyucusudur. Kimse ondan ve askerlerinden aslında ülkesini daha da fazla büyütmesini beklememektedir. Zira zaten bilinen dünyanın tamamına yakınıni yönetmekte ve tüm dünyanın zenginliğini tanrının bir halifesi gibi düzenin gerektirdiği üzere, yerli yerince harcamaktadır. Aslında Herodotos'a göre mesele, Kserksēs'in ordu için fazla harcamış olmasında, Hellas'a sefer için gereğinden fazla büyük bir ordu kurmasındadır (Hdt. 7,49). Ama zaten Aiskhylos'un «Persler»inde; Dareios'un, eşi Atossa'dan, Kserksēs'in yaşlı ve sevgili anasından oğluna üzüntüsünden parçaladığı giysilerinin yerine, yeni giysiler getirmesini isteyerek onun ülkeye getirdiği büyük yıkımını bir şekilde sineye çektiğini ortaya koymaktadır.

Kara ordusunun yanı sıra kralın deniz gücü de imparatorluğun kaynaklarının harcanması bakımından önemli bir noktadır. Zira Herodotos'un kendi hemşerisi, denizci bir Asya Hellen'i ve kadın bir tiran olan ama aynı zamanda Kserksēs'i Salamis Muharebesi'nden vaz geçirmeğe çalışan Halikarnassos tiranı Artemisia'nın ağzından Kserksēs'in donanması hakkında bilgi edinmekteyiz (A2,P55):

“...Hemen bir deniz savaşına atılırsan, denizde uğranılacak bir yenilgi, korkarım ki kara ordusunun da başını yer. Bir de şunu düşün Büyük Kral, cömert kimselerin köleleri değersiz olur, oysa kötülere iyi hizmet edilir. Şimdi sen ki, insanların en soylususun, müttefik adı altında kötü kölelere sahipsin, Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kilikalılar, Pamphyialılar, kendilerinden hiçbir şey beklenemeyecek insanlardır”.

Artemisia'nın dediği gibi, Kserksēs'in doğrudan Persler'e dayanan bir deniz gücü olmadığı için cömertçe davrandığı ve kendisine donanma için hizmet veren Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kilikalılar, Pamphyialılar ve neticede Asya Hellenler'i de aynı ekonomik düzenden paylarını almak için canla başla çalışmaktadırlar. Belki donanmanın ve aslında kara ordusunun gereksiz büyüklüğünün sebebi budur. Neticede sistem gereği en iyi donatılmış birlikleri getirip krala sunanlar armağanlar almaktadırlar. Kserksēs'i ordusu ve donanmasının büyüklüğü konusunda uyarıcı amcası Artabanos'un ifadesinde, ordunun büyüklüğü bir ölçsüzlük ve Kserksēs'in talihini döndürecek bir durum olarak gösterilmektedir (Hdt. 7,49). Ancak görünen o ki, bu sunum da Ksenophōn'un rehberliğinde okunduğunda bir haddi aşma değil Kserksēs'in taşıması gereken erdem ile zenginliğin toplumsal paylaşımı için bir modeldir. Örneğin kara ordusu Kappadokia'daki Kritalla'da toplanır. Orada satraplara getirmiş oldukları birliklerin büyüklüğüne göre kral tarafından hediyeler sunulur (Hdt. 7,26). Tabi satrapların aldıkları hediyeleri altlarındaki beylere dağıtması da doğal olanıdır. Ksenophōn'un «Kyros'un Eğitimi» nde haber verdiği satraba bağlı Pers ve diğer müttefiklerden, süvari ve savaş arabası hazır etmeleri beklenmektedir (Kyr. 8,6.10); toprak bağışlanan tımar sahibi beyler ya da alt satrap örneklerini de diğer eserlerinde görmekteyiz.

Örneğin Ksenophōn kendisine bağlı Hellenler ile Genç Kyros'un seferinden döndükten sonra tekrar Asya'ya geçer. Pergamon'da kendisini ağırlayan Hellenler'den yakında yerleşik bir Pers'in mülkünü yağma edebileceği fikrini alır ve uygular. Burası çevresinde çalışan köleler ve hayvanlar bulunan, merkezinde ise kalın bir sur ile korunaklı bir kale olan bir mülkdür. Ksenophōn'un askerleri altı yüzden fazla olduğu halde kalenin içerisinde kendilerinden sayıca üstün askerler

olduğu için orayı alamazlar. Bununla birlikte yakılan ateş ve ıgıllıklar ile sabaha kadar çevre mülklerden krala bağlı sekiz yüz süvari, sekiz yüz de hafif piyade oraya yetişir. Hellenler de toplayabildikleri köle ve hayvanları alarak oradan kaçırlar (Xen. an. 7,8.8-15). Yani arazi bu boyuttaki mülkler ile ayrılmış bir biçimde kullanılmaktadır. HYLAND'ın 2008: 20 nin işaret ettiği üzere, daha evvel Tissaphernēs Genç Kyros'a yardım etmesi sebebiyle, Hellenler tarafından Kyros'un annesi Parysatis'in mülkünün yağma edilmesine izin vermiştir (Xen. an. 2,4.27). Belli ki, Ksenophōn daha evvelki bu tecrübesi çerçevesinde Pers beyinden ganimet elde edebileceğini hesap etmiştir. Ama durum farklıdır; zira, o zaman kendilerine özellikle izin verilmiştir. Belli ki, Aiskhylos'un A1,P51'deki imgesindeki gibi, Asya toprağı ıssız değildir. Hatta Dareios'un A1,P64'de korktuğı gibi, kralın zenginliğı ülkeye ilk gelenin yağması da olmayacaktır. KUHRT 2010: 419-420 tarafından işaret edilen, Babil Muraşu Arşivleri'nden öğrenildiğı üzere, imparatorluğun başka coğrafyalarında da Pers orta sınıfından toprak sahiplerinin; yanlarında hizmetkârları, emrindeki askerler, garnizon komutanı ve arazisini işleyen *kurtas* işçileri ile birlikte, büyüklüğüne göre süvari, okçu ve savaş arabası hazır etmek üzere örgütlendiğı görülmektedir. Hatta aynı kayıtlardan satraplık bazında bu askerlere ilişkin sayımlar yapıldığı, imparatorluğun genişlemesi sonlandıktan sonra dahi askerlik yoklamalarının devam ettiği öğrenilmektedir. Bu uygulamalar II. Artakserksēs'in Genç Kyros'a karşı ve M.Ö. 333'te III. Dareios'un Büyük İskender'e karşı sürdükleri büyük orduların nasıl toparlandığına ilişkin ipucu sunmaktadır. MILLER 2011: 335'in işaret ettiği arkeolojik buluntulardan, özellikle Büyük İskender'in Anadolu'ya giriş kapısı olan Granikos (Biga) vadisinde Persler'in stratejik olarak bu tür tımar sahiplerinin oluşumunu özellikle teşvik ettiği ve Frigya gibi sınır satraplıklarının merkezi satraplıklara göre bu konuda daha zengin uygulamaları barındırdığı görülmektedir. Mezar kazılarında Persler kadar yerel halktan insanların da bu işleyişte hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Bu buluntular Ksenophōn'un tasviri ile uyumluluk göstermektedir. Hatta belki de Ksenophōn'un A3,P1'de Genç Kyros üzerinden yaptığı gözlemde ülkenin merkezi bölgelerinde hızlı ilerlemesinin sebebinin Persler'in düşmanı dışarıdan beklemek üzere örgütlenmiş olduğu da düşünülebilir.

Ancak imparatorluk genelinde bu uygulamanın varlığı görülmektedir. Örneğin ne çeper ne de merkez olarak tanımlanabilecek bir noktada, bir başka tımar

sahibi örneği Armenia içerisinde sunulmaktadır. Bir köyün muhtarı olarak sunulan ve Persçe konuşan bir kişi krala verilecek vergi olarak at yetiştirmektedir. Zira bu ülkenin atları küçük fakat hızlıdır (an. 4,5.34-36). Belki de uygulamanın farklı türevleri vardır. Ancak bu tumar sahiplerinin toprağın işlenmesi hakkı karşılığında orduyu asker ve ihtiyaçlar konusunda donatmak görevlerinin dışında başka görevleri olup olmadığı doğrusu bilinmemektedir. Belki de her satraplığın güvenliği için görevlendirilen ve kalelerde kral için tutulan askerlerin komutanları donatılan askerlerin talimlerini ve komutasını denetlemektedirler (Kyr. 8,6.1). Ancak Ksenophōn'da sunulan bu düzenli uygulama eğer başından beri böyle ise, Aiskhylos ve Herodotos'un Kserksēs'in ordusuna dair yaptığı tasvirlerden farklı bir görüntünün ortaya söylenebilir. Örneğin Aiskhylos'un A1,P6 ve P14'de sürü gibi ilerleyen ordu tasviri, Herodotos tarafından Kserksēs'in arkasında yürüyen karmakarışık birlikler tasviri ile örtüşmektedir (Hdt. 7,41). Hatta ordunun komutası ordu sayımı yapılırken oluşturulmuştur (Hdt. 7,81). Bu tasvir Ksenophōn'un ordusunun eğitimini bizzat kendisi yaptıran Kyros tasvirinden çok uzaktır. Kyros dağınık değil birlikte saldırma ve çekilme hareketleri için ordusunu eğitmiş ve Assur Kralı'na karşı bu disiplini başarıyla uygulamıştır (Kyr. 3,3.69). Ancak II. Artakserksēs zamanındaki Pers ordusu düzensiz hareket eden bir ordu gibi sunulmaktadır (Xen. an. 1,10.13). Bu noktada Ksenophōn'un da kanna katıldığını söyleyebiliriz.

Büyük Kral'a boyun eğmiş milletlerin dışındakiler de kralın ekonomisinin uydusu haline gelmişlerdir. Örneğin Hellenler özellikle Mısır'ın ve Trakya'nın imparatorluğa dâhil olmasıyla düzenli hale gelen ticaret usullerinden ve Dareios'un vergileri sebebiyle gümüşü olmayan toplumların da gümüşe bir değişim aracı olarak kıymet vermesi sayesinde Pers ekonomisinin bir parçası haline gelmişlerdir. GEORGES 2000: 7-9, Hellen yününün Trakya'da gümüş ile değiştirildikten sonra Mısır'dan diğer lüks ürünlerin satın alınmasını sağladığını vurgulamaktadır. Böylece özellikle Atina'nın Peisistratos Dönemi'nde artan şarap, zeytinyağı, seramik gibi ihraç mallarının ticaretinin «Pers Kralı»nın sağladığı düzenli ticaret ortamından istifade etmediğini iddia etmek yersiz olacaktır. Bu sayede tüccar sınıfının zenginleşmesi aristokratların gücünü kırmış ve *isonomia* ilanının önünü açmıştır. *Isonomia* ise, Herodotos'un iddia ettiği gibi, Atina'nın askeri olarak da güçlenmesini sağlamıştır. Pers-Hellen Savaşları'nın rüzgârını iyi değerlendiren

Atina, isyan eden kentlerdeki tiranlara desteğini kesen Persler'in bıraktığı boşluğu doldurmuş, kendi Attik-Delos Deniz Birliği'ni kurmuştur. Ama Genç Kyros'un Sparta'ya verdiği maddi destek sayesinde yalnız kalmış, daha sonra güçlenen Sparta'ya karşı yine Pers altını ile bu defa Thebai öne çıkmış ve Hellenler Persler'e karşı hep edilgen kalmışlardır. Büyük İskender'e kadar güçlü savaş ekonomisini muhafaza eden Persler, İskender'in imparatorluğu için de bir basamak olmuştur.

Perslerin askeri başarılarının arkasında ise ekonomik modellerinin olduğu yadsınamaz. Ancak M.Ö. 4. Yüzyıl ile birlikte Persler'in Hellenler nezdindeki imajı inişe geçmiştir. Bu gerçeği özellikle Ksenophôn A3,P76'da ortaya koymaktadır. Hellen kentleri ve kral arasında kararlaştırılan «Kral'ın Antlaşması» için diwanında bulunan Hellen elçilerden birisi kralın pek çok hizmetçisi bulunmasına rağmen askerlerinin neredeyse hiç olmadığını, hatta kralın servetinin nişanı olan meşhur altın ağacın da aslında gölgesinde bir cırcır böceğini bile barındıramayacak boyutta olduğunu ifade etmişti. Şüphesiz Ksenophôn'un sözlerini aktardığı (A3,P76) Arkadia elçisinin düşünce ve saptamalarının arka planına baktığımızda; söz konusu elçinin kral tarafından Arkadia'nın küçük düşürülmesinden ötürü, Persler ve kral hakkında kasıtlı olarak küçümseyici ifadeler kullandığı görülecektir. Bununla birlikte «Kral Barışı» Büyük İskender'e kadarki ilişkileri tanımlamış ve TUPLIN'in de (2017: passim) vurguladığı üzere onca askeri azametine rağmen Persler'in barış ile anılan bir imge ile hatırlanmasına sebep olmuştur.

3. DEVLET VE KÜLTÜR

3.1. Tanrı-Kral

Çalışmamıza konu ettiğimiz her üç yazarın da Büyük Kral'a tanrısallık atfettikleri görülmektedir. Aiskhylos A1,P54'de tanrılar dengi kutlu kral, P55'de Persler'in tanrısı, tanrısız kral, ilhamını tanrıdan alan tanrısız rehber, ordusunu ustalıkla tanrı gibi yöneten kral olarak hitap ettiği Dareios'a tanrısallık biçmektedir. Ancak Aiskhylos'ta Dareios'un tanrısallığı kadar, A1,P18'de bir tanrının karısı, bir başkasının anası olarak hitap edilen ve A1,P17'de de tanrıların gözündeki ışığa denk

tutulan Kraliçe Atossa'nın da önünde yere kapanmaya çalışan yaşlı Pers danışmalarının gözünden kraliçeye de bir tanrısallık atfedilmektedir. Herodotos da Perslerin aralarında nasıl selamlaştıklarını açıklarken sosyal olarak aşağı kattan biri sosyal olarak eşitlerin birbirlerini ağızdan veya yanaktan öpmek yerine secde ettiğini vurgulamaktadır (Hdt.1,134). Yere kapanmanın Persler'in bir sosyal davranış biçimi olarak görülmesi dile getirilse de, yazarların dönemin Hellen toplumunun tüm fenomenlerini tanrıların müdahalesi ile açıklamak eğiliminde olduklarına göre ve kendileri ancak tanrılar önünde secde etmek durumunda olduklarından, Persler'in neyi niçin yaptıklarından çok Hellenler'in bunu nasıl algıladığı ve Persler hakkında ne düşündüğü bizim için bu çalışma kapsamında daha önem arz etmektedir. Zira Aiskhylos'un Pers yenilgisini A1,P9, P11, P27, P29, P31, P32, P42, P46, P47, P48, P53, P73, P74, P82'de tamamen tanrılara atfeden tavrı bu konuda şüpheye yer bırakmamaktadır. Kserksēs de «Persler»de tanrısallıktan nasibini almakta, ancak haddi aşan davranışları ile cezalandırılan bir figür olarak da belirlemektedir. Dareios ile birlikte Atossa ise Kserksēs'e kusurlarını yüzüne vurabilecek yetkiye sahip tanrısallık soy ağacında daha üstün olan tanrılardır.

Homēros ve Hesiodos'tan itibaren siyasi imgelemin Hellen Edebiyatı'nın önemli bir unsuru olduğunu belirten BROCK 2013: 1, bu muammanın en öne çıkan ifadesinin ise krallar ve tanrılar arasında bir denklik kurmak olduğunu altını çizmektedir. Evi ile tarlasını bir bütün olarak yöneten bir çiftçi imgesinin Herodotos ve Ksenophōn'da kent yönetimi ve imparatorluk yönetimine nasıl bir model olarak sunulduğunu daha evvel değerlendirmiştik. Olympos'daki evinden bütün evreni yöneten insan bedenli Tanrı Zeus'un, evindekileri yöneten bir insan gibi belirli görevler biçtiği ailesi olan diğer tanrıları *kosmos* ile birlikte yönetmesi de aslında bundan farklı bir imge içermemektedir. Bu Hellen imgelemi Asya'daki tanrı kral imgesinden farklı olarak tanrıların krallar gibi tasvir edilmesi ile edebiyatta yer bulmuştur. Tabi bu ilişkinin tersi, yani kralların da tanrılar gibi tasvir edilmesi de söz konusudur. BROCK 2013: 3, Homerosçu ve Hesiodosçu modeller içerisinde Zeus, en yüce otorite olarak kardeşi Poseidōn'un bile kendisinden çekindiği bir monark, Hera'nın ise tanrılar ve insanların kraliçesi olarak konumlandığı, Apollōn'un ölümlüleri, Hadēs'in ölüleri yönettiği gibi tanrıların belirli görev alanları olduğunu, ancak Zeus'un bunları da düzenleme yetkisi olduğunu hatırlatmaktadır. Pers krallarının da bu ilişki modeli etrafında ele alındığına dair

saptamalar yapılması mümkündür. Zira A1,P56'da Dareios'un ruhu dirilip gelince yer altı tanrıları üzerinde sözü geçtiğini söylemesinden Aiskhylos'un Dareios'un tanrısallığını Zeus'a denk olarak verdiğini, Hera'nın kraliçelik imgesinin de Atossa ile temsil edildiğini kabul etmek mümkün gözükmektedir. Hatta Atossa'nın veya Herodotos'ta da bulunan diğer kraliçe figürlerinin tarihi gerçeklikleri hakkında daha detaylı çalışmalar yapılmasına ihtiyaç olmakla birlikte bunların tamamen Hellen imgeleminin bir mahsulü olması da olasıdır. Ksenophōn da aynı kapsamda geleneğe göre tahta oturan II. Artakserksēs ile tahtı çok daha fazla hak ederek (A3,P55) annesi tarafından daha çok sevilen (A3,P54) Genç Kyros'un isyanında annesinden gördüğü desteği hikâye etmektedir.

Aiskhylos'un A1,P64'te Kserksēs'in Poseidōn'a bile kafa tutmuş olması ifadesinin Herodotos'un Kserksēs'in amcası Artabanos ile yaptığı sohbetin teması olarak alımlandığı da söylenebilir (Hdt. 7,49). Poseidōn'un yetki alanının denizler, deprem ve diğer yıkıcı doğa olayları olduğu bilinmektedir. Artabanos Kserksēs'e haddinden büyük ordusunun iki düşmanının kara ve deniz olduğunu söylerken Poseidōn'un yetki alanına dair ona öğüt vermektedir. Ama Kserksēs'in amcasını dinlemeyip ona kafa tutması ise aslında doğrudan Poseidōn'a kafa tutması anlamında kabul edilebilir. Artabanos ise, Dareios'un kardeşi olarak Poseidōn ile denklik kurulan tanrısallık hikmeti sergilemektedir. Zira Poseidōn mitolojide Zeus'un kardeşidir. A1,P67'de Aiskhylos Hellen toprağının onların müttefiki olduğunu belirtirken Pers ordusuna kıtlık ve açlık getirdiğini söylemesi de Poseidōn'un bir marifeti olarak kabul edilebilir. BROCK 2013: 5, Dareios'un yerine Kserksēs gelirken taht için yaşanan çekişmede Atossa'nın dediğinin olması anlatısında da (Hdt. 7,2-3), Herodotos'un Zeus'un annesi Rhea sayesinde babası Kronos'un yerine gelmesi ve ardından yine Rhea'nın müdahalesi ile erki Artemis ve Athēna'ya bırakmak zorunda kalması imgesini kullanmış olabileceğini hatırlatmaktadır. Yine Thyphōn'un Zeus'a sarayında yapmağa çalıştığı darbe esnasında kapıları kontrol altına alıp ardından Zeus'un şimşegi ile canından olması imgesinin, gücü tek başına ele geçirmeğe çalışan tiranlar için kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bu imgenin Herodotos tarafından Dareios'un başa gelirken Maglar ile yaptığı mücadele çerçevesinde (Hdt. 3,77-79) biraz değiştirilerek alımlanmış olması da muhtemeldir.

Ayrıca Dareios Vazosu resminde Asia ve Avrupa arasında oturarak onların arasında yanılısama yaratan Apatē imgesinin de yazarlar tarafından alımlandığını

göstermek mümkündür. Aiskhylos A1,P9'da Persler'in ağlarını ören Kader Tanrıcaları ve A1,P11'de ise açıkça Persler'i ağlarına çeken çevik ayaklı Atē'yi, A1,P10'daki (muhtemelen Hellēspontos'un üzerine kurulan köprü kastedilerek) ince halatlarla donanımlara güvenip bunca Pers erkeğinin felakete gitmesinin müsebbibi saymaktadır. Delilik ve yanılısma ile yıkım getiren mantıksız işlere girişmeye sebep olan Atē'yi Hesiodos'un *hybris* karşısında cezalandırıcı olarak sunduğu bilinmektedir (Hes. erg. 214; theog. 205). A1,P64'de Dareios'un Kserksēs'in aklını bir akıl hastalığının ele geçirdiğini vurgulaması da Herodotos'un Kambysēs'i aldığı mantıksız kararlar ve kutsala ve geleneklere değer vermemesi ile getirdiği yıkım karşısında kafa sağlığını bozan bir kutsal hastalığın pençesinde göstermesi (Hdt. 3,33) ve başka bir yerde açıkça deli olarak niteledilmesi (Hdt. 3,38) bağlamı da Atē ile ilişkili işlerdir. Bununla birlikte Herodotos Kserksēs'in yerine Gobryas oğlu Mardonios'u Atē'nin etkisinde göstermektedir. Aiskhylos'un A1,P67'de Poseidōn'un elinden Pers ordusuna kıtlık ve açlık getirdiğini söylediği toprak aslında fakir bir topraktır. Herodotos'un Demaratos'a söylediği gibi Hellas yoksullukla sütkardeştir. Hellenler ancak kendilerine onur sağlayan erdemleri sayesinde yoksulluğa karşı kendilerini savunabilmektedirler (Hdt. 7,102). Ama Hellas Seferi için Kserksēs'i ikna etmeğe çalışan Mardonios ise, Avrupa'yı ağaçları, bereketli toprakları ile Büyük Kral'a layık bir hazine olarak sunmaktadır (Hdt. 7,5). Mardonios'un Kserksēs'i zorladığı yanılısma iki yerde Herodotos tarafından dile getirilmektedir ki; birincisi, Kserksēs'in Hellenler'in para için değil onur için savaştıklarını görerek Mardonios'a kızmasıdır (A2,P15). İkincisi ise, Pausanias'ın Plataia'da ölen Mardonios'un çadırında onun aşçılara yaptırılan güzel yemekleri Hellenler'in yavan aşı ile kıyaslayarak Medler'in Hellas'a gelme budalalığını vurgulamasında görülmektedir (Hdt. 9,82). Bunlar açıkça Atē'nin yarattığı yanılısmanın vurgulandığı yerlerdir.

Atē'nin *hybris* (ὑβρις) karşısındaki cezalandırma yetkisinin Herodotos tarafından «talih» (τύχη/συμφορά) kelimesi ile bir tutulmuş olması da olasıdır. Zira pek çok noktada hem Kserksēs hem de diğer krallar için talihe yenildiklerini görmekteyiz. Talihi mutlu insan olmak için bir bağlam olarak sunan Herodotos Solōn'un ağzından bir insanın zengin ya da fakir olmasına bakılmaksızın talihi dönmeden sağlıklı, üzüntüsüz ve çocukları arasında ömrünü geçirerek ölebilmesi halinde mutlu olarak kabul edileceğini vurgulamaktadır (Hdt.1,32). Zenginliği mutluluk olarak gören Kroisos'ın önce oğlunun ölmesi, ardından Kyros'a yenilip

bütün mülkünü kaybetmesi ve ölüm anında bu gerçeği anlaması (Hdt. 1,86) örneği talih olgusunun *hybris*'in eninde sonunda cezalandırılacağı bağlamı içerisinde sunulmasına dayanak oluşturmaktadır. Aiskhylos'un A1,P61'de Dareios'u talihli kaderi ile tanrılar gibi görkemli bir yaşam sürerek uğranan büyük felaketi görmeden mutluluk içerisinde ölen bir Kral olarak göstermesi Herodotos tarafından da Dareios karakteri için alınmıştır. Dareios talihin yardımıyla Aiskhylos'un A1, P66'da kimsenin kendisini Persler'in başına bu kadar bela getirdi diye suçlayamayacağı bir ömür sürerek ölür. Ancak Herodotos'un tasvir ettiği diğer Pers kralları talihli değildir zira Ate'nin tuzağına düşmüşlerdir. Örneğin Kyros Kroisos tarafından talihinin dönebileceğine karşı uyarılmasına rağmen (Hdt. 1,207) dünyaya gelişinde ve hayatı boyunca girdiği tüm savaşlarda onu bırakmayan talihi (Hdt. 1,204) son savaşında yüzüne gülmez ve savaş meydanında öldürülerek Solon'un tariflediği mutlu adam kriterine tam olarak uymaz. Zira güne kadarki talihi ona kendisini bir insandan daha yüce imiş hissini vermiştir. (Hdt. 1.204) Kyros'un Atē'si budur. Kambyses'in ise Mısır'ı alırken yüzüne gülen talihi (Hdt. 3,3) yerini deliliğe bırakır. Deliliğinin sonuçlarını hayatının son anında anlar. Gördüğü rüyayı kardeşinin ona isyan edeceği şeklinde yorumlaması da onun Atē'sidir (Hdt. 3,65). Bununla birlikte Aiskhylos ise Kyros'u A1,P66'da tüm krallar içinde örnek bir lider, talihli ve mutlu bir adam (εὐδαίμων ἀνὴρ) ve krallığı boyunca bütün dostlarına barış getirmiş birisi olarak anlatır.

Herodotos'un Atē'nin tuzağındaki bir ölümlü olarak gösterdiği Kyros'dan esirgelediği tanrısallık Ksenophōn tarafından kendisine sunulur. Ksenophōn'un yarattığı kurgusal Kyros'un da mitolojik tanrılarının özellikleri ile beslendiği değerlendirilebilir. Zaten soyunun Perseus'dan geldiği (Xen. Kyr.1,2.1) belirtilen Kyros'un tanrılardan gelmesi dostlarının ona gösterdiği teveccüh için işine yaramaktadır (Xen. Kyr. 4,2.24; 7,2.24). Ayrıca Herodotos'un Kserkses'in Argos ile yaptığı iş birliğini kurgularken Perseus'dan gelen soy birliklerini vurgulaması da Ksenophōn'un bu mitolojik bağlamı için destekleyici bir unsurdur. (Hdt. 7.150) Ancak Ksenophōn'daki Kyros'un tanrılardan gelen biri olması imgesinin genel olarak pek çok tanrının özelliğine mazhar bir tanrısallık içerisinde sunulmasına hizmet ettiği değerlendirilebilir. Örneğin Kyros'un dostlarına çeşitli görevler vermesi ve verdiği görevleri geri alabilmesi, yönetimini böyle koruması Zeus'un tanrılarının etki alanları üzerindeki yetkisinden gelen bir esinlenme olması gayet ola-

sıdır. Aldığı kararlarda tanrısal işaretleri yorumlayabilmesi için başka hiçbir kimseye ihtiyaç duymayacak bir yeterlikte olması Apollōn ile; avcılıkta sınır tanınaması ve eğitiminde çok başarılı olup ergenliğinin ötesinde olgunlara denk davranışları da Artemis ile ilişkili tanrısal bağlamında okunabilir. Ancak zaferlerle dolu ömrü ve çocuklarının yanında talihi hiç dönmeden bir ömür sürmesi ise Nike ile ilişkili olarak yorumlanabilir. GÖREN 2015: 58, Pindaros'dan beri olimpiyatlarda zafer kazanan atletlerin müsabakalarda kendi adına olduğu kadar zaferi kenti adına kazanmaları, bunun "üstünlük tılsımı" *kydos* ifadesi ile anılması ve bunun muzaffer sayesinde belirli bir topluluğa (örneğin bir kente) üstünlük kurmak algısını oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda savaşta zafer kazanmanın bir kentin ya da bir savaşçının Nike'ye kavuşması imgesi ile anılması doğaldır. Bununla birlikte Nike'nin kendine özgü bir kültü olmadığı gibi Zeus kültü içerisinde yer bulduğu bilinmektedir. BOWDEN 2004: 235 da Ksenophōn'un Genç Kyros'un Kunaksa savaşındaki parolası olarak Kurtarıcı Zeus (Soterios) ve Nike'yi birlikte andığını hatırlatmaktadır (A3,P55). Ayrıca Ksenophōn'un Genç Kyros'un seferine katılırken hangi tanrıya kurban kesmesi sorusu için aldığı kehanetin Kral Zeus (Basileos) olması Ksenophōn'un "Kyros'un Eğitimi" 'da Kyros ile denklik kurabileceği tanrı için bir işaret olarak görülebilir. Bununla birlikte A3,P57'de gördüğü rüyaya ilişkin kendisinin getirdiği yorumda açıkça Pers Kral'ını Kral Zeus ile denk tutması Ksenophōn'un da diğer yazarlar ile aynı eğilim içerisinde olduğunu göstermektedir (A3,P57):

«İçinde buldukları güç durumda genel üzüntüyü paylaşıyor ve uyuyamıyordu; bununla birlikte bir an için dalıp bir düş gördü. Gök gürültüsü işitti ve bacağına bir yıldırım düştüğünü, evi tutuşturduğunu görür gibi oldu. Dehşet içinde irkilerek uyandı. Düş ona bir yönden iyi bir belirti gibi göründü; çünkü acılar ve tehlikeler içinde Zeus'tan gelen ışığı gördüğünü sanmıştı; ama bir yönden de korkuya kapıldı; çünkü Kral Zeus'tan gelen ateş, onu Kralın ülkesinden çıkamayacak ve her yönden yolu tehlikelerle kesilmiş halde bırakanmışçasına çevresini kuşatır gibiydi».

3.2. İtibar Arayışı ve *Megaloprepeia*

Ksenophōn'un bize sunduğu Büyük Kyros portresinde kral, dostları için hep daha fazlasını isteyen (*kai oregomai aei pleionōn*) tanrıların bir hizmetçisi (*hypēretēs*) gibi gösterilmektedir (Xen. Kyr. 8,2.22). Bu tespit Kyros'un neden kendine özel bir hazine edinmediğine dair Kroisos'a açıklamasının bir parçasıdır ve maddi bir zenginliğe işaret etmektedir. Ancak gerekçesi olarak insanları zenginleştirip onlara imtiyazlar vererek karşılığında iyi niyet (*eunoia*) ve dostluk (*philia*) ve bunlardan da emniyet (*asphaleia*) ve iyi şöhret (*eukleia*) elde ettiğini söylemektedir (Xen. Kyr. 8,2.22). Kyros'un bu özelliğinin de bir Hellen imgesine tekabül eden bir karşılığının olduğunu değerlendirmemiz mümkündür.

Söz konusu Hellen imgesinin *megaloprepeia* terimini akla getirdiğini söyleyebiliriz. İlk kez M.Ö. 5. Yüzyıl'da kullanılan kelime dar anlamıyla ihtişam ve görkem anlamına gelmekte ancak geniş anlamında aristokratlar arasında gerçekleşen hediye alışverişinden zaman içinde kenti donatmaya ve kente yapılan harcamaları karşılayan bir kelimeye dönüşmüştür. KURKE 2013: 148'in belirttiği üzere, her ne kadar kelime olarak Homēros'ta geçmese de *megaloprepeia* uygulamasının kökeni, Homēros'taki aristokrat kahramanların birbirleriyle karşılıklı hediye alışverişi ile kahramanların birbirlerine duydukları minneti/şükranı (*kharis*) gösterdikleri bir uygulamaya dayanmaktadır. Homēros'tan sonraki yüzyıllarda uygulama, aristokratların kendi çevrelerinden ait oldukları kenti de içine alacak şekilde genişler. KURKE 2013: 149-159, *megaloprepeia* uygulaması ile Pindaros'un Pan-Hellenik oyunlarda kazanan muzafferler için söylediği *epinikion*'lar (zafer şarkıları) arasında ilişki kurar. Buna göre, muzafferin kazandığı zaferle çevresine ve kentine şeref kazandırarak ihsanda bulunması karşılığında da *prytaneion*'da (başkanlık binası) yaşam boyu iâşesinin sağlanması vb. gibi kentte ayrıcalıklar elde ettiği toplumsal bir statü kazanması *megaloprepeia*'nın bir gereğidir. KURKE: 2013 tarafından «Övgünün Ticareti» (*Traffic in Praise*) çalışması bağlamında ele alınan *megaloprepeia*, Pindaros tarafından para karşılığı olimpiyat muzafferinin

övlmesi için yazılan *epinikion*'lar aracılığıyla, muzafferin kendisine, evine, kentine ve nihayet olimpiyat oyunlarına katılım onuruna erişen aristokratik Pan-Hellenik kesime itibar kazandırılması geleneğini ortaya koymaktadır.¹²⁰

Söz konusu edilen Pan-Hellenik oyunlar sayesinde kazanılan şeref ve itibar Hellenler için o denli büyüktür ki, bu itibarın nişanesi olarak muzaffere sembolik olarak verilen zeytin dallarından örülmüş taç uğruna mücadele etmek Persler'ce anlaşılabilir ve küçümsenecek bir davranıştır. Nitekim Herodotos'ta geçen bir anlatıda (A2,P15), Arkadialı tutsakları sorgulayarak kralın huzuruna çıkaran Persler, onlara Hellenler'in ne iş yaptıklarını sorduklarında, Arkadialılar'dan Hellenler'in Olimpiyat Festivali'ni kutladıklarını, atletik yarışmaları ve at yarışlarını izlediklerini öğrenirler. Bu cevabın üzerine bu kez yarışmacılar için verilen ödülün ne olduğunu sorduklarında ise ödülün zeytin ağacının dal ve yapraklarından yapılmış bir çelenk (taç) olduğunu öğrenince bu kez çok şaşırırlar. Hatta Artabanos'un oğlu Tritantaikhmēs ödülün para değil de çelenk olduğunu duyunca herkesin içinde kendini tutamayıp şu sözleri sarfetmiştir: «Ah Mardonios! Bizi ne çeşit adamlarla savaşa soktun. Bunlar para için değil, onur (erdem) için yarışıyorlar» (A2,P15). Herodotos'un A2,P15'de işaret ettiği «onur (erdem) için yarışan Hellenler» ifadesi (ἀγῶνα ποιεῦνται ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς), Pindaros'un mitolojik tasvirleri ile, muzaffere ucu tanrılara ulaşan bir itibar sağlaması bağlamı ile örtüşmekteydi.

Kentte itibar sağlamanın bir aracı olan *megaloprepeia* uygulaması zamanla kentin ileri gelen aristokratlarının kentin donatılması ve harcamalarının üstlenilmesi gibi kamusal görevleri yerine getirmeleri demek olan *leitourgeia* kavramıyla bir arada değerlendirilmiş olmalıdır. Ksenophōn'un «Ev İdaresi Üzerine»de Sokrates'in ağzından A3,P47'de (Xen. oik. 2,5-7) zenginliğin kente karşı eğitim ve

¹²⁰ Pindaros'un Syrakusailılar'ın Fenikeliler karşısında kazandığı zafer için yazdığı bir *epinikion*'undaki ifadenin bu imgeye ışık tutabileceği düşünülmektedir: «Syrakosailıların önderince, | Savurdular gençliklerini tez-giden | gemilerden engine, | kurtardı Hellas'ı elemli kölelikten. | Ücretimdir Atinalıların Salamis'teki | şükranını ve Sparta'da dillendireceğim | Kit-hairon'un önündeki muharebeyi, | Düştüler sıkıntıya kıvrık-yaylı Medler karşısında, | Ancak Himeras'ın sulak kıyılarında | Neşidemle teslim etmeliyim haklarını | Deinomenes'in oğullarının, | onlar ki galebe çaldılar yiğitlikleri sayesinde, | köşeye sıkışırken düşmanları» (Pind. P. 1,75-77, çev. GÖREN 2015: 97). Şiirde geçen χάρις kelimesi GÖREN'in çevirisinde «iyi niyet» kelimesiyle karşılanmıştır; ancak kendisiyle yaptığımız istişarede χάρις kelimesinin «şükran» kelimesi ile karşılanmasının bağlama daha uygun olacağına karar verdik.

koro oluşturmak ve savaş zamanı için at yetiştirmek, gemi donatmak gibi belirli toplumsal ödevler yüklediğinin altını çizdiği bir uygulamadır. Bu davranış biçimi ile uyumlu olacak şekilde diğer sosyal görevler yanında bir atletin masraflarının karşılanması sayesinde kente zafer ile onur sunmak da bir toplumsal ödevdir. Kent öncesi dönemde aristokratların birbirlerine minnet (*kharis*) bağları ile bağlanarak bir çeşit birlikten kuvvet alma bağlamı için aralarında hediye alışverişi uygulaması olan *megaloprepeia*, sonraki dönemde aristokrat ailelere kentin onuru için faydalı işler yaparak kentte önemli pozisyonlarda temsil olanağı için mücadele etme yöntemi olarak dönüşmüştür. Bu gözle okunduğunda sadece maddi bir aktarım yapmanın ötesinde Kyros'un dostları için tanrılardan hep daha fazlasını isteme eyleminin tanrılardan aldığı itibarı dostlarına da vermesi olarak algılanmasının mümkün olduğu görölmektedir.

Ksenophōn'un *megaloprepeia* için A3,P47 ve 48'de biçtiği kentin donatılması bağlamının, Herodotos tarafından da alegorik olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Kserksēs'in Atina'yı fethetme haberi Sousa'ya ulaştığı zaman Persler'in kenti mersin dalları ve tütsüler ile donatması, (Hdt. 8,99) bir atletin kazandığı zaferle başına zeytin dalları örölmesi ve kentini onurlandırmasını andırmaktadır. Kaldı ki zeytin dalından taca karşılık gelecek biçimde onurlandırmak için Kserksēs'in bireyleri (Hdt. 8,120) ve kentleri (Hdt. 8,118) taç ile ödüllendirmesi de Herodotos'un kullandığı imgelerdir. Daha önemlisi Herodotos'un A2,P48'de *megaloprepeia* kavramını Persler'in isimlerini kendi bedensel özelliklerinin ve görkemlerinin göstergesi olarak sunmasıdır.

Buna karşılık Kserksēs'in Salamis haberi Sousa'ya ulaştığında yas tutarken üstlerini başlarını paralamaları da aynı şekilde kenti donatmanın tersi olan bir durum olarak sunulmaktadır (Hdt. 8,100). O zaman Aiskhylos'un A1,P13'de belirttiği kadın kalabalığı haline dönen Sousalılar'ın giysilerini parçalayarak dövünmesi ve A1,P87'de yaşlıların tırnakları ile göğüslerindeki rubayı yırtması da aynı şekilde kentin donatılarını yitirmesi, onurunu, itibarını kaybetmesi olarak yorumlanabilir. Atossa'nın saraydan (*oikos*) Kserksēs için yeni giysiler getirerek onu giydirmesinin de aynı alegori bağlamında kente itibarının iade edilmesi anlamını akla getirmektedir. Ksenophōn'a göre Kyros'un giydiği Med giysileri (kaf-tan) bir kralın ve emrindekilerin yönettiği insanlardan sadece asil davranışları ile üstün olmaları değil görünüşleri ile de onları büyülemeleri için önemlidir. Zira

Med giysileri bedensel kusurların gizlenmesi kadar altına yüksek ayakkabılar giyinilerek kişilerin olduklarından daha güzel ve uzun görünmelerini sağlamaktadır. Ayrıca elbise kadar gözlere sürme çekmek, yüze allık sürmek de Med divan geleneklerinin alımlanması demektir (Xen. Kyr. 8,1.40-41). Bu anlatı Herodotos'un Persler'in bedensel özelliklerinin ve görkemlerinin göstergesi olarak isimlerini *megaloprepeia* unsuru olarak sunması ile uyumlu bir çerçeve sunmaktadır.

Bu itibar verme bağlamı Ksenophōn tarafından Kyros için bir imparatorluk yönetim biçimi olarak sunulmaktadır. Kyros'un dostları onun kapısında hizmet ederken aldıkları görevler kadar aynı zamanda sofrasında daha üstün pozisyon için de liyakatlarını göstermek zorundadırlar. Verdiği hediyeler de bir itibar aracıdır. Ksenophōn'a göre hediye verme Assur Kralı tarafından da vesayetindeki krallıkları kendine bağlamak için kullanılmaktadır (Xen. Kyr. 1,5.3). Ama Kyros için onur sahibi olmak ve hediyeler almak layık olanların hakkıdır ve toplum buna göre şekillenmelidir (Xen. Kyr. 2,2.20). Ordusunu yönetirken de savaşta yararlılığına göre emrindekilere hediyeler vermektedir ve onların da altındakilere hediyeler vermesini beklemektedir (Xen. Kyr.3,3.6). İmparatorluğunu kurduktan sonra da asil işler yapanları hediyeler, görevler ve mevkiler ile ödüllendirmektedir (Xen. Kyr. 8,1.39). Öyle ki, hediye vermede herkesi geçmiş ve bu uygulamayı sistemleştirmiştir (Xen. Kyr. 8,2.7). Verdiği hediyeler arasında elbiseler (kaftan), bilezikler, kolyeler, altın yularlı atlar bulunmaktadır. Bu hediyeler kişiye özeldir (Xen. Kyr. 8,2.8). Bu sayede bu hediyelerin sahipleri kral tarafından onurlandırılmakla kendi ailelerinden çok krala bağlanmakta ve onu «baba» olarak görmektedirler (Xen. Kyr. 8,2.9). Ksenophōn kendi dönemine ilişkin olarak «Ev İdaresi Üzerine»de artık sistemleşmiş bu hediye ile onurlandırma meselesini açıklamaktadır. A3,P35'de krala bağlı muhafız ve ordu komutanları ile satraplar ordularını eksiksiz donatırlarsa kral onların hem itibarlarını yüceltir (ταῖς τιμαῖς αὐξῆι) hem de büyük hediyelerle zenginliğe boğar (δῶροις μεγάλοις καταπλουτίξει); yöneticileri (tımara sahipleri ve satraplar) arasında arazilerinin nüfusunu arttırıp toprağı verimli ve bol ürünli hale getirenleri de hediyelerle donatır (δῶροις κοσμεῖ), ön sırada oturma onuruyla ödüllendirirdi (ἔδραις ἐντίμοις γεραίρει). Tabii ki aksi durumda da cezalandırılma ve itibar kaybı söz konusudur.

«Kral'ın Sofrası»na ilişkin bir uygulama olan ön sırada oturma meselesi de itibar arayışı bağlamında değerlendirilmesi gereken bir konudur. Kyros para ile im-

tiyaz sağlamanın dost kazanmak için yeterli olduğunu düşünmez ve ayrıca birlikte yemek yemek geleneğini oluşturur (Xen. Kyr. 8,2.2). Bu uygulamanın bir çeşit *symposion* uygulaması ile kıyaslanması da mümkündür. Zira yemeğin hazırlanması için harcanan hassasiyet çerçevesinde her detayı için ayrı bir bireyin çalışması teması üzerinden yemeğin katılımcılarının da her birinin bir konuda uzmanlaştığını ve diğerlerine aktaracakları olduğunu göstermektedir (Xen. Kyr. 8,2.5). Bu tema Ksenophōn'un «Şölen»inde katılımcıların her birinin ayrı bir *kalos kagathos* niteliği ile gurur duyması temasını hatırlatmaktadır. Neticede Kyros'un bütün dostlarının her biri iyi bir adamdır (*agathos aner*) (Xen. Kyr. 8,3.28). Kyros'un sofraya kurmaktaki maksadı da emrindekileri ve müttefiklerinin her birini sadece maddi hediyelerle kazanamayacağını bilmesidir. İnsanlarla birlikte yiyip içmek, sevinçleri ve dertlerini paylaşmak onlara onur veren bir şeydir (Xen. Kyr. 8,2.3). Bu tema da Herodotos'un A2,P15'de işaret ettiği onur (erdem) için savaşan Hellenler imgesine oldukça uygundur. Ayrıca Herodotos'un haber verdiği Persler'in uzun yemekleri, en ciddi konuları içerek konuşmaları gibi gelenekler de «Kral'ın Sofrası» ile örtüşür (Hdt. 1,133). Ksenophōn'un yöneticilere verilen değere ilişkin anlatısı da Herodotos'un Persler'in toplumdaki itibarına ilişkin anlatısı ile kabaca örtüşmektedir. Herodotos'a göre Persler'den birinin itibarı savaşta yiğitliği ve çocuklarının sayısı ile tartılmaktadır. Kral'ın en itibarlılara hediyeler vermesi de Herodotos'un teyit ettiği bir uygulamadır (Hdt.1.136). Hatırlanacağı üzere Ksenophōn'a göre A3,P35'de vurgulanan donatılan ordunun mükemmelliği ve toprağı işleyen nüfusun artması itibarı sağlamaktadır. Bu liyakat hediyeler kadar sofrada ön sırada oturmak ile ödüllendirilmektedir.

Bununla birlikte kralın verdiği ziyafetin tasvirinde sofrada kimin nerede oturacağını asa taşıyanların (*skēptoukhoi*) [σκηπτούχων τινάς] şefi olan Gadatas, kral adına, organize etmektedir (Xen. Kyr. 8,4.2). Asanın Arkaik Devir'den beri diğer pek çok toplumda krallar, peygamberler, din adamları ve haberciler gibi figürlerin elinde taşıdığı yüce anlamlara tekabül eden, Hellenler için de kendine özgü bir imgesi bulunmaktadır. DESMOND 2018: 42-43, «asa»nın Homēros'da krala Zeus tarafından verilen yetkiyi ve ihtişamı sembolize ettiğini göstermektedir (Hom. Il. 1,277-281; 2,204-206; 9,37-39; 9,97-99). Yetki tanrısaldir ve ilahi yasalara göre kozmik düzenin (*dikē*) muhafazası için de krala görev yüklemiş olmaktadır. Ayrıca asanın elinde taşıyana konuşma hakkını verdiği vurgulanmaktadır (Hom. Il. 2,279; 3,128; 23,567-569). Bu imgeler etrafında Ksenophōn'un hangi

yöneticinin en önde oturmasının düzenlenmesi görevini asa taşıyıcıların şefine emanet etmesi bu düzenin imparatorluğun düzeninin muhafazası için bir anlamı olduğunu göstermektedir. Kyros diğerlerinden daha önde oturan Khrystantas'ın önde oturma sebebi olarak sadece emirlere uyan değil, daha ziyade emir verilmenden neyin yapılması gerektiği hakkında düşünüp kral ile paylaşması, daha fazla kaynak için istekli olmasa da, kral için asil olanı yerine getirmekten kraldan daha fazla zevk almasını işaret etmektedir (Xen. Kyr. 8,4.11). Yani Khrystantas'ın işlerini yaparken aldığı ilham Kyros'un ilhamını aldığı yerle aynıdır. Bu ilhamın neresi olduğu da Ksenophōn'un A3,P85'de işaret ettiği gibi yönetme eylemi herhangi bir işten farklı olarak beşeri değil ilahi bir yetenek gerektiren bir iştir ve bu yetenek ancak kendine hakim olabilme (*sophrosynē*) gayretine girişenlere ihsan edilmektedir.

Ksenophōn'un Kyros ve yakın çevresini erdemli olarak gösterme tavrı Aiskhylos'un erdemli Dareios portresi ile örtüşmektedir ve A1,P70'de Dareios'un dönemindeki sosyal düzenin kişileri yüce ve erdemli kılmasından ötürü özellikle bu dönem övülmektedir. Aiskhylos ve Ksenophōn'un erdemli monark ittifakı Herodotos tarafından da aslında Kyros için kullanılmaktadır. Dareios'un örnek olarak sunduğu düzen atadan kalan Kyros'un düzenidir ve «en üstün düzeydeki bir hükümdarın erdeminden daha iyi bir şey gösterilemez» sözüyle ifade edilmektedir (Hdt. 3,82). Ancak Herodotos bir adım daha ileri giderek Kyros'un kendi ağzından Persler'in yönetici olarak başarılarının sebebini yaşadıkları coğrafyaya mal etmektedir (Hdt. 9,122). Yani Kyros'un ve Persler'in varsa bir erdemi bu onların diğer kentli uluslar gibi kent kültürünün gereği bir erdem sahibi olmaktan çok Hippokratēs'in «Havalar, Sular, Yerler» bağlamında zor yaşam koşulları sürenlerin kolay yaşam sürenleri yöneteceği yargısına dayanmaktadır.

Para ve imtiyazlar dışında Kyros'un verdiği hediyeler Ksenophōn tarafından aslında Med divanından alınan bir gelenek olarak sunulmaktadır. Mor ceket, perlerin, kolyeler ve bilezikler, altın yularlı at Med divanının simgeleri olarak verilmektedir (Xen. Kyr. 1,3.2-3). Kolye ve bilezikler Ksenophōn'un kendi döneminde deneyimlediği nesnelere aittir. Örneğin Spartalı komutan Lysandros'un *paradeisos*'ta Genç Kyros'un kendisinin çalıştığını öğrendiğinde ona duyduğu hayranlığın sebebi, büyük oranda bir satrap ve Pers soylusu olarak konforu değil, Genç Kyros'un kendine hakim olma (*sophrosynē*) ile eşleşen işleri tercih etmesi, yani erdemidir (A3,P40-44). Ama daha önemlisi Genç Kyros bu terletici işleri

yaparken güzel giysileri, kolye ve bilezikleri ile birlikte yapmaktadır. Bir başka örnek de Genç Kyros'un kral kardeşine isyan için topladığı ordusuyla krala karşı yürürken çamura saplanan arabaların kurtarılması için maiyetindeki (muhtemelen tımar sahibi olan) Pers beylerine yardım etmelerini buyurunca, bu beylerin erguvan rengi pelerinlerini çıkarıp, değerli gömlekleri, işlemeli şalvarları ve kolyeleri ile çamura batıp arabaları kurtarımalarıdır (Xen. an.1,5.8). Bu örnekler Med sarayının lüksüne ilişkin ölçütlerin (*habrosynē*) Pers kentinin kendine hâkim olma ölçütleri ile (*sophrosynē*) pek ala birlikte var olabileceğine bir işaretir ve Ksenophôn'un örnek gösterdiği ölçü bu olsa gerektir. Herodotos da Persler'in giysilerini Medler'den aldıklarını söylemektedir. Ancak onun vurgusu daha ziyade Persler'in barbar bir gösterimle kültürel olarak diğer kentli uluslardan örnek edinerek adam olduklarıdır. Öyleki giysileri Medler'den, zırhları Mısırlılar'dan, oğlancılıkları da Hellenler'den gelmektedir (Hdt. 1,135).

Bununla birlikte Ksenophôn II. Artakserksēs'i çok içen ve çevresi ile birlikte şaraptan zayıf düşen bir kral olarak tasvir etmektedir (Xen. Kyr. 8,8.12). Herodotos da Kambysēs'in çok içen bir kral olduğunu vurgulamaktadır. Buna ilişkin olarak Herodotos'ta şöyle bir hikâye anlatılır: Kambysēs'in Preksaspēs adında, oğlu da kralın çeşnicibaşısı olan bir habercisi vardır. Kral birgün bu habercisine Persler'in kendisi hakkında ne düşündüğünü sorunca, adamın da içkiye düşkünlüğü dışında insanların onun hakkında hep iyi şeyler söylediği cevabını vermesi üzerine, Kambysēs içtiğinde aklının başından gitmediğini göstermek için sanki iddiaya girercesine Preksaspēs'in oğlunu hedefe yerleştirerek attığı okla çocuğun kalbini ortasından vurarak babasının gözleri önünde çocuğu öldürür (Hdt. 3,34-35). Bu davranış Med kralı Astyagēs'in Kyros'u öldürmesi görevini verdiği halde onu öldüremeyen Harpagos'un oğlunu bizzat öldürtüp yemeğini kendisine yedirten Astyagēs'in davranışını hatırlatmaktadır (Hdt. 1,119). Bu davranışlar lüks yaşamın (*habrosynē*) ötesine geçecek şekilde özellikle Herodotos'un tiranlar ile kraları eş tutarak fazla doygunluğun sebep olduğu kibir ve aşırılıkları anlatmak üzere vurgulanan *hybris* kavramının örnekleridir.

Bununla birlikte Pers sarayında şarap sunan çeşnicibaşı imgesi de mitolojik Ganymedēs ile özdeşleştirilebilir. Ölümlülerin en güzeli olduğu için Zeus'un içiğini sunmak üzere tanrılar tarafından kaçırılan ve ölümsüzlere katılan Ganymedes (Hom. Il. 20.232) adeta görevini Pers Kralı için yapmak üzere Med sarayında belirmektedir. Ksenophôn'un anlatısına göre Astyagēs'in en üstün tuttuğu

hizmetçisi olarak gördüğü çeşnicisi Sakas karakteri çok yakışıklıdır ve Astyagēs'in yanına kimin girip çıkacağına o karar vermektedir. Astyagēs torununa onu şirin göstermek için (aslında ayağı olmayan düz bir kupa şeklinde olduğu için modern bir şarap kadehinin işlevini yerine getirir gibi) üç parmağının üzerinde incelikte tutarak krala şarap kupasını (*phialē*) sunuşuna işaret eder¹²¹ (Xen. Kyr.1,3.8). Şarap sunan çeşniciler krallara sundukları şarabı önden küçük bir kupa ile kendileri içmekte ve krala emniyet sunmaktadır (Xen. Kyr.1,3.9). Kyros dedesinin yanına girebilmek için Sakas'ı aşmak zorunda olduğu için çocukken onu sevmez (Xen. Kyr. 1,3.11). Ancak gençliğinde onun kral için ne kadar önemli olduğunu anladığından kralın yanına girmek için kendisi de saygı çerçevesini korumağa dikkat eder (Xen. Kyr. 1,4.6). Belki de Babil'de «kapı» uygulamasını başlatırken ilhamını buradan almıştır.

Kyros'un nezdinde itibar kazanmanın bir ölçütü olan hediyeleşme geleneğinin izini arkeolojik kaynaklardan da takip etmek mümkündür. MILLER 2010: 856, Kyros'un hediye verme geleneğinin satraplıklarda yaygınlaşması sebebiyle Kyros'un hediye ettiği Med sarayına referanslı objelerin özellikle Anadolu'da yürütülen arkeolojik çalışmalar ile yaygın olarak kullanıldığının teyit edildiğini vurgulamaktadır. Kolyeler, elbiseler ve çok sayıda filialé tüm Anadolu'da dağınık biçimde bulunmuştur. MILLER bu bulgulardan şu sonuçları çıkarmaktadır: (1) Satrapların kendilerine verilen ödevi yakinen takip ettiği, yerel halktan oluşturdukları elit kesimi (tımar sahibi beyler) hediyeler ile kendilerine bağladıklarını ve onların Pers adet ve göreneklerine göre bir yaşantı sürmesine vesile oldukları; (2) Muhatabına onur veren bu tür lüks nesnelere hem yerel elitlere hem de kralın sarayına gönderebilmek için satrap saraylarında veya çevresinde önemli bir zanaatâr kesimin istihdamının destekledikleri; (3) Tımar beylerinin de birbirlerine ve satraba hediye vermek üzere yerel atölyelerin kurulmasını teşvik ettikleri.

¹²¹ Metinde geçen *phialē* kullanımının bir görseli için bk. Resim-2. Söz konu görselde Antalya, Elmalı Karaburun mevkiinde bir mezar odasının duvarına yapılmış resimde sakallı bir erkek *klinē* üzerinde uzanır şekilde resmedilmiştir. Figür geniş kollu, rozetlerle süslenmiş Pers tipi bir giysi (*kypassis*) ile başında ekosele bir taç taşımaktadır. Elinde ise Ksenophōn'un tasvir ettiği gibi üç parmak üzerinden tutulan şarap kupası (*phialē*) görünmektedir (TIRYAKI 2010: 396-397).

3.3. Kadınsılık

Hellenler Persler’i kendi imgeleri ile algılamakta olmalarına rağmen Pers kültürünün de yönetilen diğer milletleri etkilediği ortadadır. Yazarların belli tarihsel olguların varlığını ortaya koyduğu, bu sayede inandırıcılıklarının arttığı ama bu olguları kendi kültürel imgelerinin ışığında işleyerek Hellenler ile paylaştıkları söylenebilir. Persler’in kültürel üstünlüğü egemenliği altında olmayan bölgelerde dahi kabullenilmiştir. Örneğin Resim-3’de Pallas menşei bir krateros üzerinde dahi *phialē* kullanımının resmedildiği görülmektedir. Bununla birlikte Xenophōn M.Ö. 4. Yüzyıl’da II. Artakserksēs’in liderliğindeki Pers divanını içki içmekten avlanmağa çıkamayacak hale gelmiş bir güruh olarak tasvir etmektedir (Kyr. 8,2.12). Bu tasvir Kyros’un baba imgesi bağlamı ile örtüşerek özgür insanın ölçülülüğünü (*sophrosynē*) kaybeden ve yaşam konforunun (*habrosynē*) tuzağında yönetilmeğe layık bir toplum haline dönüşmesini çağrıştırmaktadır (Kyr. 8,1.44). Bu vurgu diğer yazarlarca da vurgulanan kadınsı Persler imgesi ile de örtüşmektedir. HALL 1993: 121, Hesiodos’un (fr. 339) hoş kadınlar, tanrıçalar ve genç doğulu tanrı Adonis için *habros* sıfatını kullandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte *habros* sıfatının Persler için kullanılması pejoratif anlamlar içermektedir. Örneğin Aiskhylos Persler eserinde *habro-* ön eki ile başlayan pek çok kelime kullanılmaktadır.

Giyim kuşam da *habrosynē* bağlamında değerlendirilen imgelerdir. BENDA-WEBER 2014: 96-99’un vurguladığı gibi, Hellen adetlerine göre sadece erkeklerin değil kadınların dahi başlarının örtülmeyip açık olması yönünde bir uygulama vardır. Bu alnı açık özgür, bireysel insan için bir duruşdur. Aynı zamanda insan bedeninin doğal güzelliği ve gücü gizlenmesi değil görülmesi gereken bir olgudur. Sadece öteden beri evli kadınlar için omuzları da örten kısa bir örtü (κρήδεμνον) söz konusudur (Hom. Il. 14,184; 16,470; 22,470; Od. 1,334). Ancak doğu halkları başları örtülü olarak tasvir edilmektedir. Örneğin Homēros Hektor’un eşinin saç modelini oldukça detaylı aktarmaktadır. Bir bone, işlemeli bir alnlık, saçlarını arkadan toplayan bir örgü saç bandı ve fular (Hom. Il. 22.469). Bu doğunun kadınsılığını ve lüksünü vurgulayan bir tasvirdir zira M.Ö. 6.Yüzyıl sonlarından itibaren bu şekil baş örtüleri Attica’da görülmeye başlamış ancak bu bireylerin ya

Lidya'nın lüks (*habrosynē*) sembollerini benimseyen İonialı erkek Hellenler ya da sadece hayat kadınları olduğunu belirten bir anlamı olmuştur.

Buna göre Kral, satrap ya da diğer Pers beylerinin başlarındaki *tiara*'ları ile tasvir edilmesi, hatta duruşuna göre bir statü ifade etmesi Hellenler için oldukça barbar bir durumdur. Aiskhylos tarafından «Persler» eserinde geçen Dareios'un sorgucu parlayan tiarası (Pers. 661) Ksenophōn tarafından Kyros'un dik duran *tiara*'sı (Kyr. 8,3.13) ve II. Artakserksēs'in olması gerektiği gibi duran *tiara*'sı (an. 2,5.23) Kral'ın iktidarını temsil eden bir unsur olarak sunulmaktadır. Kserksēs Hellen seferi dönüşü konakladığı Abdera kentine altından bir *tiara* hediye etmesi de böyle okunabilir (Hdt. 8,120.1). BENDA-WEBER'in 2014: 104 vurguladığı üzere tiara Hellenler tarafından bir barbarlık imgesi olarak ilk defa Homēros tarafından gündeme getirilmektedir. Hektor'un başındaki 3 katlı sorgucu olan bir miğfer (Hom. Il. 11,351) Hektor'un hayatını kurtarmaktadır. Aslında öküz erbezi kesesinden (*scrotum*) yapılmaktadır. Ancak keçe olarak da kullanılmıştır. Bununla beraber Herodotos *tiara* giyimini sadece Kral'lara özgü değil Persler'in genelinde giyilen bir başlık olarak sunmaktadır. Örneğin kendisi için değil sadece Kral'ı için dua edebilen bir Pers kurban keserken *tiara*'sına yaban mersinlerinden bir taç dolmaktadır (A2, P41) (Hdt. 1,132.1). Başka bir örnekte Mısırlılar ile savaşan Pers askerlerin kafataslarını Mısırlılar ile kıyaslayan Herodotos, Mısırlılar'ın kafataslarını sağlamlığını başlarını traş edip güneşte gezmelerine, Persler'in kafataslarının zayıflığını ise sürekli giydikleri keçe başlıklara (*tiara*) bağlamaktadır (Hdt. 3,12.4). Kserksēs'in ordusundaki Persler'in başlığı da keçeden *tiara*'dır (Hdt. 7,61.1). Tiara ile birlikte 4.Yüzyıl'dan itibaren diğer Pers kıyafetleri de pejoratif anlamlar içermeye başlamaktadır. Örneğin Ksenophōn tarafından da tasvir edilen, Med divanının sembolü süslü kıyafetleri sürekli giydikleri için güneşte yanmamış tenleri, konfora tâbi hassas bedenleri yüzünden ata binemeyip hep at arabasında seyahat ettikleri için şişman ve tembel Pers askerleri imgesi, erkek Hellenler için sanki kadınlarla savaşacaklarmış duygusu ile hareket etmelerini sağlamaya dönük kullanılmış olsa gerekir (A3,P49). Araba ile seyahat kadınlara özgüdür. Ksenophōn Assur ordusu için (Kyr. 3,3.67) ve daha sonra Assurlular'dan kendi ordusuna kattığı müttefikleri için (Kyr. 6,3.30) kadınların savaşta erkeklerin arkasında arabaları ile iştirak etmelerini tasvir etmektedir. Hatta yenilen Assur ordusundan ölen veya kaçan erkeklerden geriye kalan çok sayıda

kadının da ele geçirilmiş olduğu, bunların ordugâhta esir düşen kocaları ile birlikte galiplere sunulduğu ifade edilmektedir (Kyr. 4,1.17-18).

Bu noktada yenilenlerin kadınsılığı ve galiplerin erkekliği bir başka Hellen imgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. AGUIRRE CASTRO 2005: 22, İnsanların tanrılar karşısında boyun eğmek zorunda oldukları imgesinin erkek tanrı ve kadınlar (insanlar) bağlamında sunulduğunu belirtmektedir. Boyun eğme (hypodmétheisa) ifadesi «Theogonia»da 6 defa (Hes. Th. 327, 374, 456, 962, 1001, 1006) ve «Kadınlar Kataloğu»nda iki defa (cat. fr. 23) Klytemnestra ve Timandra için kullanılmaktadır. Bunun tanrıların insanlara üstünlüğünün doğallığı gibi, erkeğin kadına üstünlüğünün vurgulanmasına da hizmet ettiği görülmektedir. Ayrıca HALL 1993: 113 tarafından özellikle vurgulandığı gibi Aiskhylos Asya'nın tüm erkeklerinin ölmesi sonucu erkek Hellenler'in kadını Asya üzerindeki hakimiyetinin doğallığını çok yerde vurgulamaktadır. Herodotos'un da aynı belleğe katkıda bulunduğunu Artemisia'nın Kserksēs'e konuşmasında Hellen denizcilerin Kserksēs'in denizcileri üzerinde bir erkek bir kadına nasıl üstünse aynen öyle üstün olduklarını vurgulamasında (Hdt. 8.68.a) ve Kroisos'un Kyros'a Lydialılar'ı ticaret ve müzik ile uğraştırarak onları kadın yapacağı öğüdünü vermesinde (A2, P40) görmekteyiz. GERLIGNER 2016: 184, Eurymedon Savaşı'nda Persler'e karşı galip gelen Hellenler'in zaferini vurgulayan vazo resminin (Resim-4A) üzerindeki erekte olmuş penisini tutan Hellen'in ve boyun eğerek korku içinde eğilmiş duran bir doğulunun ya da Pers'in sahnesinde Hellen'in ağzından dökülen sözlerin epigrafik kaydını «Ben Eurymedon'um, (ama) sen eğilmiş bekliyorsun» olarak okumaktadır. GERLEIGNER (Resim-4B) bu okumanın (Εὐρυμέδ[ω]ν εἶμ[ι] κῦβ<δ>α δὲ ἔστῆκ | α[ς]) daha evvelki okumalardan daha doğru olduğunu ifade etse de¹²² konuşanın Pers olandan Hellen olana dönmesinin Hellen'in konuşma hakkını Pers'ten alarak onu kaderine razı olduğunu ifade etmenin ötesinde bir anlam katmamaktadır. Zira yenenin erkekliğini ve yenilenin kadınsılığını vurgulamanın Hellen-Pers ilişkilerine uyarlanmasının Atina'nın emperyal hedefleri için uygun olduğu ortadadır. (HALL 1993: 113)

Erkeğin kadına üstünlüğünün tanrısal bir imge ile yönetim erkinin meşruiyeti için kullanılması kadar, sert ve yumuşak coğrafyada yaşayan insanlar arasında da

¹²² Diğer okumalarda Pers'in yazılı ifadeyi söylediği düşünülüyor.

böyle bir ilişki kurmak özellikle Herodotos'un dönemindeki olguları sadece tanrılar ile değil doğa ile açıklama eğiliminin de tezahürü olarak görmekteyiz. Örneğin Hippokratik külliyyata göre «Havalar, Sular ve Yerler»de (Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων)¹²³ Asya'nın insanları sürekli baharı andıran iklimin yumuşaklığı sayesinde cesaret, dayanıklılık, çalışkanlık ve yüce gönüllülük gibi özelliklere sahip olamazlar ve onlara zevki sefa hakim olur. İklimin hakimiyeti yerlileri kadar oraya yerleşenler için de geçerlidir. Herodotos bu bağlamı kullanarak fethettikleri ülkelere yerleşmeyi öneren Persler'e Kyros'un ağzından o zaman yöneten değil yönetilen insanlar olacakları uyarısını yapmaktadır. Zira Kyros'a göre «sert olmayan toprak, enerjiden yoksun insanlar doğurur. Bir topraktan hem iyi ürün, hem değerli savaşçı yetişemez» (A2,P27). Bu sözler doğası gereği Persler'in yenilip Avrupa'da tutunamamalarının bir gerekçesi olarak sunulmaktadır. Aiskhylos'un Persler'in yenilgilerinin sebebini daha ziyade tanrısal bir üstünlüğe dayanarak açıklama eğilimi Herodotos tarafında daha sofist bir açıklama ile karşılık bulmaktadır. Ancak sebebi tanrılar eliyle de olsa, doğası gereği de olsa Persler'in yenilgisinin sebebi Hellenler'in kültürel üstünlükleri ile açıklanmaktadır. Ksenophôn da bu belleğe yönetende bulunması gereken ölçülülük (*sophrosynē*) ve yönetilende bulunan rahatına düşkünlük (*habrosynē*) kavramları ile katılmaktadır. Bununla birlikte her üç yazar da Persler'in tanrılara karşı büyüklenmeleri ve onlarla doğru ilişki kuramamalarını yıkımlarının asıl nedeni olarak vermektedir.

¹²³ Hippokr. de aer. 12,40-44.

SONUÇ

Pers-Hellen Savaşları'ndan, «Kral Barışı» ile göreceli bir huzur ortamının tesis edilmesine kadar geçen aşağı yukarı yüz yılı aşkın sürede (M.Ö. 492-387), Hellenler'in Persler ile olan münasebetiyle oluşan kültürel belleğinin ortaya çıkışına odaklandığımız çalışmamızda bu belleğin ögeleri olan ve bundan sonraki zamanlarda tüm dünyanın siyasal yapılanmasına mâl olacak Hellen imgelerinin ortaya çıkışı ve kendi dönemlerindeki gelişimi izlenmiştir. Bu nedenle, incelediğimiz yazarlar tarafından oluşturulan kanonun öncelikle kendi zamanlarındaki siyasal işlevine dikkat çekilmiştir. Oluşturulan kanon aracılığıyla yaratılan ortak Hellen algısının ve Panhellenik ideolojinin bu imgeler çerçevesinde oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İmgeleri ortaya koyarken, öncelikle, Hellenler'in Persler'i kendileri gibi bir kent-devleti olarak görme eğiliminden yola çıkarak, birinci bölümünde her üç yazarın Persler'e ilişkin anlatılarında var olduğunu gözlemlediğimiz belirli kategorilere odaklandık: Bunlar; devletin sınırlarını oluşturan coğrafya, komşularıyla ilişki, yönetim sistemi ve onu oluşturan unsurlar, ekonomi, ordu, din, dil ve kültürel davranış özellikleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu kategoriler bir devletin tamamlayıcıları olmakla birlikte devleti oluşturan topluluğun kimliğiyle de etkileşim içindedir. Hellenler Persler'le kurdukları etkileşim çerçevesinde kendilerine ve Persler'e dair yarattıkları imgelerini işte bu kategoriler üzerinden oluşturmuşlardır. Birinci bölümde incelediğimiz yazarlarda ele alınan, devleti oluşturan kategoriler yoluyla çıkarsadığımız Hellenler'in Persler'e dair imgeleri yazardan yazara kanonlaşarak Hellenler'in kendilerine ve ötekileştirdikleri Persler'e dair bir kültürel belleğin oluşumuna da hizmet etmiştir.

Buna göre, Aiskhylos'un Pers coğrafyasını «Asya» olarak tanımlaması ve Hellēspontos'un geçilmesini bir hadsizlik olarak göstermesi Hellenler'e tanrılar nezdinde üstünlük veren bir öge olarak sunulmaktadır. Bu noktada Avrupa Hellenler'in değildir, ama tanrıların Persler'e koyduğu bir sınırdır. Hellenler tanrıların istediği gibidirler o yüzden zaferle ödüllendirilmişlerdir. Ancak Anadolu Hellenler'inin Persler'e tâbi olup olmaması da önemsenen bir ideal olarak Aiskhylos

tarafından vurgulanmaktadır. Bu tespitler Herodotos tarafından da takip edilen bir izlek olarak eserin genelinde işlenmiştir. Spartalılar'ın Kyros'a Anadolu Hellenler'inin siyasal varlığına saygılı davranması uyarısı ile başlayan eseri Persler'in Avrupa'dan kovulmaları ve Ionia'nın kalbinde Mykale Muharebesi'nde Persler'in yenilmesi ile Persler'e, Hellenler'e saygı duymadan Anadolu'da duramayacakları mesajını vererek sonlanmıştır. Hatta Herodotos'un dünyanın en güzel iklimine sahip yeri olarak sunduğu Ionia, orayı ellerinde tutmaya çalışan Persler'in sert tabiatlarının bozulup yumuşayarak yönetebilme kabiliyetlerini kaybetmelerine bir gerekçe olarak da gösterilmektedir. Ksenophōn ise mesafelerin uzaklığı ve imparatorluklarının neredeyse tüm yaşanabilir dünyayı kapsamaları sebebiyle Persler'in tamamen fethedilebilir olmaktan uzak olduğu imgesinin Hellenler tarafından yeniden değerlendirilerek düşünülebilecek bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Hatta özellikle Ionia'nın özerkliğinin korunması gerekçesiyle Sparta Kralı Agēsilaos'un önderliğinde Asya'ya düzenlenen seferin arkasında siyasi bir imge olarak Asya'nın fethedilebilirliği düşüncesi yatmaktadır.

Pers-Hellen Savaşları'nın yaşandığı dönem tiranlık ve karşısında özgürlük ve demokrasi değerlerinin olgunlaşmaya başladığı beraberinde Panhellenik ideolojinin yayılmaya başladığı bir dönem olmuştur. Herodotos'un anlattığı tiran Peisistratos, iktidara gelirken tanrıça Athena'nın *epiphaneia*'sı (kutsalın cisimlenerek tezahür etmesi) olarak sergilediği Phye adlı kadın (Hdt. 1,60) sayesinde tiranlığını kutsala dayandırarak Atinalılar'a kabul ettirmiş ve iktidara gelmiştir. Ancak kendisinden sonra başa gelen oğulları Hippias ve Hipparkhos'un aşırılıkları, onların tanrısal dayanağını yitirmesine ve kardeşlerden birinin katline düşerince Atina'dan kovulmasına yol açmıştır. Temelde Herodotos'un vurguladığı tiranlığın ilahi cezayı hakeden ve kozmosun düzenine aykırı olduğu inancı ile desteklenen tiranlık karşıtlığı, Aiskhylos'un Hellenler'in zaferlerini tanrılara mâl eden edebi vurgusunun üzerine inşa edilen bir temel kültürel imgedir. Miletos İsyanı ile başlayan Pers-Hellen Savaşları Hellenler'in kendi tiranlarını yönetimden indirip kurdukları göreceli eşitlik ortamlarını koruyabilme mücadelesinin bir tezahürü olarak sunulmaktadır. Özellikle Herodotos tarafından altı çizilen Hellenler ve Persler'in yönetim düzenleri, Aiskhylos tarafından da iki taraf arasında ciddi bir farklılık olarak gösterilmektedir. Ancak Herodotos ve Aiskhylos'un geliştirdiği bu kavramlar, Atinalılar'ın Pers tehdidine karşı Hellen değerlerinin korunabilmesi amacıyla kurdukları Attika-Delos Deniz Birliği (M.Ö. 478-404) için

de siyasal bir imge oluşturmuştur. Bununla birlikte iç çekişmeler sonucunda bu birlik dağılmış ve sonrasında göreceli olarak daha eski olan Spartalılar'ın kurduğu Peloponnesos Birliği de (M.Ö. 550-365) başarılı olamamıştır. Neticede Hellenler bir türlü Persler'e karşı üstünlük sağlayamamıştır; bu durum Ksenophōn'un anlatılarından yola çıkarak anlaşılmaktadır ki, aslında Persler'in müdahaleleri ile gerçekleşmiştir. Eserinde Hellenler'in bu perişanlığını gözler önüne seren Ksenophōn, aynı zamanda Pers Prensi ve Satrabı Genç Kyros'un kral kardeşine isyan için kurduğu orduya katılarak ordunun ana unsuru olan çok değişik kentlerden gelen Hellenler'in Panhellenik ordusunun bir parçası da olmuştur. Bu şekilde «Onbinlerin Dönüşü» eserindeki anlatısı ile Panhellenik bir ordunun doğru koşullar ve doğru bir lider ile Persler'i yenebileceğini Hellen imgelemine yerleştirmektedir.

Persler ve Hellenler'in yönetim tarzları arasındaki farklılıklar her üç yazar da Pers krallarına ilişkin anlatılar ile detaylandırılmaktadır. İncelenen yazarlar iyi ve kötü monark imgeleri sunmaktadır. Kötü monarklar Hellenler için kendi tiranlarını indirmelerinin gerekçesi olan gücü ele geçirme hırsı ile yönetimindekilerle karşı duyarsız çarpık ilişkiler içerisindeki bireyler olarak sunulmaktadır. Erdemli monarklar ise ılımlı bir sosyal düzeni sağlayan, tanrıları gözetten ve Hellenler tarafından dahi makul yöneticiler olarak görülebilecek karakterlerdir. Hatta neredeyse erdemli monarklar Hellenler için sunulan ideal yöneticiler gibidir. Belki de doğrudan bu amaca hizmet etmektedirler. Örneğin Aiskhylos tarafından sunulan sorumsuz Kserksēs'i eleştiren Dareios, Hades'ten dışarı çıkabilmesini sağlayabilecek kadar tanrılar ile arası iyi olan bir tanrısal kraldır. Herodotos'un sunduğu Dareios karakteri de Hellenler'i kendi donanmasında kullanan, onların ustalıklarını ve yeteneklerini değerlendirip İskit Seferi'nde boğaz ve Istros üzerinde kurduğunu köprülerle büyük işlere imza atmalarına vesile olan ve sözlerine değer veren daha ziyade sofist karakterli bir yöneticidir. Ksenophōn ise «Kyros'un Eğitimi» eseri ile kendi kurguladığı yeni Kyros karakteri üzerinden Hellenler'i bir araya getirip zafere götüreceği bir liderin nasıl niteliklere sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kendi devrinden sonra ortaya çıkan Büyük İskender ve onun etrafında kenetlenen Hellenler'in Ksenophōn'a teşekkür borçlu olduğu üzerinde pek çok yazar ittifak etmiştir. Aiskhylos ve Herodotos'un aktardığı Pers-Hellen Savaşları kadar Ksenophōn'un Genç Kyros'la ve Agēsilaos ile çıktığı Anadolu Seferleri anlatıları da Hellen kimliğinin olgunlaşmasına hizmet

eden temel tarihsel metinlerdir. Ksenophōn eserleri aracılığıyla Persler ile yakın ilişkiler kurulabileceğini, onların tanrısal bir kralın insanüstü eylemlerinin nesnesi değil de kuruluşlarındaki erdemlerini yitirmiş çürümekte olan bir medeniyet olduğunu Hellenler'e göstermektedir.

Pers monarşisinin yürütülmesinde başvurulan saray protokolü de yazarların önemli bir ilgi alanını oluşturmuştur. Aiskhylos kralın yokluğunda yönetimi emanet ettiği «güvenilir olanların en güvenilirleri» (πιστὰ πιστῶν) veya itimat edilen yaşlılar (γηραλέα πιστώματα) meclisini eserinde gündeme getirmiş, Herodotos da bu kurumsallığı önce Maglar'a sonrasında ise kralın divanına ilişkin tasvirlerle süslemiştir. Ksenophōn ise «akranlar» (*homotimoi*) sınıfından yaşlıların meclisi ve sonrasında ise «onurlanmışlardan» (*entimos*) oluşan kralın divanını ortaya koymuştur. Bunlar aslında Hellenler için kendi meclis yapılarını hatırlatan uygulamalardır. Hatta Ksenophōn'un tasviri neredeyse Sparta'daki *gerousiai* meclisini hatırlatmaktadır. Yazarlar ayrıca asa taşıyanlar ve kralın gözü gibi oluşumlardan da bahsetmektedir. Bunların ise daha ziyade tiranlık ile özdeşleştirilebilen yardımcı unsurlar görünümünde olduğu anlaşılmaktadır. Ksenophōn Maglar'ı daha ziyade dini işlevleri ile tanımlayarak krala biçilen tanrısalığa bir kurumsallık getirmektedir. Pers monarşisinin yereldeki uygulamasının satraplık sistemi ile oluştuğu görülmektedir. Aiskhylos bunları ordunun komutanları olarak resmetmekte ancak, Herodotos ve Ksenophōn bunların ekonomik işlevlerine dikkati çekmektedirler. Herodotos vergi toplama işlevlerini öne çıkartırken Ksenophōn, satraplığın monarşinin yereldeki tezahürü olduğunu ortaya koymaktadır.

Yazarların Pers ordusuna dair anlattıkları Hellenler'in Persler'le aralarındaki savaşların galibi olmaları gerçeği üzerinden şekillenmektedir. Aiskhylos ve Herodotos Pers ordusunu sefere katılan milletlerin kataloğunu sunarak aktarmaktadırlar. Farklı milletlerden askerlerin kıyafetleri ve silahlarına odaklanmaktadır. Ancak ortak bir sunumla düzenli bir Pers ordusu olmadığını vurgulamaktadırlar. Hayvan sürüsü gibi ilerleyen, komutası onluk sisteme otursa da iletişimi zayıf, gürültücü bir görünüm sergileyen bir Pers ordusu vurgulanmaktadır. Kahramanlıklarına diyecek yoktur ama donanım konusunda zayıftırlar. Tüm bu tasvirler karşılığını Hellen ordusunun düzenliliği ve soğukkanlılığı ile bulmaktadır. Ksenophōn ise Pers ordusunu başlangıçta Hellenler'in ordu düzenine yakın bir çer-

çevrede sunmaktadır. Ancak sonrasında süvari ve savaş arabası sınıfları ile de desteklenen bir hale dönüşen bir ordu tasvir etmektedir. Temel olarak bu yeni sınıfların vurgulanması Hellen ordusunun evrilebileceği bir model olarak sunulmak istenmiş olabilir. Zira Hellen ordusu da Persler'in ilk dönemi gibi piyade ağırlıklıdır. Yani bir savunma ordusundan saldırı ordusuna geçiş vurgulanmaktadır. Böylece Agēsilaos'un Anadolu Seferi ile başlanan ve İskender'in seferleri ile devam eden bu dönüşüm için Pers ordusunun evrimi dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte Ksenophōn'un dönemindeki ölçülük (*sophrosynē*) yoksunu, askerlikten çok uşaklığa alışmış bir Pers ordusu tasviri ile de bu ordunun Hellenler tarafından kolaylıkla yenilebileceği gösterilmektedir.

Ayrıca, gerek Hellenler'in askeri olarak üstünlüğünü vurgulamak, gerekse de Pers yönetim tarzını tiranlık ile eşdeğer tutarak, Persler'e tâbi milletlerin köleliğini vurgulamak maksadıyla yazarların Persler'i kadınsı olarak gösterme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu imge aslında Hellenler'in Lidya ile kurdukları ilişki süresince kendi fakirlik ve ölçülülüklerine (*sophrosynē*) karşılık Lidyalılar'ın lüks ve ihtişamın tuzağında, ticaret ve sanatla ilgilenen (*habrosynē*) niteliklerine ilişkin yargılarının Persler'e yansıtılması üzerinden şekillenmektedir. Persler'in *habrosynē* çerçevesinde anılmaları daha ziyade Aiskhylos ve Herodotos'un tavrıdır. Bu tavır Periklēs Dönemi'nin siyasi amaçları ile de uyumludur. Ancak Ksenophōn, öncesinde ölçülülük (*sophrosynē*) sahibi olan Persler'i bir çöküş içerisinde sunmaktadır. Bununla birlikte Persler'in önceki halleri Hellenler için dahi ideal olarak sunulabilecek hususlardır. Buradan Ksenophōn'un da Persler'i, Hellenler'in kendi ideallerini yansıtabileceği bir ayna olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

İncelenen her üç yazarın ortak noktası temelde Panhellenik ideale hizmet etmiş olmalarıdır. Verdikleri temel mesaj kısaca şöyledir: Hellenler eğer birlik olurlarsa tüm dünyaya meydan okuyabilirler. Ama birbirlerine düşerlerse de dünyanın geri kalanının kendilerine dayattığı koşullarda yaşamağa mahkûm olurlar. Neticede Hellenler'in yaşadığı Panhellenik dönüşüm Persler sayesinde ve onların zoruyla olmuştur. Yoksa Hellenler kendi başlarına kalsalar bir araya gelmek için pek de hevesli değillerdir. Bu yüzden bu dönüşüm pek de sancısız olmamış; Hellen yazarların müdahalesini gerektirmiştir. İncelenen yazarların siyasi birliğin kurulmasına yarayacak imgeler bulup çıkarması gerekmiştir. Bu imgeleri ise hem

mücadelenin kaynağı Persler'den hem de kendi kültürel ortamlarından çıkarmışlardır. Persler hakkındaki verileri de değerlidir ama burada Hellen siyasi imgelelerinin gözlüğünde çarpıtılarak sunulan bir kanon söz konusudur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Persler'in daha ziyade Hellen imgeleri ışığında nasıl ele alındığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken öncelikle birinci bölümde her bir yazarda ayrı ayrı ele aldığımız devletin tamamlayıcı kategorilerinden çıkardığımız sonuçlar bu kez, Pers Devleti'nin asli unsurları olarak gördüğümüz toplum, ekonomi ve kültür başlıkları altında üç yazarın karşılaştırmalı olarak ele alınmasıyla değerlendirilmiştir. Buna göre Hellenler'in Pers algısında rol oynayan imgelerin **Devlet ve Toplum** başlığı altında kent imgesi ve tiranlık-kölelik karşıtlığı imgesi olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. **Devlet ve Ekonomi** başlığında kralın adamları ve savaş ekonomisi içinde ortaya çıkan vergi ve hediyeleşme Hellenler'in Persler'e dair ekonomi tasavvuru içinde ele alınan imgeler olmuştur. **Devlet ve Kültür** başlığı altında ise Persler'de görülen Tanrı-Kral imajı, kralın adamlarının itibar arayışı ve Persler'in davranış özelliği olarak kabul edilegelen kadınsılık kültürel değerlendirme içinde tespit edilen imgelerdir.

Hellenler Pers devletini bir kent devleti gibi görmektedirler. Özellikle Aiskhilos'un gözünde Persler Atinalılar gibi kentlerinin iyiliği için çalışan bir siyasi oluşumdur. Asya'nın bölgeleri de sanki Sousa kentinin kısımları gibidir. Hatta Herodotos'a göre Ionia'yı ele geçirdikleri dönemlerinde Persler kent kültürü bile olmayan pastoral kabileler topluluğudur. Medeniyeti fethettikleri devletlerden almışlar ama o zaman da onları yönetebilmek için gereken sertliklerini tüketmişlerdir. Ksenophōn'un Pers kenti ise ideal bir Hellen kenti gibidir. Ama Med divanının lüks düşkünlüğü onları yoldan çıkarmıştır. Kyros'un Babil merkezli imparatorluğu da belki o günün en büyük kenti kabul edilebilecek kozmopolit Babil kentinin yönetimi gibidir. Bununla birlikte Ksenophōn ev yönetimi (*oikonomia*) prensiplerini Pers Kralı'na yansıtarak bu prensiplerin kent, ordu ve imparatorluk yönetimi için de bir model olabileceğini göstermektedir.

«Pers Kralı» evini yöneten basit bir çiftçi gibi azametli ordusunu ve tüm dünyayı kaplayan imparatorluğunu kolayca yönetebilmektedir. Kral evin efendisi, yönettiği milletler de çocukları olabilmektedir. O zaman kral da baba olarak görülebilmektedir. Evindeki hizmetçileri rekabete sokarak daha çok çalışmağa teşvik eder gibi yönettiği uluslardan ordular elde edebilmektedir. Ya da yönettiği

milletlerin çobanı da olabilmektedir. Bütün bunlar görülmeyen ama herkesi gören erişilmez bir tanrı gibi tasvir edilen kralın işlerinin sıradan bir Hellen'in zihninde anlaşılabilir, kavranabilir ve yerine geçilebilir bir sıradan insan seviyesine indirgeyebilmek için olmalıdır. Diğer yandan incelediğimiz yazarlar neticede onu yenmenin mümkün olduğunu göstermişlerdir. Hatta bir kere değil, defalarca yenmiş ve Avrupa'dan çekilmek zorunda bırakmışlardır. Onu yine yenmek kolay olmalıdır. Çünkü kendisi de, onun askerleri de, kadın gibidir; savaşmak isteseler de başaramazlar, tanrı adını anarak verdikleri sözleri tutmazlar ve güvenilmezlerdir. Ayrıca şaraba düşmüş, ata bile binemez olmuşlardır. Kendileri artık askerlik yapacak halde olmadıklarından başkalarına muhtaç duruma düşmüşlerdir.

Aiskhylos, kötü monark Kserksēs'i baştan çıkaran kazanç hırsı içerisindeki kralın kötü adamlarından bahsetmektedir. Aynı vurgu çerçevesinde Herodotos tarafından savaş ekonomisi ile beslenen toprak ağalarından bahsedilmektedir. Pers ekonomisinin arka planına ışık tutan bu tasvirler Ksenophōn'un satraplık sistemi ve tımar sistemine ilişkin açıklamaları ile anlamlı bir çerçeveye oturtulabilmektedir. Buna göre satrap tarafından toprak bağışlanan toprak ağaları süvari ve savaş arabacıları yetiştirmek zorundadırlar. Başarıları oranında daha fazla toprak ve kralın hediyelerine mazhar olmaktadır. Ancak imparatorluğun genişlemesi duraklayıp bunların varlık sebebi olan savaşlar durulduğunda ise bu askerler satrapın ve kralın uşakları haline dönüşmüşlerdir.

Tanrısal Pers kralları da bir Hellen imgesi olarak sunulmaktadır. Pers kralları Hellen tanrıları gibi gösterilmektedir. Hatta Pers saray divanı Olympos Dağı'ndaki tanrılar toplantısı gibi sunulabilmektedir. Aiskhylos'un yüce ve erdemli sosyal düzen sahibi Dareios'u kadar tanrılara kafa tutan Kserksēs arasındaki ilişki bile bu tanrısal meclisteki tanrısal çekişmelerin bir tezahürü olarak değerlendirilebilmektedir. Herodotos'un da aynı izleği Kserksēs'in amcası Artabanos'u, Poseidōn'un sesi olarak sunmasında görebilmekteyiz. Ksenophōn'un Kyros'u ise soyu tanrılardan gelen bir kahraman gibidir ve pek çok tanrının yetki alanlarına dair yetenekler sergilemektedir.

Ksenophōn'un, Kyros'u yakın çevresi ve müttefiklerine hediyeler vererek remetmesi de Hellen aristokratların aralarında hediyeleşerek itibar kazanmaları uygulaması olan *megaloprepeia* geleneğine olan bir atıf olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama zaman içerisinde kent kültürü içerisinde kentin süslenmesi üzerin-

den bir itibar elde etmeye dönüşmüştür. Kserksēs'in Salamis yenilgisi sonrası üstünü başını paralamasını tasvir eden Aiskhylos'un ve Sousa'da ağıtlar yakan halkı tasvir eden Herodotos'un da itibarını kaybeden bir kral betimlemesi ile Hellenler'in düşkün oldukları itibar imgesi üzerinden Persler'i değersizleştirirken aynı geleneğe başvurdukları görülmektedir.

Yapılan tespitler ışığında incelediğimiz yazarların eserlerinin öncelikle kendi dönemlerindeki siyasal ideolojilere hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Temelde Panhellenik bir yaklaşımı olsa da Aiskhylos'un Salamis başarısının övüncünü daha ziyade Atinalılar'ın hanesine yazmağa olan eğilimi Atina liderliğinde bir birlik oluşumuna tragedya üzerinden gerekçe araması olarak değerlendirilebilir. Zira eseri Atina'nın hatırlanmasına hizmet etse de zaferin ana sebebi olarak tanrılara kafa tutan Persler'in Hellen tanrıları tarafından cezalandırılması imgesi Hellen olmanın ortak değerlerinden belki de en önemlisi olan aynı tanrılara tapım olgusunun yüceltilmesini sağlamaktadır. Aynı imge Herodotos tarafından da kullanılmakta ve Hellen olma duygusu Perikles Dönemi'nin ana ideolojisi olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Bu noktada Persler, Hellen olma duygusunun dışında kalan tüm olguları temsil eden bir oluşum olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda Hellenler'in saflarını korumalarına engel olan tüm olgular Pers ötekisi tarafından temsil edilmektedir. Özellikle Ksenophōn, Atina liderliğindeki Hellenler'in güçten düşmesinin ve ardından liderliğe çıkan Spartalılar'ın da aynı şekilde güçten düşmesinin Persler'in müdahaleleri olarak görülmesi gerektiğini Hellen toplumuna göstermiştir. Ancak bunu yaparken Persler'in emperyal gerekçelerine hizmet eden Hellen birey ve kent-devletlerinin ahlaki durumlarına da dikkat çekmektedir. Bu noktada Ksenophōn tarafından, Persler'in M.Ö. 4. Yüzyıl'daki güçten düşmüş imgelerinin sebebi olarak gösterilen tanrıların adıyla verilen sözlerini tutmamaları meselesinin, Hellenler'in aynı yüzyıldaki süregelen çekişmelerinin de sebebi olarak sunulmakta olduğunu söyleyebiliriz. Zira karşılıklı güvensizliklerin aşılabilmesi erdemli bir yönetimi gerekli kılmaktadır. Antik dönemde yönetim erkinin tanrısal erkden ayrı düşünülmesi mümkün olmadığından tüm Hellen kent-devletlerinin birbirleriyle çekişmelerine son vererek aynı hedefe ilerleyebilmeleri ancak Ksenophōn'un kurmaca Kyros'u gibi tanrısal bir liderin varlığını gerektirmektedir. Ksenophon'un liderliği tanımlama gayretinin ışığından Büyük İskender'in istifade etmiş olması kadar, Hellenler'i böyle bir lider arayışına sevk

eden imgelerin ortaya konulması da döneminin Hellen ideolojisine hizmet etmiştir.

Çalışmanın konusu olan yazarların Periklēs ile kişisel yakınlıkları kadar onun başa gelmesine de hizmet eden, tiranlık olgusu ve bu olguya karşı verilen mücadelenin yarattığı ümit ve korkuları eserlerinde kullanmaları sadece Atina için değil Hellenler genelinde Persler'in temsil ettiği değerlere karşı Hellen değerlerinin toplumsal etik malzemesi olarak kullanılmasını sağlamıştır. Zira tiranlık ve onun besleyicisi olarak görülen Persler tanrıların gazabını tetikleyen, *kosmos*'un ahenğini bozan işler yapar hale gelmiştir. Her üç yazar da Hellenler'in toplumsal düzeninin korunabilmesi için Persler'i tehdit olarak görmüş, Persler'in askeri gücünün kaynağı olan ekonomik düzenlerini ise kendi geçmişlerindeki insanlık dışı oligarşik uygulamaların bir başka tezahürü olarak algılamışlardır. Bununla birlikte erdem ve en erdemli biçimde yaşanacak toplumsal bir düzen arayışını da yine Persler üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Bunun sebebi dönemlerinde Persler'in tüm dünyada kültürel olarak alımlanmaları nedeniyledir. Periklēs Dönemi'nin mimarisinin Pers yapıları ile özdeşleştirilmesi gayretleri kadar giyim kuşam ve yeme içme gibi daha gündelik alışkanlıklarda dahi Persler'in alımlanmaları, Hellenler'in geneli için kendi kimliklerini vurgulayabilmeleri için bir itici güç yaratıyordu.

Bu şekilde değerlendirildiğinde Persler, Hellenler için sonraki dönemlere aktarılan kültürel miraslarının ayrılmaz bir parçasıdır. Hellenler'in gözündeki değerlerinin ne olduğundan bağımsız olarak Hellenler'in kendi doğrularını inşa etmelerinde en temel belirleyicinin Persler olduğunu söylemek tezimiz açısından varılan sonuçlardan en önemlisi olacaktır. Günümüzün siyasal arayışları açısından da Hellenler'in doğrularının yol göstericiliğinden bahsetmek aslında günümüzün gözlüğü ile Hellenler'e bakmak gibidir. Ancak bununla birlikte günümüzün gözlüğünden Persler'e bakılarak görülenler de günümüzün değer yargılarının ne kadar sağlıklı olduğunun sınanması açısından yeterli veriyi içermektedir. Zira erdem arayışı Hellenler için olduğu kadar tüm insanların ortak özelliği olan bir arayış ve ortaya konan kültürel imgeler de insanlığımızın ortak mirasıdır.

Hellenler'in Persler'i ve yönetimlerindeki milletleri *barbaros* olarak tanımladıkları ve tabiri caizse, «aşağı gördükleri» üzerinde neredeyse bir uzlaşma mevcuttur. Peki, Persler gerçekten bu kadar aşağı mıdır? Çalışmamızda gördüğümüz

gibi, değildir! Zira Hellenler Persler’i ne kadar aşağı gösterseler de kuralları Persler tarafından yazılan bir oyunu, yani yönetme oyununu oynamaktadırlar. Hellenler’in inandıkları üstünlükleri ve değerleri sonunda Persler’i yenmeğe yetmiştir; ama onların yönettiği milletleri onlar kadar başarıyla yönetememiş, ister istemez önce Philippos ve İskender’e sonra Hellenistik Krallar’a ve nihayet Roma’ya tabi olmuşlardır. Bununla birlikte, Hellen olma duygularından ve «Hellenlik»lerinden vazgeçmemiş ve Romalılığı bir üst kimlik olarak da kabullenmişlerdir. Ama Romalı olarak Hristiyan olunca Hellenlik paganlıkla eşdeğer bir aşağı anlam kazanmıştır. Romalılık kimliği de daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı yönetimi altındaki Rum cemaatine dönüşmüştür. Ancak Orta Çağ sonları ve sonrasında Hellen olma bilinci tekrar hatırlanarak kültürel olarak yeniden canlanmıştır. Bu hatırlanma Hellenler ile birlikte Persler’in de yeniden gündeme gelmesine yol açarak bu defa gerek Osmanlıya karşı ve gerekse batının sömürgeleştirdiği milletlere ilişkin Oryantalist bir duruş için temel olarak kullanılmıştır. Modern dünyadaki Batı-Doğu ayrımı, gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler ayrımı gibi imgeler Pers-Hellen karşıtlığının bizce yaşayan türevleridir. Modern Batı Edebiyatı’nda, incelenen yazarların eserleri hala kaynak kitap olarak görülebilse de, Persler ve Hellenler farklı edebiyat ürünlerinde de üstü örtülü olarak alımlanmağa devam etmektedir.

Antik Çağ’daki Pers-Hellen karşıtlığından başlayarak zaman içinde Batı-Doğu ayrımına değin ulaşan milletlerarası ilişkilerde rastlanan dost-düşman ayrımı, HEGEL tarafından tespit edildiği üzere, her devletin karşısında kendisine muhalif bir düşman yaratımının gerekliliği üzerinden şekillenmiş ve bu ayrım milletlerin siyasi kimliklerinin de belirlenmesinde rol oynamıştır. Söz konusu ayrım, yazılı olarak ilk kez Roma Cumhuriyet Dönemi’nde Sallustius tarafından Roma ve Kartaca arasındaki ilişkiyi tanımlamak üzere kullanılan *metus hostilis* (düşman korkusu) kavramına dayanmaktadır. Sallustius’un Roma’nın başarısının ve ulusal bütünlüğünün nedeni olarak gördüğü Kartaca’ya karşı duyulan korku, Roma’nın Kartaca’yı yıkıma uğratmasından sonra ortadan kalkınca bu kez Roma’nın bütünlüğü bozularak cumhuriyet rejimini derinden sarsan iç savaşların yaşanılması kaçınılmaz olmuştur (Sall. BC. 10,1-2; BJ. 41,2). Aynı durum Pers-Hellen Savaşları’nda kazanılan zaferin ardından Hellenler’in Persler’e karşı duydukları korkuyu yitirdiklerinde kendi aralarında ihtilafa düşüp kurdukları birliklerin de dağılmasına neden olan Peloponnēsos Savaşı’nı yaşadıklarında ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Hellenler de Romalılar da *metus hostilis* olmayınca

iç savaşa düşmektedirler. Bu tarihsel gerçek milletlerarası siyasal ilişkilerde dost-düşman ayrımı ve düşman korkusu olgularının sürekliliğini ve topluluklarının kimlik algısında kendilerine düşman bir kurgusal öteki'nin yaratımını gerekli kılmıştır.

Bununla birlikte, incelenen yazarların Persler hakkında verdikleri bilgiler Hellen imgelerinden temizlenip arkeolojik ve diğer kaynaklarla desteklenince, Eski Doğu dünyasının tüm kültür mirasını bünyesinde toplamış olan Pers Uygarlığı'nın kendisinden sonraki dönemleri ve batı dünyasını dahi etkileyen, insanlığın uygarlık zinciri içinde önemli bir rolü olduğuna da şüphe yoktur. Böylece Orta Çağ Avrupası ve Osmanlı ile tamamlanan bir medeniyet zinciri içerisinde Persler'in önemli bir halka olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Bab-ı Ali ve tımar sistemi gibi Osmanlı'nın temel kurumlarının izleri incelenen yazarların satır aralarında görülebilmektedir. Bu konu Osmanlı tarihçileri tarafından daha derin olarak incelenmeği hak eden bir niteliktedir. Akhaimenid Persler'inin, Partlar, Sasaniler ve Safeviler'den süzülen devlet geleneğinin Nizam-ül Mülk tarafından Selçuklular'a taşındığı bilinmektedir. Osmanlı ise Selçuklular'dan edindiği gelenekleri, yönetimindeki Rum cemaatinden bireyler sayesinde Batı'ya karşı bir kimlik olarak sunabilmiştir. Fatih'in vakayı nüvisti, sultanı eserinde Pers Kralı Kyros gibi ya da Troia kahramanı Hektör gibi sunmuş ve Osmanlı'nın Oryantalizm'e konu olmasına hizmet etmiştir. Bu bağlamda modern dünyadaki Türk imgesi de Hellenler tarafından yaratılan Pers imgesinden nasibine düşeni almağa devam etmektedir.

ΑΝΤΪΚ ΥΑΖΑΡΛΑΡΪΝ ΜΕΤΪΝΔΕ ΚΥΛΛΑΝΪΛΑΝ ΠΑΣΑΪΛΑΡΪ

Α1 ΑΪΣΚΗΥΛΟΣ

Α1, Π1 Aischyl. Pers. 1-7:

Τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων | Ἑλλάδ' ἐς αἶαν πιστὰ καλεῖται, | καὶ τῶν ἀφνεῶν καὶ
πολυχρύσων | ἑδράνων φύλακες, κατὰ πρεσβείαν || ⁵ οὐς αὐτὸς ἄναξ Ξέρξης βασιλεὺς |
Δαρειογενῆς | εἴλετο χώρας ἐφορεύειν.

Bizler, Hellas toprağına sefere giden Persler'in güvenilir danışmanlarıyız. Bu altın dolu şatafatlı sarayın bekçileriyiz. Dareios oğlu beyimiz Kral Kserksēs, yaşımuza saygısından ülkeyi korumak için bizi kendi seçti.

Α1, Π2 Aischyl. Pers. 8-20:

ἀμφὶ δὲ νόστῳ τῷ βασιλείῳ | καὶ πολυχρύσου στρατιᾶς ἤδη | κακόμαντις ἄγαν
ὀρσολοπεῖταιθυμὸς ἔσωθεν. | πᾶσα γὰρ ἰσχὺς Ἀσιατογενῆς || ⁵ οἴχωκε, νέον δ' ἄνδρα βαῦζει, |
κοῦτε τις ἄγγελος οὔτε τις ἵππεὺς | ἄστῳ τὸ Περσῶν ἀφικνεῖται. | οἶτε τὸ Σούσων ἠδ' Ἀγβατάνων
| καὶ τὸ παλαιὸν Κίσσιον ἔρκος || ¹⁰ προλιπόντες ἔβαν, τοὶ μὲν ἐφ' ἵππων, | τοὶ δ' ἐπὶ ναῶν, πεζοὶ
τε βάδην | πολέμου στίφος παρέχοντες.

Kralın ve altın donatılmış ordunun geri dönüşü hakkında, yüreğim artık bir felaket tellahı, endişeyle kabarmakta; zira, Asya doğumluların bütün gücüyü giden bu ordu. Şimdiyse çığırkan genç bir adamın sesiyle ne bir haberci ne de bir ath ulaşıyor Pers başkenti Sousa'ya. Onlar Sousa'dan Ekbatana'dan çıkıp gittiler, boş bırakıp Kissia'nın eski surlarını. İlerlediler yanyana savaş düzeninde; bazıları at üstünde, bazıları gemide, bazılarıysa yayan.

Α1, Π3 Aischyl. Pers. 21-58:

οἶος Ἀμίστρης ἠδ' Ἀρταφρένης | καὶ Μεγαβάτης ἠδ' Ἀστάσπης, | ταγοὶ Περσῶν, | βασιλῆς
βασιλέως ὑποχοὶ μεγάλου, || ⁵ σοῦνται, στρατιᾶς πολλῆς ἔφοροι, | τοξοδάμαντές τ' ἠδ' ἵπποβάται,
| φοβεροὶ μὲν ἰδεῖν, δεινοὶ δὲ μάχην | ψυχῆς εὐτλήμονι δόξῃ | Ἀρτεμβάρης θ' ἵπποχάρμης || ¹⁰ καὶ
Μασίστρης, ὃ τε τοξοδάμας | ἑσθλὸς Ἰμαῖος Φαρανδάκης θ', | ἵππων τ' ἐλατήρ Σοσθάνης. | ἄλλους
δ' ὁ μέγας καὶ πολυθρέμμων | Νεῖλος ἐπεμψεν. Σουσισκάνης, || ¹⁵ Πηγασταγῶν Αἰγυπτογενῆς, | ὃ
τε τῆς ἱεράς Μέμφιδος ἄρχων | μέγας Ἀρσάμης, τὰς τ' ὠγυγίους | Θήβας ἐφέπων Ἀριόμαρδος, |
καὶ ἔλειοβάται ναῶν ἐρέται || ²⁰ δεινοὶ πλήθός τ' ἀνάριθμοι. | ἀβροδιαίτων δ' ἔπεται Λυδῶν | ὄχλος,
οἷτ' ἐπίπαν ἠπειρογενὲς | κατέχουσιν ἔθνος, τοὺς Μητρογαθῆς | Ἀρκτεὺς τ' ἀγαθός, βασιλῆς

διοποί, || ²⁵ χαί πολύχρυσοι Σάρδεις ἐπόχους | πολλοῖς ἄρμασιν ἐξορμῶσιν, | δίρρυμά τε καὶ τρίρρυμα τέλη, | φοβερὰν ὄψιν προσιδέσθαι. | στεῦται δ' ἱεροῦ Τιμόλου πελάτης || ³⁰ ζυγὸν ἀμφιβαλεῖν δούλιον Ἑλλάδι, | Μάρδων, Θάρυβις, λόγχης ἄκμονες, | καὶ ἀκοντισταὶ Μυσοῖ-Βαβυλῶν δ' | ἡ πολύχρυσος πάμμεικτον ὄχλον | πέμπει σύρδην, ναῶν τ' ἐπόχους || ⁴⁰ καὶ τοξουλκῶ λήματι πιστούς· | τὸ μαχαιροφόρον τ' ἔθνος ἐκ πάσης | Ἀσίας ἔπεται | δειναῖς βασιλέως ὑπὸ πομπᾷ.

İşte Amistrēs, Artaphrenēs, Megabatēs ve Astaspēs, Persler'in komutanları, Büyük Kral'a bağlı kendileri kral olan beyler, kalabalık ordunun başında ilerleyenler. Usta okçular, görene dehşet salan süvariler, sarsılmaz ruhlu, yavuz savaşçılar. Artembarēs atının üstünde, ardından Masistrēs ve yiğit okçu Himaios, sonra Pharandakēs ve ardında atıyla Sosthanēs, ve başkalarını göndermişti büyük ve bereketli Nil Nehri. Susiskanēs ve Mısır doğumlu Pegastagōn, Kutlu Memfis'in yöneticisi (beyi) ulu Arsamēs, Eski Thebai'nin yöneticisi Ariomardos, ve bataklıklardan gemilerle gelen kürekçiler korkunç bir kalabalık içinde. Ardından lüks yaşam süren Lidyalılar'ın kalabalığı geliyor. Ana karada (Asia'da) yaşayanlara hükmeden Kral Metrogathēs ve Arkteos. Altın zengini Sardeis, dört atlı, altı atlı savaş arabalı birliklerden oluşan atlı kuvvetlerini gönderiyor. Ne ürkütücü bir görünümle. Kutlu Tmolos Dağı'nın komşuları söz vermişler Hellas'a kölelik boyunduruğu takmaya: Mızrak örsleri Mardōn, Tharybis ve kargıda usta Mysialılar. Altını bol Babil ise, karmaşık ordusunu uzuzun bir sıra halinde göndermiş, gemilerde denizciler ve yaylarına güvenen erler. Tüm Asya'nın hançer kuşanmış halkı kralın ordu alayında eşlik ediyor.

A1, P4 Aischyl. Pers. 59-64:

τοιόνδ' ἄνθος Περσίδος αἶας | οἴχεται ἀνδρῶν, | οὓς πέρι πᾶσα χθῶν Ἀσιήτις | θρέψασα πόθῳ στένεται μαλερῶ, || ⁵ τοκέης τ' ἄλοχοί θ' ἡμερολεγδὸν | τείνοντα χρόνον τρομέονται.

İşte böyle gitti adamlarıyla Pers toprağının çiçeği. Onları yetiştiren Asya toprağı korkunç bir özlemle sızlanıp duruyor. Anabalar ve eşler uzadıkça uzayan günleri sayıyorlar ürpertiyle.

A1, P5 Aischyl. Pers. 65-72:

πεπέρακεν μὲν ὁ περσέπτολις ἤδη | βασιλείος στρατὸς εἰς ἀντίπορον γείτονα χώραν, | λινοδέσμῳ σχεδία πορθμὸν ἀμείψας | Ἀθαμαντίδος Ἑλλάς, || ⁵ πολύγομφον ὄδισμα | ζυγὸν ἀμφιβαλῶν αὐχένι πόντου.

Kentler yıkan kral ordusu komşu ülkenin kıyısına çoktan geçti. Geçti Athamas kızı Helle'nin boğazını, keten halatlarla birbirine bağlı gemilerle, vurarak denizin boynuna birbirine perçinlenmiş bo-yunduruğu.

A1, P6 Aischyl. Pers. 73-80:

πολύανδρου δ' Ἀσίας θούριος ἄρχων | ἐπὶ πᾶσαν χθόνα ποιμανόριον θεῖον ἐλαύνει | διχόθεν, πεζονόμον τ' ἔκ τε θαλάσσας, | ἐχυροῖσι πεποιθῶς || ⁵ στυφελοῖς ἐφέταις, χρυσογόνου γενεᾶς ἰσόθεος φῶς.

Kalabalık Asya'nın kızgın önderi, bütün yeryüzüne tanrısal sürüsünü (ordusunu) iki koldan saldı; denizden ve karadan, güvenip yürekli ve dayanıklı komutanlarına, altın yağmurundan doğma, o tanrı dengi ölümlü.

A1, P7 Aischyl. Pers. 81-86:

κύνειον δ' ὄμμασι λεύσσω | φονίου δέργμα δράκοντος, | πολύχειρ καὶ πολυναύτης, | Σύριόν θ' ἄρμα διώκων, || ⁵ ἐπάγει δουρικλύτοις ἀνδράσι τοξόδαμνον Ἄρη.

Gözlerinde kanlı ejderin lacivert bakışı, sayısız savaşçı ve sayısız gemicisiyle, Suriye arabasını sürüp gidiyor. Kahredici oklarıyla salmış Ares'i kargılarıyla ünlü adamların üzerine.

A1, P8 Aischyl. Pers. 91-92:

ἀπρόσοιστος γὰρ ὁ Περσῶν | στρατὸς ἀλκίφρων τε λαός.

Karşı konulmaz çünkü Pers ordusuna, cesur yürekli bir halktır onlar.

A1, P9 Aischyl. Pers. 93-99:

θεόθεν γὰρ κατὰ Μοῖρ' ἐκράτησεν | τὸ παλαιόν, ἐπέσκηψε δὲ Πέρσαις | πολέμους πυργοδαίκτους | διέπειν ἵπποχάρμας || ⁵ τε κλόνοους | πόλεων τ' ἀναστάσεις.

Tanrılar uzun zaman önce, Kader Tanrıçaları ile ördüler Persler'in ağlarını. Başlarına surlar yıkan savaşları musallat ettiler; kargaşa içindeki ath birliklerini sürerek saldırıyorlar kentleri altüst etmek için.

A1, P10 Aischyl. Pers. 100-106:

ἔμαθον δ' εὐρυπόροιο θαλάσσης | πολιανομένης πνεύματι λάβρω | ἔσορᾶν πόντιον ἄλσος, | πῖσνοι λεπτοδόμοις πείσμασι || ⁵ λαοπόροις τε μηχαναῖς.

Hiddetli rüzgârlarla çalkalanan denizin bembeyaz kesildiği engin yollarına bakmayı öğrendiler. Güvendiler gemilerin ince halatlarla ve tertibatlarla insanları taşımasına.

A1, P11 Aischyl. Pers. 107-113:

δολόμητιν δ' ἀπάταν θεοῦ | τίς ἀνήρ θνατὸς ἀλύξει; | τίς ὁ κραιπνῶ ποδὶ πηδήματος εὐπετέος ἀνάσσω; | φιλόφρων γὰρ <ποτι>σαίνουσα τὸ πρῶτον παράγει || ⁵ βροτὸν εἰς ἄρκυας Ἄτα, | τότεν οὐκ ἔστιν ὑπὲρ θνατὸν ἀλύξαντα φυγεῖν.

Ancak hangi ölümlü sakınabilir kendini, tanrının hile ve düzeninden? Kimde var o çevik ayak ki kolayca sıçrayıp kurtulsun? Zira Atē, dostane davranarak başta ayartıp insanı kendi ağına çeker. Ondan sonra da artık kaçıp kurtulamaz hiçbir ölümlü.

A1, P12 Aisch. Pers. 115-119:

ταυτά μοι μελαγχίτων | φρήν ἀμύσσειται φόβω | “ὄᾶ Περσικοῦ στρατεύματος” | τοῦδε μὴ πόλις πύθηται, || ⁵ κέανδρον μέγ' ἄστου Σουσίδος.

Bundan ötürü karalar bağlamış yüreğim, dehşet içinde parçalanıyor. «Ah, yazık Pers ordusuna!» Erkekleri yitmiş Sousa kenti, bu feryadı duymasın diye.

A1, P13 Aisch. Pers. 120-124:

καὶ τὸ Κισσίων πόλισμ' | ἀντίδουπον ἄσεται, | ὄᾶ, τοῦτ' ἔπος γυναικοπληθῆς ὄμιλος ἀπύων, |
βυσσίοις δ' ἐν πέπλοις πέση λακίς.

Kissia kenti yankılanarak bu «ah» feryatlarına karşılık verecek. Kadın kalabalığı keten giysilerini parçalayarak dövinecek.

A1, P14 Aisch. Pers. 126-132:

πᾶς γὰρ ἰππηλάτας | καὶ πεδοστιβῆς λεῶς | σμήνος ὧς ἐκλέλοιπεν μελισσᾶν σὺν ὀρχάμῳ στρατοῦ,
| τὸν ἀμφίζευκτον ἑξαμείγας | ἀμφοτέρας ἄλιον | πρῶνα κοινὸν αἶας.

Çünkü bütün süvariler ve piyadeler, tıpkı arı sürüsünün hep birlikte kovunu terketmesi gibi ordularının önderinin peşine takılıp gittiler. Her iki burundan tutup bağlayarak birbirine, geçtiler karşı kiyıya.

A1, P15 Aisch. Pers. 133-139:

λέκτρα δ' ἀνδρῶν πόθῳ | πίμπλαται δακρύμασιν· | Περσίδες δ' ἄβροπενθεῖς ἐκάστα πόθῳ φιλόνορι
| τὸν αἰχμηέντα θοῦρον εὐνατῆρ' ἀποπεμψαμένα || ⁵ λείπεται μονόζυξ.

Erkeklerinin özlemiyle (gerdek) yatakları gözyaşlarıyla ıslanmış. Pers kadınları erkeklerine arzu ve özlemle içli içli ızdırıp çekiyorlar. Eşleri onları (evlilik boyunduruğunda) yalnız koyup alelacele mızraklar kuşanıp savaşa gittiler.

A1, P16 Aisch. Pers. 147-149:

πότερον τόξου ῥῦμα τὸ νικῶν, | ἢ δορικράνου | λόγχης ἰσχὺς κεκράτηκεν.

Acaba okçular mı kazanmış yoksa kargıcılar mı?

A1, P17 Aisch. Pers. 150-154:

ἀλλ' ἦδε θεῶν ἴσον ὀφθαλμοῖς | φάος ὀρμάται μήτηρ βασιλέως, | βασιλεια δ' ἐμή· προσπίτνω· | καὶ
προσφθόγγους δὲ χρεῶν αὐτήν || ⁵ πάντας μύθοισι προσαυδᾶν.

İşte geliyor, Kral'ın anası, tanrıların gözündeki ışığa denk olan, kraliçem. Haydi yere kapanayım. Hepimiz onu sözlerle selamlayalım.

A1, P18 Aisch. Pers. 155-158:

ὦ βαθυζώνων ἄνασσα Περσίδων ὑπερτάτη, | μήτηρ ἢ Ξέρξου γεραία, χαῖρε, Δαρείου γύναι· | θεοῦ
μὲν εὐνάτειρα Περσῶν, θεοῦ δὲ καὶ μήτηρ ἔφυς, | εἴ τι μὴ δαίμων παλαιὸς νῦν μεθέστηκε στρατῶ.

Ey kraliçem, geniş kemerli Pers kadınlarının en yücesi, Kserksēs'in yaşlı anası, Dareios'un eşi, selam sana! Bir Pers tanrısının karısı, bir başkasının anasıdır, eğer ki eski bir tanrı şimdi yüz çevirmediyse orduya.

A1, P19 Aisch. Pers. 159-175:

ταῦτα δὴ λιποῦσ' ἰκάνω χρυσεοστόλους δόμους | καὶ τὸ Δαρείου τε κάμὸν κοινὸν εὐνατήριον. | καὶ με καρδίαν ἀμύσσει φροντίς· ἐς δ' ὑμᾶς ἐρῶ | μῦθον οὐδαμῶς ἑμαυτῆς οὔσ' ἀδείμαντος, φίλοι, || ⁵ μὴ μέγας Πλοῦτος κονίσας οὔδας ἀντρέψη ποδι | ὄλβον, ὃν Δαρείος ἤρεν οὐκ ἄνευ θεῶν τινός. | ταῦτά μοι μέριμν' ἄφραστός ἐστιν ἐν φρεσὶν διπλῆ, | μήτε χρημάτων ἀνάνδρων πλήθος ἐν τιμῇ σέβειν | μήτ' ἀχρημάτοισι λάμπειν φῶς ὅσον σθένος πάρα. || ¹⁰ ἔστι γὰρ πλοῦτός γ' ἀμεμφής, ἀμφὶ δ' ὀφθαλμῶ φόβος· | ὄμμα γὰρ δόμων νομίζω δεσπότητος παρουσίαν. | πρὸς τὰδ', ὡς οὕτως ἐχόντων τῶνδε, σύμβουλοι λόγου | τοῦδέ μοι γένεσθε, Πέρσαι, γηραλέα πιστώματα· | πάντα γὰρ τὰ κέδν' ἐν ὑμῖν ἐστί μοι βουλευματα. | εὖ τόδ' ἴσθι, γῆς ἄνασσα τῆσδε, μή σε δις φράσειν || ¹⁵ μήτ' ἔπος μήτ' ἔργον ὧν ἄν δύναμις ἠγείσθαι θέλη· | εὐμενεῖς γὰρ ὄντας ἡμᾶς τῶνδε συμβούλους καλεῖς.

İşte bu nedenle altın bezeli sarayı bırakıp geldim, Dareios'la paylaştığım yatak odasını. Kaygıdan yüreğim tırmalanıyor. Size öyle hikâye anlatmayacağım, ben de korku içindeyim dostlarım. Büyük Zenginlik tanrısı ayağıyla tekme atıp toz dumana çevirebilir, Dareios'un bir tanrı yardımıyla yüksektiği refahı (mutluluğu). Dile söze gelmez bir acı yüreğimdeki ikiye katlanıyor. Zenginliğin değeri olmaz halkın gözünde erkekler olmayınca? Zenginlik olmayınca da kudret işiyamaz o yerde yeterince. Oysa zenginliğimiz yeterince var, benim korkum gözümüz için, çünkü kanımca evin ışığıdır efendinin varlığı. Hal böyle olunca, ey güvendiğim yaşlı Persler, bana akıl verin! Bütün bilge öğütler sizdedir. —Şunu iyi bil ki, toprağımızın ecəsi, sözle olsun işle olsun, elimizden gelen bir şeyi yapmakta, seni iki kez söyletmeyiz. Senin davetine vereceğimiz öğüt iyi niyetlidir.

A1, P20 Aisch. Pers. 176-196:

πολλοῖς μὲν αἰεὶ νυκτέροις ὀνειράσιν | ξύνεμι', ἀφ' οὔπερ παῖς ἐμὸς στεῖλας στρατὸν | Ἰαόνων γῆν οἴχεται Πέρσαι θέλων· | ἀλλ' οὔτι πω τοιόνδ' ἑναργὲς εἰδόμην || ⁵ ὡς τῆς πάροιθεν εὐφρόνης· λέξω δέ σοι. | ἐδοξάτην μοι δύο γυναικ' εὐείμονε, | ἡ μὲν πέπλοισι Περσικοῖς ἠσκημένῃ, | ἡ δ' αὐτὴ Δωρικοῖσιν, εἰς ὅσιν μολεῖν, | μεγέθει τε τῶν νῦν ἐκπρεπεστάτα πολὺ, || ¹⁰ κάλλει τ' ἀμώμω, καὶ κασιγνήτα γένους | ταῦτοῦ· πάτραν δ' ἔναιον ἢ μὲν Ἑλλάδα | κλήρω λαχοῦσα γαῖαν, ἡ δὲ βάρβαρον. | τούτω στάσιν τιν', ὡς ἐγὼ 'δόκουν ὀράν, | τεύχειν ἐν ἀλλήλησι· παῖς δ' ἐμὸς μαθῶν || ¹⁵ κατεῖχε κάπράνεν, ἄρμασιν δ' ὑπο | ζεύγνυσιν αὐτῶ καὶ λέπαδν' ὑπ' αὐχένων | τίθησι. χῆ μὲν τῆδ' ἐπυργοῦτο στολῆ | ἐν ἠνίασί τ' εἶχεν εὐαρκτον στόμα, | ἡ δ' ἐσφάδαζε, καὶ χεροῖν ἔντη δίφρου || ²⁰ διασπαράσσει, καὶ ξυναρπάζει βία | ἄνευ χαλινῶν, καὶ ζυγὸν θραύει μέσον.

Oğlum ordusunu toplayıp İonia toprağını yıkıma niyet edip gittiğinden beri, sürekli pek çok rüya görüyorum geceleri. Ama daha öncekilerden hiçbiri, bu kadar açık değildi dün gecekinden. Dur anlatayım sana; Biri Pers rubasıyla, diğeri Dor tarzında kuşanmış güzel giyimli iki kadın görüldü rüyamda bana. Boy pos bakımından bugünkülerden uzun. Kusursuz güzellikte aynı soydan iki kız kardeştiler. Birinin yurdu baba ocağı Hellas, kurada payına düşen. Diğerininki ise, barbar ülkesi. Anladığım kadarıyla rüyamda, aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ikisininin. Bunu fark eden oğlum onları yatıştırmak için savaş arabasına koşup, boyunlarına koşum takarak dizginlemeye kalktı. Biri boynunu mağrurca uzattı, ağzını kolayca aldı gemi, diğeri ise mücadele edip iki eliyle arabanın koşumlarını koparıp attı, dizginlerini koparıp arabayı savurdu var gücüyle. Boyunduruğu da böldü ikiye.

A1, P21 Aisch. Pers. 197-199

πίπτει δ' ἔμὸς παῖς, καὶ πατὴρ παρίσταται | Δαρεῖος οἰκτίρων σφε· τὸν δ' ὅπως ὄρᾱ | Ξέρξης,
πέπλους ῥήγγυσιν ἀμφὶ σώματι.

Oğlum da yere düştü böyle olunca, babası Dareios belirdi yanında acıyla ona bakarak. Kserksēs de babasının ona baktığını görünce, üstündeki elbiseleri parçaladı.

A1, P22 Aisch. Pers. 200-210:

καὶ ταῦτα μὲν δὴ νυκτὸς εἰσιδεῖν λέγω. | ἐπεὶ δ' ἀνέστην καὶ χεροῖν καλλιρρόου | ἔψαυσα πηγῆς,
σὺν θυηπόλῳ χερὶ | βωμὸν προσέστην, ἀποτρόποισι δαίμοσιν ||⁵ θέλουσα θῦσαι πέλανον, ὦν τέλη
τάδε. | ὄρῳ δὲ φεύγοντ' αἰετὸν πρὸς ἐσχάραν | Φοίβου· φόβῳ δ' ἄφθογγος ἐστάθην, φίλοι· |
μεθύστερον δὲ κίρκον εἰσορῶ δρόμῳ | πτεροῖς ἐφορμαίνοντα καὶ χηλαῖς κάρᾳ ||¹⁰ τίλλονθ'. ὁ δ'
οὐδὲν ἄλλο γ' ἢ πτήξας δέμας παρεῖχε.

*İşte bu anlattıklarım dün gece rüyamda gördüklerimdi. Uyandıktan sonra bol sulu güzel bir kay-
nakta ellerimi yıkadım, elimde adağımınla sunağa yanaşım, adağımı sunmak istedim belaları defe-
den tanrılara gerektiği gibi. Ancak bu esnada Phoibos'un sunağına doğru sığınmaya çalışan bir
kartal gördüm. Korkumdan dilsiz öylece kalakaldım dostlarım. Ardından da bir atmacanın kanat
çırparak hızla kartalın üzerine atılıp, pençeleriyle hayvanın kafasını yolduğunu fark ettim. Kartal
da bedenini büzmekten başka hiçbir karşılık vermiyordu.*

A1, P23 Aisch. Pers. 211-214:

εὖ γὰρ ἴστε, παῖς ἔμὸς | πράξας μὲν εὖ θαυμαστὸς ἄν γένοιτ' ἀνὴρ, | κακῶς δὲ πράξας – οὐχ
ὑπεύθυνος πόλει, | σωθεῖς δ' ὁμοίως τῆσδε κοιρανεῖ χθονός.

*Zira iyi bilirsiniz ki, oğlum bu işi başarırrsa, hayranlık uyandıracak. Yok, eğer başaramazsa, kente
hesap vermekle sorumlu olmayacak. Kurtulsun yeter ki, ülkeye eskisi gibi o hükmedecek.*

A1, P24 Aisch. Pers. 216-225:

οὐ σε βουλόμεσθα, μήτηρ, οὐτ' ἄγαν φοβεῖν λόγοις | οὐτε θαρσύνειν. θεοὺς δὲ προστροπαῖς
ἰκνουμένη, | εἰ τι φλαῦρον εἶδες, αἰτοῦ τῶνδ' ἀποτροπῆν τελεῖν, | τὰ δ' ἀγάθ' ἐκτελεῖν γενέσθαι σοί
τε καὶ τέκνοις σέθεν ||⁵ καὶ πόλει φίλοις τε πᾶσι. δεῦτερον δὲ χρῆ χοῶς | γῆ τε καὶ φθιτοῖς χέασθαι-
πρευμενῶς δ' αἰτοῦ τάδε | σὸν πόσιν Δαρεῖον, ὄνπερ φῆς ἰδεῖν κατ' εὐφρόνην, | ἐσθλά σοι πέμπειν
τέκνω τε γῆς ἔνερθεν ἐς φάος, | τᾶμπαλιν δὲ τῶνδε γαῖα κάτοχα μαυροῦσθαι σκότῳ. ||¹⁰ ταῦτα
θυμόμαντις ὦν σοι πρευμενῶς παρήνεσα· | εὖ δὲ πανταχῆ τελεῖν σοι τῶνδε κρίνομεν πέρι.

*Ey ana, seni ne çok fazla korkutmak ne de yüreklendirmek istiyoruz. Tanrıların yanına varıp dü-
şünüyü kötüye mi yordular, sor öyleyse, değiştirsinler bu yazgıyı diye yalvar. Sana, çocuklarına, yur-
duna, tüm dostlarına iyilikler versinler. İkinci olarak da; toprağa, ölümlere akıtman gerek akıcı adak-
larını. Rüyanda gördüğünü söylediğin kocan Dareios'a, yakar yatıştırıcı bir edayla, toprağın bağ-
rından gün ışığına kendin ve oğlun için iyilikler yükselsin diye, bunların zıddı olan şeyler de, yerin
altında karanlıkta saklı kalsın. İşte bunları yüreğimden kehanette bulunup sevecenlikle sana öğüt
verdim. Yorumladığımız şeyler hakkında sana her şekilde yardım ederiz.*

A1, P25 Aisch. Pers. 230-249:

κεῖνα δ' ἐκμαθεῖν θέλω, | ὦ φίλοι, ποῦ τὰς Ἀθήνας φασὶν ἰδρῦσθαι χθονός; | τῆλε πρὸς δυσμαῖς
ἄνακτος Ἑλίου φθινασμάτων | ἀλλὰ μὴν ἴμερ' ἔμὸς παῖς τήνδε θηρᾶσαι πόλιν; ||⁵ πᾶσα γὰρ γένοιτ'

ἄν Ἑλλάς βασιλέως ὑπήκοος. | ὧδέ τις πάρεστιν αὐτοῖς ἀνδροπλήθεια στρατοῦ; | καὶ στρατὸς τοιοῦτος, ἔρξας πολλὰ δὴ Μήδους κακά. | καὶ τί πρὸς τούτοισιν ἄλλο; πλοῦτος ἐξαρκῆς δόμοις; | ἀργύρου πηγή τις αὐτοῖς ἐστὶ, θησαυρὸς χθονός. ||¹⁰ πότερα γὰρ τοξουλκὸς αἰχμὴ διὰ χεροῖν αὐτοῖς πρέπει; | οὐδαμῶς· ἔγχη σταδαῖα καὶ φεράσπιδες σαγαί. | τίς δὲ ποιμάνωρ ἔπεστι κάπιδεσπόζει στρατῶ; | οὐτινος δοῦλοι κέκληνται φωτὸς οὐδ' ὑπήκοοι. | πῶς ἂν οὖν μένοιεν ἄνδρας πολεμίους ἐπήλυδας; ||¹⁵ ὥστε Δαρείου πολὺν τε καὶ καλὸν φθεῖραι στρατόν. | δεινά τοι λέγεις κίωντων τοῖς τεκοῦσι φροντίσαι. | ἀλλ' ἐμοὶ δοκεῖν τάχ' εἶση πάντα ναμερτῆ λόγον. | τοῦδε γὰρ δράμημα φωτὸς Περσικὸν πρέπει μαθεῖν, | καὶ φέρει σαφές τι πρᾶγος ἐσθλὸν ἢ κακὸν κλύειν.

Ama önce öğrenmek istediğim şeyler var, dostlarım. Şu Atina denilen yer, nerede, hangi toprakta kurulmuştur? Ta uzakta, batıya doğru, Kral Güneş'in battığı yerde. Demek oğlum da bu kenti avlayıp ele geçirmek istedi? Bu sayede tüm Hellas Kral'a tabi olacaktı. Peki onların sayıca kalabalık orduları var mı ki? Olmaz mı? Medlerin başına pek çok bela getirmiş öyle bir orduları var ki. Başka neleri var peki? Evleri yeterince zengin mi? Bir gümüş madenleri var, topraklarının hazinesi. Neyle savaşırlar? Yayla ok mu tutar elleri? Hiçbiri, kılıçla göğüs göğüse, ellerinde kalkanlarıyla dövizşürler. Başlarında kim çobanlık eder? Ordularının komutanı kimdir? Ne bir ölümlüye köleler ne de birine tabiler. Peki nasıl dayanabiliyorlar düşman istilasına? Dareios'un büyük ve şanlı ordusunu yıkıma uğrattıkları kadar iyiler düşmanla baş etmede. Bu anlattıkların savaşa giden evlatların ana-babalarının gönliüne endişe salacak. Ancak bence birazdan tüm gerçeğe vakıf olacaksınız. Şu gelen koşmasına bakılırsa bir Pers olmalı, açıkça belli o ya iyi ya kötü bir haber getiriyor.

A1, P26 Aisch. Pers. 249-255:

ὦ γῆς ἀπάσης Ἀσιάδος πολισίματα, | ὦ Περσὶς αἶα καὶ πολὺς πλούτου λιμήν, | ὡς ἐν μιᾷ πληγῇ κατέφθαρται πολὺς | ὄλβος, τὸ Περσῶν δ' ἄνθος οἴχεται πεσόν. ||⁵ ὡμοι, κακὸν μὲν πρῶτον ἀγγέλλειν κακά· | ὅμως δ' ἀνάγκη πᾶν ἀναπτύξαι πάθος, | Πέρσαι· στρατὸς γὰρ πᾶς ὄλωλε βαρβάρων.

Ey, Asya'nın tüm kentleri (hisarları)! Ey Pers ülkesi, zenginliklerin büyük limanı, koca mutluluk bir vuruşla yıkıldı gitti. Perslerin çiçeği ezilip gitti. Ah, Başa gelen kötülükleri ilk haber veren olmak ne fena! Ancak mecburum. Ey Persler! Hazır olun bütün acıya. Zira barbarların ordusu yok oldu gitti.

A1, P27 Aisch. Pers. 280- 289:

ἴυζ' ἄποτμον δαῖοις | δυσαιανῆ βοάν, | ὡς πάντα πᾶν κακῶς | ἔθεσαν· αἰαῖ, στρατοῦ φθαρέντος. ||⁵ ὦ πλείστον ἔχθος ὄνομα Σαλαμίνοσ κλύειν· | φεῦ, τῶν Ἀθηνῶν ὡς στένω μεμνημένος. | στυγναί γ' Ἀθᾶναι δαῖοις· | μεμνήσθαι τοι πάρα· | ὡς πολλὰς Περσίδων [μάταν] ||¹⁰ ἔκτισαν εὐνίδας ἠδ' ἀνάδρους.

Acılı yas çiğhlikleri atın düşmanlara, tanrı Persleri hezimete uğrattı. Ah ah, yazık mahvolan orduya. Ey Salamis adın kulaklarda en büyük nefreti uyandırır. Ah Atina ah, andıkça seni inlerim. Atina adın nefret uyandırır düşmanlarına, hatırlatır neler neler, pek çok Pers kadını boş yere erkeksiz bıraktı.

A1, P28 Aisch. Pers. 302-331:

Ἄρτεμβάρης δὲ μυρίας ἵππου βραβεὺς | στύφλους παρ' ἀκτὰς θείνεται Σιληγιῶν. | χῶ χιλίαρχος Δαδάκης πληγῇ δορὸς | πήδημα κοῦφον ἐκ νεῶς ἀφήλατο. ||⁵ Τενάγων τ' ἄριστος Βακτριῶν ἰθαγενῆς | θαλασσόπληκτον νῆσον Αἴαντος πολεῖ. | Λίλαιος Ἄρσάμης τε κάργητης τρίτος, | οἶδ' ἀμφὶ νῆσον τὴν πελειοθρέμμονα | νικώμενοι κύρισσον ἰσχυρὰν χθόνα. ||¹⁰ πηγαῖς τε Νείλου

γειτονῶν Αἰγυπτίου | Ἄρκευς, Ἀδεύης, καὶ † φρεσεύης τρίτος | Φαρνοῦχος, οἶδε ναὸς ἐκ μιᾶς πέσον. | Χρυσεὺς Μάταλλος μυριόνταρχος θανῶν, | ἵππου μελαίνης ἡγεμῶν τρισμυρίας, ||¹⁵ πυρσὴν ζαπληθῆ δάσκιον γενειάδα | ἔτεγγ', ἀμείβων χρώτα πορφυρᾷ βαφῆ. | καὶ Μᾶγος Ἄραβος, Ἄρτάβης τε Βάκτριος, | σκληρᾶς μέτοικος γῆς, ἐκεῖ κατέφθιτο. | Ἄμιστρις Ἀμφιστρεὺς τε πολύπονον δόρυ ||²⁰ νωμῶν, ὃ τ' ἐσθλὸς Ἀριόμαρδος Σάρδεσι | πένθος παρασχῶν, Σεισάμης θ' ὁ Μύσιος, | Θάρυβις τε πεντήκοντα πεντάκις νεῶν | ταγός, γένος Λυρναῖος, εὐειδῆς ἀνὴρ, | κεῖται θανῶν δειλαιὸς οὐ μάλ' εὐτυχῶς. ||²⁵ Συνέννεσις τε πρῶτος εἰς εὐψυχίαν, | Κιλικῶν ἄπαρχος, εἰς ἀνὴρ πλείστον πόνον | ἐχθροῖς παρασχῶν, εὐκλεῶς ἀπώλετο. | τοιῶνδ' ἄρ' ὄντων <ῶν> ὑπεμνήσθην πέρι, | πολλῶν παρόντων ὀλίγ' ἀπαγγέλλω κακά.

Ancak Artambares onbin atlımın önderi (beyi). Silenos'un dalgalı kıyılarına çarpıp durur. Binbaşı Dadakes karguyla vurulup yuvarlanıverdi cansız, güverteden. Baktrialı'ların en soylu yiğidi Tena- gon'u Aias adası yakınlarında attı dalgalar. Lilaıos, Arsames ve Agates, üçü de güvercinli adanın çevresinde sert kayalara kafaları çarpa çarpa ezildi. O Mısırlılar sonra, Nil nehrinin kaynaklarına komşu: Arkteus, Adeues, kalkanlı Earnukhos gene hep aynı gemiden döküldüler denize. Khrusalı Matallos onbinlerin başbuğu zavallı, o kızıl, çalı gibi sakalı ölüürken kanıyla erguvana boyadı. Mag- lardan Arabes, Arsames Baktrialı otuz bin kara atlımın başında serilip kaldılar orada hep. Amestris ve Amfistreus, yorulmak bilmeden kargı savuran. O yiğit Ariomardos, Sardeis'e dehşet salan Mysi- ali Seisames, Lurnalı Tharybis, tam ikiyüz elli geminin komutanı o yavuz savaşçı da düştü yazık, talihsiz bir vuruşla. Kilikyali'ların komutanı Süennesis, o en yiğitleri. Tek başına düşmana en bü- yük ziyarı açtıktan sonra şerefli bir ölüme erişti. İşte bildiğim başbuğların kaderi. Büyük felaketi- mizin ben ancak pek azını ilettim burada sizlere.

A1, P29 Aisch. Pers. 337-347:

πλήθους μὲν ἄν σάφ' ἴσθ' ἕκατι βάρβαρον | ναυσὶν κρατῆσαι. καὶ γὰρ Ἑλλησιν μὲν ἦν | ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἐς τριακάδας δέκα | ναῶν, δεκάς δ' ἦν τῶνδε χωρὶς ἔκκριτος. ||⁵ Ξέρξη δέ, καὶ γὰρ οἶσθα, χιλιάς μὲν ἦν | ὧν ἦγε πλήθος, αἱ δ' ὑπέρκοποι τάχει | ἑκατὸν δις ἦσαν ἑπτὰ θ'. ὧδ' ἔχει λόγος. | μή σοι δοκοῦμεν τῆδε λειφθῆναι μάχη; | ἀλλ' ὧδε δαίμων τις κατέφθειρε στρατόν, ||¹⁰ τάλαντα βρῖσας οὐκ ἰσορρόπῳ τύχη. | θεοὶ πόλιν σφῶζουσι Παλλάδος θεᾶς.

Şurası gerçek ki, gemi sayısı bakımından dikkate alsak barbarlar üstün gelirdi. Hellenler'in teknesi hepsi hepsi üçyüzdü. On gemi de yedek kuvvetleri vardı. Kserksēs, iyi biliyorum, tam bin kadırgayla geldi. Ayrıca ikiyüz yedi süratli tekne. Karşılama böyleydi işte. Zayıf mıydık sanırsınız bu savaşta? Fakat ordumuza kasteden kötü bir daimōn ağırlıkça denk olmayan bu iki kaderi koydu kantara. Tanrıça Pallas'ın kentini tanrılar korudu.

A1, P30 Aisch. Pers. 348-349:

ἔτ' ἄρ' Ἀθηνῶν ἔστ' ἀπόρθητος πόλις; | ἀνδρῶν γὰρ ὄντων ἕρκος ἐστὶν ἀσφαλές.

Demek Atina kenti hâlâ talan edilmedi? Erkekleri olunca kentin savunması sağlam olur.

A1, P31 Aisch. Pers. 353-368:

ἦρξεν μὲν, ὧ δέσποινα, τοῦ παντὸς κακοῦ | φανείς ἀλάστωρ ἢ κακὸς δαίμων ποθέν. | ἀνὴρ γὰρ Ἑλλην ἐξ Ἀθηναίων στρατοῦ | ἐλθῶν ἔλεξε παιδὶ σῶ Ξέρξη τάδε, ||⁵ ὡς εἰ μελαίνης νυκτὸς ἴξεται κνέφας, | Ἑλληνες οὐ μενοίεν, ἀλλὰ σέλμασιν | ναῶν ἐπανθορόντες ἄλλος ἄλλοσε | δρασμῶ κρυφαίῳ βίοτον ἐκωσοῖατο. | ὁ δ' εὐθύς ὡς ἤκουσεν, οὐ ξυνεῖς δόλον ||¹⁰ Ἑλληνοσ ἀνδρὸς οὐδὲ τὸν θεῶν φθόνον, | πᾶσιν προφωνεῖ τόνδε ναυάρχους λόγον, | εὗτ' ἄν φλέγων ἀκτίσιν ἥλιος χθόνα

| λήξη, κνέφας δὲ τέμενος αἰθέρος λάβη, | τάξαι νεῶν στῖφος μὲν ἐν στοίχοις τρισίν, ||¹⁵ ἄλλας δὲ κύκλω νῆσον Αἴαντος πέριξ, | ἔκπλους φυλάσσειν καὶ πόρους ἀλιρρόθους.

Bütün bu felaketin nedeni, kutlu kadın, nereden ortaya çıktığı bilinmeyen gizli, uğursuz bir ruhtur ya da kötü bir daimon. Atina ordusundan bir Hellen, gerçekten, varıp oğlun Kserksēs'e şu bilgiyi iletti: İnce gecenin kara gölgeleri Hellenler binecekler gemilerine, canlarını kurtarmak için gizlice, kaçacaklar nerden bir çıkış yolu bulurlarsa. Bunu iştirir iştirmez, Hellenler'in bir düzenidir demeyip, ne de tanrıların. Öfkesinden kuşkulanıp, donanma komutanlarına buyurdu: "Güneş ışınlarıyla yeryüzünde açtığı yangına son verince, doldurunca gökleri karanlıklar donanma ağırlığı üç safta sıralanacak tutmak için çıkışları çalkantılı sulara. Öbür gemilerle de Aias adası abluka altına alınacak!"

A1, P32 Aisch. Pers. 369-373:

ὡς εἰ μόρον φευξοίαθ' Ἑλληνας κακόν, | ναυσὶν κρυφαίως δρασμὸν εὐρόντες τινά, | πᾶσιν στέρεσθαι κρατὸς ἦν προκείμενον. | τοσαῦτ' ἔλεξε κάρθ' ὑπ' εὐθύμου φρενός· | οὐ γὰρ τὸ μέλλον ἐκ θεῶν ἠπίστατο.

Ola ki Hellenler kötü kaderlerinden sakınıp, gizlice kaçmanın bir yolunu bulurlarsa, komutanlarının hepsinin başı kesilecekti. Özüne olan aşırı güveninden işte böyle buyurdu. Çünkü tanrıların ona neler hazırladıklarını bilmiyordu.

A1, P33 Aisch. Pers. 374-390:

οἱ δ' οὐκ ἀκόσμως, ἀλλὰ πειθάρχῳ φρενὶ | δεῖπνόν <τ'> ἐπορσύνοντο, ναυβάτης τ' ἀνήρ | τροποῦτο κώπην σκαλμὸν ἀμφ' εὐήρετμον. | ἐπεὶ δὲ φέγγος ἡλίου κατέφθιτο ||⁵ καὶ νύξ ἐπήει, πᾶς ἀνὴρ κώπης ἄναξ | ἐς ναῦν ἐχώρει πᾶς θ' ὄπλων ἐπιστάτης· | τάξις δὲ τάξιν παρεκάλει νεῶς μακρᾶς, | πλέουσι δ' ὡς ἕκαστος ἦν τεταγμένος. | καὶ πάννηχοι δὴ διάπλοον καθίστασαν ||¹⁰ ναῶν ἄνακτες πάντα ναυτικὸν λεῶν. | καὶ νύξ ἐχώρει, κού μάλ' Ἑλλήνων στρατὸς | κρυφαῖον ἔκπλους οὐδαμῆ καθίστατο· | ἐπεὶ γε μέντοι λευκόπωλος ἡμέρα ||¹⁵ πᾶσαν κατέσχε γαίαν εὐφεγγῆς ἰδεῖν, | πρῶτον μὲν † ἠχῆ κέλαδος Ἑλλήνων πάρα | μολπηδὸν εὐφήμησεν, ὄρθιον δ' ἄμα | ἀντηλάαξε νησιώτιδος πέτρας ἠχώ·

Hellenlerse nizamı bozmaksızın ama itaatkâr bir gönülle akşam yemeklerini hazırladılar. Gemiler kürekleri iskarmoza çekmeye hazır şekilde tutturdular. Güneş ışığı çekilip gece çökünce, her bir kürek başı silahların sorumluları gibi gemisine bindi. Gemiler boyunca kürekçiler bir sıra diğerini çağırarak her biri kendi yerini takip ederek gemilere binip yelken açtılar. Gemi komutanları bütün gece yelkenleri indirmeden tüm donanmayı ileri geri seyir halinde tuttular. Gece geçiyordu ama Hellen ordusu gizlice denize açılacak hiçbir girişimde bulunmadı. Bununla beraber gün beyaz atlarını gönderip bütün yeryüzünde parlak ışıklarını tutunca ilk önce türküyü andırır övgü tarzında yükses bir ses geldi Hellenlerin tarafından ve aynı anda yankısı çok tiz bir şekilde geri geldi kayalıklı adadan.

A1, P34 Aisch. Pers. 391-405:

φόβος δὲ πᾶσι βαρβάροις παρήν | γνώμης ἀποσφαλεῖσιν· οὐ γὰρ ὡς φυγῆ | παιᾶν' ἐφύμνουσιν σεμνὸν Ἑλληνας τότε, | ἀλλ' ἐς μάχην ὀρμώντες εὐψύχῳ θράσει· ||⁵ σάλπιγξ δ' αὐτῆ πάντ' ἐκεῖν' ἐπέφλεγεν. | εὐθύς δὲ κώπης ῥοθιάδος ξυνεμβολῆ | ἔπαισαν ἄλμην βρύχιον ἐκ κελεύματος, | θοῶς δὲ πάντες ἦσαν ἐκφανεῖς ἰδεῖν. | τὸ δεξιὸν μὲν πρῶτον εὐτάκτως κέρας ||¹⁰ ἠγεῖτο κόσμῳ, δεῦτερον δ' ὁ πᾶς στόλος | ἐπεξεχώρει, καὶ παρήν ὁμοῦ κλύειν | πολλὴν βοήν· Ὡ παῖδες Ἑλλήνων,

ἴτε, | ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ | παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη, ||¹⁵ θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.'

Beklentilerinde aldanan bütün barbarlar korkuya kapıldı. Hellenler'in nidası kaçmak için değildi. Cesur bir yürek ve kendine güvenle bir an önce savaşa atılmak için söylenen savaş naralarıydı bunlar. Bir borazan sesiyle bütün orduyu ateşledi, hemen arkasından çarpıp derin tuzlu sulara hep birlikte çekerek küreklerini hepsi çarçabuk birden ortaya çıktılar. Sağ kanatları disiplin ve düzen içinde önde giderek arkasında bütün donanma ilerledi ve o anda büyük bir nara işitildi: «İleri Hellen evlatları özgürlüğe kavuşturun yurdu, çocuklarınızı ve karılarınızı, kurtarın atalardan kalma tanrı mabetlerini ve babalarınızın mezarlarını. İşte mücadelemiz tüm bunlar uğrunadır»

A1, P35 Aisch. Pers. 406-421:

καὶ μὴν παρ' ἡμῶν Περσίδος γλώσσης ῥόθος | ὑπηντίαζε, κούκέτ' ἦν μέλλειν ἀκμή. | εὐθὺς δὲ ναῦς ἐν νηὶ χαλκίῃρη στόλον | ἔπαισεν· ἦρξε δ' ἐμβολῆς Ἑλληνικῆ ||⁵ ναῦς, κάποθραύει πάντα Φοινίσσης νεῶς | κόρυμβ', ἐπ' ἄλλην δ' ἄλλος ἠϋθυνην δόρυ. | τὰ πρῶτα μὲν νῦν ῥεῦμα Περσικοῦ στρατοῦ | ἀντεῖχεν· ὡς δὲ πλῆθος ἐν στενῶ νεῶν | ἦθροιστ', ἀρωγὴ δ' οὐτις ἀλλήλοισ παρῆν, ||¹⁰ αὐτοὶ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐμβόλοισ χαλκοστόμοισ | παῖοντ', ἔθραυον πάντα κωπήρη στόλον, | Ἑλληνικαὶ τε νῆες οὐκ ἀφρασμόνως | κύκλω πέριξ ἔθεινον, ὑπτιοῦτο δὲ | σκάφη νεῶν, θάλασσα δ' οὐκέτ' ἦν ἰδεῖν, ||¹⁵ ναυαγίων πλῆθουσα καὶ φόνου βροτῶν, | ἀκταὶ δὲ νεκρῶν χοιράδες τ' ἐπλήθυον.

İşte o zaman bizden de Pers dilinde bir gürültü karşılık geldi oyalanacak hiç zaman yoktu. Gemi gemiyi tunç mahmuzuyla vuruyordu. İlk hamle Hellen gemisinden geldi. Fenike gemisinin bordasındaki bütün sicimleri parçaladı. Her gemi bir diğerine savaş pozisyonuna yöneldi. İlk başta Pers kuvvetlerinin seli direndi Hellenler'e. Ancak gemilerimizin çoğunluğu dar geçitte birarada sıkıştığında hiçbir gemi birbirine yardım edemedi. Aksine bizzat kendi kendilerine pruvalarındaki tunç mahmuzlarla birbirlerinin kürek takımlarını vura vura parçalara ayırdılar. Hellen gemileri de akıllıca davranarak onların gemilerini çembere alıp vuruşlarına başladılar. Pers tekneleri alabora oldu. Denizde göz gözü görmüyordu, kanlı ceset ve gemi enkazlarıyla dolmuş, kıyıdaki kayalıklar ise cesetten geçilmiyordu.

A1, P36 Aisch. Pers. 422-425:

φυγῆ δ' ἀκόσμως πᾶσα ναῦς ἠρέσσετο, | ὄσαιπερ ἦσαν βαρβάρου στρατεύματος. | τοὶ δ' ὥστε θύννους ἢ τιν' ἰχθύων βόλον | ἀγαῖσι κωπῶν θραύμασιν τ' ἐρειπίων ||⁵ ἔπαιον, ἐρράχιζον·

Kargaşa içinde Barbar donanması çalakürek kaçmaya başladı. Bu sırada Helenler ton balığı avlar gibi, ya da ağa tutulmuş avı silkelercesine ellerine geçirdikleri kırık küreklerle enkaz parçalarıyla vuruyor bellerini kırıyorlardı.

A1, P37 Aisch. Pers. 429-432:

κακῶν δὲ πλῆθος, οὐδ' ἂν εἰ δέκ' ἤματα | στοιχηγοροίην, οὐκ ἂν ἐκπλήσαιμί σοι. | εὖ γὰρ τόδ' ἴσθι, μηδάμ' ἡμέρα μιᾶ | πλῆθος τοσουτάριθμον ἀνθρώπων θανεῖν.

Fakat kayıplarımızı saymak gerekirse on günde bitiremem. Şunu iyi belleğin: Bir günde bunca kişi can vermemiştir hiçbir zaman.

A1, P38 Aisch. Pers. 433-434:

αἰαῖ, κακῶν δὴ πέλαγος ἔρρωγεν μέγα | Πέρσαις τε καὶ πρόπαντι βαρβάρων γένει.

Ah ah, büyük bir felaket denizi mahvetti Persler'i ve bütün barbar soyunu.

A1, P39 Aisch. Pers. 435-437:

εὖ νυν τόδ' ἴσθι, μηδέπω μεσοῦν κακόν· | τοιάδ' ἐπ' αὐτοῖς ἦλθε συμφορὰ πάθους, | ὡς τοῖσδε καὶ δις ἀντισηκῶσαι ῥοπή.

Doğrusu bu söylediklerim felaketimizin yarısı bile değil, onların çarpıldığı bela bundan iki kat ağır.

A1, P40 Aisch. Pers. 438-440:

καὶ τίς γένοιτ' ἂν τῆσδ' ἔτ' ἐχθίων τύχη; | λέξον τίν' αὐτῆς τήνδε συμφορὰν στρατῶ | ἐλθεῖν κακῶν ῥέπουσαν ἐς τὰ μάσσονα.

Hangi musibet bundan kötü olabilir ki? Söyle başka ne bela geldi ordunun başına, bütün acılarımızı gölgede bırakan ne?

A1, P41 Aisch. Pers. 441-444:

Περσῶν ὅσοιπερ ἦσαν ἀκμαῖοι φύσιν, | ψυχὴν τ' ἄριστοι κευγένειαν ἐκπρεπεῖς, | αὐτῶ τ' ἄνακτι πῖστιν ἐν πρώτοις ἀεὶ, | τεθναῖσιν αἰσχυρῶς δυσκλεεστάτῳ μόρῳ.

Gençliklerinin en güzel çağındaki Persler en ulu canlar, en soylu, en seçkin yiğitler, Kral'a bağlılıkta ön saftakiler utanç verici bir şekilde şerefsizce gittiler.

A1, P42 Aisch. Pers. 447-464:

νησός τις ἐστὶ πρόσθε Σαλαμῖνος τόπων, | βαιά, δύσορμος ναυσίν, ἦν ὁ φιλόχορος | Πᾶν ἐμβατεύει ποντίας ἀκτῆς ἔπι. | ἐνταῦθα πέμπει τούσδ', ὅπως, ὅτ' ἐκ νεῶν ||⁵ φθαρέντες ἐχθροὶ νῆσον ἐκσωζοίατο, | κτενοῖεν εὐχείρωτον Ἑλλήνων στρατόν, | φίλους δ' ὑπεκσώζοιεν ἐναλίων πόρων, | κακῶς τὸ μέλλον ἱστορῶν. ὡς γὰρ θεός | ναῶν ἔδωκε κῦδος Ἑλλησιν μάχης, ||¹⁰ αὐθημερὸν φράξαντες εὐχάλκοις δέμας | ὅπλοισι ναῶν ἐξέθρῳσκον· ἀμφὶ δὲ | κυκλοῦντο πᾶσαν νῆσον, ὥστ' ἀμηχανεῖν | ὅποι τράποιντο. πολλὰ μὲν γὰρ ἐκ χερῶν | πέτροισιν ἠράσσοντο, τοξικῆς τ' ἄπο ||¹⁵ θώμιγγος ἰοὶ προσπίτνοντες ὄλλυσαν· | τέλος δ' ἐφορμηθέντες ἐξ ἐνόος ῥόθου | παῖουσι, κρεοκοποῦσι δυστήνων μέλη, | ἕως ἀπάντων ἐξαπέφθειραν βίον.

Salamis önünde bir küçük ada var, gemilerin demir tutturamadığı. Korolar delisi tanrı Pan'dan başka uğrayan olmaz kıyısına. Kserksēs işte buraya yığıdı askerlerini. Şöyle ki; düşman gemicileri canlarını buraya atacak olursa onları kolayca kılıçtan geçirecekti, kendi döküntülerini kurtaracaktı üstelik akıntılı sulardan. Umduğu çıkmadı çünkü yengi şerefini tanrı Hellenler'e bağışlamıştı. Daha o gün tunç kalkanlarla koruyup gövdelerini boşandılar gemilerden, adayı kuşattılar, bizimkiler ne yöne kaçacaklarını şaşırdılar. Yaylardan boşanan oklar safları perişan ederken pek çoğu da düşmanın taş yağmuruna tutuldu. Sonra tek bir gövde olup hücumu geçti düşman. Vurdular Hellenler, doğradılar hepsi yok oluncaya dek.

A1, P43 Aisch. Pers. 465-468:

Ξέρξης δ' ἀνώμωξεν κακῶν ὄρων βάθος· | ἔδραν γὰρ εἶχε παντὸς εὐαγῆ στρατοῦ, | ὑψηλὸν ὄχθον ἄγχι πελαγίας ἁλός· | ῥήξας δὲ πέπλους κἀνακωκύσας λιγύ...

Kserksēs felaketin büyüklüğünü görünce bağırarak inledi. Bütün orduya hâkim bir noktadan, deniz kıyısına yakın savaşı izlerken, parçaladı giysilerini acı çığlıklar atarak.

A1, P44 Aisch. Pers. 472-479:

ὦ στυγνὲ δαίμον, ὡς ἄρ' ἔψευσας φρενῶν | Πέρσας· πικρὰν δὲ παῖς ἐμὸς τιμωρίαν | κλεινῶν Ἀθηνῶν ἠῦρε, κοῦκ ἀπήρκεσαν | οὐς πρόσθε Μαραθῶν βαρβάρων ἀπώλεσεν· ||⁵ ὦν ἀντίποινα παῖς ἐμὸς πράξειν δοκῶν | τοσόνδε πλῆθος πημάτων ἐπέσπασεν. | σὺ δ' εἶπέ, ναῶν αἶ πεφεύγασιν μόρον, | ποῦ τάσδ' ἔλειπες·

Ah, hain kader. Nasıl da Persler'in bunca umutlarını yaktın! Oğlum şanlı Atina'nın cezasını ağır çekecek. Sanki yetmemiş Marathon'da ölen barbarlar. Öç almak için böbürlenirken başına yığınla bu belayı çekti. Sen ama, söyle bana o bozgundan kurtulan gemiler var mı, onları nerede bıraktın?

A1, P45 Aisch. Pers. 480-488:

ναῶν δὲ ταγοὶ τῶν λελειμμένων σύδην | κατ' οὔρον οὐκ εὐκοσμον αἴρονται φυγῆν· | στρατὸς δ' ὁ λοιπὸς ἔν τε Βοιωτῶν χθονὶ | διώλλυθ', οἱ μὲν ἀμφὶ κρηναῖον γάνος ||⁵ δίψῃ πονοῦντες, οἱ δ' ὑπ' ἄσθματος κενοὶ. | διεκπερῶμεν ἔς τε Φωκῆων χθόνα | καὶ Δωρίδ' αἶαν, Μηλιᾶ τε κόλπον, οὗ | Σπερχειὸς ἄρδει πεδίον εὐμενεὶ ποτῶ· | κἀντεῦθεν ἡμᾶς γῆς Ἀχαιίδος πέδον.

Kurtulan gemilerin komutanları kargaşalık içinde kaçmaya çalışıyordu rüzgârın önüne katılmış. Ordunun geri kalanı dersen, bir kısmı Boiotia'ya sığındı, susuzluktan bitkin, dilleri bir karış sarkmış soluyarak. Öbür kısmı ki, aralarında ben de vardım, kaçarak Fokis'e geldi ve Dorlar ülkesine. Sonra Melis körfezine, Sperkheios ırmağını suladığı verimli ovaya vardık. Oradan da Akhaia çayırlarına ulaştık.

A1, P46 Aisch. Pers. 489-505:

καὶ Θεσσαλῶν πόλεις ὑπεσπανισμένους | βορᾶς ἐδέξαντ'. ἔνθα δὴ πλεῖστοι θάνον | δίψῃ τε λιμῶ τ'. ἀμφοτέρα γὰρ ἦν τάδε. | Μαγνητικὴν δὲ γαῖαν ἔς τε Μακεδόνων ||⁵ χώραν ἀφικόμεσθ', ἐπ' Ἄξειου πόρον, | Βόλβης θ' ἔλειον δόνακα, Πάγγαιόν τ' ὄρος, | Ἴδωνίδ' αἶαν· νυκτὶ δ' ἐν ταύτῃ θεὸς | χειμῶν' ἄωρον ὥρσε, πῆγνυσιν δὲ πᾶν | ῥέεθρον ἀγνοῦ Στρυμόνος. θεοῦ δέ τις ||¹⁰ τὸ πρὶν νομίζων οὐδαμοῦ τότ' ἠῦχετο | λιταῖσι, γαῖαν οὐρανόν τε προσκυνῶν | ἐπεὶ δὲ πολλὰ θεοκλυτῶν ἐπαύσατο | στρατὸς, περᾶ κρυσταλλοπήγα διὰ πόρον· | χῶστις μὲν ἡμῶν πρὶν σκεδασθῆναι θεοῦ ||¹⁵ ἀκτίνας ὠρμήθη, σεσωμένος κυρεῖ. | φλέγων γὰρ αὐγαῖς λαμπρὸς ἡλίου κύκλος | μέσον πόρον διήκε, θερμαίνων φλογί· | πίπτον δ' ἐπ' ἀλλήλοισιν...

Thessalia kentlerinde azığımız ve suyumuz tükendiğinden orada çoğumuz açlıktan ve susuzluktan öldü. Ardından Magnesia'ya vardık ve akabinde Makedonya'ya; Aksios nehrinin geçidine ve Bolbē bataklığının sazlıklarına. Ulaştık Pangaion dağına, Hedōnlar'ın yurduna. Tam o gece bir tanrı mevsimi olmasa da bir fırtına çıkardı Kutlu Strymon Nehri'ni boydan boya buza çeviren. O güne dek tanrıların varlığına inanmayanlar, imana gelip yalvarıp yakarmaya başladılar, aman dilediler yere kaparıp yerden ve gökten. Son verince askerler yakarışlarına, o buzlu akıntıdan geçmeye çalıştılar. Tanrı ışıklarını göndermeden ileri atılanlar ancak bugün yaşıyor. Çünkü güneşin parlak küresi harlı ışınlarıyla nehrin ortasını eritti, çözüldü buzlar.

A1, P47 Aisch. Pers. 506-514:

...εὐτυχῆς δέ τοι | ὅστις τάχιστα πνεῦμ' ἀπέρρηξεν βίου. | ὅσοι δὲ λοιποὶ κᾶτυχον σωτηρίας, | Θρήκην περάσαντες μόγις πολλῶ πόνω, ||⁵ ἦκουσιν ἐκφυγόντες, οὐ πολλοὶ τινες, | ἐφ' ἔστιοῦχον γαῖαν· ὡς στένειν πόλιν | Περσῶν, ποθοῦσαν φιλάττην ἦβην χθονός. | ταῦτ' ἔστ' ἀληθῆ· πολλὰ δ' ἐκλείπω λέγων | κακῶν ἅ Πέρσαις ἐγκατέσκηψεν θεός.

Arkadan gelenler hep yığın yığın sulara kaynadılar. Çarçabuk canlarını verenlere ne mutlu. Ölüm-den kurtulanlarsa Thrakē'yi (Thrēkē) gücbela geçtikten sonra, son aşamasına geldiler çekilişlerinin,

sayıları pek azalmış olarak. Sonunda kendi buyrukları altındaki topraklara vardılar. Bu yüzden ülkenin sevgili genç adamları için hasretle yanıp tutuşarak yas tutmakta Pers kenti. İşte gerçekler bunlar. Tanrıların Persler'i çarptırduğu belalardan pek çoğunu da atlayıp anlattım.

A1, P48 Aisch. Pers. 515-516:

ὦ δυσπρόνητε δαίμων, ὡς ἄγαν βαρὺς | ποδοῖν ἐνήλου παντὶ Περσικῶ γένει.

Ah, kahredici daimōn, bütün Pers ırkını ne zalimce yaktın yere böyle.

A1, P49 Aisch. Pers. 517-531:

οἱ γὰρ τάλαινα διαπεπραγμένου στρατοῦ· | ὦ νυκτὸς ὄψις ἐμφανῆς ἐνυπνίων, | ὡς κάρτα μοι
σαφῶς ἐδήλωσας κακά. | ὑμεῖς δὲ φαύλως αὐτ' ἄγαν ἐκρίνατε. | ὅμως δ', ἐπειδὴ τῆδ' ἐκύρωσεν
φάτις | ὑμῶν, θεοὶς μὲν πρῶτον εὐξασθαι θέλω. | ἔπειτα, γῆ τε καὶ φθιτοῖς δωρήματα, | ἦξω
λαβοῦσα πέλανον ἐξ οἴκων ἐμῶν | ἐπίσταμαι μὲν ὡς ἐπ' ἐξειργασμένοις, | ἀλλ' ἐς τὸ λοιπὸν εἴ τι
δὴ λῶον πέλοι. | ὑμᾶς δὲ χρὴ 'πὶ τοῖσδε τοῖς πεπραγμένοις | πιστοῖσι πιστὰ ζυμφέρειν βουλευμάτα·
| καὶ παῖδ', ἐάν περ δεῦρ' ἐμοῦ πρόσθεν μόλη | παρηγορεῖτε, καὶ προπέμπετ' ἐς δόμους, | μὴ καὶ τι
πρὸς κακοῖσι προσθῆται κακόν.

Vah başıma gelenler, bütün ordu mahvolmuş. Ah, gece düşlerimde gördüğüm hayal bi felaketi nasıl da bildirmişti bana aralık sizler ise yorumlayamadınız. Gene de sözlerinize uyup, önce dualarımla sesleneceğim tanrılara, sonra da sarayımdan bir kutlu adak getirip sunacağım kara toprağa ve ölümlere. Biliyorum adağım pek geç kalmış, felaketten sonra geliyor. Fakat belki ilerde talihimiz düzelir. Size gelince, göreviniz olup bitenler üstüne düşünüp tartışmak sadık danışmanlarla. Oğlum da ben dönmeden varırsa buraya avutun onu, getirin saraya, bunca felaketimize bir yenisini katmasın.

A1, P50 Aisch. Pers. 532-545:

ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, νῦν <γὰρ> Περσῶν | τῶν μεγαλαύχων καὶ πολυάνδρων | στρατιὰν ὀλέσας | ἄστου
τὸ Σούσων ἢδ' Ἀγβατάνων ||⁵ πένθει δνοφερῶ κατέκρυσας· | πολλαὶ δ' ἀπαλαῖς χερσὶ καλύπτρας
| κατερικόμεναι | διαμυδαλέους δάκρυσι κόλπους | τέγγουσ', ἄλγους μετέχουσαι. ||¹⁰ αἱ δ'
ἀβρόγιοι Περσίδες ἀνδρῶν | ποθέουσαι ἰδεῖν ἀρτιζυγίαν, | λέκτρων [τ'] εὐνὰς ἀβροχίτωνας, |
χλιδανῆς ἥβης τέρψιν, ἀφείσαι, | πενθοῦσι γόοις ἀκορεστοτάτοις.

Zeus, ulu hakan, Persler'in kalabalık dev ordusunu böyle mahvetmekle sen, kapkara yasa boğdun Susa'yi, Ekbatana'yi. Kadınlar titreyen ellerle yırtıyor şimdi tülleri bağrırları ıslanıyor gözyaşlarıyla paylaşıyorlar acıyı. Yeni gelinler bütün yasa koyverip kendilerini elveda ediyor yumuşak şilteli evlilik yataklarına. Gitmiş genç sevgilileri. Tükenmez huçkırıklarla söylüyorlar kederlerini.

A1, P51 Aisch. Pers. 548-557:

νῦν γὰρ δὴ πρόπασα μὲν στένει | γαῖ' Ἀσίς ἐκκενουμένα. | Ξέρξης μὲν ἄγαγεν, ποποῖ, | Ξέρξης δ'
ἀπώλεσεν, τοτοῖ, ||⁵ Ξέρξης δὲ πάντ' ἐπέσπε δυσφρόνως | βαρίδεσσι ποντίαις. | τίπτε Δαρείος μὲν
οὔτω τότ' ἀβλαβῆς ἐπῆν, | τόξαρχος πολιήταις, | Σουσίδαις φίλος ἄκτωρ; ||¹⁰ πεζοῦς γὰρ σφε καὶ
θαλασσίους | ὀμόπτεροι κυανώπιδες | νᾶες μὲν ἄγαγον, ποποῖ, | νᾶες δ' ἀπώλεσαν, τοτοῖ, νᾶες|
πανωλέθροισιν ἐμβολαῖς, ||¹⁵ διὰ δ' Ἰαόνων χέρας.

Şimdi bütün Asya toprağı ıssız. Kserksēs kim varsa götürdü, vah vah! Kserksēs onları yıkıma uğrattı, yazık! Kserksēs düşüncesizce bütün kadırgalarını denize sürüp durdu. Oysa Dareios, usta okçu, Susalılar'ın sevdiği başbuğ. Yurttaşları onun hakimiyetinde böyle zarar görmüş müydü hiç? Ah, karada savaşan piyadeler ve denizciler, kara gözlü ve keten kanatlı gemiler onları alıp götürdü. Gemiler onlara yıkım getirdi. Öldürücü mahmuzlarıyla İonia gemileri onları yok etti.

A1, P52 Aisch. Pers. 584-597:

τοὶ δ' ἀνὰ γᾶν Ἀσίαν δὴν | οὐκέτι περσονομοῦνται, | οὐδ' ἔτι δασμοφοροῦσιν | δεσποσύνοισιν
ἀνάγκαις, ||⁵ οὐδ' ἐς γᾶν προπίτνοντες | ἄζονται· βασιλεία | γὰρ διόλωλεν ἰσχὺς. | οὐδ' ἔτι γλῶσσα
βροτοῖσιν | ἐν φυλακαῖς· λέλυται γὰρ ||¹⁰ λαὸς ἐλεύθερα βάζειν, | ὡς ἐλύθη ζυγὸν ἀλκᾶς. |
αἶμαχθεῖσα δ' ἄρουραν | Αἴαντος περικλύστα | νᾶσος ἔχει τὰ Περσῶν.

*Asya toprağının sakinleri, artık Pers yasalarıyla yönetilmeyecek ne de haraç verecekler artık beyle-
rin zoruyla. Yahut yere kapanıp Kral'a tabi olmayacaklar. Mademki Kral'ın gücü hepten yok oldu.
Baskı boyunduruğu çözüldünce halk artık özgürce konuşacak. Dalgaların yıkadığı Aias'ın adası,
Persler'in bedenlerini kana bulayıp toprağına katmış.*

A1, P53 Aisch. Pers. 598-622:

φίλοι, κακῶν μὲν ὅστις ἔμπειρος κυρεῖ, | ἐπίσταται βροτοῖσιν ὡς, ὅταν κλύδων | κακῶν ἐπέλθῃ,
πάντα δειμαίνειν φίλον, | ὅταν δ' ὁ δαίμων εὐροῆ, πεποιθῆναι ||⁵ τὸν αὐτὸν αἰὲν ἄνεμον οὐριεῖν
τύχας. | ἐμοὶ γὰρ ἤδη πάντα μὲν φόβου πλέα· | ἐν ὄμμασιν τάνταῖα φαίνεται θεῶν, | βοᾷ δ' ἐν ὣσιν
κέλαδος οὐ παιώνιος· | τοῖα κακῶν ἔκπληξις ἐκφοβεῖ φρένας. ||¹⁰ τοιγὰρ κέλευθον τήνδ' ἄνευ τ'
ὄχημάτων | χλιδῆς τε τῆς πάροιθεν ἐκ δόμων πάλιν | ἔστειλα, παιδὸς πατρὶ πρευμενεῖς χοᾶς |
φέρουσ', ἄπερ νεκροῖσι μελικτήρια, | βοός τ' ἀφ' ἀγνῆς λευκὸν εὐποτον γάλα, ||¹⁵ τῆς τ'
ἀνθεμουργοῦ στάγμα, παμφαῆς μέλι, | λιβάσιν ὑδρηλαῖς παρθένου πηγῆς μέτα, | ἀκήρατόν τε
μητρὸς ἀγρίας ἄπο | ποτόν, παλαιᾶς ἀμπέλου γάνος τόδε· | τῆς τ' αἰὲν ἐν φύλλοισι θαλλούσης
βίον ||²⁰ ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς εὐώδης πάρα, | ἄνθη τε πλεκτά, παμφόρου γαίας τέκνα. | ἀλλ', ὦ
φίλοι, χοαῖσι ταῖσδε νερτέρων | ὕμνους ἐπευφημεῖτε, τὸν τε δαίμονα | Δαρεῖον ἀνακαλεῖσθε,
γαπότεους δ' ἐγὼ ||²⁵ τιμὰς προπέμψω τάσδε νερτέροις θεοῖς.

*Dostlarım, felaketi özünde deneyen bilir. Mutsuz dalgaları çarpınca bir kez tüm yitirirler yürekle-
rini, talihin güldüğü sürece, yel hep böyle mutlu eser sananlar. Bugün de benim için korku dolu her
şey. Gözlerimin önünde hep öfkeli tanrılar, Kulaklarımdaki bu sesler, uğultular hiç de avutmuyor
gönlümü. Öyle bir korkuya kaptırmışım kendimi aklımı allak bullak etmiş. Ondan işte saraydan
koşup geldim bu yolu binmeden saltanat arabama, törensiz. Sunmak için oğlumun babasına içten
kopan bu içki adaklarımı. Kutlu ölülerin canına değsin diye tatlı beyaz sütü, boyunduruğa koşul-
mamış bir ineğin. Parlak bal emip getirmiş o çiçek iççileri. İşte el değmemiş kaynakların suyu. Ya-
ban bir anadan gelmiş bu saf şarap eski asmaların sevinç veren özü, Hoş kokulu meyvası o yaz kış
yapraklı sarı zeytin ağacının, çiçeklerden örülmüş çelenkler bereketli toprağın kızları. Haydi dost-
larım, bu benim sunduğum armağanlar üstüne ölülere değen türküler çığıtır uyarın Dareios'un
ruhunu. Yeraltı tanrılarına sunduğum bu adaklarla ki ben dökerim toprak içer.*

A1, P54 Aisch. Pers. 623-634:

βασιλεία γύναι, πρέσβος Πέρσαις, | σύ τε πέμπε χοᾶς θαλάμους ὑπὸ γῆς, | ἡμεῖς θ' ὕμνοις
αἰτησόμεθα | φθιμένων πομποῦς ||⁵ εὐφρονας εἶναι κατὰ γαίας. | ἀλλά, χθόνιοι δαίμονες ἀγνοί, |
Γῆ τε καὶ Ἑρμῆ, βασιλεῦ τ' ἐνέρων, | πέμψατ' ἔνερθεν ψυχὴν ἐς φῶς. | εἰ γὰρ τι κακῶν ἄκος οἶδε
πλέον, ||¹⁰ μόνος ἄν θνητῶν πέρας εἴποι. | ἦ ῥ' αἶε μου μακαρίτας | ἰσοδαίμων βασιλεὺς βάρβαρα
σαφηνῆ | ἰέντος τὰ παναίολ' αἰανῆ δύσθροα βάγματα;

*Koro Başı: Persler'in kutlu Ece'si, gönder akıcı adaklarımı o yeraltı ülkesine. Biz de yakaralım ağıt-
larla. Ölüler ülkesinde yol gösterenler esirgemesin yardımlarını. Ey ölüm ülkesinin tanruları Yer
Tanrı, Hermēs ve sen Ölüler hakan'ı salın yeraltı derinliklerinden gün ışığına Dareios'un ruhunu.
Bizden iyi bilir belki felaketimize bir çare. Ölümlülere içinde söylese bir o söyler bize bu acıların
sonunu.*

Kraliçe: Acaba işitir mi beni tanrılar dengi kutlu kral? Barbar dilinde açıkça savurdum sonu gelmez kesik kesik yakarışlarımı.

A1, P55 Aisch. Pers. 640-663:

ἀλλὰ σύ μοι, Γᾶ τε καὶ ἄλλοι | χθονίων ἀγεμόνες, δαίμονα μεγαυχῆ | ἰόντ' αἰνέσατ' ἐκ δόμων,
Περσᾶν Σουσιγενῆ θεόν· | πέμπετε δ' ἄνω οἶον οὐπῶ ||⁵ Περσίς αἴ' ἐκάλυψεν. | ἦ φίλος ἀνὴρ, φίλος
ὄχθος· | φίλα γὰρ κέκευθεν ἦθη. | Ἄιδωνεὺς δ' ἀναπομπὸς ἀνίει, | Ἄιδωνεὺς, οἶον ἀνάκτορα
Δαριᾶνα. ἦέ. ||¹⁰ οὐδὲ γὰρ ἄνδρας ποτ' ἀπώλλυ | πολεμοφθόροισιν ἄταις, | θεομήτωρ δ'
ἐκικλήσκειτο Πέρσαις, | θεομήτωρ δ' ἔσκεν, ἐπεὶ στρατὸν εὖ ποδούχει. ἦέ. | βαλλήν, ἀρχαῖος ||¹⁵
βαλλήν, ἴθι, ἰκοῦ· | ἔλθ' ἐπ' ἄκρον κόρυμβον ὄχθου, | κροκόβαπτον ποδὸς εὐμαριν ἀείρων, |
βασιλείου τήρας | φάλαρον πιφαύσκων. ||²⁰ βᾶσκε πάτερ ἄκακε Δαριάνα, οἶ.

Ama sizler; toprak ve ölümler dünyasının diğer yöneticileri, haydi kabul edin. Susa'dan doğan, Persler'in tanrısı, o ulu ruhun sizin sarayınızdan gelmesini. Gönderin yukarıya, Pers toprağına, bir eşini daha örtmediği bu toprağın. Sevilen bir adamdı o, mezarı da öyle, zira sevilen bir adamı örter. Aidoneus, Aidoneus izin ver, gönder! Tanrısal kral Dareios'u. O hiç yitirmedi adamlarını, savaşın zalim bozgunlarında. Persler ilhamını tanrıdan alan tanrısal rehberleri bilirlerdi onu. Gerçekten öyleydi. Yönetirken ordusunu ustalıkla tanrı gibiydi, heyhat! Gel ey şah, eski şahımız! Yanımıza yaklaş, mezarının tepesinden görün bize! Safran boyalı terlikleriyle ayağını kaldırıp, krallık tiaranın topuzunu göstererek gel, ey kötülük bilmez babamız Dareios.

A1, P56 Aisch. Pers. 681-693:

ὦ πιστὰ πιστῶν ἥλικός θ' ἦβης ἐμῆς | Πέρσαι γεραίοι, τίνα πόλις πονεῖ πόνον; | στένει, κέκοπται,
καὶ χαράσεται πέδον. | λεύσσω δ' ἄκοιτιν τὴν ἐμὴν τάφου πέλας ||⁵ ταρβῶ, χοὰς δὲ πρηνεμένης
ἐδεξάμην. | ὑμεῖς δὲ θρηνεῖτ' ἐγγὺς ἐστῶτες τάφου | καὶ ψυχαγωγοῖς ὀρθιάζοντες γόοις | οἰκτρῶς
καλεῖσθὲ μ'. ἐστὶ δ' οὐκ εὐέξοδον | ἄλλως τε πάντως, χοῖ κατὰ χθονὸς θεοὶ ||¹⁰ λαβεῖν ἀμείνους
εἰσὶν ἢ μεθιέναι. | ὅμως δ' ἐκείνοις ἐνδυναστεύσας ἐγὼ | ἦκω· τάχυνε δ', ὡς ἄμεμπτος ὦ χρόνου. |
τί ἐστὶ Πέρσαις νεοχμὸν ἐμβριθὲς κακόν;

Ey, gençliğimin yoldaşları, güvenilir kimseler içinde en güvenilir olan yaşlı Persler, nasıl bir kahur gelmiş kentin başına ki, sızlanıp duruyor, inliyor, dövnünüp duruyor, yer yarıyor. Eşimin bakışları mezarıma çevrilmiş, başımda, korkutuyor beni. Sunularını kabul ettim şefkatle. Sizler de yanıbaşımında mezarımda durarak ağıtlarla acıklı bir şekilde çağırıyorsunuz beni. Yeraltından çıkıp gelmek öyle kolay değil. Yeraltı tanrıları göndermekten çok buraya almasını bilirler. Neyseki onlar üzerinde sözüüm geçer de ondan gelebildim. Çabuk olun ama geciktim diye bana serzenişte bulunmasınlar. Nedir bu Persler'i ezen yeni bela?

A1, P57 Aisch. Pers. 694-696:

σέβομαι μὲν προσιδέσθαι, | σέβομαι δ' ἀντία λέξαι | σέθεν ἀρχαίω περὶ τάρβει.

Yüzüne bakmaktan korkuyorum. Seninle yüz yüze konuşmak korkutuyor beni. Eski korkularım nedeniyle önünde dehşete kapılıyorum.

A1, P58 Aisch. Pers. 697-699:

ἀλλ' ἐπεὶ κάτωθεν ἦλθον σοῖς γόοις πεπεισμένος, | μή τι μακιστῆρα μῦθον ἀλλὰ σύντομον λέγων
| εἰπὲ καὶ πέραινε πάντα, τὴν ἐμὴν αἰδῶ μεθεῖς.

Ancak sizin yakarış dolu çağrılarınıza uyup geldim aşağıdan. Usandırıcı olmasın sözleriniz, çabucak anlat bana özetleyip olup biteni, bana duyduğunuz korkuyu bir yana bırakıp.

A1, P59 Aisch. Pers. 700-702:

δίομαι μὲν χαρίσασθαι, | δίομαι δ' ἀντία φάσθαι, | λέξας δύσλεκτα φίλοισιν.

İsteğini yerine getiremiyorum. Karşında konuşmakta zorlanıyorum. Bu sözlerin sevilen dostlara söylenmesi zor.

A1, P60 Aisch. Pers. 703-705:

ἀλλ' ἐπεὶ δέος παλαιὸν σοὶ φρενῶν ἀνθίσταται, | τῶν ἐμῶν λέκτρων γεραῖα ξύννομι', εὐγενὲς γύναι, | κλαυμάτων λήξασα τῶνδε καὶ γόνων σαφές τί μοι λέξον.

Demek ki zihinlerinizdeki eski korkun karşı çıkıyor konuşmana. Ey benim yatağımın eski ortağı, soylu karım, bu göz yaşları ve ağıtlara son verip bana her şeyi açık açık deyin.

A1, P61 Aisch. Pers. 710-715:

ὦ βροτῶν πάντων ὑπερσχῶν ὄλβον εὐτυχεῖ πότμῳ, | ὡς ἔως τ' ἔλευσσεσ ἀυγὰς ἡλίου ζηλωτὸς ὦν | βίοτον εὐαίωνα Πέρσαις ὡς θεὸς διήγαγεσ | νῦν τέ σε ζηλῶ θανόντα, πρὶν κακῶν ἰδεῖν βάθος. ||⁵ πάντα γάρ, Δαρεῖ', ἀκούση μῦθον ἐν βραχεῖ χρόνῳ. | διαπεπόρηται τὰ Περσῶν πράγμαθ', ὡς εἰπεῖν ἔπος.

Gözlerin ışığı gördüğü sürece, Persler'in gözünde tanrılar gibi görkemli bir yaşam sürdün. Talihli kaderinle gönenç içinde bütün ölümlüleri geçtin. Bugünse kıskanıyorum senin ölümünü, düştüğümüz felaket ummanını görmeden öldün çünkü. Bütün olup biteni kısa süre içinde zaten işiteceksin Dareios. Persler'in gücü nerdeyse tamamen yok oldu.

A1, P62 Aisch. Pers. 715-719:

τίνοι τρόπῳ; λομποῦ τις ἦλθε σκηπτός, ἢ στάσις πόλει; | οὐδαμῶσ. ἀλλ' ἀμφ' Ἀθήνας πᾶσ κατέφθαρται στρατός. | τίς δ' ἐμῶν ἐκέισε παίδων ἐστρατηλάτει; φράσον. | θούριος Ξέρξης, κενώσας πᾶσαν ἠπειροῦ πλάκα.

Nasil oldu? Veba mi çarptı kenti yoksa iç savaş mı çıktı? – Hiçbiri, ama bütün ordumuz Atina yakınında mahvoldu. Oğullarımdan hangisi ordunun başındaydı? Anlat bana. – Atılğan Kserksēs, kitanın bütün ovalarını boşalttı bunun için.

A1, P63 Aisch. Pers. 719-738:

πεζὸς ἢ ναύτης δὲ πείραν τήνδ' ἐμώρανεν τάλασ; | ἀμφότερα· διπλοῦν μέτωπον ἦν δυοῖν στρατευμάτοιν. | πῶσ δὲ καὶ στρατὸς τοσόσδε πεζὸς ἦνυσεν περᾶν; | μηχαναῖς ἔξευξεν Ἑλλης πορθμόν, ὥστ' ἔχειν πόρον. ||⁵ καὶ τόδ' ἐξέπραξεν, ὥστε Βόσπορον κληῖσαι μέγαν; | ὡδ' ἔχει γνώμησ δὲ πού τις δαιμόνων ξυνήψατο. | φεῦ, μέγασ τις ἦλθε δαίμων, ὥστε μὴ φρονεῖν καλῶσ. | ὡσ ἰδεῖν τέλος πάρεστιν οἶον ἦνυσεν κακόν. | καὶ τί δὴ πράξασιν αὐτοῖσ ὡδ' ἐπιστενάζετε; ||¹⁰ ναυτικὸς στρατὸς κακῶθεισ πεζὸν ὤλεσε στρατόν. | ὡδε παμπήδην δὲ λαὸς πᾶσ κατέφθαρται δορι; | πρὸς τὰδ' ὡσ Σούσων μὲν ἄστν πᾶν κενανδρίαν στένει | ὡ πόποι κεδνῆσ ἀρωγῆσ κάπικουρίας στρατοῦ. | Βακτριῶν δ' ἔρρει πανώλης δῆμοσ † οὐδέ τις γέρων. ||¹⁵ ὡ μέλεοσ, οἶαν ἄρ' ἦβην ξυμμάχων ἀπώλεσε. | μονάδα δὲ Ξέρξην ἔρημόν φασιν οὐ πολλῶν μέτα | πῶσ τε δὴ καὶ ποῖ τελευτᾶν; ἔστι τις σωτηρία; | ἄσμενον μολεῖν γέφυραν γαῖν δυοῖν ζευκτηρία. | καὶ πρὸς ἠπειρον σεσῶσθαι τήνδε, τοῦτ' ἐτήτυμον; ||²⁰ ναί· λόγοσ κρατεῖ σαφηνῆσ τοῦτό γ'. οὐκ ἔνι στάσισ.

Bu bahtsız çilginliğe karadan mı yoksa denizden mi atıldı? – Her ikisinden de aynı anda atıldı bu bu çifte sefere. Bu kadar büyük bir kara ordusu nasıl geçti öteye? – Geçit yapmak için Hellē Boğazı'nı aletlerle boyunduruğa vurdu. Koca Bosporos'u (Çanakkale Boğazını) zincire mi vurdu diyorsun? –

Aynen öyle. Ama muhtemelen daimōn'lardan biri yardım etmiş olmalı ona bu amacında. Ah, güçlü bir daimōn aklını çelmiş olmalı. – Kesinlikle, getirdiği yıkımın sonucu görüldüğüne göre. Böyle sızlandığına göre ne geldi başlarına? – Donanma bozguna uğrayınca kara ordusu da felakete uğradı. Öyleyse bütün ordunun kargıyla sonu mu geldi tamamen? – Bu işlerin sonunda Bütün Sousa kenti erkeksiz kaldığına feryat figan ediyor. Yazık oldu güvenilir yardımcımız, desteğimiz ordu-muza. – Ama Baktrialılar'ın bütün halkı da yok oldu gitti, tek bir yaşlı adam bile kalmadı. Ah bahtsız çocuk, müttefiklerimizin gençlik çağındakileri de yok etti. –Deniliyor ki Kserksēs kalmış bir başına ve yanında nerdeyse hiç denecek kadar adamla. Nasıl ve nerede bırakmış savaşı? Bir kurtuluş ihtimali var mı? – Mutluluk verici ki, iki karayı boyunduruğa vurduğu köprüye erişmiş. Peki bu kıtaya (Asya'ya) sağ salimen ulaşmış mı? Bu haber doğru mu gerçekten? – Evet bu haber sahih, şüphe yok.

A1, P64 Aisch. Pers. 739-751:

φεῦ, ταχεῖά γ' ἦλθε χρησμών πρᾶξις, ἐς δὲ παῖδ' ἐμόν | Ζεὺς ἀπέσκηψεν τελευτὴν θεσφάτων· ἐγὼ δὲ που | διὰ μακροῦ χρόνου τάδ' ἠϋχουν ἐκτελευτήσιν θεοῦς· | ἀλλ', ὅταν σπεύδῃ τις αὐτός, χῶ θεὸς συνάπτεται. ||⁵ νῦν κακῶν ἔοικε πηγὴ πᾶσιν ἠϋρῆσθαι φίλοις. | παῖς δ' ἐμὸς τάδ' οὐ κατειδὼς ἦνυσεν νέφ θράσει· | ὅστις Ἑλλήσποντον ἱρὸν δοῦλον ὡς δεσμώμασιν | ἦλπισε σχήσειν ῥέοντα, Βόσπορον ῥόον θεοῦ· | καὶ πόρον μετερρῦθμιζε, καὶ πέδαις σφυρηλάτοις ||¹⁰ περιβαλὼν πολλὴν κέλευθον ἦνυσεν πολλῶ στρατῶ. | θνητὸς ὢν θεῶν τε πάντων ῥεῖτ', οὐκ εὐβουλία, | καὶ Ποσειδῶνος κρατήσιν· πῶς τάδ' οὐ νόσος φρενῶν | εἶχε παῖδ' ἐμόν; δέδοικα μὴ πολὺς πλοῦτου πόνος | οὐμὸς ἀνθρώποις γένηται τοῦ φθάσαντος ἀρπαγῆ.

Ah, kehanet ocaklarının dedikleri ne kadar hızlı gerçekleşti. Zeus, oğlumun üzerindeki kehanetlerin gerçekleşmesini oldurdu. Oysa kendimden emin, tanrıların ocakların kehanetlerini yerine getirmesi uzun zaman alır diye bekliyordum. Ancak bir kimse bizzat koşarsa felaketine tanrı da ona yardım eder felaketi hızlandırmada. Öyle görünüyor ki bütün dostlarımız da bu felaket kaynağıyla karşı karşıya kalmışlar. Benim oğlum cahilliğinden, gençliğinin verdiği pervasızlığa kapılıp bütün bunları gerçekleştirdi. Kutsal Hellēspontos'u, sanki köleymiş gibi prangalara vurup, tanrının su geçidi Bosporos'un akışını dizginlemeyi umdu. Geçidi yeniden düzenleyip, çekiçle dövülmüş prangalar geçirip boğaza koca ordusu için büyük bir geçit yaptırdı. Sağduyusunu kaybedip bir ölümlü olduğu halde, bütün tanrılardan daha güçlü olacağını sandı, hatta Poseidōn'a bile kafa tuttu. Bu oğlumun aklını ele geçiren bir akıl hastalığı değilse nedir? Korkarım adamlarımla beniz çabamla toplanan bu büyük zenginliğim ilk gelenin yağması olacak.

A1, P65 Aisch. Pers. 753-759:

ταῦτά τοι κακοῖς ὀμιλῶν ἀνδράσιν διδάσκεται | θούριος Ξέρξης· λέγουσι δ' ὡς σὺ μὲν μέγαν τέκνοις | πλοῦτον ἐκτήσω ξὺν αἰχμῆ, τὸν δ' ἀνανδρίας ὑπο | ἔνδον αἰχμάζειν, πατρῶον δ' ὄλβον οὐδὲν αὐξάνειν. ||⁵ τοιάδ' ἐξ ἀνδρῶν ὄνειδη πολλάκις κλύων κακῶν | τήνδ' ἐβούλευσεν κέλευθον καὶ στρατεύμ' ἐφ' Ἑλλάδα.

Bütün bu fikirleri atılgan Kserksēs, kötü adamlarla konuşurken öğrendi. Diyorlar ki sen mızrağınla çocukların için bu büyük zenginliği elde ettin, oğlun ise erkeğe yakışmaz bir hal içinde saray avlusunda atıyor kargısını, babasının zenginliğini hiç de arttırmadan. İşte bu kınamaları işittikçe sık sık bu kötü adamlardan, karar verdi sonunda bir ordu kurup Hellas üzerine sefere çıkmaya.

A1, P66 Aisch. Pers. 759-786:

τοιγάρ σφιν ἔργον ἐστὶν ἐξεργασμένον | μέγιστον, ἀειμνηστον, οἶον οὐδέπω | τόδ' ἄστῳ Σούσων ἐξεκείνωσ' ἐμπεσόν, | ἐξ οὔτε τιμῆν Ζεὺς ἀναξ τήνδ' ὠπασεν, ||⁵ ἔν' ἀνδρα πάσης Ἀσίδος

μηλοτρόφου | ταγεῖν, ἔχοντα σκῆπτρον εὐθυνητήριον. | Μῆδος γὰρ ἦν ὁ πρῶτος ἡγεμῶν στρατοῦ·
| ἄλλος δ' ἐκείνου παῖς τόδ' ἔργον ἤνυσεν· | φρένες γὰρ αὐτοῦ θυμὸν ψακοστρόφουν. ||¹⁰ τρίτος
δ' ἀπ' αὐτοῦ Κῦρος, εὐδαίμων ἀνὴρ, | ἄρξας ἔθηκε πᾶσιν εἰρήνην φίλοις· | Λυδῶν δὲ λαὸν καὶ
Φρυγῶν ἐκτήσατο, | Ἴωνίαν τε πᾶσαν ἤλασεν βία. | θεὸς γὰρ οὐκ ἤχθηρεν, ὡς εὐφρων ἔφν. ||¹⁵
Κύρου δὲ παῖς τέταρτος ἠϋθυνη στρατόν. | πέμπτος δὲ Μάρδος ἤρξεν, αἰσχύνῃ πάτρα | θρόνοις
τ' ἀρχαίοισι· τὸν δὲ σὺν δόλῳ | Ἄρταφρένης ἔκτεινεν ἐσθλὸς ἐν δόμοις, | ξὺν ἀνδράσιν φίλοις,
οἷς τόδ' ἦν χρέος. ||²⁰ [ἔκτος δὲ Μάραφισ, ἔβδομος δ' Ἄρταφρένης.] | κάγῳ πάλου τ' ἔκυρσα τοῦπερ
ἠθελον, | κάπεστράτευσα πολλὰ σὺν πολλῶ στρατῶ· | ἀλλ' οὐ κακὸν τοσόνδε προσέβαλον πόλει.
| Ξέρξης δ' ἐμὸς παῖς <νέος ἐὼν νέα φρονεῖ>, ||²⁵ κοῦ μνημονεύει τὰς ἐμὰς ἐπιστολάς· | εὖ γὰρ
σαφῶς τόδ' ἴστ', ἐμοὶ ξυνήλικες, | ἅπαντες ἡμεῖς, οἱ κράτη τάδ' ἔσχομεν, | οὐκ ἂν φανεῖμεν πῆματ'
ἔρξαντες τόσα.

Öyleyse bu büyük unutulmaz yıkımın sorumluları onlar. Daha önce başına gelen hiçbir yıkım böyle boşaltmamıştı Sousa kentini. Kral Zeus, koyun besleyen tüm Asya'yı yönetme işini tek bir adama bahşedip eline krallık esasını verdiği günden beri. Halkın (ordunun) ilk önderi Medos'tu, sonraki onun oğluydu ve bu görevi başarıyla yerine getirdi. Sağduyusu çünkü yön veriyordu yüreğine. Onun ardından başa geçen üçüncü kişi Kyros'tu. Bahti açık adam, başa geçtikten sonra bütün dostlarına (müttefiklerine) barış getirdi. Lidya halkını ve Frigya'yı egemenliğine katıp, bütün İonia'ya zorla boyun eğdirdi. Yaradılıştan müşfik biri olduğundan tanrının da hiç gazesini çekmedi üstüne. Kyros'un oğlu dördüncü kralydı halkın (ordunun). Beşinci sırada Mardos başa geçti, yurduna ve bu eski tahtta utanç getirdi. Ki onu da soylu Artaphrenēs, arkadaşlarıyla birlikte gereklilik duyduğu için, onların yardımıyla düzen kurup öldürdü sarayda. Altıncısı Maraphis, yedincisi ise Artaphrenēs'ti. Ve sonra kura (kısmet) tıpkı arzu ettiğim gibi bana çıktı. Pek çok sefere çıktım büyük orduyla, ancak kenti bu kadar büyük bir felakete düşürmedim. Oğlum Kserksēs ise toy bir delikanlı ve fikirleri oturmamış. Öğütlerimi hiç aklında tutmadı. Ey akranlarım, şunu iyice biliniz ki, bu krallık gücünü elinde tutmuş olan bizleri kimse bu kadar bela getirdi diye suçlayamaz.

A1, P67 Aisch. Pers. 787- 799:

τί οὖν, ἄναξ Δαρεῖε; ποῖ καταστρέφεις | λόγων τελευτήν; πῶς ἂν ἐκ τούτων ἔτι | πράσσοιμεν ὡς
ἄριστα Περσικὸς λεώς; | εἰ μὴ στρατεύοισθ' ἐς τὸν Ἑλλήνων τόπον, ||⁵ μηδ' εἰ στράτευμα πλείον
ἢ τὸ Μηδικόν. | αὐτὴ γὰρ ἡ γῆ ξύμμαχος κείνοις πέλει. | πῶς τοῦτ' ἔλεξας, τίνη τρῶπῳ δὲ συμμαχεῖ;
| κτεινοῦσα λιμῶ τούς ὑπερπόλλους ἄγαν. | ἀλλ' εὐσταλῆ τοι λεκτὸν ἀροῦμεν στόλον. ||¹⁰ ἀλλ'
οὐδ' ὁ μείνας νῦν ἐν Ἑλλάδος τόποις | στρατὸς κυρήσει νοστήμου σωτηρίας. | πῶς εἶπας; οὐ γὰρ
πᾶν στράτευμα βαρβάρων | περᾶ τὸν Ἑλλῆς πορθμὸν Εὐρώπης ἄπο;

O halde Kral Dareios, nereye döndürüp bağlarsın sözü, Pers halkı bütün bunları atlatmak için en iyi ne yaparsın da kurtulsun? –Med ordusu sayıca üstün bile olsa Hellenler'in yöresine bir daha savaş açmazsanız ancak kurtulursunuz. Çünkü bizzat toprağın kendisi onlara müttefik olmuş. Bununla ne demek istiyorsun? Toprak nasıl onlarla müttefik olur? – Açlıkla ölüme terkeder çok kalabalık orduyu. Seçilmiş tam donanımlı bir ordu toplasak. Şimdi Hellas yöresinde kalan ordumuz bile erişemeyecek güvenli bir dönüğe. Ne demek istiyorsun? Tüm barbar ordusu geçmedi mi Hellē boğazından aşır Avrupa'dan (Asya'ya)?

A1, P68 Aisch. Pers. 805- 831:

μίμνουσι δ' ἔνθα πεδίον Ἄσωπὸς ροαῖς | ἄρδει, φίλον πίασμα Βοιωτῶν χθονί· | οὐ σφιν κακῶν
ἕπιστ' ἐπαμμένει παθεῖν, | ὕβρεως ἄποινα κάθῳ φρονημάτων. ||⁵ οἱ γῆν μολόντες Ἑλλάδ' οὐ
θεῶν βρέτη | ἠδοῦντο συλᾶν οὐδὲ πιμπράναι νεώς· | βωμοὶ δ' ἄιστοι, δαιμόνων θ' ἰδρύματα |
πρόρριζα φύρδην ἐξανέστραπται βάρθρων. | τοιγὰρ κακῶς δράσαντες οὐκ ἐλάσσονα ||¹⁰ πάσχοις,

τὰ δὲ μέλλουσι, κούδέπω κακῶν | κρηπὶς ὑπεστίν, ἀλλ' ἔτ' ἐκπιδύεται. | τόσος γὰρ ἔσται πέλανος
αἵματοσφαγῆς | πρὸς γῆ Πλαταιῶν Δωρίδος λόγχης ὕπο· | θῖνες νεκρῶν δὲ καὶ τριτοσπόρφ γονῆ
||¹⁵ ἄφωνα σημανοῦσιν ὄμμασιν βροτῶν | ὡς οὐχ ὑπέρφεν θνητὸν ὄντα χρὴ φρονεῖν. | ὕβρις γὰρ
ἐξανθοῦσ' ἐκάρπωσεν στάχυν | ἄτης, ὅθεν πάγκλαυτον ἐξαμᾶ θέρος. | τοιαῦθ' ὀρῶντες τῶνδε
τάπιτίμια ||²⁰ μέμνησθ' Ἀθηνῶν Ἑλλάδος τε, μηδὲ τις | ὑπερφρονήσας τὸν παρόντα δαίμονα
| ἄλλων ἐρασθεὶς ὄλβον ἐκχέη μέγαν. | Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν | φρονημάτων
ἔπεστιν, εὐθυνοσ βαρὺς. ||²⁵ πρὸς ταῦτ' ἐκείνον, σωφρονεῖν κεχρημένοι, | πινύσκειτ' εὐλόγοισι
νουθετήμασιν, | λήξαι θεοβλαβοῦνθ' ὑπερκόμπω θράσει.

Orada Asopos'un suladığı ovada, Boiotia toprağının bereket kaynağında, asil büyük felaket bekler onları. Saldırganlığın, gururun cezası. Onlardı varıp Hellas'a, tanrı yontularını yıkan, yakan tapınakları, sunakları yağmalayan, saçıp dağıtan, talan eden. Yerlerde yatıyor kutsal tasvirler, dipliklerinden koparılmış. Ettiler ya bu kötülükleri, cezalarını çekecekler. Bu kadarla da kalmayacakdaha felaketin son kertesine erişemediler. Öldürücü Dor muzrağının Plataia toprağında akıtacağı kan o denli çok ki, ölü yiğitleri üçüncü kuşağa kadar sesizce anlatacaklar ölümlülerin gözlerine. Bu nedenle, ölümlüler kendi kudretlerini aşan şeyleri hayal etmemeliler. Çünkü hybris çiçek açıp meyveye dönünce, yaz geldiğinde ondan artık gözyaşlarıyla dolu bir felaket ürünü hasat edersin. Bu suçların böyle cezalandırıldığını görüp Atina'yi, Hellas'ı ansıyın. Kimse de hor görüp kendi mutluluğunu, bir başkasının kine göz koymasın yitirmesini elinde tuttuğunu. Bu mağrur tutkuları cezalandırmak için her zaman uyanık, amansız bir yargıç Zeus. Bundan böyle büsbütün geç kalmadan öğüt ver ona, oğlumun aklı başında değil. İyi sözlerle onu yola getir, güzel öğütlerle. Küstah cüretiyle o bir daha öfkelenirmesin tanrıları.

A1, P69 Aisch. Pers. 832- 842:

σὺ δ', ὦ γεραῖα μῆτερ ἢ Ξέρξου φίλη, | ἐλθοῦσ' ἐς οἶκους κόσμον ὅστις εὐπρεπῆς | λαβοῦσ'
ὑπαντίαζε παιδί. † πάντα γὰρ | κακῶν ὑπ' ἄλγους λακίδες ἀμφὶ σώματι ||⁵ στημορραγοῦσι
ποικίλων ἐσθημάτων. | ἀλλ' αὐτὸν εὐφρόνως σὺ πρᾶνον λόγοις· | μόνης γάρ, οἶδα, σοῦ κλύων
ἀνέξεται. | ἐγὼ δ' ἄπειμι γῆς ὑπὸ ζόφον κάτω. | ὑμεῖς δέ, πρέσβεις, χαίρετ', ἐν κακοῖς ὅμως ||¹⁰
ψυχῇ διδόντες ἠδονὴν καθ' ἡμέραν, | ὡς τοῖς θανοῦσι πλοῦτος οὐδὲν ὠφελῆ.

Ey sen Kserksēs'in yaşlı, sevgili anası döz saraya, giysiler al, git oğlumu karşılamaya, acısından çünkü parça parça etti renkli giysilerini. Sana düşer onu avutmak tatlı sözlerle çünkü bir seni dinler o, bilirim. Bana gelince, ben dönüyorum Yeraltı gölgelerine ta en dibe, siz de ey Erenler, tanrıya ısmarladık. Böyle mutsuzluklarla sarılmış olsanız da kapamayın yüreğinizi günlük sevinçlere, ölümlere zenginlik kâr etmiyor.

A1, P70 Aisch. Pers. 843- 851:

ἦ πολλὰ καὶ παρόντα καὶ μέλλοντ' ἔτι | ἦλγησ' ἀκούσας βαρβάροισι πῆματα. | ὦ δαῖμον, ὡς με
πόλλ' ἐσέρχεται κακῶν | ἄλγη, μάλιστα δ' ἦδε συμφορὰ δάκνει, ||⁵ ἀτιμίαν γε παιδὸς ἀμφὶ σώματι
| ἐσθημάτων κλύουσαν, ἦ νιν ἀπέχει. | ἀλλ' εἶμι, καὶ λαβοῦσα κόσμον ἐκ δόμων | ὑπαντίαζειν †
ἐμῷ παιδί πειράσομαι. † | οὐ γὰρ τὰ φίλτατ' ἐν κακοῖς προδώσομεν.

Koro başı: Barbarlar'ın şimdi başlarına gelenleri ve gelecekte başlarına gelecek musibetleri işittikçe acı çekiyorum.

Kraliçe: Ne kadar çok ızdırap üzerime hücum ediyor. Ancak hepsinden en çok acı vereni oğlumun üzerinde parçaladığı kıyafetlerden itibarsızlaştığını işitmem oldu. Şimdi gidiyorum, ona saraydan giyecek bir şeyler getirip oğlumu karşılamaya çalışacağım. Çünkü zor gününde en sevdiğimizi yüzüstü bırakamayız.

A1, P71 Aisch. Pers. 852- 863:

ὦ πόποι ἦ μεγάλας ἀγαθᾶς τε πολισσονόμου | βιοτᾶς ἐπεκύρσαμεν, εὖθ' ὁ γηραιὸς | πανταρκῆς ἀκάκας ἄμαχος βασιλεὺς | ἰσόθεος Δαρείος ἄρχε χώρας. ||⁵ πρῶτα μὲν εὐδοκίμους στρατιάς ἀπεφαινόμεθ', | οἱ δὲ νομίσματα πύργινα πάντ' ἐπηύθυνον. | νόστοι δ' ἐκ πολέμων ἀπόνους ἀπαθεῖς <πάλιν> | εὖ πράσσοντας ἄγον [ἐς] οἴκους.

Koro: Ah, ne yüce ve erdemli bir toplumsal düzende yaşayıp gidiyorduk. Koca Dareios, o gücü her şeye yeten, kimseye yanlış hareketi olmayan, savaşta yenilmez, tanrılar dengi kral ülkemizi yönetirken. İlk başta meşhur ordular yeryüzüne sürdük. Sonra da kule gibi sağlam her şeye yol gösteren yasalar yaptık. Ordularımız yara alamadan cefa çekmeden dönerlerdi hali vakti yerinde evlerine.

A1, P72 Aisch. Pers. 864- 903:

ὅσας δ' εἶλε πόλεις πόρον οὐ διαβὰς Ἄλυος ποταμοῖο, | οὐδ' ἀφ' ἐστίας συθείς, | οἶαι Στρυμονίου πελάγους Ἀχελωίδες εἰσι πάροικοι | Θρηκίων ἐπαύλων, ||⁵ λίμνας τ' ἔκτοθεν αἶ κατὰ χέρσον ἐληλαμένοι περὶ πύργον | τοῦδ' ἄνακτος ἄιον, | Ἴλλας τ' ἀμφὶ πόρον πλατὺν εὐχόμεναι, μυχία τε Προποντίς, | καὶ στόμωμα Πόντου· | νᾶσοι θ' αἶ κατὰ πρῶν' ἄλιον περίκλυστοι ||¹⁰ τᾶδε γὰ προσήμεναι | οἶα Λέσβος ἐλαϊόφυτός τε Σάμος, | Χίος, ἠδὲ Πάρος, Νάξος, Μύκονος, Τήνῃ τε συνάπτουθ' | Ἄνδρος ἀγχιγείτων. | καὶ τὰς ἀγχιάλους ἐκράτνε μεσάκτους, ||¹⁵ Λῆμνον, Ἰκάρου θ' ἔδος, | καὶ Ῥόδον ἠδὲ Κνίδον Κυπρίας τε πόλεις, | Πάφον ἠδὲ Σόλους, | Σαλαμῖνά τε, τὰς νῦν ματρόπολεις τῶνδ' | αἰτία στεναγμῶν. ||²⁰ καὶ τὰς εὐκτεάνους κατὰ κληρὸν Ἰαόνιον πολυάνδρους {ἐψφδός;} | Ἑλλάνων ἐκράτνε † σφετέραις φρεσίν. | ἀκάματων δὲ παρῆν σθένος ἀνδρῶν τευχηστήρων | παμμεϊκτων τ' ἐπικούρων.

Koro: Halys (Kızılırmak) Nehri'ni kendisi aşır geçmeden, ne çok kentler aldı Dareios, evini ocağını hiç terketmeden. Bu kentlerden bazıları; Strymon Nehri kıyısında, Trakya yerleşimlerine komşu, Akheloios kentleriydi. Sonra gölden uzakta, karada içerde kalan surlarla çevrili kentler de onu kralları saydılar. Ayrıca geniş Hellē Boğazı'nın her iki tarafında olmakla övünen, Propontis (Marmara) körfezinde yer alan ve Karadeniz'in tam girişinde bulunan kentleri de egemenliğine kattı. Bunlardan başka dalgalarla yıkanan adalar; ülke toprağının yanbaşında sanki denizin içinden öne fırlamış gibi uzanan Lesbos, zeytin yetiştiren Samos, Khios, Paros, Naksos, Mykonos adaları ve Tenos'a bitişik Andros adası. Sonra iki kara parçası arasında yer alan denizle çevrili adalar da onun egemenliğine girmişti; Lēmnos, Ikaros'un yurdu, Rhodos, Knidos ve Kıbrıs kentleri Paphos, Soloi, Salamis. Ve şimdi ana kentleri bu feryatların nedeni oldu bize. Ayrıca Ionia toprağındaki zengin ve kalabalık Hellēn kentlerini de zekâsıyla ele geçirmişti Dareios. Elinin altında yorulmak bilmez askerlerinin gücü ve her milletten topladığı müttefik kuvvetleri vardı.

A1, P73 Aisch. Pers. 904- 905:

νῦν δ' οὐκ ἀμφιλόγως θεότρεπτα τάδ' αὖ φέρομεν, | πολέμοιο δμαθέντες μεγάλως πλαγαῖσι ποντίασιν.

Koro: Ama şimdi, tereddütsüz karşı karşıyayız, tanrıların tersine çevirdiği talihimizle. Böylece deniz savaşından gelen darbeye korkunç şekilde yenildik.

A1, P74 Aisch. Pers. 908-921:

ἰὼ ἰὼ, | δύστηνος ἐγὼ στυγεράς μοίρας | τῆσδε κυρήσας ἀτεκμαρτοτάτης, | ὡς ὠμοφρόνως δαίμων ἐνέβη ||⁵ Περσῶν γενεᾶ· τί πάθω τλήμων; | λέλυται γὰρ ἐμῶν γυίων ῥώμη. | τήνδ' ἠλικίαν ἐσιδόντ' ἀστῶν, | εἴθ' ὄφελεν, Ζεῦ, κάμῃ μετ' ἀνδρῶν | τῶν οἰχομένων ||¹⁰ θανάτου κατὰ μοῖρα

καλύψαι. | ὄτοτοῖ, βασιλεῦ, στρατιας ἀγαθῆς | καὶ περσονόμου τιμῆς μεγάλης, | κόσμου τ' ἀνδρῶν,
| οὐς νῦν δαίμων ἐπέκειρεν.

Kserksēs: Ah! Ben mutsuz, lanetli. Bu görünmez felakete uğradım. Ne acımasız bir daimōn çarptı Pers soyunu! Ne yapacağım şimdi ben, zavallı? Elimden ayağımdan çekiliyor gücüm, görünce karşımda kent ulularını. Ah, Zeus keşke beni de o giden savaşçılarla birlikte ölümün karanlığına gömsedydin.

Koro Başı: Vah vah, ey Kral, yazık seçkin orduna, yazık büyük itibarına Pers Devleti'nin, ve yazık savaşçılarının görkemine, şimdi tanrı (daimōn) onları kesip yere devirdi.

A1, P75 Aisch. Pers. 922-934:

γᾶ δ' αἰάζει τὰν ἐγγαίαν | ἦβαν Ξέρξα κταμέναν, Ἄιδου | σάκτορι Περσᾶν· † ἀγδαβάται γὰρ
| πολλοὶ φῶτες, χώρας ἄνθος, ||⁵ τοξοδάμαντες, πάνυ ταρφύς τις | μυριάς ἀνδρῶν, ἐξέφθινται. |
αἰαῖ αἰαῖ κεδνᾶς ἀλκᾶς, | Ἄσια δὲ χθῶν, βασιλεῦ γαίας, | αἰνῶς αἰνῶς ἐπὶ γόνυ κέκλιται. ||¹⁰ ὄδ'
ἐγῶν, οἰοῖ, αἰακτός, | μέλεος γέννα γᾶ τε πατρῶα | κακὸν ἄρ' ἐγενόμαν.

Koro: Toprak inleyip yırtınıyor üstünde doğmuş, Kserksēs'in ölüme sürdüğü gençleri için, o Hadēs'i Persler'le doldurdu. Pek çok savaşçı, ülkenin çiçeği, okçulukta usta, onbinlerce adam öyle yokolup gitti. Eyvahlar olsun yiten seçkin kuvvetlerimize. Asya kıtası, yeryüzün kralı, korkunç şekilde dizlerinin üzerine çöktü.

Kserksēs: İşte bakın bana, acınası haldeyim. Benim yüzümden oldu, ben mutsuz kişi, soyuma, toprağıma ve atalarım musibet getirdim.

A1, P76 Aisch. Pers. 935-943:

νόστου σοι τὰν πρόσφθογγον | κακοφάτιδα βοάν, κακομέλετον ἰάν | Μαρνανδουνοῦ θρηνητῆρος
| πέμψω πέμψω, πολύδακρυν ἰαχάν. ||⁵ ἔτ' αἰανῆ [καὶ] πάνδурτον | δύσθροον αὐδάν. δαίμων γὰρ
ὄδ' αὖ | μετάρτροπος ἐπ' ἐμοί.

Koro: Ben de eve dönüşünü uğursuz acınaklı bir çığlıkla selamlıyorum. Mariandynia ağıtçısının gibi. Gözyaşı dolu feryatlar gönderiyorum.

Kserksēs: Sürekli acınıp duran ahengini yitirmiş sesini bırak aksın. Zira talih (daimōn) yüz çevirdi benden bugün.

A1, P77 Aisch. Pers. 944-954:

ἦσω τοι τὰν πάνδурτον, | ζαπαθέα τε σέβων ἀλίτυπά τε βάρη, | πόλεως γέννας πενητητῆρος.
| <κλάγξω> κλάγξω δὲ γόνον ἀρίδακρυν. ||⁵ Ἰάων γὰρ ἀπηύρα, | Ἰάων ναύφαρκτος | Ἄρης
ἐτεραλκῆς | νυχίαν πλάκα κερσάμενος | δυσδαίμονά τ' ἄκτάν.

Koro: Ben de gözyaşlarımla acısını paylaşıyorum bu deniz yenilgisinin. Bu kente ağlıyorum, soyumuza ağlıyorum. Sızlanıp duracağım böyle, gözyaşlarım tükeninceye dek.

Kserksēs: İonia Arēs bizi mahvetti İonia gemileriyle. Arēs onlardan yana çıktı, kara ovalarda biçti bizi uğursuz kıyılarda.

A1, P78 Aisch. Pers. 955-966:

οἰοιοῖ, βόα καὶ πάντ' ἐκπέυθου. | ποῦ δὲ φίλων ἄλλος ὄχλος; | ποῦ δὲ σοι παραστάται, | οἶος ἦν
Φαρανδάκης, ||⁵ Σούσας, Πελάγων, Δοτάμας, Ψάμμις, | Σουσισκάνης τ', ἠδ' Ἀγαβάτας

| Ἀγαβάτανα λιπών; | ὀλοοὺς ἀπέλειπον | Τυρίας ἐκ ναὸς ||¹⁰ ἔρροντας ἐπ' ἀκταῖς | Σαλαμινιάσι, στυφελοῦ ||⁵ θείνοντας ἐπ' ἀκτᾶς.

Koro: Ah ah, ağla ve her şeyi öğren! Nerede dostlarının geride kalan kalabalığı? Nerede silah arkadaşların? Mesela Pharandakes, Sousas, Pelagōn, Dotamas, Psammis, Sousiskanēs ve Egbatana'yi bırakıp gelen Agabatēs.

Kserksēs: Telef olup geride kaldılar. Salamis'in haşin kayalıklarına çarparak, Tyria (Fenike) gemilerinden yitip gittiler.

A1, P79 Aisch. Pers. 967-977:

οιοιοῖ, ποῦ δὴ σοι Φαρνοῦχος; | κἀριόμαρδός γ' ἀγαθός; | ποῦ δὲ Σευάλκης ἄναξ, | ἢ Λίλαιος εὐπάτωρ, ||⁵ Μέμφις, Θάρυβις, καὶ Μασίστρας, | Ἄρτεμβάρης τ' ἠδ' Ὑσταίχμας; | τάδε σ' ἐπανέρομαι. | ἰὼ ἰὼ μοι, | τὰς ὠγυγίους κατιδόντες ||¹⁰ στυγνὰς Ἀθάνας πάντες ἐνὶ πιτύλῳ, | ἔἔ, ἔἔ, τλάμονες ἀσπαίρουσι χέρσῳ.

Koro: Vah vah! Nerede Pharnoukhos'un ve soylu Ariomardos'un? Kral Seualkēs ya da soylu Lilaios neredeler? Memphis, Tharybis ve Masistras, Artembarēs ve Hystaikhmas'a ne oldu? Bunları soruyorum sana.

Kserksēs: Yazıklar olsun bana, onlar da eski ve nefret uyandırıcı hep birden gördüler, kürek darbeleri arasında. Yazık ki ne yazık, zavallılar balık gibi çırpınıp durdular kıyıda.

A1, P80 Aisch. Pers. 978-992:

ἦ καὶ τὸν Πέρσαν αὐτοῦ | τὸν σὸν πιστὸν πάντ' ὀφθαλμὸν | μυρία μυρία πεμπαστὰν | Βατανώχου παῖδ' Ἄλπιστον ||⁵ τοῦ Σησάμα τοῦ Μεγαβάτα, | Πάρθον τε μέγαν τ' Οἰβάρην | ἔλιπες ἔλιπες; ᾧ ᾧ <ᾧ> δάων. | Πέρσαις ἀγαοῖς κακὰ πρόκακα λέγεις. | ἴγγά μοι δῆτ' ||¹⁰ ἀγαθῶν ἐτάρων ὑπορίνεις, | <ἄλαστ'> ἄλαστα στυγνὰ πρόκακα λέγων. | βοᾶ βοᾶ <μοι> μελέων ἔντοσθεν ἦτορ.

Koro: Peki ya her şeyi gören, onbinlerce Pers'i sayan, en güvendiğin gözünü de mi kaybettin? Batanōkhos'un oğlu Alpistos'u, Sēsamēs'in oğlu ve Megabatēs'in oğlu'nu. Sonra Parthos'u ve koca Oibarēs'i de geride mi bıraktın? Bıraktın mı vah sana mutsuz adam! Seçkin Persler için ıstırap üstüne ıstırap söylüyorsun.

Kserksēs: Bu ıstırap ve nefret uyandıran, unutulmaz kederleri sayıp döktükçe gönlümde körüklüyorsun yiğit yoldaşlarımla özlemimi. Yüreğim ta içerden uluyor acıyla onlar için.

A1, P81 Aisch. Pers. 992-1004:

καὶ μὴν ἄλλους γε ποθοῦμεν, | Μάρδων ἀνδρῶν μυριοταγὸν | Ξάνθην, Ἀρίων τ' Ἀγχάρην, | Δίαϊξίν τ' ἠδ' Ἀρσάκην ||⁵ ἰππιάνακτας, | κῆγδαδάταν καὶ Λυθίμναν | Τόλμιον τ' αἰχμᾶς ἀκόρεστον. | ἔταφον ἔταφον, οὐκ ἀμφὶ σκηναῖς | τροχηλάτοις, <οὐκ> ὀπιθεν ἐπομένους. ||¹⁰ βεβᾶσι γὰρ τοῖπερ ἀγρέται στρατοῦ. | βεβᾶσιν, οἶ, νόνημοι. | ἰῆ ἰῆ, ἰὼ ἰὼ.

Koro: Diğer askerler için de özlem duyuyoruz. Ksanthēs, on bin Mardialı'nın komutanı, Arian Ankhares'i, süvarilerin başında olan Diaiksis ve Arsakēs'i, savaşa doymak bilmez Dadatēs, Lythimnas ve Tolmos'u da. Şaşırıp kaldım hayretler içinde, artık bu adamlar çadırı arabanın çevresinde peşin sıra arkandan gelmiyorlar.

Kserksēs: Ordunun komutanıydı onlar, ölüp gittiler.

Koro: Yazık onlara, onur kazanmadan yitip gittiler.

Kserksēs: Vah ki ne vah!

A1, P82 Aisch. Pers. 1005-1007:

ἰὼ ἰώ, δαίμονες, | ἔθεσθ' ἄελπτον κακὸν | διαπρέπον, οἶον δέδορκεν Ἄτα. | πεπλήγμεθ' οἶα δι' αἰῶνος τύχα· ||⁵ πεπλήγμεθ'· εὐδηλα γάρ· | νέα νέα δύα δύα·

Koro: Of of, tanrılar (daimōn'lar) bizi beklenmedik ve dikkat çeken bir felakete attılar. Gaflete düşüren Atē'nin bakışını diktiği.

Kserksēs: Feleğin tokadını yedik, etkisi uzun sürecek.

Koro: Adamakıllı yedik tokadı, durum ortada.

Kserksēs: Ah yeni acılar!

A1, P83 Aisch. Pers. 1011-1015:

Ἰαόνων ναυβατᾶν | κύρσαντες οὐκ εὐτυχῶς. | δυσπόλεμον δὴ γένος τὸ Περσᾶν. | πῶς δ' οὐ; στρατὸν μὲν τοσοῦ- ||⁵ τον τάλας πέπληγμαί.

Koro: İonialı gemicilerden belamızı bulduk, Pers soyu savaşta talihsiz artık.

Kserksēs: Nasıl olmasın. Bu kadar büyük bir orduyu kaybederek acınası şekilde çarpıldım.

A1, P84 Aisch. Pers. 1016-1024:

τί δ' οὐκ ὄλωλεν, μεγάλατε, Περσᾶν; | ὄρας τὸ λοιπὸν τόδε τᾶς ἐμᾶς στολᾶς; | ὄρῳ ὄρῳ. | τόνδε τ' οἰστοδέγμονα – ||⁵ τί τόδε λέγεις σεσωμένον; | θησαυρὸν βελέεσιν. | βαιά γ' ὡς ἀπὸ πολλῶν. | ἐσπανίσμεθ' ἄρωγῶν.

Koro: Ne kaldı geriye? Büyüktü Persler'in gücü.

Kserkēs: Teçhizatımdan geriye elimde ne kaldı görüyor musunuz?

Koro: Görüyorum görüyorum.

Kserksēs: İşte, bu okluk.

Koro: Kurtardığın bu şeyin ne olduğunu söyledin?

Kserksēs: Oklar için kutu dedim.

Koro: Ne azıcık şey kalmış o koca teçhizattan.

Kserksēs: Mahrum kaldık bizi koruyan gücümüzden.

A1, P85 Aisch. Pers. 1025-1030:

Ἰάνων λαὸς οὐ φυγαίχμας. | ἄγαν ἄρειος· κατεῖδον δὲ πῆμ' ἄελπτον... | πέπλον δ' ἐπέρρηξ' ἐπὶ συμφορᾷ κακοῦ.

Koro: İonia halkı savaştan kaçmaz.

Kserksēs: Çok savaş canlısılar, beklenmedik felaketi oracıkta gözetledim... Giysilerimi parçaladım görünce o felaketi.

A1, P86 Aisch. Pers. 1033-1038:

δίδυμα γάρ ἐστι καὶ τριπλᾶ | λυπρά, χάρματα δ' ἐχθροῖς. | καὶ σθένος γ' ἐκολούθη | γυμνός εἰμι προπομπῶν. ||⁵ φίλων ἄταισι ποντίαισιν. | δίαινε δίαινε πῆμα· πρὸς δόμους δ' ἴθι.

Koro: Zira acımız iki misli hatta üç.

Kserksēs: Bize ızdırap gelen, düşmanlarımıza sevinç veriyor.

Koro: Ve gücümüzü de kestiler.

Kserksēs: Korularım gidince çıplak kaldım.

Koro: Dostların denizde yitip gittiler.

Kserksēs: Ağlayın ağlayın mutsuzluğumuza! Haydi saraya girin!

A1, P87 Aisch. Pers. 1045-1063:

ὄτοτοτοτοῖ. | βαρεῖά γ' ἄδε συμφορά. | οἷ, μάλα καὶ τόδ' ἀλγῶ. | ἔρεσσ' ἔρεσσε καὶ στέναζ' ἐμὴν
χάριν...||⁵ βόα νυν ἀντίδουπά μοι. | μέλιν πάρεστι, δέσποτα. | ἐπορθίαζέ νυν γόοις. | ὄτοτοτοτοῖ.
| μέλαινα δ' ἀμμεμειξεται, ||¹⁰ οἷ, στονόεσσα πλαγά. | καὶ στέρν' ἄρασσε κάπιβόα τὸ Μύσιον...|
καὶ μοι γενείου πέρθε λευκήρη τρίχα. | ἄπριγδ' ἄπριγδα μάλα γοεδνά. | πέπλον δ' ἔρεικε κολπίαν
ἀκμηῆ χερῶν. ||¹⁵ ἀνία, ἀνία. | καὶ ψάλλ' ἔθειραν καὶ κατοίκτισαι στρατόν. | ἄπριγδ' ἄπριγδα μάλα
γοεδνά.

Koro: Oy oy, bu felâkete katlanmak çok zor. Aaaaah, bu acı çok fazla.

Kserksēs: Dövünün dövünü, inleyn benim yerime...Haykırırlarına haykırırlarınla katıl.

Koro: Bununla hemen ilgilenirim efendim.

Kserksēs: Haydi yükseltin feryatlarınızı!

Koro: Oy, oy, inlemelerim kara dövünüşlerimle karışacak.

Kserksēs: Bağrına vur ve ativer Mysia çığlığını...ve benim için ak sakallarımı yol!

Koro: Sıkı sıkı yolacağım acılar içinde.

Kserksēs: Yırtın tırnaklarınızla göğsünüzdeki rubayı.

Koro: Aaaaah, aaaaaah.

Kserksēs: Saçınızı da yolun ah vah ederek orduya!

Koro: Sıkı sıkı yolacağım acılar içinde.

A1, P88 Aisch. Pers. 1066-1077:

βόα νυν ἀντίδουπά μοι. {[ἐπώδος.} | οἰοῖ οἰοῖ. | αἰακτὸς ἐς δόμους κίε. | ἰὼ ἰὼ [Περσίς αἶα
δύσβατος.] ||⁵ ἰωὰ δὴ κατ' ἄστν. | ἰωὰ δὴτα, ναὶ ναί. | γοᾶσθ' ἀβροβάται. | ἰὼ ἰὼ, Περσίς αἶα
δύσβατος. | ἦῆ ἦῆ, τρισκάλοισιν, ||¹⁰ ἦῆ ἦῆ, βάρισιν ὀλόμενοι. | πέμψω τοί σε δυσθρόοις γόοις.

Kserksēs: Haykırırlarına haykırırlarınla katıl.

Koro: Oooy, ooy

Kserksēs: Ağlaşarak girin saraya!

Koro: Ah, ah. Pers toprağı üzerinde yürümek ne zor.

Kserksēs: Vah vah kentimize

Koro: Elbette, vah vaah.

Kserksēs: Sızlanıp durun yumuşak narin adımlarınızla.

Koro: Ah, ah. Pers toprağı üzerinde yürümek ne zor.

Kserksēs: Vah vaah üç sıra kürekli kadırgalarda yitenlere,

Koro: Peşinden geliyorum acıklı inleyişlerimle.

A2 HERODOTOS

A2, P1 Hdt. 8,109.13-19:

Τάδε γὰρ οὐκ ἡμεῖς κατεργασάμεθα, ἀλλὰ θεοὶ τε καὶ ἥρωες, οἱ ἐφθόνησαν ἄνδρα ἓνα τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης βασιλεῦσαι, ἐόντα ἀνόσιόν τε καὶ ἀτάσθαλον· ὃς τὰ τε ἱρὰ καὶ τὰ ἴδια ἐν ὁμοίῳ ἐποιέετο, ἐμπιπράς τε καὶ καταβάλλων τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα· ὃς καὶ τὴν θάλασσαν ἀπεμαστίγωσε πέδας τε κατήκε.

Zira onun yaptıklarına son verip hakkından gelen biz değiliz. Bunu ona yapan tanrılar ve kahramanlarımızdır. Onlar ki pervasız ve kutsala saygısı olmayan tek bir adamın Asya ve Avrupa'yi yönetmesine izin vermeyip ona gazez duydular. Çünkü bu adam kutsal olanla dünyevi olan arasında hiçbir fark gözetmeden tanrı heykellerini yakıp yerlere devirmişti. Üstelik denizi kırbaçlayıp sularına zincir takarak yere sermişti.

A2, P2 Hdt. 7,8.36-46:

εἰ τούτους τε καὶ τοὺς τούτοισι πλησιοχώρους καταστρεψόμεθα, οἱ Πέλοπος τοῦ Φρυγὸς νέμονται χώραν, γῆν τὴν Περσίδα ἀποδέξομεν τῷ Διὸς αἰθέρι ὁμουρέουσιν· οὐ γὰρ δὴ χώραν γε οὐδεμίαν κατόψεται ἥλιος ὁμουρέουσα τῇ ἡμετέρῃ, ἀλλὰ σφεας πάσας ἐγὼ ἅμα ὑμῖν μίαν χώραν θήσω, διὰ πάσης διεξελθῶν τῆς Εὐρώπης. Πυνθάνομαι γὰρ ὦδε ἔχειν, οὔτε τινὰ πόλιν ἀνδρῶν οὐδεμίαν οὔτε ἔθνος οὐδὲν ἀνθρώπων ὑπολείπεσθαι, τὸ ἡμῖν οἶόν τε ἔσται ἐλθεῖν ἐς μάχην, τούτων τῶν κατέλεξα ὑπεξαριρημένων. Οὕτω οἱ τε ἡμῖν αἴτιοι ἔξουσι δούλιον ζυγὸν οἱ τε ἀναίτιοι.

Eğer onları (Atinalılar'ı) ve komşularını, Frigyalı Pelops'un ülkesinin sakinlerini ele geçirirsek, Pers toprağının sınırı ta Zeus'un hükümrانlığındaki gökyüzüne dayanacak. Böylece güneş, bizim sınırlarımızın ötesinde artık parlamayacak. Sizin de yardımınızla bütün Avrupa içinde hızla yayılarak bütün toprakları tek bir ülke yapacağım. Zira bana dediklerine göre durum şöyle: Bir kez bu dediğim ulusları ortadan kaldırdıktan sonra, artık savaşılabilecek bir tek site, ölümlüler arasında bizimle savaşta boy ölçüşebilecek bir tek ulus kalmıyor. Böylece düşmanlarımızın boynuna kölelik boyunduruğunu vurmakla herkesi, hatta düşmanımız olmayanları da aynı boyunduruğa vurmuş olacağız.

A2, P3 Hdt. 1,4.14-16:

Τὴν γὰρ Ἀσίην καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρα οἰκιοῦνται οἱ Πέρσαι, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἡγήνται κεχωρίσθαι.

Zira Persler Asya'yi ve orada oturan barbar halkları (ethnē) kendilerinin sayarlar, Avrupa'yi ve özellikle de Hellen dünyasını kendilerinden ayrı (farklı) görürler.

A2, P4 Hdt. 9,116.16-17:

τὴν Ἀσίην πᾶσαν νομίζουσι ἑωυτῶν εἶναι Πέρσαι καὶ τοῦ αἰεὶ βασιλεύοντος.

Persler tüm Asya'yi kendilerinin sayarlar ve her zaman kralın egemenliğinde yaşarlar.

A2, P5 Hdt. 5,105:

βασιλεῖ δὲ Δαρείῳ ὡς ἐξαγγέλθη Σάρδις ἀλούσας ἐμπεπρησθαι ὑπὸ τε Ἀθηναίων καὶ Ἴωνων, τὸν δὲ ἡγεμόνα γενέσθαι τῆς συλλογῆς ὥστε ταῦτα συνυφανθῆναι τὸν Μιλήσιον Ἀρισταγόρην, πρῶτα μὲν λέγεται αὐτόν, ὡς ἐπύθετο ταῦτα, Ἴωνων οὐδένα λόγον ποιησάμενον, εὖ εἰδότα ὡς οὗτοί γε οὐ καταπροῖζονται ἀποστάντες, εἰρέσθαι οἵτινες εἶεν οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ δὲ πυθόμενον αἰτῆσαι τὸ τόξον, λαβόντα δὲ καὶ ἐπιθέντα οἷστον ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπειναι, καὶ μιν ἐς τὸν ἡέρα βάλλοντα εἰπεῖν· «Ἰ Ζεῦ, ἐκγενέσθαι μοι Ἀθηναίους τείσασθαι», εἶπαντα δὲ ταῦτα προστάξει ἐνὶ τῶν θεραπόντων δειπνοῦ προκεμένου αὐτῷ ἐς τρις ἐκάστοτε εἰπεῖν· «Δέσποτα, μέμνεο τῶν Ἀθηναίων.»

Dareios, Atinalılarla İonialılar'ın Sardeis'i aldıklarını ve yaktıklarını, bu işlerin Miletoslu Aristagoras'ın başının altından çıktığını haber verdikleri zaman derler ki, Dareios nasıl olsa kolayca haklarından gelebileceğini bildiği İonialılar'a hiç aldırış etmemiş ve ilk işi, "Kim bu Atinalılar?" diye sormak olmuş; kim olduklarını öğrenince yayını getirtmiş, bir ok takmış, gökyüzüne doğrultup atmış ve oku tanrılar katına gönderirken bağırması: "Ey Zeus! Bırak beni, Atinalılara hadlerini bildireyim." Bunu demiş, sonra adamlarından birisine emir vermiş, kendisine her yemek getirdiklerinde üç sefer, "Ey kral, Atinalıları unutma!" diye hatırlatılsın demiş

(çev. ÖKMEN 2007: 435).

A2, P6 Hdt. 5,78.2-8:

εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννεύομενοι μὲν οὐδαμῶν τῶν σφέας περιοικεόντων ἦσαν τὰ πολέμια ἀμείνονες, ἀπαλλαχθέντες δὲ τυράννων μακρῷ πρῶτοι ἐγένοντο. Δηλοῖ ὦν ταῦτα ὅτι κατεχόμενοι μὲν ἐθελοκάκεον ὡς δεσπότη ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς ἕκαστος ἐωυτῷ προεθυμέετο κατεργάζεσθαι.

Tiranlar yönetimindeki Atina, askerlik bakımından, komşu ulusların hiçbirisine üstün değildi; tiranlarından kurtulunca çok öne geçti; bu da şunu gösterir ki, bir efendinin buyruğu altında yurttaşlar istekli davranmazlar, çünkü bir efendi için çalışmaktadırlar, oysa özgür oldukları zaman, artık kendi öz çıkarları haline gelmiş olan şeyi canla başla savunurlar.

(çev. ÖKMEN 2007: 419)

A2, P7 Hdt. 8,144.10-20:

πρῶτα μὲν καὶ μέγιστα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ οἰκήματα ἐμπεπρησμένα τε καὶ συγκεχωσμένα, τοῖσι ἡμέας ἀναγκαίως ἔχει τιμωρέειν ἐς τὰ μέγιστα μᾶλλον ἢ περ ὁμολογέειν τῷ ταῦτα ἐργασαμένῳ· αὐτὶς δὲ τὸ Ἑλληνικόν, ἐδὸν ὄμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεά τε «ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι. Ἐπίστασθέ τε οὕτω, εἰ μὴ καὶ πρότερον ἐτυγχάνετε ἐπιστάμενοι· ἔστ' ἂν καὶ εἰς περιῆ Ἀθηναίων, μηδαμὰ ὁμολογήσοντας ἡμέας Ξέρξη.

En başta ve en önemlisi, tanrılarımızın yerlere serilen ve yakılan tapınakları ve heykelleri; biz bu kabalıkları yapanlarla bağdaşmak değil, onlardan ne pahasına olursa olsun, hem de en ağır şekilde öç almak isteriz; ikincisi Hellen yurdu duygusu var; kanımızla dilimizle, aynı tanrılara tapmakta oluşumuzla, kurbanlarımızla, zevk ve töre ortaklığımızla bağlı olduğumuz Hellas'a ihanet etmek Atinalılar için iyi olmaz. Şunu biliniz, eğer şimdiye kadar bilmiyordusanız, yeryüzünde bir tek Atinalı kaldıkça, Atina ile Kserksēs bağdaşmayacaktır.

(çev. ÖKMEN 2007: 683)

A2, P8 Hdt. 7,11.7-10:

Μὴ γὰρ εἶην ἐκ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπεος τοῦ Ἀρσάμεος τοῦ Ἀριαράμνεω τοῦ Τεῖσπεος τοῦ Κύρου τοῦ Καμβύσσεω τοῦ Τεῖσπεος τοῦ Ἀχαιμένεος γεγονώς, μὴ τιμωρησάμενος Ἀθηναίους.

Eğer Atinalılardan öcümüzü almazsam, bana da Akhaimenes, Teispes, Kambyses, Kyros, Teispes, Ariaramnes, Arsames, Hystaspes, Dareios oğlu demesinler.

A2, P9 Hdt. 3,82.4-10; 3,82.26-29:

Τριῶν γὰρ προκειμένων καὶ πάντων τῶ λόγῳ ἀρίστων ἐόντων, δήμου τε ἀρίστου καὶ ὀλιγαρχίης καὶ μοναρχου, πολλῶ τοῦτο προέχειν λέγω. Ἄνδρὸς γὰρ ἑνὸς τοῦ ἀρίστου οὐδὲν ἄμεινον ἂν φανείη· γνώμη γὰρ τοιαύτη χρεώμενος ἐπιτροπεύει ἂν ἀμωμήτως τοῦ πλήθους, σιγῶτό τε ἂν βουλευόμενα ἐπὶ δυσμενέας ἀνδρας οὕτω μάλιστα... Ἐχῶ τοίνυν γνώμην ἡμέας ἐλευθερωθέντας διὰ ἓνα ἀνδρα τὸ τοιοῦτο περιστέλλειν, χωρὶς τε τούτου πατρίους νόμους μὴ λύειν ἔχοντας εὐ- οὐ γὰρ ἄμεινον.

Üç çeşit devlet alalım, hepsi de kendi çeşitlerinin en iyisi olsun, halk idaresinin en iyisi, kusursuz bir oligarşi ve monarşinin en erdemlisi. Ben derim ki, bu üçünün en iyisi monarşidir. Çünkü en üstün düzeydeki bir hükümdarın erdeminden daha iyi bir şey gösterilemez. Kendisinde varsaydığımız düşünme yetisiyle halk yararına daha iyi çalışır ve böylece alınacak kararlar kötü niyetlilere karşı daha iyi korunmuş olur... Ben şu düşüncedeyim ki, bizi bir insanın (Kyros'un) iktidarı kurtarmıştır, bu rejime bağlı kalalım ve -bunu bir yana bıraksak bile- atalarımızın geleneğidir, bozmayalım, çünkü o iyidir; çünkü onu bozarsak, hiçbir şey elde edemeyiz.

(çev. ÖKMEN 2007: 255)

A2, P10 Hdt. 3,89.12-18:

Ἐπὶ γὰρ Κύρου ἄρχοντος καὶ αὐτὶς Καμβύσσεω ἦν κατεστηκὸς οὐδὲν φόρου πέρι, ἀλλὰ δῶρα ἀγίνεον. Διὰ δὲ ταύτην τὴν ἐπίταξιν τοῦ φόρου καὶ παραπλήσια ταύτη ἄλλα λέγουσι Πέρσαι ὡς Δαρείος μὲν ἦν κάπηλος, Καμβύσης δὲ δεσπότης, Κύρος δὲ πατήρ, ὁ μὲν ὅτι ἐκαπήλευε πάντα τὰ πρήγματα, ὁ δὲ ὅτι χαλεπὸς τε ἦν καὶ ὀλίγωρος, ὁ δὲ ὅτι ἡπιὸς τε καὶ ἀγαθὰ σφι πάντα ἐμηχανήσατο.

Kyros ve Kambysēs zamanında vergi konusunda belli ve değişmez bir kural yoktu; krala armağanlar sunulurdu. Vergilerin böyle düzene sokulması ve buna benzer öbür reformlar İranlılara Dareios için tüccar, Kambysēs için zorba, Kyros için de baba dedirtmiştir, çünkü birincisi her şeyde bir kazanç arardı, ikincisi sert ve duygusuzdu, üçüncüsü ise insan adamdı ve onların iyiliği için çalışırdı.

(çev. ÖKMEN 2007: 259)

A2, P11 Hdt. 3,134.4-14:

«Ὡ βασιλεῦ, ἔχων δύναμιν τοσαύτην κάτῃσαι, οὔτε τι ἔθνος προσκτώμενος οὔτε δύναμιν Πέρσησι. Οἰκὸς δὲ ἐστὶ ἀνδρα καὶ νέον καὶ χρημάτων μεγάλων δεσπότην φαίνεσθαί τι ἀποδεικνύμενον, ἵνα καὶ Πέρσαι ἐκμάθωσι ὅτι ὑπ' ἀνδρὸς ἄρχονται. Ἐπ' ἀμφοτέρω δέ τοι φέροι ταῦτα ποιέειν, καὶ ἵνα σφέων Πέρσαι ἐπίστωνται ἀνδρα εἶναι τὸν προεσσεῶτα καὶ ἵνα τρίβωνται πολέμῳ μὴδὲ σχολὴν ἄγοντες ἐπιβουλεύωσί τοι. Νῦν γὰρ ἂν τι καὶ ἀποδέξαιο ἔργον, ἕως νέος εἷς ἡλικίην· αὐξομένῳ γὰρ τῶ σώματι συναύξονται καὶ αἱ φρένες, γηράσκοντι δὲ συγγηράσκουσι καὶ ἐς τὰ πρήγματα πάντα ἀπαμβλύνονται.»

Nedir bu ey kral, elinde bu kadar güç kuvvet varken, bir şey yapmadan oturuyorsun, İran İmparatorluğu'na yeni bir ulus, yeni bir ülke katmıyorsun? Bu kadar büyük hazinelerin sahibi ve üstelik genç olan bir adamın başarılar kazanması, kendisini göstermesi gerekir, o zaman İranlılar da kendilerini bir erkeğin yönettiğini anlarlar. Böyle yapmakla iki yararın olur; birincisi İranlılar'a başlarında bir erkeğin bulunduğunu göstermiş olursun, ikincisi onların enerjilerini savaşta harcar, sana karşı ayaklanmaları için vakit bırakmamış olursun. Kendini göster-menin zamanı şimdidir, çünkü gençsin; insanoğlunun enerjisi gövdesinin gücüyle artar; ama bir gün gelir kocalır ve artık iş görececek hali kalmaz.

(çev. ÖKMEN 2007: 277-8)

A2, P12 Hdt. 3,80.9-25:

Κῶς δ' ἄν εἴη χρῆμα κατηρημένον μουναρχίη, τῆ ἕξεστι ἀνευθύνῳ ποιέειν τὰ βούλεται; Καὶ γὰρ ἄν τὸν ἄριστον ἀνδρῶν πάντων στάντα ἐς ταύτην τὴν ἀρχὴν ἐκτός τῶν ἐωθότων νοημάτων στήσειε. Ἐγγίνεται μὲν γὰρ οἱ ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ. Δύο δ' ἔχων ταῦτα ἔχει πᾶσαν κακότητα· τὰ μὲν γὰρ ὕβρι κεκορημένος ἔρδει πολλὰ καὶ ἀτάσθαλα, τὰ δὲ φθόνῳ. Καίτοι ἄνδρα γε τύραννον ἀφθονον ἔδει εἶναι, ἔχοντά γε πάντα τὰ ἀγαθὰ· τὸ δὲ ὑπεναντίον τούτου ἐς τοὺς πολίτας πέφυκε· φθονέει γὰρ τοῖσι ἀρίστοισι περιεοῦσί τε καὶ ζῶουσι, χαίρει δὲ τοῖσι κακίστοισι τῶν ἀστῶν, διαβολὰς δὲ ἄριστος ἐνδέκεσθαι. Ἀναρμοστότατον δὲ πάντων· ἦν τε γὰρ αὐτὸν μετρίως θωμάζης, ἄχθεται ὅτι οὐ κάρτα θεραπεύεται, ἦν τε θεραπεύη τις κάρτα, ἄχθεται ἅτε θωπί. Τὰ δὲ δὴ μέγιστα ἔρχομαι ἐρέων· νόμιαί τε κινέει πάτρια καὶ βιάται γυναικας κτείνει τε ἀκρίτους.

Bir kimseye hiçbir hesap verme külfetine katlanmadan dilediğini yapmak imkânını veren monarşide sürekli bir denge kurulabilir mi? Bu kadar gücü kuv-veti dünyanın en akli başında adamına verseniz, o bile sapıtır. Kendini beğen-mişlik uğursuz bir şeydir, eldeki güç onu besler ve haset insanoğlunu daha doğ-duğu andan pençesine geçirir. Bu iki kusur insanı canavar haline getirir; cinayetlerin yarısı kendini beğenmişlikten, öbür yarısı hasetten gelir. Ama ne diye-ceksiniz, bir tiran kimseyi kıskanmaz, çünkü onun her şeyi vardır. Oysa tam tersine, haset ve tiranlık iç içedir ve yurttaşın zararına işler; iyi insanları kıskanması için onların sadece var olmaları bile yeter, kentlerde kötülerden başkasını sev-mez; iftira onun katında iyi bir şeydir. Ama en büyük tutarsızlık şuradadır: Saygı gösterirsiniz daha çoğunu ister, daha çoğunu gösterirsiniz, bu sefer de dalkavuk der. Daha acısını, daha kötüsünü de söyleyeyim: Atalardan kalma görenekleri bozar; kadınların ırzına geçer, karar olmadan adam öldürür. – Buna karşılık halk idaresi, en başta adı güzel, isonomia, yasalar karşısında eşitlik. İkincisi hükümdarın aşırılıkları bunda yok; yöneticiler kura ile seçilirler; yöneticiler sorumluluk taşırlar; her karar kamuya dayanır. Benim önerim bu, bu monarşiyi bırakalım, halk yönetimine geçelim; zira her iyilik halk yığınlarındadır.

(çev. ÖKMEN 2007: 253-4)

A2, P13 Hdt. 9,16.21-26:

Ξεῖνε, ὃ τι δεῖ γενέσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀμήχανον ἀποτρέψαι ἀνθρώπῳ· οὐδὲ γὰρ πιστὰ λέγουσι ἐθέλει πειθεσθαι οὐδεὶς. Ταῦτα δὲ Περσέων συχνοὶ ἐπιστάμενοι ἐπόμεθα ἀναγκαίῃ ἐνδεδεμένοι. Ἐχθίστη δὲ ὁδὸν ἔστι τῶν ἐν ἀνθρώποισι αὐτῇ, πολλὰ φρονέοντα μηδενὸς κρατέειν.

Yabancı, tanrının yazdığını insan değiştiremez, inanılmaya değer sözler söyleyebilirsiniz; kimse size inanmaz. Bu sana söylediklerimi Persler arasında bilen çoktur, ama gene de zorunluluk bizi zincir

gibi bağlamıştır, tutulan yolda yuvarlanıyoruz. Acıların en kötüsü insanın böyle bir sona bile bile gitmesi, elinden bir şey gelmemesi.

(çev. ÖKMEN 2007: 693)

A2, P14 Hdt. 8,99.1-8,100.1:

Ἡ μὲν δὴ πρώτη ἐς Σοῦσα ἀγγελίη ἀπικομένη, ὡς ἔχοι Ἀθήνας Ξέρξης, ἔτερψε οὕτω δὴ τι Περσέων τοὺς ὑπολειφθέντας ὡς τὰς τε ὁδοὺς μυρσίνη πάσας ἐστόρεσαν καὶ ἐθυμίων θυμῆματα καὶ αὐτοὶ ἦσαν ἐν θαλίῃσι τε καὶ εὐπαθείησι· ἡ δὲ δευτέρη σφι ἀγγελίη ἐπεσελθοῦσα συνέχεε οὕτω ὥστε τοὺς κιθῶνας κατηρείξαντο πάντες βοῆ τε καὶ οἰμωγῇ ἐχρέωντο ἀπλέτω, Μαρδόνιον ἐν αἰτίῃ τιθέντες. Οὐκ οὕτω δὲ περὶ τῶν νεῶν ἀχθόμενοι ταῦτα οἱ Πέρσαι ἐποίεον ὡς περὶ αὐτῶ Ξέρξη δειμαίνοντες. Καὶ περὶ Πέρσας μὲν ἦν ταῦτα τὸν πάντα μεταξὺ χρόνον γινόμενα, μέχρι οὗ Ξέρξης αὐτὸς σφεα ἀπικόμενος ἔπαυσε

Kserksēs'in Atina'ya aldığı bildiren ilk haber Sousa'ya ulaştığı zaman, yurtlarında kalmış olan Persler sevinçle coşmuşlardı; sokakları mersin dalları ile süslemişler, tütsüler, kokular yakmışlar, kurbanlar kesmişler, bayram etmişlerdi. Ama sonradan gelen ikinci haberle perişan oldular; üstlerini başlarını paralyor, artsız arasız çılgınlık koparıyor ve Mardonios'a kızıyorlardı. Bu kadar üzüntü, kaybedilen gemiler için olduğu kadar, Kserksēs'in kendisi için duydukları korkudandı. Bu ulusal yas, Kserksēs kendi dönüp durduruncaya kadar sürdü.

(çev. ÖKMEN 2007: 659)

A2, P15 Hdt. 8,26.12-15:

Ἦκον δὲ σφι αὐτόμολοι ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίας ὀλίγοι τινές, βίου τε δεόμενοι καὶ ἐνεργοὶ βουλόμενοι εἶναι. Ἄγοντες δὲ τούτους ἐς ὄψιν τὴν βασιλέος ἐπυθάνοντο οἱ Πέρσαι περὶ τῶν Ἑλλήνων τί ποιοῖεν· εἷς δὲ τις πρὸ πάντων ἦν ὁ εἰρωτῶν αὐτοὺς ταῦτα. Οἱ δὲ σφι ἔλεγον ὡς Ὀλύμπια ἄγουσι καὶ θεωροῦσι ἀγῶνα γυμνικὸν καὶ ἵππικόν. Ὁ δὲ ἐπείρετο ὅ τι τὸ ἄεθλον εἶη σφι κείμενον περὶ ὅτεο ἀγωνίζονται· οἱ δὲ εἶπον τῆς ἐλαίης τὸν διδόμενον στέφανον. Ἐνθαῦτα εἶπας γνώμην γενναιοτάτην Τριτανταίχμης ὁ Ἄρταβάνου δειλίην ὥφλε πρὸς βασιλέος. Πυθανόμενος γὰρ τὸ ἄεθλον ἐὸν στέφανον ἀλλ' οὐ χρήματα, οὔτε ἠνέσχετο σιγῶν εἶπέ τε ἐς πάντας τάδε· «Παπαί, Μαρδόνιε, κοίους ἐπ' ἄνδρας ἡγάγες μαχησομένους ἡμέας, οἱ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῦνται ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς.»

Arkadia'dan az sayıda adam Persler'in yanına geldi; bunlar asker kaçağıydılar, yemeğe ve çalışacak işe ihtiyaçları vardı. Persler bunları kralın önüne götürerek Hellenler'in ne yaptığını sordular. Persler'den bir kişi diğerlerinin adına soruları soruyordu. Arkadialılar da onlara Hellenler'in Olimpiyat Festivali'ni kutladıklarını, atletik yarışmaları ve at yarışlarını izlediklerini söylediler. Pers de bu kez yarışmacılar için verilen ödülün ne olduğunu sordu. Onlar da cevaben ödülün, zeytin ağacının dal ve yapraklarından yapılmış bir çelenk olduğunu söylediler. Tam bu sırada Artabanos'un oğlu Tritantaikhmēs yüce gönüllü bir düşünceyle yorumda bulundu ancak bu nedenle kral tarafından korkaklık addedilen bir suçlamaya maruz kaldı. Tritantaikhmēs ödülün para değil de çelenk olduğunu duyunca herkesin içinde kendini tutamayıp şu sözleri sarfetmiş: Ah Mardonios! Bizi ne çeşit adamlarla savaşa soktun. Bunlar para için değil, onur (erdem) için yarışıyorlar!

A2, P16 Hdt. 7,40.13-18:

Ὅπισθε δὲ τούτων τῶν δέκα ἵππων ἄρμα Διὸς ἱρὸν ἐπετέτακτο, τὸ ἵπποι μὲν εἶλκον λευκοὶ ὀκτώ, ὀπισθε δὲ αὐτῶν ἵππων εἶπετο πεζῆ ἠνίοχος ἐχόμενος τῶν χαλινῶν· οὐδεὶς γὰρ δὴ ἐπὶ τούτων τὸν θρόνον ἀνθρώπων ἐπιβαίνει. Τούτου δὲ ὀπισθε αὐτὸς Ξέρξης ἐπ' ἄρματος ἵππων Νησαίων·

Bu on attan sonra, Zeus'ün sekiz beyaz savaş atı koşulu kutsal arabası; atların arkasında yaya bir sürücü, elinde dizginler; çünkü bu tahta hiçbir ölümlü oturamaz. Bu arabanın arkasında Kserksēs'in kendisi, koşum atları Nesaion cinsinden.

(çev. ÖKMEN 2007: 531)

A2, P17 Hdt. 8,98.3-8,99.1:

Τούτων δὲ τῶν ἀγγέλων ἔστι οὐδὲν ὃ τι θᾶσσον παραγίνεται θνητὸν ἕν· οὕτω τοῖσι Πέρσῃσι ἐξεύρηται τοῦτο. Λέγουσι γὰρ ὡς ὁσέων ἂν ἡμερέων <ἦ> ἢ πᾶσα ὁδός, τοσοῦτοι ἵπποι τε καὶ ἄνδρες διεστάσι, κατὰ ἡμερησίην ὁδὸν ἐκάστην ἵππος τε καὶ ἀνὴρ τεταγμένος· τοὺς οὔτε νιφετός, οὐκ ὄμβρος, οὐ καῦμα, οὐ νύξ ἔργει μὴ οὐ κατανύσαι τὸν προκείμενον αὐτῷ δρόμον τὴν ταχίστην. Ὁ μὲν δὴ πρῶτος δραμῶν παραδιδόει τὰ ἐντεταλμένα τῷ δευτέρῳ, ὁ δὲ δεύτερος τῷ τρίτῳ· τὸ δὲ ἐνθεῦτεν ἤδη κατ' ἄλλον <καὶ ἄλλον> διεξέρχεται παραδιδόμενα, κατὰ περ <παρ'> Ἑλλῆσι ἢ λαμπαδηφορίην τὴν τῷ Ἡφαίστῳ ἐπιτελέουσι. Τοῦτο τὸ δράμημα τῶν ἵππων καλέουσι Πέρσαι ἀγγαρήιον.

Yeryüzünde Pers haberleşme servisi kadar hızlı hiçbir şey yoktu; bakınız Persler, kendi anlatışlarına göre, bu işi nasıl düzenlemişlerdir: Yol, baştan sona kadar, bir günde aşılabilecek bölümlere ayrılmıştır. Bunlara, değiştirme yapmak için her bir günlük aralık başına bir tane hesabı ile adam ve at verilmiştir; habercinin yolu en kısa zamanda almasına hiçbir şey engel olamaz, ne kar, ne yağmur, ne güneşin ateşi, ne gece. Birinci ulak, haberi ikinciye aktarır, ikinci üçüncüye ve böylece gider. Haber, Hellenler'in Hephaistos onuruna düzenledikleri lampadophoroiler'deki meşale gibi elden ele geçerek yerine ulaşır. Bu atlı postaya Persler, "Angareion" diyorlar.

(çev. ÖKMEN 2007: 659)

A2, P18 Hdt. 1,153.1-12

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ κήρυκος λέγεται Κύρον ἐπειρέσθαι τοὺς παρεόντας οἱ Ἑλλήνων τίνες ἐόντες ἄνθρωποι Λακεδαιμόνιοι καὶ κόσοι πλῆθος ταῦτα ἐωυτῷ προαγορεύουσι. Πυνθανόμενον δὲ μιν εἰπεῖν πρὸς τὸν κήρυκα τὸν Σπαρτιήτην· «Οὐκ ἔδεισά κω ἄνδρας τοιοῦτους, τοῖσι ἔστι χῶρος ἐν μέσῃ τῆ πόλι ἀποδεδεγμένος ἐς τὸν συλλεγόμενοι ἀλλήλους ὁμνύντες ἐξαπατῶσι. Τοῖσι, ἦν ἐγὼ ὑγιαίνω, οὐ τὰ Ἰώνων πάθεα ἔσται ἔλλεσχα ἀλλὰ τὰ οἰκία.» Ταῦτα ἐς τοὺς πάντας Ἑλληνας ἀπέρριψε ὁ Κύρος τὰ ἔπεα, ὅτι ἀγορὰς στησάμενοι ὦνῃ τε καὶ πρήσι χρέωνται· αὐτοὶ γὰρ οἱ Πέρσαι ἀγορῆσι οὐδὲν ἐώθασι χρᾶσθαι, οὐδέ σφι ἔστι τὸ παράπαν ἀγορή.

Elçi bunları söyledikten sonra, anlatıldığına göre, Kyros o anda yanında bulunan Hellenler'e, Spartalılar'ın nasıl adamlar olduklarını ve kendisiyle böyle bir dilde konuştuklarına göre ne kadar kalabalık olduklarını sormuş. Cevabı öğrendikten sonra da, Sparta elçisine şöyle demiş: «Bir araya gelmek için kentlerinin orta yerinde belirli bir yer saptayıp birbirlerine yeminler etmek suretiyle birbirlerini kandıran böylesi adamlardan hiç korkum yok. Eğer sağ kalırsam, konuşacakları şey, İonialılar'ın başlarına gelecek felaket değil, kendi evlerine (kentlerine) gelecek felaket olacaktır». Kyros bütün Hellenler'i kastederek bu hakareti ediyordu; zira Hellenler satmak ve satın almak için kurulmuş «agora»ları kullanırlar. Oysa Persler'de ise, «agora»ları kullanma alışkanlığı yoktur; hatta onlarda «agora» diye bir şey katıyyen yoktur.

A2, P19 Hdt. 3,140.4-16:

πυνθάνεται ὁ Συλοσῶν ὡς ἡ βασιλίη περιεληλύθει ἐς τοῦτον τὸν ἄνδρα τῷ κοτε αὐτὸς ἐν Αἰγύπτῳ ἔδωκε δεηθέντι τὸ εἶμα. Ἀναβάς δὲ ἐς τὰ Σοῦσα ἴζετο ἐς τὰ πρόθυρα τῶν βασιλέος οἰκίων καὶ ἔφη Δαρείου εὐεργέτης εἶναι. Ἀγγέλλει ταῦτα ἀκούσας ὁ πλουρὸς τῷ βασιλεῖ· ὁ δὲ θωμάσας λέγει πρὸς αὐτόν· Καὶ τίς ἐστὶ Ἑλλήνων εὐεργέτης τῷ ἐγὼ προαιδέομαι, νεωστὶ μὲν τὴν ἀρχὴν ἔχων, ἀναβέβηκε δ' ἢ τις ἢ οὐδεὶς κω παρ' ἡμέας αὐτῶν, ἔχω δὲ χρέος [ὡς] εἰπεῖν οὐδὲν ἄνδρὸς Ἑλληνος; Ὅμως δὲ αὐτὸν παράγαγε ἔσω, ἵνα εἰδῶ τί θέλων λέγει ταῦτα.» Παρήγε ὁ πλουρὸς τὸν Συλοσῶντα, στάντα δὲ ἐς μέσον εἰρώτων οἱ ἐρμηνέες τίς τε εἶη καὶ τί ποιήσας εὐεργέτης φησὶ εἶναι βασιλέος.

Sylosōn, vaktiyle Mısır'da mantosunu armağan etmiş olduğu adamın tahtta geçtiğini öğrendi. Gitti, Sousa'da kral sarayının eşğine oturdu ve kendisini Dareios'a iyiliği dokunmuş bir adam olarak tanıttı. Karıcı, gidip krala anlattı. Kral şaşırıp, cevap verdi: «Kımmış bu iyiliğini görmüş olup da gördüğüm iyiliğe karşı borçlu kalmış olduğum Hellen? Tahtta geçeli çok olmadı ve bu arada hiçbir Hellen kalkıp beni görmeye gelmedi. Bu Hellen'e borcum olduğumu sanmıyorum. Getiriniz bakalım, işin aslı neymiş anlayalım». Karıcı, Sylosōn'u içeri aldı; huzurda ayakta durdu, tercümanlar adını ve krala ne gibi bir hizmette bulunmuş olduğunu sordular.

(çev. ÖKMEN 2007: 281-2)

A2, P20 Hdt. 3,140.16-28:

Εἶπε ὧν ὁ Συλοσῶν πάντα τὰ περὶ τὴν χλανίδα γενόμενα καὶ ὡς αὐτὸς εἶη κείνος ὁ δούς. Ἀμείβεται πρὸς ταῦτα Δαρείος· «Ἔγω γενναιότατε ἀνδρῶν, σὺ κείνος εἷς ὃς ἐμοὶ οὐδεμίαν ἔχοντι κω δύναμιν ἔδωκας, εἰ καὶ σμικρά, ἀλλ' ὧν ἴση γε ἡ χάρις ὁμοίως ὡς εἰ νῦν κοθέν τι μέγα λάβοιμι. Ἄντ' ὧν τοι χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἄπλετον δίδωμι, ὡς μὴ κοτέ τοι μεταμελήσῃ Δαρείον τὸν Ὑστάσπεος εὐ ποιήσαντι.» Λέγει πρὸς ταῦτα ὁ Συλοσῶν· «Ἐμοὶ μήτε χρυσόν, ὦ βασιλεῦ, μήτε ἄργυρον δίδου, ἀλλ' ἀνασωσάμενός μοι [δός] τὴν πατρίδα Σάμον, τὴν νῦν ἀδελφεοῦ τοῦ ἐμοῦ Πολυκράτεος ἀποθανόντος ὑπὸ Ὅροίτεω ἔχει δοῦλος ἡμέτερος, ταύτην μοι δός ἄνευ τε φόνου καὶ ἐξανδραποδίσιοις.»

Bunun üzerine Sylosōn, manto hikayesini anlattı, o adamın kendisi olduğunu söyledi. Ey insanların en cömerti," dedi o zaman Dareios, "henüz iktidarda bulunmadığım günlerde bana bu armağanı veren sendin demek. Pek o kadar büyük bir armağan değil, evet, ama bugün bir başkasından alacağım krallara layık bir armağan kadar hoşnut bırakmıştır beni. Seni hesapsız altına ve gümüşe boğmak istiyorum, ta ki Hystaspes oğlu Dareios'a yaranın dokunduğuna pişman olmasın.

(çev. ÖKMEN 2007: 282)

A2, P21 3,38:

Πανταχῆ ὧν μοι δηλὰ ἐστὶ ὅτι ἐμάνη μεγάλως ὁ Καμβύσης· οὐ γὰρ ἂν ἱροῖσὶ τε καὶ νομαίοισι ἐπεχείρησε καταγελαῖν. Εἰ γὰρ τις προθεῖη πᾶσι ἀνθρώποισι ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους ἐκ τῶν πάντων νόμων, διασκεψάμενοι ἂν ἐλοίατο ἕκαστοι τοὺς ἐωυτῶν· οὕτω νομίζουσι πολλόν τι καλλίστους τοὺς ἐωυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. Οὐκ ὧν οἰκός ἐστι ἄλλον γε ἢ μαινόμενον ἄνδρα γέλωτα τὰ τοιαῦτα τίθεσθαι. Ὡς δὲ οὕτω νενομίκασι τὰ περὶ τοὺς νόμους οἱ πάντες ἄνθρωποι, πολλοῖσὶ τε καὶ ἄλλοισι τεκμηρίοισι πάρεστι σταθμώσασθαι, ἐν δὲ δὴ καὶ τῷδε. Δαρείος ἐπὶ τῆς ἐωυτοῦ ἀρχῆς καλέσας Ἑλλήνων τοὺς παρεόντας εἶρετο ἐπὶ κόσῳ ἂν χρήματι

βουλοίατο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας κατασιτέεσθαι· οἱ δὲ ἐπ' οὐδενὶ ἔφασαν ἔρδειν ἂν τοῦτο. Δαρείος δὲ μετὰ ταῦτα καλέσας Ἴνδῶν τοὺς καλεομένους Καλλατίας, οἱ τοὺς γονέας κατ-εσθίουσι, εἶρετο, παρεόντων τῶν Ἑλλήνων καὶ δι' ἔρμηνέος μανθανόντων τὰ λεγόμενα, ἐπὶ τίνι χρήματι δεξαίαιτ' ἂν τελευτῶντας τοὺς πατέρας κατακαίειν πυρὶ· οἱ δὲ ἀμβώσαντες μέγα εὐφημέειν μιν ἐκέλευον. Οὕτω μὲν νυν ταῦτα νενόμισται, καὶ ὀρθῶς μοι δοκέει Πίνδαρος ποιῆσαι, «νόμον πάντων βασιλέα» φήσας εἶναι.

Bütün bu yaptıklarına bakarak Kambysēs'in deli olduğuna hükmediyorum. Yoksa kutsal şeyleri ve ulusal görenekleri alaya almazdı. Zira insanları en güzel yasaları seçmekte serbest bıraksalar, her biri döner dolaşır ge-ne kendisinininkileri seçer; herkes kendi ülkesinde geçerli olan yasaların en güzel yasalar olduğuna inanır... İnsanların kendi göreneklerine karşı besledikleri duyguların gerçekten ne kadar köklü olduklarını gösteren belirtilerden birisi: Dareios kralken, bir gün çevresindeki Hellenluları toplayıp sordu; 'Babalarınızın ölüsünü yemek için kaç para istersiniz?' dedi; böyle bir şeyi hiçbir ücret karşılı-ğı yapmayacakları cevabını aldı. Dareios bunun üzerine, Kallatiai denilen Hintlileri çağırttı, ana babalarını yerlerdi, görenekleri böyleydi ve Hellenluların yanlarında bunlara sordurdu, bir tercüman aracılığıyla, babalarının ölüsünü yakmak için ne kadar para isterler diye; Hintliler bunu bir sövgü saydılar, kendilerine karşı böyle davranılmaması dileğinde bulundular. Bu gelenekler o kadar köklüdür ve Pindaros'un şu dizesi ne kadar doğrudur: 'Yasa dünyanın kraliçesi'.

(çev. ÖKMEN 2007: 230-1)

A2, P22 1,5.13-18:

ὁμοίως μικρὰ καὶ μεγάλα ἄστυ ἀνθρώπων ἐπεξίων. Τὰ γὰρ τὸ πάλαι μέγала ἦν, τὰ πολλὰ αὐτῶν σμικρὰ γέγονε· τὰ δὲ ἐπ' ἐμέο ἦν μέγала, πρότερον ἦν σμικρὰ. Τὴν ἀνθρωπίνην ὦν ἐπιστάμενος εὐδαιμονίην οὐδαμὰ ἐν τῶντῳ μένουσαν, ἐπιμνήσομαι ἀμφοτέρων ὁμοίως.

Küçük kentlerden de büyüklerinden daha az söz etmeyeceğim. Zira o zamanlar büyük olan kentlerin hemen hepsi sonradan küçülmüşlerdir ve benim gördüğüm büyükleri o zamanlar küçüktüler. Böylece insanoğlunun mal mülk bakımından hep aynı düzeyde kalmadığını göz önünde tutarak, birilerini olduğu ka-dar öbürlerini de anlatacağım.

(çev. ÖKMEN 2007: 7)

A2, P23 1,139:

Καὶ τόδε ἄλλο σφι ὧδε συμπέπτωκε γίνεσθαι, τὸ Πέρσας μὲν αὐτοὺς λέληθε, ἡμέας μέντοι οὐ· τὰ οὐνόματά σφι ἐόντα ὅμοια τοῖσι σώμασι καὶ τῇ μεγαλοπρεπείῃ τελευτῶσι πάντα ἐς τῶντῳ γράμμα, τὸ Δωριέες μὲν σὰν καλέουσι, Ἴωνες δὲ σίγμα. Ἐς τοῦτο διζήμενος εὐρήσεις τελευτῶντα τῶν Περσέων τὰ οὐνόματα, οὐ τὰ μὲν, τὰ δὲ οὐ, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως.

Persler'de görülen başka bir uzlaşa da, -kendilerinin dikkatinden kaçır ama bizim dikkatimizi cel-betti- onların adlarının adın sahibinin bedensel özelliği ve görkemiyle de uyumlu olup her zaman aynı harfle bitmesidir. Bu, Dorlar'ın san, Ionlar'ın ise sigma dedikleri harftir. Bunu araştırırsanız, Persler'in adlarının bu aynı harfle bittiğini görürsün. Bu durum bazıları için böyle bazıları için farklı değil, bütün adlar için aynı şekilde geçerlidir.

A2, P24 4,137:

Ἰστιαίου δὲ τοῦ Μιλησίου ἐναντίη ταύτη, λέγοντος ὡς νῦν μὲν διὰ Δαρείον ἕκαστος αὐτῶν τυραννεύει πόλιος, τῆς Δαρείου δὲ δυνάμιος κατααιρεθείσης οὔτε αὐτὸς Μιλησίων οἶός τε ἔσεσθαι

ἄρχειν οὔτε ἄλλον οὐδένα οὐδαμῶν· βουλήσεσθαι γὰρ ἐκάστην τῶν πολιῶν δημοκρατέεσθαι μᾶλλον ἢ τυραννεύεσθαι...

“[Histiaos’a] göre her biri kendi kentinde Dareios sayesinde tiran olarak kalabiliyordu. Dareios’un gücü kırılırsa, ne kendisi Miletoslular’ın, ne de öbürleri öbür ulusların başında kalabilirlerdi; bu kentlerin hepsi de tiranlığı kaldırıp demokrasi kurmak sevdiğiydi.”

A2, P25 2,1:

Τελευτήσαντος δὲ Κύρου παρέλαβε τὴν βασιλιήν Καμβύσης, Κύρου ἐὼν παῖς καὶ Κασσανδάνης τῆς Φαρνάσπεω θυγατρὸς, τῆς προαποθανούσης· Κύρος αὐτὸς τε μέγα πένθος ἐποίησατο καὶ τοῖσι ἄλλοισι προεῖπε πᾶσι τῶν ἦρχε πένθος ποιέεσθαι. Ταύτης δὴ τῆς γυναικὸς ἐὼν παῖς καὶ Κύρου Καμβύσης Ἴωνας μὲν καὶ Αἰολέας ὡς δούλους πατριῶους ἐόντας ἐνόμιζε, ἐπὶ δὲ Αἴγυπτον ἐποιεέτο στρατηλασίην, ἄλλους τε παραλαβὼν τῶν ἦρχε καὶ δὴ καὶ Ἑλλήνων τῶν ἐπεκράτεε.

Kyros ölünce iktidar, Kyros’un Pharnaspēs kızı Kansandanē’den olma oğlu Kambysēs’e geçti, anası Kyros’tan önce ölmüş, babası büyük yas tutmuş, hükmü altındaki yerlerde de yas tutulmasını istemişti. Bu kadınla Kyros’un oğlu olan Kambysēs, İonialılar’ı ve Aiolialılar’ı babasının köleleri sayıyordu ve Mısır’a sefer açtığı zaman hükmü altındaki öbür uluslardan başka, buyruğundaki Hellenler’i de beraber götürmüştü.

(çev. ÖKMEN 2007: 117)

A2, P26 7,11.20-23:

τούς γε καὶ Πέλοψ ὁ Φρύξ, ἐὼν πατέρων τῶν ἐμῶν δούλος, κατεστρέψατο οὕτω ὡς καὶ ἐς τόδε αὐτοῖ τε ὦνθρωποι καὶ ἡ γῆ αὐτῶν ἐπώνυμοι τοῦ καταστρεψαμένου καλέονται.

Bu adamları (Hellenler’i) bizim atalarımızın kölesi olan Frigyalı Pelops sonuna kadar köleleştirmişti. Hatta bugün bile ülkeleri, kendilerini yenmiş olan adamın adını taşımakta, kendileri de aynı adı kullanmaktadırlar.

(çev. ÖKMEN 2007: 518)

A2, P27 9,122:

Τούτου δὲ τοῦ Ἄρταυκτεω τοῦ ἀνακρεμασθέντος προπάτωρ Ἀρτεμβάρης ἐστὶ ὁ Πέρσησι ἐξηγησάμενος λόγον τὸν ἐκεῖνοι ὑπολαβόντες Κύρω προσήνεικαν λέγοντα τάδε· «Ἐπεὶ Ζεὺς ... Πέρσησι ἡγεμονίην διδοῖ, ἀνδρῶν δὲ σοί, Κύρε, κατελῶν Ἀστυάγεα, φέρε, γῆν γὰρ ἐκτίμηθα ὀλίγην καὶ ταύτην τρηχέαν, μεταναστάντες ἐκ ταύτης ἄλλην σχῶμεν ἀμείνω. Εἰσὶ δὲ πολλοὶ μὲν ἀστυγείτονες, πολλοὶ δὲ καὶ ἐκαστέρω, τῶν μίαν σχόντες πλέοσι ἐσόμεθα θωμαστότεροι· οἰκὸς δὲ ἄνδρας ἄρχοντας τοιαῦτα ποιέειν. Κόττε γὰρ δὴ καὶ παρέξει κάλλιον ἢ ὅτε γε ἀνθρώπων τε πολλῶν ἄρχομεν πάσης τε τῆς Ἀσίας;» Κύρος δέ, ταῦτα ἀκούσας καὶ οὐ θωμάσας τὸν λόγον, ἐκέλευε ποιέειν ταῦτα, οὕτω δὲ αὐτοῖσι παραίνεε κελεύων παρασκευάζεσθαι ὡς οὐκέτι ἄρξοντας ἀλλ’ ἀρξομένους· φιλέειν γὰρ ἐκ τῶν μαλακῶν χώρων μαλακοὺς ἄνδρας γίνεσθαι· οὐ γάρ τι τῆς αὐτῆς γῆς εἶναι καρπὸν τε θωμαστὸν φύειν καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια. Ὡστε συγγόντες Πέρσαι οἴχοντο ἀποστάντες, ἐσσωθέντες τῇ γνώμῃ πρὸς Κύρου, ἄρχειν τε εἶλοντο λυπρὴν οἰκέοντες μᾶλλον ἢ πεδιάδα σπείροντες ἄλλοισι δουλεύειν.

Hellenler’in çarmıha germiş oldukları Artayktēs, Artambarēs’in torunlarındandı ki, Persler’i Kyros’a şu anlamda bir dilekçe sunmak için kandırmış olan adam budur. «Mademki,» diyorlardı, «Zeus, Astyagēs’i devirip egemenliği Persler’e ve insanlar arasında da sana; Kyros’a bağışladı; ma-

demki elimizdeki toprak kısır ve taşlık, o halde yurdumuzu değiştirelim, gidip daha bereketli topraklar üzerinde yerleşelim. Çevremizde böyle çok yer var, daha uzaklarda da böyle yerler var, onlardan birini alalım, varlığımız arttıkça sözümüz de daha geçerli olur; bir kral-ulus için böylesi yakışır; bunu bugün birçok insan ve bütün Asya buyruğumuz altındayken yaparsak yaparız. Böyle güzel bir fırsat bir daha ne zaman elimize geçebilir?» Kyros bunları dinledi, pek umursamadan onlara bildikleri gibi yapmalarını söyledi; ama onların isteklerine olur derken, kendilerini artık hükmeden değil, hükmolunan kişiler durumuna alıştırmalarını öğütledi. «Zira,» dedi onlara, «sert olmayan toprak, enerjiden yoksun insanlar doğurur. Bir topraktan hem iyi ürün, hem de değerli savaşçı yetişemez». Persler bu sözü kabul etmişler ve yanından bambaşka duygularla ayrılmışlardı; Kyros onları bu düşünceden kurtarmıştı ve onlar da ovalara ekin ekip kölelik biçmektense, kısır bir toprak üzerinde imparatorluk sahibi olmayı yeğ bulmuşlardır.

(çev. ÖKMEN 2007: 744-45)

A2, P28 5,49:

Ἀρμενίων δὲ Ματιηνοὶ χώρην τήνδε ἔχοντες. Ἔχεται δὲ τούτων γῆ ἡδε Κισσίη, ἐν τῇ δὴ παρὰ ποταμῶν τόνδε Χοάσπην κείμενά ἐστι τὰ Σοῦσα ταῦτα, ἔνθα βασιλεὺς τε μέγας δίαιταν ποίεεται, καὶ τῶν χρημάτων οἱ θησαυροὶ ἐνθαυτὰ εἰσι· ἐλόντες δὲ ταύτην τὴν πόλιν θαρσέοντες ἦδη τῷ Διὶ πλούτου πέρι ἐρίζετε.

Armenialılar'dan sonra işte Matienler'in bölgesi. Bu bölgeye bitişik Kissia ve şu bölgede, Khoaspēs Irmağı'nın yanında Sousa'yi görüyorsun ki, Büyük Kral burada oturur; hazineleri de buradadır; bu kenti ele geçirdiniz mi, zenginlikten yana Zeus'la boy ölçüebilirsiniz, o halde!

(çev. ÖKMEN 2007: 403)

A2, P29 6,119.1-10:

Τοὺς δὲ τῶν Ἐρετριέων ἀνδραποδισμένους Δατίς τε καὶ Ἀρταφρένης, ὡς προσέσχον ἐς τὴν Ἀσίην πλέοντες, ἀνήγαγον ἐς Σοῦσα. Βασιλεὺς δὲ Δαρείος, πρὶν μὲν αἰχμαλώτους γενέσθαι τοὺς Ἐρετριέας, ἐνεῖχε σφι δεινὸν χόλον, οἷα ἀρξάντων ἀδικίης προτέρων τῶν Ἐρετριέων· ἐπεῖτε δὲ εἶδέ σφεας ἀναχθέντας παρ' ἑωυτὸν καὶ ὑποχειρίους ἑωυτῷ ἔόντας, ἐποίησε κακὸν ἄλλο οὐδέν, ἀλλὰ σφεας τῆς Κισσίας χώρης κατοίκισε ἐν σταθμῷ ἑωυτοῦ τῷ οὐνομά ἐστι Ἀρδέρικκα, ἀπὸ μὲν Σούσων δέκα καὶ διηκοσίους σταδίου ἀπέχοντι...

Köle olarak toplanan Eretrialılar'ı Datis ve Artaphrenēs deniz yoluyla Asya'ya getirdikten sonra Sousa'ya yolladılar. Kral Dareios, Eretrialılar yakalanmadan önce, bunlara karşı dehşetli öfkeliydi, onları kendisini haksız saldırılarla kıskırtmış olmakla suçluyordu; ama bunlar sürgün olarak getirilip ellerine teslim edildikleri zaman bir kötülük yapmadı; Kissia'ya göndermekle yetindi, orada sousa'ya iki yüz stad uzaklıkta Arderikka denilen ve kendisine ait olan bir durak vardı, oraya yerleştirdi...

(çev. ÖKMEN 2007: 496)

A2, P30 1,125.8-17:

Ἔστι δὲ Περσέων συχνὰ γένεα. Καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ὁ Κῦρος συνάλισε καὶ ἀνέπεισε ἀπίστασθαι ἀπὸ Μήδων· ἔστι δὲ τάδε, ἐξ ὧν ἄλλοι πάντες ἀρτέαται Πέρσαι· Πασαργάδαι, Μαραφιοὶ, Μάσπιου-τούτων Πασαργάδαι εἰσι ἄριστοι, ἐν τοῖσι καὶ Ἀχαιμενίδαι εἰσι φρήτηρ, ἔνθεν οἱ βασιλεῖς οἱ Περσεῖδαι γεγόνασι. Ἄλλοι δὲ Πέρσαι εἰσι οἶδε· Πανθιαλαῖοι, Δηρουσιαῖοι, Γερμάνιοι· οὗτοι μὲν πάντες ἀροτῆρές εἰσι, οἱ δὲ ἄλλοι νομάδες, Δάοι, Μάρδοι, Δροπικοὶ, Σαγάρτιοι.

Persler çeşitli boylardan oluşmuşlardır; Kyros bunların içinde bazılarını bir araya getirmiş ve Medler'e karşı ayaklandırmıştır; bunlar geri kalan bütün öbür Persler'in de bağlı oldukları boylardır, demek istediğim, Pasargadlar, Maraphlar, Masapilerdir; Pasargadlar en soylu olanlarıdır, Persler'den gelen krallar bu boyun kollarından biri olan Akhaimenidler'den çıkmışlardır. Öbür persler, Panthialılar, Derusialar, Germaniler'dir, hepsi de daha öncekiler gibi çiftçidirler, -Daolar, Mardi-ler, Dropikler, Sagartlar ise göçebedirler.

(çev. ÖKMEN 2007: 72)

A2, P31 1,71.8-20:

Ὡ βασιλεῦ, ἐπ' ἄνδρας τοιούτους στρατεῦσθαι παρασκευάζει, οἱ σκυτίνας μὲν ἀναξυρίδας, σκυτίνην δὲ τὴν ἄλλην ἐσθῆτα φορέουσι, σιτέονται δὲ οὐκ ὅσα ἐθέλουσι, ἀλλ' ὅσα ἔχουσι, χώρην ἔχοντες τρηχέαν. Πρὸς δὲ οὐκ οἴνω διαχρέωνται, ἀλλὰ ὕδροποτέουσι, οὐ σῦκα δὲ ἔχουσι τρώγειν, οὐκ ἄλλο ἀγαθὸν οὐδέν. Τοῦτο μὲν δὴ, εἰ νικήσεις, τί σφεας ἀπαιρήσεις, τοῖσι γε μὴ ἔστι μηδέν; Τοῦτο δέ, ἦν νικηθῆς, μάθε ὅσα ἀγαθὰ ἀποβαλέεις. Γευσάμενοι γὰρ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν περιέξονται οὐδὲ ἀπωστοὶ ἔσονται... Πέρσησι γάρ, πρὶν Λυδοὺς καταστρέψασθαι, ἦν οὔτε ἀβρὸν οὔτε ἀγαθὸν οὐδέν.

«Kral, savaşa tutuşmaya hazırlandığın bu insanların ne halde olduklarını düşün: Ayaklarında bol deri pantolonlar var, zaten üst başları hep deriden, istedikleri kadar değil, buldukları kadar yiyorlar, zira toprakları taşır. Şarap içmesini bilmezler; içkileri sudur; ağızlarını tatlandırmak için incirleri ya da başka bir şeyleri yoktur. Ellerinde bir şey olmadığına göre, bunları eline ne geçecektir? Ama yenilirsen, bak neler kaybedeceksin: Bir kez bizdeki şeylerin tadını tattılar mı, sımsıkı yapışacaklar, bir daha da bırakmayacaklar»... Gerçekten de Persler'in, Lidyalılar'ı yenmeden önce bir tek lüksleri ve iyi bir şeyleri yoktu.

(çev. ÖKMEN 2007: 41)

A2, P32 5,29:

Ὡ βασιλεῦ, ἐπ' ἄνδρας τοιούτους στρατεῦσθαι παρασκευάζει, οἱ σκυτίνας μὲν ἀναξυρίδας, σκυτίνην δὲ τὴν ἄλλην ἐσθῆτα φορέουσι, σιτέονται δὲ οὐκ ὅσα ἐθέλουσι, ἀλλ' ὅσα ἔχουσι, χώρην ἔχοντες τρηχέαν. Πρὸς δὲ οὐκ οἴνω διαχρέωνται, ἀλλὰ ὕδροποτέουσι, οὐ σῦκα δὲ ἔχουσι τρώγειν, οὐκ ἄλλο ἀγαθὸν οὐδέν. Τοῦτο μὲν δὴ, εἰ νικήσεις, τί σφεας ἀπαιρήσεις, τοῖσι γε μὴ ἔστι μηδέν; Τοῦτο δέ, ἦν νικηθῆς, μάθε ὅσα ἀγαθὰ ἀποβαλέεις. Γευσάμενοι γὰρ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν περιέξονται οὐδὲ ἀπωστοὶ ἔσονται... Πέρσησι γάρ, πρὶν Λυδοὺς καταστρέψασθαι, ἦν οὔτε ἀβρὸν οὔτε ἀγαθὸν οὐδέν.

Güzel, ekili bir tarlaya rastladıkları zaman sahibinin adını yazdılar. Sonunda baktılar ki, adı yazılanların sayısı pek az, kente döner dönmez halk meclisini topladılar ve devleti yönetmek üzere tarlaları bakımlı olan bu kişileri seçtiler; çünkü diyorlardı, kendi çıkarlarında dikkatli olanlar kamu çıkarlarında da dikkatli olurlar.

(çev. ÖKMEN 2007: 393)

A2, P33 7,22.1-5:

Καὶ τοῦτο μὲν, ὡς προσπταισάντων τῶν πρώτων περιπλεόντων περὶ τὸν Ἄθων, προετοιμάζετο ἐκ τριῶν ἐτέων κού μάλιστα ἐς τὸν Ἄθων. Ἐν γὰρ Ἐλαιούντι τῆς Χερσονήσου ὄρμεον τριήρεις, ἐνθεῦτεν δὲ ὄρμώμενοι ὠρυσσον ὑπὸ μαστίγων παντοδαποὶ τῆς στρατιῆς, διάδοχοι δ' ἐφοίτων.

Birinci sefer, Athos Dağı dolanılırken baştankara gittiği için, önce bu dağda hazırlık çalışmalarına başlamıştı ve üç yıldan beri sürüyordu; Khersonesos'daki Elaius'da demir üzerinde gemiler bulunduruluyordu, bu bağlantı limanında her ulustan birçok insan toplanmıştı, gemiler bunları ekipler halinde getiriyor, nöbetleşe ve kamçı altında kazı işlerinde çalıştırılıyorlardı.

A2, P34 7,56:

Ξέρξης δὲ ἐπεὶ διέβη ἐς τὴν Εὐρώπην, ἐθηεῖτο τὸν στρατὸν ὑπὸ μαστίγων διαβαίνοντα. Διέβη δὲ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐν ἑπτὰ ἡμέρησι καὶ [ἐν] ἑπτὰ εὐφρόνησι, ἐλινύσας οὐδένα χρόνον. Ἐνθαῦτα λέγεται Ξέρξῳ ἤδη διαβεβηκότος τὸν Ἑλλησπόντον ἄνδρα εἰπεῖν Ἑλλησπόντιον. «ὦ Ζεῦ, τί δὴ ἄνδρι εἰδόμενος Πέρση καὶ οὐνομα ἀντὶ Διὸς Ξέρξην θέμενος ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα θέλεις ποιῆσαι, ἄγων πάντας ἀνθρώπους; Καὶ γὰρ ἄνευ τούτων ἐξῆν τοι ποιέειν ταῦτα.»

Avrupa'ya geçen Kserkses durup, boğazı kamçı altında geçmekte olan ordusuna baktı. Geçiş aralıksız olarak yedi gün yedi gece sürdü, bir an bir duraklama olmadı. Bu kıyılarda oturanlardan birisi diye anlatırlar, az önce Hellēspontos'u geçmiş olan Kserkses'e bakmış: "Ey Zeus," demiş; "mademki Yunanistan'ı batırmak istiyordun, ne diye bu Persin kılığına büründün ve Zeus adını Kserkses ile değiştirdin? Bunlar olmadan da pekâlâ yapabilirdin yapmak istediğini!"

A2, P35 7,103-104:

Κῶς ἂν δυναίαιτο χίλιοι ἢ καὶ μύριοι ἢ καὶ πεντακισμύριοι, ἐόντες γε ἐλεύθεροι πάντες ὁμοίως καὶ μὴ ὑπ' ἐνὸς ἀρχόμενοι, στρατῷ τοσῶδε ἀντιστῆναι; Ἐπεὶ τοι πλέονες περὶ ἓνα ἕκαστον γινόμεθα ἢ χίλιοι, ἐόντων ἐκείνων πέντε χιλιάδων. Ὑπὸ μὲν γὰρ ἐνὸς ἀρχόμενοι κατὰ τρόπον τὸν ἡμέτερον γενοίαιτ' ἂν δειμαίνοντες τοῦτον καὶ παρὰ τὴν ἐωυτῶν φύσιν ἀμείνονες, καὶ ἴοιεν ἀναγκαζόμενοι μάλιστα ἐς πλέονας ἐλάσσονες ἐόντες· ἀνεμμένοι δὲ ἐς τὸ ἐλεύθερον οὐκ ἂν ποιοῖεν τούτων οὐδέτερα. Δοκέω δὲ ἔγωγε καὶ ἀνισωθέντας πλήθει χαλεπῶς ἂν Ἑλλήνας Πέρσησι μούνοισι μάχεσθαι.

Bin kişi, on bin, hadi elli bin diyelim, üstelik hepsi de özgür ve bir kişinin buyruğunda değil, şu gördüğün kuvvetle başa çıkabilir mi? Zaten beş bin de olsalar, biz onlara karşı bire bin kuvvetindeyiz. Hatta belki bizde olduğu gibi, bir tek adamın buyruğu altında olsalardı, doğaya karşın, daha büyük bir güç gösterebilirlerdi; o zaman sayıca az olsalar bile, kendilerinden daha çok sayıda düşmana karşı zorla ve kamçı altında yürütülebilirlerdi. Ama özgürlük onları gevşek davranmaya iter, bunların ne birini, ne de öbürünü yapabilirler; hayır, ben kendi hesabıma sanıyorum ki, Persler tek başlarına olsalar bile Hellenler bizimle zor savaşırlar. (...) Lakedaimonlular teke tek dövüştü de hiç kimseden aşağı kalmazlar, ama ordu halindeyken insanların en değerlisi onlardır. Özgürdürler, evet, ama her noktada değil; onların da bir efendisi vardır, o da yasadır, senin adamların senden ne kadar çekinirlerse, onlar da yasadan öyle çekinirler. Çekinmek olmasa bile yasanın buyruğuna körü körüne boyun eğerler. Ve bu buyruk hiç değişmez: Düşman sayısı ne olursa olsun savaş meydanından kaçmamak, yeninceye ya da ölünceye kadar saftan çıkmamak.

(çev. ÖKMEN 2007: 552-3)

A2, P36 8,86:

Περὶ μὲν νῦν τούτους οὕτω εἶχε. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν νεῶν ἐν τῇ Σαλαμῖνι ἐκερατίζετο, αἱ μὲν ὑπ' Ἀθηναίων διαφθειρόμεναι, αἱ δὲ ὑπ' Αἰγινήτων ἄτε γὰρ τῶν μὲν Ἑλλήνων σὺν κόσμῳ ναυμαχεόντων <καὶ> κατὰ τάξιν, τῶν δὲ βαρβάρων οὔτε τεταγμένων ἔτι οὔτε σὺν νόμῳ ποιούντων οὐδέν, ἔμελλε τοιοῦτό σφι συνοίσεσθαι οἷόν περ ἀπέβη. Καίτοι ἥσάν γε καὶ ἐγένοντο ταύτην τὴν

ἡμέρην μακρῶ ἀμείνονες αὐτοὶ ἑωυτῶν ἢ πρὸς Εὐβοίῃ, πᾶς τις προθυμεόμενος καὶ δειμαίνων Ξέρξην, ἐδόκεε τε ἕκαστος ἑωυτὸν θεήσασθαι βασιλέα.

İşte böyle oldu bu adamların alın yazıları. – Salamis'deki Pers gemilerinin pek çoğu saf dışı kaldı; kimisi Atinalıların, kimisi Aiginalıların saldırıları altında ezildi. Yunanlılar bir düzen içinde ve saflarını bozmadan dönüştüyorlardı; barbarlar düzenli birlikler halinde değıldiler, savaş düzenleri yoktu ve başlarına gelen şey, başlarına gelmesi zorunlu olan şeydi. Gene de savaşıyorlardı, Euboia'dakinden çok daha iyiydiler; ellerinden geleni yapıyor, bütün güçleriyle yükleniyorlardı, Kserkses'den çekiniyorlardı ve her biri Büyük Kral'ın yalnız kendisine baktığını sanıyordu.

A2, P37 1,98.5-12:

Ὁ δ' ἐκέλευε αὐτοὺς οἰκία τε ἑωυτῶ ἄξια τῆς βασιληίης οἰκοδομήσαι καὶ κρατῦναι αὐτὸν δορυφόροισι. Ποιεῦσι δὴ ταῦτα οἱ Μῆδοι· οἰκοδομέουσι τε γὰρ αὐτῶ οἰκία μεγάλα τε καὶ ἰσχυρά, ἵνα αὐτὸς ἔφρασε τῆς χώρας, καὶ δορυφόρους αὐτῶ ἐπιτρέπουσι ἐκ πάντων Μήδων καταλέξασθαι. Ὁ δέ, ὡς ἔσχε τὴν ἀρχήν, τοὺς Μήδους ἠνάγκασε ἐν πόλισμα ποιήσασθαι καὶ τοῦτο περιστέλλοντας τῶν ἄλλων ἥσσον ἐπιμέλεσθαι.

"Krallığın şanına layık bir konut isterim," dedi, hüküm sürebilmek için koruyucular da istiyordu. Med'ler olur dediler; gösterdiği yerde koskoca bir kale yaptılar, bütün Med'ler içerisinde dilediğini seçip verdiler yanına koruyucu olarak. İşbaşına geçer geçmez Med'leri surlarla çevrili tek bir kent kurmaya, yalnız bunun için çalışmaya ve öbür kasabaları ikinci sırada tutmaya zorladı.

(çev. ÖKMEN 2007: 58)

A2, P38 1,99-100:

μητε ἐσιέναι παρὰ βασιλέα μηδένα, δι' ἀγγέλων δὲ πάντα χρᾶσθαι, ὀρᾶσθαι τε βασιλέα ὑπὸ μηδενός, πρὸς τε τούτοισι ἔτι γελᾶν τε καὶ πτύειν καὶ ἄπασι εἶναι ἀντίον τούτου αἰσχροῦν. Ταῦτα δὲ περὶ ἑωυτὸν ἐσέμνυνε τῶνδε εἵνεκεν, ὅκως ἂν μὴ ὀρώντες οἱ ὀμήλικες, ἐόντες σύντροφοὶ τε ἐκείνῳ καὶ οἰκίῃς οὐ φλαυροτέρης οὐδὲ ἐς ἀνδραγαθίην λειπόμενοι, λυπείοιαι καὶ ἐπιβουλεύοιεν, ἀλλ' ἑτεροῖός σφι δοκέοι εἶναι μὴ ὀρῶσι.

Kralın yanına kimse giremez; işler aracılar eliyle görülür, kimse kralın yüzünü görmez; ayrıca karşısında gülmek, tükürmek, bunu yapan kim olursa olsun, büyük terbiyesizlik sayılır. Çevresini böyle gösterişli kurallarla kuşatması, kendisiyle beraber büyüyen ve ne doğum, ne de değer bakımından kendisinden aşağı olmayan yaşlıları onu görüp kıskanmasınlar, bir kötülük etmesinler diyeydi; gözlerine görünmediği sürece, onlarda üstün bir kişi etkisi yapacaktı.

(çev. ÖKMEN 2007: 58-9)

A2, P39 1,100:

Ἐπεῖτε δὲ ταῦτα διεκόσμησε καὶ ἐκράτυνε ἑωυτὸν τῇ τυραννίδι, ἦν τὸ δίκαιον φυλάσσων χαλεπός. Καὶ τὰς τε δίκας γράφοντες ἔσω παρ' ἐκείνων ἐσπέμπεσκον, καὶ ἐκεῖνος διακρίνων τὰς ἐσφερομένας ἐκπέμπεσκε. Ταῦτα μὲν κατὰ τὰς δίκας ἐποίηε, τάδε δὲ ἄλλα ἐκεκοσμέατό οἱ· εἴ τινα πυνθάνοιτο ὑβρίζοντα, τοῦτον ὅκως μεταπέμψαιτο, κατ' ἀξίην ἐκάστου ἀδικήματος ἐδικαίου, καὶ οἱ κατάσκοποί τε καὶ κατήκοοι ἦσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν τῆς ἥρχε.

Bu protokolü koyduktan ve iktidarı tek başına ele aldıktan sonra da adaletten ayrılmadı, ama buna bir de ağırlık ekledi; davacılar işlerini saraya yazılı olarak gönderiyorlardı; o da istenilen yargıyı

verip geri yolluyordu; davalara böyle bakılıyordu, ayrıca şu tedbirler de alınmıştı: Birisinin bir yaramazlık yaptığını öğrenince onu yakalatıp suçuna göre ceza veriyordu ve egemenliği altında bulunan bütün ülkede adamları, gözleri ve kulakları vardı.

(çev. ÖKMEN 2007: 59)

A2, P40 1,155.17-23:

Λυδοῖσι δὲ συγγνώμην ἔχων τάδε αὐτοῖσι ἐπίταξον, ὡς μήτε ἀποστέωσι μήτε δεινοὶ τοὶ ἔωσι· ἄπειπε μὲν σφι πέμψας ὄπλα ἀρήια μὴ ἐκτῆσθαι, κέλευε δὲ σφεας κιθῶνάς τε ὑποδύνειν τοῖσι εἴμασι καὶ κοθόρνους ὑποδέεσθαι, πρόειπε δ' αὐτοῖσι καθαρίζειν τε καὶ ψάλλειν καὶ καπηλεύειν παιδεύειν τοὺς παῖδας· καὶ ταχέως σφέας, ὦ βασιλεῦ, γυναικάς ἀντ' ἀνδρῶν ὄψει γεγονότας, ὥστε οὐδὲν δεινοὶ τοὶ ἔσονται μὴ ἀποστέωσι.»

Lidyalılar'a ise müsamaha göster, sana karşı ayaklanmamaları ve senin için tehlike arz etmemeleri için onlara karşı şu tedbirleri al: onlara haber gönderip savaş silahları bulundurmalarını yasakla; mantolarının (himation) altına tunikler (khitōn), ayaklarına ise yüksek tabanlı sandaletler (kothornos) giymelerini emret; onlara çocuklarına müzik aleti olarak kithara ve harp çalmayı, ayrıca ticaret yapmayı öğretmelerini temin et. Bu sayede ey kralım, kısa zamanda bunların erkek yerine kadın gibi olduklarını göreceksin. Böylece bunların sana karşı isyan çıkarma tehlikesi diye bir şey ortadan kalkacak.

A2, P41 1,132:

Οὔτε βωμοὺς ποιεῦνται οὔτε πῦρ ἀνακαίουσι μέλλοντες θύειν· οὐ σπονδῆ χρέωνται, οὐκὶ αὐλῶ, οὐ στέμμασι, οὐκὶ οὐλῆσι. Τῶν δὲ ὡς ἐκάστω <τις> θύειν θέλη, ἐς χῶρον καθαρὸν ἀγαγὼν τὸ κτήνος καλεῖ τὸν θεὸν ἔστεφανωμένος τὸν τιήρην μυρσίνη μάλιστα. Ἐωυτῶ μὲν δὴ τῶ θύοντι ἰδίῃ μόνῳ οὐ οἱ ἐγγίνεται ἀρᾶσθαι ἀγαθὰ, ὁ δὲ τοῖσι πᾶσι τε Πέρσησι κατεύχεται εὖ γίνεσθαι καὶ τῶ βασιλεί· ἐν γὰρ δὴ τοῖσι ἅπασι Πέρσησι καὶ αὐτὸς γίνεται. Ἐπεὰν δὲ διαμιστύλας κατὰ μέρεα τὸ ἰρήιον ἐψῆση τὰ κρέα, ὑποπάσας ποιήν ὡς ἀπαλωτάτην, μάλιστα δὲ τὸ τρίφυλλον, ἐπὶ ταύτης ἔθηκε ὧν πάντα <τὰ> κρέα. Διαθέντος δὲ αὐτοῦ μάγος ἀνήρ παρεστῶς ἐπαείδει θεογονίην, οἴην δὴ ἐκεῖνοι λέγουσι εἶναι τὴν ἐπαιδίην· ἄνευ γὰρ δὴ μάγου οὐ σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι.

Kurban kesmek için sunak yoktur, ateş de yakmazlar. Kurbanın üzerine kutsal su saçmak, flüt, giyim kuşam, arpa tanesi gibi şeyleri bilmezler. Tanrılardan birine bir kurban kesmek isteyen kimse, kurbanı temiz bir yere götürür, başına genellikle mersin dalından bir taç koyar, kurban hangi tanrı için kesiliyorsa, o tanrının adını anar. Kurban kesenin tanrısal yardımı yalnız kendisi için istemeye hakkı yoktur; bütün Persler için ve özellikle kral için dua eder; bütün Persler için dua ederken kendisi de bunun içindedir. Sonra kurbanı parçalar, etleri pişirtir, yere yumuşak otlar, özellikle yonca serer, etleri bu yaygının üzerine koyar. O, bunları koyunca, yanında ayakta duran bir Mag, tanrıların soy zincirini anlatan dinsel bir hava okur, – bu dinsel hava, kendi anlattıklarına göre böyledir; din, bir Mag olmadan kurban kesmeyi yasak etmiştir.

(çev. ÖKMEN 2007: 75)

A2, P42 1,133:

εἰ δὲ τι παραφέροιο, ἐσθίοντας ἂν οὐ παύεσθαι. Οἴνω δὲ κάρτα προσκέαται. Καὶ σφι οὐκ ἐμέσαι ἔξεστι, οὐκὶ οὐρήσαι ἀντίον ἄλλου. Ταῦτα μὲν νυν οὕτω φυλάσσειται. Μεθυσκόμενοι δὲ ἐώθασι βουλευέσθαι τὰ σπουδαιέστατα τῶν πρηγμάτων. Τὸ δ' ἂν ἄδη σφι βουλευομένοισι, τοῦτο τῆ ὑστεραῖη νήφουσι προτιθεῖ ὁ στέγαρχος, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλευῶνται· καὶ ἦν μὲν ἄδη καὶ

νήφουσι, χρέωνται αὐτῶ, ἦν δὲ μὴ ἄδη, μετιείσι· τὰ δ' ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται, μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι.

Eğer yemeğin arkasından tatlı filan gibi şeyler de verilse, bu sefer yemekten hiç kalkmazlardı. Şarabı çok severler, başkalarının yanında kusmak, abdest bozmak yasaktır. Bütün bu noktalarda uyguladıkları töreler bunlardır. Bir de şunu söyleyelim, en ciddi konuları içerek konuşmak da görenekleri içerisinde. Eğer bir karar kadeh sesleri içinde verilmişse, ertesi gün ayıldıkları zaman, karar ki-min evinde verildiyse o, işi yeniden oya koyar; eğer ayık kafa ile de olur derlerse, o karar yürütülür; yoksa vazgeçilir; bunun tersine olarak, ayık kafa ile düşünülmüş bir şey de içki havası içinde yeniden ele alınır.

(çev. ÖKMEN 2007: 76)

A2, P43 1,134.1-13:

Ἐντυγχάνοντες δ' ἀλλήλοισι ἐν τῆσι ὁδοῖσι, τῶδε ἂν τις διαγνοίη εἰ ὅμοιοί εἰσι οἱ συντυγχάνοντες· ἀντί γὰρ τοῦ προσαγορεύειν ἀλλήλους φιλέουσι τοῖσι στόμασι. Ἦν δὲ ἢ οὔτερος ὑποδεέστερος ὀλίγῳ, τὰς παρεῖας φιλέονται. Ἦν δὲ πολλῶ ἢ οὔτερος ἀγεννέστερος, προσπίπτων προσκυνέει τὸν ἕτερον. Τιμῶσι δὲ ἐκ πάντων τοὺς ἄγχιστα ἑωυτῶν οἰκέοντας μετὰ γε ἑωυτοῦς, δευτέρα δὲ τοὺς δευτέρους, μετὰ δὲ κατὰ λόγον προβαίνοντες τιμῶσι· ἥκιστα δὲ τοὺς ἑωυτῶν ἑκαστάτω οἰκημένους ἐν τιμῇ ἄγονται, νομίζοντες ἑωυτοῦς εἶναι ἀνθρώπων μακρῶ τὰ πάντα ἀρίστους, τοὺς δὲ ἄλλους κατὰ λόγον τὸν λεγόμενον τῆς ἀρετῆς ἀντέχεσθαι, τοὺς δὲ ἑκαστάτω οἰκέοντας ἀπὸ ἑωυτῶν κακίστους εἶναι.

Yolda rastlaşanlar birbirlerine yaklaşırlarsa bu, onların aynı toplum katından olduklarını gösterir; günaydın yerine, ağızdan öpüşürler; eğer biri öbüründen biraz daha aşağı kattansa, o yanaktan öpülür; eğer çok daha aşağı kattansa, bir dizini yere koyup öbürünün karşısında secde eder. Öbür uluslardan en saygın tuttukları en yakınlarındaki komşularıdır, sonra birinciden sonraki en yakın olmak üzere böylece gider, kendilerinden uzaklaştığı ölçüde verdikleri değer de azalır; en az değer verdikleri kendilerinden en uzakta oturan uluslardır, çünkü öbür uluslara göre kendilerini her bakımdan çok daha soylu sayarlar, başkaları kendileriyle ilişkileri ölçüsünde erdemli olabilirler, demek ki en uzakta kalanlar en geri olanlardır.

(çev. ÖKMEN 2007: 76)

A2, P44 1,135:

Ξεινικά δὲ νόμαια Πέρσαι προσίενται ἀνδρῶν μάλιστα. Καὶ γὰρ δὴ τὴν Μηδικὴν ἐσθῆτα νομίσαντες τῆς ἑωυτῶν εἶναι καλλίω φορέουσι καὶ ἐς τοὺς πολέμους τοὺς Αἰγυπτίους θώρηκας. Καὶ εὐπαθείας τε παντοδαπὰς πυνθανόμενοι ἐπιτηδεύουσι καὶ δὴ καὶ ἀπ' Ἑλλήνων μαθόντες παισὶ μίσγονται. Γαμέουσι δὲ ἕκαστος αὐτῶν πολλὰς μὲν κουριδίας γυναῖκας, πολλῶ δ' ἔτι πλέονας παλλακὰς κτῶνται.

Bununla beraber, Persler yabancı görenekleri başka her ulustan daha kolay kaparlar; Med'lerin giyinişlerini kendilerinininkinden daha güzel bulmuşlar, kendileri de öyle giyinmeye başlamışlardır, savaş konusunda da Mısır zırhlarını örnek almışlardır. Kulaklarına çalınan çeşitli zevkleri hemen kaparlar; örneğin, genç oğlanlarla cinsel ilişki kurma huyunu Yunanlılardan almışlardır. Evlilik hayatına gelince, her birinin birkaç nikâhli karısı olduğu halde, çok sayıda cariye de satın alırlardı.

(çev. ÖKMEN 2007: 77)

A2, P45 1,136:

Ἄνδραγαθὴ δὲ αὕτη ἀποδέδεκται, μετὰ τὸ μάχεσθαι εἶναι ἀγαθόν, ὅς ἂν πολλοὺς ἀποδέξῃ παῖδας· τῷ δὲ τοὺς πλείστους ἀποδεικνύντι δῶρα ἐκπέμπει βασιλεὺς ἀνὰ πᾶν ἔτος· τὸ πολλὸν δ' ἤγηται ἰσχυρὸν εἶναι. Παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταέτεος ἀρξάμενοι μέχρι εἰκοσαέτεος τρία μῶνα, ἰππεύειν καὶ τοξεύειν καὶ ἀληθίζεσθαι. Πρὶν δὲ ἢ πενταέτης γένηται, οὐκ ἀπικνέεται ἐς ὄψιν τῷ πατρὶ, ἀλλὰ παρὰ τῆσι γυναιξὶ δίαιταν ἔχει· τοῦδε <δὲ> εἵνεκα τοῦτο οὕτω ποιέεται, ἵνα, ἢν ἀποθάνῃ τρεφόμενος, μηδεμίαν ἄσπιν τῷ πατρὶ προσβάλῃ.

Bir kimsenin kamuoyundaki değeri, önce savaştaki yiğitliği, sonra da çocuklarının sayısı ile tartılır; en çoğuna sahip olan, kraldan her yıl ödülleri alır; çokluktan kuvvet çıktığına inanırlardı. Beş yaşından yirmi yaşına kadar çocuklarına yalnız üç şey öğretiyorlardı: Ata binmek, ok atmak, doğruyu söylemek. Beş yaşından önce çocuk babasına gösterilmez; kadınların arasında yaşar; böylelikle çocuk eğer küçük yaşta ölürse, bu yasin babada fena bir etki yapmasını önlemiş olurlardı.

(çev. ÖKMEN 2007: 77)

A2, P46, 1,137.1-6:

Αἰνέω μὲν νυν τοῦτον τὸν νόμον, αἰνέω δὲ καὶ τόνδε, τὸ μὴ μῆς αἰτίας εἵνεκα μήτε αὐτὸν τὸν βασιλέα μηδένα φονεῦειν, μήτε τινὰ τῶν ἄλλων Περσέων μηδένα τῶν ἑωυτοῦ οἰκετέων ἐπὶ μῆι αἰτίῃ ἀνήκεστον πάθος ἔρδειν· ἀλλὰ λογισάμενος ἦν εὐρίσκη πλέω τε καὶ μέζω τὰ ἀδικήματα ἔοντα τῶν ὑπουργημάτων, οὕτω τῷ θυμῷ χράται.

Elbette bu huylarını beğeniyorum ve şunu da beğeniyorum: Bir tek suç için hiç kimse, hatta kral tarafından bile ölüme gönderilemez, bunun gibi hiçbir Pers bir tek suç için, hizmetçilerinden hiçbirine onarılamayacak bir ceza veremez; hatta daha da öte, iyisiyle kötüsünü teraziye vurur ve kötüsü gerek, sayı gerek nitelik bakımından daha ağır basarsa, o zaman ceza verebilir.

(çev. ÖKMEN 2007: 77)

A2, P47, 1,138:

Αἴσχιστον δὲ αὐτοῖσι τὸ ψεῦδεσθαι νενόμισται, δεύτερα δὲ τὸ ὀφείλειν χρέος, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων εἵνεκα, μάλιστα δὲ ἀναγκαίην φασὶ εἶναι τὸν ὀφείλοντα· καὶ τι ψεῦδος λέγειν.

En büyük ayır yalandır, bundan sonra borç gelir, bu da öbürleri arasında asıl şu nedenle ki diyorlar, borcun arkasından ister istemez yalan da gelir.

(çev. ÖKMEN 2007: 78)

A2, P48, 1,139:

Καὶ τόδε ἄλλο σφι ὧδε συμπέπτωκε γίνεσθαι, τὸ Πέρσας μὲν αὐτοὺς λέληθε, ἡμέας μέντοι οὐ· τὰ οὐνόματά σφι ἔοντα ὅμοια τοῖσι σώμασι καὶ τῆ μεγαλοπρεπεῖῃ τελευτῶσι πάντα ἐς τῶντὸ γράμμα, τὸ Δωριέες μὲν σὰν καλέουσι, Ἴωνες δὲ σίγμα. Ἐς τοῦτο διζήμενος εὐρήσεις τελευτῶντα τῶν Περσέων τὰ οὐνόματα, οὐ τὰ μὲν, τὰ δὲ οὐ, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως.

Perslerin bir özelliği daha, ki kendileri pek önemsemmezler, ama bizim gözümüzden kaçmamıştır: Adlarının ki, ya fizik bir özelliği ya da bir kişilik onurunu belirtir, hepsi de aynı harfle, Dorların san, İon'ların sigma dedikleri harfle son bulur. Dikkat ederseniz, siz de Pers adlarının hep bu harfle bittiğini göreceksiniz; bu, bazıları için böyle, başkaları için değil diye bir şey yoktur; istisnasız hepsi için doğrudur.

A2, P49, 1,131:

Πέρσας δὲ οἶδα νόμοισι τοιοσίδε χρωμένους, ἀγάλματα μὲν καὶ νηοὺς καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἰδρῦσθαι, ἀλλὰ τοῖσι ποιεῦσι μωρὴν ἐπιφέρουσι, ὡς μὲν ἔμοι δοκέειν, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς κατὰ περ οἱ Ἕλληνας εἶναι. Οἱ δὲ νομίζουσι Διὶ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὁρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ Δία καλέοντες. Θύουσι δὲ ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ γῆ καὶ πυρὶ καὶ ὕδατι καὶ ἀνέμοισι. Τούτοις μὲν δὴ θύουσι μόνουσι ἀρχῆθεν, ἐπιμεμαθήκασι δὲ καὶ τῇ Οὐρανίῃ θύειν, παρά τε Ἀσσυρίων μαθόντες καὶ Ἀραβίων· καλέουσι δὲ Ἀσσύριοι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα, Ἀράβιοι δὲ Ἀλλάτ, Πέρσαι δὲ Μίτραν.

Persler'in göreneklerine gelince, işte bildiklerim şunlardır: Tanrı heykeli, tapınak, sunak yapmak gibi şeyler bilmezler, hatta yapanlara deli derler, bu sanırım, onların tanrılara, Hellenler gibi insan biçimi yakıştırmış olmamalarından ileri gelir. Dinleri Zeus'a kurban kesmeyi gerektirir; kurbanları dağ başlarında keserler ve Zeus dedikleri de tımarısai gök kubbedir; Güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgâra da kurban adarlar. Başlangıçtan beri kurban kestikleri tanrılar bunlardır, yalnız sonradan Aphroditē'ye tapmayı da öğrendiler, bu da onlara Asurlular'dan ve Araplar'dan geçmiştir. Aphroditē'ye Asurlular Mylitta, Araplar Alilat, Persler Mitra derler.

(çev. ÖKMEN 2007: 75)

A2, P50, 1,140:

Ταῦτα μὲν ἀτρεκέως ἔχω περὶ αὐτῶν εἰδῶς εἰπεῖν. Τάδε μέντοι ὡς κρυπτόμενα λέγεται καὶ οὐ σαφηνέως περὶ τοῦ ἀποθανόντος, ὡς οὐ πρότερον θάπτεται ἀνδρὸς Πέρσεω ὁ νέκυς πρὶν ἂν ὑπ' ὄρνιθος ἢ κυνὸς ἔλκουσθῆ.

Bu anlattıklarımı kesinlikle söylüyorum, zira bunlar üzerine açık ve kesin bilgiler aldım. Buna karşılık, ölüleri nasıl gömdüklerini kendi dinlerinden olmayanlara göstermedikleri için, bir Pers erkek ölüsünün, bir yırtıcı kuş ya da bir köpek tarafından parçalanmadan gömülmediğini kesinlikle söyleyemem.

(çev. ÖKMEN 2007: 78)

A2, P51, 1,32.20-1,33.1:

Οὕτω ὢν, ὦ Κροῖσε, πᾶν ἐστὶ ἀνθρώπος συμφορῆ. Ἐμοὶ δὲ σὺ καὶ πλουτέειν μέγα φαίνεαι καὶ βασιλεὺς πολλῶν εἶναι ἀνθρώπων· ἐκεῖνο δὲ τὸ εἶρεό με οὐ κώ σε ἐγὼ λέγω, πρὶν τελευτήσαντα καλῶς τὸν αἰῶνα πύθωμαι. Οὐ γάρ τι ὁ μέγα πλούσιος μᾶλλον τοῦ ἐπ' ἡμέρην ἔχοντος ὀλβιώτερός ἐστι, εἰ μὴ οἱ τύχη ἐπίσποιτο πάντα καλὰ ἔχοντα εὖ τελευτήσαι τὸν βίον. Πολλοὶ μὲν γὰρ ζάπλουτοι ἀνθρώπων ἀνόλβιοι εἰσι, πολλοὶ δὲ μετρίως ἔχοντες βίου εὐτυχέες. Ὁ μὲν δὴ μέγα πλούσιος, ἀνόλβιος δέ, δυοῖσι προέχει τοῦ εὐτυχέος μοῦνον, οὗτος δὲ τοῦ πλουσίου καὶ ἀνόλβιου πολλοῖσι· ὁ μὲν ἐπιθυμῆν ἐκτελέσαι καὶ ἄτην μεγάλην προσπεσοῦσαν ἐνεῖκαι δυνατώτερος, ὁ δὲ τοῖσδε προέχει ἐκείνου· ἄτην μὲν καὶ ἐπιθυμῆν οὐκ ὁμοίως δυνατὸς ἐκείνῳ ἐνεῖκαι, ταῦτα δὲ ἢ εὐτυχίῃ οἱ ἀπερύκει, ἄπηρος δέ ἐστι, ἄνουσος, ἀπαθῆς κακῶν, εὐπαις, εὐειδής· εἰ δὲ πρὸς τούτοις ἔτι τελευτήσῃ τὸν βίον εὖ, οὗτος ἐκεῖνος τὸν σὺ ζητέεις, <ὁ> ὀλβιος κεκλησθαι ἄξιός ἐστι· πρὶν δ' ἂν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν μὴδὲ καλέειν κω ὀλβιον, ἀλλ' εὐτυχέα. Τὰ πάντα μὲν νυν ταῦτα συλλαβεῖν ἀνθρώπον ἐόντα ἀδύνατόν ἐστι, ὥσπερ χώρη οὐδεμία καταρκέει πάντα ἐωυτῆ παρέχουσα, ἀλλὰ ἄλλο μὲν ἔχει, ἑτέρου δὲ ἐπιδέεται· ἢ δὲ ἂν τὰ πλεῖστα ἔχη, αὕτη ἀρίστη. Ὡς δὲ καὶ ἀνθρώπου σῶμα ἐν οὐδὲν αὐταρκές ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἔχει, ἄλλου δὲ ἐνδεές ἐστι· ὅς δ' ἂν αὐτῶν πλεῖστα ἔχων διατελέῃ καὶ ἔπειτα τελευτήσῃ εὐχαρίστως τὸν βίον, οὗτος παρ' ἔμοι τὸ οὐνομα τοῦτο, ὦ βασιλεῦ, δίκαιός ἐστι φέρεσθαι. Σκοπέειν δὲ χρὴ παντὸς χρήματος τὴν τελευτὴν κῆ ἀποβήσεται· πολλοῖσι γὰρ δὴ ὑποδέξας ὄλβον ὁ θεὸς προρριζίους ἀνέτρεψε.»

O halde ey Kroisos görüyorsun ki, insan için her şey şans meselesidir. Ben de görmekteyim ki, çok zenginsin ve egemenliğin altında çok sayıda insan var. Ancak yine de, ömrünün güzel bir şekilde sona erdiğini öğrenmeden benden sorduğun şeye cevap veremem. Zira çok zengin biri, ancak kıt kanaat yaşayan insandan hiç de daha mutlu değildir; eğer talih, bütün iyi şeylere sahip olarak geçirilen ömrünün sonuna kadar ona eşlik etmezse. İnsanlar arasında nice çok zenginler vardır ki, talihsizdirler; niceleri de orta halli bir yaşam sürerler, ama talihlidirler. Çok zengin olanın, eğer mutlu değilse, talihli olandan yalnız iki ayrıcalığı vardır; ama talihli olanın mutlu olmayan zengine bakarak pek çok ayrıcalıkları vardır; birisi için her dilediğini yapmak ve büyük bir para kaybını karşılamak çok kolaydır; ama bir de öbürünün üstünlüklerine bakalım: Elbette büyük bir kaybı ve aşırı istemleri öbürü gibi karşılayamaz; ama talihi onu bundan korur; üstelik sağlam yapılıdır, hastalık bilmez, üzüntü tanımaz, görmelere layık çocukları arasında mutludur. Bırak bir de bütün bunlara taç olarak ömrünü mutlu bitirsin ve işte mutlu adam sözüne layık kişi, senin aradığın kişi budur. Ama ölmeden önce, dilini tut, mutludur demek için acele etme, yalnız talihli de, o kadar. Elbette her üstünlüğü elde etmek bir ölümlü için olacak şey değildir; hiçbir toprak yoktur ki, kendi kendine yetsin ve her ürünü versin; şu ürünü verir, ama kendisinde yetişmeyen öbürünü başka yerden alır; en çoğuna sahip olan en iyisidir. İnsanoğlu için de böyledir; hiç kimse tek başına her şeyi elde edemez, filanı elde eder, Falandan yoksun kalır. O ki ömrü boyunca her zenginliğe erişir ve en son dünyadan hoşnut ayrılır; işte o, bana göre, ey kral, mutlu insan adını hak eder. Her şeyin sonuna bakmalıdır; tanrı çok insana mutluluğu yem olarak sunar, sonra da çeker alır elinden.

(çev. ÖKMEN 2007: 20-21)

A2, P52, 5,92a.1-7:

«Ἡ δὴ ὁ τε οὐρανὸς ἔνερθε ἔσται τῆς γῆς καὶ ἡ γῆ μετέωρος ὑπὲρ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἄνθρωποι νομὸν ἐν θαλάσῃ ἔξουσι καὶ ἰχθύες τὸν πρότερον ἄνθρωποι, ὅτε γε ὑμεῖς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἰσοκρατίας καταλύοντες τυραννίδας ἐς τὰς πόλεις κατὰγειν παρασκευάζεσθε, τοῦ οὗτε ἀδικώτερον ἔστι οὐδὲν κατ' ἀνθρώπους οὔτε μαιφονώτερον.

"Ah," dedi "gökyüzü yere inecek, yeryüzü havaya çıkacak ve gökyüzüne hük-medecek, insanlar denizde yaşamaya zorlanacaklar, balıklar da insanlar gibi yaşayacaklar, çünkü siz Lakedaimonlular, güçler arasındaki eşitliği (isokra-tias) kırıp sitelerde tyranlığı, yani haksız ve eli kanlı bir şeyi diriltmek istiyorsunuz."

(çev. ÖKMEN 2007: 426)

A2, P53, 7,104.15-21:

Ὡς δὲ καὶ Λακεδαιμόνιοι κατὰ μὲν ἕνα μαχόμενοι οὐδαμῶν εἰσι κακίονες ἀνδρῶν, ἀλέες δὲ ἄριστοι ἀνδρῶν ἀπάντων. Ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι· ἔπεστι γὰρ σφι δεσπότης νόμος, τὸν ὑποδειμαίνουσι πολλῶ ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ σοὶ σέ· ποιεῦσι γῶν τὰ ἄν ἐκεῖνος ἀνώγει· ἀνώγει δὲ τῶν αἰεὶ, οὐκ ἔῶν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι.

Lakedaimonlular teke tek dövüşte de kimseden aşağı kalmazlar, ama ordu halindeyken insanların en değerlisi onlardır. Özgürdürler, evet, ama her noktada değil; onların da bir efendisi vardır, o da yasadır, senin adamların senden ne kadar çekinirlerse, onlar da yasadan öyle çekinirler. Çekinmek olmasa bile yasanın buyruğuna körü körüne boyun eğerler. Ve buyruk hiç değişmez: Düşman sayısı ne olursa olsun savaş meydanından kaçmamak, yeninceye ya da ölünceye kadar saftan çıkmamak.

(çev. ÖKMEN 2007: 553)

A2, P54, Hdt.1.126.18-24:

Ὡς δὲ παρήσαν ἅπαντες ἔχοντες τὸ προειρημένον, ἐνθαῦτα ὁ Κύρος, – ἦν γὰρ τις χώρος τῆς Περσικῆς ἀκανθώδης ὅσον τε ἐπὶ ὀκτωκαίδεκα σταδίου ἢ εἴκοσι πάντη, – τοῦτόν σφι τὸν χώρον προεῖπε ἐξημερῶσαι ἐν ἡμέρῃ. Ἐπιτελεσάντων δὲ τῶν Περσέων τὸν προκειμένον ἄεθλον, δευτέρᾳ σφι προεῖπε ἐς τὴν ὑστεραίην παρεῖναι λελουμένους. Ἐν δὲ τούτῳ τὰ τε αἰπόλια καὶ τὰς ποιμένας καὶ τὰ βουκόλια ὁ Κύρος πάντα τοῦ πατρὸς συναλίσας ἐς τῶντ' ἔθηκε καὶ παρεσκευάζε ὡς δεξιόμενος τὸν Περσέων στρατόν, πρὸς δὲ οἶνω τε καὶ σιτίοισι ὡς ἐπιτηδεοτάτοισι· ἀπικομένους δὲ τῇ ὑστεραίῃ τοὺς Πέρσας κατακλίνας ἐς λειμῶνα εὐώχεε. Ἐπεῖτε δὲ ἀπὸ δειπνοῦ ἦσαν, εἴρετό σφας ὁ Κύρος κότερα τὰ τῇ προτεραίῃ εἶχον ἢ τὰ παρεόντα σφι εἴη αἰρετώτερα. Οἱ δὲ ἔφασαν πολλὸν εἶναι αὐτῶν τὸ μέσον· τὴν μὲν γὰρ προτέρην ἡμέρην πάντα σφι «Ἄνδρες Πέρσαι, οὕτως ὑμῖν ἔχει· βουλομένοι μὲν ἐμέο πείθεσθαι ἔστι τάδε τε καὶ ἄλλα μυρία ἀγαθὰ, οὐδένα πόνον δουλοπρεπέα ἔχουσι· μὴ βουλομένοι δὲ ἐμέο πείθεσθαι εἰσὶ ὑμῖν πόνοι τῷ χθιζῶ παραπλήσιοι ἀναριθμητοί. Νῦν ὧν ἐμέο πειθόμενοι γίνεσθε ἐλευθεροί. Αὐτός τε γὰρ δοκέω θεῖη τύχη γεγωνῶς τάδε ἐς χεῖρας ἄγεσθαι καὶ ὑμέας ἡγημαὶ ἀνδρῶν Μήδων εἶναι οὐ φλαυροτέρους οὔτε τᾶλλα οὔτε τὰ πολέμια. Ὡς ὧν ἐχόντων ὧδε ἀπίστασθε ἀπ' Ἀστυάγεος τὴν ταχίστην».

Ülkenin br ucunda on sekiz, yirmi stad karelik bir yer vardı, baştan aşağı çalı, diken. Persler ellerinde oraklar, gelip burada toplandılar, Kyros emir verdi, «Burasını bir gün içinde temizleyeceksiniz», dedi. Tam bu zor işe sıvandıkları zaman ikinci iş olarak, «Yarın gelip benimle yemek yiyeceksiniz», emrini verdi. Öte yandan babasının ne kadar keçisi, koyunu ve sığırı varsa hepsini topladı, kestirdi, yanına başka güzel yemekler ve şaraplar da katarak Pers ordusu için hazırlattı. Ertesi güne Persler geldiler, bir çayırılıkta doyaya şölen çekildi. Şölen bittikten sonra sordu, dün gördükleri işi mi daha çok beğenmişlerdi, yoksa bugünkünü mü? «İkisi arasındaki fark çok büyük», dediler; dün yalnız zahmet çekmişlerdi, bugün ise yalnız hoşlarına giden bir şey yapıyorlardı. Kyros bu sözü kaptı, kafasındakileri ortaya döktü: «Persler," diye bağırdı, "işte önünüzde açılan yol: Eğer beni dinlerseniz, bütün bunlar ve daha pek çokları sizin olur; kimse sizi köle gibi çalıştıramaz; beni dinlemezseniz, başımızdan dünkü gibi bir yığın iş hiçbir zaman eksik olmayacaktır. Gelin beni dinleyin, özgür insanlar olun. Ben inanıyorum ki, kader beni bu işi görmek için dünyaya getirdi ve sizin de hiçbir bakımdan, hele savaş bakımından Medler'den daha aşağı insanlar olmadığınızın güvenim var. Durumu iyi kavrayınız, vakit geçirmeden Astyagēs'i bırakınız».

(çev. ÖKMEN 2007: 72-3)

A2, P55, Hdt.8.68.27-33:

Ἦν δὲ αὐτίκα ἐπειχθῆς ναυμαχῆσαι, δεμαίνω μὴ ὁ ναυτικός στρατὸς κακῶθεις τὸν πεζὸν προσδηλήσῃται. Πρὸς δέ, ὦ βασιλεῦ, καὶ τότε ἐς θυμὸν βάλεο, ὡς τοῖσι μὲν χρηστοῖσι τῶν ἀνθρώπων κακοὶ δοῦλοι φιλέουσι γίνεσθαι, τοῖσι δὲ κακοῖσι χρηστοί. Σοὶ δὲ ἐόντι ἀρίστῳ ἀνδρῶν πάντων κακοὶ δοῦλοι εἰσὶ, οἳ ἐν συμμάχων λόγῳ λέγονται εἶναι, ἐόντες Αἰγύπτιοι τε καὶ Κύπριοι καὶ Κίλικες καὶ Πάμφυλοι, τῶν ὄφελός ἐστι οὐδέν.

“...Hemen bir deniz savaşına atılırsan, denizde uğranılacak bir yenilgi, korkarım ki kara ordusunun da başını yer. Bir de şunu düşün Büyük Kral, cömert kimsele-rin köleleri değersiz olur, oysa kötülere iyi hizmet edilir. Şimdi sen ki, insanların en soylusun, müttefik adı altında kötü kölelere sahipsin, Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kilikalılar, Pamphyliyalılar, kendilerinden hiçbir şey beklenemeyecek insanlardır”.

(çev. ÖKMEN 2007: 645)

A3 KSENOPHON

A3, P1 Xen. an. 1,5.9-10:

καὶ συνιδεῖν δ' ἦν τῷ προσέχοντι τὸν νοῦν τῇ βασιλέως ἀρχῇ πλήθει μὲν χώρας καὶ ἀνθρώπων ἰσχυρὰ οὕσα, τοῖς δὲ μήκεσι τῶν ὁδῶν καὶ τῷ διεσπᾶσθαι τὰς δυνάμεις ἀσθενῆς, εἴ τις διὰ ταχέων τὸν πόλεμον ποιοῖτο..

Ayrıca Kral'ın İmparatorluğu'na dikkatini yöneltten biri fark edecekti ki, eğer biri ona karşı savaşı süratli yönetecek olsa, bu imparatorluk ülkenin büyüklüğü ve halkının kalabalıklığı bakımından güçlü olmasına rağmen, aradaki yolların birbirine uzaklığı ve güçlerinin dağılımı bakımından zayıftı.

A3, P2 Xen. an. 1,9.1-3:

...ἀνὴρ ὢν Περσῶν τῶν μετὰ Κῦρον τὸν ἀρχαῖον γενομένων βασιλικώτατός τε καὶ ἄρχειν ἀξιώτατος, ὡς παρὰ πάντων ὁμολογεῖται τῶν Κύρου δοκούντων ἐν πείρᾳ γενέσθαι. πρῶτον μὲν γὰρ ἔτι παῖς ὢν, ὅτ' ἐπαιδεύετο καὶ σὺν τῷ ἀδελφῷ καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις παισὶ, πάντων πάντα κράτιστος ἐνομιζέτο.

...Büyük Kyros'tan sonra Persler arasında kral hasletlerini en iyi taşıyan ve yönetmeye en layık kişi oydu. Öyle ki Kyros'la tanışıklığı olan herkesin fikri bu konuda aynıydı. Gerçekten daha başlangıçta çocukken, kardeşi ve başka çocuklarla birlikte eğitildiği sırada, her bakımdan başkalarından en üstün sayılıyordu.

A3, P3 Xen. an. 1,9.3-5:

πάντες γὰρ οἱ τῶν ἀρίστων Περσῶν παῖδες ἐπὶ ταῖς βασιλέως θύραις παιδεύονται· ἐνθα πολλὴν μὲν σωφροσύνην καταμάθοι ἂν τις, αἰσχρὸν δ' οὐδὲν οὔτ' ἀκοῦσαι οὔτ' ἰδεῖν ἔστι. θεῶνται δ' οἱ παῖδες καὶ τιμωμένους ὑπὸ βασιλέως καὶ ἀκούουσι, καὶ ἄλλους ἀτιμαζομένους· ὥστε εὐθύς παῖδες ὄντες μανθάνουσιν ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι.

Pers aristokratlarının bütün çocukları kraliyet sarayında yetiştirilir; orada bir çocuk yoğun bir ölçülülük eğitimi alır, ahlâka aykırı olan (edep dışı) hiçbir şey duymaz ya da görmezler. Çocuklar, kral tarafından insanların onurlandırılmasını yakinen gözlemler, yine başkalarının da onur bakımından gözden düşmelerini işitirler.

A3, P4 Xen. an. 1,9.14-15:

τούς γε μέντοι ἀγαθοὺς εἰς πόλεμον ὠμολόγητο διαφερόντως τιμᾶν. καὶ πρῶτον μὲν ἦν αὐτῷ πόλεμος πρὸς Πισιδᾶς καὶ Μυσούς· στρατευόμενος οὖν καὶ αὐτὸς εἰς ταύτας τὰς χώρας, οὓς ἑώρα ἐθέλοντας κινδυνεύειν, τούτους καὶ ἄρχοντας ἐποίει ἧς κατεστρέφετο χώρας, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοις δώροις ἐτίμα·

Savaşta cesaret gösterenleri özellikle onurlandırdığı üzerinde hem fikir olunan bir durumdu. İlk önce Pisidialılar'a ve Mysialılar'a karşı savaş yaptı. Bu nedenle bu ülkelerin üzerine seferi bizzat kendisi yönetmişti. Adamlarından kimin tehlikeye isteyerek atıldığı görse, bunları buyruğu altına aldığı ülkelere yönetici yapıyor, sonra da başka hediyelerle bunları onurlandırıyor.

A3, P5 Xen. an. 1,9.16-19:

εἷς γε μὴν δικαιοσύνην εἶ τις φανερός γένοιτο ἐπιδεικνυσθαι βουλόμενος, περὶ παντός ἐποιεῖτο τούτους †πλουσιωτέρους† ποιεῖν τῶν ἐκ τοῦ ἀδίκου φιλοκερδούντων. καὶ γὰρ οὖν ἄλλα τε πολλὰ δικαίως αὐτῷ διεχειρίζετο καὶ στρατεύματι ἀληθινῶ ἐχρήσατο. καὶ γὰρ στρατηγοὶ καὶ λοχαγοί, οἱ χρημάτων ἕνεκα πρὸς ἐκείνον ἔπλευσαν, ἔγνωσαν κερδαλεώτερον εἶναι Κύρω †καλῶς πειθαρχεῖν† ἢ τὸ κατὰ μῆνα κέρδος. ἀλλὰ μὴν εἶ τις γέ τι αὐτῷ προστάξαντι καλῶς ὑπηρετήσκειν, οὐδενὶ πώποτε ἀχάριστον εἶασε τὴν προθυμίαν. τοιγαροῦν δὴ κράτιστοι ὑπηρεταὶ παντός ἔργου Κύρω ἐλέχθησαν γενέσθαι.

Adalet söz konusu olduğunda, bir kimse açık bir şekilde adil olmak istediğini ona gösterirse, bu kişinin haksız kazanç elde etme hevesinde olanlarıkinden daha çok zengin olması için her şeyi yapardı. Böylece başka pek çok işi dürüstçe yürütülüyordu. Üstelik güvenilir bir orduya sahipti ve alacakları para için onun yanına deniz aşırı gelen yüzbaşı ve alt rütbeli komutanlar Kyros'a kayıtsız şartsız (dürüstçe) itaat etmenin aylık kazançlarından daha kazançlı olduğunu düşündüler. Öte yandan birisi emirlerini düzgünce yerine getirirse hiçbir zaman hiç kimsenin gayretinin takdîrsiz kalmasına izin vermezdi. Söylenildiğine göre, bu yüzden hiçbir işte hiç kimse Kyros'a güvendiği kadar iyi hizmet etmemiştir.

A3, P6 Xen. an. 1,9.28:

εἰ δὲ δὴ ποτε πορεύοιτο καὶ πλείστοι μέλλοιεν ὄψεσθαι, προσκαλῶν τοὺς φίλους ἐσπουδαιολογεῖτο, ὡς δηλοῖη οὓς τιμᾶ. ὥστε ἐγὼ μὲν γε, ἐξ ὧν ἀκούω, οὐδένα κρίνω ὑπὸ πλειόνων πεφιλῆσθαι οὔτε Ἑλλήνων οὔτε βαρβάρων..

Ne zaman yolculukta olsa ve kalabalık tarafından görülmek üzere olsa, dostlarını çağırıp onlara itibar ettiğini göstermek için onlarla ciddi meseller üzerine diyaloga girerdi. Sonuç olarak, duyduklarımın yola çıkarak, kendi adıma şu çıkarımda bulunabilirim ki, gerek Hellenler gerek barbarlar arasında hiç kimse çoğunluk tarafından bu denli sevgi görmemiştir.

A3, P7 Xen. Kyr. 1,1.3:

ὅτε μὲν δὴ ταῦτα ἐνεθυμούμεθα, οὕτως ἐγιγνώσκομεν περὶ αὐτῶν, ὡς ἀνθρώπῳ πεφυκότι πάντων τῶν ἄλλων ῥᾶον εἶη ζῶων ἢ ἀνθρώπων ἄρχειν. ἐπειδὴ δὲ ἐνενοήσαμεν ὅτι Κύρος ἐγένετο Πέρσης, ὃς παμπόλλους μὲν ἀνθρώπους ἐκτήσατο πειθομένους αὐτῷ, παμπόλλας δὲ πόλεις, πάμπολλα δὲ ἔθνη, ἐκ τούτου δὴ ἠναγκαζόμεθα μετανοεῖν μὴ οὔτε τῶν ἀδυνάτων οὔτε τῶν χαλεπῶν ἔργων ἢ τὸ ἀνθρώπων ἄρχειν, ἢν τις ἐπισταμένως τοῦτο πράττη. Κύρω γοῦν ἴσμεν ἐθελήσαντας πείθεσθαι τοὺς μὲν ἀπέχοντας παμπόλλων ἡμερῶν ὁδόν, τοὺς δὲ καὶ μηνῶν, τοὺς δὲ οὐδ' ἑωρακότας πώποτ' αὐτόν, τοὺς δὲ καὶ εὖ εἰδότας ὅτι οὐδ' ἂν ἴδοιεν, καὶ ὅμως ἤθελον αὐτῷ ὑπακοῦειν.

Bu anlatılanlar üzerinde düşündüğümüzde insanlar hakkında şu sonuca varırız: yaratılışı gereği insanı yönetmek bütün diğer canlıları yönetmekten daha zordur. Ancak sayısız insanı, kenti ve halkı (ethne) kendisine itaatkâr kılabilmeyi başarmış Pers Kyros'un hayatını aklımıza getirdiğimizde bu konudaki fikrimizi değiştirmeye mecbur kaldık. Eğer bir kimse yönetmeyi bilgiyle yaparsa insanları yönetmenin ne imkânsız ne de zor bir iş olmadığını gördük. Biliyoruz ki, insanlar her durumda Kyros'a gönüllü olarak itaat ettiler. Bunlardan bazıları ona günlerce süren mesafede, bazılarıysa aylarca süren mesafede yaşamalarına rağmen, bir kısmı da onu hayatında hiç görmemiş olmasına, hatta başka bir kısmı ise onu hiç görmeyeceklerini çok iyi bilmelerine rağmen yine de ona isteyerek itaat ettiler.

A3, P8 Xen. Kyr. 1,1.4:

καὶ γάρ τοι τοσοῦτον διήνεγκε τῶν ἄλλων βασιλέων, καὶ τῶν πατρίους ἀρχὰς παρειληφότων καὶ τῶν δι' ἑαυτῶν κτησαμένων, ὥσθ' ὁ μὲν Σκύθης καίπερ παμπόλλων ὄντων Σκυθῶν ἄλλου μὲν οὐδενὸς δύναϊτ' ἂν ἔθνους ἐπάρξαι, ἀγαπῶν δ' ἂν εἰ τοῦ ἑαυτοῦ ἔθνους ἄρχων διαγένοιτο, καὶ ὁ Θραξ Θρακῶν καὶ ὁ Ἰλλυριὸς Ἰλλυριῶν, καὶ τἄλλα δὲ ὡσαύτως ἔθνη ἀκούομεντὰ γούν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἔτι καὶ νῦν αὐτόνομα εἶναι [λέγεται] καὶ λελύσθαι ἀπ' ἀλλήλων· Κύρος δὲ παραλαβὼν ὡσαύτως οὕτω καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἔθνη αὐτόνομα ὄντα ὀρμηθεὶς σὺν ὀλίγῃ Περσῶν στρατιᾷ ἐκόντων μὲν ἠγήσατο Μήδων, ἐκόντων δὲ Ὑρκανίων, κατεστρέψατο δὲ Σύρους, Ἀσσυρίους, Ἀραβίους, Καππαδόκας, Φρύγας ἀμφοτέρους, Λυδούς, Κᾶρας, Φοίνικας, Βαβυλωνίους, ἦρξε δὲ Βακτριῶν καὶ Ἰνδῶν καὶ Κιλικίων, ὡσαύτως δὲ Σακῶν καὶ Παφλαγόνων καὶ Μαγαδιδῶν, καὶ ἄλλων δὲ παμπόλλων ἔθνῶν, ὧν οὐδ' ἂν τὰ ὀνόματα ἔχοι τις εἰπεῖν, ἐπῆρξε δὲ καὶ Ἑλλήνων τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καταβάς δ' ἐπὶ θάλατταν καὶ Κυπρίων καὶ Αἰγυπτίων.

Aslında Kyros hem iktidarlarını babalarından miras yollu alan krallardan hem de bizzat kendi çabalarıyla iktidarı ele geçiren başka krallardan öyle çok farklıydı ki. Örneğin İskit Kralı, İskitler çok kalabalık bir halk olmalarına rağmen, başka hiçbir halk (ethnos) üzerinde egemenlik kurmadı. Üstelik o da eğer kendi halkını yaşamının sonuna kadar yönetebilseydi herhalde memnun olurdu. Ayrıca Trakya Kralı'nın Trakyalılar'ı ve Illyria kralının da Illyrialılar'ı yönetmedeki durumu, hatta adını duyduğumuz başka halklarda da iktidar açısından durum, benzer şekilde aynıdır. En azından Avrupa'da yaşayan halkların (ethne) bugün bile özgür oldukları ve birbirinden bağımsız oldukları söylenir. Ancak Kyros benzer şekilde Asya'da da özgür olan halkları elinde az sayıdaki Pers kuvvetiyle yola çıkarak yönetimi altına alıp kendi rızalarıyla Medler'in hâkimi oldu. Aynı şekilde Hyrkanialılar'ın da hâkimi oldu. Sonra da rotasını çevirip Syrialılar'ı, Assyrialılar'ı, Araplar'ı, Kapadokyalılar'ı egemenliğine aldı. Frigyalılar'ın her iki kesimini, Lidyalılar, Karialılar, Fenikeliler ve Babililer'i; ayrıca Baktrialılar, Hintler ve Kilikyalılar'ı da yönetimine kattı. Benzer şekilde Sakalar, Paphlagonialılar ve Magadidailer ve birinin adını bile sayamayacağı kadar çok başka diğer halkları da bu yönetimine dahil etti. Bu halkların yanında ayrıca Asya'daki Hellenler'i de egemenliğine alarak deniz yoluyla Kıbrıs ve Mısır'ı da aldı.

A3, P9 Xen. Kyr. 1,1.5:

καὶ τοίνυν τούτων τῶν ἔθνῶν ἦρξεν οὔτε αὐτῶ ὁμογλώττων ὄντων οὔτε ἀλλήλοισ, καὶ ὅμως ἐδυνάσθη ἐφικέσθαι μὲν ἐπὶ τοσαύτην γῆν τῷ ἀπ' ἑαυτοῦ φόβῳ, ὥστε καταπλῆξαι πάντας καὶ μηδένα ἐπιχειρεῖν αὐτῷ, ἐδυνάσθη δὲ ἐπιθυμίαν ἐμβαλεῖν τοσαύτην τοῦ [πάντας] αὐτῷ χαρίζεσθαι ὥστε αἰεὶ τῇ αὐτοῦ γνώμῃ ἀξιοῦν κυβερνᾶσθαι, ἀνηρτήσατο δὲ τοσαῦτα φύλα ὅσα καὶ διελθεῖν ἔργον ἐστίν, ὅποι ἂν ἀρξῆται τις πορεύεσθαι ἀπὸ τῶν βασιλείων, ἦν τε πρὸς ἔω ἦν τε πρὸς ἐσπέραν ἦν τε πρὸς ἄρκτον ἦν τε πρὸς μεσημβρίαν.

Üstelik (Kyros) bu halklar (ethne) kendisiyle ve birbirleriyle aynı dili konuşmalarına rağmen onları yönetti ve kendisi tarafından yayılan bir korkuyla hâkimiyetini çok büyük bir alana yaya bildi. Öyle ki, herkesi bu korkuyla etkisiz hale getirdi ve hiç kimse ona saldırmaya teşebbüs edemedi, diğer yandan herkeste kendisini memnun etme isteği uyandırdı ve sonuçta bütün halklar her zaman onun iradesiyle yönetilmeyi uygun buldular. O kadar çok kavmi kendine bağlamıştı ki, kraliyet sarayından yola çıkarak dört yönde; gerek doğuya gerek batıya gerek kuzeye gerekse güneye bu kavimlerin arasında geçerek ilerlemek o kadar kolay bir iş değildi.

A3, P10 Xen. Kyr. 1,1.6:

ἡμεῖς μὲν δὴ ὡς ἄξιον ὄντα θαυμάζεσθαι τοῦτον τὸν ἄνδρα ἐσκεψάμεθα τίς ποτ' ὦν γενεὰν καὶ ποῖαν τινὰ φύσιν ἔχων καὶ ποῖα τινὶ παιδευθεὶς παιδεία τοσοῦτον διήνεγκεν εἰς τὸ ἄρχειν ἀνθρώπων. ὅσα οὖν καὶ ἐπυθόμεθα καὶ ἠσθησθαι δοκοῦμεν περὶ αὐτοῦ, ταῦτα πειρασόμεθα διηγήσασθαι.

Bu adamın hayran olmaya değer biri olduğuna inandığımızdan onun soyu soru kimdir, hangi karakter özelliklerine sahiptir, nasıl bir eğitim almış da insanları yönetmede başkalarını bu denli geçmiştir. İşte bu soruların cevabını araştırdık. Bu nedenle onun hakkında ne öğrendiysek ve onu ne kadar anladığımızı düşünüyorsak, bütün bunları anlatmaya çalışacağım.

A3, P11 Xen. Kyr. 1,2.1-2:

Πατρὸς μὲν δὴ ὁ Κῦρος λέγεται γενέσθαι Καμβύσου Περσῶν βασιλέως· ὁ δὲ Καμβύσης οὗτος τοῦ Περσειδῶν γένους ἦν· οἱ δὲ Περσεῖδαι ἀπὸ Περσέως κλήζονται· μητρὸς δὲ ὁμολογεῖται Μανδάνης γενέσθαι· ἡ δὲ Μανδάνη αὕτη Ἀστυάγους ἦν θυγάτηρ τοῦ Μήδων γενομένου βασιλέως. φύνη δὲ ὁ Κῦρος λέγεται καὶ ἄδεται ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων εἶδος μὲν κάλλιστος, ψυχὴν δὲ φιλανθρωπώτατος καὶ φιλομαθέστατος καὶ φιλοτιμώτατος, ὥστε πάντα μὲνπόνον ἀνατλήναι, πάντα δὲ κίνδυνον ὑπομῆναι τοῦ ἐπαινεῖσθαι ἔνεκα. φύσιν μὲν δὴ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ψυχῆς τοιαύτην ἔχων διαμνημονεῦεται·

Babasının Pers Kralı Kambysēs olduğu söylenir. Bu Kambysēs isimlerini Perseus'tan alan Perseusoğulları soyundandır. Annesinin de Mandanē olduğu kabul edilir. Bu Mandanē ise Medler'in kralı olan Astyagēs'in kızıdır. Yaradılışı bakımından hatta şimdi bile barbarların söz ve şarkılarında Kyros'un fizik bakımından en güzel, ruhça ise insanlara en sevgi dolu, öğrenmeye en havesli ve en hırslı kişi olduğu anlatılır. Öyle ki, övgü uğruna her işe işe katlanıp her türlü tehlikeye atılmıştır. İşte böylesi bir beden ve ruha sahip biri olarak hatırlanır.

A3, P12 Xen. Kyr. 1,2.2-3:

ἐπαιδεύθη γε μὴν ἐν Περσῶν νόμοις· οὗτοι δὲ δοκοῦσιν οἱ νόμοι ἄρχεσθαι τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἐπιμελούμενοι οὐκ ἔνθενπερ ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσιν ἄρχονται. αἱ μὲν γὰρ πλείσται πόλεις ἀφείσαι παιδεύειν ὅπως τις ἐθέλει τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας, καὶ αὐτοὺς τοὺς πρεσβυτέρους ὅπως ἐθέλουσι διάγειν, ἔπειτα προστάττουσιν αὐτοῖς μὴ κλέπτειν μηδὲ ἀρπάζειν, μὴ βία εἰς οἰκίαν παριέναι, μὴ παίειν ὄν μὴ δίκαιον, μὴ μοιχεύειν, μὴ ἀπειθεῖν ἄρχοντι, καὶ τᾶλλα τὰ τοιαῦτα ὡσαύτως· ἦν δὲ τις τούτων τι παραβαίνει, ζημίαν αὐτοῖς ἐπέθεσαν. οἱ δὲ Περσικοὶ νόμοι προλαβόντες ἐπιμέλονται ὅπως τὴν ἀρχὴν μὴ τοιοῦτοι ἔσονται οἱ πολῖται οἱοὶ πονηροῦ τινος ἢ αἰσχροῦ ἔργου ἐφίεσθαι.

Ashında o (Kyros), Pers yasalarına göre eğitilmişti. Bu yasalar görünüşe göre, çoğu devletin (kent) yasalarının tersine, işe ortak yarar'la (ortak çıkar'la) ilgilenecek başlarlar. Nitekim çoğu devlet (kent) yasalarında, yurttaşlarının kendi çocuklarını istediği gibi yetiştirmelerine; yaşlılarınsa istedikleri gibi yaşam sürmelerine izin verir. Ayrıca bu yasalar onlara çalmamayı, gasp etmemeyi, birinin evine zorla girmemeyi, haklı değilse birini dövmemeyi, zina yapmamayı, görevli memure itatsızlık etmemeyi ve benzeri başka kötü şeyleri yapmamayı emreder. Ve eğer biri bu yasalardan birini çiğneyecek olursa cezalandırılır. Oysa Pers yasaları, yurttaşlarının uygunsuz ve ahlâka aykırı ameller işlemeye arzu duymamaları için en başından özen göstererek bu konuda önceden önlem alır.

A3, P13 Xen. Kyr. 1,2.3-5:

ἔστιν αὐτοῖς ἐλευθέρα ἀγορὰ καλουμένη, ἐνθα τὰ τε βασιλεία καὶ τὰ ἄλλα ἀρχεῖα πεποιήται. ἐντεῦθεν τὰ μὲν ὄνια καὶ οἱ ἀγοραῖοι καὶ αἱ τούτων φωναὶ καὶ ἀπειροκαλῖαι ἀπελήλυνται εἰς ἄλλον τόπον, ὡς μὴ μιγνύηται ἢ τούτων τύρβη τῆ τῶν πεπαιδευμένων εὐκοσμία. διήρηται δὲ αὕτη ἢ ἀγορὰ [ἢ περὶ τὰ ἀρχεῖα] τέτταρα μέρη· τούτων δ' ἔστιν ἐν μὲν παισίν, ἐν δὲ ἐφήβοις, ἄλλο τελείοις ἀνδράσιν, ἄλλο τοῖς ὑπὲρ τὰ στρατεύσιμα ἔτη γεγονόσι. νόμῳ δ' εἰς τὰς ἑαυτῶν χώρας ἕκαστοι τούτων πάρευσιν, οἱ μὲν παῖδες ἅμα τῇ ἡμέρᾳ καὶ οἱ τέλειοι ἄνδρες, οἱ δὲ γεραίτεροι ἠνίκ' ἂν ἐκάστῳ προχωρῆ, πλὴν ἐν ταῖς τεταγμέναις ἡμέραις, ἐν αἷς αὐτοὺς δεῖ παρεῖναι. οἱ δὲ ἐφηβοὶ καὶ κοιμῶνται περὶ τὰ ἀρχεῖα σὺν τοῖς γυμνητικοῖς ὄπλοις πλὴν τῶν γεγαμηκότων· οὗτοι δὲ οὔτε ἐπιζητοῦνται, ἢ μὴ προρρηθῆ παρεῖναι, οὔτε πολλακίς ἀπεῖναι καλόν.

«Özgür kent meydanı» denilen meydanları vardır; burada kraliyet sarayı ve yönetimle ilgili diğer binaları toplamışlardır. Pazar malları ve işportacılar gürültü ve kabalıkları nedeniyle, bunların yarattığı kargaşa eğitilmiş insanların düzenli yaşamlarını bozmasın diye kentin bu bölümünden başka bir yere sürülmüşlerdir. Yönetim binalarının çevresinde bulunan bu meydan; biri çocuklara, biri gençlere (ephēboi), başka biri yetişkin adamlara ve biri de artık askerlik yaşını geçmiş yaşlı adamlara olmak üzere dört bölüme ayrılır. Yasa her bir grubun mensuplarının kendilerine ayrılan yerlerde hazır bulunmalarını emreder. Buna göre, çocuklar ve yetişkin adamlar her sabah, yaşlılar ise belli günler dışında kendilerine ne zaman uygun olursa söz konusu yerlerde bulunmak zorundadırlar. Öte yandan gençlerse (ephēboi), evli olanlar dışında hafif silahlarıyla birlikte yönetim binalarının çevresinde geceyin dışarısında uyurlar. Evli olanlar istisnai durumlarda önceden çağrılmadıkça dışarısında uyumadıkları için sorguya çekilmezler, ancak onların da çok sık dışarısında uymaları gereken yerde bulunmamaları iyi karşılanmaz.

A3, P14 Xen. Kyr. 1,2.5-6:

ἄρχοντες δ' ἐφ' ἐκάστῳ τούτων τῶν μερῶν εἰσι δώδεκα· δώδεκα γὰρ καὶ Περσῶν φυλαὶ διήρηνται. καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς παισίν ἐκ τῶν γεραιτέρων ἡρημένοι εἰσὶν οἱ ἂν δοκῶσι τοὺς παῖδας βελτίστους ἀποδεικνύναι· ἐπὶ δὲ τοῖς ἐφήβοις ἐκ τῶν τελείων ἀνδρῶν οἱ ἂν αὐ τοὺς ἐφήβους βελτίστους δοκῶσι παρέχειν· ἐπὶ δὲ τοῖς τελείοις ἀνδράσιν οἱ ἂν δοκῶσι παρέχειν αὐτοὺς μάλιστα τὰ τεταγμένα ποιοῦντας καὶ τὰ παραγγελλόμενα ὑπὸ τῆς μεγίστης ἀρχῆς· εἰσὶ δὲ καὶ τῶν γεραιτέρων προστάται ἡρημένοι, οἱ προστατεύουσιν ὅπως καὶ οὗτοι τὰ καθήκοντα ἀποτελῶσιν. ἃ δὲ ἐκάστῃ ἡλικίᾳ προστέτακται ποιεῖν διηγησόμεθα, ὡς μᾶλλον δῆλον γένηται ἢ ἐπιμέλονται ὡς ἂν βέλτιστοι εἶεν οἱ πολῖται.

Bu dört grubun her birinden sorumlu 12 yönetici vardır; bunun nedeni Persler'in de 12 kabileye ayrılmasıdır. Görünüşe göre çocuklardan en iyileri onlar çıkaracağından, çocukların sorumluluğu yaşlı olanlara verilir. Gençlerin sorumluluğu da yetişkin adamlara verilir zira bunlar da gençleri en iyi yapacak olanlardır. Yetişkinlerle ilgilenme vazifesi ise onları en büyük otorite tarafından saptanan kurallara ve emirlere en iyi şekilde uymalarını sağlayabilecek kişilere verilir. Yaşlılardan ayrıca başkanlar seçilir, bunlar da bu grubun görevlerini yerine getirip getirmediğini kontrol ederler. Yurttaşları olabildiğince en iyi olabilsinler diye nasıl özen gösterdiklerini daha net ortaya koyabilmek için her bir gruba neler yapmasının buyrulduğunu açıklayacağız.

A3, P15 Xen. Kyr. 1,2.6-8:

οἱ μὲν δὴ παῖδες εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶντες διάγουσι μανθάνοντες δικαιοσύνην· καὶ λέγουσιν ὅτι ἐπὶ τοῦτο ἔρχονται ὡσπερ παρ' ἡμῖν ὅτι γράμματα μαθησόμενοι. οἱ δ' ἄρχοντες αὐτῶν διατελοῦσι τὸ πλείστον τῆς ἡμέρας δικάζοντες αὐτοῖς. γίγνεται γὰρ δὴ καὶ παισὶ πρὸς ἀλλήλους ὡσπερ ἀνδράσιν ἐγκλήματα καὶ κλοπῆς καὶ ἀρπαγῆς καὶ βίας καὶ ἀπάτης καὶ κακολογίας καὶ

ἄλλων οἴων δὴ εἰκός. οὓς δ' ἂν γνῶσι τούτων τι ἀδικοῦντας, τιμωροῦνται. κολάζουσι δὲ καὶ ὄν ἂν ἀδικῶς ἐγκαλοῦντα εὐρίσκωσι. Δικάζουσι δὲ καὶ ἐγκλήματος οὗ ἕνεκα ἄνθρωποι μισοῦσι μὲν ἀλλήλους μάλιστα, δικάζονται δὲ ἥκιστα, ἀχαριστίας, καὶ ὄν ἂν γνῶσι δυνάμενον μὲν χάριν ἀποδιδόναι, μὴ ἀποδιδόντα δέ, κολάζουσι καὶ τοῦτον ἰσχυρῶς. οἴονται γὰρ τοὺς ἀχαρίστους καὶ περὶ θεοῦ ἂν μάλιστα ἀμελῶς ἔχειν καὶ περὶ γονέας καὶ πατρίδα καὶ φίλους. ἔπεσθαι δὲ δοκεῖ μάλιστα τῇ ἀχαριστία ἢ ἀναισχυντία· καὶ γὰρ αὕτη μεγίστη δοκεῖ εἶναι ἐπὶ πάντα τὰ αἰσχροῦ ἡγεμών.

Çocuklar okula gidip gelerek okulda zamanlarını adalet öğrenmekle geçirirler. Hatta söylediklerine göre okula bu amaç için giderler, tıpkı bizdeki çocukların okula alfabe (okuma-yazma) öğrenmek için gitmesi gibi. Çocuklarla ilgilenen yöneticiler günün büyük bir kısmını onlar için davalara bakarak geçirirler. Tabii okulda çocuklar da tıpkı yetişkin insanların yaptığı gibi birbirlerine karşı hırsızlık, zorla gasp, kaba güç kullanımı, aldatma, hakaret ve olsaı başka suçlamalarda bulunurlar. Kimlerin bu suçlardan birini işlediğini fark ederlerse onu cezalandırırlar, birinin haksız yere birine suçlamada bulunduğu görülürse onu da cezalandırırlar. Ayrıca insanların birbirlerinden en çok nefret etmesine yol açan ancak bu nedenle en az mahkemeye başvurdukları nankörlük suçlamasıyla da birbirlerini yargırlar. Eğer birinin kendisine yapılan iyiliğe karşılık verebilecek güçte olup da karşılık vermediğini fark ederlerse, bu kişiyi de son derece ağır bir biçimde cezalandırırlar. Çünkü nankörlük edenlerin tanrılara, anababalarına, ülke ve dostlarına karşı da en ihmalkâr kimseler olacağını düşünürler. Görünüşe göre utanmazlık nankörlüğün peşi sıra gitmektedir ve bütün ayır davranışlara da öncülük eder.

A3, P16 Xen. Kyr. 1,2,8:

διδάσκουσι δὲ τοὺς παῖδας καὶ σωφροσύνην· μέγα δὲ συμβάλλεται εἰς τὸ μανθάνειν σωφρονεῖν αὐτοὺς ὅτι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὁρῶσιν ἀνά πάσαν ἡμέραν σωφρόνως διάγοντας. διδάσκουσι δὲ αὐτοὺς καὶ πείθεσθαι τοῖς ἄρχουσι· μέγα δὲ καὶ εἰς τοῦτο συμβάλλεται ὅτι ὁρῶσι τοὺς πρεσβυτέρους πειθομένους τοῖς ἄρχουσιν ἰσχυρῶς. διδάσκουσι δὲ καὶ ἐγκράτειαν γαστρὸς καὶ ποτοῦ· μέγα δὲ καὶ εἰς τοῦτο συμβάλλεται ὅτι ὁρῶσι τοὺς πρεσβυτέρους οὐ πρόσθεν ἀπιόντας γαστρὸς ἕνεκα πρὶν ἂν ἀφῶσιν οἱ ἄρχοντες, καὶ ὅτι οὐ παρὰ μητρὶ σιτοῦνται οἱ παῖδες, ἀλλὰ παρὰ τῷ διδασκάλῳ, ὅταν οἱ ἄρχοντες σημήνωσι. φέρονται δὲ οἴκοθεν σίτον μὲν ἄρτον, ὄψον δὲ κάρδαμον, πιεῖν δέ, ἢν τις διψῇ, κώθωνα, ὡς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἀρύσασθαι. πρὸς δὲ τούτοις μανθάνουσι καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν. μέχρι μὲν δὴ ἕξ ἢ ἑπτακαίδεκα ἐτῶν ἀπὸ γενεᾶς οἱ παῖδες ταῦτα πράττουσιν, ἕκ τούτου δὲ εἰς τοὺς ἐφήβους ἐξέρχονται.

Persler çocuklarına ölçülü olmayı da öğretirler; çocukların, birlikte vakit geçirdikleri büyüklerinin günbegün ölçülü yaşayışlarını görmeleri, onların ölçülü olmayı öğrenmeleri açısından büyük katkı sağlar. Onlara ayrıca yöneticilere itaat etmeleri öğretilir. Büyüklerinin de yöneticilere son derece itaat ediyor olduklarını görmeleri onların bu davranışı öğrenmelerine katkı sağlar. Öğretilen başka bir konu da yeme içme konusunda kendilerini tutmalarıdır. Yöneticileri onlara izin verinceye kadar büyüklerinin yemeğe gitmediklerini görmek bu özelliğin kazanılmasında çocuklara katkı sağlar. Ayrıca erkek çocuklar anneleri ile değil öğretmenleri ile yemek yerler, yemeğe başlamaları da ancak yönetici işaret edince olur. Yiyecek olarak evlerinden ekmek getirirler, yanında da katık olarak yeşillik. Ayrıca, susadıklarında nehirden su doldurabilsinler diye yanlarında bir su kabı da getirirler. Eğitimlerinde bunlara ilaveten ok ve mızrak atmak da yer alır. İşte on altı ya da on yedi yaşına gelinceye değin çocuklar bınları yaparlar. Bu yaşı geçtikten sonra ise gençlerin sınıfına (ephēboi) yükselirler.

A3, P17 Xen. Kyr. 1,2.9:

οὔτοι δ' αὖ οἱ ἔφηβοι διάγουσιν ὧδε. δέκα ἔτη ἄφ' οὗ ἂν ἐκ παίδων ἐξέλθωσι κοιμῶνται μὲν περὶ τὰ ἀρχεῖα, ὥσπερ προειρήκαμεν, καὶ φυλακῆς ἕνεκα τῆς πόλεως καὶ σωφροσύνης· δοκεῖ γὰρ αὕτη ἢ ἡλικία μάλιστα ἐπιμελείας δεῖσθαι· παρέχουσι δὲ καὶ τὴν ἡμέραν ἑαυτοὺς τοῖς ἀρχουσι χρῆσθαι ἦν τι δέωνται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ. καὶ ὅταν μὲν δέη, πάντες μένουσι περὶ τὰ ἀρχεῖα· ὅταν δὲ ἐξίη βασιλεὺς ἐπὶ θήραν, ἐξάγει τὴν ἡμίσειαν τῆς φυλακῆς· ποιεῖ δὲ τοῦτο πολλάκις τοῦ μηνός. ἔχειν δὲ δεῖ τοὺς ἐξιόντας τόξα καὶ παρὰ τὴν φαρέτραν ἐν κολεῶ κοπίδα ἢ σάγαριν, ἔτι δὲ γέρον καὶ παλτὰ δύο, ὥστε τὸ μὲν ἀφεῖναι, τῷ δ', ἂν δέη, ἐκ χειρὸς χρῆσθαι.

Gençler grubunun yaşayışı şu şekildedir: çocuklar sınıfından gençler sınıfına yükselişlerinden itibaren on yıl boyunca, daha önce söylediğimiz gibi, yönetim binalarının çevresinde dışarıda uyurlar. Bu uygulamaya, gençlerin kenti koruması ve kendilerine hâkim olmayı (ölçülülüğü) öğrenmeleri içindir. Nitekim gençliğin bu çağı davranışları açısından en çok dikkat edilmesi gereken zamandır. Eğer devlet için bir hizmetleri gerekirse diye, ayrıca gün boyunca yöneticilerin emri altında olurlar. Ancak gerektiğinde, yönetim binalarının çevresinde bulunurlar. Kral ne zaman ava çıkacak olsa, garnizon kuvvetlerinin yarısını da yanında alıp götürür ve bu işi de ay içinde sık sık tekrarlardı. Dışarı gidenlerin yanlarında sadak içinde yay ve ok, kılıf içinde pala ya da balta ve ayrıca hafif bir kalkan ve biri atmak diğeri de gerekirse diye el atında kullanmak için iki mızrak almaları gerekirdi.

A3, P18 Xen. Kyr. 1,2.10:

διὰ τοῦτο δὲ δημοσίᾳ τοῦ θηρᾶν ἐπιμέλονται, καὶ βασιλεὺς ὥσπερ καὶ ἐν πολέμῳ ἡγεμῶν ἐστὶν αὐτοῖς καὶ αὐτός τε θηρᾶ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖται ὅπως ἂν θηρῶσιν, ὅτι ἀληθεστάτη αὐτοῖς δοκεῖ εἶναι αὕτη ἢ μελέτη τῶν πρὸς τὸν πόλεμον. καὶ γὰρ πρῶ ἀνίστασθαι ἐθίζει καὶ ψυχὴ καὶ θάλπη ἀνέχεσθαι, γυμνάζει δὲ καὶ ὁδοιπορίας καὶ δρόμοις, ἀνάγκη δὲ καὶ τοξεύσαι θηρίον καὶ ἀκοντίσαι ὅπου ἂν παραπίπτῃ... ὥστε οὐ ράδιον εὐρεῖν τί ἐν τῇ θήρᾳ ἄπεστι τῶν ἐν πολέμῳ παρόντων.

Avlanma işi için devlet hazinesinin parası kullanılırdı. Kral savaşta olduğu gibi avda da onlara liderlik eder; bizzat kendisi başkalarının avlanmalarıyla da ilgilenirdi. Persler'e göre bu uygulama savaş için yapılan hazırlıklar arasında en doğru alıştırmaydı. Çünkü onları şafakta uyanmaya, soğuğa ve sıcaklığa katlanmaya alıştırdı. Ayrıca yayan yürüme ve koşma egzersizi sağlar. Vahşi bir hayvana ok atma ve yakın temasta da mızrak atma konusunda alıştırtma imkânı verir. Kısacası askerde savaş için gereken özelliklerden birinin av esnasında edinilmediğini söylemek güçtür.

A3, P19 Xen. Kyr. 1,2.11-12:

ἐξέρχονται δὲ ἐπὶ τὴν θήραν ἄριστον ἔχοντες πλέον μὲν, ὡς τὸ εἰκός, τῶν παίδων, τᾶλλα δὲ ὅμοιον. καὶ θηρῶντες μὲν οὐκ ἂν ἀριστήσαιεν, ἦν δὲ τι δεῖσθαι ἢ θηρίου ἕνεκα ἐπικαταμεῖναι ἢ ἄλλως ἐθελήσωσι διατρίψαι περὶ τὴν θήραν, τὸ οὖν ἄριστον τοῦτο δειπνήσαντες τὴν ὑστεραίαν αὐθιγῶν μέχρι δειπνῶν, καὶ μίαν ἄμφω τούτῳ τῷ ἡμέρα λογίζονται, ὅτι μιᾶς ἡμέρας σίτον δαπανῶσι. τοῦτο δὲ ποιοῦσι τοῦ ἐθίζεσθαι ἕνεκα, ἵν' ἐάν τι καὶ ἐν πολέμῳ δεῖσθαι, δύνωνται ταῦτο ποιεῖν... αἱ δ' αὖ μένουσαι φυλαὶ διατρίβουσι μελετῶσαι τὰ τε ἄλλα ἃ παῖδες ὄντες ἔμαθον καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν, καὶ διαγωνιζόμενοι ταῦτα πρὸς ἀλλήλους διατελοῦσιν. εἰσὶ δὲ καὶ δημόσιοι τούτων ἀγῶνες καὶ ἄθλα προτίθεται· ἐν ἧ δ' ἂν τῶν φυλῶν πλείστοι ὡς δαημονέστατοι καὶ ἀνδρικότατοι καὶ εὐπιστότατοι, ἐπαινοῦσιν οἱ πολῖται καὶ τιμῶσιν οὐ μόνον τὸν νῦν ἄρχοντα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὅστις αὐτοὺς παῖδας ὄντας ἐπαίδευσεν. χρῶνται δὲ τοῖς μένουσι τῶν ἐφήβων αἱ ἀρχαί, ἦν τι ἢ φρουρῆσαι δεῖσθαι ἢ κακούργους ἐρευνῆσαι ἢ ληστὰς ὑποδραμεῖν ἢ καὶ ἄλλο τι ὅσα

ἰσχύος ἢ τάχους ἔργα ἐστί. ταῦτα μὲν δὴ οἱ ἔφηβοι πράττουσιν. ἐπειδὴν δὲ τὰ δέκα ἔτη διατελέσωσιν, ἐξέρχονται εἰς τοὺς τελείους ἀνδρας.

Ava giderken yanlarında götürdükleri öğle yemeği erkek çocukları için beklenilenden daha fazlaydı, ancak diğer bakımlardan aynıydı. Avlanma esnasında bu yemeklerini asla yemezlerdi. Eğer bir nedenle av yüzünden fazla zaman harcamak gerekirse ya da başka nedenlerle avda daha fazla vakit geçirmek isterlerse, o zaman da bu yemeği o gün akşam yemeği olarak yer ve arkasından ertesi günkü akşam yemeğine kadar tekrar avlanırlardı. Bu ikisini tek gün olarak hesaplarlar ve bir günlük yemeği harcarlardı. Eğer savaşta bir gereksinim duyarlarsa aynı şeyi yapabilmek için kendilerini alıştırmak adına böyle davranırlardı...Ava gitmeyip geride kalan askeri birlikler (φυλαί) ise çocukken öğrendikleri ok atma, mızrak fırlatma ve başka diğer şeylerle meşgul olurlardı. Ve bu uğraşlarla ilgili olarak yarışmalarla aralarında sürekli yarışırldı. Ayrıca bunlardan kamusal yarışmalar da düzenlenir, ödüller de verilirdi. Kavimlerin (birliklerin) içinde en çok hangilerinin üyeleri en yetenekli, en erkekçe ve en güvenilir ise, yurttaşlar sadece onların mevcut yöneticilerini değil, onlar çocukken onları eğitmiş olanları da ödüllendirirlerdi. Eğer gözcü göndermek gerekse, ya da suçluları aramak, hırsızların peşine düşmek gerekse ya da güç ve hız gerektiren başka herhangi bir şey, görevliler bu işler için ava gitmeyip bu geride kalan gençlerden yararlanırlardı. İşte gençlerin yaptıkları işler bunlardı. Gençler bu sınıfta on yılı tamamladıktan sonra yetişkin adam sınıfına yükseliyorlardı.

A3, P20 Xen. Kyr. 1,2.13:

ἀφ' οὗ δ' ἂν ἐξέλθωσι χρόνου οὗτοι αὖ πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη διάγουσιν ὧδε. πρῶτον μὲν ὥσπερ οἱ ἔφηβοι παρέχουσιν ἑαυτοὺς ταῖς ἀρχαῖς χρῆσθαι, ἦν τι δέη ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ, ὅσα φρονούντων τε ἡδὴ ἔργα ἐστί καὶ ἔτι δυναμένων. ἦν δὲ ποι δέη στρατεῦσθαι, τόξα μὲν οἱ οὕτω πεπαιδευμένοι οὐκέτι ἔχοντες οὐδὲ παλτὰ στρατεύονται, τὰ δὲ ἀγχέμαχα ὄπλα καλούμενα, θώρακά τε περὶ τοῖς στέρνοις καὶ γέρρον ἐν τῇ ἀριστερᾷ, οἷόνπερ γράφονται οἱ Πέρσαι ἔχοντες, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ μάχαιραν ἢ κοπίδα. καὶ αἱ ἀρχαὶ δὲ πᾶσαι ἐκ τούτων καθίστανται πλὴν οἱ τῶν παιδῶν διδάσκαλοι. ἐπειδὴν δὲ τὰ πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη διατελέσωσιν, εἴησαν μὲν ἂν οὗτοι πλέον τι γεγονότες ἢ τὰ πεντήκοντα ἔτη ἀπὸ γενεᾶς· ἐξέρχονται δὲ τῆνικαῦτα εἰς τοὺς γεραιτέρους ὄντας τε καὶ καλουμένους.

Gençler sınıfından yetişkin adamlar sınıfına yükseldikten sonra burada 25 yıl boyunca şu işlerle uğraşırlar: öncelikle kamu yararı için hangi işte sağduyu sahibi ve hâlâ gücü yerinde adama ihtiyaç varsa tıpkı gençler gibi onlar da otoritenin yetkisi altındadırlar. Sefere çıkıldığında kendilerine ihtiyaç duyulduğunda ise, her ne kadar ellerinde ok ve kargıları olmasa da savaş eğitimi aldıklarından göğüs göğüse çarpışma silahlarını kullanırlar. Göğüslerinde zırhları ve sol ellerinde bir kalkan taşırlar, görüntüleri tıpkı resimlerde Persler'in betimlendikleri gibidir. Sağ ellerinde ise ya bir hançer ya da pala tutarlar. Bu gruptaki insanlardan okul hocaları dışında ayrıca tüm memurlar seçilirdi. Bu sınıfta 25 yılı tamamladıklarında ise, artık bunların yaşları elliye geçer ve o zaman kendi sınıflarından çıkıp yaşlılar denilen sınıfta yerlerini alırlar.

A3, P21 Xen. Kyr. 1,2.14:

οἱ δ' αὖ γεραιτέροι οὗτοι στρατεύονται μὲν οὐκέτι ἔξω τῆς ἑαυτῶν, οἴκοι δὲ μένοντες δικάζουσι τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια πάντα. καὶ θανάτου δὲ οὗτοι κρίνουσι, καὶ τὰς ἀρχὰς οὗτοι πάσας αἰροῦνται· καὶ ἦν τις ἢ ἐν ἐφήβοις ἢ ἐν τελείοις ἀνδράσιν ἑλλίπη τι τῶν νομίμων, φαίνουσι μὲν οἱ φύλαρχοι ἕκαστοι καὶ τῶν ἄλλων ὁ βουλόμενος, οἱ δὲ γεραιτέροι ἀκούσαντες ἐκκρίνουσιν· ὁ δὲ ἐκκριθεὶς ἄτιμος διατελεῖ τὸν λοιπὸν βίον.

Yaşlılar sınıfı ise kendi ülkeleri haricinde başka bir yerde yapılan hiçbir askeri sefere katılmazlar. Ancak ülkelerinde kalıp devletle ilgili ya da şahsi tüm işlere bakarlar. Hatta ölüm cezasına bile onlar karar verir, bütün görevli memurların seçilmesi işi de onların sorumluluğundadır. Eğer gençler arasından ya da yetişkin adamlar sınıfından biri, yasanın gerektirdiği işlerden birini ihmal ederse, 12 kabile yöneticisinden her biri ya da isteyen herhangi biri görevini ihmal edeni ihbar edebilir. Yaşlılar sınıfı bu durumu öğrendiğinde ihmal suçu işleyeni sürgün eder. Sürgün edilen kişi ise geri kalan yaşamını haklarından mahrum şekilde tamamlar.

A3, P22 Xen. Kyr. 1,2.15:

Ἴνα δὲ σαφέστερον δηλωθῆ πασα ἡ Περσῶν πολιτεία, μικρὸν ἐπάνειμι· νῦν γὰρ ἐν βραχυτάτῳ ἄν δηλωθῆ διὰ τὰ προειρημένα. λέγονται μὲν γὰρ Πέρσαι ἀμφὶ τὰς δώδεκα μυριάδας εἶναι· τούτων δ' οὐδεὶς ἀπελήλαται νόμῳ τιμῶν καὶ ἀρχῶν, ἀλλ' ἕξεστι πᾶσι Πέρσαις πέμπειν τοὺς ἑαυτῶν παῖδας εἰς τὰ κοινὰ τῆς δικαιοσύνης διδασκαλεῖα. ἀλλ' οἱ μὲν δυνάμενοι τρέφειν τοὺς παῖδας ἀργοῦντας πέμπουσιν, οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι οὐ πέμπουσιν. οἱ δ' ἄν παιδευθῶσι παρὰ τοῖς δημοσίοις διδασκάλοις, ἕξεστιν αὐτοῖς ἐν τοῖς ἐφήβοις νεανισκεῦσθαι, τοῖς δὲ μὴ διαπαιδευθεῖσιν οὕτως οὐκ ἕξεστιν. οἱ δ' ἄν αὐ ἐν τοῖς ἐφήβοις διατελέσωσι τὰ νόμῳ ποιοῦντες, ἕξεστι τούτοις εἰς τοὺς τελείους ἄνδρας συναλιζεσθαι καὶ ἀρχῶν καὶ τιμῶν μετέχειν, οἱ δ' ἄν μὴ διαγέωνται ἐν τοῖς ἐφήβοις, οὐκ εἰσέρχονται εἰς τοὺς τελείους. οἱ δ' ἄν αὐ ἐν τοῖς τελείοις διαγέωνται ἀνεπίληπτοι, οὗτοι τῶν γεραιτέρων γίγνονται. οὕτω μὲν δὴ οἱ γεραιτέροι διὰ πάντων τῶν καλῶν ἐληλυθότες καθίστανται· καὶ ἡ πολιτεία αὕτη, ἣ οἶονται χρώμενοι βέλτιστοι ἄν εἶναι.

Pers Devleti'ne ilişkin bütün yapıyı daha açık bir şekilde göz önüne sermek için biraz geriye gideceğim. Daha önce söylenenlere kıyasla bu konu şu şekilde özetlenebilir. Persler'in sayısının 120.000 civarında olduğu söylenir. Yasada bunlardan hiçbiri onur ve mevki almaktan dışlanmamışlardır. Aksine bütün Persler'in çocuklarını adalet öğretilen bu kamu okullarına göndermeleri mümkündür. Ancak (filiyatta) çocuklarını dışarıda çalışmalarına gerek kalmadan beslemeye gücü yetenler sadece bunu yapabilirler, maddi gücü olmayanlarsa çocuklarını okula gönderemezler. Öte yandan sadece devlet öğretmenleri tarafından eğitilenler, gençlik çağlarını gençlere ayrılan grupta geçirebilirler, aksi durumda bu eğitimi almamış olanlar bu sınıfa yükselemezler. Gençler sınıfında bulunanlardan yasanın bu sınıf için yapılmasını gerektirdiği işleri tamamlayanlarsa yetişkin adamlar sınıfına katılmaya ve onur ve mevkiiden pay almaya hak kazanırlar. Gençler sınıfının eğitimini tamamlamayanlarsa yetişkinler sınıfına katılamaz. Yetişkinler sınıfının gereksinimlerini kusursuz biçimde yerine getirenler de artık yaşlılar sınıfına yükselirler. Yaşlılar sınıfı bütün iyi şeylere (mevki ve onurlara) erişmiş kimselerden oluşur. İşte yurttaşlarını olabileceklerinin en iyisi haline getirmek için başvurdukları siyasi yapı budur.

A3, P23 Xen. Kyr. 1,3.16:

τὴν δὲ μητέρα εἶπεῖν· Τὴν δὲ δικαιοσύνην, ὧ παῖ, πῶς μαθήσῃ ἐνθάδε ἐκεῖ ὄντων σοι τῶν διδασκάλων; καὶ τὸν Κῦρον φάναι· Ἄλλ', ὧ μητερ, ἀκριβῶς ταῦτά γε οἶδα. Πῶς σὺ οἶσθα; τὴν Μανδάνην εἶπεῖν· Ὅτι, φάναι, ὁ διδάσκαλός με ὡς ἤδη ἀκριβοῦντα τὴν δικαιοσύνην καὶ ἄλλοις καθίστη δικάζειν. καὶ τοῖνον, φάναι, ἐπὶ μιᾷ ποτε δίκη πλῆγᾶς ἔλαβον ὡς οὐκ ὀρθῶς δικάσας.

Annesi, “Ey oğul, sen burada hocalarınsa oradayken adaleti nasıl öğreneceksin?” diye sorunca, Kyros da; “Ama ben adalet işlerini tam olarak anladım” diye cevap verir. Annesi Mandanē bu işin nasıl olduğunu sorar. Kyros da, “Hocam artık adaleti tam olarak anladığımı düşündüğünden beni başkalarının davalarına bakmakla görevlendirmişti. Bunun üzerine bir dava sırasında doğru karar vermedim diye dayak yedim” şeklinde cevap verir.

A3, P24 Xen. Kyr. 1,3.17:

ἦν δὲ ἡ δίκη τοιαύτη. παῖς μέγας μικρὸν ἔχων χιτῶνα παῖδα μικρὸν μέγαν ἔχοντα χιτῶνα ἐκδύσας αὐτὸν τὸν μὲν ἑαυτοῦ ἐκείνον ἠμφίεσε, τὸν δ' ἐκείνου αὐτὸς ἐνέδου. ἐγὼ οὖν τούτοις δικάζων ἔγγων βέλτιον εἶναι ἀμφοτέροις τὸν ἀρμόττοντα ἐκάτερον χιτῶνα ἔχειν. ἐν τούτῳ δὲ με ἔπαισεν ὁ διδάσκαλος, λέξας ὅτι ὅποτε μὲν τοῦ ἀρμόττοντος εἶην κριτής, οὕτω δέοι ποιεῖν, ὅποτε δὲ κρίναι δέοι ποτέρου ὁ χιτῶν εἴη, τοῦτ' ἔφη σκεπτέον εἶναι τίς κτήσις δικαία ἐστί, πότερα τὸ βίαιον ἀφελόμενον ἔχειν ἢ τὸ ποιησάμενον ἢ πριάμενον κεκτῆσθαι· ἐπεὶ δὲ [ἔφη] τὸ μὲν νόμιμον δίκαιον εἶναι, τὸ δὲ ἄνομον βίαιον, σὺν τῷ νόμῳ ἐκέλευεν αἰεὶ τὸν δικαστὴν τὴν ψῆφον τίθεσθαι. οὕτως ἐγὼ σοι, ὦ μήτερ, τά γε δίκαια παντάπασιν ἦδη ἀκριβῶ· ἦν δὲ τι ἄρα προσδέωμαι, ὁ πάππος με, ἔφη, οὗτος ἐπιδιδάξει.

Dava şöyleydi: küçük bir tuniği olan büyük bir çocuk, büyük bir tunik giymiş küçük bir çocuğun üzerinden tuniğini çıkarıp kendininkini küçük çocuğa giydirmiş, kendisi de küçük çocuğununki giymiş. Bunun üzerine ben de onların davalarına bakarken, her birine uygun olan tuniği giymelerinin her ikisi için de daha iyi olacağına hüküm getirdim. Ancak bu nedenle hocam şunları söyleyerek beni dövdü. "Tuniğin uygun olup olmadığı konusunda yargıç olsaydım ben de senin yaptığın gibi yapardım. Ancak tuniğin kime ait olduğu konusunda yapılan bir davada yargıç olduğumda, bu tuniğe kimin sahip olmasının adil olduğu düşünülmelidir. Zorla gasp edip sahip olanın mı, tuniği diken kişinin mi yoksa para verip satın alanın mı? Madem ki yasal olan adil olandır, yasaya aykırı olan da zorla yapılmıştır. O zaman yargıcın her zaman yasanın tarafında yer alarak karar vermesi gerekir". İşte böylece annecim, adaletle ilgili şeyleri bütün yönleriyle artık anladım. Eğer bu konuda ötesine ihtiyaç duyarsam, onları da büyükbabam bana öğretecektir.

A3, P25 Xen. Kyr. 1,3.18:

Ἄλλ' οὐ ταυτά, ἔφη, ὦ παῖ, παρὰ τῷ πάππῳ καὶ ἐν Πέρσαις δίκαια ὁμολογεῖται. οὗτος μὲν γὰρ τῶν ἐν Μήδοις πάντων ἑαυτὸν δεσπότην πεποιήκειν, ἐν Πέρσαις δὲ τὸ ἴσον ἔχειν δίκαιον νομίζεται. καὶ ὁ σὸς πρῶτος πατήρ τὰ τεταγμένα μὲν ποιεῖ τῇ πόλει, τὰ τεταγμένα δὲ λαμβάνει, μέτρον δὲ αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχὴ ἀλλ' ὁ νόμος ἐστίν. ὅπως οὖν μὴ ἀπολῆ μαστιγούμενος, ἐπειδὴν οἴκοι ἦς, ἂν παρὰ τούτου μαθὼν ἠκῆς ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ τὸ τυραννικόν, ἐν ᾧ ἐστί τὸ πλεον οἶεσθαι χρῆναι πάντων ἔχειν. Ἄλλ' ὁ γε σὸς πατήρ, εἶπεν ὁ Κύρος, δεινότερός ἐστιν, ὦ μήτερ, διδάσκειν μείον ἢ πλεον ἔχειν· ἢ οὐχ ὄρας, ἔφη, ὅτι καὶ Μήδους ἅπαντας δεδίδαχεν αὐτοῦ μείον ἔχειν; ὥστε θάρρει, ὡς ὁ γε σὸς πατήρ οὐτ' ἄλλον οὐδένα οὐτ' ἐμὲ πλεονεκτεῖν μαθόντα ἀποπέμψει.

"Ama oğul, büyükbabanın sarayındakiyle Persler'deki adalet anlayışı aynı değil ki. Çünkü büyükbaban kendini Med ülkesindeki her şeyin efendisi yapmıştır. Oysa Persler'de eşit haklara sahip olmanın (hak eşitliğinin) adalet olduğu var sayılır. Senin baban da devlet tarafından emredilenleri ve alınan kararları kabul eden ilk kişidir. Onun için ölçü kendisi değil, bizzat yasa'dır. Eve döndüğünde dövülüp ziyan olmayasın diye şunu aklında tut! Büyükbabandan krallık yerine tiranlığı öğrenip evine dönecek olursan, bu tiranlık denilen şeyde herkesten daha fazlasına sahip olmanın zorunlu olduğu inancı vardır" diye karşılık verir Mandanē. Kyros da, "Ama anne, senin baban daha fazlasındansa daha aza sahip olmayı öğretirken daha zekice davranır. Tüm Medler'e kendisinden daha az şeye sahip olmalarını öğretmiş olduğunu görmüyor musun? Dolayısıyla korkma, baban ne benim ne de başka hiç kimsenin daha fazlasına sahip olmayı öğrenip yanından ayrılmamıza izin vermez" der.

A3, P26 Xen. Kyr. 8,1.39:

πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τῶν ἄλλων οὐστυνας μάλιστα ὀρώψῃ τὰ καλὰ διώκοντας, τούτους καὶ δώροις καὶ ἀρχαῖς καὶ ἔδραις καὶ πάσαις τιμαῖς ἐγέραιρεν· ὥστε πολλὴν πᾶσι φιλοτιμίαν ἐνέβαλλεν ὅπως ἕκαστος ὅτι ἄριστος φανήσοιτο Κύρῳ.

Bunun yanı sıra diğerlerinin arasından kimleri mükemmelliği yakalama arayışında görürse onları hediyeler, otorite yetkisi, ön sırada oturma hakkı ve tüm onurlarla ödüllendirirdi. Herkesin gönlüne öyle bir yükselme hürsü yerleştirmişti ki, her biri Kyros'un gözünde en iyi olmak için yarışiyordu.

A3, P27 Xen. Kyr. 8,6.11:

Ὅς δ' ἂν ἐμοί, ἔφη, κατὰ λόγον τῆς δυνάμεως πλείστα μὲν ἄρματα, πλείστους δὲ καὶ ἀρίστους ἰππέας ἀποδεικνύῃ, τοῦτον ἐγὼ ὡς ἀγαθὸν σύμμαχον καὶ ὡς ἀγαθὸν συμφύλακα Πέρσαις τε καὶ ἐμοί τῆς ἀρχῆς τιμήσω. ἔστων δὲ παρ' ὑμῖν καὶ ἔδραις ὡσπερ παρ' ἐμοί οἱ ἄριστοι προτετιμημένοι, καὶ τράπεζα, ὡσπερ ἡ ἐμή, τρέφουσα μὲν πρῶτον τοὺς οἰκέτας, ἔπειτα δὲ καὶ ὡς φίλοις μεταδιδόναί ικανῶς κεκοσμημένη καὶ ὡς τὸν καλὸν τι ποιοῦντα καθ' ἡμέραν ἐπιγεραίρειν.

Kim sayıca en fazla savaş arabası ve en seçkin süvarilerle kendini bana gösterirse, bu kimseyi sanki hem benim hem de Pers egemenliğinin (yönetiminin) değerli bir müttefiki ve değerli bir koruyucusu gibi onurlandıracağım. Benim nezdimde olduğu gibi sizin nezdinizde de en seçkin kimseler ön sırada oturma onuruna seçilsinler. Benimki gibi masamız önce ev halkını doyursun, sonra da arkadaşlarımıza sofranızdan pay vermek için donatılsın ve soylu bir davranışta (erdemli bir davranışta) bulunan kimseyi her gün onurlandırsın.

A3, P28 Xen. Kyr. 8,6.20-22:

ἐπεὶ δὲ ταῦτα συνεσκεύαστο αὐτῷ, ὥρμα δὴ ταύτην τὴν στρατείαν ἐν ἣ λέγεται καταστρέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη ὅσα Συρίαν ἐκβάντι οἰκεῖ μέχρι Ἐρυθρᾶς θαλάττης. μετὰ δὲ ταῦτα ἢ εἰς Αἴγυπτον στρατεία λέγεται γενέσθαι καὶ καταστρέψασθαι Αἴγυπτον. καὶ ἐκ τούτου τὴν ἀρχὴν ὠρίζεν αὐτῷ πρὸς ἔω μὲν ἢ Ἐρυθρὰ θάλαττα, πρὸς ἄρκτον δὲ ὁ Εὐξείνιος πόντος, πρὸς ἐσπέραν δὲ Κύπρος καὶ Αἴγυπτος, πρὸς μεσημβρίαν δὲ Αἰθιοπία. Τούτων δὲ τὰ πέρατα τὰ μὲν διὰ θάλασσαν, τὰ δὲ διὰ ψῦχος, τὰ δὲ διὰ ὕδωρ, τὰ δὲ δι' ἀνυδρίαν δυσοίκητα.

Bütün teçhizatı hazır olduktan sonra seferine başladı, bu öyle bir seferdi ki Syria'dan başlayıp Erythria (Kızıl Deniz) Denizi'ne kadar ikâmet eden bütün halkları (ethnē'leri) boyun eğdirip ver-giye bağladı. Bundan sonra da Mısır'a sefer yaptığı ve orayı boyunduruk altına aldığı söylenir. Bu noktadan sonra Hint Okyanusu imparatorluğun doğu sınırı oldu, kuzeyde sınır Karadeniz, batıda Kıbrıs ve Mısır, güneyde ise Aithiopia (Etyopya) sınır oldu. Bu sınırların ötesi; birinde sıcaklık, diğ-gerinde soğuk, bir başkasında su, ötekinde de kuraklık yüzünden ikâmet edilemeyecek yerlerdi.

A3, P29 Xen. Kyr. 8,6.22-23:

αὐτὸς δ' ἐν μέσῳ τούτων τὴν δίαιταν ποιησάμενος, τὸν μὲν ἀμφὶ τὸν χειμῶνα χρόνον διήγεν ἐν Βαβυλῶνι ἐπτὰ μῆνας· αὕτη γὰρ ἀλεεινὴ ἢ χῶρα· τὸν δὲ ἀμφὶ τὸ ἔαρ τρεῖς μῆνας ἐν Σούσοις· τὴν δὲ ἀκμὴν τοῦ θέρους δύο μῆνας ἐν Ἐκβατάνοις· οὕτω δὴ ποιοῦντ' αὐτὸν λέγουσιν ἐν ἔαρινῳ θάλλει καὶ ψύχει διάγειν αἰεὶ. οὕτω δὲ διέκειντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ὡς πᾶν μὲν ἔθνος μειονεκτεῖν ἐδόκει, εἰ μὴ Κύρῳ πέμψειεν ὅ τι καλὸν αὐτοῖς ἐν τῇ χῶρᾳ ἢ φύοιτο ἢ τρέφοιτο ἢ τεχνῶτο, πᾶσα δὲ πόλις ὡσαύτως, πᾶς δὲ ἰδιώτης πλούσιος ἂν ᾤετο γενέσθαι, εἴ τι Κύρῳ χαρίσαιτο· καὶ γὰρ ὁ Κύρος λαμβάνων παρ' ἐκάστων ὧν ἀφθονίαν εἶχον οἱ διδόντες ἀντεδίδου ὧν σπανίζοντας αὐτοὺς αἰσθάνοιτο.

Kral kendi ikâmetini bu yerlerin (sınırlarının) tam merkezine kurarak, kış zamanı zarfında yedi ay boyunca ılık bir ülke olduğu için Babil'de zaman geçiriyor, ilkbahar civarındaysa üç ay Sousa'da kalıyordu. Yazın en sıcak zamanında ise iki ay Ekbatana'da yaşıyordu. Böyle yaparak onun her zaman bahar mevsiminin ılık ve serinliğinde zaman geçirdiğini söylüyorlardı. İnsanlar Kyros'a karşı öyle hevesliydi ki, memleketlerinde kendiliğinden yetişen, büyüyen ya da zanaatla yapılan güzel bir şeyi Kyros'a göndermezlerse krala karşı yeterli olmadıklarını düşünüyorlardı. Her kent ve aynı şekilde her bir fert Kyros'u bir şekilde yüceltirse servet sahibi olacağını düşünüyordu. Çünkü Kyros onların herbirinden ellerinde bol olan şeylerden alarak karşılığında onlara, onlarda olmayan gereksinim duyduklarını hissettiği şeyleri veriyordu.

A3, P30 Xen. Kyr. 8,8.1-3:

Ὅτι μὲν δὴ καλλίστη καὶ μεγίστη τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἡ Κύρου βασιλεία ἐγένετο αὐτῇ ἑαυτῇ μαρτυρεῖ. ὠρίσθη γὰρ πρὸς ἕω μὲν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάττῃ, πρὸς ἄρκτον δὲ τῷ Εὐξεινῷ πόντῳ, πρὸς ἐσπέραν δὲ Κύπρῳ καὶ Αἰγύπτῳ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ Αἰθιοπία. τοσαύτη δὲ γενομένη μᾶ ἡ γνώμη τῇ Κύρου ἐκυβερνάτο, καὶ ἐκεῖνός τε τοὺς ὑφ' ἑαυτῷ ὥσπερ ἑαυτοῦ παῖδας ἐτίμα τε καὶ ἐθεράπευεν, οἳ τε ἀρχόμενοι Κύρον ὡς πατέρα ἐσέβοντο. ἐπεὶ μέντοι Κύρος ἐτελεύτησεν, εὐθύς μὲν αὐτοῦ οἱ παῖδες ἐστασίαζον, εὐθύς δὲ πόλεις καὶ ἔθνη ἀφίσταντο, πάντα δ' ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐτρέποντο. ὡς δ' ἀληθῆ λέγω ἄρξομαι διδάσκων ἐκ τῶν θείων. οἶδα γὰρ ὅτι πρότερον μὲν βασιλεὺς καὶ οἱ ὑπ' αὐτῷ καὶ τοῖς τὰ ἔσχατα πεποικῶσιν εἶτε ὄρκους ὁμοσαίεν, ἡμπέδουν, εἶτε δεξιάς δοίεν, ἐβεβαίουν.

Kyros'un krallığı Asya'daki krallıklar arasında en saygın ve büyük krallık olduğuna bizatihi kendisi tanıklık etmiştir. Doğuda sınırı Kızıldeniz'e, kuzeyde Karadeniz'e batıda Kıbrıs ve Mısır'a, güneyde ise Etyopya'ya dayanır. Bu kadar büyük olmasının araştırmacı bu krallık tek bir iradeyle, Kyros'la yönetiliyordu. Tebaası altındakileri tıpkı kendi çocuklarıymış gibi onurlandırır ve onlarla ilgilenirdi. Onlar da ona bir baba gibi hürmet ederlerdi. Ancak Kyros öldükten sonra çocukları hemen ihtilafa düştüler, kentler ve ethnē'ler de akabinde ayaklanmaya başladılar ve her şey kötüye gitmeye başladı. Bu söylediklerimin doğruluğunu önce ilahi işlerden başlayarak öğreteceğim. Bilirim ki evvel-den bir Kral ve ona tâbi olan adamları yeminlerine sadık kalırlar, eğer yemin etmişlerse, sağ ellerini vermişlerse, hatta en aşırı işleri yapanlara karşı bile anlaşmalarına sadık kalırlardı.

A3, P31 Xen. oik. 14,6-7:

ἐγὼ οὖν καὶ τούτων, ἔφη, προσφέρων ἔνια καὶ ἄλλα τῶν βασιλικῶν νόμων προφερόμενος πειρῶμαι δικαίους περὶ τὰ διαχειριζόμενα ἀπεργάζεσθαι τοὺς οἰκέτας. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ νόμοι ζημία μόνον εἰσὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οἳ δὲ βασιλικοὶ νόμοι οὐ μόνον ζημιῶσι τοὺς ἀδικούντας, ἀλλὰ καὶ ὠφελούσι τοὺς δικαίους· ὥστε ὁρῶντες πλουσιωτέρους γιγνομένους τοὺς δικαίους τῶν ἀδικῶν πολλοὶ καὶ φιλοκερδεῖς ὄντες εὖ μάλα ἐπιμένουσι τῷ μὴ ἀδικεῖν.

İşte ben de bu yasalardan bazılarına başvurarak ayrıca Pers krallarının yasalarından başka hükümler ekleyerek kölelerimin işleri yürütme konusunda dürüst olmalarını sağlamaya çalışıyorum. Çünkü o yasalar sadece suç işleyenleri cezalandırır, oysa Pers krallarının yasaları sadece suç işleyenleri cezalandırmakla kalmaz; aynı zamanda dürüst olanlara da fayda sağlar. Dolayısıyla dürüstlerin dürüst olmayanlardan daha çok zenginleştiklerini görünce pek çok kimse kazanç düşkünü olmalarına rağmen, ısrarla dürüst davranır.

A3, P32 Xen. oik. 4,4:

Ἄρ', ἔφη ὁ Σωκράτης, μὴ αἰσχυνθῶμεν τὸν Περσῶν βασιλέα μιμήσασθαι; ἐκεῖνον γὰρ φασιν ἐν τοῖς καλλίστοις τε καὶ ἀναγκαιοτάτοις ἡγούμενον εἶναι ἐπιμελήμασι γεωργίαν τε καὶ τὴν

πολεμικήν τέχνην τούτων ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι. καὶ ὁ Κριτόβουλος ἀκούσας ταῦτα εἶπε· Καὶ τοῦτο, ἔφη, πιστεύεις, ὦ Σώκратες, βασιλέα τὸν Περσῶν γεωργίας τι συνεπιμελεῖσθαι;

“Acaba Pers Kralı’ni taklit etmekten çekinmesek mi? Çünkü onun çiftçilik ve savaş sanatını, en seçkin ve en elzem işler arasında saydığını ve bunların her her ikisiyle de son derece ilgili olduğunu söylerler” dedi Sokrates. Bunun üzerine Kritobulos da, “Sokrates, sen buna, yani Pers Kralı’nın çiftçilikle ilgili herhangi bir şeyle ilgilendiğine inanıyor musun” diye karşılık verdi.

A3, P33 Xen. oik. 4,5:

Ἦδ' ἄν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐπισκοποῦντες, ὦ Κριτόβουλε, ἴσως ἄν καταμάθοιμεν εἶ τι συνεπιμελεῖται. τῶν μὲν γὰρ πολεμικῶν ἔργων ὁμολογοῦμεν αὐτὸν ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι, ὅτι ἐξ ὀπόσωνπερ ἔθνῶν λαμβάνει <τι>, τέταχε τῷ ἄρχοντι ἐκάστω εἰς ὀπόσους δεῖ διδόναι τροφήν ἰπέας καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας καὶ γεροφόρους, οἵτινες τῶν τε ὑπ' αὐτοῦ ἀρχομένων ἱκανοὶ ἔσονται κρατεῖν καὶ ἄν πολέμιοι ἐπίωσιν, ἀρήξουσι τῇ χώρᾳ, χωρὶς δὲ τούτων φύλακας ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι τρέφει·

Sokrates'in cevabı şöyle oldu: “Kritobulos, eğer şu şekilde incelersek, onun bu işlerle ilgilenip ilgilenmediğini muhtemelen anlayabiliriz. Onun savaş işleriyle ciddi anlamda ilgilendiği konusunda hem fikiriz. Çünkü o vergi aldığı topladığı ethnos'lardan her bir yöneticiye, gerektiği kadar süvari, okçu, sapanıcı ve hafif kalkan taşıyan askerin geçimini sağlamasını (erzak temin etmesini) emreder. Böylece bu askerler onun egemenliği altındakileri idare edebilecek ve eğer düşmanlar saldıracak olsa ülkenin yardımına koşacaklardır. Bunların yanı sıra o, akropollerde nöbetçiler bulundurur.

A3, P34 Xen. oik. 4,6:

καὶ τὴν μὲν τροφήν τοῖς φρουροῖς δίδωσιν ὁ ἄρχων ὃ τοῦτο προστέτακται, βασιλεὺς δὲ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξέτασιν ποιεῖται τῶν μισθοφόρων καὶ τῶν ἄλλων οἷς ὠπλισθαι προστέτακται, καὶ πάντας ἅμα συνάγων πλὴν τοὺς ἐν ταῖς ἀκροπόλεσιν ἔνθα δὴ ὁ σύλλογος καλεῖται· καὶ τοὺς μὲν ἀμφὶ τὴν ἑαυτοῦ οἴκησιν αὐτὸς ἐφορᾷ, τοὺς δὲ πρόσω ἀποικοῦντας πιστοὺς πέμπει ἐπισκοπεῖν·

Kendisine yetki verilen yönetici, muhafız birliklerine erzak sağlar, kral ise toplantı yeri denilen akropollerdeki askerler hariç, her yıl paralı askerleri ve silah altına alınması emredilen diğer askeri birliklerin hepsini aynı anda denetlerdi. İkamet ettiği yerin çevresindekileri bizzat kendisi teftiş eder, daha uzakta yaşayanlara ise denetlemesi için güvendiği adamlarını gönderirdi.

A3, P35 Xen. oik. 4,7-8:

καὶ οἱ μὲν ἄν φαίνονται τῶν φρουράρχων καὶ τῶν χιλιάρχων καὶ τῶν σατραπῶν τὸν ἀριθμὸν τὸν τεταγμένον ἔκπλεων ἔχοντες, καὶ τούτους δοκίμοις ἵπποις τε καὶ ὄπλοις κατεσκευασμένους παρέχουσι, τούτους μὲν τοὺς ἄρχοντας καὶ ταῖς τιμαῖς αὖξει καὶ δώροις μεγάλοις καταπλουτίζει, οὓς δ' ἄν εὐρῆ τῶν ἀρχόντων ἢ καταμελοῦντας τῶν φρουραρχῶν ἢ κατακερδαίνοντας, τούτους χαλεπῶς κολάζει καὶ παύων τῆς ἀρχῆς ἄλλους ἐπιμελητὰς καθίστησι... ἔτι δὲ ὀπόσῃ μὲν τῆς χώρας διελεύων ἐφορᾷ αὐτὸς, καὶ δοκιμάζει, ὀπόσῃ δὲ μὴ αὐτὸς ἐφορᾷ, πέμπων πιστοὺς ἐπισκοπεῖται. καὶ οὓς μὲν ἄν αἰσθάνηται τῶν ἀρχόντων συνοικουμένην τε τὴν χώραν παρεχομένους καὶ ἐνεργὸν οὖσαν τὴν γῆν καὶ πλήρη δένδρων τε ὧν ἐκάστη φέρει καὶ καρπῶν, τούτοις μὲν χώραν τε ἄλλην προστίθησι καὶ δώροις κοσμεῖ καὶ ἔδραις ἐντίμοις γεραίρει, οἷς δ' ἄν ὀρᾷ ἀργόν τε τὴν χώραν οὖσαν καὶ ὀλιγάνθρωπον ἢ διὰ χαλεπότητα ἢ δι' ὕβριν ἢ δι' ἀμέλειαν, τούτους δὲ κολάζων καὶ παύων τῆς ἀρχῆς ἄρχοντας ἄλλους καθίστησι.

Muhafız birliği komutanlarından (phourarkhoi), binbaşılardan (khiliarkhoi) ve satraplardan kimler kendilerine atanan askeri birliklerle noksansız görülürse ve bunları muhteşem atlarla ve silahlarla kuşanmış olarak gösterirse, kral bu yöneticileri hem onurlarla yüceltir hem de büyük hediyelerle zenginliğe boğar. Ancak yöneticilerinden garnizonlarını ihmal edenleri ya ada onlardan haksız kazanç sağlayanları farkedirse, onları çok kötü şekilde cezalandırır ve görevlerine son vererek yerlerine başkalarını görevlendirirdi... Kral, ülkenin atla katettiği kadarını bizzat kendisi inceler ve denetler, kendisinin bizzat incelemediği kısmını da güvendiği adamları göndererek denetletir. Ayrıca kral yöneticileri arasında, kimlerin arazinin nüfusunu çoğalttığını ve toprağını verimli hale getirip, onu o toprakta yetişen ağaçlar ve meyvelerle doldurduğunu farkedirse, bu kimselere başka bir arazi de bahşeder verir, onları hediyelerle donatır ve ön sırada oturma onuruyla ödüllendirirdi. Ancak haşinliği, haddini bilmezliği ya da ihmalkârlığı yüzünden yöneticilerinden kimlerin arazisinin işlenmemiş ve seyrek nüfuslu olduğunu görürse, onları da cezalandırır ve görevlerine son vererek başka kimseleri bunların yerine atardı.

A3, P36 Xen. oik. 4,9:

ταῦτα ποιῶν δοκεῖ ἦττον ἐπιμελεῖσθαι ὅπως ἡ γῆ ἐνεργὸς ἔσται ὑπὸ τῶν κατοικούντων ἢ ὅπως εὖ φυλάξεται ὑπὸ τῶν φρουρούντων; καὶ εἰσὶ δ' αὐτῶ οἱ ἄρχοντες διατεταγμένοι ἐφ' ἐκάτερον οὐχ οἱ αὐτοί, ἀλλ' οἱ μὲν ἄρχουσι τῶν κατοικούντων τε καὶ τῶν ἐργατῶν, καὶ δασμοὺς ἐκ τούτων ἐκλέγουσιν, οἱ δ' ἄρχουσι τῶν ὀπλισμένων <τε καὶ τῶν> φρουρῶν.

Bunları yapmakla kral, yerleşimcilerin toprağı bereketli yapmasıyla daha az ilgilenip, garnizon askerilerinin toprağı tam korumasıyla daha mı çok ilgilenmiş olur? Ve dahası kralın her biri farklı görevlere atanmış yöneticileri vardır; kimileri yerleşimcileri (ahaliyi) ve işçileri idare eder ve bunlardan vergi toplar, kimileri de silahlı birlikleri ve garnizonları yönetir.

A3, P37 Xen. oik. 4,10-11:

κἄν μὲν ὁ φρουράρχος μὴ ἰκανῶς τῇ χώρᾳ ἀρήγη, ὁ τῶν ἐνοικούντων ἄρχων καὶ τῶν ἐργῶν ἐπιμελούμενος κατηγορεῖ τοῦ φρουράρχου, ὅτι οὐ δύνανται ἐργάζεσθαι διὰ τὴν ἀφύλαξιν, ἂν δὲ παρέχοντος τοῦ φρουράρχου εἰρήνην τοῖς ἔργοις ὁ ἄρχων ὀλιγάνθρωπόν τε παρέχεται καὶ ἀργὸν τὴν χώραν, τούτου αὖ κατηγορεῖ ὁ φρουράρχος. καὶ γὰρ σχεδόν τι οἱ κακῶς τὴν χώραν ἐργαζόμενοι οὔτε τοὺς φρουροὺς τρέφουσιν οὔτε τοὺς δασμοὺς δύνανται ἀποδιδόναι. ὅπου δ' ἂν σατράπης καθιστῆται, οὗτος ἀμφοτέρων τούτων ἐπιμελεῖται.

Ve eğer garnizon komutanı ülkeyi yeterince savunamazsa, orada oturanlarla ve ekili topraklarla ilgilenen idari yönetici, insanların iyi korunmadıkları için çalışamadıklarını ileri sürerek garnizon komutanını suçlar, ancak diğer yandan garnizon komutanı ekili topraklar için barış ortamı (güvenlik) sağlamasına rağmen, idari yönetici ülkenin nüfusunun azalmasına ve ülke toprağının ekimsiz kalmasına neden olursa, o zaman da garnizon komutanı bu yöneticiyi suçlar. Gerçekten de genelde arazisini kötü şekilde işleyenler ne garnizonları besleyebilir ne de vergileri ödeyebilirler. Ancak bir satrap göreve atandığı yerde, bu işlerin her ikisiyle de ilgilenir.

A3, P38 Xen. oik. 4,12-13:

ἐκ τούτων ὁ Κριτόβουλος εἶπεν· Οὐκοῦν εἰ μὲν δὴ ταῦτα ποιεῖ βασιλεὺς, ὦ Σώκρατες, οὐδὲν ἔμοιγε δοκεῖ ἦττον τῶν γεωργικῶν ἐργῶν ἐπιμελεῖσθαι ἢ τῶν πολεμικῶν. Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐν ὁπόσαις τε χώραις ἐνοικεῖ καὶ εἰς ὁπόσας ἐπιστρέφεται, ἐπιμελεῖται τούτων ὅπως κῆποι τε ἔσονται, οἱ παράδεισοι καλούμενοι, πάντων καλῶν τε κάγαθῶν μεστοὶ ὅσα ἡ γῆ φύειν θέλει, καὶ ἐν τούτοις αὐτὸς τὰ πλεῖστα διατρίβει, ὅταν μὴ ἡ ὥρα τοῦ ἔτους ἐξείργῃ.

Bu sözlerden sonra Kritobulos şöyle dedi: “O halde Sokrates, mademki Kral bunları yapıyor, bana kalırsa o, tarım işleyile olduğu kadar savaşçılık işleriyle de ilgileniyor. Sokrates de, “Dahası bunlara ilaveten yerleştiği ve de ziyaret ettiği kentlerde «paradeisoi» denilen bahçelerin olması için çaba harcar ve bu bahçelerin yeryüzününün yetiştirdiği bütün iyi ve güzel şeylerle (bitkilerle) dolmasına özen gösterir. Ve vaktinin çoğunu mevsim engellemediği sürece bu bahçelerde geçirir” diye karşılık verdi.

A3, P39 Xen. oik. 4,15-16:

Φασὶ δὲ τινες, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὦ Κριτόβουλε, καὶ ὅταν δῶρα διδῶ ὁ βασιλεὺς, πρῶτον μὲν εἰσκαλεῖν τοὺς πολέμῳ ἀγαθοὺς γεγονότας, ὅτι οὐδὲν ὄφελος πολλὰ ἀροῦν, εἰ μὴ εἶεν οἱ ἀρήζοντες· δεῦτερον δὲ τοὺς κατασκευάζοντας τὰς χώρας ἄριστα καὶ ἐνεργοὺς ποιοῦντας, λέγοντα ὅτι οὐδ' ἂν οἱ ἄλκιμοι δύναιντο ζῆν, εἰ μὴ εἶεν οἱ ἐργαζόμενοι. λέγεται δὲ καὶ Κῦρός ποτε, ὅσπερ εὐδοκμώτατος δὴ βασιλεὺς γεγένηται, εἰπεῖν τοῖς ἐπὶ τὰ δῶρα κεκλημένοις ὅτι αὐτὸς ἂν δικαίως τὰ ἀμφοτέρων δῶρα λαμβάνοι· κατασκευάζειν τε γὰρ ἄριστος εἶναι ἔφη χώραν καὶ ἀρήγειν τοῖς κατεσκευασμένοις.

Sokrates şöyle devam etti: “Kritobulos, diğer yandan kralın hediye verdiğinde öncelikle savaşta yürekli olanları davet ettiği, çünkü eğer koruyacak kimse yoksa ekilecek çok toprağa sahip olmanın hiçbir yararı olmadığı söylenir. Kralın ikinci olarak da, ülkeyi en iyi duruma getirenleri ve verimli hale getirenleri davet ettiği, çünkü eğer çalışanlar olmazsa yiğit kimselerin bile hiçbir şekilde hayatta kalamayacağı söylenir. Ayrıca, en şanlı kral olan Kyros’un bir zamanlar bu ödüllerin her ikisini haklı olarak kendisinin alabileceğini söylediği de aktarılır. Çünkü söylendiğine göre, topraklarını donatmakta ve donatılmış yerleri korumakta en başarılı kişi kendisiymiş”.

A3, P40 Xen. oik. 4,18:

Καὶ ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης, Κῦρός γε, εἰ ἐβίωσεν, ἄριστος ἂν δοκεῖ ἄρχων γενέσθαι· καὶ τούτου τεκμήρια ἄλλα τε πολλὰ παρέσχηται καὶ ὁπότε περὶ τῆς βασιλείας τῶ ἀδελφῷ ἐπορευέτο μαχοόμενος, παρὰ μὲν Κύρου οὐδεὶς λέγεται αὐτομολῆσαι πρὸς βασιλέα, παρὰ δὲ βασιλέως πολλαὶ μυριάδες πρὸς Κῦρον.

“Evet, Zeus aşkı için, eğer Kyros kuşkusuz yaşasaydı, görünüşe göre en seçkin yönetici olurdu. Öte yandan bunun böyle olacağının pek çok kanıtını vermiştir; taht konusunda kardeşiyle savaşmak için ilerlediğinde, söylendiğine göre, Kyros’un yanındakilerden hiç kimsenin onu Kral için terketmediğini, oysa Kral’ın yanındaki onbinlercesinin onu Kyros için terkettiği söylenir”.

A3, P41 Xen. oik. 4,19:

ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο ἠγοῦμαι μέγα τεκμήριον ἄρχοντος ἀρετῆς εἶναι, ὃ ἂν ἐκόντες πειθωνται καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς παραμένειν ἐθέλωσιν. ἐκεῖνῳ δὲ καὶ οἱ φίλοι ζῶντί τε συνεμάχοντο καὶ ἀποθανόντι συναπέθανον πάντες περὶ τὸν νεκρὸν μαχοόμενοι πλὴν Ἀριαίου· Ἀριαῖος δ' ἔτυχεν ἐπὶ τῷ εὐωνύμῳ κέρατι τεταγμένος.

“Öte yandan ben, askerlerin bir yöneticiye gönüllü olarak itaat etmelerini ve korkunç durumlarda onun yanında kalmak istemelerini, yöneticinin erdeminin önemli bir göstergesi sayıyorum. Onun arkadaşları o hayatteyken onunla omuz omuza savaşmışlar, öldükten sonra da sol kanatta savaşan Ariaaios dışında hepsi, onun cesedinin çevresinde savaşarak yambaşında öldüler”.

A3, P42 Xen. oik. 4,21:

ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἶη, δι' ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δὲ οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγώνια δὲ πάντα καλῶς εἶη, ὅσμαι δὲ πολλαὶ καὶ ἡδεῖαι συμπαρομαρτοῖεν αὐτοῖς περιπατοῦσι, καὶ ταῦτα θαυμάζων εἶπεν· Ἄλλ' ἐγὼ τοι, ὦ Κύρε, πάντα μὲν <ταῦτα> θαυμάζω ἐπὶ τῷ κάλλει, πολὺ δὲ μᾶλλον ἄγαμαι τοῦ καταμετρήσαντός σοι καὶ διατάξαντος ἕκαστα τούτων·

“Lysandros, Kyros’un paradeisos’undaki şahane, eşit aralıklarla dikilmiş, düzgün sıralanmış ve hepsi doğru açıda ayarlanmış ağaçlardan dolayı ona hayran kalmış. Bir de gezinirken değişik ve hoş kokular onlara eşlik edince Lysandros şaşkınlıkla şunları söylemiş: «Kyros ben gerçekten bütün bunlara güzellikleri için hayran kaldım ancak bunların her birini senin için ölçüp biçen ve düzenleyen kişiyi çok daha fazla takdir ediyorum»”.

A3, P43 Xen. oik. 4,22:

ἀκούσαντα δὲ ταῦτα τὸν Κύρον ἠσθῆναι τε καὶ εἰπεῖν· Ταῦτα τοίνυν, ὦ Λύσανδρε, ἐγὼ πάντα καὶ διεμέτρησα καὶ διέταξα, ἔστι δ' αὐτῶν, φάναι, ἃ καὶ ἐφύτευσα αὐτός.

“Kyros da bunları duyunca keyiflenmiş ve şöyle demiş: «Lysandros, zaten bunların hepsini kendim ölçüp düzene soktum hatta içlerinde kendi diktiğim ağaçlar bile var»”.

A3, P44 Xen. oik. 4,23:

καὶ ὁ Λύσανδρος ἔφη, ἀποβλέψας εἰς αὐτὸν καὶ ἰδὼν τῶν τε ἱματίων τὸ κάλλος ὧν εἶχε καὶ τῆς ὀσμῆς αἰσθόμενος καὶ τῶν στρεπτῶν καὶ τῶν ψελίων τὸ κάλλος καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου οὗ εἶχεν, εἰπεῖν· Τί λέγεις, φάναι, ὦ Κύρε; ἢ γὰρ σὺ ταῖς σαῖς χερσὶ τούτων τι ἐφύτευσας;

“Bunun üzerine Lysandros, Kyros’a şöyle bir dikkatle bakınca, onun giydiği kıyafetlerin güzelliğini görmüş, sürdüğü kokuyu duymuş, üstüne üstlük kolyelerinin ve bileziklerinin güzelliğini ve bir de başka takılarını farkedince şöyle demiş: «Baksana ne diyorsun Kyros, sen gerçekten bu ağaçlardan birini kendi ellerinle mi diktin?»”

A3, P45 Xen. oik. 4,24:

καὶ τὸν Κύρον ἀποκρίνασθαι· Θαυμάζεις τοῦτο, [ἔφη,] ὦ Λύσανδρε; ὄμνυμι σοι τὸν Μίθρην, ὅτανπερ ὑγιαίνω, μηπώποτε δειπνήσαι πρὶν ἰδρῶσαι ἢ τῶν πολεμικῶν τι ἢ τῶν γεωργικῶν ἔργων μελετῶν ἢ αἰεὶ ἔν γέ τι φιλοτιμούμενος.

“Kyros da buna şöyle cevap vermiş: «Bu seni şaşırtıyor mu, Lysandros? Mithras adına, sana yemin ederim ki, sağlığım yerinde olduğu sürece ya savaş ya da tarım (çiftçilik) işleriyle meşgul olurum ya da bazen bir şey uğruna istekle yarışırım ve bunları yapıp ter dökmekten asla yemeğe otumam»”.

A3, P46 Xen. oik. 4,25:

καὶ αὐτὸς μέντοι ἔφη ὁ Λύσανδρος ἀκούσας ταῦτα δεξιῶσασθαι τε αὐτὸν καὶ εἰπεῖν· Δικαίως μοι δοκεῖς, ὦ Κύρε, εὐδαίμων εἶναι· ἀγαθὸς γὰρ ὧν ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς.

“Bunları işiten Lysandros Kyros’u sağ eliyle tebrik ederek şöyle cevap vermiş: «Bence zengin olmayı hak ediyorsun, çünkü erdem sahibi bir adam olduğun için zenginsin»”.

A3, P47 Xen. oik. 2,5:

ἀπεφάνητο ὁ Σωκράτης· Ὅτι πρῶτον μὲν ὀρῶ σοι ἀνάγκην οὖσαν θύειν πολλά τε καὶ μεγάλα, ἢ οὔτε θεοὺς οὔτε ἀνθρώπους οἶμαί σε ἂν ἀνασχέσθαι· ἔπειτα ξένους προσήκει σοι πολλοὺς δέχεσθαι, καὶ τούτους μεγαλοπρεπῶς· ἔπειτα δὲ πολίτας δειπνίζειν καὶ εὖ ποιεῖν, ἢ ἔρημον συμμάχων εἶναι. ἔτι δὲ καὶ τὴν πόλιν αἰσθάνομαι τὰ μὲν ἤδη σοι προστάττουσαν μεγάλα τελεῖν, ἵπποτροφίας τε καὶ χορηγίας καὶ γυμνασιαρχίας καὶ προστατείας, ἂν δὲ δὴ πόλεμος γένηται, οἶδ' ὅτι καὶ τριηραρχίας [μισθοὺς] καὶ εἰσφορὰς τοσαύτας σοι προστάξουσιν ὅσας σὺ οὐ ῥαδίως ὑποίσεις, ὅπου δ' ἂν ἐνδεῶς δόξης τι τούτων ποιεῖν, οἶδ' ὅτι σε τιμωρήσονται Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἥττον ἢ εἰ τὰ αὐτῶν λάβοιεν κλέπτοντα.

Sokratēs şöyle cevap verir: İlk görüyorum ki, çok sayıda ve büyük kurbanlar kesmen lazım. Aksi takdirde sanırım ne tanrılar ne insanlar seni destekleyebilir. Sonra senin çok sayıda konuk ağırlaman, özellikle de bu konukları bir beyin görkemine yaraşır şekilde ağırlaman yerinde olur. Sonra bir de yurttaşlara şölen vermek ve hayırseverlikte bulunman gerekir yoksa yandaşsız yapayalnız kalırsın. Dahası bana öyle geliyor ki, kent şimdi bile sana, at yetiştiriciliği, koro yöneticiliği, spor müsabakaları hamiliği ve başkanlık için büyük paralar harcamanı buyuruyor; Hatta ola ki bir savaş çıksa, biliyorum ki senden savaş gemileri (triremelerin) donatmanı ve senin kolay kolay altından kalkamayacağı kadar çok (miktar) yardım etmeni talep edecekler. Eğer bir yerde bunlardan birini yetersiz yaptığın görünürse, biliyorum ki, Atinalılar onların mallarını çalmaktan beter şekilde seni cezalandıracaklar.

A3, P48 Xen. oik. 11,9:

καὶ ἐγὼ ἀκούσας ταῦτα· Μέλει γὰρ δὴ σοι, ὦ Ἴσχομαχε, ὅπως πλουτήης καὶ πολλὰ χρήματα ἔχων πολλὰ ἔχης πράγματα τούτων ἐπιμελόμενος; Καὶ πάνυ γ', ἔφη ὁ Ἴσχομαχος, μέλει μοι τούτων ὧν ἐρωτᾷς· ἡδὺ γάρ μοι δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, καὶ θεοὺς μεγαλείως τιμᾶν καὶ φίλους, ἂν τινος δέωνται, ἐπωφελεῖν καὶ τὴν πόλιν μηδὲν <τὸ> κατ' ἐμὲ χρήμασιν ἀκόσμητον εἶναι.

Σ: Ben de bunları duyunca, "Iskhomakhos, alakadar olacağı pek çok sorun ortaya çıksa da, gerçekten zengin olmayla ve çok paran olmasıyla ilgileniyor musun?" dedim.

I: Elbette, sorduğun şeylerle ilgileniyorum. Çünkü Sokratēs kanımca bu sayede, tanrıları ihtişamla onurlandırmak ayrıca bir şeye ihtiyaç duyarlarsa arkadaşların yardımına koşmak ve gücüm yettiği kadar kenti donatmak benim için hoş bir şeydir.

A3, P49 Xen. Ag. 1,28:

ἡγούμενος δὲ καὶ τὸ καταφρονεῖν τῶν πολεμίων ῥώμην τινὰ ἐμβαλεῖν πρὸς τὸ μάχεσθαι, προεῖπε τοῖς κήρυξι τοὺς ὑπὸ τῶν ληστῶν ἀλισκομένους βαρβάρους γυμνοὺς πωλεῖν. ὀρώντες οὖν οἱ στρατιῶται λευκοὺς μὲν διὰ τὸ μηδέποτε ἐκδύεσθαι, πίονας δὲ καὶ ἀπόνους διὰ τὸ ἀεὶ ἐπ' ὀχημάτων εἶναι, ἐνόμισαν μηδὲν διοίσειν τὸν πόλεμον ἢ εἰ γυναιξὶ δέοι μάχεσθαι. προεῖπε δὲ καὶ τοῦτο τοῖς στρατιώταις, ὡς εὐθὺς ἡγήσοιτο τὴν συντομωτάτην ἐπὶ τὰ κράτιστα τῆς χώρας, ὅπως αὐτόθεν αὐτῶ τὰ σώματα καὶ τὴν γνώμην παρασκευάζοιτο ὡς ἀγωνιούμενοι.

Düşmanı aşağılamanın (kendi askerlerine) savaşmak için bir güç katacağına inanarak haydutlar tarafından esir edilen barbarların çıplak şekilde satışı çıkarılacağını elçilerine ilan etti. Daha önce hiç soyunuk olmadıkları için bu tutsakların vücutlarının bembeyaz ve hep arabada gittikleri için de şişman ve miskin olduğunu gören askerleri, savaşın kadınlarla savaşmaktan farklı olmayacağını düşündüler. Ayrıca askeri birliklerine onları en kısa yoldan ülkenin en verimli bölgesine götüreceğini ilan etti ki o andan itibaren askerleri beden ve ruhen dövüşe hazır olabilsinler.

A3, P50 Xen. Ag. 9,1-2:

Ἄλλα μὴν ἐρώ γε ὡς καὶ τὸν τρόπον ὑπεστήσατο τῆ τοῦ Πέρσου ἀλαζονείᾳ. πρῶτον <μὲν> γὰρ ὁ μὲν τῷ σπανίως ὀραῖσθαι ἐσεμνύετο, Ἀγησίλαος δὲ τῷ αἰεὶ ἐμφανῆς εἶναι ἠγάλλετο, νομίζων αἰσχρορργία μὲν τὸ ἀφανίζεσθαι πρέπειν, τῷ δὲ εἰς κάλλος βίῳ τὸ φῶς μᾶλλον κόσμον παρέχειν. ἔπειτα δὲ ὁ μὲν τῷ δυσπρόσοδος εἶναι ἐσεμνύετο, ὁ δὲ τῷ πᾶσιν εὐπρόσοδος εἶναι ἔχαιρε· καὶ ὁ μὲν ἠβρύνετο τῷ βραδέως διαπράττειν, ὁ δὲ τότε μάλιστα ἔχαιρεν ὅποτε τάχιστα τυχόντας ὦν δέοιντο ἀποπέμποι...

Bundan sonra onun davranışı ve Pers Kralı'nın sahte tavrı arasındaki zıtlığı işaret edeceğim. Öncelikle Pers'in düşüncesine göre nadiren görülmesi onun erdeminin gereğidir: Agesilaos ise kapalı kapılar ardında iş yürütmenin iyi bir meziyet olmadığı ve ışığın amacı asalet olan bir hayatı parlattığına inanarak sürekli görülmekten hazzediyordu. İkinci olarak biri kendisine erişilmenin zorluğundan gurur duyuyordu: diğeri ise herkesin kendisine erişebilmesinden mutlu oluyordu. Ve biri müzakereleri geciktirmeye çalışıyor, diğeri ise kendine başvuranların işlerini çabucak halledip onları göndermekten mutluluk duyuyordu.

A3, P51 Xen. Ag. 9,3-5:

ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν εὐπάθειαν ὅσῳ ῥάονα καὶ εὐπορωτέραν Ἀγησίλαος ἐπετήδευσεν ἄξιον κατανοῆσαι. τῷ μὲν γὰρ Πέρσῃ πᾶσαν γῆν περιέρχονται μαστεύοντες τί ἂν ἠδέως πίοι, μυριοὶ δὲ τεχνῶνται τί ἂν ἠδέως φάγοι· ὅπως γε μὲν καταδάρθοι οὐδ' ἂν εἴποι τις ὅσα πραγματεύονται. Ἀγησίλαος δὲ διὰ τὸ φιλόπονος εἶναι πᾶν μὲν τὸ παρὸν ἠδέως ἔπινε, πᾶν δὲ τὸ συντυχὸν ἠδέως ἦσθιεν· εἰς δὲ τὸ ἀσμένως κοιμηθῆναι πᾶς τόπος ἰκανὸς ἦν αὐτῷ. καὶ ταῦτα οὐ μόνον πράττων ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ ἐνθυμούμενος ἠγάλλετο ὅτι αὐτὸς μὲν ἐν μέσαις ταῖς εὐφροσύναις ἀναστρέφοιτο, τὸν δὲ βάρβαρον ἑώρα, εἰ μέλλοι ἀλύπως βιώσεσθαι, συνελκυστέον αὐτῷ [ταῖς] ἀπὸ περάτων τῆς γῆς τὰ τέρψοντα. ἠϋφραϊνε δὲ αὐτὸν καὶ τάδε, ὅτι αὐτὸς μὲν ἦδει τῆ τῶν θεῶν κατασκευῆ δυνάμενος ἀλύπως χρῆσθαι, τὸν δὲ ἑώρα φεύγοντα μὲν θάλπη, φεύγοντα δὲ ψύχη, δι' ἀσθένειαν ψυχῆς, οὐκ ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ θηρίων τῶν ἀσθενεστάτων βίον μιμούμενον.

Kişisel rahatlığı bakımından da, Agesilaos'un zevklerinin ne kadar basit ve ne kadar kolayca karşılanabildiği farkedilmeyecek gibi değildir. Pers Kralı'nın ise damağını gıdıklatacak şarapları bulmak için her yeri karış karış gezen tadımcıları; ağzının tadını getirmek için her yolu deneyen aşçıları, deliksiz uykusu için her tedbiri alan özel uşakları vardır. Ama Agesilaos zahmet çekmekten zevk almakta, elindeki her içeceğin ve önüne konan her yemeğin tadını çıkarmakta ve her yerde bedenini dinlendirebilmektedir. Sadece böyle olmaktan mutlu değildir, aynı zamanda kendisi neşe içerisindeyken, barbarın keyfinin kaçmaması için dünyanın öbür ucundan eğlenceliklerin getirilmesine muhtaç olduğunu görmekten onur duymaktadır. Ve kendisi dünyanın ilahi düzenine uyum sağlayabilmekteyken, rakibinin karakterinin zayıflığı yüzünden sıcaktan ve soğuktan sakındığını, böylece cesur erkekleri değil hayvanatın en zayıfını taklit ettiğini görmekten şenlenmektedir

A3, P52 Xen. an. 1,7.6-7:

ἀκούσας ταῦτα ἔλεξεν ὁ Κῦρος· Ἄλλ' ἔστι μὲν ἡμῖν, ὦ ἄνδρες, ἀρχὴ πατρῶα πρὸς μὲν μεσημβρίαν μέχρι οὗ διὰ καῦμα οὐ δύναται οἰκεῖν ἄνθρωποι, πρὸς δὲ ἄρκτον μέχρι οὗ διὰ χειμῶνα· τὰ δ' ἐν μέσῳ τούτων πάντα σατραπεύουσιν οἱ τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ φίλοι. ἦν δ' ἡμεῖς νικήσωμεν, ἡμᾶς δεῖ τοὺς ἡμετέρους φίλους τούτων ἐγκρατεῖς ποιῆσαι. ὥστε οὐ τοῦτο δέδοικα, μὴ οὐκ ἔχω ὅ τι δῶ ἐκάστῳ τῶν φίλων, ἂν εὖ γένηται, ἀλλὰ μὴ οὐκ ἔχω ἰκανοὺς οἷς δῶ. ὑμῶν δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ στέφανον ἐκάστῳ χρυσοῦν δώσω.

Kyros bu sözleri dinledikten sonra yeniden söz aldı: «Dostlarım, babamın imparatorluğu güneye doğru insanlığın sıcaklığından ötürü oturamadıkları bölgelere kadar, kuzeye doğru da insanların

yaşamısına el vermeyecek derece soğuk iklimli bölgelere kadar uzanıyor. Bu iki bölge arasındaki tüm bölgelerin satrapları kardeşimin dostlarıdır. Zaferi kazanırsak, bu bölgelerin yönetimini dostlarımıza vermek zorundayız. Bu yüzden beni korkutan şey, başarıya ulaşırsak dostlarımızın her birine bu bölgeleri vermekten çok, bunları verecek kadar dost bulamamak. Hellenler size gelince her birinize altın bir taç armağan edeceğim».

A3, P53 Xen. an. 5,4.34:

τούτους ἔλεγον οἱ στρατευσάμενοι βαρβαρωτάτους διελθεῖν καὶ πλείστον τῶν Ἑλληνικῶν νόμων κεχωρισμένους. ἔν τε γὰρ ὄχλῳ ὄντες ἐποίουν ἄπερ <ἄν> ἄνθρωποι ἐν ἐρημία ποιήσειαν, μόνου τε ὄντες ὅμοια ἔπραττον ἄπερ ἄν μετ' ἄλλων ὄντες, διελέγοντό τε αὐτοῖς καὶ ἐγέλων ἐφ' ἑαυτοῖς καὶ ὠρχοῦντο ἐφιστάμενοι ὅπου τύχοιεν, ὡσπερ ἄλλοις ἐπιδεικνύμενοι.

Sefere katılanlar bu insanların sefer boyunca gördükleri en barbar ve Hellen âdetlerine en ters düşen kişiler olduğunu söylediler; insanların yalnızken yapacakları türden şeyleri kalabalıklar arasında yapıyorlar, buna karşın tek başına oldukları zaman da sanki başkalarıyla berabermişçesine hareket ediyorlardı; kendi kendilerine konuşuyorlar, kendi kendilerine gülüyor, sanki başkalarına sergiliyorlarmış gibi durup dururken dans etmeye başlıyorlardı (YARLIGAŞ 2011: 387).

A3, P54 Xen. an. 1,1.3-4:

ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησε Δαρεῖος καὶ κατέστη εἰς τὴν βασιλείαν Ἀρταξέρξης, Τισσαφέρνης διαβάλλει τὸν Κύρον πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὡς ἐπιβουλεύει αὐτῷ. ὁ δὲ πείθεται καὶ συλλαμβάνει Κύρον ὡς ἀποκτενῶν· ἡ δὲ μήτηρ ἐξαιτησαμένη αὐτὸν ἀποπέμπει πάλιν ἐπὶ τὴν ἀρχήν. ὁ δ' ὡς ἀπῆλθε κινδυνεύσας καὶ ἀτιμασθεῖς, βουλευέται ὅπως μήποτε ἔτι ἔσται ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ, ἀλλὰ, ἦν δύνηται, βασιλεύσει ἀντ' ἐκείνου. Παρύσατις μὲν δὴ ἡ μήτηρ ὑπῆρχε τῷ Κύρῳ, φιλοῦσα αὐτὸν μᾶλλον ἢ τὸν βασιλεύοντα Ἀρταξέρξην.

Dareios öldükten sonra Artakserksēs krallığın başına geçince, Tissaphernēs haksız yere Kyros'u kardeşinin aleyhine planlar yapmakla suçladı. Artakserksēs de buna inanıp Kyros'u öldürtmek amacıyla tutukladı. Fakat annesi ricacı olup onu eski eyaletine geri gönderdi. Kyros böyle bir tehlike yaşamış olmanın ve aşağılanmanın etkisiyle, geri döndüğünde artık kesinle kardeşine bağımlı olmak istemediği gibi, eğer başarırsa onun yerine kral olmayı arzulamaya başladı. Annesi Parysatis de krallık yapan oğlu Artakserksēs'ten daha çok sevdiği için Kyros'u destekliyordu (YARLIGAŞ 2011: 387).

A3, P55 Xen. an. 1,8.16-17:

ταῦτα δὲ λέγων θορύβου ἤκουσε διὰ τῶν τάξεων ἰόντος, καὶ ἤρετο τίς ὁ θόρυβος εἶη. ὁ δὲ εἶπεν ὅτι σύνθημα παρέρχεται δεύτερον ἤδη. καὶ ὅς ἐθαύμασε τίς παραγγέλλει καὶ ἤρετο ὅ τι εἶη τὸ σύνθημα. ὁ δ' ἀπεκρίνατο· Ζεὺς σωτὴρ καὶ νίκη. ὁ δὲ Κύρος ἀκούσας, Ἀλλὰ δέχομαι τε, ἔφη, καὶ τοῦτο ἔστω.

(Kyros) Bunları söylerken saflar arasında dolaşan bir uğultu duydu ve bu uğultunun ne olduğunu sordu. Ksenophōn da o anda parolanın ikinci kez saflar arasında dolaştığını söyledi. Bunun üzerine Kyros parolayı kim verdi diye şaşırды ve parolanın ne olduğunu sordu. Ksenophōn da, «Kurtarıcı Zeus ve zafer» karşılığını verdi. Kyros bunu duyunca, «O halde kabul ediyorum» dedi, «öyle olsun bakalım!»

(çev. YARLIGAŞ 2011: 95)

A3, P56 Xen. an. 1,9.1:

...άνηρ ὢν Περσῶν τῶν μετὰ Κῦρον τὸν ἀρχαῖον γενομένων βασιλικώτατός τε καὶ ἄρχειν ἀξιώτατος, ὡς παρὰ πάντων ὁμολογεῖται τῶν Κῦρου δοκούντων ἐν πείρᾳ γενέσθαι.

Kyros'u tanıyıp bilen herkesin dediği gibi, kendisi Büyük Kyros'tan bu yana gelmiş geçmiş Persler'in krallığına en yaraşanı, tahta çıkmaya en layığıydı (YARLIGAŞ 2011: 99).

A3, P57 Xen. an. 3,1.11-12:

μικρὸν δ' ὕπνου λαχῶν εἶδεν ὄναρ. ἔδοξεν αὐτῷ βροντῆς γενομένης σκηπτὸς πεσεῖν εἰς τὴν πατρῶαν οἰκίαν, καὶ ἐκ τούτου λάμπεσθαι πᾶσα. Περίφοβος δ' εὐθύς ἀνηγέρθη, καὶ τὸ ὄναρ τῆ μὲν ἔκρινεν ἀγαθόν, ὅτι ἐν πόνοις ὢν καὶ κινδύνοις φῶς μέγα ἐκ Διὸς ἰδεῖν ἔδοξε· τῆ δὲ καὶ ἐφοβείτο, ὅτι ἀπὸ Διὸς μὲν βασιλέως τὸ ὄναρ ἐδόκει αὐτῷ εἶναι, κύκλω δὲ ἐδόκει λάμπεσθαι τὸ πῦρ, μὴ οὐ δύναιτο ἐκ τῆς χώρας ἐξελθεῖν τῆς βασιλέως, ἀλλ' εἴργοιτο πάντοθεν ὑπὸ τινῶν ἀποριῶν.

Kısa bir süre için uyudu ve bu arada bir rüya gördü. Bir gök gürültüsü koptuğunu, baba ocağına yıldırım düştüğünü, bunun da bütün evi tutuşturduğunu gördü. Birden kan ter içinde uyandı. Rü-yayı önce hayra yordu, çünkü bu kadar zorluğun ve tehlikenin içindeyken zeus'tan gelen muazzam işi gördüğünü zannetti. Fakat bir taraftan da içine korku düşmüştü; çünkü rüyayı kendisine «kral» Zeus göndermiş görünüyordu, üstelik etrafının alevlerle çevrili olduğunu görmesi, dört bir yanının türlü zorluklarla kuşatılabileceğini, böylece kralın ülkesinden kurtulamayabileceğini dü-şündürdü (YARLIGAŞ 2011: 193).

A3, P58 Xen. Kyr. 4,3.22:

ἐκ τούτου δὴ ὁ Κῦρος λέγει· Τί οὖν, ἔφη, ἐπεὶ σφόδρα ἡμῖν δοκεῖ ταῦτα, εἰ καὶ νόμον ἡμῖν αὐτοῖς ποιησαίμεθα αἰσχρὸν εἶναι, οἷς ἂν ἵππους ἐγὼ πορίσω, ἢν τις φανῆ πεζῆ ἡμῶν πορευόμενος, ἢν τε πολλὴν ἢν τε ὀλίγην ὁδὸν δέη διελθεῖν; ἵνα καὶ παντάπασιν ἵπποκενταύρους ἡμᾶς οἴωνται οἱ ἄνθρωποι εἶναι.

Bunun üzerine Kyros dedi ki: "Madem bunu istiyakla kararlaştırdık, o zaman şöyle bir kanun koy-sak: Kendisine at temin ettiğim birinin [bir Persin] kısa ya da uzun yola giderken yaya gittiğinin görülmesi utanç verici addedilsin, öyle ki insanlar bizi [Persleri] gerçekten Kentauros olarak belle-sinler."

A3, P59 Xen. Kyr. 4,1.24:

Τότε δὴ καὶ ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυαζάρου τὰ τε ἄλλα προθύμως ἀπήγγελλε τοῖς Μήδοις καὶ προσετίθει ὅτι αὐτός γε οὐκ ἀπολείψοιτο ἀνδρὸς καλλίστου καὶ ἀρίστου, καὶ τὸ μέγιστον, ἀπὸ θεῶν γεγονότος.

Kyaksarēs tarafından gönderilmiş olmakla diğer Medler'in yanına hevesle döndü ve kendi adına en asil ve en iyi olan, daha da önemlisi tanrılardan gelen bir adamı terketmeyeceğini ilave etti.

A3, P60 Xen. Kyr. 7,2.24:

... ὡς ἱκανὸς ὢν μέγιστος γενέσθαι, ἀγνοῶν ἄρα ἑμαυτόν, ὅτι σοὶ ἀντιπολεμεῖν ἱκανὸς ᾔμην εἶναι, πρῶτον μὲν ἐκ θεῶν γεγονότι, ἔπειτα δὲ διὰ βασιλέων πεφυκότι, ἔπειτα δ' ἐκ παιδὸς ἀρετὴν ἀσχοῦντι· τῶν δ' ἐμῶν προγόνων ἀκούω τὸν πρῶτον βασιλεύσαντα ἅμα τε βασιλέα καὶ ἐλεύθερον γενέσθαι.

Şimdi gördüğümüz gibi, kendimi bilmeyerek sana karşı savaşacak yeterlikte gördüm. Sen ki aslı tanrılardan, nesli krallardan, gayreti çocukluğundan beri erdem olansın. Atalararımdan duyduğum

kral olarak yönetenin hem kral hem de özgür olduğudur. İşte bunları bilmeyerek adilce cezalandırıldım dedi.

A3, P61 Xen. Kyr. 7,5.58:

Ποίησας δὲ ταῦτα τὰ ἄλλα ἤδη ἤρχετο διοικεῖν. ἐννοῶν δὲ τὸ αὐτοῦ πρᾶγμα ὅτι ἐπιχειροίη μὲν ἄρχειν πολλῶν ἀνθρώπων, παρασκευάζοιτο δὲ οἰκεῖν ἐν πόλει τῇ μεγίστῃ τῶν φανερῶν, αὕτη δ' οὕτως ἔχει αὐτῷ ὡς πολεμιοτάτῃ ἂν γένοιτο ἀνδρὶ πόλις, ταῦτα δὴ λογιζόμενος φυλακῆς περὶ τὸ σῶμα ἠγήσατο δεῖσθαι.

Bundan sonra hemen diğer bütün işlere girişti. Çok fazla insanı yöneteceği, kanıtlı olarak tüm kentlerin en büyüğünde yaşayacağı ve bir kentin içinde yaşayanların hasmı olduğu meselelerini değerlendirdi. Bu hesaplar ışığında kişisel korumaları olması gerektiğine karar verdi.

A3, P62 Xen. Kyr. 7,5.69:

Νομίσας δὲ καὶ Βαβυλῶνος ὅλης φύλακας δεῖν εἶναι ἰκανούς, εἴτ' ἐπιδημῶν αὐτὸς τυγχάνοι εἴτε καὶ ἀποδημῶν, κατέστησε καὶ ἐν Βαβυλῶνι φρουροὺς ἰκανοὺς· μισθὸν δὲ καὶ τούτοις Βαβυλωνίους ἔταξε παρέχειν, βουλόμενος αὐτοὺς ὡς ἀμηχανωτάτους εἶναι, ὅπως ὅτι ταπεινότατοι καὶ εὐκαθεκτότατοι εἴεν.

Kendisi orada olsa da olmasa da Babil'in tamamı için yeterli korumanın bulunması gerektiğine inanarak, Babil için yeterli olacak bir garnizonu kurdu. Mümkün mertebe boyun eğmeleri ve kısıtlanmaları için zenginliklerinden mahrum kalmalarını gözeterek Babilliler'e de bu askerlerin maaşlarını ödemelerini emretti.

A3, P63 Xen. Kyr. 7,5.71:

ὅπως δὲ μὴ ἐπιτάττειν αὐτοῖς δοκοίη, ἀλλὰ γνόντες καὶ αὐτοὶ ταῦτα ἄριστα εἶναι οὕτως ἐμμένοιέν τε καὶ ἐπιμελοῖντο τῆς ἀρετῆς, συνέλεξε τούς τε ὁμοτίμους καὶ πάντας ὁπόσοι ἐπικαίριοι ἦσαν καὶ ἀξιοχρεώτατοι ἐδόκουν αὐτῷ κοινωνοὶ εἶναι καὶ πόνων καὶ ἀγαθῶν.

Onlara emir veriyor gibi gözükmemek, kendileri de bunun en iyisi olduğunu kavrayarak erdeme uymaları ve dikkat etmeleri için, akranları, başyardımcılarını ve birlikte gayret edip birlikte ödüllünü aldığı en değerli ortaklarını bir araya topladı.

A3, P64 Xen. Kyr. 1,3.8-9:

Σάκα δέ, φάναι τὸν Ἀστυάγην, τῷ οἰνοχόφ, ὃν ἐγὼ μάλιστα τιμῶ, οὐδὲν δίδως; ὁ δὲ Σάκας ἄρα καλὸς τε ὢν ἐτύγχανε καὶ τιμῆν ἔχων προσάγειν τοὺς δεομένους Ἀστυάγους καὶ ἀποκωλύειν οὐς μὴ καιρὸς αὐτῷ δοκοίη εἶναι προσάγειν. καὶ τὸν Κῦρον ἐπερέσθαι προπετῶς ὡς ἂν παῖς μηδέπω ὑποπτήσων· Διὰ τί δὴ, ὦ πάππε, τοῦτον οὕτω τιμᾶς; καὶ τὸν Ἀστυάγην σκώψαντα εἶπε· Οὐχ ὄρᾳς, φάναι, ὡς καλῶς οἰνοχοεῖ καὶ εὐσχημόνως; οἱ δὲ τῶν βασιλέων τούτων οἰνοχόοι κομψῶς τε οἰνοχοοῦσι καὶ καθαρείως ἐγγέουσι καὶ διδόασι τοῖς τρισὶ δακτύλοις ὄχοῦντες τὴν φιάλην καὶ προσφέρουσιν ὡς ἂν ἐνδοῖεν τὸ ἔκπωμα εὐληπτότατα τῷ μέλλοντι πίνειν. Κέλευσον δὴ, φάναι, ὦ πάππε, τὸν Σάκαν καὶ ἐμοὶ δοῦναι τὸ ἔκπωμα, ἵνα κἀγὼ καλῶς σοι πιεῖν ἐγγέας ἀνακτήσωμαι σε, ἦν δύνωμαι. καὶ τὸν κελύσει δοῦναι. λαβόντα τὸν Κῦρον οὕτω μὲν δὴ εὖ κλύσαι τὸ ἔκπωμα ὡσπερ τὸν δὲ Σάκαν ἑώρα, οὕτω δὲ στήσαντα τὸ πρόσωπον σπουδαίως καὶ εὐσχημόνως πῶς προσενεγκεῖν καὶ ἐνδοῦναι τὴν φιάλην τῷ πάππῳ ὥστε τῇ μητρὶ καὶ τῷ Ἀστυάγει πολὺν γέλωτα παρασχεῖν. καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Κῦρον ἐγγελάσαντα ἀναπηδήσαι πρὸς τὸν πάππον καὶ φιλοῦντα ἄμα εἶπε· ὦ Σάκα, ἀπόλωλας· ἐκβαλῶ σε ἐκ τῆς τιμῆς· τά τε γὰρ ἄλλα, φάναι, σοῦ κάλλιον

οἰνοχοῖσω καὶ οὐκ ἐκπίομαι αὐτὸς τὸν οἶνον. οἱ δ' ἄρα τῶν βασιλέων οἰνοχόοι, ἐπειδὴν διδώσι τὴν φιάλην, ἀρύσαντες ἀπ' αὐτῆς τῷ κυάθῳ εἰς τὴν ἀρι- στερὰν χεῖρα ἐγχεάμενοι καταρροφοῦσι, τοῦ δὴ εἰ φάρμακα ἐγχείοιεν μὴ λυσιτελεῖν αὐτοῖς.

“Peki ya çeşnicibaşıma, en üstün tuttuğum Sakas’a”, dedi Astyages “hiçbir şey vermeyecek misin?” Sakas yakışıklıydı ve Astyages’i görmek isteyenlerinden hangilerinin kabul edileceğine ve elverişli olmayanların da bekletilmesine karar verme onuruna sahipti. Kyros korkusu olmayan bir çocuk edasıyla düşünmeden cevap verdi: “Onu niye o kadar onurlandırırıyorsun, dede?” Astyages de şakayla yanıtladı: “Şarabımı nasıl asaletle ve zerafetle koyuyor, görmüyor musun”? Bu kralların çeşnicileri kâseyi nezaketler tutar, şarabı temizce koyar ve kâseyi üç parmağı ile altından tutarak içecek olanın rahatlıkla tutabileceği şekilde sunarlardı. “Dede, Sakas’a kâseyi bana vermesini emredersen, ben de içeceğin şarabı asilce koyar ve yapabilirsem gönlünü kazanabilirim” dedi Kyros. O da vermesini emretti. Derler ki, Kyros kaseyi alıp, Sakas’tan gördüğü gibi güzelce çalkaladı, yüzünü ciddi-leştirdi ve getirip dedesine öyle zerafetle sunud ki annesi ve Astyages kahkahayı bastılar. Kyros da yüksek sesle güldü, dedesinin kucağına atladı, O’nu öptü ve dedi ki: “Sakas, artık işin bitti; seni onurundan mahrum edeceğim, çünkü hem şarabı senden daha asilce koyacağım ve ondan kendim iç-meyeceğim.” Kralların çeşnicileri, kâseyi sunarlarken bir kısmını küçük bir kupayla alır ve eğer zehir ekledilerse yanlarına kalmamasın diye sol ellerine döküp ve yutarlardı.

A3, P65 Xen. Kyr. 8,1.13:

ὡς δὲ ταῦτα διανοήθη, ἠγήσατο σχολῆς πρῶτον δεῖν, εἰ μέλλοι δυνήσεσθαι τῶν κρατίστων ἐπιμελεῖσθαι. τὸ μὲν οὖν προσόδων ἀμελεῖν οὐχ οἶόν τε ἐνόμιζεν εἶναι, προνοῶν ὅτι πολλὰ καὶ τελεῖν ἀνάγκη ἔσοιτο εἰς μεγάλην ἀρχήν· τὸ δ' αὖ πολλῶν κτημάτων ὄντων ἀμφὶ ταῦτα αὐτὸν ἀεὶ ἔχειν ἦδει ὅτι ἀσχολίαν παρέξει τῆς τῶν ὄλων σωτηρίας ἐπιμελεῖσθαι.

Bu konuda öyle düşündüğünden, en önemli meselelerden kendisi sorumlu olacaksa öncelikle boş vaktinin olması gerektiğini değerlendirdi. Büyük bir imparatorluk için büyük harcamalar yapması gerekeceğini öngördüğünden gelirleri gözardı etmesinin mümkün olmadığına inandı. Ama bununla birlikte, çok fazla mülkü olduğundan, eğer kendisinin bunlarla ilgilenmek zorunda kalması halinde [imparatorluğun] tamamının güvenliği ile ilgilenecek boş vaktinin kalmayacağını biliyordu.

A3, P66 Xen. Kyr. 8,6.3:

Ἄνδρες φίλοι, εἰσὶν ἡμῖν ἐν ταῖς κατεστραμμέναις πόλεσι φρουροὶ καὶ φρούραρχοι, οὓς τότε κατελίπομεν· καὶ τούτοις ἐγὼ προστάξας ἀπήλθον ἄλλο μὲν μηδὲν πολυπραγμονεῖν, τὰ δὲ τεῖχη διασώζειν. τούτους μὲν οὖν οὐ παύσω τῆς ἀρχῆς, ἐπεὶ καλῶς διαπεφυλάχασι τὰ προσταχθέντα· ἄλλους δὲ σατράπας πέμψαι μοι δοκεῖ, οἵτινες ἄρξουσι τῶν ἐνοικούντων καὶ τὸν δασμὸν λαμβάνοντες τοῖς τε φρουροῖς δώσουσι μισθὸν καὶ ἄλλο τελοῦσιν ὅ τι ἂν δέη.

Onları biraraya topladıktan sonra şöyle dedi: “Erkekler, dostlar, boyun eğdirdiğimiz kentlerde o zaman başlarında bıraktığımız garnizonlarımız ve bunların komutanları bulunmaktadır. Ayrılmadan önce onlara kendilerini kalelerin güvenliğini sağlamaktan başka bir şey ile meşgul etmemelerini emretmiştim. Bu şekilde kendilerine verilen savunma görevini asilce yerine getirmiş olduklarından, onları yetkilerinden mahrum etmeyeceğim; ancak [o kentlerin] sakinlerini yönetecek, vergiyi toplayacak, garnizonların ve başka ne gerekiyorsa ihtiyaçları ödeyecek başka kimseleri satrap olarak göndermeye karar verdim.

A3, P67 Xen. Kyr. 8,2.14:

καὶ λόγος δὲ αὐτοῦ ἀπομνημονεύεται ὡς λέγοι παραπλήσια ἔργα εἶναι νομέως ἀγαθοῦ καὶ βασιλέως ἀγαθοῦ· τὸν τε γὰρ νομέα χρῆναι ἔφην εὐδαίμονα τὰ κτήνη ποιοῦντα χρῆσθαι αὐτοῖς, ἢ δὴ προβάτων εὐδαιμονία, τὸν τε βασιλέα ὡσαύτως εὐδαίμονα πόλεις καὶ ἀνθρώπους ποιοῦντα χρῆσθαι αὐτοῖς. οὐδὲν οὖν θαυμαστόν, εἴπερ ταύτην εἶχε τὴν γνώμην, τὸ φιλονίκως ἔχειν πάντων ἀνθρώπων θεραπεία περιγίγνεσθαι.

Onun şöyle bir görüşü de hatırlanmaktadır: İyi bir çoban ile iyi bir kralın işlevleri benzerdir; nasıl çoban sürüsünden istifade ederken koyunlarının (koyunca) huzurunu sağlamalysa, kral da kentlileri ve insanlarından istifade ederken onların huzurunu sağlamalıdır. Gerçekten bu yargıya sahipti ise, hizmetindeki tüm insanlardan daha üstün olabilmek için rekabet etmesine şaşırılmamalıdır.

A3, P68 Xen. Kyr. 8,1.15:

ὡσπερ οὖν ταῦτ' ἔχει, οὕτω καὶ ὁ Κῦρος συνεκεφαλαιώσατο τὰς οικονομικὰς πράξεις· ὥστε καὶ τῷ Κύρῳ ἐγένετο ὀλίγοις διαλεγομένῳ μηδὲν τῶν οικείων ἀτημελήτως ἔχειν· καὶ ἐκ τούτου ἢδη σχολὴν ἦγε πλείω ἢ ἄλλος μίᾳ οικίας καὶ μίᾳ νεῶς ἐπιμελούμενος. οὕτω δὲ καταστησάμενος τὸ αὐτοῦ ἐδίδαξε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ταύτῃ τῇ καταστάσει χρῆσθαι.

Kyros yönetim işlerini işte böyle merkezileştirdi. Sonuçta, Kyros bile gördü ki, çok az insan ile temas etmesine rağmen mülküindeki (ta oikeia - eve ait, hanehalkının mülkü) hiçbirşey bir sorumlunun gözetimi dışında kalmadı. Böylece sadece tek bir evin ya da geminin sorumluluğunu taşıyan bir kimseden daha fazla boş vakti oluştu. Kendi [yönetim] işlerini böyle organize ettikten sonra, adamlarına da uygulamaları için bu yaklaşımı öğretti.

A3, P69 Xen. Kyr. 8,1.16-18:

Τὴν μὲν δὴ σχολὴν οὕτω κατεσκευάσατο αὐτῷ τε καὶ τοῖς περὶ αὐτόν, ἦρχετο δ' ἐπιστατεῖν τοῦ εἶναι οἴους δεῖ τοὺς κοινῶνας. πρῶτον μὲν ὅποσοι ὄντες ἱκανοὶ ἄλλων ἐργαζομένων τρέφεσθαι μὴ παρῆεν ἐπὶ τὰς θύρας, τούτους ἐπέζητει, νομίζων τοὺς μὲν παρόντας οὐκ ἂν ἐθέλειν οὔτε κακὸν οὔτε αἰσχρὸν οὐδὲν πράττειν καὶ διὰ τὸ παρ' ἄρχοντι εἶναι καὶ διὰ τὸ εἰδέναι ὅτι ὀρῶντ' ἂν ὅ τι πράττοιεν ὑπὸ τῶν βελτίστων· οἱ δὲ μὴ παρῆεν, τούτους ἠγεῖτο ἢ ἀκρατεῖα τινὶ ἢ ἀδικία ἢ ἀμελείᾳ ἀπεινᾶν. τοῦτο οὖν πρῶτον διηγησόμεθα ὡς προσηνάγκαζε τοὺς τοιοῦτους παρῆναι. τῶν γὰρ παρ' ἑαυτῷ μάλιστα φίλων ἐκέλευσεν ἂν τινα λαβεῖν τὰ τοῦ μὴ φοιτῶντος, φάσκοντα λαμβάνειν τὰ ἑαυτοῦ. ἐπεὶ οὖν τοῦτο γένοιτο, ἦκον ἂν εὐθὺς οἱ στερόμενοι ὡς ἡδικημένοι.

Böylece hem kendisi hem de yakın çevresi için gerekli boş zamanı temin ettikten sonra, ortaklarının olmaları gerektiği gibi olmaları için gereğini yapmağa başladı. Öncelikle başkalarının yaptığı işleri kollamaya [yetskisi] yeterli olanların, kapıda hazır bulunup bulunmadıklarını soruşturttu, çünkü hem yöneticinin huzurunda bulunmalarından, hem de yaptıkları herşey gayet güzel görüleceğinden, hazır bulunanların fena veya utanç verici bir işe yeltenmeyeceklerine inandı. Hazır bulunmayanları ise bir ölçüsüzlük, haksızlık veya ihmalden dolayı yok saydı. Şimdi önce devamsızları nasıl zorladığını anlatalım. En yakın bir dostuna, devamsızlık yapan kişiye ait ne varsa elinden almasını ve zaten kendine ait olan şeyi aldığını söylemesini emretti. Böyle yapılırca mülkünden mahrum edilenler hemen gelip haksızlığa uğradığı suçlamasıyla başvuracaklardı. Kyros bu tür adamlara fazla zaman ayırmayacaktı. Onları dinledikten sonra hükmünü vermeyi uzun süre erteleyecekti. Bu yolla onları hizmet etmeye alıştırmayı başardı ve bunu devamsızlığı men etmek için ceza verdiklerinin nefretini çekmeden yaptı.

A3, P70 Xen. Kyr. 8,2.10-12:

κατεμάθομεν δὲ ὡς καὶ τοὺς βασιλέως καλουμένους ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ βασιλέως ὄψα οὐκ ἄλλως ἐκτίσατο ἢ τῷ δωρεῖσθαι τε καὶ τιμᾶν· τοὺς γὰρ ἀπαγγείλαντας ὅσα καιρὸς αὐτῷ εἶη πεπύσθαι μεγάλως εὐεργετῶν πολλοὺς ἐποίησεν ἀνθρώπους καὶ ὠτακουστῆν καὶ διοπτρεύειν τί ἂν ἀγγείλαντες ὠφελήσειαν βασιλέα. ἐκ τούτου δὴ καὶ πολλοὶ ἐνομίσθησαν βασιλέως ὀφθαλμοὶ καὶ πολλὰ ὄψα. εἰ δὲ τις οἶεται ἓνα αἰρετὸν εἶναι ὀφθαλμὸν βασιλεῖ, οὐκ ὀρθῶς οἶεται· ὀλίγα γὰρ εἰς γ' ἂν ἴδοι καὶ εἰς ἀκούσειε· καὶ τοῖς ἄλλοις ὡσπερ ἀμελεῖν ἂν παρηγγελμένον εἶη, εἰ ἐνὶ τούτῳ προστεταγμένον εἶη· πρὸς δὲ καὶ ὄντινα γινώσκοιεν ὀφθαλμὸν ὄντα, τούτον ἂν εἶδειεν ὅτι φυλάττεσθαι δεῖ. ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ τοῦ φάσκοντος ἀκούσαι τι ἢ εἶδεν ἄξιον ἐπιμελείας παντὸς βασιλεὺς ἀκούει.

Öğrendik ki, Kral'ın Gözleri ve Kral'ın Kulakları olarak anılanları hediyeler ve şeref payeleri verecek elde etti. Öğrenmesinin yerinde olacağı bir şeyi bildirenleri bolca nimetlendirerek, pek çok insanı Kral'ın işine yarayacak bir şeyi bildirebilmek için gözleri, kulakları açık olmaya sevk etti. Tabii sonuçta öyle inanıldı ki, Kral'ın pek çok Gözü ve Kral'ın pekçok Kulağı vardır. Ama eğer birisi birinin Kral'ın gözü olarak seçtiğini düşünürse yanlır, zira bir kişi az bir şey görüp, az bir şey işitecektir. Eğer bu [görev] sadece bir kişiye verilseydi, diğerleri sanki [gördüklerini] ihmal etmeleri emredilmiş gibi olurlardı. Dahası insanlar her kimi Göz olarak belledilerse ona karşı kendilerini sakınmaları gerektiğini bileceklerdi. Ama böyle değildir, her kim açıkça bir şey duyduğunu veya gördüğünü söylerse Kral onu dinler.

A3, P71 Xen. Kyr. 8,1.43-45:

Οὓς μὲν δὴ ἄρχειν ᾤετο χρῆναι, δι' ἑαυτοῦ οὕτω κατεσκεύασε καὶ μελέτη καὶ τῷ σεμνῶς προεστάναι αὐτῶν· οὓς δ' αὖ κατεσκεύαζεν εἰς τὸ δουλεύειν, τούτους οὔτε μελετᾶν τῶν ἐλευθερίων πόνων οὐδένα παρώρμα οὔθ' ὄπλα κεκτῆσθαι ἐπέτρεπεν· ἐπεμελεῖτο δὲ ὅπως μήτε ἄσιτοι μήτε ἄποτοὶ ποτε ἔσονται ἐλευθερίων ἔνεκα μελετημάτων. καὶ γὰρ ὁπότε ἐλαύνοιεν τὰ θηρία τοῖς ἵππευσιν εἰς τὰ πεδία, φέρεσθαι σίτον εἰς θήραν τούτοις ἐπέτρεπε, τῶν δὲ ἐλευθέρων οὐδενί· καὶ ὁπότε πορεία εἶη, ἦγεν αὐτοὺς πρὸς τὰ ὕδατα ὡσπερ τὰ ὑποζύγια. καὶ ὁπότε δὲ ὥρα εἶη ἀρίστου, ἀνέμενεν αὐτοὺς ἔστ' ἐμφάγοιεν τι, ὡς μὴ βουλιμῶεν· ὥστε καὶ οὗτοι αὐτὸν ὡσπερ οἱ ἀριστοὶ πατέρα ἐκάλουν, ὅτι ἐπεμέλετο αὐτῶν ὅπως ἀναμφιλόγως αἰεὶ ἀνδράποδα διατελοῖεν.

Böylece kendisiyle birlikte yönetmesi gerektiğini düşündüklerini, erdem ile hem eğiterek hem de onları yönlendirerek hazırladı. Diğer yandan kölelik için hazırladıkları bakımından, bunları ne özgür insanların uğraşları için talime yönlendirdi, ne de silah sahibi olmalarına izin verdi. Özgür adamlar tarafından yapılan talimlere katılırken bunların hiçbir zaman yiyeceksiz ve içeceksiz kalmalarına izin vermedi, athların düzlüklerdeki talimlerinde, özgür adamların aksine, yiyecek içecek getirmelerine izin verdi. Sefer olduğunda da, yük hayvanları gibi onları suya götürdü. Akşam yemeği vaktinde de önce onların birşeyler yemesini bekledi ki, çok aç hissetmesinler. Sonuç olarak, en iyiler gibi bunlar da onu “baba” bildiler, çünkü sonsuza kadar ve aralarında anlaşmazlığa girmeden ömürlerini köle olarak geçirdiler.

A3, P72 Xen. symp. 8,8:

ἀεὶ μὲν οὖν ἔγωγε ἡγάμην τὴν σὴν φύσιν, νῦν δὲ καὶ πολὺ μᾶλλον, ἐπεὶ ὀρῶ σε ἐρώντα οὐχ ἀβρότητι χλιδαινομένου οὐδὲ μαλακίᾳ θρυπτομένου, ἀλλὰ πᾶσιν ἐπιδεικνυμένου ῥώμην τε καὶ καρτερίαν καὶ ἀνδρείαν καὶ σωφροσύνην. τὸ δὲ τοιούτων ἐπιθυμεῖν τεκμήριόν ἐστι τῆς τοῦ ἐραστοῦ φύσεως.

Senin karakterine hep bir hayranlık duymuşumdur, ama şimdi daha büyük sevk duyuyorum, çünkü ince bir zerafeti ya da hafif meşrep bir kadınsılığı ile anılan birine değil aleme fiziksel kuvveti,

dayanma gücü, erkekçe cesareti ve ağırbaşlılığını gösteren birine aşık olduğunu görüyorum. Kalbini böyle özelliklere açmak, aşığın karakterine dair bir sezgi sunar.

A3, P73 Xen. Hier. 1,28-30:

τῷ τοίνυν τυράνῳ, ἄν μὴ ξένην γῆμη, ἀνάγκη ἐκ μειόνων γαμεῖν, ὥστε τὸ ἀγαπητὸν οὐ πάνυ αὐτῷ παραγίγνεται. πολὺ δὲ καὶ αἱ θεραπείαι αἱ ἀπὸ τῶν μέγιστον φρονουσῶν γυναικῶν εὐφραίνουσι μάλιστα, αἱ δ' ὑπὸ δούλων παροῦσαι μὲν οὐδὲν τι ἀγαπῶνται, ἐὰν δὲ τι ἐλλείπωσι, δεινὰς ὀργὰς καὶ λύπας ἐμποιοῦσιν. ἐν δὲ τοῖς παιδικοῖς ἀφροδισίοις ἔτι αὐτὸ πολὺ μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς τεκνοποιοῖς μειονεκτεῖ τῶν εὐφροσυνῶν ὁ τύραννος. ὅτι <μὲν> γὰρ τὰ μετ' ἔρωτος ἀφροδισία πολὺ διαφερόντως εὐφραίνει πάντες δήπου ἐπιστάμεθα.

Bir despot yabancı bir kızla evlenmediği müddetçe hep kendinden aşağı birisiyle evlenmeğe mecburdur; böylece arzu (éros) duyabileceği şey ona gelmez. En mağrur bir hanımefendinin dikkatini çekebilmek olağanüstü hoş bir duygu olsa da kölelerin dikkatine mazhar olmak pek de takdir edilecek bir şey değildir, çünkü en ufak bir kusur üzücü öfke patlamaları ve sıkıntılar doğurur. Genç oğlanlarla ilişkileri de kadınlarla olan ilişkilerinden daha az aleyhine değildir. Hepimiz biliriz ki, arzu (eros) cinsel ilişkinin tatlılıklarını ölçünün ötesinde artırır. Ama arzu despotun gönlüne girmeğe çekinir, zira arzu kolay hedeflere değil, umulan hazza tâbidir. O yüzden susamağa yabancı biri içmekten tatmin olmaz ki, arzuya yabancı biri cinsel ilişkinin en tatlı zevklerine aşına olsun.

A3, P74 Xen. hell. 4,1.32-34:

Ἵ Ἀγησίλαε καὶ πάντες οἱ παρόντες Λακεδαιμόνιοι, ἐγὼ ὑμῖν, ὅτε τοῖς Ἀθηναίοις ἐπολεμεῖτε, φίλος καὶ σύμμαχος ἐγενόμην, καὶ τὸ μὲν ναυτικὸν τὸ ὑμέτερον χρήματα παρέχων ἰσχυρὸν ἐποίουν, ἐν δὲ τῇ γῇ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ ἵππου μαχόμενος μεθ' ὑμῶν εἰς τὴν θάλατταν κατεδίωκον τοὺς πολεμίους, καὶ διπλοῦν ὥσπερ Τισσαφέρνους οὐδὲν πώποτε μου οὔτε ποιήσαντος οὔτ' εἰπόντος πρὸς ὑμᾶς ἔχοιτ' ἂν κατηγορῆσαι. τοιοῦτος δὲ γενόμενος νῦν οὕτω διάκειμαι ὑφ' ὑμῶν ὡς οὐδὲ δεῖπνον ἔχω ἐν τῇ ἑμαυτοῦ χώρᾳ, εἰ μὴ τι ὦν ἂν ὑμεῖς λίπητε συλλέξομαι, ὥσπερ τὰ θηρία. ἂ δέ μοι ὁ πατήρ καὶ οἰκῆματα καλὰ καὶ παραδείσους καὶ δένδρων καὶ θηρίων μεστοὺς κατέλιπεν, ἐφ' οἷς ἠϋφραινόμην, ταῦτα πάντα ὀρῶ τὰ μὲν κατακεκομμένα, τὰ δὲ κατακεκαυμένα. εἰ οὖν ἐγὼ μὴ γιγνώσκω μήτε τὰ ὅσια μήτε τὰ δίκαια, ὑμεῖς δὲ διδάξατέ με ὅπως ταῦτ' ἐστὶν ἀνδρῶν ἐπισταμένων χάριτας ἀποδιδόναι.

“Ey Agesilaos ve ona eşlik eden siz Spartalılar, sizler Atinalılarla savaşırken, ben sizin dost ve müttetikiz idim; donanmanızı güçlendiresiniz diye para verdim, karada sizinle birlikte bizzar dönüştürerek düşmanı ta denize kadar kovaladım, bilirsiniz. Beni bir zamanlar Tissaphernēs'i suçladığınız gibi iki yüzlü bir hareketimden dolayı ya da iki yüzlü bir sözümünden dolayı suçlayamazsınız. Size karşı bu şekilde davrandığım halde, sizin yüzünüzden şimdi öyle bir duruma düştüm ki, vahşi hayvanlar gibi artıklarınızı toplamasam, kendi ülkemde yiyecek bulamayacağım. Babamın bana bıraktığı saraylar, ağaç ve av dolu parklara (paradeisos) gelince, -benim zevkimdi onlar- hepsinin yakılıp yıkıldığına tanık olmuştum. Belki ben kutsal nedir, doğru nedir bilmiyorum; siz bana öğretin: bu yaptıklarınız gerçekten minnetin ne olduğunu bilen insanların yapacağı iş midir?”

(çev. SİNANOĞLU 1999: 91-92)

A3, P75 Xen. Kyr. 8,8.3-5:

εἰ δὲ μὴ τοιοῦτοι ἦσαν καὶ τοιαύτην δόξαν εἶχον οὐδ' ἂν εἷς αὐτοῖς ἐπίστευεν, ὥσπερ οὐδὲ νῦν πιστεύει οὐδὲ εἷς ἔτι, ἐπεὶ ἔγνωσται ἡ ἀσέβεια αὐτῶν. οὕτως οὐδὲ τότε ἐπίστευσαν ἂν οἱ τῶν σὺν

Κύρω ἀναβάντων στρατηγοί· νῦν δὲ δὴ τῇ πρόσθεν αὐτῶν δόξῃ πιστεύσαντες ἐνεχείρισαν ἑαυτούς, καὶ ἀναχθέντες πρὸς βασιλέα ἀπετιμήθησαν τὰς κεφαλὰς. πολλοὶ δὲ καὶ τῶν συστρατευσάντων βαρβάρων ἄλλοι ἄλλαις πίστεσιν ἐξαπατηθέντες ἀπώλοντο. πολὺ δὲ καὶ τάδε χεῖρονες νῦν εἰσι...ταῦτ' οὖν ὀρώντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πάντες ἐπὶ τὸ ἀσεβὲς καὶ τὸ ἄδικον τετραμμένοι εἰσίν· ὁποῖοι τινες γὰρ ἂν οἱ προστάται ὦσι, τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτούς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνονται. ἀθεμιστότεροι δὴ νῦν ἢ πρόσθεν ταύτῃ γεγένηται.

Eğer böyle olmasalardı ve böyle bir ünleri olmasaydı, bir kişi bile onlara güvenmezdi, tıpkı şimdi kimsenin onlara güvenmediği gibi, çünkü dinsizlikleri artık bilinir olmuştur. Böylece eğer Kyros ile ülkenin tepesine yürüyen generaller o seferde dahi güvenmeyeceklerdi [Pers yöneticilerine eğer onların dinsizliklerini bilselerdi (vurgu Genç Kyros'un seferinedir)]. Tabi öyle oldu, onların eski ünlerine güvendikleri için, krala götürülürken kendilerini teslim ettiler ve kafaları kesildi. Hatta her biri farklı tuzaklarla kandırılarak sefere katılan barbarların çoğu da telef oldu. Şimdi daha da kötü bir hale geldiler...Böylece bu yapılan işleri göre göre, Asya'da yaşayan herkes dinsizliğe ve adaletsizliğe döndü, zira başlarındakiler her nasılsalar, geneli de aynen öyle, alttakiler de öyle oldu. Tabi şimdi böylece [tanrıların nezdinde] öncekinden de daha kanunsuz (athemistos) oldular.

A3, P76 Xen. Kyr. 8,8.6-7:

Εἷς γε μὴν χρήματα τῆδε ἀδικώτεροι· οὐ γὰρ μόνον τοὺς πολλὰ ἡμαρτηκότας, ἀλλ' ἤδη τοὺς οὐδὲν ἡδικηκότας συλλαμβάνοντες ἀναγκάζουσι πρὸς οὐδὲν δίκαιον χρήματα ἀποτίνειν· ὥστ' οὐδὲν ἤττον οἱ πολλὰ ἔχειν δοκοῦντες τῶν πολλὰ ἡδικηκότων φοβοῦνται· καὶ εἰς χεῖρας οὐδ' οὗτοι ἐθέλουσι τοῖς κρείττοσιν ἰέναι. οὐδέ γε ἀθροίζεσθαι εἰς βασιλικὴν στρατιάν θαρροῦσι. τοιγαροῦν ὅστις ἂν πολεμῇ αὐτοῖς, πᾶσιν ἕξεστιν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἀναστρέφεσθαι ἄνευ μάχης ὅπως ἂν βούλωνται διὰ τὴν ἐκείνων περὶ μὲν θεοῦς ἀσέβειαν, περὶ δὲ ἀνθρώπους ἀδικίαν. αἱ μὲν δὴ γινώμει ταύτῃ τῷ παντὶ χεῖρους νῦν ἢ τὸ παλαιὸν αὐτῶν.

Para hakkında da eskisinden daha adaletsiz oldular. Şöyle ki: Sadece pekçok adaletsizlik yapanların önünü kesmiyorlardı, aynı zamanda hiçbir şey yapmayanların da önünü kesip haksızca onları para ödemeye mecbur bırakıyorlardı. Böylece, çok mülkü varmış gibi görünenler de, çok adaletsizlik yapanlardan daha az korku içinde değildi. Ve ne güçlülere ilişmeye istekli oldular, ne de kralın ordusuna katılmaya güven duydular. [Perslere karşı] savaşmak isteyen her kim olursa, savaşmadan, istedikleri gibi ülkeyi sarsabilir ve bu onların tanrılara karşı saygısızlığı ve insanlara karşı adaletsizlikleri yüzündendir. Bu bakımdan yargıları eskiye nazaran yersiz olmuştur.

A3, P77 Xen. Kyr. 8,8.8-9:

Ἵς δὲ οὐδὲ τῶν σωμάτων ἐπιμέλονται ὥσπερ πρόσθεν, νῦν αὖ τοῦτο διηγῆσομαι. νόμιμον γὰρ δὴ ἦν αὐτοῖς μήτε πτύειν μήτε ἀπομύττεσθαι. δῆλον δὲ ὅτι ταῦτα οὐ τοῦ ἐν τῷ σώματι ὑγροῦ φειδόμενοι ἐνόμισαν, ἀλλὰ βουλόμενοι διὰ πόνων καὶ ἰδρωτός τὰ σώματα στερεοῦσθαι. νῦν δὲ τὸ μὲν μὴ πτύειν μηδὲ ἀπομύττεσθαι ἔτι διαμένει, τὸ δ' ἐκπονεῖν οὐδαμοῦ ἐπιτηδεύεται. καὶ μὴν πρόσθεν μὲν ἦν αὐτοῖς μονοσιτεῖν νόμιμον, ὅπως ὅλη τῇ ἡμέρᾳ χρῶντο εἰς τὰς πράξεις καὶ εἰς τὸ διαπονεῖσθαι. νῦν γε μὴν τὸ μὲν μονοσιτεῖν ἔτι διαμένει, ἀρχόμενοι δὲ τοῦ σίτου ἠνίκαπερ οἱ πρῶαίτατα ἀριστῶντες μέχρι τούτου ἐσθίοντες καὶ πίνοντες διάγουσιν ἕστεπερ οἱ ὀψαίτατα κομῶμενοι.

Bedenlerine de eskisi gibi bakmamaktadırlar, sırası gelmişken açıklayayım. Ne tükürmek ne de sümkürmek adetleri değildi tabii ki. Bu adetleri vardı, ama bedenlerinin nemini idareli kullanmak için değil, bedenlerini çalışarak ve terleyerek sertleştirmek için. Şimdi halen tükürüp sümkürmektedirler ama hiçbir şey için çalışıp terlememektedirler. Evvelden vakitlerini faaliyetlere ve işlere

ayırabilmek için, gerçekten günde bir kere yemek yemeyi adet edinmişlerdi. Şimdi de hala günde bir kere yemek yemekte-dirler: Günlerine mümkün olan en erken kahvaltı ile başlayıp, uyumamaya gittikleri ana kadar durmadan yiyip içmektedirler.

A3, P78 Xen. Kyr. 8,8.10-12:

Ἦν δ' αὐτοῖς νόμιμον μηδὲ προχοῖδας εἰσφέρεισθαι εἰς τὰ συμπόσια, δῆλον ὅτι νομίζοντες τὸ μὴ ὑπερπίνειν ἦττον ἂν καὶ σώματα καὶ γνώμας σφάλλιν· νῦν δὲ τὸ μὲν μὴ εἰσφέρεισθαι ἔτι αὐτὸ διαμένει, τοσοῦτον δὲ πίνουσιν ὥστε ἀντὶ τοῦ εἰσφέρειν αὐτοὶ ἐκφέρονται, ἐπειδὴν μηκέτι δύνωνται ὀρθοῦμενοι ἐξιέναι. Ἀλλὰ μὴν κάκεινο ἦν αὐτοῖς ἐπιχώριον τὸ μεταξὺ πορευομένουσ μῆτε ἐσθίειν μῆτε πίνειν μῆτε τῶν διὰ ταῦτα ἀναγκαίων μηδὲν ποιοῦντας φανεροῦσ εἶναι· νῦν δ' αὐτὸ μὲν τούτων ἀπέχεσθαι ἔτι διαμένει, τὰς μέντοι πορείας οὕτω βραχείας ποιοῦνται ὡσ μὴδὲν ἂν ἔτι θαυμάσαι τὸ ἀπέχεσθαι τῶν ἀναγκαίων. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπὶ θήραν πρόσθεν μὲν τοσαυτάκις ἐξῆσαν ὥστε ἀρκεῖν αὐτοῖσ τε καὶ ἵπποισ γυμνάσια τὰσ θήρας· ἐπεὶ δὲ Ἄρταξέρξης ὁ βασιλεὺσ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦττους τοῦ οἴνου ἐγένοντο, οὐκέτι ὁμοίωσ οὐτ' αὐτοὶ ἐξῆσαν οὔτε τοὺσ ἄλλουσ ἐξῆγον ἐπὶ τὰσ θήρας· ἀλλὰ καὶ εἴ τινεσ φιλόπονοι γενόμενοι [καὶ] σὺν τοῖσ περὶ αὐτοὺσ ἵππεῦσι θαμὰ θηρῶεν, φθοноοῦντεσ αὐτοῖσ δῆλοι ἦσαν καὶ ὡσ βελτίονασ αὐτῶν ἐμίσουν.

Şölenlerine testilerini yanlarında getirmek adetleri değildi, zira çok içmemenin bedenlerinin ve yar-gıllarının bozulmamasını sağlayacağına inanıyorlardı. Hala onları yanlarında getirmemektedirler, ama onun yerine o kadar çok içmektedirler ki, yerlerinde düzgünce oturup kalkamadıklarından kendilerinin dışarıya taşınması gerekmektedir. Yola çıkınca yiyip içmemek ve bununla alakalı so-nuçlarını yapmamak gelenekleriydi. Şimdi hala bunlardan kaçınmaktadırlar; bununla birlikte o kadar kısa yolculuklar yapmaktadırlar ki, bunlardan kaçınmanın hiçbir sıkıntısını çekmemekte-dirler. Ama eskiden o kadar çok ava çıkıyorlardı ki, avlanmaları hem kendilerinin, hem de atlarının talimi için yeterli oluyordu. Kral Artakserkses ve çevresi şaraptan zayıf düşünce ne kendleri ava çıktı ne de başkalarını ava çıkarttılar. Ama başkaları işlerde çalışıp süvarileriyle ava çıkarlarsa, [kral ve çevresi] onları açıkça kıskanıp, kendilerinden iyi oldukları için onlardan nefret etmekte-ydiler.

A3, P79 Xen. Kyr. 8,8.13-14:

Ἀλλὰ τοὶ καὶ τοὺσ παῖδασ τὸ μὲν παιδεύεσθαι ἐπὶ ταῖσ θύραισ ἔτι διαμένει· τὸ μέντοι τὰ ἵππικὰ μανθάνειν καὶ μελετᾶν ἀπέσβηκε διὰ τὸ μὴ εἶναι ὅπου ἂν ἀποφαινόμενοι εὐδοκιμοῖεν· καὶ ὅτι γε οἱ παῖδεσ ἀκούοντεσ ἐκεῖ πρόσθεν τὰσ δίκασ δικαίωσ δικαζόμενασ ἐδόκουν μανθάνειν δικαιοῖτητα, καὶ τοῦτο παντάπασι ἀνέστραπται· σαφῶσ γὰρ ὀρῶσι νικῶντασ ὀπότεροι ἂν πλέον διδῶσιν· ἀλλὰ καὶ τῶν φυομένων ἐκ τῆσ γῆσ τὰσ δυνάμεισ οἱ παῖδεσ πρόσθεν μὲν ἐμάνθανον, ὅπωσ τοῖσ μὲν ὠφελίμοισ χρῶντο, τῶν δὲ βλαβερῶν ἀπέχοιντο· νῦν δὲ εἰκόασι ταῦτα διδασκομένοισ, ὅπωσ ὅτι πλείστα κακοποιῶσιν· οὐδαμοῦ γοῦν πλείουσ ἢ ἐκεῖ οὐτ' ἀποθνήσκουσιν οὔτε διαφθεῖρονται ὑπὸ φαρμάκων.

Çocukların divanda eğitimi hala devam etmektedir; ancak, biniciliğin öğrenilmesi ve talimi müfre-dattan kalkmıştır, zira bunun hoş görüldüğü bir uygulama kalmamıştır. Evvelden çocuklar yargı hükümlerini duyar ve adaleti öğrenir görünmekteyken, bu da toptan kaldırılmıştır, çünkü artık daha fazla rüşvet verenin kazandığını açıkça görmektedirler. Ayrıca, eskiden çocuklar faydalı olan-ları kullanmak, zararlı olanlardan da kaçınmak için toprakta doğal olarak biten bitkilerin güçlerini öğrenmekteydi. Ama şimdi daha fazla nasıl zarar verilebilir diye aynı şeyleri öğrenmektedirler. Her halükârda başka hiçbir yerde zehirli ilaçlar yüzünden bu kadar insan ölmemiş veya hebâ olmamış-tır.

A3, P80 Xen. Kyr. 8,8.15-19:

Ἄλλα μὴν καὶ θρυπτικώτεροι πολὺ νῦν ἢ ἐπὶ Κύρου εἰσί. τότε μὲν γὰρ ἔτι τῆ ἐκ Περσῶν παιδείᾳ καὶ ἐγκρατεία ἐχρῶντο, τῆ δὲ Μήδων στολῆ καὶ ἀβρότητι· νῦν δὲ τὴν μὲν ἐκ Περσῶν καρτερίαν περιορώσιν ἀποσβεννυμένην, τὴν δὲ τῶν Μήδων μαλακίαν διασφύζονται. σαφηνίσαι δὲ βούλομαι καὶ τὴν θρύψιν αὐτῶν. ἐκείνοις γὰρ πρῶτον μὲν τὰς εὐνάς οὐ μόνον ἀρκεῖ μαλακῶς ὑποστόρνυσθαι, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν κλινῶν τοὺς πόδας ἐπὶ ταπίδων τιθέασιν, ὅπως μὴ ἀντερείδῃ τὸ δάπεδον, ἀλλ' ὑπέικωσιν αἱ τάπιδες. καὶ μὴν τὰ πεττόμενα ἐπὶ τράπεζαν ὅσα τε πρόσθεν ἠῦρητο, οὐδὲν αὐτῶν ἀφήρηται, ἄλλα τε αἰεὶ καινὰ ἐπιμηχανῶνται· καὶ ὅσα γε ὡσαύτως· καὶ γὰρ καινοποιητὰς ἀμφοτέρων τούτων κέκτηνται. ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τῷ χειμῶνι οὐ μόνον κεφαλῆν καὶ σῶμα καὶ πόδας ἀρκεῖ αὐτοῖς ἐσκεπάσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄκραις ταῖς χερσὶ χειρίδας δασείας καὶ δακτυλήθρας ἔχουσιν. ἔν γε μὴν τῷ θέρει οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς οὐθ' αἱ τῶν δένδρων οὐθ' αἱ τῶν πετρῶν σκιαί, ἀλλ' ἐν ταύταις ἐτέρας σκιάς ἄνθρωποι μηχανώμενοι αὐτοῖς παρεστᾶσι. καὶ μὴν ἐκπώματα ἦν μὲν ὡς πλεῖστα ἔχωσι, τούτῳ καλλωπίζονται· ἦν δ' ἐξ ἀδίκου φανερώς ἢ μεμηχανημένα, οὐδὲν τοῦτο αἰσχύνονται· πολὺ γὰρ ἠῦξεται ἐν αὐτοῖς ἡ ἀδικία τε καὶ αἰσχροκέρδεια. Ἄλλα καὶ πρόσθεν μὲν ἦν ἐπιχώριον αὐτοῖς μὴ ὀραῖσθαι πεζῆ πορευομένοις, οὐκ ἄλλου τινὸς ἕνεκα ἢ τοῦ ὡς ἵππικωτάτους γίνεσθαι· νῦν δὲ στρώματα πλείω ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ἵππων ἢ ἐπὶ τῶν εὐνῶν· οὐ γὰρ τῆς ἵππειας οὕτως ὥσπερ τοῦ μαλακῶς καθῆσθαι ἐπιμέλονται

Şimdi Kyros'un zamanından daha zarif olmuşlardır. O zaman hala Persler'den aldıkları eğitimin ve ölçülülüğüne yanısıra Medler'in kıyafet ve lükslerinden istifade etmekteydiler. Şimdi Persler'in azim ve kararlılığının kaybolmasına kayıtsız kalmakta, ama Medler'in yumuşaklığını muhafaza etmektedirler. (16) Onların nezaketlerini de açıklamak isterim. Öncelikle, döşeklerinin yumuşakça serilmesi onlar için yeterli değildir: Sert zeminin direncine yumuşak halılarla boyun eğdirmek için döşeklerinin altına halılar bile sermektedirler. Dahası, yemekleri için pişirilen yiyecekler bakımından, daha evvel keşfedilenlerden vazgeçmemişler, daha ziyade daima yenilerini icad için yanıp tutuşmaktadırlar. Soslar için de öyle, her ikisini de icad eden insanları bulunmaktadır. (17) Kışın, başlarının, bedenlerinin ve ayaklarının örtülmesi yetmemekte, aynı zamanda el ve parmakları için uzun kollu eldivenleri de bulunmaktadır. Yazın da ağaçların ve kayaların gölgesi onlara yeterli olmamakta, yanlarında onlara ilave gölge yapmayı başaran adamları bulunmaktadır. (18) Çok fazla kap kakakları ile gösteriş yapmaktadırlar. Bunları görünür bir haksızlıkla elde etmişlerse, bundan utanmamaktadırlar, zira kazanç için haksızlık ve çıkarıcılık yapmak aralarında fazlasıyla yaygınlaşmıştır. (19) Binicilikte mümkün merteye ustalaşmak için evvelden de onların yaya olarak seyahat ettiklerinin görülmemesi gelenekleriydi. Ama şimdi atlarının üzerine döşeklerinden daha fazla battaniye sermektedirler, çünkü binicilikle yumuşakça oturmaktan daha fazla ilgilenmemektedirler.

A3, P81 Xen. Kyr. 8,8.20-21:

τά γε μὴν πολεμικὰ πῶς οὐκ εἰκότως νῦν τῷ παντὶ χείρους ἢ πρόσθεν εἰσίν; οἷς ἐν μὲν τῷ παρελθόντι χρόνῳ ἐπιχώριον εἶναι ὑπῆρχε τοὺς μὲν τὴν γῆν ἔχοντας ἀπὸ ταύτης ἵππότης παρέχεσθαι, οἱ δὲ καὶ ἐστρατεύοντο εἰ δέοι στρατεύεσθαι, τοὺς δὲ φρουροῦντας πρὸ τῆς χώρας μισθοφόρους εἶναι· νῦν δὲ τοὺς τε θυρωροὺς καὶ τοὺς σιτοποιοὺς καὶ τοὺς ὀψοποιοὺς καὶ οἰνοχόους καὶ λουτροχόους καὶ παρατιθέντας καὶ ἀναιροῦντας καὶ κατακοιμίζοντας καὶ ἀνιστάντας, καὶ τοὺς κοσμητὰς, οἱ ὑποχρῖοσιν τε καὶ ἐντριβουσιν αὐτοὺς καὶ τᾶλλα ῥυθμιζουσι, τούτους πάντας ἵππέας οἱ δυνάσται πεποιήκασιν, ὅπως μισθοφορῶσιν αὐτοῖς. πλῆθος μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων φαίνεται, οὐ μέντοι ὄφελός γε οὐδὲν αὐτῶν εἰς πόλεμον· δηλοῖ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ γιγνόμενα· κατὰ γὰρ τὴν χώραν αὐτῶν ῥᾶον οἱ πολέμιοι ἢ οἱ φίλοι ἀναστρέφονται.

Askeri açıdan da herşey eskisinden kötü değil midir? Geçmişte toprak (tımara) sahiplerinin arazilerinde süvariler yetiştirmesi [ki savaş halinde bunların seferber olup] ülkenin önemli konumundaki koruyucuların bunların harcamalarını üstlenmesi bir gelenektir. Şimdi ise bu koruyucuların harcamalarını üstlendiği süvarilerin yerinde kapıcılar, aşçılar, sos yapanlar, şarap koyanlar, banyo yaptırmacılar, yemekleri sunan hizmetçiler, bulaşıkları götüren hizmetçiler, yatakları yapan yardımcılar, uyandıran yardımcılar, makyajcılar, yağ sürücüler ve başka işleri halledenler bulunmaktadır. (21) Bunlardan çok fazla olduğu aşikârdır; ancak savaşta bunlardan bir fayda ummak nafiledir. Tecrübe ile sabittir ki, ülkelerinde düşman, dost kuvvetlerden daha kolay hareket edebilmektedir.

A3, P82 Xen. Kyr. 8,8.22-25:

καὶ γὰρ δὴ ὁ Κύρος τοῦ μὲν ἀκροβολίζεσθαι ἀποπαύσας, θωρακίσας δὲ καὶ αὐτοὺς καὶ ἵππους καὶ ἔν παλτὸν ἐκάστω δούς εἰς χεῖρα ὁμόθεν τὴν μάχην ἐποιεῖτο· νῦν δὲ οὔτε ἀκροβολίζονται ἔτι οὔτ' εἰς χεῖρας συνιόντες μάχονται. καὶ οἱ πεζοὶ ἔχουσι μὲν γέρρα καὶ κοπίδας καὶ σαγάρεις ὡς περ <οἱ> ἐπὶ Κύρου τὴν μάχην ποιησάμενοι· εἰς χεῖρας δὲ ἰέναι οὐδ' οὔτοι ἐθέλουσιν. οὐδέ γε τοῖς δρεπανηφόροις ἄρμασιν ἔτι χρῶνται ἐφ' ᾧ Κύρος αὐτὰ ἐποίησατο. ὁ μὲν γὰρ τιμαῖς αὐξήσας τοὺς ἠνιόχους καὶ ἀγαστοὺς ποιήσας εἶχε τοὺς εἰς τὰ ὄπλα ἐμβαλοῦντας· οἱ δὲ νῦν οὐδὲ γινώσκοντες τοὺς ἐπὶ τοῖς ἄρμασιν οἶονται σφίσι ὁμοίους τοὺς ἀνασκήτους τοῖς ἡσκηκόσιν ἔσεσθαι. οἱ δὲ ὁρμῶσι μὲν, πρὶν δ' ἔν τοῖς πολεμίοις εἶναι οἱ μὲν ἄκοντες ἐκπίπτουσιν, οἱ δ' ἐξάλλονται, ὥστε ἄνευ ἠνιόχων γινόμενα τὰ ζεύγη πολλάκις πλείω κακὰ τοὺς φίλους ἢ τοὺς πολεμίους ποιεῖ.

Kyros tabii ki, uzun mesaeden çarpışma uygulamasını sonlandırmıştı. Süvarilerine ve atlarına birer göğüs zırhı giydirip, ellerine birer mızrak verip muharebeyi göğüs göğüse yapmıştı. Şimdi ise ne uzaktan ne de göğüs göğüse muharebeye girmiyorlar. (23) Piyadelerin tıpkı Kyros zamanında savaşa girerken olduğu gibi kalkanları, kılıçları ve palaları vardır, ama bunlar yakın mesafeden çarpışmaya hevesli değillerdir. (24) Ne de tırpanlı savaş arabalarını Kyros amaçladığı biçimde kullanmaktadırlar. O, sürücülerini onurlandırıp yücelterek ve onlara hayran olunmasını sağlayarak onların kendilerini ağır zırhlı safların üzerine atmalarını sağlıyordu. Ama şimdiki [yöneticiler]ler arabaların üzerindeki tanımları tanımlıyorlar ve bunların talimli mi talimsiz mi olduğunu kendileri için bir şey değiştirmediklerini düşünüyorlar. (25) Hücumla kalkıyorlar, ama daha düşman saflarının arasına dalamadan ya gönüllü olarak düşüyorlar veya arabadan atlıyorlar ve takımları dosta düşmandan çok zarar veriyor.

A3, P83 Xen. Kyr. 8,8.26-27:

ἐπεὶ μέντοι καὶ αὐτοὶ γινώσκουσιν οἷα σφίσι τὰ πολεμιστήρια ὑπάρχει, ὑφίενται, καὶ οὐδεὶς ἔτι ἄνευ Ἑλλήνων εἰς πόλεμον καθίσταται, οὔτε ὅταν ἀλλήλοις πολεμῶσιν οὔτε ὅταν οἱ Ἕλληνας αὐτοῖς ἀντιστρατεύωνται· ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτους ἐγνώκασιν μεθ' Ἑλλήνων τοὺς πολέμους ποιεῖσθαι. Ἐγὼ μὲν δὴ οἶμαι ἄπερ ὑπεθέμην ἀπειργάσθαι μοι. φημί γὰρ Πέρσας καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς καὶ ἀσεβεστεροὺς περὶ θεοῦ καὶ ἀνοσιωτέροὺς περὶ συγγενεῖς καὶ ἀδικωτέροὺς περὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἀνανδροτέροὺς τὰ εἰς τὸν πόλεμον νῦν ἢ πρόσθεν ἀποδεδειχθαι. εἰ δὲ τις τάναντία ἐμοὶ γινώσκῃ, τὰ ἔργα αὐτῶν ἐπισκοπῶν εὐρήσει αὐτὰ μαρτυροῦντα τοῖς ἐμοῖς λόγοις.

Kendileri de askeri hallerinin farkında olduklarından boyun eğmişlerdir; hiçbiri Hellenler olmadan savaşa girmeye niyetlenmez, ne kendi aralarında ne de Hellenler onlara karşı yürüdüğünde. Hellenler'le olan savaşlarını bile Hellenler sayesinde yaparlar. Belirtmek istediğimi başardığımı düşünüyorum. Derim ki, şimdiki Persler ve müttefikleri atalarına göre tanrılara karşı daha dinsiz, akrabalarına karşı daha saygısız, diğerlerine karşı daha haksız, savaş konusunda da erkekliklerini kaybetmişlerdir. Aksini düşünen birisi, onların davranışlarına bakarak dediklerime kendisi de şahit olacaktır.

A3, P84 Xen. Kyr. 1,1.1:

Ἐννοιά ποθ' ἡμῖν ἐγένετο ὅσαι δημοκρατίαι κατελύθησαν ὑπὸ τῶν ἄλλως πως βουλομένων πολιτεύεσθαι μᾶλλον ἢ ἐν δημοκρατία, ὅσαι τ' αὖ μοναρχίαι, ὅσαι τε ὀλιγαρχίαι ἀνήρηται ἤδη ὑπὸ δῆμων, καὶ ὅσοι τυραννεῖν ἐπιχειρήσαντες οἱ μὲν αὐτῶν καὶ ταχὺ πάμπαν κατελύθησαν, οἱ δὲ κἂν ὅποσονοῦν χρόνον ἄρχοντες διαγέωνται, θαυμάζονται ὡς σοφοὶ τε καὶ εὐτυχεῖς ἄνδρες γεγεννημένοι. πολλοὺς δ' ἐδοκοῦμεν καταμεμαθηκέναι καὶ ἐν ἰδίοις οἴκοις τοὺς μὲν ἔχοντας καὶ πλείονας οἰκέτας, τοὺς δὲ καὶ πάνυ ὀλίγους, καὶ ὅμως οὐδὲ τοῖς ὀλίγοις τούτοις πάνυ τι δυναμένους χρῆσθαι πειθομένοις τοὺς δεσπότας.

Şu fikir bir zaman aklımıza düştü: Ne çok demokrasi, yönetimin demokrasiden başka bir biçimde yapılmasını isteyenler tarafından düşürüldü; ne çok monarşi ve ne çok oligarşi halk tarafından devrildi; ve ne kadar çok tiranlık kurmaya çalışanların, bazıları hemen devrildi, belli bir zaman sürdürebilen diğerleri de bilge ve talihli adamlar olarak hayran olundu. Düşündük ki; kendi özel hanehalkında, kiminin gerçekten pekçok, kimisinin de pek az hizmetçisi olduğunu gözlemledik ve buna karşılık, bu hizmetçilerin sahipleri bu pek azını bile işlerine yarayacak şekilde itaat ettiremediler.

A3, P85 Xen. oik. 21,12

οὐ γὰρ πάνυ μοι δοκεῖ ὄλον τουτί τὸ ἀγαθὸν ἀνθρώπινον εἶναι ἀλλὰ θεῖον, τὸ ἐθελόντων ἄρχειν· <δ> σαφῶς δίδοται τοῖς ἀληθινῶς σωφροσύνη τετελεσμένοις· τὸ δὲ ἀκόντων τυραννεῖν διδόασιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐς ἂν ἠγῶνται ἀξιούς εἶναι βιοτεύειν ὥσπερ ὁ Τάνταλος ἐν Ἄιδου λέγεται τὸν αἰεὶ χρόνον διατρίβειν φοβούμενος μὴ δις ἀποθάνῃ.

Zira kanımca, yönetilmek isteyenleri yönetme yetisi, hiçbir zaman tamamıyla beşeri değil, ilahi (tanrısal) bir niteliklidir. Açıktır ki bu yeti gerçekten ölçülülükle işini görenlere bahşedilir. Yönetilmeye istekli olmayanlar üzerinde tiranlıkla yönetme işi ise, kanımca, Hades'te Tantalos gibi yaşamaya layık olduğunu düşünen kimselere verilir. Ki o Tantalos bitmek bilmeyen zamanı ikinci kez ölme korkusuyla geçirir durur.

A3, P86 Xen. Kyr. 2,3.5-8:

ἐνταῦθα δὴ ἀναστάς Χρυσάντας, εἷς τῶν ὁμοτίμων, ἀνὴρ οὔτε μέγας οὔτε ἰσχυρὸς ἰδεῖν, φρονήσει δὲ διαφέρων, ἔλεξεν· Ἄλλ' οἶμαι μὲν, ἔφη, ὦ Κύρε, οὐδὲ διανοούμενόν σε ὡς δεῖ ἴσον ἔχειν τοὺς κακοὺς τοῖς ἀγαθοῖς ἐμβαλεῖν τοῦτον τὸν λόγον, ἀλλ' ἀποπειρώμενον εἴ τις ἄρα ἔσται ἀνὴρ ὅστις ἐθελήσει ἐπιδείξει ἑαυτὸν ὡς διανοεῖται μηδὲν καλὸν κἀγαθὸν ποιῶν, ἃ ἂν ἄλλοι τῇ ἀρετῇ καταπράξωσι, τούτων ἰσομοιρεῖν. ἐγὼ δ', ἔφη, οὔτε ποσὶν εἰμι ταχὺς οὔτε χερσὶν ἰσχυρὸς, γιγνώσκω τε ὅτι ἐξ ὧν ἂν ἐγὼ τῷ ἐμῷ σώματι ποιήσω, οὐ κριθείην οὔτε ἂν πρῶτος οὔτε ἂν δεῦτερος, οἶμαι δ' οὐδ' ἂν χιλιοστός, ἴσως δ' οὐδ' ἂν μυριοστός· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο, ἔφη, σαφῶς ἐπίσταμαι ὅτι εἰ μὲν οἱ δυνατοὶ ἐρρωμένως ἀντιλήψονται τῶν πραγμάτων, ἀγαθοῦ τινός μοι μετέσται τοσοῦτον μέρος ὅσον ἂν δίκαιον ἦ· εἰ δ' οἱ μὲν κακοὶ μηδὲν ποιήσουσιν, οἱ δ' ἀγαθοὶ καὶ δυνατοὶ ἀθύμως ἔξουσι, δέδοικα, ἔφη, μὴ ἄλλου τινός μᾶλλον ἢ τοῦ ἀγαθοῦ μεθέξω πλέον μέρος ἢ ἐγὼ βούλομαι. Χρυσάντας μὲν δὴ οὕτως εἶπεν. ἀνέστη δ' ἐπ' αὐτῷ Φεραύλας Πέρσης τῶν δημοτῶν, Κύρῳ πως ἔτι οἴκοθεν συνήθης καὶ ἀρεστός ἀνὴρ, καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἀγεννεῖ ἀνδρὶ ἑοικώς, καὶ ἔλεξε τοιάδε· Ἐγὼ, ἔφη, ὦ Κύρε καὶ πάντες οἱ παρόντες Πέρσαι, ἠγοῦμαι μὲν ἡμᾶς πάντας ἐκ τοῦ ἴσου νῦν ὀρμαῖσθαι εἰς τὸ ἀγωνίζεσθαι περὶ ἀρετῆς· ὀρῶ γὰρ ὁμοίᾳ μὲν τροφῇ πάντας ἡμᾶς τὸ σῶμα ἀσκοῦντας, ὁμοίας δὲ συνουσίας πάντας ἀξιουμένους, ταῦτά δὲ πᾶσιν ἡμῖν πρόκειται. τό τε γὰρ τοῖς ἄρχουσι πειθεσθαι πᾶσιν ἐν κοινῷ κεῖται, καὶ ὅς ἂν φανῇ τοῦτο ἀπροφασίστως ποιῶν, τοῦτον ὀρῶ παρὰ Κύρου τιμῆς τυγχάνοντα· τό τε πρὸς τοὺς

πολεμίους ἄλκιμον εἶναι οὐ τῷ μὲν προσῆκον τῷ δ' οὐ, ἀλλὰ πᾶσι καὶ τοῦτο προκέρκρται κάλλιστον εἶναι.

Bu noktada Akranlar'dan ne pek uzun ne de pek kuvvetli olmayan ama dikkatliliği ile tanınan bir adam olan Khrysantas kalktı ve dedi ki: "Kyros, bu tartışmayı, kötü iyiyle aynı hisseyi almalıdır düşüncesi ile değil; daha ziyade başkalarının erdemleri ile başardığı şeyde, kendisi asil ve iyi hiçbir şey yapmadığı halde diğerleri ile eşit paylaşmayı düşünecek bir adam var mıdır, diye bir sınama yapmak için başlattığını düşünmüyorum". (6) Benim ne ayaklarım hızlı ne de kolum kuvvetlidir ve bedenimle başarabileceğim üzerinden ne birinci, ne ikinci, hatta ne binince ve hatta ne de onbininci sayılmayacağımı biliyorum. Ama şunu açıkça biliyorum ki, eğer güçlü olanlar işleri gayretle ele alırlarsa, ben iyi olan bir şeyden adil büyüklükte bir hisse alırım. Ama eğer kötüler bir şey yapmazlarsa ve de iyilerin şevki kırılırsa, korkarım ki iyi olmayan bir şeyden istediğimden daha büyük bir hisse alacağım. (7) Khrysantas böyle dedi. Ardından Pheraulas kalktı. Perslerin halk kesiminden olan ve Kyros ile bir şekilde önceden beri tanışıklığı olan ve O'nunla anlaşabilen bir adamdı. Bedeni doğanın verdiklerinden mahrum değildi, ruhu da alçaklık taşıymıyordu. Şöyle konuştu: (8) Kyros ve buradaki tüm Persler. Hepimizin şu anda bir erdem yarışından eşit bir başlangıç yaptığımızı düşünüyorum. Çünkü hepimiz bedenlerimizi benzer bir sisteme göre kullanıyoruz, hepimiz aynı bir sınıfın hakettiğine tabiyiz, aynı [ödüller] bize sunuluyor, zira yöneticilere uymak hepimizden aynı şekilde bekleniyor ve görüyorum ki, böyle olduğu açık olan her kim olursa olsun, şartsız olarak Kyros'tan onur alacaktır. Düşmana karşı azimli olmak bir kişi için ya da diğeri için değil, herkes için en asil olarak hükmedilendir.

A3, P87 Xen. Kyr. 8,3.27-28:

καὶ ὁ Κύρος εἶπε· Καὶ μὴν ἐγὼ δεῖξαι σοὶ θέλω ἔνθα κἂν μύων βάλῃς, οὐκ ἂν ἀμάρτοις ἀνδρὸς ἀγαθοῦ. Πάντως τοίνυν, ὁ Σάκας ἔφη, δεῖξόν μοι· ὡς βαλῶ γε ταύτη τῇ βώλῳ, ἔφη ἀνελόμενος. καὶ ὁ μὲν Κύρος δεικνυσὶν αὐτῷ ὅπου ἦσαν πλεῖστοι τῶν φίλων· ὁ δὲ καταμύων ἴση τῇ βώλῳ καὶ παρελαύνοντος Φεραύλα τυγχάνει· ἔτυχε γὰρ ὁ Φεραύλας παραγγέλλων τι τακτὸς παρὰ τοῦ Κύρου· βληθεὶς δὲ οὐδὲ μετεστράφη, ἀλλ' ὄχρητο ἐφ' ὅπερ ἐτάχθη.

Ve Kyros dedi ki, "Ben de sana gözüün kapalı bile olsa attığında bir iyi (erdemli) adamı ıskalamayacağın yeri söyleyeceğim."

"Tamam o zaman, bana göster ki ben de bu toprak parçasını atayım" diye yanıtladı Saka, eğilip yerden alarak.

(28) Kyros da ona dostlarının çoğunun olduğu yönü gösterdi, gözüünü kapadı ve fırlattı, Kyros'tan aldığı bir emri iletmek için atını sürmekte olan Pheraulas'ı vurdu. Vurulmasına rağmen, dönüp bakmadı bile, emredildiği yere gitti.

A3, P88 Xen. Mem. 2,1.28:

τῶν γὰρ ὄντων ἀγαθῶν καὶ καλῶν οὐδὲν ἄνευ πόνου καὶ ἐπιμελείας θεοὶ διδῶσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' εἴτε τοὺς θεοὺς ἴλεως εἶναι σοὶ βούλει, θεραπευτέον τοὺς θεοὺς, εἴτε ὑπὸ φίλων ἐθέλεις ἀγαπᾶσθαι, τοὺς φίλους εὐεργετητέον, εἴτε ὑπὸ τινος πόλεως ἐπιθυμεῖς τιμᾶσθαι, τὴν πόλιν ὠφελιτέον, εἴτε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος πάσης ἀξιοῖς ἐπ' ἀρετῇ θαυμάζεσθαι, τὴν Ἑλλάδα πειρατέον εὖ ποιεῖν, εἴτε γῆν βούλει σοὶ καρποὺς ἀφθόνους φέρειν, τὴν γῆν θεραπευτέον, εἴτε ἀπὸ βοσκημάτων οἶει δεῖν πλουτίζεσθαι, τῶν βοσκημάτων ἐπιμελητέον, εἴτε διὰ πολέμου ὁρμᾶς αὐξεσθαι καὶ βούλει δύνασθαι τοὺς τε φίλους ἐλευθεροῦν καὶ τοὺς ἐχθροὺς χειροῦσθαι, τὰς πολεμικὰς τέχνας αὐτὰς τε παρὰ τῶν ἐπισταμένων μαθητέον καὶ ὅπως αὐταῖς δεῖ χρῆσθαι ἀσκητέον· εἰ δὲ καὶ τῷ

σώματι βούλει δυνατὸς εἶναι, τῇ γνώμῃ ὑπηρετεῖν ἐθιστέον τὸ σῶμα καὶ γυμναστέον σὺν πόνοις καὶ ἰδρῶτι.

Zira tanrılar çalışma ve gayret olmadan insanlara güzel ve asil olan şeylerden bir şey vermezler. Tanrıların sana karşı bağışlayıcı olmasını istiyorsan, onlara hizmet etmelisin; dostların tarafından kucaklanmak istiyorsan onlar için iyi şeyler yapmalısın; bir kent tarafından onurlandırılmak istiyorsan, kentin yararına çalışmalısın; tüm Hellas tarafından erdeminden dolayı hayran olunmak istiyorsan Hellas'ın hayrına sebep olacak işe girişmelisin; toprağın bollukla meyve vermesini istiyorsan ona iyi bakmalısın; süründen zengin olmak istiyorsan ineklerine ihtimam göstermelisin; kendini savaş ile yükseltmek ve dostlarını özgürleştirip düşmanlarına boyun eğdirmek istiyorsan savaş sanatlarını o işten anlayanlardan bizzat öğrenmelisin ve nasıl kullanacağını talim etmelisin. Ve eğer bedeninde de güçlü olmak istiyorsan, bedenini yargına hizmet etmeye alıştırmayı ve çalışma ve terleme ile eğitmen gerekir.

(ŞENTUNA 1994)

A3, P89 Xen. Mem. 2,1.32:

ἐγὼ δὲ σύνειμι μὲν θεοῖς, σύνειμι δὲ ἀνθρώποις τοῖς ἀγαθοῖς· ἔργον δὲ καλὸν οὔτε θεῖον οὔτ' ἀνθρώπειον χωρὶς ἐμοῦ γίγνεται. τιμῶμαι δὲ μάλιστα πάντων καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρὰ ἀνθρώποις οἷς προσήκω, ἀγαπητὴ μὲν συνεργὸς τεχνίταις, πιστὴ δὲ φύλαξ οἴκων δεσπότης, εὐμενὴς δὲ παραστάτις οἰκέταις, ἀγαθὴ δὲ συλλήπτρια τῶν ἐν εἰρήνῃ πόνων, βεβαία δὲ τῶν ἐν πολέμῳ σύμμαχος ἔργων, ἀρίστη δὲ φιλίας κοινωνός.

“Ama ben tanrıların ve iyi insanların yoldaşuyum. İlahi ya da beşeri hiçbir asil iş bensiz meydana çıkmaz. Tanrılar arasında ve onurlanmayı hakeden insanlar arasında sıklıkla onurlandırılırım; çünkü ben zanaatkârların kucaklanan bir çalışma arkadaşı, hanhalkı efendisinin güvenilir bir koruyucusu, hanehalkı çalışanlarının belirgin bir yardımcısı, barış zamanı işlerinin iyi bir yardımcısı, savaş zamanı işlerinin güven duyulan bir müttefiki ve dostlukta mükemmel bir ortağım.”

(ŞENTUNA 1994)

A3, P90 Xen. Kyr. 8,7.16:

μήτε οὖν θᾶττον μηδεὶς σοῦ τούτῳ ὑπακουέτω μήτε προθυμότερον παρέστω· οὐδενὶ γὰρ οἰκειότερα τὰ τούτου οὔτε ἀγαθὰ οὔτε δεινὰ ἢ σοί. ἐννόει δὲ καὶ τάδε· τίني χαρισάμενος ἐλπίσαις ἂν μειζόνων τυχεῖν ἢ τούτῳ; τίني δ' ἂν βοηθήσας ἰσχυρότερον σύμμαχον ἀντιλάβοις; τίνα δ' αἰσχίον μὴ φιλεῖν ἢ τὸν ἀδελφόν; τίνα δὲ ἀπάντων κάλλιον προτιμᾶν ἢ τὸν ἀδελφόν; μόνου τοι, ὦ Καμβύση, πρωτεύοντος ἀδελφοῦ παρ' ἀδελφῶ οὐδὲ φθόνος παρὰ τῶν ἄλλων ἐφικνεῖται.

Kimsenin ona senden daha çabuk itaat etmesine veya daha büyük şevkle hizmet etmesine izin verme. Zira onun olan, iyi ya da kötü, her ne varsa başkasına senden daha yakın (evin içinde) değildir. Şunu da değerlendir ki: Ondan fazla kimi memnun edersen daha fazlasını elde etmeyi umabilirsin? Kime yardım edersen ondan daha güçlü bir müttetik edinebilirsin? Kime dost olmak, bir kardeşe dost olmamaktan daha utanç verici olabilir? Kimi onurlandırmak bir kardeşi onurlandırmaktan daha asil olabilir? Kambyses, ne zaman bir kardeş bir kardeş için en önemlisi olur, oz aman başkalarının kıskançlığı onlara erişemez.

A3, P91 Xen. an. 3,5.15-16:

οἱ δὲ ἔλεγον ὅτι τὰ πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἐπὶ Βαβυλῶνα εἶη καὶ Μηδίαν, δι' ἧσπερ ἤκοιεν, ἢ δὲ πρὸς ἔω ἐπὶ Σοῦσά τε καὶ Ἐκβάτανα φέροι, ἔνθα θερίζειν λέγεται βασιλεύς, ἢ δὲ διαβάντι τὸν

ποταμὸν πρὸς ἑσπέραν ἐπὶ Λυδῖαν καὶ Ἴωνίαν φέροι, ἢ δὲ διὰ τῶν ὁρέων καὶ πρὸς ἄρκτον τετραμμένη ὅτι εἰς Καρδούχους ἄγοι. τούτους δὲ ἔφρασαν οἰκεῖν ἀνά τὰ ὄρη καὶ πολεμικοὺς εἶναι, καὶ βασιλέως οὐκ ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ ἐμβαλεῖν ποτε εἰς αὐτοὺς βασιλικὴν στρατιάν δώδεκα μυριάδας· τούτων δ' οὐδέν' ἀπονοστήσαι διὰ τὴν δυσχωρίαν. ὁπότε μέντοι πρὸς τὸν σατράπην τὸν ἐν τῷ πεδίῳ σπείσαιντο, καὶ ἐπιμυγνῦναι σφῶν τε πρὸς ἐκείνους καὶ ἐκείνων πρὸς ἑαυτούς.

Esirler güneye giden yolların tıpkı geldikleri yol gibi Babil ve Media'ya uzandığını, doğuya giden yolun, söylendiğine göre Kral'ın yazılarını ve baharlarını geçirdiği Susa'ya ve Ekbatana'ya götürdüğünü, nehrin karşısına denk düşen ve batıya giden yolun Lidia ve İonia'ya götürdüğünü, dağların arasından geçen ve kuzaeye giden yolunsa Kardukhia'ya gittiğini söylediler. Kardukhialılar'ın dağlarda yaşayan savaşçı bir millet olduğunu, krala boyun eğmediklerini, hatta bunların üzerine yüz-yirmi bin kişilik bir kraliyet ordusunun saldırdığını, fakat arazinin elverişsiz şartlarından dolayı bu ordudan bir kişinin bile geri dönemediğini söylediler. Bunlar ne zaman ovadaki satrapla ateşkes imzalasalar, ovadakilerin Kardukhialılar'la, Kardukhialılar'ın da ovadakilerle alışverişleri olurmuş.

(YARLIGAŞ 2011)

A3, P92 Xen. an. 1,7.3:

Ἵ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ ἀνθρώπων ἀπορῶν βαρβάρων συμμάχους ὑμᾶς ἄγω, ἀλλὰ νομίζων ἀμείνονας καὶ κρείττους πολλῶν βαρβάρων ὑμᾶς εἶναι, διὰ τοῦτο προσέλαβον. ὅπως οὖν ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας ἧς κέκτησθε καὶ ἧς ὑμᾶς ἐγὼ εὐδαιμονίζω. εὖ γὰρ ἴστε ὅτι τὴν ἐλευθερίαν ἐλοίμην ἂν ἀντὶ ὧν ἔχω πάντων καὶ ἄλλων πολλαπλασίω.

“Hellen yiğitleri! Sizi yeterince barbar askerim yok diye müttefik kuvvet olarak peşimden sürüklemeydim! Hayır! Pek çok barbardan daha cesur ve daha güçlü olduğunuza inanıyorum; bu yüzden yanımda getirdim sizi! O halde elinizde bulundurduğunuz ve bu yüzden sizi şanslı saydığım özgürlüğe layık olun! Şundan emin olun ki, özgürlüğü sahip olduğum herşeye, hatta çok daha fazlasına bile değişmezdim.”

(YARLIGAŞ 2011)

A3, P93 Xen. hell. 1,4.3:

...καὶ Κύρος, ἄρξων πάντων τῶν ἐπὶ θαλάττῃ καὶ συμπολεμήσων Λακεδαιμονίους, ἐπιστολήν τε ἔφερε τοῖς κάτω πᾶσι τὸ βασιλεῖον σφράγισμα ἔχουσαν, ἐν ἧ ἔνῃν καὶ τάδε· Καταπέμπω Κύρον κάρανον τῶν εἰς Καστωλὸν ἀθροιζομένων. τὸ δὲ κάρανον ἔστι κύριον.

Kyros'la karşılaştılar: Bütün deniz kuvvetlerinin başına geçmeye ve Spartalılar'la birlikte savaşmaya gidiyordu; yanında, bütün Küçük Asya halkına hitap eden, Kral'ın mührünü taşıyan bir de mektup vardı; mektupta, daha başka şeyler arasında, şu yazılı idi: “Ben Kyros'u Kastalos'ta toplanmakta olan birliklerin karanos'u olarak gönderiyorum.”” Karanos efendi demektir.

(SINANOĞLU 1999)

A3, P94 Xen. hell. 1,5.8-9:

οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀκούοντες ταῦτα ἀθύμως μὲν εἶχον, ἔπεμπον δὲ πρὸς τὸν Κύρον πρέσβεις διὰ Τισσαφέρνους. ὁ δὲ οὐ προσεδέχετο, δεομένους Τισσαφέρνους καὶ λέγοντος, ἅπερ αὐτὸς ἐποίει πεισθεὶς ὑπ' Ἀλκιβιάδου, σκοπεῖν ὅπως τῶν Ἑλλήνων μηδὲ οἵτινες ἰσχυροὶ ὦσιν, ἀλλὰ πάντες ἀσθενεῖς, αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς στασιάζοντες.

Bu haber üzerine Atinalılar umutsuzluğa kapıldılar, Tissaphernēs aracılığı ile Kyros'a elçi göndermek istediler. (9) Fakat Kyros, Tissaphernēs'in ricalarına rağmen, elçileri kabul etmedi; oysa Tissaphernēs, bizzat kendisinin, Alkibiades'in telkiniyle yaptığını ona da yaptırmak istiyordu; Kyros hiçbir Yunan devletin kudret kazanmasına olanak tanımamalıydı; onlar birbirleriyle uğraşmalı, hepsi zayıf düşmeliydi.

(SINANOĞLU 1999)

A3, P95 Xen. hell. 5,1.31:

Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενᾶς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι πλὴν Λήμνου καὶ Ἴμβρου καὶ Σκύρου· ταύτας δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων. ὁπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτα βουλομένων καὶ πεζῆ καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν.

“Kral Artakserkses Asya'daki kentlerle Klazomenai ile Kıbrıs'ın” kendisine ait olmasını adlete uygun bulmaktadır; buna karşılık büyüklü küçüklü öbür Yunan kentleri özerk olmalıdır; ancak Lemnos, İmroz ve Skyros eskisi gibi Atina'ya bağlı kalmalıdır. Bu barış koşullarını kabul etmeyecek olanlara karşı ben, kabul edenlerin yardımı ile, karada ve denizde, gemilerimi ve servetimi koyarak savaşaçağım.”

(SINANOĞLU 1999)

A3, P96 Xen. hell. 7,1.38:

...ὁ δὲ Ἀντίοχος, ὅτι ἡλαττοῦτο τὸ Ἀρκαδικόν, οὔτε τὰ δῶρα ἐδέξατο ἀπήγγειλέ τε πρὸς τοὺς μυρίους ὡς βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὄσποιοὺς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωροὺς πεμπλήθεις ἔχοι, ἄνδρας δὲ οἱ μάχονται ἄν'Ελλησι πάνυ ζητῶν οὐκ [ἀν] ἔφη δύνασθαι ἰδεῖν. πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἀλαζονείαν οἱ γε δοκεῖν ἔφη εἶναι, ἐπεὶ καὶ τὴν ὕμνουμένην ἂν χρυσῆν πλάτανον οὐχ ἰκανὴν ἔφη εἶναι τέττιγι σκιάν παρέχειν.

(...) Antiokhos ise, Arkadia birliği küçük görüldü diye, kendisine verilen hediyeleri kabul etmediği gibi, Onbinlere gerçi kralın pekçok ekmeççisi, aşçısı, sakisi ve kapı bekçisi olduğunu, fakat, ne kadar aradıysa da, orada Hellenler ile dövüşebilecek insanlara rastlamadığını söyledi. Ayrıca, kralın o koskoca servetinin de kendisince laf olduğunu, örneğin şu ünlü altın çınarın (Hdt.7.27) bir ağustos böceğini bile gölgesinde barındıramayacak kadar küçük olduğunu anlattı.

(SINANOĞLU 1999)

A3, P97 Xen. Kyr. 3,3.67:

ἰδοῦσαι δ' αἱ γυναῖκες τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν συμμάχων ἤδη φυγὴν καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀνέκραγον καὶ ἔθεον ἐκπεπληγμέναι, αἱ μὲν καὶ τέκνα ἔχουσαι, αἱ δὲ καὶ νεώτεραι, καταρρηγνύμεναι τε πέπλους καὶ δρυπτόμεναι, καὶ ἰκετεύουσαι πάντας ὅτῳ ἐντυγχάνοιεν μὴ φεύγειν καταλιπόντας αὐτάς, ἀλλ' ἀμῦναι καὶ αὐταῖς καὶ τέκνοις καὶ σφίσι αὐτοῖς.

Asurların ve müttefiklerinin kadınları, ordugâhtakilerin bile kaçmaya başladıklarını görünce çocukları ve bebekleri ile çığlık çığlığa korku içinde kaçırmaya başladılar; üstlerini başlarını yırttılar, derilerini tırnakladılar ki, kime denk gelseler kaçmayı kendilerini ve çocuklarını korumaları için yalvardılar.

A3, P98 Xen. Kyr. 7,2.28:

καὶ ὁ Κῦρος εἶπε· Τίς δὴ ὁ ἔχων ταύτην τὴν μακαρίαν βιοτήν; Ἡ ἐμὴ γυνή, εἶπεν, ὦ Κῦρε· ἐκείνη γὰρ τῶν μὲν ἀγαθῶν καὶ τῶν μαλακῶν καὶ εὐφροσυνῶν πασῶν ἐμοὶ τὸ ἴσον μετεῖχε, φροντίδων δὲ ὅπως ταῦτα ἔσται καὶ πολέμου καὶ μάχης οὐ μετὴν αὐτῆ· οὕτω δὴ καὶ σὺ δοκεῖς ἐμὲ κατασκευάζειν ὥσπερ ἐγὼ ἦν ἐφίλουν μάλιστα ἀνθρώπων, ὥστε τῷ Ἀπόλλωνι ἄλλα μοι δοκῶ χαριστήρια ὀφειλήσειν.

Kyros sordu "Kimdir bu mutlu bir hayat bahşedilen?" [Kroisos] "Eşim, Kyros" dedi. "O benim güzel, latif ve zevkli şeylerimi eşit olarak paylaştı. Ama bunları güven altında tutmaya, savaşa ve muharebeye katılmadı. Şimdi sen beni dünyadaki diğer bütün insanlardan daha çok sevdiğim eşimi koyduğum yere koymaktasın. Sonuç olarak Apollo'ya başka şükran sunuları borçlu olacağım."

ANTİK KAYNAKLAR DİZİNİ

- Ail. nat.
6,25: s. 195
- Aischyl. Ag.
918-22: s. 90
- Aischyl. Choeph.
22-99: s. 76
32-46: s. 52, n. 38
- Aischyl. Pers.
1-7 (A1, P1): s. 24, n. 8; 29; 33; 38; 59;
251; 264; 298
8-20 (A1, P2): s. 29; 33; 64 vd.; 68; 87;
194; 264; 298
21-58 (A1, P3): s. 29; 34 vd.; 60, n. 47;
61; 63 vd.; 66; 68; 81 vd.; 86 vd.; 137;
235, n.104; 249; 251; 298 vd.
59-64 (A1, P4): s. 29; 35; 45; 52 vd.; 54;
68; 299
65-72 (A1, P5): s. 37 vd.; 68; 82; 299
73-80 (A1, P6): s.29; 37, n. 25; 52; 54;
69; 72; 86; 253; 278
81-86 (A1, P7): s. 68 vd.; 300
91-92 (A1, P8): s. 69; 89; 300
93-99 (A1, P9): s. 46; 270; 272; 300
100-106 (A1,P10): s. 69; 73; 272; 300
107-113 (A1, P11): s. 43; 77; 272; 300
115-119 (A1, P12): s. 40; 44; 83; 85; 251;
300
120-124 (A1, P13): s. 251; 301
126-132 (A1, P14): s. 37; 49; 52; 69; 131;
244; 301
133-139 (A1, P15): s. 84; 86; 251; 301
147-149 (A1, P16): s. 69; 301
150-154 (A1, P17): s. 57 vd.; 68 vd.; 90
vd.; 269; 301
155-158 (A1, P18): s. 50; 57; 60; 76-78;
86; 235, n. 104; 269, 301
159-175 (A1, P19): s. 53; 59; 78; 87; 251;
258, n.118; 302
176-196 (A1, P20): s. 38; 45; 50; 52,
n.38; 59; 81; 82; 88; 302.
197-199 (A1, P21): s. 50; 250; 302-3
200-210 (A1, P22): s. 75 vd.; 84, 303
211-214 (A1, P23): s. 50 vd.; 66; 265;
303
216-225 (A1, P24): s. 57; 59; 76; 199;
304
230-249 (A1, P25): s.38 vd.; 42; 51 vd.;
61; 66 vd.; 69 vd.; 73; 85; 87 vd.; 89
vd.; 94; 245; 303-4
249-255 (A1, P26): s. 35; 44; 52; 70; 251;
304
280-289 (A1, P27): s. 39; 42, n. 32; 43;
46; 78; 83 vd.; 88 vd.; 137; 304
302-331 (A1, P28): s.35; 48; 70 vd.; 81;
90; 304-5

- 337-347 (A1, P29): s. 43; 71; 305
- 348-349 (A1, P30): s. 40; 84; 89; 252;
305
- 353-368 (A1, P31): s.43; 48; 53; 71; 84,
90; 305
- 369-373 (A1, P32): s.53; 305-6
- 374-390 (A1, P33): s. 47; 71 vd.; 89 vd.;
306
- 391-405 (A1, P34): s. 47 vd. ; 67; 72; 81;
89; 306-7
- 406-421 (A1, P35): s. 47; 72 vd.; 80 vd.;
85; 90; 307
- 422-425 (A1, P36): s. 47; 72 vd.; 85; 88;
307
- 429-432 (A1, P37): s.43; 307
- 433-434 (A1, P38): s. 44; 88; 307
- 435-437 (A1, P39): s. 44; 73; 308
- 438-440 (A1, P40): s. 44; 73; 308
- 441-444 (A1, P41): s. 48; 73; 308
- 447-464 (A1, P42): s. 39; 44; 52; 54; 73;
81; 308
- 465-468 (A1, P43): s. 50; 54; 72; 83 vd.;
308
- 472-479 (A1, P44): s. 39; 42; 308-9
- 480-488 (A1, P45): s. 29; 39 vd.; 48; 73;
309
- 489-505 (A1, P46): s. 29; 39; 65; 68; 73;
77; 90; 309
- 506-514 (A1, P47): s. 29; 39; 74; 241;
309-10
- 532-545 (A1, P50): s. 40; 46; 85 vd; 310
- 548-557 (A1, P51): s. 29; 40; 47; 50; 232;
268; 310
- 584-597 (A1, P52): s. 40; 45 vd.; 52; 55;
66 vd.; 253; 259; 311
- 598-622 (A1, P53): s. 85; 177, n.87; 311
- 623-634 (A1, P54): s. 271; 311
- 640-663 (A1, P55): s. 57; 87; 312
- 681-693 (A1, P56): s. 59; 241; 272; 312
- 694-696 (A1, P57): s. 58; 90; 312
- 697-699 (A1, P58): s. 58; 65; 312
- 700-702 (A1, P59): s. 58; 313
- 710-715 (A1, P61): s. 274; 313
- 715-719 (A1, P62): s. 49; 53; 55; 313
- 719-738 (A1, P63): s. 37; 55; 83; 313-4
- 739-751 (A1, P64): s. 37; 46; 49; vd.; 53
vd.; 55; 68; 255; 259; 268; 272 vd.;
314
- 753-759 (A1, P65): s. 46; 55 vd.; 259;
314
- 759-786 (A1, P66): s. 42; 54 vd.; 56;
61vd.; 63 vd.; 67; 259; 274; 314-5
- 805-831 (A1, P68): s. 38; 49; 51 vd.; 263;
315
- 832-842 (A1, P69): s. 49; 47 vd.; 272 vd.;
315
- 843-851 (A1, P70): s. 83; 266; 281; 316
- 852-863 (A1, P71): s. 49; 55; 65; 67; 110;
232; 259; 317
- 864-903 (A1, P72): s. 35 vd., n.26; 40;
42; 49; 55; 317
- 904-905 (A1, P73): s. 255; 317
- 908-921 (A1, P74): s. 47; 55; 83 vd.; 255;
317-8
- 922-934 (A1, P75): s. 55; 318
- 935-943 (A1, P76): s. 40; 47; 66; 318
- 944-954 (A1, P77): s.40; 47; 318
- 1005-1007 (A1, P82): s. 47; 320
- 1011-1015 (A1, P83): s.47; 320
- 1016-1024 (A1, P84): s. 44; 320

- 1025-1030 (A1, P85): s. 47; 50; 131; 320
 1033-1038 (A1, P86): s. 45; 320
 1045-1063 (A1, P87): s.40; 45; 131; 278;
 321
 1066-1077 (A1, P88): s. 86; 251; 321
- Aischyl. Prom. Sol.
 191: s. 57
 195-99: s. 60, n. 28
- Aischyl. Prom. Vinc.
 324: s. 51
 707-741: s. 40, n. 31
 729-735: s. 36
 733-4: s. 36-7
 790-818: s. 40, n. 31
 936: s.65
- Aischyl. Suppl.
 120-1: s. 86
 134: s. 86
 234-7: s. 86
 254-9: s. 37
 432: s. 86
 543-7: s. 36
 547-61: s. 37
 558-561: s. 40, n. 31
- Aischyl. Sept.
 610: s. 84, n. 67
- Anakr.
 417.1: s. 82
- Archil.
 227: s. 61
- Aristoph. Av.
 61: s. 76
- Aristoph. Equ.
 1307: s. 76
- Aristoph. Ran.
 1026-27: s.27, n.9
 1028: s.21
- Aristot. pol.
 I: s.83
 1295a 17-23: s.51, n.37
 1331a30-b4: s.193, n. 92
 1342a 32-b17: s. 85, n.68
- Arr. an.
 4,12: s. 58, n. 43
- Cic. leg.
 1,1.5: s. 97
- Curt.
 3,10: s. 80
- Diod.
 14,80.6-7: s.189
 17,58.1: s. 80
 17,110.3: s. 140
 19,12.1: s. 140
- Diog.Laert.
 2,1.2: s.31, n.16
 2,48: s.163, n.82
 2,49-50: s.164, n.83
 2,51: s.165x
- Eur. Iph. T.
 42-64: s. 75
 1193: s. 77
- Eur. Or.
 1507: s. 58, n. 45

Eur. Phoen.

293-4: s. 58, n. 45

Hdt.

1,4.14-16 (A2, P3): s. 107
 1,5.13-18 (A2, P22): s. 162
 1,32.20-1,33.1 (A2, P51): s. 106; 255
 1,71.8-20 (A2, P31): s. 154; 243; 250
 1,98.5-12 (A2, P37): s. 246
 1,99-100 (A2, P38): s. 246
 1,100 (A2, P39): s. 246
 1,125.8-17 (A2, P30): s. 117; 241 vd.;
 261
 1,126.18-24 (A2, P54): s. 117; 261
 1,131 (A2, P49): s.76, n. 63; 115; 141;
 148; 149-150; 156-7; 159.
 1,132 (A2, P41): s. 116; 251
 1,134.1-13 (A2, P43): s. 60, n.42; 123;
 126 vd.; 154
 1,135 (A2, P44): s.126 vd.; 129; 154
 1,136 (A2, P45): s.123; 129; 155; 162 vd.
 1,137.1-6 (A2, P46): s. 122 vd.; 129; 155;
 162
 1,138 (A2, P47): s. 119; 156
 1,139 (A2, P48): s. 152; 154; 288
 1,140 (A2, P50): s. 116; 147; 152 vd.;
 154; 161; 260
 1,153.1-12 (A2, P18): s. 107; 119; 126;
 150; 156; s.198, n. 86; 258
 1,155.17-23 (A2, P40): s. 107; 157; 163;
 256; 258; 272; 296
 2,1 (A2, P25): s. 120; 243 n. 98
 3,38 (A2, P21): s. 122; 150; 153; 161 vd.;
 165

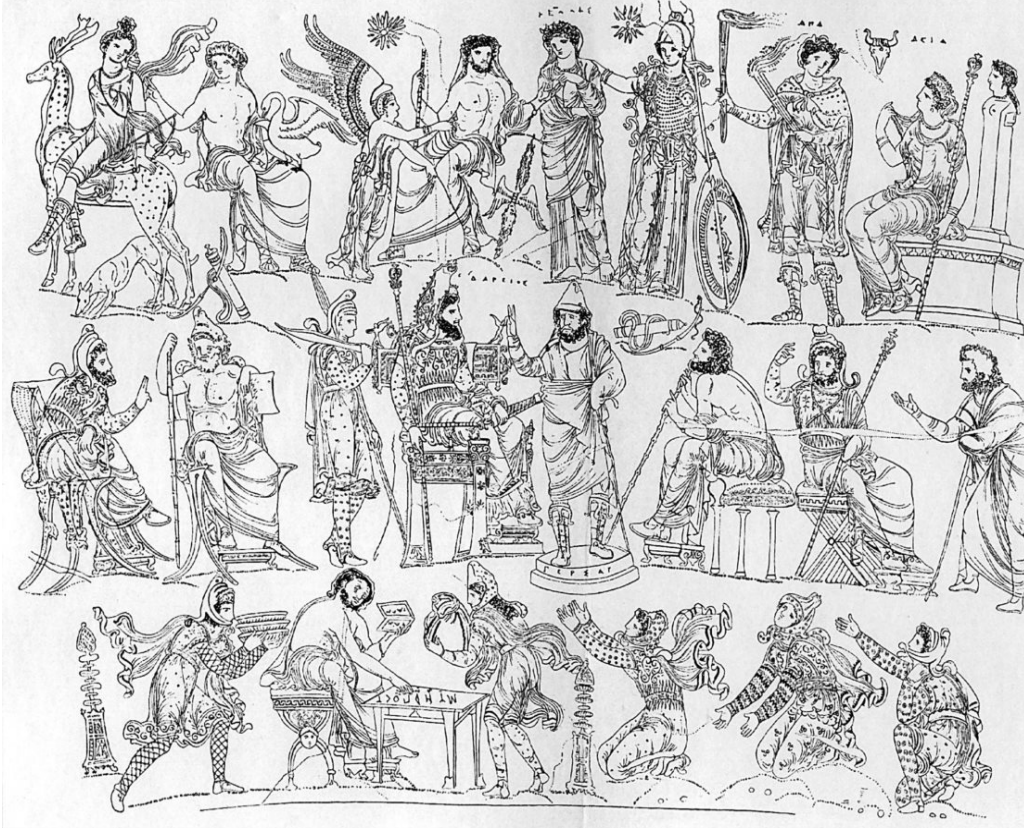
3,80.9-25 (A2, P12): s. 51, n. 36-7; 111;
 121; 126; 128; 134; 177, n. 88; 252;
 323
 3,82.4-10; 3,82.26-29 (A2, P9): s. 108;
 124; 128; 265
 3,89.12-18 (A2, P10): s. 107; 124; 126;
 135; 256; 274
 3,134.4-14 (A2, P11): s. 124; 131 vd.;
 239; 268
 3,140.4-16 (A2, P19): s. 151; 262
 3,140.16-28 (A2, P20): s. 151; 262
 4,137 (A2, P24): s. 96; 107; 125; 134; 262
 5,29 (A2, P32): s. 252
 5,49 (A2, P28): s. 249
 5,78.2-8 (A2,P6): s. 96; 110; 113; 183, n.
 82; 275
 5,92: s. 77
 5,92a.1-7 (A2, P52): s. 161; 252-3; 337
 5,105 (A2, P5): s. 104; 109 vd.
 6,119.1-10 (A2, P29): s. 143; 145; s. 243,
 n. 98; 249
 7,8.36-46 (A2, P2): s. 105; 111; 131
 7,11.7-10 (A2, P8): s. 119; 271
 7,11.20-23 (A2, P26): s.127; s. 243, n. 98
 7,22.1-5 (A2, P33): s. 113; 129
 7,40.13-18 (A2, P16): s. 134; 253; 243 n.
 98; 267
 7,56 (A2, P34): s. 113; 141; 163
 7,103-104 (A2, P35): s. 113; 115; 166
 7,136: s. 90
 8,26.12-15 (A2, P15): s.133; 283; 287;
 290
 8,68.27-33 (A2, P55): s. 115; 162; 276
 8,86 (A2, P36): s. 113; 255

- 8,98.3-8,99.1 (A2, P17): s. 137
 8,99.1-8,100.1 (A2, P14): s. 249
 8,109.13-19 (A2, P1): s. 105; 163; 243
 8,144.10-20 (A2, P7): s. 114
 9,16.21-26 (A2, P13): s. 132
 9,116.16-17 (A2, P4): s. 106
 9,122 (A2, P27): s. 157; 163; 244; 297
- Hell. Oxyrh.
 F 10,5: s. 233
 F 10,2: s. 233
 F 21,1: s. 233
- Hippokr. de aer
 12,36: s. 82
 12,40-44: s. 284, n. 123
- Isokr. or.
 4.145-149: s. 236, n. 105;
 4.147-149: s. 232
 4.152: s. 236, n. 105
- Paus. Perieg.
 1,14.5.3-10: s. 21, n. 4
- Pind. Fr. P. 1
 71-76: s.21
 71-80: s. 27, n. 10;
 75-77: s. 276, n. 120
- Plat. Gorg.
 438b: s.157
- Plat. leg.
 693a-698a: s. 234, n. 105
 695a2-5: 230
 887e: s. 58, n. 44; 65; 90
- Plat. Prot.
 337d1-e2: s. 157, n. 81
- Plat. rep.
 398e-400: s.85, n.68
 427e: s. 84, n.67
- Plut. Artax.
 6,3: s. 191
 23,1: s. 189
- Plut. comp. Cim.-Fab.
 13,5-6: s. 175, n.87
- Plut. comp. Alex.-Cae.
 54: s. 58, n. 43
- Plut. de glor. Athen.
 348c: s. 85, n. 68
- Plut. de Sup.
 166a: s. 65; 90
- Plut. comp. Per.-Fab.
 13,8-10: s. 6
- Plut. comp. Them.-Cam.
 5,4: s. 23, n. 5
 13,1: s. 54, n.39
 14,1: s. 73, n. 60
- Soph. El.
 406-27: s. 75
- Soph. Phil.
 776: s. 89
- Tim. Pers.
 fr. (PMG) 791,171-2: s. 54, n. 39
- Thuk.
 2,68.5: s. 115
 8,5-6: s. 177
- Xen.an.

- 1,1.3-4 (A3, P54): s. 180; 182; 281
 1,5.9-10 (A3, P1): s. 171; 177; 219; 278
 1,7.3 (A3, P92): s. 183
 1,7.6-7 (A3, P52): s. 177
 1,8.16-17 (A3, P55): s. 281; 285
 1,9.1-3 (A3, P2): s. 171; 194
 1,9.3-5 (A3, P3): s. 194
 1,9.14-15 (A3, P4): s. 171; 194; 209
 1,9.28 (A3, P6): s. 171
 3,1.11-12 (A3, P57): s. 243, n. 98; 285
 3,5.15-16 (A3, P91): s. 178
 5,4.34 (A3, P53):
- Xen.Ag.**
 1,28 (A3, P49): s. 213; 284; 357
 8,2: s. 222
 9,1-2 (A3, P50): s. 225, 357-358
 9,1-7: s. 169
 9,3-5 (A3, P51): s. 225, 358
- Xen. Hier.**
 1,28-30 (A3, P73): s. 255, 365
- Xen. hell.**
 1,4.3 (A3, P93): s. 176, 373
 1,5.8-9 (A3, P94): s. 178, 373-4
 2,1.14-15: s. 179
 2,3.1: s. 179, n. 88
 3,8.5: s. 234
 4,1.32-34 (A3, P74): s. 256, 365
 7,1.38 (A3, P96): s. 195; 374
- Xen. Kyr.**
 1,1.1 (A3, P84): s. 186; 208; 210
 1,1.3 (A3, P7): s. 174; 186; 203
- 1,1.4 (A3, P8): s. 174; 209
 1,1.5 (A3, P9): s. 175; 186; 209; 228
 1,1.6 (A3, P10): s. 202; 209
 1,2.1-2 (A3, P11): s. 190; 243, n. 98
 1,2.2-3 (A3, P12): s. 186; 202; 252; 261
 1,2.3-5 (A3, P13): s. 198; 202 vd.; 261
 1,2.5-6 (A3, P14): s. 203; 207; 251; 261
 1,2.6-8 (A3, P15): s. 203; 206; 224; 273
 1,2.8 (A3, P16): s. 204; 207; 214; 217
 1,2.9 (A3, P17): s. 204; 207; 214
 1,2.10 (A3, P18): s. 204; 214
 1,2.11-12 (A3, P19): s. 205; 214
 1,2.13 (A3, P20): s. 205; 214
 1,2.14 (A3, P21): s. 205; 251
 1,2.15 (A3, P22): s. 205; 207; 215
 1,3.18 (A3, P25): s. 188; 251
 2,3.5-8 (A3, P86): s. 187
 3,3.67 (A3, P97): s. 218
 4,1.24 (A3, P59): s. 190; 243, n. 98
 4,3.22 (A3, P58): s. 216
 7,2.24 (A3, P60): s. 190; 243, n. 98
 7,2.28 (A3, P98): s. 219
 7,5.58 (A3, P61): s. 252
 7,5.69 (A3, P62): s. 252
 7,5.71 (A3, P63): s. 254
 8,1.13 (A3, P65): s. 252
 8,1.15 (A3, P68): s. 210; 254
 8,1.16-18 (A3, P69): s. 254
 8,1.39 (A3, P26): s. 238
 8,1.43-45 (A3, P71): s. 210; 219; 256 vd.
 8,2.10-12 (A3, P70): s. 211; 255

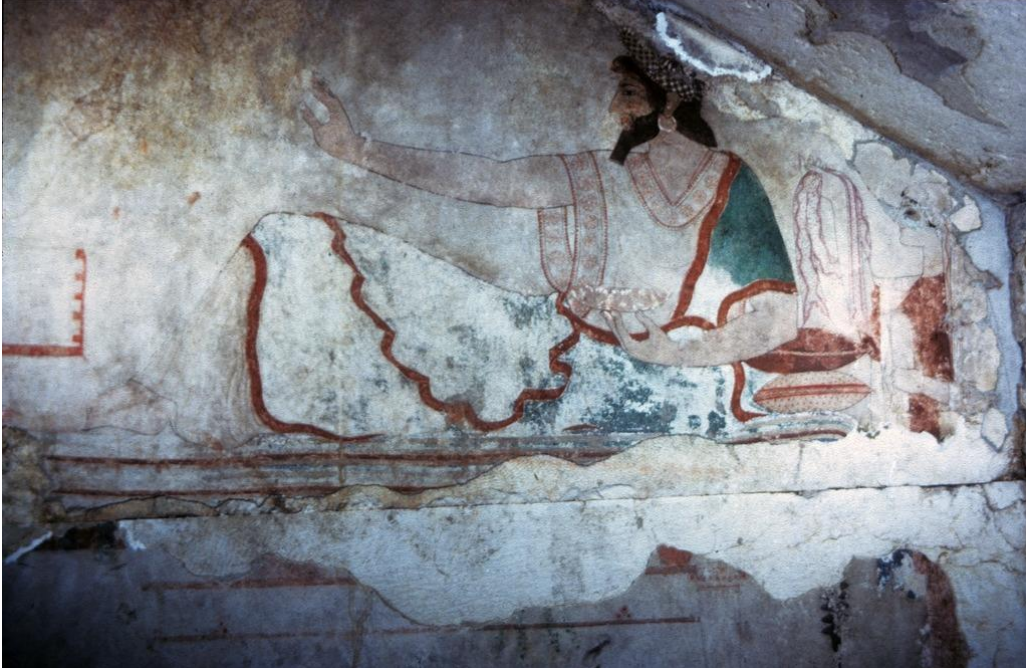
- 8,2.14 (A3, P67): s. 211; 253
 8,3.27-28 (A3, P87): s. 187; 199
 8,6.3 (A3, P66): s. 252; 272
 8,6.11 (A3, P27): s. 239; 274
 8,6.20-22 (A3, P28): s. 175
 8,7.16 (A3, P90): s. 194
 8,8.1-3 (A3, P30): s. 231
 8,8.3-5 (A3, P75): s. 231; 236; 265
 8,8.6-7 (A3, P76): s. 231; 279
 8,8.8-9 (A3, P77): s. 236
 8,8.10-12 (A3, P78): s. 231; 236 vd.
 8,8.13-14 (A3, P79): s. 232; 236
 8,8.15-19 (A3, P80): s. 232; 236
 8,8.20-21 (A3, P81): s. 214; 219
 8,8.22-25 (A3, P82): s. 219; 236
 8,8.26-27 (A3, P83): s. 219; 232
- Xen. mem.
- 1,1.7-8: s. 186
 1,2.48: s. 186
 2,1.21-34: s. 185
 2,1.28 (A3, P88): s. 218, 371
- Xen. oik.
- 2,5 (A3, P47): s. 276, 356-7
 4,4 (A3, P32): s. 244; 249; 263, 352-3
 4,5 (A3, P33): s. 245; 353
 4,6 (A3, P34): s. 245; 353
 4,7-8 (A3, P35): s. 245; 353-4
 4,9 (A3, P36): s. 245; 354
 4,15-16 (A3, P39): s. 245; 355
 4,18 (A3, P40): s. 245; 256; 262 vd.;
 280; 355
 4,19 (A3, P41): s. 251, 355
 4,21 (A3, P42): s. 245; 355-6
 4,22 (A3, P43): s. 245; 356
 4,24 (A3, P45): s. 214; 356
 4,25 (A3, P46): s. 245, 356
 14,6-7 (A3, P31): s. 244, 352
 21,12 (A3, P85): s. 182; 370
- Xen. symp.
- 1,1: s. 222
 3,8-10: s. 223
 3,13: s. 219
 3,14: s. 223
 4,29-33: s. 223
 4,36: s. 219
 4,46-49: s. 223
 4,56-64: s. 223
 4,64: s. 219
 8,8 (A3, P72): s. 364

EKLER

RESİM-1:

Dareios Vazosu, M.Ö. 340, Napoli Museo Archeologico Nazionale H 3253, BAPD.

RESİM-2:¹²⁴

Mezar odası resmi, M.Ö. 500-490, Karaburun-Elmalı.

¹²⁴ TIRYAKI 2010: 396-397

RESİM-3:

Attik RF krater, M.Ö. 350, Pella
Makriagialos Plot 947, T44

RESİM-4A:

Eurymedon Vazosu, M.Ö.460-Attika, Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg

ÖZET

M.Ö. 6. Yüzyıl'da Anadolu'yu fetheden Persler Ege kıyısında yaşayan Hellenler'in kent yönetim tarzı olan tiranlığı korumuş ve hamiliğini üstlenmiştir. Hellenler'in kendi kent devletlerindeki isonomi arayışları ise Pers politikası ile çatışma yaşanmasına neden olmuştur. Pers-Hellen savaşları kendi değerlerini korumak isteyen Hellenler'in birlik oluşturarak Persler'e karşı durabileceklerini kendilerine göstermiştir. Ancak yaşadıkları iç çekişmeler sayesinde Pers Kralı'nın kendilerine dayattığı şartlara tabi olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. M.Ö. 498'de yaşanan İon İsyanı'ndan M.Ö. 386'da imzalanan «Kral Barışı»na kadar geçen dönem Persler ve Hellenler arasında yaşanan büyük mücadeleler ve alışveriş sahne olmuştur.

Bu süreç daha öncesinde Homēros ile tohumlanan Hellenlik duygusunun sonrasında Büyük İskender ile tarihe mal olan Panhellenizm ideolojisine dönüşmesi için gerekli ortamın oluşmasını sağlamıştır. Ancak Panhellenizm öncelikle odaklandığımız dönemde fikirsel olarak ortaya çıkmış ve Klasik Çağ Hellen yazarlarının emeği ile şekillenmiştir. Temelde Persler'e karşı yapılan mücadelenin eseri olan bu arayış, özellikle Persler hakkında yazan yazarların Persler'in aynasında Hellenler'i değerlendirmeleri ile cevap bulmuştur. Bu anlamda Persler hakkındaki temel eserleri veren Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophon öne çıkan yazarlardır.

Hellenler'in siyasi imgeleri ile Persler'e bakan bu üç yazarın eserlerini inceleyen çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Persler ve Hellenler arasındaki siyasi gelişmeler ışığında Hellen yazarların Pers coğrafyası, kraları, saray protokolü, yönetim organizasyonu, ordusu ve kültürel özelliklerine ilişkin yorumları ortaya konmaktadır. İkinci bölümde ise ortaya konan külliyat çerçevesinde her üç yazarın Pers devletinin toplumsal, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında oluşturdukları ortak bellek incelenmektedir.

Nihayet yazarlarca ortaya konan Pers imgesi ve buna alternatif bir Hellen imgesi yaratılması çabasının günümüzdeki siyasi imgelerin oluşumuna ne oranda katkıda bulunduğu incelenmeğe çalışılacaktır.

ABSTRACT

The Persians who conquered Anatolia at the 5th century BC has preserved and become the tutelar of the tyranny as the Greek city state government model. However the emergence of isonomy in the city states has clashed with the Persian policy. The Persian Wars have shown the Greeks, whose endeavor was to protect their values, that if they unite they can resist the Persians. But due to the turmoil among the city states they have had to live with peace the King dictated on them. The period from the Ionian Revolt in 498 BC to the King's Peace in 486 BC has been the scene of great struggles and encounters between the Greeks and the Persians.

This duration has been the incubation of the "Greekness", that has been seeded by Homer, to turn into the ideology of Panhellenism that has been made history by Alexander the Great. However Panhellenism has emerged as an idea in the period focused and has been forged with the works of the classical Greek authors. This quest as the outcome of the resistance against the Persians, has been answered especially by the works of those authors on the Persians, who evaluated the Hellens at the mirror of the Persians. In this regard, Aeschylus, Herodot and Xenophon comes to the fore who have written the basic works on Persians.

Our investigation on these three authors who regard the Persians with the political imagery of the Hellens consists of two major chapters. In the first chapter, the comments of each author on the Persian geography, kings, court protocol, management scheme, army and cultural traits with the light of the political encounters between the Hellens and Persians. In the second chapter, the collective memory on the social, economical and cultural characteristics of the Persian state is put forward, within the framework of the compendium created by these authors.

Finally, the impacts of the efforts to formulate a Persian imagery and a Greek imagery as its alternative, on the contemporary political images will be investigated.